

QANUNCHILIK VA
TARBIYA
KUTUBXONASI
TASVIRI
TARBIYACHILIK

XALQ TABOII

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT TIBBIYOT UNIVERSITETI**

**Mavlyanova Zilola Faxadovna,
Usmanxodjayeva Adibaxon Amirsaidovna,
Ravshanova Maftuna Zoxidjonovna,
Ruzimurotova Yulduz Shomurotovna**

Bilim sohasi: 700 000 – «Sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot»
Ta'lim sohasi: 710 000 - «Sog'liqni saqlash»

XALQ TABOBATI

*Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumlari talabari uchun
o'quv qo'llanma*

Ta'lim yo'nalishlari: Davolash ishi - 0.71.01.00

Stomatologiya - 0.71.02.00

Tibbiy profilaktika ishi - 0.71.04.00

Farmatsiya - 0.71.05.00

Samarqand – 2022

SamDTU

axborot-resurs markazi

UO'K 615.89(075.8)

KBK 53.59ya7

M 13

Mavlyanova Z.F., Usmanxodjayeva A.A., Ravshanova M.Z., Ruzimurotova Y.Sh.
Xalq tabobati [Matn]: O'quv qo'llanma / Z.F. Mavlyanova,
A.A. Usmanxodjayeva, M.Z. Ravshanova, Y.Sh. Ruzimurotova – Toshkent:
Samarqand 2022. - 356 b.

Tuzuvchilar:

Mavlyanova Z. F. – Samarqand davlat tibbiyot universiteti tibbiy reabilitatsiya, sport tibbiyoti va xalq tabobati kafedrasini mudiri, t.f.n., dots.

Usmanxodjayeva A.A. - Toshkent tibbiyot akademiyasining reabilitologiya, xalq tabobati va jismoniy tarbiya kafedrasini mudiri, t.f.n., dots.

Ravshanova M.Z. - Samarqand davlat tibbiyot universiteti tibbiy reabilitatsiya, sport tibbiyoti va xalq tabobati kafedrasini assistenti

Ruzimurotova Yu.Sh. - Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi Terapiyada hamshiralik ishi katedrasini o'qituvchisi

Taqrizchilar:

Visogorseva O.N. - Toshkent tibbiyot akademiyasining reabilitologiya, xalq tabobati va jismoniy tarbiya kafedrasini dotsenti, t.f.n.

Butabayev M.T. – Andijon davlat tibbiyot instituti reabilitatsiya va jismoniy tarbiya kafedrasini mudiri, t.f.n., dots.

An'anaviy tibbiyot muqobil tibbiyotning bir qismi sifatida xalq tomonidan o'simlik, hayvonot va mineral tabiatli davolovchi vositalar haqida to'plangan empirik bilimlar to'plamidir. Bugungi kunda an'anaviy tibbiyotga davlat tomonidan alohida e'tibor qaratilmoqda, an'anaviy tibbiyotni sog'liqni saqlash tizimiga qo'shishning yangi kontseptsiyalari va uning samaradorligini baholash mexanizmlari ishlab chiqilmoqda.

O'quv qo'llanmada an'anaviy tibbiyotning zamonaviy tibbiyotdagi o'rni, rivojlanish tarixi, asosiy zamonaviy tendentsiyalar, an'anaviy tibbiyotning umumiy asoslari va noan'anaviy usullarning keng doirasi haqida ma'lumot berilgan, shuningdek, girudoterapiya, apiterapiya, fitoterapiya, akupunktura, niqtali massaj, shu jumladan ularni qo'llash texnikasi va usullarining ta'sir qilish mexanizmlari, asosiy ko'rsatmalari va qarshi ko'rsatmalari tasvirlangan. Davolash va profilaktika maqsadlarda ishlatiladigan jismoniy omillar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

O'quv qo'llanma tegishli rasmlar, yo'riqnomalar, yuqoridagi usullarga qarshi ko'rsatmalar ro'yxati, shuningdek davolash usullari ro'yxati bilan to'ldirilgan. Qo'llanma oxirida test shaklida o'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar va topshiriqlar berilgan.

ISBN 978-9943-8262-0-5

© Z.F. Mavlyanova, A.A. Usmanxodjayeva,
M.Z. Ravshanova, Y.Sh. Ruzimurotova 2022 y.

© Samarqand, 2022 y.

MUNDARIJA

Kirish	5
I-BOB	6
Sog'liqni saqlash tizimida xalq tabobatining o'mi	6
Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti	12
Xalq tabobati amaliyotida profilaktika, davolash chora-tadbirlari va usullarini o'rganishda falsafiy yondashuvning o'mi	20
Xalq tabobati: retseptlar, an'anaviy vositalar bilan davolash	38
Noan'anaviy tabobatda qo'llaniladigan davolash usullarining ilmiy sharhi. Xalq tabobatida qo'llaniladigan davolash usullarining ilmiy sharhi	41
II-BOB	64
Xitoy ana'anaviy tabobat tizimi o'zagi	64
Qadimgi Xitoy tabobatining klassik asarlari o'zagi - "Huandi Ney-tszin" ("Ichki azolar bitigi")	86
Xitoy tabobatida davolashning nazariy tizimidagi o'zaro kurash va bog'liqlik haqida ta'limot	95
III-BOB	106
Hind-Tibet tabobatidagi nazariy bilimlar, davolash yo'llari va falsafiy kontsepsiyalarni yoritib berish	106
Hindiston va Tibetning qadimgi tibbiy asarlari	114
Qadimgi Hind-Tibet tabobatining umumiy tibbiyot nazariyasini barpo etishda tabiblarning ko'p asrlik merosi	129
IV-BOB	140
Xorazm, Sug'diyona, Baqtriya, Midiya ibodatxona tabiblarining tibbiy-falsafiy va empirik bilim va malakalari	140
Bobil va Ossuria tibbiy maktablari	150
V-BOB	163
Qadimgi Misr tabiblari tomonidan qo'llanilgan davolovchi vositalar	163
Qadimgi Misr tibbiyoti haqida ma'lumot manbalari	165
Qadimgi Sharq mamlakatlarida tibbiyot	169
VI-BOB	178
Ibn Sinoning falsafiy qarashlari	178
Ibn Sinoning butun dunyo ilm-fan rivojlanishiga qo'shilgan hissasi	190

VII-BOB	198
Koreys an'anaviy tabobatining falsafiy ta'limoti	198
Ananaviy Koreys tibbiyotining falsafiy kontseptsiyalari	211
In-Yang va besh element nazariyalari	227
Zamonaviy Sharq tibbiyoti tashxislashda In-Yan va besh element nazariyasining ahamiyati	240
Koreya va Xitoy an'anaviy tibbiyotining farqli tomonlari	253
VIII-BOB	261
Qadimgi Sharq tibbiyotida tashxislash asoslari	261
Qadimgi Sharqda farmakopeya asoslari	269
O'rta Osiyo tibbiyotining falsafiy asoslari. Avesto qonunlari.....	274
O'rta Osiyo buyuk qomusiy olimi Farobiyning tibbiyotga qo'shgan xissasi	285
O'rta Osiyo buyuk qomusiy olimi Beruniyning tibbiyotga qo'shilgan hissasi	295
Qadimgi Sharq an'anaviy tibbiyotida falsafiy kontseptsiyalarning ahamiyati. Akupunktura nuqta haqida tushuncha.....	300
Sharq tabobati usullarini qo'llashga ko'rsatmalar va qarshi ko'rsatmalar. Igna bilan davolash vaqtida uchraydigan asoratlari va ularning oldini olish	331
TEST SAVOLLARI VA VAZIYATLI TOPSHIRIQLAR	336
GLOSSARIY	348
ADABIYOTLAR RO'YXATI	351

Kirish

Ma'lumki, uzoq tarixga ega xalq tabobati avlodlardan avlodlarga o'tib, ming yillik tajribalar natijasida sayqallangan va bizgacha yetib kelgan. Dunyoning 130 dan ortiq mamlakatlarida keng qo'llaniladigan xalq tabobati O'zbekistonda aholiga tibbiy yordam ko'rsatishning qo'shimcha usuli sifatida tan olingan va uning huquqiy asoslari yaratilgan. Xalq tabobati assotsiatsiyasi yaratildi, uning usullari va yutuqlaridan samarali va xavfsiz foydalanish uchun sharoit yaratildi, maqsad va yo'nalishlar belgilab olindi.

Ammo, tahlillar shuni ko'rsatadiki, bu borada ko'rilgan choralar hali ham yetarli emas. Xalq tabobatiga xizmat ko'rsatishni yanada takomillashtirish, uning zamonaviy sog'liqni saqlash tizimi bilan aloqasini mustahkamlash zarur. Ushbu yo'nalish bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash, xalqaro tajribani o'rganish va tibbiyot xodimlarining malakasini oshirish zarurati mavjud.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2018 yil 12 oktyabrdagi 3968-sonli "O'zbekiston Respublikasida xalq tabobati sohasini tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida" gi farmoni sog'liqni saqlash tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning mantiqiy davomidir.

Hech kimga sir emaski, mamlakat aholisi zamonaviy shifokorlardan tashqari ba'zi hollarda o'z sog'lig'ini saqlashda ijobiy natijalarga erishmoqda. Davlatimiz rahbari tomonidan qabul qilingan ushbu hujjat aholiga zamonaviy tibbiyot yutuqlaridan, shuningdek an'anaviy tibbiyotning uzoq yillik ko'nikmalaridan va amalda tasdiqlangan ijobiy yutuqlaridan foydalanishlari uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

So'nggi yillarda xalq tabobati sohasida tibbiy xizmatlar nazorati yo'qligi, shuningdek, zamonaviy tibbiyot tizimidagi an'anaviy tibbiyotning mavqei va o'rnini to'g'risida bir qator savollar paydo bo'ldi. Ushbu hujjat xalq tabobati faoliyatini tartibga solish, to'plangan tajriba va salohiyatdan samarali foydalanish, ushbu sohada me'yoriy-huquqiy bazani shakllantirish va an'anaviy tibbiyot usullari va yutuqlaridan samarali va xavfsiz foydalanish uchun sharoit yaratishda ham muhim ahamiyatga ega.

Maqsad: xalq tabobati nima ekanligini tushunish va uning kelib chiqish tarixi bilan tanishish. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2018 yil 12 oktyabrdagi 3968-sonli "O'zbekiston Respublikasida an'anaviy tibbiyot sohasini tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarorini o'rganing. Ushbu faoliyat turini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarning ishlab chiqilishini o'rganish.

I-BOB

Sog'liqni saqlash tizimida xalq tabobatining o'rni

Ma'lumki, uzoq tarixga ega xalq tabobati avloddan-avlodga o'tib, ming yillik tajribalar natijasida sayqallanib, bizgacha yetib kelgan. Tadqiqotchilar xalq tabobatining tarixi, insoniyat paydo bo'lishi bilan tenglashtirilganligini ta'kidlaydilar. Dunyoning 130 dan ortiq mamlakatlarida keng qo'llaniladigan xalq tabobati O'zbekistonda aholiga tibbiy yordam ko'rsatishning qo'shimcha usuli sifatida tan olingan, uning huquqiy bazasi yaratilgan. Xalq tabobati assotsiatsiyasi tashkil etildi, uning usullari va yutuqlaridan samarali hamda xavfsiz foydalanish uchun sharoit yaratildi, aniq maqsad va yo'nalishlar belgilab olindi.

Ammo, tahlillar shuni ko'rsatadiki, bu borada ko'rilgan choralar hali ham yetarli emas. Xalq tabobatiga xizmat ko'rsatishni yanada takomillashtirish, uning zamonaviy sog'liqni saqlash tizimi bilan aloqasini mustahkamlash zarur. Ushbu yo'nalish bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash, xalqaro tajribani o'rganish va tibbiyot xodimlarining malakasini oshirish zarurati mavjud.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2018 yil 12 oktyabrdagi 3968-sonli "O'zbekiston Respublikasida xalq tabobati sohasini tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida" gi farmoni sog'liqni saqlash tizimida olib borilayotgan islohotlarning mantiqiy davomidir.

Hech kimga sir emaski, mamlakat aholisi zamonaviy shifokorlardan tashqari ba'zi hollarda o'z sog'lig'ini saqlashda ijobiy natijalarga erishmoqda. Davlatimiz rahbari tomonidan qabul qilingan ushbu hujjat aholida zamonaviy tibbiyot yutuqlaridan, shuningdek xalq tabobatining uzoq yillik ko'nikmalaridan va amalda tasdiqlangan ijobiy yutuqlaridan foydalanishlari uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

So'nggi yillarda xalq tabobati sohasida tibbiy xizmatlar nazorati yo'qligi, shuningdek zamonaviy tibbiyot tizimidagi xalq tabobatining mavqei va roli to'g'risida bir qator savollar tug'ildi. Ushbu hujjat xalq tabobati faoliyatini tartibga solish, to'plangan tajriba va salohiyatdan samarali foydalanish, ushbu sohada me'yoriy-huquqiy bazani shakllantirish va xalq tabobati usullari, yutuqlaridan samarali hamda xavfsiz foydalanish uchun sharoit yaratishda ham muhim ahamiyatga ega.

Xalq tabobati

Endilikda xalq tabobati sohasidagi faoliyatni litsenziyalash, tibbiy faoliyatni litsenziyalash uchun belgilangan tartibda, tibbiy ma'lumot talabisiz va tibbiyot xodimlarining o'z faoliyati natijalari uchun qonun hujjatlarida nazarda tutilgan javobgarliksiz amalga oshirilishi aniqlandi.

Sog'liqni saqlash vazirligi huzurida xalq tabobati usullaridan foydalangan holda tibbiy xizmatni litsenziyalash bo'yicha maxsus komissiya tashkil etilishi ta'kidlandi. Shu bilan birga, ushbu farmon xalq tabobatini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi. Shu jumladan:

- xalq tabobati usullaridan foydalangan holda tibbiy xizmat ko'rsatuvchi shaxslarning huquqiy holatini va ularning ko'rsatilayotgan xizmatlar oqibatlarini uchun javobgarligini aniqlash;

- tibbiy xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar va mutaxassislar, ularning tajribasi, xalq tabobati usullaridan foydalangan holda xizmat turlari to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan yagona ma'lumotlar bazasini shakllantirish;

- tibbiy xizmat sifatini oshirish va tibbiy xizmatlardan foydalanishda aholiga ongli ravishda tanlov qilish imkoniyatini yaratish uchun zamonaviy tibbiyotda o'zining uzoq yillik mahoratini va tasdiqlangan ijobiy yutuqlarini birlashtirish orqali xalq tabobati salohiyatidan foydalanish;

- xalq tabobati sohasidagi yetakchi mahalliy va xorijiy tibbiyot muassasalari va tibbiy amaliyot markazlari bilan yaqin hamkorlikda xalq tabobati mutaxassislarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yaratish rejalashtirilgan.

Shuningdek, respublika tibbiyot oliy o'quv yurtlarining o'quv dasturlariga "Davolash ishi", "Pediatriya", "Tibbiy pedagogika" bakalavriat dasturlari uchun xalq tabobatining maxsus siklini kiritish rejalashtirilgan edi.

Sog'liqni saqlash vazirligi xalq tabobati usullaridan foydalangan holda tibbiy xizmat ko'rsatishni litsenziyalash bo'yicha maxsus komissiya tuzadi.

Ushbu qaror bilan xalq tabobati amaliyotini tartibga solish uchun:

2018-yil 15-noyabrga qadar, davlat ta'lim standartlarining talablari asosida xalq tabobati bo'yicha o'quv dasturini, xalq tabobati usullaridan foydalangan holda tibbiy faoliyatni amalga oshirishga mo'ljallangan binolarning sanitariya qoidalari, me'yorlari va gigiyenik normativlarini ishlab chiqildi va o'qatilgan tartibda tasdiqlandi;

2018-yil 1-dekabrqa qadar, xalq tabobati usullaridan foydalangan holda tibbiy faoliyatni amalga oshirishda ishlatiladigan asbob-uskunalar va boshqa texnik vositalar, shu jumladan tibbiy texnikaga nisbatan minimal talablarni qondirish.

Eng muhimi, ushbu faoliyat turini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish natijasida:

- xalq tabobatida tibbiy xizmat ko'rsatuvchi shaxslar tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlarining salbiy oqibatlarni oldini olish, shuningdek soxta tibbiyot bilan shug'ullanadigan shaxslarning javobgarligini belgilash;

- xalqimizga xizmat ko'rsatadigan odamlar tomonidan xalq tabobati yordamida davlat standartlari asosida xizmatlar ko'rsatish;

- malakali ko'nikma va tajribalarning yetishmasligi xalq tabobati usullari bilan inson salomatligiga aralashuvni qonunchilikda cheklashga olib keladi.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning ushbu qarori mamlakat sog'liqni saqlash tizimida xalq tabobatining zamonaviy tibbiyotga qo'shilishini, shuningdek, xalq sog'lig'ini saqlashda an'anaviy tibbiyotning samarali usullaridan keng foydalanilishini ta'minlaydi. Bu o'z navbatida, aholiga tibbiy xizmat turini tanlash uchun yana bir imkoniyat yaratmoqda.

Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining joriy yilning 10-apreldagi "O'zbekiston Respublikasida xalq tabobatini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori yuqoridagi kamchiliklarni imkon qadar tezroq yo'q qilishga qaratilgan. 2021-2025 yillarda O'zbekistonda xalq tabobatini rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqiladi.

Joriy yilning 1-mayidan boshlab Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi huzurida davlat muassasasi, tibbiyot universitetlari va yuridik shaxs maqomisiz an'anaviy tibbiyotni rivojlantirish shaklidagi yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan Respublika xalq tabobati ilmiy-amaliy markazi tashkil etiladi. Shuningdek, tuman (shahar), viloyat va respublika darajasidagi ko'p tarmoqli davlat tibbiyot muassasalarida va nodavlat tibbiyot tashkilotlarida xalq tabobati xonalari ochiladi.

Farmonda Xalq tabobati markazining kasalliklarning oldini olish, diagnostikasi va davolash, tarixiy an'analar va o'zbek xalq tabobatining

noyob merosidan foydalangan holda boshqa tibbiy xizmatlarning samaradorligini tahlil qilish va o'rganish bilan bog'liq bir qator asosiy vazifalari belgilab berilgan.

2020 yil 1 iyulga qadar qishloq xo'jaligi yerlarini tanlash va ajratish, mashhur dorivor o'simliklarni yetishtirish va sotib olish uchun mini-plantatsiyalar yaratish hamda xalq tabobati sohasidagi ilmiy tadqiqotlarni uchun amalga oshiriladi.

Xalq tabobatini Xitoy, Koreya, Yaponiya, Hindiston, Vetnam, Fransiya va Rossiya bilan hamkorliklar yanada rivojlantiradi va O'zbekistonning xalq tabobati sohasidagi xalqaro professional tashkilotlarga a'zoliqi masalalari hal qilinadi.

Umuman olganda, farmonda xalq tabobatini rivojlantirish bilan bog'liq ko'plab boshqa muhim vazifalar belgilab berilgan, tegishli vazirlik va idoralarga ularni amalga oshirish bo'yicha ko'rsatmalar berilgan, ularni amalga oshirishning aniq muddatlari belgilab qo'yilgan.

2019 yil 22 mayda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" gi qonunga muvofiq, O'zbekiston Respublikasining 1996 yil 29 avgustdagi "Sog'liqni saqlash to'g'risida" gi qonunining 41-moddasiga o'zgartishlar kiritildi.

Unga ko'ra, "tibbiy ma'lumotga ega bo'lmagan shaxslar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi huzuridagi tibbiy xizmatni litsenziyalash bo'yicha maxsus komissiya xulosasi asosida xalq tabobati usullaridan foydalangan holda tibbiy faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega".

Qonunga kiritilgan o'zgartishlar asosida Sog'liqni saqlash vazirligi an'anaviy tibbiyotdan foydalangan holda tibbiy xizmatni litsenziyalash bo'yicha maxsus komissiyani tashkil etuvchi hujjatlar loyihasini, shuningdek, xalq tabobatida davolanishga ariza berish tartibini tayyorlamoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 12 oktyabrdagi PQ-3968-sonli "O'zbekiston Respublikasida xalq tabobati sohasini tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoni bilan tashkil etilgan komissiya tarkibiga shifokorlar, psixologlar, diniy va xalq tabobati texnik mutaxassislari kiradi. Ma'lumki, ilgari shifokorlar ro'yxatdan o'tmasdan ishlaganlar. Shuning uchun ular ishlab topgan pullarga hatto davlat tomonidan soliq solinmagan. Endi ular davlatda yuridik shaxs sifatida ro'yxatdan o'tishi va shundan keyingina ular ishlashlari mumkin. Adliya vazirligida 3111-son bilan ro'yxatdan o'tgan

xalq tabobatidan foydalangan holda tibbiy faoliyatni o'tkazish tartibi va ko'lami to'g'risidagi nizomda okkultizm, shuningdek, diniy marosimlar orqali davolash xalq tabobatiga kiritilmaganligi ta'kidlangan. Shuning uchun bemorlarni diniy yo'nalishda davolaydiganlar Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan tashkil etilgan maxsus komissiyaning litsenziyasiga ega bo'lmaydilar.

2018 yil 27-noyabr kuni Toshkent tibbiyot akademiyasi va Koreya sog'liqni saqlash sanoatini rivojlantirish instituti (KHIDI) TTA da xalq tabobati markazining tantanali ochilish marosimini o'tkazdilar.

Manipulyatsiya xonasida koreys mutaxassisi tadbir ishtirokchilari uchun sharqona xalq tabobati usuli bo'lgan Chimsul davolash usuli bo'yicha master-klass o'tkazdi.

Tadbir davomida TTA va KHIDI bilan hamkorlikda Xalq tabobati markazi direktori Shin Esuk xonim va TTA reabilitatsiya va jismoniy tarbiya kafedrasini mudiri A.Usmonxodjaeva "Xalq tabobati kursini "Semirib ketish, bel og'rig'i va bo'g'imlarda og'riqni davolash" integral hisoboti bilan ochib berishdi".

Ushbu markaz xalq tabobatining yillar davomida takomillashgan yutuqlarini, zamonaviy sog'liqni saqlash sohasi bilan birlashtirish bo'yicha ilmiy salohiyatni oshirishga va bu boradagi tadqiqotlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Loyiha bo'yicha an'anaviy sharq tabobati bo'yicha qo'shma ta'lim dasturini yaratish, qo'shma ta'lim faoliyatini rivojlantirish, ta'lim jarayoniga Koreya Respublikasining yetakchi mutaxassislarini jalb etish va zamonaviy tibbiyotga xalq tabobatini joriy etish bo'yicha birinchi ilmiy-amaliy simpozium o'tkazilishi ko'zda tutilgan.

Bunday loyihalar inson salomatligini muhofaza qilish va mustahkamlash bo'yicha keng qamrovli ishlarni amalga oshirishga, shuningdek chet el tibbiyot mahoratini chuqur o'rganishga va yangi texnologiyalarni amaliy va o'quv jarayoniga joriy etishga xizmat qiladi. Sharqda odamlar ming yillar davomida shifokorlar tomonidan davolangan. Olimlarning fikriga ko'ra, o'tmishdagi barcha taniqli shifokorlarning amaliyotida, hatto sun'iy dori-darmonlarni tayyorlashni ham o'ylamagan, dorivor o'simliklar 70-80 foizni, qolgan qismi hayvonlar va ulardan tayyorlangan mahsulotlari, ozgina qismi tabiiy minerallar bo'lgan.

Hozirgi vaqtda Xitoy, Yaponiya, Vetnam, Koreya, Laos, Malayziya kabi mamlakatlarda xalq tabobatiga davlat maqomi berilgan.

Birgina Xitoyda tibbiy yordamning 40% xalq tabobati tomonidan amalga oshiriladi. O'tgan asming so'nggi yillarida Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) xalq tabobatini chuqur o'rganish va bu boradagi tadqiqotlarni yanada kengaytirish bo'yicha bir qator qarorlar qabul qildi. Shu munosabat bilan, 2020 yil 10 aprelda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida xalq tabobatini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-4668-sonli qarori qabul qilindi.

2020 yilning 1 mayidan boshlab vazirlik va O'zbekiston Xalq tabobati assotsiatsiyasi tomonidan tuman, shahar, viloyat va respublika darajalaridagi davlat ko'p tarmoqli tibbiyot muassasalarida va 1 ta davlat muassasasida xalq tabobati xonalari tibbiyot xodimlarining belgilangan umumiy soni, kasalliklarning oldini olish, diagnostika va davolash doirasida ajratiladi. Xalq tabobatining zamonaviy tibbiyot bilan hamkorligi va integratsiyasidir.

Amaliyotda sifat, xavfsizlik va samaradorlik nuqtai nazaridan isbotlangan xalq tabobati aholi salomatligini ta'minlash, tibbiy yordam ko'rsatish, turli, ayniqsa surunkali kasalliklarning oldini olish va davolashda muhim rol o'ynaydi.

O'tgan davrda ko'rilgan chora-tadbirlar natijasida xalq tabiblari tomonidan xizmatlar ko'rsatishning huquqiy asoslari shakllandi, O'zbekiston xalq tabobati uyushmasi yaratildi, xalq tabobatidan samarali va xavfsiz foydalanish uchun birinchi shart-sharoitlar yaratildi. Uning rivojlanishining asosiy maqsadlari va yo'nalishlari aniqlandi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda dorivor o'simliklarni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, dorivor o'simliklarni yetishtirish uchun plantatsiyalar yaratish va ularni qayta ishlash sohasida izchil islohotlar olib borilmoqda. Mahalliy o'simliklarga mansub 4300 dan ortiq o'simliklarning 750 turi dorivor hisoblanadi, shulardan 112 turi ilmiy tibbiyotda ro'yxatga olingan, shulardan 70 turi farmatsevtika sanoatida faol foydalanilmoqda. Xalq tabobatida inson salomatligi, osoyishtaligi, insonlarga yo'naltirilgan tibbiy yordam ko'rsatish, tibbiy yordam sifatini oshirish, tibbiy xizmatlarning umumiy qamrovini kengaytirish va o'z sog'lig'iga g'amxo'rlik qilish nuqtai nazaridan salmoqli tanlovni amalga oshirish imkoniyati mavjud.

Shu bilan birga, tibbiyot oliy muassasalarida xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, turli xil surunkali kasalliklarning oldini olish va davolashda sifati, xavfsizligi va samaradorligi nuqtai nazaridan isbotlangan

an'anaviy tibbiyot usullarini o'rganish hamda qo'llashga qaratilgan xalq tabobati bo'yicha bakalavr darajasi tashkil etildi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) Birlashgan Millatlar Tashkilotining eng yirik ixtisoslashtirilgan muassasalaridan biri hisoblanadi. JSST rasmiy tashkil etilgan kuni 1948 yil 7 aprel - BMTga a'zo davlatlar tomonidan 26 ta tashkilot Nizomini ratifikatsiya qilish kuni hisoblanadi. Tashkilotning asosiy maqsadi sifatida JSST Konstitutsiyasi insonparvarlik g'oyasini - "barcha xalqlarga tomonidan yuqori sog'liqqa erishish" xizmatini e'lon qildi.

Turli mamlakatlarning sog'liqni saqlash sohasidagi hamkorligiga bo'lgan intilish, vaqti-vaqti bilan epidemiyalar va pandemiyalar tufayli davlat hududlarini sanitariya jihatidan himoya qilish bo'yicha chora-tadbirlarni xalqaro muvofiqlashtirish zarurati bilan bog'liq. Birinchi marta bu klassik O'rta asrlarda, 1346-1348 yillardagi vabo pandemiyasi paytida aniq namoyon bo'ldi. Yevropada epidemiyaga qarshi aniq choralar qo'llanila boshlandi (karantinlar, lazaretlarni tashkil qilish va boshqalar).

Respublika miqyosida o'tkazilgan sanitariya va epidemiyaga qarshi tadbirlarning past samaradorligi muammoning yechimini davlatlararo asosda izlashga majbur qildi. Ushbu maqsadlar uchun ular xalqaro sog'liqni saqlash kengashlarini tuzishga kirishdilar: Tangierda (1792-1914), Konstantinopolda (1839-1914), Tehronda (1867-1914), Iskandariyada (1843-1938).

1851 yilda Parijda shifokorlar va diplomatlar 12 davlatlar (Avstriya, Angliya, Vatikan, Gretsiya, Ispaniya, Portugaliya, Rossiya, Sardiniya, Sitsiliya, Toskana, Turkiya, Fransiya) bo'lgan birinchi xalqaro sanitariya anjumani bo'lib o'tdi xalqaro sanitariya konventsiyasi va xalqaro karantin nizomini ishlab chiqdi va qabul qildi. Ular chechak, vabo va vabo uchun maksimal va minimal karantin davrlarini belgilangan, port sanitariya qoidalari va karantin stantsiyalari vazifalari, infeksiyalari tarqalishining oldini olish uchun xalqaro hamkorlikda epidemiologik axborot ahamiyatini belgilab berdi. Kelgusida bunday anjumanlar Yevropa mamlakatlari xalqaro hamkorligining muhim va samarali shakliga aylandi.

Birinchi Pan Amerika sanitariya konferensiyasi 1902 yilning dekabr oyida Vashingtonda bo'lib o'tdi. Konferensiya 1958 yildan beri Pan Amerika sog'liqni saqlash tashkiloti sifatida tanilgan doimiy faoliyat yurituvchi organ-xalqaro (Pan-Amerika) sanitariya byurosi tomonidan tashkil etilgan. Xalqaro sog'liqni saqlashni rivojlantirishda yana bir muhim qadam 1907 yilda tashkil etilgan. Parijda, Xalqaro jamoat gigiyena byurosi (XJGB) - doimiy xalqaro tashkilot bo'lib, uning vazifalari quyidagilardan iborat: ishtirokchi davlatlarni jamoat salomatligi bilan bog'liq faktlar va umumiy xarakterdagi hujjatlar, xususan, chechak, vabo va bezgak kabi yuqumli kasalliklar, shuningdek, ushbu kasalliklarga qarshi kurashish chora - tadbirlari to'g'risida axborot to'plash va tarqatish. XJGB shuningdek sog'liqni saqlash sohasidagi xalqaro konvensiyalar va bitimlarni ishlab chiqish, ularning bajarilishini nazorat qilish, kemalar gigiyenasi, suv ta'minoti, oziq-ovqat gigiyenasi, xalqaro karantin nizolarini hal qilish, milliy sanitariya va karantin qonunchiligini o'rganish bilan shug'ullangan. Rossiya XJGB muassasasida ishtirok etdi va unda doimiy vakili bor edi (1926 yilda A.N.Sisin mamlakatning XJGBdagi doimiy vakili etib tayinlandi).

XJGB o' fransuz tilida haftalik byulletenini nashr etdi, unda chechak, vabo, sariq lixaratka va boshqa keng tarqalgan kasalliklarning tarqalishi haqida ma'lumot berildi. 1922 yilda XJGB bevosita ishtirokida birinchi xalqaro standart - difteriya anatoksin standarti yaratildi, 1930 yilda Kopengagendagi davlat instituti qoshida antidifteriyaning tegishli xalqaro standartini saqlab qolish uchun mas'ul bo'lgan xalqaro bo'lim tashkil etildi. XJGB 1950 yil oxirigacha mavjud edi. Keyinchalik uning ish tajribasi va axborot-nashriyot faoliyati JSST Millatlar Ligasi va sog'liqni saqlash tashkilotini tashkil etishda ishlatilgan.

Sog'liqni saqlash tashkiloti Millatlar Ligasi (SSTML) tufayli Yvropada epidemik vaziyat keskin yomonlashuvi va epidemiyalar va tif, vabo, chechak va boshqa yuqumli kasalliklar pandemiyasi keng tarqalishi, 1923 yilda birinchi jahon urushidan keyin tashkil etilgan. Uning faoliyati sohasi XJGB tomonidan amalga oshirilgan masalalar doirasidan ancha keng edi. Sog'liqni saqlash tashkiloti Millatlar Ligasining maqsadi "kasalliklarni oldini olish va nazorat qilish uchun barcha xalqaro choralarni ko'rish" edi. SSTML faoliyatining asosiy yo'nalishlari: sog'liqni saqlashning eng dolzarb muammolari bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni muvofiqlashtirish va rag'batlantirish, biologik va dori preparatlarining xalqaro standartlarini yaratish, kasallik va o'lim

sabablarini xalqaro tasniflashni ishlab chiqish, milliy farmakopeyani birlashtirish, eng xavfli va keng tarqalgan kasalliklarga qarshi kurashish, shuningdek, global epidemiologik axborotning keng qamrovli tizimining tashkiliy asoslarini yaratish va ishlab chiqish bo'lgan.

Ilmiy tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etgan holda, SSTML o'z faoliyatining eng muhim yo'nalishlari bo'yicha (biologik standartlashtirish, sanitariya statistikasi, bezgak, saraton, moxov, vabo, milliy farmakopeyani birlashtirish, afyun va boshqa dori-darmonlarni nazorat qilish, ovqatlanish va h.k.) bir qator ekspert va komissiyalarni tashkil etdi. Komissiyalarda turli millatlarning eng taniqli olimlari ishlagan. Ekspertlar guruhlari va ilmiy missiyalar karantin xizmatlarini tashkil qilish, tibbiy xodimlarni tayyorlash va vabo va chechakka qarshi kurash kampaniyalarini tashkil etishda mahalliy sog'liqni saqlash organlariga yordam berish maqsadida Osiyo, Sharqiy Yevropa va Lotin Amerikasining turli mamlakatlariga yo'l oldi.

Sog'liqni saqlash tashkiloti Millatlar Ligasi dunyo aholisining tug'ilishi, o'limi va epidemik kasalliklari bo'yicha statistik ma'lumotlarni chop etgan "haftalik byulleten" va "epidemik kasalliklar yili" ni e'lon qildi. 1930 yilning oxiriga kelib, SSTML epidemiologik axborot tizimi (va Vashington, Iskandariya va Sidneydagi mintaqaviy tashkilotlar, shu jumladan XJGB) dunyo aholisining 90 foizini qamrab oldi. Biroq, 1946 yilda Millatlar Ligasi va u bilan birga Sog'liqni saqlash tashkiloti o'z faoliyatini to'xtatdi.

Ikkinchi jahon urushidan keyin Birlashgan Millatlar tashkiloti (BMT) xalqaro hamjamiyatning yetakchi tashkiloti bo'lib, 1945 yilda g'olib mamlakatlar tashabbusi bilan tashkil etilgan. 1946 yilning fevral oyida BMT konferensiyasi BMTning sog'liqni saqlash masalalari bo'yicha ixtisoslashtirilgan muassasasini tashkil etish zarurligi to'g'risida qaror qabul qildi. 1946 yil iyun oyida tegishli tayyorgarlik ishidan so'ng Nyu - Yorkda sog'liqni saqlash bo'yicha xalqaro konferentsiya chaqirildi, u yangi xalqaro sog'liqni saqlash tashkiloti - Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti Nizomini ishlab chiqdi va qabul qildi - JSST Nizomi tashkilotga a'zo davlatlarning "barcha xalqlar o'rtasida baxt, uyg'un munosabatlar va ularning xavfsizligi uchun" zarur bo'lgan hamkorligining asosiy tamoyillarini e'lon qildi. Ularning orasida salomatlikni aniqlash muhim o'rin tutadi:

Sog'liq nafaqat kasallik yoki jismoniy nuqsonlarning yo'qligi, balki to'liq jismoniy, aqliy va ijtimoiy farovonlik holatidir.

Sog'liqni saqlashning eng yuqori darajasiga ega bo'lish, irqi, dini, siyosiy e'tiqodi, iqtisodiy yoki ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, har bir insonning asosiy huquqlaridan biridir.

Barcha xalqlarning salomatligi tinchlik va xavfsizlikka erishishda asosiy omil bo'lib, shaxslar va davlatlarning eng to'liq hamkorligiga bog'liq...

Hukumatlar o'z xalqlarining salomatligi uchun mas'uldirlar va bu mas'uliyat tegishli ijtimoiy tadbirlarni va sog'liqni saqlashni qabul qilishni talab qiladi.

1948 yil 7 aprelga qadar BMTga a'zo davlatlarning 26 nafari JSST nizomini qabul qilish va uni ratifikatsiya qilish to'g'risidagi xabarnomalarini yubordilar. Bu kun 7 aprel - Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti yakuniy ro'yxatga olingan sana hisoblanadi va har yili sog'liqni saqlash kuni sifatida JSST tomonidan nishonlanadi.

Birinchi Jahon sog'liqni saqlash Assambleyasi - Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining oliy organi - Jenevadagi Millatlar saroyida 1948 yil 24 iyunda JSSTga a'zo davlatlar soni 55 taga yetdi. JSSTning birinchi Bosh direktori doktor Brok Chisholm etib saylandi. Jeneva JSSTning bosh qarorgohi aylandi.

Nizomga ko'ra, JSST markazsizlashtirilgan mintaqaviy tuzilishga ega va oltita mintaqani birlashtiradi: Afrika (Brazzavilda shtab-kvartirasi), Amerika (Vashington), Sharqiy O'rta yer dengizi (Iskandariya), Yevropa (Kopengagen), G'arbiy tinch okeani (Manila), Janubi-Sharqiy Osiyo (yangi Dehli).

Har yili JSST yo'nalishida sog'liqni saqlash sohasida 1500 dan ortiq turli loyihalar amalga oshirilmoqda. Ular dolzarb vazifalarni hal etishga qaratilgan: milliy sog'liqni saqlash xizmatlarini rivojlantirish, yuqumli va yuqumsiz kasalliklarga qarshi kurashish, tibbiyot xodimlarini tayyorlash va takomillashtirish, atrof-muhitni sog'lomlashtirish, onalik va bolalikni muhofaza qilish, sanitariya statistikasi, farmakologiya va toksikologiya, giyohvand moddalarni xalqaro nazorat qilish va boshqalarni rivojlantirish.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ishida insoniyatni atom radiatsiyasi xavfidan himoya qilish, tinchlikni mustahkamlashda shifokorning o'rni, umumiy quolsizlanish, kimyoviy va bakteriologik qurollarning qisqa vaqt ichida taqiqlanishi kabi ijtimoiy-siyosiy masalalar ham muhim o'rin tutadi. Mamlakatimiz JSSTning ta'sis etuvchi davlatlaridan biri bo'lib, JSST dasturlarining aksariyat qismini

yaratish va amalga oshirishda faol ishtirok etib, JSST bosh qarorgohi va uning mintaqaviy byurosi mutaxassislarini (ekspert va maslahatchilarini) va xodimlarini boshqaradi. Mamlakatimiz tashabbusi bilan JSSTning ko'plab muhim dasturlari o'tkazilmoqda. Shunday qilib, 1958 yilda XI Jahon sog'liqni saqlash Assambleyasi sovet delegatsiyasining taklifiga binoan, dunyoda chechakni yo'q qilish dasturi qabul qildi (1980 yilda muvaffaqiyatli yakunlandi).

Mamlakatimizning ilmiy-tadqiqot muassasalari negizida JSST ilmiy va ma'lumot markazlari, laboratoriyalari faoliyat yuritmoqda, xalqaro ilmiy dasturlar va loyihalar ishlab chiqilmoqda. Shunday qilib, D. I. Ivanovskiy RAMN nomidagi virusologiya institutining JSST bilan epidemiologik ma'lumot sohasidagi hamkorligi har hafta dunyodagi epidemiya holati va tez yuquvchi gripp virusi shtammlari to'g'risida yangi ma'lumotlarni olish va boshqa mamlakatlarda aniqlanganidek, gripp virusi shtammlarini zudlik bilan ajratish imkonini berdi.

Bugungi kunda yer sivilizatsiyasi rivojlanish darajasida bo'lib, hech kim, hatto eng gullab-yashnayotgan davlat ham boshqa mamlakatlar bilan iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy hamkorliksiz alohida rivojlana olmaydi.

Jahon Sog'liqni saqlash tashkiloti Nizomida shakllantirilgan yangi sog'liqni saqlash ta'rifi dunyodagi yangi siyosiy fikrlashning shakllanishiga katta hissa qo'shdi: hozirgi va kelajak avlodlarning sog'lig'ini tinchlik, xavfsizlik, xalqlar o'rtasidagi hamkorlik, qulay atrof-muhit sharoitlariga bevosita bog'liqdir.

Biroq, muammoni hal qilishdan uni amalga oshirgunga qadar - katta masofa mavjud. Vaqt o'tib, insoniyat uni yengib chiqadi va orqaga qarab, tarixdagi ushbu uzoq va mashaqqatli yo'lida shifokorlar, tibbiyot fanlari olimlari, hamshiralar - barcha zamon va xalqlarning tibbiyot xodimlarining qo'shgan hissasini minnatdorlik bilan ko'radi va qadrlaydi.

«Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining xalq tabobati bo'yicha strategiyasi 2014 – 2023»

Jahon sog'liqni saqlash Assambleyasining xalq tabobati to'g'risidagi qaroriga (WHA62.13) javoban ishlab chiqilgan. Strategiyaning maqsadi a'zo davlatlarga yordam berishdir:

Xalq tabobati

1. Odamlarga yo'naltirilgan sog'liqni saqlash, farovonlik va sog'liqni saqlashni ta'minlash uchun xalq tabobatining potentsial hissasini qo'llashda;

2. Normalar va qoidalarni belgilash, ilmiy tadqiqotlar o'tkazish va xalq tabobati mahsulotlarini, amaliyotlarini va amaliyotchilarni sog'liqni saqlash tizimiga integratsiya qilish orqali xalq tabobatini xavfsiz va samarali ishlatishga ko'maklashish.

Strategiyaning maqsadi a'zo davlatlarni faol siyosatni ishlab chiqishda va aholi salomatligini saqlashda xalq tabobatining rolini oshiradigan bir qator tadbirlarni amalga oshirishda qo'llab-quvvatlashdir. Hujjat jahon miqyosida va a'zo davlatlarda xalq tabobati holatini ko'rib chiqadigan va to'rtta maqsadni shakllantirgan "2002-2005 xalq tabobati sohasidagi JSST strategiyasi" ga asoslangan:

1. Siyosiy jihatdan xalq tabobati bo'yicha milliy siyosat va dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish orqali xalq tabobatini milliy sog'liqni saqlash tizimlariga to'g'ri integratsiya qilish.

2. Xavfsizlik, samaradorlik va sifat sohasida - xalq tabobati to'g'risida bilimlarni tarqatish va tartibga solish va sifat kafolati standartlari bo'yicha ko'rsatmalar berish orqali xalq tabobatining xavfsizligi, samaradorligi va sifatini targ'ib qilish.

3. Kirish sohasida-kambag'al insonlarning kirishini ta'minlashga alohida e'tibor berib, xalq tabobatining jismoniy mavjudlik va narxning arzonligi yetarli darajada oshishi.

4. Oqilona foydalanish sohasida-amaliyotchilar va iste'molchilar tomonidan mutaxassislar tomonidan to'g'ri xalq tabobatidan terapevtik jihatdan oqilona foydalanishga ko'maklashish.

Ushbu strategiyani dunyo mamlakatlarida amalga oshirishda erishilgan ulkan yutuqlarga qaramasdan, a'zo davlatlar siyosiy choralar, me'yorlar va qoidalarni ishlab chiqish va amalga oshirish bilan bog'liq muammolarga duch kelmoqda;

- integratsiya bilan, xususan, xalq tabobatini milliy SSTga va birlamchi tibbiy yordam (BTY) tizimiga qo'shilish strategiyasi va mezonlarini aniqlash va baholash;

- xavfsizlik va sifat bilan, ayniqsa mahsulotlar va xizmatlarni baholash, amaliyotchilarning malakasi, samaradorligi va ishlashni baholash mezonlari;

- xalq tabobati sohasidagi ferkantalar bilan ishlashni yuqori salohiyat bilan boshqarish va tartibga solish;

SAMD TU
axborot-resurs markazi

- ilmiy tadqiqotlar va rivojlantirish bilan;
- xalq tabobati amaliyotchilarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish bilan;

- axborot va kommunikatsiya, xususan, siyosiy chora-tadbirlar, me'yorlar va qoidalar, xizmat ko'rsatish rejimlari va ilmiy tadqiqotlar natijalari yoki iste'molchilar uchun xolis axborotning ishonchli manbalaridan foydalanish haqida ma'lumot almashish.

Taklif etilayotgan yangi strategik hujjatning maqsadi ushbu muammolarga javob berishdir. Ushbu hujjat a'zo davlatlardan xalq tabobatiga nisbatan o'z mamlakatlaridagi vaziyatni tahlil qilishni, keyin bu haqiqatlarni aks ettiruvchi siyosiy choralar, me'yorlar, qoidalar va ko'rsatmalarni ishlab chiqish talab qiladi. A'zo davlatlar ushbu maqsadlarga quyidagi uchta strategik yo'nalishda faoliyatni jamlash orqali erishishlari mumkin:

1. Xalq tabobatining o'mi, salohiyatini tushunadigan va tan oladigan tegishli milliy siyosatini amalga oshirish orqali xalq tabobatini faol boshqarish imkonini beradigan bilimlar bazasini shakllantirish.

2. Kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish doirasida sifat nazoratini kuchaytirish, mahsulot, amaliyot va amaliyotlarni tartibga solish orqali xalq tabobatidan xavfsizlikni, oqilona foydalanish va samaradorligini oshirish, davolash ko'nikmalari, xizmatlari va usullarini takomillashtirish.

3. Xalq tabobati xizmatlarini sog'liqni saqlash va tibbiy o'z-o'zini boshqarish tizimlariga integratsiya qilish orqali Sog'liqni saqlash xizmatlarini har tomonlama qamrab olishni rag'batlantirish, xalq tabobatining sog'liqni saqlash sifatini yaxshilash va sog'liqni saqlash natijalarini yaxshilash, shuningdek, iste'molchilarga sog'lig'ini saqlash sohasida ongli ravishda tanlash imkoniyatlarini taqdim etish.

JSSTning xalq tabobati sohasidagi strategiyasi

Har bir maqsad uchun strategiya a'zo davlatlar, sheriklar va manfaatdor tomonlar uchun, shuningdek, JSST uchun bir qator harakatlarni belgilaydi. Strategiya o'z milliy imkoniyatlari, ustuvorliklari, tegishli qonun hujjatlari va mahalliy omillarga muvofiq strategik rejani ishlab chiqish va amalga oshirishda a'zo davlatlarni qo'llab-quvvatlaydi. Strategiyaning maqsadi a'zo davlatlarga o'z ehtiyojlarini aniqlash va ularning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, samarali xizmat ko'rsatishni ta'minlash, tegishli qoidalar, qoidalar va

siyosiy choralarni ishlab chiqishni qo'llab-quvvatlash va mahsulot va amaliyot xavfsizligini ta'minlashdir. JSST ushbu strategiyani amalga oshirish natijalarini taxminan amalga oshirish muddati o'rtasida ko'rib chiqishi kerak. Ushbu oraliq tahlil JSST va boshqa manfaatdor tomonlar uni amalga oshirish muddatining oxirgi besh yilligiga kirishdan oldin ushbu strategiya muhim va dolzarb bo'lib qolayotganini aniqlashda muhim rol o'ynaydi.

Dunyoning ko'plab hududlarida siyosatchilar, sog'liqni saqlash xodimlari va jamoatchilik xavfsizlik, samaradorlik, sifat, mavjudlik, an'anaviy va qo'shimcha tibbiyotni saqlash va tartibga solish muammolariga duch kelmoqda.

Xalq tabobati va qo'shimcha tibbiyot ko'plab mamlakatlarda keng qo'llanilmoqda va boshqa mamlakatlarda uning tarqalishi tez sur'atlar bilan kengaymoqda. Shu bilan birga, xalq tabobati va qo'shimcha tibbiyotga bo'lgan qiziqish uning mahsulotlari bilan chegaralanib qolmaydi, xalq tabobati va qo'shimcha tibbiyot va xalq tabiblari amaliyotiga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda. Natijada, JSST dunyo mamlakatlarida xalq tabobati va qo'shimcha tibbiyotning rolini keng qamrovli tahlil qildi va ekspertlar bilan birgalikda ushbu muhim muammolarni hal etishga qaratilgan "2014-2023 xalq tabobatida JSST strategiyasini" yaratish bo'yicha ish olib bordi. Ushbu strategiyani tushunishni yengillashtirish uchun quyida xalq tabobati (XT), qo'shimcha tibbiyot (QT) va XTvaQT ta'riflari keltirilgan.

XT va qo'shimcha tibbiyot Xalq tabobati (XT) ta'riflari: xalq tabobati uzoq tarixga ega va biz ularni tushuntira olamizmi yoki yo'qmi, mahalliy xalqlarning va turli madaniyatlarning vakillarining nazariyalari, e'tiqodlari va tajribasiga asoslangan to'plangan bilim, ko'nikma va amaliyotlarning umumiy natijasini ifodalaydi. sog'lig'ini saqlash, shuningdek, jismoniy va ruhiy kasalliklarda profilaktika, tashxis qo'yish, vaziyatni yaxshilash yoki davolash uchun ishlatiladi.

Qo'shimcha tibbiyot (QT): "qo'shimcha tibbiyot" yoki "muqobil tibbiyot" shartlari mamlakatning o'z an'analarning bir qismi bo'lmagan va asosiy sog'liqni saqlash tizimiga kiritilmagan sog'liqni saqlash amaliyotlarining keng doirasini aniqlash uchun ishlatiladi. Bir qator mamlakatlarda ular "xalq tabobati" atamasi bilan birga qo'llaniladi.

2013 yil fevral oyida JSST Bosh direktori Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari uchun xalq tabobati bo'yicha o'tkazilgan xalqaro konferensiyada doktor Margaret Chen "xalq tabobati usullari, sifati,

xavfsizligi va samaradorligi amalda tasdiqlangani barcha odamlarning tibbiy yordamdan foydalanishini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Ko'p millionlab odamlar uchun o'simlik dori-darmonlari, xalq davolanish usullari va xalq tabobati sog'liqni saqlashning asosiy manbai va ba'zan bunday yordamning yagona manbai hisoblanadi. Ushbu yordam uyga yaqin, u hududiy va moliyaviy jihatdan qulaydir. Bundan tashqari, madaniy jihatdan maqbuldir va ko'plab odamlarning ishonchiga ega. Xalq tabobatining aksariyat dori-darmonlarining moliyaviy mavjudligi, ularni tibbiy yordamning keskin o'sishi va deyarli hamma joyda qo'llaniladigan tejamkorlik rejimida eng yaxshi qulaylikni yaratadi. Xalq tabobati, shuningdek, surunkali yuqumli bo'lmagan kasalliklarning tarqalishining doimiy o'sishi muammosini hal qilishga yordam beradi". XT va qo'shimcha tibbiyotga murojaat qilishning sabablaridan qat'iy nazar, unga bo'lgan qiziqish, shubhasiz, o'sib bormoqda va butun dunyo bo'ylab o'sishda davom etishi mumkin.

Xalq tabobati amaliyotida profilaktika, davolash chora-tadbirlari va usullarini o'rganishda falsafiy yondashuvning o'rni

Tibbiyot fanlari rivojlanishining muhim sharti, bu - yuqori darajadagi nazariy fikrlashdir. Falsafa va tibbiyotning o'zaro ta'siri tabiiy va biotibbiy fanlari taraqqiyoti bilan birga rivojlanadigan va dialektik fikrlash orqali shakllanadigan mantiqiy mulohazani takomillashtirishda uchraydi. Ilm-fanning boshqa sohalarida bo'lgani kabi tibbiyotda ham bilimlarni farqlash va birlashtirish jarayoni mavjud. Dialektika - tibbiyotdagi ilmiy bilimlar jarayoni yaxlitligi va samaradorligini ta'minlovchi asosiy integratsiya usulidir. Falsafa va tibbiyot fanlari birlashmasi tibbiy nazariy va amaliy faoliyat tizimida ilmiy bilimlarni birlashtirishning eng muhim uslubiy shakllaridan biridir. Nazariy tibbiyotning muhim vazifalaridan biri, bu turli xil fanlar (anatomiya, gistologiya, fiziologiya, kibernetika, biokimyoy, biofizika) tomonidan olingan inson va hayvonlar organizmi haqidagi bilimlarni tahlil qilishdir. Ushbu tahlilning obyektiv asoslari atrofda olamning moddiy birligi, tirik materiyaning umumiy xususiyatlari va uning o'zgarish qonuniyatlari bo'lib, ular turli xil tuzilish darajalarida namoyon bo'ladi.

Nazariy tibbiyotning asosiy tamoyillari:

1. *Evolyutsionizm tamoyili*, tirik mavjudotlarning rivojlanishi. Tirik tabiatdagi evolyutsiya tirik tizimlarning moslashuvchan

imkoniyatlari doirasidagi tuzilmalarning sifat o'zgarishiga nisbatan qaraladi. Kasallikni evolyutsion nuqtai nazardan tahlil qilishga yondoshish patogenezning ziddiyatli hodisalari va jarayonlarini baholashda dogmatizmdan qochadi. Ushbu yondashuvning tibbiyotdagi ahamiyati shundaki, inson tirik tizim sifatida hayotning boshqa shakllari bilan ma'lum munosabatlarga kirisha oladi.

2. **Umumiylik tamoyili** - kasallikning mohiyatini tananing barcha tizimlari va darajalarini qamrab oladigan jarayon sifatida tushunish. Patologik hodisalarni umumiylik tamoyilini hisobga olgan holda tahlil qilish kasallik jarayonlarini lokalizatsiya qilishning qarama-qarshi xususiyatlarini tushunishga imkon beradi, bu organizmning umumiy reaktsiyalarini hisobga olmasdan tushunib bo'lmaydi.

3. **Tuzilish tamoyili** - har doim dialektik birlikda paydo bo'ladigan patologiyada funksional va morfologik buzilishlarning qarama-qarshiligini oldini olishga imkon beradi.

4. **Dinamizm tamoyili**, ya'ni tirik tizimlarning o'zini o'zi harakatlantirishi, o'zini o'zi boshqarish va rivojlantirish. Ichki qarama-qarshiliklarsiz nafaqat patologik jarayon, balki norma ham bo'lmaydi. Bu barqarorlik va o'zgarishlarning birligi va kurashining natijasidir.

5. **Reaktivlik tamoyili** – harakatlanuvchi va reaksiyaga kirishuvchi (tirik) tizimlar o'rtasidagi munosabatni ifodalaydi.

6. **Sabablilik tamoyili** - patologik jarayonning barcha bosqichlari va bosqichlarining sababliligini tan olish. Tashqi ta'sirlar, reaksiyasiga kirishadigan tizimning ichki xususiyatlari orqali maxsus ravishda o'zgaradi. Bu tiriklikni sababiy aniqlashning asosiy mohiyatidir.

Zamonaviy tibbiyot predmeti fan sifatida paydo bo'lish sabablari (etiologiyasi), rivojlanish qonuniyatlari (patogenezi), ularni aniqlash (diagnostikasi) va davolash usullari (klinik tibbiyot), kasalliklarning oldini olish usullari (profilaktika tibbiyoti), aholiga tibbiy yordamni maqbul tashkil etish shakllari (sog'liqni saqlash tashkilotlari nazariyasi). Zamonaviy tibbiyot odatdagi va patologik jarayonlarni har xil darajada o'rganadi.

Zamonaviy tibbiyot obyektining tizimli xususiyati tufayli fanlararo integratsiyaga, nazariy, eksperimental, klinik va profilaktik tadqiqotlar sinteziga ehtiyoj sezilmoqda. Bu turli xil tibbiy va biologik mutaxassisliklar bo'yicha yuqori malakali kadrlarni tayyorlash masalasini yangitdan ko'taradi.

Zamonaviy tibbiyot tabiiy, ijtimoiy va texnik fanlarning jamlanmasi bo'lib, ulardan nafaqat tadqiqot usullarini, balki yangi g'oyalarni ham oladi. Jamiyatning barcha jabhalarini ilmiy tashkil etish tamoyillarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan tibbiyotning ijtimoiy funksiyalarini to'g'ri aniqlash ayniqsa muhimdir.

So'nggi o'n yillikning muhim tendentsiyasini shifokorlar tafakkurining o'sib borishi va evolyutsion-ekologik g'oyalarning tibbiyotga kirib borishi deb bilish kerak.

Nazariy tibbiyotni yaratish asosan uning obyektini ko'p darajali talqini bilan bog'liq bo'lib, uning muhim xususiyatlari nafaqat tanaga, balki bir qator ichki organlar darajalariga ham bog'liqdir. Populyatsiyaga kiritilgan organizmni o'ziga xos qonunlari bilan ko'rib chiqishda norma va patologiya o'rtasidagi harakatlanuvchi chegaralarni aniqlash mumkin.

Zamonaviy tibbiyotning ekologiya muammolariga, sanitariya-gigiyena masalalariga, organizmga, populyatsiyaga, biogeotsenozlarga va biosferaga kosmik, kimyoviy va boshqa ta'sirlarni o'rganishga bo'lgan diqqat e'tiborlari organizm sentrizmini bosqichma-bosqich yengib o'tayotganidan dalolat beradi. Albatta, inson populyatsiyalarini o'rganishda insonning murakkab biosotsial mohiyatini to'liq hisobga olishi kerak.

Dialektika taraqqiyot nazariyasi sifatida tadqiqotchilarga obyektiv jarayonlarning mohiyatini ham, norma va patologiyaning haqiqiy dialektikasini ham, bilish dialektikasining murakkabligini aks ettiruvchi qarama-qarshiliklarni, ba'zan mos kelmaydigan nazariyalarni ham tushunishga yordam beradi.

Falsafaning fan va amaliyot, umuman, jamiyat hayotini rivojlantirishdagi o'rni haqidagi savolni taqdimotini umumlashtirib, ma'ruzaning umumiy natijalarini sarhisob qilib, quyidagi xulosalarni chiqaramiz:

1. Falsafa ijtimoiy ongning maxsus shakli sifatida bilimlarning maxsus turini ham shakllantiradi, bunda voqelikning obyektiv xususiyatlari, ularning insonga bo'lgan munosabatida, uning ehtiyojlari va manfaatlari orqali aks etadi. Falsafa tomonidan shakllangan bilimlar mafkuraviy xarakterga ega.

2. Falsafa maxsus fanlardan funksiyalari bilan ajralib turadi va o'ziga xos ijtimoiy ehtiyojlarni qondiradi. Barkamol dunyoqarashni shakllantirishga, insonning dunyo bilan nazariy va amaliy aloqalarining "yakuniy asoslarini" topishga qaratilgan falsafa, dunyoqarashning

ma'lum tarixiy shakllangan turi bo'lib, ijtimoiy ongning maxsus shakli rolini o'ynaydi.

3. Dunyoni falsafiy tushunish savolni yechimini topishni o'z ichiga oladi: inson atrofidagi dunyo, uning narsalari va hodisalari, dam olish holatida yoki dunyo o'zgarib, rivojlanib, bir holatdan ikkinchi holatga o'tib bormoqda. Keyinchalik, ushbu qarashlarning birinchisi metafizika deb nomlandi; u dunyoning statik rasmini berdi, ikkinchisiga dinamik rasm berib, dialektika nomini oldi.

Dunyoga qarash, ma'lum bir falsafiy tushuncha bo'lib, ularning har biri universal, falsafiydir.

4. Shunday qilib, falsafa universal bilimning xususiy va umumiy ilmiy usullarini asoslab beruvchi, rivojlantiruvchi va falsafa metodologik funksiyani bajaruvchi fandır.

5. Falsafaning asosiy funksiyalarini alohida ta'kidlab, uning boshqa funksiyalari, jumladan, integratsiya, aksiologik va tanqidiy xususiyatlarga ega ekanligini ta'kidlaymiz.

Ularning o'sishi natijasida vujudga kelgan va individual fanlarni yagona bilimdan ajratishda namoyon bo'lgan ilmiy bilimlarning farqlanishi, ularning ajralib chiqishiga olib keldi. Shu bilan birga, murakkab tizimlarni o'rganish zarurati teskari tendensiyani - integratsiya istagini keltirib chiqardi. Falsafa maxsus fanlarga tayanib, ularning xulosalarini umumlashtirib, ularni o'z funksiyalari, tabaqalanishi va bilish usullari asosida birlashtiradi.

Falsafaning **aksiologik funksiyasi** uning ma'lum qadriyatlarga (yunoncha *axia* - qadriyat) yo'nalishida ifodalanadi. Hech qanday falsafiy tizim uning qoidalarini ilgari surish va asoslash bilan cheklanmaydi; ularni ma'lum bir tarzda talqin qiladi, ularga baho beradi, qadriyatlar tizimini shakllantiradi, komillikni ilgari suradi.

Muayyan qadriyatlar va komillikni tasdiqlash bilan u yoki bu falsafiy tizim unga mos kelmaydigan hamma narsani tanqidiy baholaydi va shu bilan uning **tanqidiy vazifasida** ishlaydi.

6. Falsafaning asosiy muammolari va funksiyalarini aniqlashtirish, uning predmetini aniqlashtirishga imkon beradi. Ushbu mavzu universaldir - obyektiv haqiqatga ham, insonning subyektiv dunyosiga ham xos xususiyatlar, aloqalar, munosabatlar. Miqdoriy va sifatiy aniqlik, tarkibiy va sabab-oqibat aloqalari, harakat va dam olish, dialektik inkor va qarama-qarshilik - bu va boshqa xususiyatlar,

aloqalar, holatlar voqelikning barcha sohalariga: tabiat, jamiyat, fikrlash bilan bog'liq.

Shunday qilib, falsafaning predmeti voqelikning - tabiat, jamiyat, inson, obyektiv voqelik va subyektiv olam, moddiy va ideal, borliq va tafakkurning o'zaro haqiqiy aloqalari (munosabatlari)dir.

Yerning barcha burchaklarida, eng qadimgi davrlardan to hozirgi kungacha davolashning empirik tajribasi to'plangan. Davolashning an'anaviy usullari va metodlari to'g'risida to'plangan dunyoviy bilimlar hozirda sayoz tarixiy ildizlarga ega bo'lsada, deyarli barcha milliy madaniyatlarda namoyish etilmoqda. Ushbu barqarorlikning asosiy sababi, xalq tabobati odamlarning ijtimoiy uyushgan jamoalarini ongli ravishda shakllantiradigan yoki shakllantirmaydigan milliy madaniyatning bir qismidir. Bunday barqarorlik va hayotiylikning asosiy sababi xalq tabobatidir, u milliy madaniyatning bir qismidir.

Xalq tabobatining yana bir jozibali tomoni - bu asrlar va ming yillar davomida qo'llanilgan usullarning va vositalarning ishonchliligidir. Ushbu usullar hech qachon ularni keyingi avlodlarga tatbiq etishda halokatli oqibatlarini keltirib chiqarmagan. Farmatsevtika sanoati tomonidan sintez qilingan dorilar 50-100 yil davomida mavjud bo'lib, ularning kelajak avlodlarga ta'sirining natijalari aniq emas. Ha, ularning barchasi klinik sinovlardan o'tmoqda, ammo ularning hech biri inson avlodlari uchun zararsizligi uchun sinovdan o'tkazilmagan. Yangi kasalliklarning paydo bo'lishi va ularning giyohvandlikka qarshi immunitetidan, sun'iy ravishda sintez qilingan dorilar biz istagan darajada xavfsiz emasligini ko'rsatmoqda. Ulardan qat'iy dozada foydalanish faqat o'ta og'ir holatlarda shifokor nazorati ostida amalga oshirilishi kerak, ammo kundalik qabul qilish odat tusiga aylanishi mumkin emasdi. An'anaviy tibbiyotning o'rni va ahamiyatini aniqlashda aniq pozitsiyaning yo'qligi sababli, uning o'rniga okkultizm, sehr va jodugarlik faol ravishda targ'ib qilinishiga olib kelgan. Allaqachon kundalik hayotda "bioenergiya", "aura", "karma" va boshqalar ishlatila boshlangan.

Keyinchalik xalq tabobati dorivor o'simliklar bilan davolash, ovqatlanish va muolajalar bilan davolash tajribasi sifatida emas, balki turli xil "marosimlar" yordamida davolashning "energiya" sifatida qo'llardan o'tishi, tezkor davolanishda sehrgarlik amalga oshirishga qodir bo'lgan "kanallar"ga ta'sir qilish sifatida qabul qilinadigan bo'ldi.

Davolashda bunday usullar dastlab milliy an'analarga (qabul qilingan diniy va falsafiy qarashlarga muvofiq) kiritilgan bo'lsa, bunday usullar amalga oshirilishi mumkin. Masalan, "Dao", "chi energiyasi", "yin-yang", "energiya kanallari" tushunchalari qabul qilingan Xitoy madaniyatida ular faqat cheklangan hududda faoliyat yuritadigan maxsus xalq davolanish usullariga mos keladi. Buning sababi shundaki, Xitoyning milliy urf-odatlari xitoy millatiga, o'ziga xos tasvir va hayot tarziga qaratilgan va eng muhimi, milliy Xitoy madaniyatining ildizlari buddizmdan kelib chiqadi. Xitoy xalq tabobatining dunyoqarashi buddizmni e'tirof etgan boshqa xalqlarni davolash usullari bilan organik ravishda bog'liq. Shunday qilib, Xitoy, mo'g'ul, tibet va vetnam xalq tabobati mukammal birlashtirilib, o'zaro to'ldiriladi va doimo bir-birini boyitadi.

Xalq tabobatining fan sifatida umumiy tamoyillarini shakllantirish uchun uning vositalari va usullarini tavsiflashdan diniy-falsafiy asoslar va milliy madaniy xususiyatlarini ajratib turish zarur. Ushbu umumiy tamoyillarga quyidagilar kiradi:

1. Har qanday bezovtalik va kasallik insonning atrof-muhiti bilan bevosita bog'liq holda ko'rib chiqilishi zarur, chunki uning normal mavjudligini ta'minlash uchun organizm ichki va atrof-muhit muvozanatini saqlashi kerak. Tashqi muhit holatidagi o'zgarishlarga muvofiq holda muvozanatga erishish uchun organizmning reaksiyalari o'zgarishi kerak. Tashqi ta'sirlarga yetarlicha javob bermaslik ichki va tashqi muvozanatni buzilishiga, buning natijasi kasallikning boshlanishiga olib keladi.

2. Vaziyatni baholash. Tananing retseptorlari atrof-muhitga ta'sir yo'nalishini va darajasini qanchalik to'g'ri baholansa, organizmning reaksiyasi shunchalik yetarli bo'ladi. Shaxs tomonidan baholash jarayoni, uning milliy madaniyati an'analariida uning ta'limiga muvofiq amalga oshiriladi va boshqariladi.

3. Tananing buzilishi - bu alohida organga zarar yetkazish emas, balki bir qator organlarning atrof-muhitda idrok etilayotgan ta'sirlarga yetarli darajada javob bermasligi natijasidir. Har bir milliy an'anaviy tibbiyot tizimida yagona tan olish blokiga kiritilgan o'ziga xos ichki organlar to'plami mavjud. An'anaviy xalq tabobatining ushbu xususiyatlari odamni ichki a'zolar to'plami sifatida emas, balki turli xil ichki organlar to'plamlari tomonidan tashkil etilgan tizim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Har bir to'plam individual ravishda tananing

ichki holatining barqarorligini saqlash uchun o'z muammolarini hal qilishga moslashtirilgan.

Davolashda tana bilan ichki organlarning ichki va tashqi muhit bilan muvozanat holatiga keltirishga qaratilgan. Shunday qilib, ichki organlardagi ortiqcha yuk olib tashlanadi, bu ularning normal ishlashiga va buzilgan funksiyalarni qayta tiklashga imkon beradi. Agar shikastlanishlardan harakat funksiyalarini tiklash jarayoniga mos kelmasa, unda faoliyat funksiyalarini boshqa organlar va tizimlarga qayta taqsimlash imkoni mavjud. Har qanday tirik organizm atrof-muhit bilan doimiy aloqada bo'ladi. Omon qolish uchun yetarlicha reaksiyaga kirishish, atrof-muhit holatini iloji boricha aniq va to'liq baholay olish talab etiladi. O'z navbatida, tananing ichki holati o'zgarganda, atrof-muhitda muayyan harakatlarni bajarish talab etiladi. Masalan, xavf-xatarlardan qochish, oziq-ovqat qidirib topish, avlodlarni himoya qilish. Bunday reaksiyalar kompleksi (hayvon instinkti) nafaqat insonga, balki barcha tirik mavjudotlarga xosdir. Xalq tabobatida bunday reaksiyalar hayvon darajasining reaksiyalari sifatida tushuniladi. Bunday reaksiyalarga qo'shimcha ravishda, odamning o'ziga xos qobiliyat - fikr yuritish - aqliy tasvirlarni o'z ixtiyori bilan o'zgartirish va birlashtirish qobiliyati beriladi. Tana bu tasvirlarga tashqi muhitga o'xshab - uning holatini o'zgartirish orqali ta'sir qiladi (mazali ovqatni aqliy tasavvur qilish kifoya, bunda organizm zudlik bilan tupurik va me'da shirasini chiqarishga ta'sir qiladi). Xalq tabobati bunday reaksiyalarni ongli reaksiyalar deb ataydi. Ular milliy madaniyat an'analarida, kasbiy mehnatda, turmush sharoitida va boshqalarda shakllanadi.

Shunday qilib, xalq tabobati - bu insoniyat hayoti xavfsizligi va millat sog'lig'ini saqlash nuqtai nazaridan milliy madaniyatlarning an'anaviy bilimlari asosida shakllangan ilmiy va amaliy faoliyat sohasidir.

Xalq tabobatini o'rganish fani - bu inson tanasining turli xil ichki organlar to'plamlari tomonidan tashkil etilgan tizim sifatida va atrof-muhit bilan bevosita aloqada hamda muvozanatda bo'lgan reaksiyalari.

Xalq tabobati usuli - bu inson tanasining ichki va tashqi muhit o'zgarishiga mos keladigan reaksiyalarini tabiiy ravishda tiklash va qabul qilish usullaridir.

Yuqorida ko'rib chiqilgan reaksiyalar insonning yashash sharoitlariga va uning ichki organlar to'plamlari holatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydigan fikrlash jarayonlarini boshqarish

ko'nikmalarining rivojlanishiga bog'liq. Xalq tabobatining vazifasi - buzilishlarning oldini olish maqsadida organlar holatini tartibga solishdir, tana ichki muhitining muvozanatini saqlay olishdir. Inson o'ziga xos jamiyatda (jamiyatda) yashaydi va xatti-harakatlari hayvon instinktlaridan ustun bo'lgan ongli reaksiyalar bilan boshqariladi. Ushbu ikki turdagi reaksiyalar yo'nalishida yuzaga keladigan qarama-qarshiliklar uch yo'l bilan hal etiladi:

1. reaksiyalarni qondirish zarurligiga nazoratsiz munosabat, hayvonlargagina instinktlariga hos;

2. hayvon instinktlari keltirib chiqaradigan reaksiyalarni cheklash yoki to'xtatish. Bu ichki organlarning individual to'plamlari holatining o'zgarishi bilan bog'liq. Bir tomondan, hayvon reflekslarini qondirish istagi, boshqa tomondan, ularni ongli reaksiyalar bilan muvozanatlash;

3. tana ichki organlar holatini bevosita boshqarish.

Insoniyat rivojlanishining har bir bosqichida o'z reaksiyasini boshqarish mexanizmi ishlab chiqilgan. Shamanizm bosqichi qat'iy xulq-atvor qoidalariga asoslangan. Oila a'zolarining umumiy madaniyat qonunlariga mos kelmaydigan barcha harakatlari taqiqlangan.

Bunday cheklovlar oilaning barcha a'zolari uchun bir xil reaksiyalar spektrini yaratishga imkon berdi, bu esa uni yuqori prognostik omon qolish darajasi bilan boshqarishga imkon berdi. Butparastlik ko'pxotinlilik bosqichida reaksiyalarning tabiatini belgilovchi xatti-harakatlar qoidalarining qat'iy asoslari kengaytirildi. Inson faoliyatining turli sohalarida shaxsiy xususiyatlarning engil namoyon bo'lish imkoniyati paydo bo'ldi.

Darhaqiqat, bugungi kunda ma'lum bo'lgan barcha xalq tabobati turlarida ular "ichki organlar to'plami" tushunchasi va ularning holatini baholashning sifati asosida amalga oshiriladi. Ushbu yondashuvning ilmiy jihatdan izohlanishi akademik P.K. Anoxinning asarlarida uchraydi.

An'anaviy tibbiyot nazariyasini yaratish muammosini hal qilishning ilmiy yondashuvi uning ba'zi asosiy qoidalarini qayta ko'rib chiqishga imkon berdi. Xususan, organlar majmuasining qat'iy ierarxiyasi va maqsadi aniqlandi:

- organlar to'plami tanani hayotiy qo'llab-quvvatlashning muayyan muammolarini hal qiladi;

- organlar to'plami nafaqat turli ichki organlarga, balki to'qimalarni ham birlashtirdi, shu bilan bir organ bir nechta to'plamlarda murakkab jarayonlarda ishtirok etayotganda turli vazidalarni bajarishi mumkin;

- organlarning har bir to'plami irsiy qobiliyatga, milliy madaniyatga, ta'lim-tarbiya an'alarini, oilaviy va ijtimoiy munosabatlarni, kasb-hunar mashg'ulotlari turiga va boshqalarga bog'liq bo'lgan davlat parametrlarining o'ziga xos xususiyatlariga ega;

- tashqi muhitga ta'sir qilish reaksiyasi (organizmning uning o'zgarishiga sezuvchanligi) organlar holati bilan belgilanadi;

- ichki va tashqi muvozanatga erishish uchun mushaklardagi (amallar va harakatlar), gormonal, metabolik va ekskretsiyon reaksiyalar organlarning umumiy holatidagi o'zgarish natijasida yuzaga keladi.

Organlar majmuasining holatini o'zgartirish jarayonini bilish boshqa xususiyatni joriy etishga olib keldi - bu javob dinamikasini baholashga imkon beruvchi axborot - inson tomonidan atrof-muhit qiyofasini tanib oladi.

Shunday qilib, xalq tabobati sohasidagi an'anaviy bilimlarni turli madaniyatlar doirasida qo'llash tabiiy moddalarning organlar majmuasiga ta'sirini aniqlashga qaratilgan. Har bir o'simlik, har bir mahsulot, har bir muolaja bir nechta organlar majmuasining holatini o'zgartirishga qaratilgan. Aniq misol, xalq tabobatida ishlatiladigan barcha o'simliklarning deyarli uchdan bir qismi diuretik ta'sirga ega. Ammo an'anaviy xalq tabobatida faqatgina diuretik ta'sir yaratish yoki "buyraklarni tozalash"da hech qanday muammo yo'q reklama aksiyalarida aytilganidek. Bunday o'tlardan xalq tabobatida foydalanganda ularning bir qator organlar holatini o'zgartirishga ta'siri aniqlandi, parchalanadigan mahsulotlarning chiqarilishini tartibga solish va natijada siydik, najas yoki safro ajralishining ko'payishi kuzatiladi. Xuddi shu joyda parhez haqida ham ta'kidlash mumkin. Xalq tabobatining barcha tarmoqlari kundalik ovqat eng yaxshi dori ekanligini aytishadi. Xalq tabobatining umumiy tamoyillari umuminsoniy qadriyatlardir. Har qanday milliy madaniyatning bir elementi sifatida umumiy tibbiyotda xalq tabobati - inson va uning avlodlari salomatligi haqidagi fan bo'lib qadrlanadi.

Usullari

An'anaviy tibbiyotning aniqlangan tamoyillari diagnostika va davolashning asosiy usullari bilan birgalikda namoyon bo'ladi. Xalq

tabobatida, ma'lum bir madaniyatga tegishli bo'lishidan qat'i nazar, tanani normal holatga keltirish uchun umumiy harakatlar ketma-ketligi qo'llaniladi. Ushbu ketma-ketlik bir qator operatsiyalar sifatida ifodalanishi mumkin, masalan:

ichki organlar to'plamining boshlang'ich normal holatini aniqlash;
kasallikning xarakterini va uning paydo bo'lishining sababini aniqlash;

ichki organlarning umumiy holatini aniqlash;

ta'sir qilish usulini tanlash;

dori vositalarini tayinlash va muolajalarni qo'llash.

Ichki organlar to'plamining boshlang'ich normal holatini aniqlash

Ichki organlar to'plamining normal holatini shakllantirish odamda ichki rivojlanish bosqichida boshlanadi va bu davrda irsiy xususiyatlar bilan belgilanadi. Tug'ilganidan keyin mintaqaning jismoniy va geografik sharoitlari hamda uy sharoitlari dominant omillardir. Bolani milliy urf-odatlar bo'yicha tarbiyalash va o'qitish unda ma'lum bir dunyoqarashni shakllantiradi, bu ham ichki organlarning normal holatini shakllantirishga va tananing ichki muvozanatini ta'minlashga ta'sir qiladi. Bu davr balog'at yoshining oxirigacha davom etadi. Bundan tashqari, ichki organlarning normal holati tananing tashqi sharoitlarga (bajarilgan ishning tabiati, yashash joylarini o'zgartirish va h.k.) moslashishi natijasida yuzaga kelgan kichik o'zgarishlarga duch kelib, o'z xususiyatlarini saqlab qoladi. Eng sodda (empirik yo'l bilan) hayotning belgilangan uslubi, urf-odatlari va mehnat sharoiti bilan bir mintaqada doimiy yashovchi shaxslar uchun normal holat belgilanadi. Buning sababi, yashash va madaniyat mintaqasining barqarorligi an'anaviy bilimlar spektrini belgilaydi. Uning barcha aholisi uchun ichki organlar to'plamining normal holatini umumlashtirilgan (o'rtacha) baholash tizimi mavjud.

Ichki organlarning umumiy holatini normal holat bilan taqqoslash, ichki muvozanatni saqlab qolish holatini qondirmaydigan kombinatsiyalarni ajratishga imkon beradi. Buning uchun xalq tabobatining barcha turlari amaliyotda tekshiruvdan o'tkaziladi. Bu oshqozon-ichak tizimi xususiyatlarini aniqlash va organizmning ajralib chiqadigan funktsiyalarini baholash uchun palpatsiya, teginish va tinglash, sekretsialarni tekshirish usullarining katta funktsiyalarini o'z ichiga oladi. Ko'p hollarda umumiy baholash mavjud bo'lganda,

organizmga zarar yetkazishning xususiyatini aniqlash uchun bir nechta kasallik belgilari yoki kichik tekshiruv yetarli bo'ladi. Katta shaharlarda va ko'p millatli jamiyatda, odatda, faqat bitta milliy madaniyatning an'analari kuzatilmaydi, ularning turmush tarzi alohida-aralash. Bunday aholi uchun allaqachon mumkin bo'lgan sabablarning butun majmuasini diqqat bilan tahlil qilish talab etiladi, bu esa tananing ishlash holatini buzilishiga olib keladi. Masalan, organlar to'plamining individual normal holatini aniqlash. Natijada, xalq tabobati usullari aholining bir hil millatiga ega bo'lgan yirik shaharlardan uzoq joylarda saqlanib qolgan. Shaxsiy diagnostika, asosan, katta shaharlarda to'plangan bo'lib, unda umumlashtirilgan (o'rtacha) yondashuv kutilgan natijalarni bermaydi. Xalq tabobatida fan sifatida umumiy qoidalar ko'plab milliy madaniyatlarning an'anaviy bilimlaridan iborat edi. Umumlashtirilgan shaklda tananing holatini tashxislash tashqi xususiyatlar, milliy mansublik, milliy an'analar, jins va yoshni tavsiflovchi bir qator xususiyatlarni aniqlashning ketma-ketligi hisoblanadi, masalan:

✓ yashash va hayot sharoitlari, odatlar, ovqatlanish, kun tartibi, mehnat sharoiti, oilaviy ahvol;

✓ jismoniy tarbiya, yurish-turish, gapirish uslubi, yuz ifodalari va imo-ishoralar;

✓ tananing o'ziga xos xususiyatlarini sanamasdan, oddiy (odatiy) (ichaklarni bo'shatish, siydik chiqarish, nafas olish, yurak urishi va uyqu xususiyatlari, oziq-ovqat mahsulotlariga reaksiyalar, suyuqlik iste'moli va sekretiysi, issiqlik, sovuqlik, namlik, iqlimga reaksiyalar va boshqalar);

✓ teri va soch qoplamlari, mixlar, shilliq pardalar, til, og'iz, tomoq va ko'zlar, og'riqli va sezgir bo'lmagan joylar, mushaklar, bo'g'inlar va orqa miya, tananing turli qismlarida pulslar, ichki organlarni tekshirish va teginish, yurak urishi va nafas olish, siydik, tupurik, ter va najasning tabiati va boshqalar.;

✓ umumiy shikoyatlar, qachon va qanday sharoitlarda paydo bo'lgan bo'lsa, bu kasallikning fikriga ko'ra, ularning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. Tashxis bilan olingan ko'plab belgilarning taqqoslanishi, ularning holati normal holatdan mukammal bo'lgan va tegishli chora-tadbirlar majmuasini aniqlaydigan ichki organlarning to'plamlarini ajratishga imkon beradi.

Chora-tadbirlar va usullari

Turli xil milliy madaniyatlarda empirik tarzda olingan davolash usullari va yo'llarining xilma-xilligini ikkita asosiy yo'nalishni ajratib ko'rsatish mumkin:

bir nechta organlar majmuasining holatini o'zgartirishga qaratilgan umumiy davolash usullari;

turli moddalar yordamida yoki mexanik ta'sir yordamida to'qimalarning holatini o'zgartirishga qaratilgan mahalliy davolash.

Davolashning umumiy usullari xalq tabobatida milliy madaniyat an'analari asosida shakllangan va umumiy mustahkamlovchi va tiklovchi ta'sirga ega. Ular parhezni tartibga solish, shifobaxsh o'simliklar va minerallardan foydalanish, kunning maxsus rejimini o'rnatish, jismoniy va gimnastika mashqlarini belgilash, maxsus gigiyena qoidalarini bajarishdan iborat.

Barcha milliy madaniyatlarda an'analar ishlatiladigan mahsulotlarning asosiy spektrini, ularning kombinatsiyasini va milliy "oshxonalarda" (xitoy, fransuz, rus va boshqalar) ifodalangan pishirish usullarini aniqlaydi. Bunday ovqatlanish asosan tabiiy va geografik sharoitlar va mashg'ulotlar bilan belgilanadi. Milliy madaniyatlarning empirik tajribasi inson tanasi uchun eng maqbul bo'lgan barcha narsalarni tanladi. Ratsionda begona an'analardan doimiy foydalanish tananing buzilishiga olib keladi. Bunday namoyishga misol, Yevropa mintaqasi aholisi kichik xalqlarning yashash joylariga tushgan holatlar bo'lishi mumkin. G'ayri tabiiy oziq-ovqat mahsulotlarini uzoq muddat iste'mol qilish natijasida shunday kasalliklar paydo bo'ldi va rivojlandi, ular bilan zamonaviy tibbiyot ham bartaraf eta olmadi. An'anaviy gigiyena muolajalari ham umumiy davolash usullarini keltirib chiqardi: (rus, turk va Rim vannalari, tuz, o'simlik va termal vannalar, issiq va sovuq suvda cho'milish, tozalanish). Asosiy mashg'ulotlari (baliq ovlash, chorvachilik, tuproq, ovchilik) va turmush tarzi (ko'chmanchi yoki o'troq) tasviri jismoniy tarbiya bilan bevosita aks ettirilgan. Milliy raqslar, shuningdek, mushaklar va nafas olish uchun maqbul kompozitsion gimnastikani ifodalaydi, milliy folklor qo'shiqlari va musiqasi esa ichki ritmlarning regulyatoridir.

Mahalliy ta'sir to'qimalar tarkibini yoki ularning holatini o'zgartirishga qaratilgan. To'qimalarning tarkibini o'zgartiradigan mahalliy ta'sirlar turli lasionlarni, malhamlarni, kompresslarni va

boshqalarni o'z ichiga oladi. Mahalliy ta'sirlar tanadagi muayyan reaksiyalarga olib keladigan o'simliklar yoki minerallardan bir martalik foydalanishni o'z ichiga oladi (laksatiflar, mustahkamlovchi, tonik, taskin beruvchi, sezgirlikni kamaytiruvchi). Ular, birinchi navbatda, qon oqimini yoki oqishini kuchaytiradi, asab tugunlarining sezuvchanligini oshiradi yoki kamaytiradi. Ularning harakati ichki organlarning umumiy holatining normal holatidan chetga chiqishiga sabab bo'ladi.

To'qimalarning holatidagi mahalliy o'zgarish mexanik ta'sirga olib kelishi mumkin. Buning asosiy usuli - mahalliy massaj va suyaklarni normal holatga keltirish.

Milliy madaniyat an'alarida turli usullar va protseduralar terapevtik jarayoniga qo'shilishning umumiy ketma-ketligi ta'kidlangan. Ular oddiy tartib-qoidalaridan yanada murakkab, umumiy va mahalliy jarayonlarga o'tish tartibida ifodalanadi.

Davolash bosqichlarining qat'iy ketma-ketligi nafaqat organlar to'plamining normal holatiga qaytibgina qolmasdan, balki murakkab mahalliy protseduralardan ham foydalanmaslikka imkon beradi, chunki har bir mahalliy protseduraning ta'siri tananing umumiy holatida juda tez aks etadi. Tez va ko'rinadigan ta'siri ishlab chiqarish orqali ularning bajarilish ketma-ketligini hisobga olmaganda, ichki organlarning umumiy holatini normallashtirishga yordam bermaydi. Diagnostika usullari va davolash usullari o'rtasidagi munosabatlar. An'anaviy tibbiyotning milliy tizimlarini o'rganish uchun mavjud bo'lgan diagnostika va davolashning umumiy qoidalari bilan bir qatorda ularning kombinatsiyasi va ishlatilishida umumiy tartibni aks ettiradi. Bunday munosabatlarning namunalari diagnostikaning har bir bosqichi davolash usulini tanlashda muayyan qadamga qanday mos kelishini aniqlash mumkin:

milliy madaniyat an'analari va insonning jinsi, oilaviy sharoit va uning turmush tarzi (kun tartibi, oziq-ovqat, odatiy mashg'ulotlar, dam olish va h.k.) uchun talablarni belgilaydi;

oila va maishiy sharoitlar umumiy masalalar mohiyatini aniqlash (yashash sharoiti, amalga oshirish imkoniyatlarini aniqlash: hammom, ochiq va yopiq suv omborlari, toza suv manbalari, oziq-ovqat saqlash sharoitlari, bir joyda doimiy yashash va hokazo mavjudligi);

umumiy protseduralar (cho'milish, hammom qavul qilish, isitish, umumiy massajlar) inson organizmidagi metabolik jarayonlarning xususiyatini (nafas olish, hazm qilish va boshqalarni) aniqlaydi;

metabolik jarayonlarning tabiati dorivor o'simliklar va minerallarning umumiy ta'sir ko'rsatadigan spektrini belgilaydi;

umumiy ta'sir ko'rsatadigan dorivor o'simliklar insonning tashqi xususiyatlarini o'zgartirishga (terining rangi va tabiati, nafas olish xususiyati, yog' birikmalari, mushaklarning holati, umumiy ohang va boshqalar) ta'sir ko'rsatadi.

inson tanasining tashqi xususiyatlari tanadagi to'qimalarga dorivor moddalarni mahalliy kiritish usullarini belgilaydi;

dorivor moddalarning lokal kiritilishi to'qimalarning holatidagi mexanik (qo'lda) o'zgarishlarni aniqlaydi;

mahalliy - mexanik ta'sir (nuqta va zonal massaj, qizdirish, ignalar bilan davolash va boshqalar) to'qimalarning tayanch - harakat tizimining holatini o'zgartiradi;

insonning tayanch - harakat tizimining mehnat va ijtimoiy hayotning o'ziga xos xususiyatlari sababli tayanch spektrini aniqlaydi;

tayanch spektri mahalliy dori vositalarining turini aniqlaydi;

mahalliy ta'sirga ega dori-darmonlar organizmning sekretsiya funksiyalari holatini o'zgartiradi;

tananing hazm qilish funksiyalari oziq-ovqatning individual tarkibini aniqlaydi;

oziq-ovqat tarkibi tananing ichki xususiyatlarini o'zgartiradi;

inson tanasining ichki xususiyatlari to'qimalardan moddalarni mahalliy olib tashlash usullarini aniqlaydi.

Xalq tabobatidan foydalanishdagi muammolari

Xalq tabobatiga bunday yondashuv bizni ibtidoiy davrda uning mavjudligini tushunishimizga olib keladi, chunki ma'lum bir guruh shaxslar (shamanlar) bunday faoliyatni amalga oshirgan. Bu asrda sehr va jodugarlik amallari allaqachon, yumshoq qilib aytganda, xalq tabobatida hukmronlik qilmaygan. Ular uzoq vaqt davomida kasallik sabablari va dorivor o'simliklar, minerallar va protseduralarning ta'sir mexanizmlari haqida bilimga ega bo'lishgan. Yuqorida keltirilgan tarixiy dalillardan ko'rinib turganidek, zamonaviy xalq tabobatida yakkalangan aholi guruhlarida (milliy-hududiy birlashmalar, milliy guruhlar) an'anaviy shaman va sehr bilan davolash usullari qabul qilinmasligi kerak bo'lgan.

Xalq tabobatiga bunday yondoshish, bizni uning mohiyatini tushunishda qabilaviy madaniyatlar davrida, ma'lum bir guruh odamlar

(shamanlar) bunday faoliyatni amalga oshirganligini eslatadi. Bizning asrimizda sehr va jodugarlik usullari endi, yumshoq qilib aytganda, an'anaviy tibbiyotda hukmronlik qilmaydi. Ular uzoq vaqtdan beri kasalliklarning sabablari va dorivor o'simliklarning ta'sir qilish mexanizmlari, minerallari va protseduralari to'g'risida bilimlarga yo'l qo'yishgan. Aholining alohida guruhlarida (milliy-hududiy birlashmalar, milliy guruhlar) qo'llaniladigan an'anaviy shamanik va sehrigar davolash usullarini zamonaviy xalq tabobati, yuqoridagi tarixiy tahlillardan ko'rinib turibdiki, sezmaslik kerak. Bugungi kunda aksariyat milliy madaniyatlar muayyan dinga tayanadi, bu esa an'anaviy falsafiy tizimlar nuqtai nazaridan an'anaviy davolash usullarining qarashlari va tushunchalarini shakllantiradi. Milliy madaniyatning ushbu holati ilmiy yondashuvga asoslangan xalq tabobatidan foydalanishni talab qiladi. Ajdodlar madaniyatiga asoslangan yakkalash tartibidagi (informatsion bo'lmagan) turmush tarzi saqlanib qolgan mintaqalarda, tushunishni va tushuntirishni talab qilmaydigan xalq tabobatining usullaridan foydalanish saqlanib qolgan, shuning uchun u yerda sehr va jodugarlik usullaridan foydalanish juda maqbuldir.

Hozirgi vaqtda xalq tabobatining oldida turgan bir nechta muammolarni ta'kidlash mumkin: jamiyatda an'anaviy tibbiyot texnikasi va usullarining zamonaviy ilmiy yutuqlardan orqada qolish g'oyasini yo'q qilish; to'plangan an'anaviy bilimlarni tizimlashtirish va mustaqil ilmiy yo'nalishni shakllantirish; zamonaviy tibbiyot bilan inson tanasining ishlashi uchun umumiy nuqtai nazarni izlash.

Birinchi muammo, uni hal qilish, butparastlarning umumiy madaniyatining an'anaviy bilimlariga mos kelishi bilan bog'liq bo'lib, u yerda davolash usullari sehr va jodugarlik marosimlari bilan boshqariladi. Davolash usullarini va sehmni aralashtirish, ularning harakatlarida mantiqiy tushuntirishni izlash foydasiz. Yuqorida keltirilgan sabablarga ko'ra milliy madaniyatlar o'z taraqqiyotida sehrdan voz kechib, madaniyatning o'ziga xosligini saqlab qolish uchun diniy qonunlarga tayanadi. Faqat din ilm-fan sohalarini rivojlantirishga turtki berdi, bu esa ilmiy yondashuv mantig'i uzviy bog'liq. Hozirgi vaqtda milliy madaniyatning bilim sohasi va tarkibiy qismi sifatida xalq tabobati milliy madaniyatning shakllanishining o'ziga xos xususiyatlarini bilib olgan holda, fiziologiya va ekologiya kabi fanlarning birlashmasida joylashgan mustaqil ilmiy yo'nalishga aylanishi uchun barcha shart-sharoitlar mavjud. Bunday ilm - fanda sehr va sehr-

jodu, extrasensor idrok va bioenergetika uchun joy yo'q. Faqat tizimli bilimlarning yetishmasligi xalq tabobatini butparastlarning umumiy madaniyatining davomchisi deb hisoblash imkonini berdi. Buning sababi, shuningdek, xalq tabobati usullarining mantiqiy asoslari yo'qligi haqidagi aniq tushunchani ham ko'rib chiqish mumkin (JSST ta'rifiga ko'ra). Dastlabki tizimlashtirish ko'plab milliy madaniyatlarda an'anaviy tibbiyotga xos bo'lgan umumiy xususiyatlarni aniqlashga imkon berdi. Hozirgi kunga qadar ichki organlarning asosiy jamlanmalari aniqlandi va tavsiflandi. Qabul qilingan tajriba insonlarni davolashning ko'p asrlik empirik tajribasi bilan olingan usullarning aksariyat qismini mantiqiy ravishda tushuntirishga imkon beradi.

Xalq tabobatining an'anaviy bilimlarining tizimlashtirilishi inson tanasini va kasallik sabablarini yangicha qarashga imkon beradi.

Ammo yangi ilmiy yo'nalishni shakllantirish hech qanday holatda zamonaviy va an'anaviy tibbiyotning qarama-qarshiligi bilan birga kelmasligi kerak. Qadimgi davrlardan to hozirgi kungacha xalq tabobatining rivojlanishi uning qabila yoki milliy madaniyatining bir qismini umuminsoniy madaniyat darajasiga - inson haqidagi fanga aylantirdi. Zamonaviy va xalq tabobati tomonidan namoyish etilayotgan inson tanasidagi ikki qutbli qarashlar, inson bilimlarining yangi tarmog'i - inson tanasi madaniyatini yaratish uchun bir-birini organik ravishda to'ldirib, boyitib, umumiy insoniyat madaniyatida birlashishga majburdir.

An'anaviy tibbiyotga bunday yondoshish bizni uning mohiyatini tushunishda qabilaviy madaniyatlar davrida, ma'lum bir guruh odamlar (shamanlar) bunday faoliyatni amalga oshirganida tashlaydi. Bizning asrimizda sehr va jodugarlik usullari endi, yumshoq qilib aytganda, an'anaviy tibbiyotda hukmronlik qilmaydi. Ular uzoq vaqtdan beri kasalliklarning sabablari va dorivor o'simliklarning ta'sir qilish mexanizmlari, minerallari va protseduralari to'g'risida bilimlarga yo'l qo'yishgan. Aholining alohida guruhlarida (milliy-hududiy birlashmalar, milliy guruhlar) qo'llaniladigan an'anaviy shamanik va sehrgar davolash usullarini zamonaviy xalq tabobati, yuqoridagi tarixiy tahlillardan ko'rinib turibdiki, sezmaslik kerak. Bugungi kunda aksariyat milliy madaniyatlar muayyan dinga tayanadi, bu esa an'anaviy falsafiy tizimlar nuqtai nazaridan an'anaviy davolash usullarining qarashlari va tushunchalarini shakllantiradi. Milliy madaniyatning ushbu holati ilmiy yondashuvga asoslangan xalq tabobatidan foydalanishni talab qiladi.

Ajdodlar madaniyatiga asoslangan yakkalesh tartibidagi (informatson bo'lmagan) turmush tarzi saqlanib qolgan mintaqalarda, tushunishni va tushuntirishni talab qilmaydigan xalq tabobatining usullaridan foydalanish saqlanib qolingan, shuning uchun u yerda sehr va jodugarlik usullaridan foydalanish juda maqbuldir.

Hozirgi vaqtda xalq tabobatining oldida turgan bir nechta muammolarni ta'kidlash mumkin: jamiyatda an'anaviy tibbiyot texnikasi va usullarining zamonaviy ilmiy yutuqlardan orqada qolish g'oyasini yo'q qilish; to'plangan an'anaviy bilimlarni tizimlashtirish va mustaqil ilmiy yo'nalishni shakllantirish; zamonaviy tibbiyot bilan inson tanasining ishlashi uchun umumiy nuqtai nazarni izlash.

Birinchi muammo, uni hal qilish, butparastlarning umumiy madaniyatining an'anaviy bilimlariga mos kelishi bilan bog'liq bo'lib, u yerda davolash usullari sehr va jodugarlik marosimlari bilan boshqariladi. Davolash usullarini va sehmni aralashtirish, ularning harakatlarida mantiqiy tushuntirishni izlash foydasiz. Yuqorida keltirilgan sabablarga ko'ra milliy madaniyatlar o'z taraqqiyotida sehrdan voz kechib, madaniyatning o'ziga xosligini saqlab qolish uchun diniy qonunlarga tayanadi. Faqat din ilm-fan sohalarini rivojlantirishga turki berdi, bu esa ilmiy yondashuv mantig'i uzviy bog'liq. Hozirgi vaqtda milliy madaniyatning bilim sohasi va tarkibiy qismi sifatida xalq tabobati milliy madaniyatning shakllanishining o'ziga xos xususiyatlarini bilib olgan holda, fiziologiya va ekologiya kabi fanlarning birlashmasida joylashgan mustaqil ilmiy yo'nalishga aylanishi uchun barcha shart-sharoitlar mavjud. Bunday ilm - fanda sehr va sehr-jodu, extrasensor idrok va bioenergetika uchun joy yo'q. Faqat tizimli bilimlarning yetishmasligi xalq tabobatini butparastlarning umumiy madaniyatining davomchisi deb hisoblash imkonini berdi. Buning sababi, shuningdek, xalq tabobati usullarining mantiqiy asoslari yo'qligi haqidagi aniq tushunchani ham ko'rib chiqish mumkin (JSST ta'rifiga ko'ra). Dastlabki tizimlashtirish ko'plab milliy madaniyatlarda an'anaviy tibbiyotga xos bo'lgan umumiy xususiyatlarni aniqlashga imkon berdi. Hozirgi kunga qadar ichki organlarning asosiy jamlanmalari aniqlandi va tavsiflandi. Qabul qilingan tajriba insonlarni davolashning ko'p asrlik empirik tajribasi bilan olingan usullarning aksariyat qismini mantiqiy ravishda tushuntirishga imkon beradi.

Xalq tabobatining an'anaviy bilimlarining tizimlashtirilishi inson tanasini va kasallik sabablarini yangicha qarashga imkon beradi.

Ammo yangi ilmiy yo'nalishni shakllantirish hech qanday holatda zamonaviy va an'anaviy tibbiyotning qarama-qarshiligi bilan birga kelmasligi kerak. Qadimgi davrlardan to hozirgi kungacha xalq tabobatining rivojlanishi uning qabila yoki milliy madaniyatining bir qismini umuminsoniy madaniyat darajasiga - inson haqidagi fanga aylantirdi. Zamonaviy va xalq tabobati tomonidan namoyish etilayotgan inson tanasidagi ikki qutbli qarashlar, inson bilimlarining yangi tarmog'i - inson tanasi madaniyatini yaratish uchun bir-birini organik ravishda to'ldirib, boyitib, umumiy insoniyat madaniyatida birlashishga majburdir.

An'anaviy tibbiyot vositalari

Ko'p asrlik tajriba bilan tasdiqlangan haqiqat... Xalq tabobatining insoniyat tomonidan asrlar davomida foydalanib kelingan va bugungi kunda ham ular o'z samaradorligi va mashhurligini yo'qotmagan.

XIX asrning oxirida tibbiyot va farmakologiyaning jadal rivojlanishi tufayli xalq tabobati "noan'anaviy" deb nomlanmagan va orqa fonga o'tkazilgan. Yaxshiyamki, bugungi kunda insoniyat va rasmiy tibbiyot dorivor o'simliklarning qadr - qimmatiga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda. Mutaxassislar tomonidan ko'plab kasalliklarni davolash va sog'likni saqlash uchun fitoterapiyadan foydalanish ko'paytirilmoqda, chunki xalq tabobati dori vositalari tabletkalarga qaraganda ancha kam zararli ekanligi, shuningdek, juda samarali ekanligi, deyarli odatlanib qolishga va nojo'ya ta'sirlarni keltirib chiqarmaydi.

An'anaviy tibbiyot, ko'p asrlik tajriba to'plash tufayli deyarli barcha kasalliklarning retseptlari mavjud. Bu oddiy burun yoki tomoq, ovqat hazm qilish tizimining buzilishi va ayollardagi muammolariga yordam beradi. Xalq tabobati muolajalari og'ir vaziyatlarni va juda jiddiy kasalliklarni yaxshilashga qodir. Biroq, bu holatda, shifokorlar ularni faqat shifokorning nazorati ostida, retsept va dozalarga aniq rioya qilish orqali qo'llashni qat'iy tavsiya qiladi.

Bugungi kunda xalq tabobatida uch yuzdan ortiq o'simlik turlari qo'llaniladi. Ko'pchiligi zararli emas va ko'plab farmatsevtika vositalari kabi deyarli hech qanday ta'siri yo'q. O'simliklardan ajratilgan ekstraktlar va ekstraktlardan tashqari efir moylari xalq tabobatida alkaloidlar, flavonoidlar va o'simlik qismlaridan ajratilgan vitaminlar sifatida ham qo'llaniladi. Shunday qilib, xalq tabobati, ajdodlarimizning

boy tajribasi bilan birga bizga berilgan mo'jizaviy retseptlar, agar siz ularni oqilona ishlatsangiz, kasallikni yengishga va kasallikdan xalos bo'lishga yordam beradi.

Xalq tabobati vositalari ko'plab avlodlarning donoligi va mehnatidir. U deyarli har qanday shifobaxsh o'simliklar, toshlar, turli qum va gillardan, shuningdek, tabiatning inson tanasiga boshqa qulay ta'sirlaridan foydalanishga imkon beruvchi katta bilimlarni to'playdi.

An'anaviy tibbiyot ta'riflari xalq tabobati bo'yicha ko'plab kitoblar, ensiklopediyalar va maqolalardan olingan. An'anaviy tibbiyot uchun juda ko'p retseptlar bizning buvilarimizning avlodlari, shuningdek, do'stlarimiz va tanishlarimiz uchun turli retseptlar orqali olingan ma'lumotlardan olingan.

Tibbiyot xalq hayotida an'anaviy davolanish katta rol o'ynaydi. Xalq tabobati tufayli ko'plab odamlar o'z kasalliklaridan davolangan. Xalq tabobati ensiklopediyasi barcha yangi retseptlar bilan to'ldirila boshlandi. Hali xalq tabobati vositalariga ularga ko'plab avlodlar qayta-qayta murojaat qilishadi.

Xalq tabobati deyarli barcha kasalliklarni davolashda yordam beradi. Birinchi navbatda, uy tayyorlanadigan retseptlari shamollash, gripp va ORVI uchun ishlatiladi. O'simlik infuzyalari va damlamalar burun-tomoq shilliq qavatining yallig'lanish jarayonini yengillashtiradi, yo'talni yumshatish va bartaraf etish, patogen mikroorganizmlarga qarshi kurashishda yordam beradi.

Xalq tabobati yanada jiddiy kasalliklarni davolashda ham samaralidir. Ular nevrologik va yurak-qon tomir kasalliklari, buyrak va jigar patologiyalari, oshqozon-ichak trakti alomatlarini to'xtatishda ham foydalaniladi.

Xalq tabobati vositalari mushak, nevrologik va qon tomir og'rig'ini bartaraf qiladi va davolash jarayonlarini tezlashtiradi. Uy sharoitida davolanish usullari reabilitatsiya davrida shifokorlar tomonidan belgilanadi.

O'simlik vositalari erkaklar va ayollarda reproduktiv funktsiyalarni yaxshilaydi, libidoni oshiradi, bepushtlik uchun ham davodir.

Xalq tabobati: retseptlar, an'anaviy vositalar bilan davolash

Xalq tabobati vositalarining ta'siri

Xalq tabobatida insonni davolash keng qamrovli tadbir sifatida

qaraladi. Bu shuni anglatadiki, tanani alohida organlar va tizimlarga bo'lmasdan butunlay davolash kerak. Misol uchun, kasal jigar bilan ichak va o't yo'llarini tozalashda, jigar hujayralarini tiklash, parazitlarni olib tashlash, ovqatlanish odatlarini va psixologik holatni o'zgartirish kerak. Har qanday xalq tabobatida inson ma'naviy va jismoniy birlik sifatida qaraladi, shuning uchun ruhni tiklashsiz (balki mumkin, ammo qisqa muddatga) tanani davolash mumkin emas.

An'anaviy tibbiy retseptlar ta'sir qilish usullari bilan ajralib turadi, ular tasniflanishi mumkin:

- Dorivor giyohlar bilan davolash;
- Suv bilan davolash;
- Loy bilan davolash;
- Girudoterapiya (zuluklar bilan davolash);
- Apiterapiya (ari zahari va uning mahsulotlari bilan davolash);
- Akupunktur ta'siri;
- Qo'l bilan davolash;
- Axborot ta'siri (fitna, pichirlash, ibodat).

Xalq tabobatining retseptlaridan foydalangan holda faqat tabiiy vositalar – o'tlar, tabiiy moddalar, minerallar, suv, massaj va bioenergetik ta'sirlardan foydalanadi.

Xalq tabobati usullaridan qanday foydalaniladi?

O'simliklar, zaharlar, suv yoki loy bilan davolash inson organlarining faoliyatini tiklashga qaratilgan. Ko'pincha, jismoniy kasallikning sababi organlarning shlaklari va psixikaning salbiy holatidir. Shuning uchun turli kasalliklarni davolash tananing umumiy tozalanishi (oshqozon, qon tomir va chiqarish tizimi) va hujayralarni to'liq ovqatlanish (vitaminlar, mikroelementlar) bilan ta'minlash bilan boshlanadi. Umumiy tozalashdan keyin alohida organlarni davolashga o'tiladi. Tanani toksinlardan tozalash, yillar davomida ichaklarda shakllangan toksinlarni, shlaklarni yo'q qilishdan iborat. Tozalash jarayonida antiparazitik terapiya amalga oshiriladi, bu esa tanadan yashirin va aniq gelmint ishg'ollarini olib tashlaydi.

Toksinlarni olib tashlash jarayoni inson organizmida yetarli energiya kuchlari mavjud bo'lgandagina, o'z-o'zidan boshlanishi mumkin. Shu sababli, xalq tabobatining bir qator usullari bemorning biofildiga o'z energiyasini ko'tarish va tanani kasallik bilan mustaqil

ravishda kurashishga imkon berish uchun axborot va energiya ta'siridan foydalaniladi.

Shunday qilib, xalq tabobatining turli usullari uch xil ta'sirga asoslangan:

- * tozalash;
- * yaxshi ovqatlanish;
- * energik yordami.

Xalq tabobati: xalq tabobatining vositalari bilan davolash

Xalq tabobati vositalari orasida ko'plab odamlar foydalanadigan usullar mavjud. Misol uchun, o'simlik choyi, yangi siqilgan sharbatlar yoki shifobaxsh asal. Ammo kasalliklarga qarshi kurashishning ma'lum bo'lmagan vositalari ham mavjud: zuluklar, loy bilan davolash yoki suvga tuhmat qilish (axborot ta'siri) bilan davolash. Turli tabiiy preparatlarni qo'llash xususiyatlarini ko'rib chiqing.

Dorivor o'simliklar bilan davolash

Ko'plab kasalliklarni davolashda, xalq retseptlariga ko'ra o'simliklarni quritib kukun holiga keltirishgan, keyinchalik iste'molga tayyor bo'ib turishi uchun. Damlamalar, infuziyalar (oshqozon-ichak trakti yoki anus orqali) yoki tashqarida (vannalar yoki kompresslar shaklida) iste'mol qilinishi mumkin. Dorivor o'simliklarning kukunlari suyuqlikdan ustunlik qiladi tomoni shundaki, ularga issiqlik bilan ishlov berilmagan va vitaminlarning to'liq majmuasini o'zida saqlagan.

Dorivor o'simliklar tarkibidagi moddalar va ta'sirlarga ko'ra guruhlarga bo'linadi:

- laksatiflar(ichaklarni tozalash uchun): zig'ir urug'i, selderey;
- xoleretik (jigarni tozalash uchun): sut qushqo'nmas, dulavratotu ildizi va karahindiba, jo'xori;
- ekspektoran (o'pkadan balg'amli yo'talni kuchaytirish uchun): zig'ir urug'i, qizilmiya, evkalipt;
- antiviral: piyoz, sarimsoq, zanjabil;
- yallig'lanishga qarshi: aloë, doljin, rayhon;
- vitamin: qichitqi o't, shipovnik, momaqaymoq
- antiparazitik: shuvoq, qovoq urug'i;
- zaharli (tashqi foydalanish uchun): celandine, yovvoyi bibariya, okopnik;
- yurak: do'lana, valeriana;
- immunitetni ko'taruvchi: jinshen, Echinacea.

Dori guruhlari ro'yxati yuqorida sanab o'tilmagan. Xalq tabobati retseptlari mavjud bo'lgan har bir kasallik uchun dorivor o'simlikni tanlashi mumkin.

Noan'anaviy tabobatda qo'llaniladigan davolash usullarining ilmiy sharhi. Xalq tabobatida qo'llaniladigan davolash usullarining ilmiy sharhi

Noan'anaviy tibbiyot (muqobil tibbiyot, parameditsina) - bu kasalliklarni davolashga (yoki oldini olishga) qodir deb da'vo qiladigan va samaradorligi va xavfsizligi ilmiy jihatdan isbotlanmagan usullarning umumiy nomi. Noan'anaviy tibbiyot usullarining mavjudligi isbotlanmagan va ko'pincha zamonaviy ilm-fan tamoyillariga mos kelmaydigan hodisalarga asoslanadi.

Alternativ tibbiyotning odatiy namunalari - gomeopatiya, akupunktura va naturopatiya - noan'anaviy tibbiyot deb ataladi, chunki u an'anaviy tibbiyot o'rniga tez-tez ishlatiladi, alternativ parameditsina deb ham ataladi. Shu bilan birga, "paramedik" so'zi (inglizcha paramedik, bu atama ingliz tilida so'zlashadigan mamlakatlarda keng tarqalgan - birinchi yordam ko'rsatadigan mutaxassis), garchi "paramedicine" so'zi bilan bir xil bo'lsa ham, bunga hech qanday aloqasi yo'q. Agar noan'anaviy tibbiyot usullari odatiy usullar bilan birgalikda ishlatilsa, bu amaliyot qo'shimcha tibbiyot deb ataladi (ingliz tilidan qo'shimcha; boshqa narsa bilan birgalikda yaxshi natija berish). G'arbda qo'shimcha va alternativ tibbiyot atamasi ham qo'llaniladi, bu qo'shimcha va muqobil amaliyotlarni birlashtiradi. Ilgari, turli xil tibbiy oqimlar parallel ravishda mavjud bo'lib, iqtisodiy kurashida bir-birlarini tanqid qildilar. Kasb-hunar ta'limi va qolgan fanlarga qo'shilish tufayli tibbiyot asta-sekin amaliy va nazariy bilimlarning ajralmas tizimiga aylandi.

1796 yilda amerikalik shifokor Elisha Perkins bir uchida ishora qilingan kichik (~ 7,5 sm) mis va po'lat tayoqchalardan yasalgan qurilmani patentladi va uni "traktorlar" deb atadi. U o'z ixtirosini uyda turli xil kasalliklarni davolash vositasi sifatida sotdi. Katta narxda (shifokorga tashrif buyurishdan 5 baravar qimmatroq) tortish mashinalari birinchi navbatda mukammal marketing tufayli juda katta talabga ega edi. Ixtirochining o'g'li Benjamin Evropada "pull-out" kompaniyasiga asos solgan va tezda boyib ketgan. 19-asrda muqobil tibbiyot vakillari dunyoda hamma narsa "kimyo" dan iborat ekanligiga

sukut saqlash bilan birga o'zlarining "kimyo" bilan davolash usullariga qarshi chiqishni boshladilar. Shu bilan birga, toksik moddalarni, chiropraktikani, gomeopatiyani, gidropatiyani rad etish bo'yicha muqobil ta'limotlar paydo bo'ldi.

1970-yillarga qadar noan'anaviy tibbiyotning mashhurligi kam edi. Bugungi ulkan bozor 1960-70-yillardagi madaniyatga qarshi harakatning natijasi bo'lib, o'sha paytda o'zini rasmiy tizim va rasmiy nuqtai nazardan qarshi turish uchun sharoit paydo bo'ldi va shu bilan birga Sharqiy tasavvuf ta'limotlariga va "ma'naviy" amaliyotlarga qiziqish ortdi. Tadbirkor odamlar yarim unutilgan G'arb va ekzotik Sharq amaliyotlarini birlashtirdilar va ajoyib ta'sirga ega bo'ldilar. 20-asming oxiriga kelib G'arbiy sanoat mamlakatlarida aholining 40% gacha alternativ tibbiyotning kamida bitta usulidan foydalanildi. Noan'anaviy tibbiyot brend va ko'p milliard dollarlik biznesga aylandi. Bunday holda, asl usullar yoki ularning asoslari butunlay teskari tomonga buzilgan holda o'ylab topiladi. Masalan, zamonaviy gomeopatiya tabiiy davolash usuli sifatida joylashtirilgan bo'lsa, uning ixtirochisi Xannemann tibbiyotni tanqid qilishda uning ahmoqona tabiatiga va organizmning samarasiz mudofaa reaksiyalariga taqlid qilishga urinishiga asoslangan.

Gomeopatiya davolanish uchun juda yuqori darajada suyultirilgan dori vositalaridan foydalanishni taklif qiladi, ular sog'lom odamlarda bemorning kasalligiga o'xshash alomatlarni keltirib chiqaradi. Gomeopatiya (yunoncha *frommyos* - "o'xshash" va *Tosho* - "kasallik") noan'anaviy tibbiyotning bir turi. Ilmiy hamjamiyat gomeopatiyani psevdologiya, quackery va firibgarlik deb biladi.

Gomeopatik printsipning nazariy asoslari sog'lom va kasal organizmlarning faoliyati haqidagi ilmiy g'oyalarga mos kelmaydi va o'tkazilgan gomeopatik preparatlarning klinik sinovlari gomeopatik dorilar va platsebo ta'siri o'rtasidagi farqni aniqlamadi. Bu shuni anglatadiki, gomeopatik davolanishdan so'ng har qanday ijobiy his-tuyg'ular platsebo ta'siri va kasallikdan tabiiy ravishda tiklanishiga bog'liq. Arzimagan hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, suyultirilishi 12°C va undan yuqori bo'lgan preparatlarda faol moddaning kamida bitta molekulasi borligi ehtimoli nolga yaqin.

Ko'p sonli professional tibbiy va umumiy ilmiy tashkilotlar gomeopatiyaga salbiy ta'sirini uning samaradorligini isbotlovchi dalillar yo'qligi sababli ochiqchasiga ifoda etadilar. Gomeopatiya samaradorligi

to'g'risida davlat idoralari orasida Buyuk Britaniya parlamentining Fan va texnologiyalar qo'mitasi, AQSh Federal savdo komissiyasi, Avstraliyaning sog'liqni saqlash va tibbiy tadqiqotlar bo'yicha milliy kengashi va boshqalar tomonidan qilingan. Jeyms Randi jamg'armasi gomeopatik eritmani suvdan ishonchli va aniq ajrata oladigan har bir kishiga million dollar to'lashga tayyor. Gomeopatiyada "o'nlik" (1:10) va "yuzlik" (1: 100) suyultirish ishlatiladi, ular navbati bilan Rim raqamlari X (yoki D harfi) va Rim harflari bilan belgilanadi. Ushbu suyultirishlar ko'p marta takrorlanadi, takrorlanish soni suyultirish belgisi oldida raqam bilan ko'rsatiladi. Masalan, uch marta takrorlangan kasrli suyultirish (1: 1000) "3D", o'n yuz marta takrorlanadigan "santesimal" (1: 1024) - "12C". Ba'zida 1: 50,000 suyultiriladi, "LM" deb nomlanadi.

40 C indeksli suyultirish taxminan butun koinot uchun 1 molekulaga to'g'ri keladi va 200C indeks (Anaferon, Oscilloccinum) bilan mos ravishda 10320 olamiga 1 ta molekula to'g'ri keladi. Amalda, "gomeopatik indeks" 12C va undan yuqori bo'lgan seyreltmeler hech qanday jismoniy ta'sir ko'rsatishi mumkin emas, deb hisoblash mumkin, ammo ba'zi bir gomeopatlar, preparatning yuqori suyultirilishdagi ta'siri hatto ortadi, deb hisoblashadi va buni "suvning xotirasi borligi" bilan izohlashadi, bu biologik ma'lumotni uzatadi. Ammo suvning fizik-kimyoviy xossalari va eritmalariga oid zamonaviy ilmiy ma'lumotlar "suv xotirasi" mavjudligini istisno qiladi.

Suyuq suvda qo'shni molekulalarning vodorod va kislorod atomlari o'rtasida vodorod aloqalari mavjud, ammo suvdagi bu bog'lanishlar soniyaning bir necha o'n kvadrilliondan birida bir-biri bilan to'liq aralashib ketishi, shu sababli doimiy ravishda parchalanish va mahalliy assotsiatsiyalarning molekulalardan hosil bo'lish jarayoni suyuq suvda sodir bo'lishi aniqlandi. Bundan kelib chiqadiki, suvning tuzilishiga u yoki bu tarzda kiritilgan har qanday buzilishlar buzilish manbai olib tashlangandan so'ng darhol siljiy boshlaydi.

Boshqacha qilib aytganda, har qanday nuqtai nazardan, suyuq suvda uzoq muddatli "xotira" mavjud emas. Bundan tashqari, katta suyultirishda gomeopatik tibbiyotdagi aralashmalarning miqdori faol moddadan katta bo'lishi muqarrar. Buning sababi:

- suyultirish tayyorlanadigan moddada (suv, shakar)da har doim iflosliklar mavjud;

- suvli eritmalar probirkadagi stakanni yuvadi va shakar maydalashda ohak zarralarini ushlaydi va o'zi kimyoviy o'zgarishlarga uchraydi;

- har qanday suyultirish paytida chang zarralari eritmasiga tushishi mumkin, uning tarkibi deyarli oldindan aytib bo'lmaydi;

- gomeopatik manipulyatsiyadan oldin undagi ma'lumotlarni suv orqali "unutish" mexanizmi hech qanday izohlanmagan.

Shunday qilib, agar biz biror moddada xotira borligini taxmin qilsak ham, nima uchun moddaning preparatni tayyorlashning dastlabki bosqichlarida unga qo'shilgan narsani aniq eslashi kerakligi aniq emas. Nopoklik zarralari, shubhasiz, suv yoki shakarning gipotetik tuzilishiga bitta molekula qolmagan moddadan ko'ra ko'proq ta'sir qilishi kerak. Bundan tashqari, "suv xotirasi" gipotezasi "xotirani" gomeopatik tabletkalarni tashkil etuvchi shakar va boshqa balast moddalariga o'tish mexanizmini hech qanday tarzda tushuntirmaydi.

Shuningdek, agar gomeopatik tamoyillar to'g'ri bo'lsa, suyultirish nafaqat faol moddaning va aralashmalarning ijobiy ta'sirini, balki salbiy (yon ta'sirlarni) ham kuchaytirishi kerak. Masalan, gomeopatiyada kofeinni uyqu tabletkasi sifatida ishlatish tromboz rivojlanishiga olib kelishi kerak. Gomeopatik vositalar ko'plab muqarrar iflosliklar tufayli bemorlarda juda ko'p miqdordagi nojo'ya ta'sirlarni keltirib chiqarmaganligi sababli (deyarli butun davriy jadval erituvchi moddalarda oz miqdorda mavjud), bu gomeopatiya tamoyillarining nomuvofiqligini ko'rsatadi.

Naturopatiya (inglizcha naturopatiya - tabiiy vositalar bilan davolash) - bu hayotiy organizmga bo'lgan ishonch, tirik organizmlardagi barcha jarayonlar ilmiy jihatdan tushunarli emasligi va maxsus tabiiy energiya, "hayot kuchi" bilan boshqarilishi haqidagi nazariyaga asoslangan muqobil tibbiyotning bir turi. Birinchi navbatda tabiiy davolanishga tegishli kasalliklarni davolash va oldini olish tizimi.

Naturopatiyaning asosiy texnikasi, shartli ro'za, tibbiyot fani tomonidan o'rganilmagan yoki tan olinmagan va uni qo'llash natijalarini tushuntirish mumkin emas. Ilmiy tibbiyotga ko'ra, naturopatiyada ishlatiladigan usullar va moddalar har doim ham u tomonidan qo'llaniladigan davolash usullaridan ko'ra xavfsizroq yoki samaraliroq emas. Qo'shma Shtatlardagi Alternativ Tibbiyot Milliy Markazining ilmiy tekshiruvi shuni ko'rsatdiki, bir qator muqobil tibbiyot usullari va ko'plab parhez qo'shimchalar umuman terapevtik ta'sirga ega emas.

Naturopatiya organizmni ichki hayotiy jarayonlarni boshqaradigan maxsus hayotiy energiya yoki kuch yordamida o'zini davolay oladi degan ishonchga asoslanadi. Naturopatlar stressni kamaytirish va ovqatlanish va turmush tarzini o'zgartirish orqali kasalliklarning oldini olishga intiladi, ko'pincha dalillarga asoslangan dori-darmonlarni rad etadi. Naturopatlar jarrohlik va an'anaviy dorilarni qo'llashga qarshi. Davolash va tashxislash tabiiy davolash usullari va tabiiy davolash usullarini "tabiiy" usullarga asoslangan bo'lib, ular tabiiy davolash qobiliyatini oshiradi.

Aromaterapiya - aromatik moddalar bilan davolash.

- Aerofitoterapiya - dorivor o'simliklarning efir moylari bilan davolash.
- Apiterapiya - asalarichilik mahsulotlari bilan davolash.
- Aeroionotherapy - salbiy zaryadlangan ionlar bilan davolash.
- Galoterapiya - yuqori dispersli natriy xlorid aerosol bilan sun'iy mikroiklim xonasida davolash.
- Gelioterapiya - quyosh nurlari bilan davolash.
- Gomeopatiya - bu juda suyultirilgan dorilarni qo'llashni o'z ichiga olgan muqobil tibbiyot turi.
- Girudoterapiya - suluklar bilan davolash.
- Dendroterapiya - "daraxtlar bilan aloqa" orqali davolash.
- Litoterapiya - toshlar va minerallar bilan davolash.
- Musiqiy terapiya - musiqiy terapiya.
- Talassoterapiya - dengiz o'tlari, tuzlar, loy bilan davolash.
- O'simliklardan davolash - o'simliklardan davolash.
- Floroterapiya - gullarni davolash.
- Fungoterapiya - qo'ziqorin bilan davolash.
- Enoterapiya - vino bilan davolash.
- Akupunktur - tanaga ingichka ignalarni kiritish orqali davolash.

Naturopat bilan bog'lanishda konsultatsiya bemor bilan turmush tarzi, anamnez, hissiy ohang va jismoniy xususiyatlar, shuningdek jismoniy tekshiruvga bag'ishlangan uzoq suhbat bilan boshlanadi.

Aromaterapiya - bu o'simlik efir moylarining foydali xususiyatlaridan foydalanadigan muqobil tibbiyot turi. Go'zallik salonlari va massaj salonlarida ishlatiladi.

"Aromaterapiya" atamasi o'zbek tilining izohli lug'atlarining birortasida ham uchramaydi. TSB-da siz quyidagilarni topishingiz mumkin: "Xushbo'y o'simliklar: alohida organlarda (gullar, urug'lar,

mevalar, barglar va boshqalar) yoki butun o'simlik tarkibidagi efir moyi tarkibidan kelib chiqadigan, ozroq yoki kuchli hidli efir moyi o'simliklari".

Ilgari noma'lum va foydalanilmagan efir moylarini tibbiy farmakologiya rad etganiga qaramay, aromaterapiyani tiklashni boshlagan aromatoqramma texnikasi edi. Doktor Valnett 60 ga yaqin efir moylaridan iborat aromatoqrammani tuzdi. Ularning infeksiyani bostiruvchi xususiyatlari ajoyib edi. Infeksiyalarni o'ldiradigan eng samarali efir moylari tarkibida bir xil tarkibiy qismlar borligi aniqlandi. Infeksiyaga qarshi xususiyatlarga ega efir moylarining kimyoviy tarkibini bilish bu xususiyatlardan foydalanishga imkon beradi.

Fenollar: karvakrol, timol va evgenol - juda kuchli antibakterial moddalar

- Cinnamaldegid - aytilgan fenollar kabi kuchli (yuqumli kasalliklarga qarshi vositalar sifatida ishlatiladi)

- Monoterpenollarning keng spektri: linalool, terpineol, geraniol, tuanol va mentol - bakterial infeksiyalarga qarshi kurashda samarali va foydali vositalar.

Aldegidlar: sitral, sitronellal va kuminal muhim antibakterial vositalardir.

- Ketonlar: verbenone, tujon, kofur, pinokampon, kripton, fenxon, menton, piperiton va karvon shilliq sekreti bilan kechadigan infeksiyalarda samarali bo'ladi.

- Oksidlar: ayniqsa 1,8-kinol - bu infeksiyaga qarshi muhim molekula va limfa tizimi uchun tonikdir.

- Timol, karvakrol va evgenol kuchli qo'ziqorinlarga qarshi vositalar ekanligi ma'lum.

Aromaterapiyada ta'sir etish mexanizmlari. Aromaterapiya uchun uchta ta'sir mexanizmi mavjud:

- Farmakologik: efir moylari ishlatilgandan so'ng organizmda efir moylari tarkibiy qismlarining gormonlar, fermentlar, tana kislotalari va boshqa omillar bilan o'zaro ta'siri natijasida kimyoviy o'zgarishlar yuz beradi;

- Fiziologik: efir moylari organizm a'zolari yoki to'qimalariga ta'sir qiluvchi yoki tinchlantiruvchi, tiklovchi ta'sir ko'rsatadi va bu jarayonda asab tizimi ishtirok etishi mumkin;

- Psixologik: efir moylarini hidini yutish natijasida organizmning hidga individual (ongli yoki ongli) reaksiyasi paydo bo'ladi. Hissiy

javob, o'z navbatida, tanadagi ruhiy yoki fiziologik o'zgarishlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Aromaterapiya texnikasi. Aromaterapiya uchta usulda qo'llaniladi:

- bilvosita nafas olish: bemor bo'lgan xonaga efir moyi sepiladi yoki ichiga namlangan mato qo'yiladi;

- to'g'ridan-to'g'ri nafas olish: bemor individual inhaler orqali nafas oladi, unda yog 'issiq suvda suzadi;

- massaj: massaj aromaterapiyasi paytida efir moyi asosiy yog'da eritiladi va teriga surtiladi.

Aromaterapiya amaliyotida efir moylaridan foydalanishning bir necha yo'li mavjud:

Ichkariga foydalanish:

- yutish

- rektal

- qinga kiritish

Tashqi foydalanish:

- massaj;

- vannalar;

- kompresslar.

Havoda purkash:

- nafas olish;

- aroma lampalari;

- xushbo'y marjonlarni;

- buzadigan amallar.

Xavfsizlik va kontrindikatsiyalar

Aromaterapiyani qo'llash jiddiy ta'sirga - bemorning o'limigacha olib kelishi mumkin. Effektivlikning yetishmasligi bilan birga, bu har qanday sharoitda ushbu usulning maqbulligiga shubha tug'diradi. Efir moylarining tarkibiy qismlari allergiyaga olib kelishi mumkin, ayniqsa uzoq vaqt ta'sir qilishda. Aromaterapiyada ishlatiladigan efir moylari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ko'rsatmalarga muvofiq foydalanilganda juda past darajadagi yon ta'sir va xatarlarni ko'rsatdi. Ko'plab efir moylariga oziq-ovqat tarkibiy qismlari sifatida ruxsat beriladi, ammo ko'p miqdordagi efir moylarini iste'mol qilish tavsiya etilmaydi. Efir moylarining teriga uzoq vaqt tegishi allergik reaksiyalar va terining timash xususiyati keltirib chiqarishi mumkin. Sitrus va boshqa yog'lar quyosh ta'siridan oldin teriga surtilganda quyosh nurlariga sezgirlikni oshirishi mumkin.

Apiterapiya (lotincha apis "ari" va "terapiya" terapiyasi) an'anaviy tibbiyot sohasi bo'lib, hozirda muqobil tibbiyot, asalarichilik mahsulotlarini tibbiy maqsadlarda ishlatishdir.

Bu, birinchi navbatda, apitoksin terapiyasidan (asalarilarning zahardan foydalanish), shuningdek asal terapiyasidan, propolisoterapiyadan, apilakoterapiyadan (qirol jeli foydalanish), polen, mum va ari zotidan foydalanishdan iborat. Ishlatilgan va ari podmor, asalarilar noni va bonkuklar. Apiterapiyaning ildizi qadimgi davrlarga borib taqaladi, u dunyoda keng tarqalgan. Bu haqda Qadimgi Misrda va qadimgi Xitoyda ma'lum bo'lgan, Gippokrat va Galen bu haqda yozgan, asalarichilik mahsulotlarining tibbiy xususiyatlari Injil va Qur'onda qayd etilgan va 1888 yilda ushbu sohadagi birinchi klinik tadqiqotlardan biri, asalarilarning chaqishini davolash haqida avstriyalik shifokor F. Terch "zamonaviy apiterapiyaning otasi" deb tan olingan.

Xalq tabobatida ko'plab kasalliklar asalarichilik mahsulotlari bilan davolanishga sezgir deb hisoblanadi. Asalarichilik zahari davolash, ayniqsa Osiyo, Sharqiy Evropa va Janubiy Amerikada keng tarqalgan bo'lib, mushak-skelet tizimi kasalliklari, asab tizimi, otoimmun kasalliklar va boshqalarni davolashda qo'llaniladi. Asal nafaqat parhez mahsuloti, balki yurak va teri kasalliklariga qarshi kurashish uchun mos bo'lgan, antibakterial, antimikotik, antivirus va antimikobakterial xususiyatlarga ega keng ta'sir doirasidagi antioksidant va antimikrobiyal vosita sifatida ham qadrlanadi.

Gidroterapiya yoki suv bilan davolash (yunoncha hýdōr, suv + terapiya, davolash) noan'anaviy tibbiyot yo'nalishidir. Rossiyada va ba'zi MDH mamlakatlarida bu rasmiy tibbiyot deb hisoblanadi.

Usulning mohiyati kasalliklarni davolash va oldini olish maqsadida toza suvdan (muzlik, daryo, ko'l, yomg'ir suvlari) tashqi foydalanish hisoblanadi. Suv muolajalariga misollar: hammom, dush, sauna, o'rash. Ushbu usulning samaradorligi sifat nazorati ostida o'tkazilgan tadqiqotlar bilan tasdiqlanmagan.

Girudoterapiya (lot. Hirūdō - "suluk", qadimgi yunoncha. Ῥεῖρα - "davolash", shuningdek, qadimgi yunon tilidan bdelloterapiya.), noan'anaviy tibbiyotga (naturopatiya yo'nalishlaridan biri) tegishli. Giruda - dorivor suluk (lotincha Hirudo medicinalis) Evropadan kelib chiqqan va ming yillar davomida qon ketish uchun ishlatilgan.

Dori zuluklaridan 17-18 asrlarda eng keng foydalanilgan. Yevropada qonni chiqarish uchun "yomon qon" tushunchasi bilan bog'liq edi. Yomon qonni chiqarib yuborish uchun shifokorlar ba'zida bir vaqtning o'zida bitta bemorga 40 tagacha zulukni tayinlaydilar. Qon tomirlari qon ketishiga moyillik bo'lganda, ularga erishish qiyin yoki yumshoq joylardan (masalan, milklar) qon ketish zarurati tug'ilganda berildi. 19-asrning o'rtalarida paradigma o'zgargandan so'ng, qonni chuqarid yuborishdan voz kechildi va Yevropada zuluklardan foydalanish deyarli to'xtadi.

Tirik zuluklar to'g'ridan-to'g'ri inson tanasiga maxsus ishlab chiqilgan sxemalar bo'yicha biriktiriladi va ko'plab omillar bilan belgilanadi: kasallik, jarayonning og'irligi, bemorning ahvoli. So'rish jarayoni 10-15 daqiqadan bir soatgacha davom etadi, undan so'ng zuluklar spirt, yod yordamida tozalanadi yoki to'yguncha ovqatlansa, ular o'zlari tushadi. Yaxshi oziqlangan zuluklarni xloramin eritmasiga solib, yo'q qilish kerak, ularni qayta ishlatishga yo'l qo'yilmaydi. Tirik zuluklar ta'sirining davolovchi ta'siri bir necha omillarga bog'liq:

- dozalangan qon chiqishi (har bir zuluk uchun 5 dan 15 ml gacha qon, zuluk massasiga va biriktirilish muddatiga bog'liq). Gipertenziyani davolash uchun ishlatiladi

- zuluk so'lagining biologik faol moddalarining ta'siri, ularning asosiysi qon ivishini kamaytiradigan girudin antikoagulyantidir. U stenokardiya va miokard infarkti, tromboflebit, venoz tromboz, gemorroyni davolashda ishlatiladi

- tanani chaqishi, zuluk so'lagining biologik faol moddalari va undan keyin qon yo'qotishiga organizmning javoblari kompleksi.

Zuluk orqali infeksiyani yuqtirish ehtimoli, agar oxirgi ovqatlanishdan keyin 4 oydan ko'proq vaqt o'tgan bo'lsa, amalda istisno qilinadi. Bu vaqtga kelib, zuluk oshqozonida oz miqdordagi qon qoladi va patogen bakteriyalarning o'sishi *A. hydrophila* simbion bakteriyasini bo'g'ib qo'yishga olib keladi. Uning titri o'z-o'zidan tushadi va so'rishda u yaraga tushmaydi. Ammo immuniteti pasaygan yoki to'qimalar transplantatsiya qilingan bemorlarda (mahalliy himoya mexanizmlarining pasayishi tufayli) aeromonas infeksiyasi paydo bo'lishi mumkin. Qo'shma Shtatlarda plastik jarrohlikdan so'ng ushbu infeksiyaning rivojlanishiga yo'l qo'ymaslik uchun ftorxinolon (siprofloksatsin) preparatlari bilan antibiotik terapiyasi kurslarini o'tkazish tavsiya etiladi.

Zuluk tomonidan yuqumli kasallik yuqishidan himoyalashning ishonchli kafolati - bu sun'iy sharoitda o'stirilgan va yetarlicha vaqt davomida ochlikda, ichaklarida patogen flora bo'lmagan hayvonlardan foydalanish. Zuluklardan terapiyada foydalanish 70-yillarda qayta tiklandi: mikroxirurgiyada ular ko'chirib o'tkazilgan terini va boshqa to'qimalarni operatsiyadan keyingi tromb tiqilib qolishdan saqlash uchun qon aylanishini yaxshilash uchun ishlatiladi. Dori zuluklari uchun boshqa klinik qo'llanmalarga varikoz tomirlari, mushaklarning spazmlari, tromboflebit va artrozni davolash kiradi. Terapevtik ta'sir nafaqat zuluklar qon so'rayotganda to'qimalar orqali qon oqimidan, balki zuluklar tushgandan keyin qolgan jarohatdan yanada barqaror qon ketishidan kelib chiqadi. Zuluk so'lagii og'riq qoldiruvchi, yallig'lanishga qarshi va vazodilatatsion xususiyatlarga ega.

Terapevtik ro'za noan'anaviy tibbiyot usuli bo'lib, u oziq-ovqatdan, ba'zida suvdan ixtiyoriy ravishda voz kechishdan, so'ngra ma'lum bir vaqt davomida yengil (parhezli) parhezdan iborat. Usul tanada toksinlar deb ataladigan moddalar borligi haqidagi ilmiy bo'lmagan g'oyaga asoslanadi, unga ko'ra tashqaridan oziq-ovqat kelmasa, ovqat hazm qilish organlari va ular bilan bog'liq tizimlar "tiklanish" va tozalash rejimiga o'tadi.

Ro'za tutishning terapevtik usullarining farqi:

To'liq ro'za tutish - suvni cheklanmagan miqdorda iste'mol qilish. "Ketoasidotik inqiroz" ga erishish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi, bu to'liq ("nam") ro'za tutgan bemorlarning ko'pchiligida 5-7-kuni kuzatiladi;

Mutlaq ochlik - oziq-ovqat va suvdan voz kechish. "Quruq" ro'za deb ham ataladi. Odatda, ushbu turdagi qisqa, 1-2 kunlik ro'za ishlatiladi, chunki uzoqroq quruq ro'za suvsizlanishga olib keladi. 10-20% vazn yo'qotishiga olib keladigan suvni yo'qotish hayot uchun xavfli; dastlab sog'lom odamda 7-10 kun ichida, issiq quruq atmosferada esa 3-5 kundan keyin o'limga olib keladi.

Birlashgan ro'za - "quruq" va "suv" variantlaridan bir vaqtning o'zida foydalanish. Dastlabki 1-3 kun ichida (individual bag'rikenglik bo'yicha) bemorlarga ovqatlanish va ichishdan saqlanish tavsiya etiladi; 2-4 kundan boshlab suv olish qayta tiklanadi. Ushbu ketma-ketlik "ketoatsidotik inqiroz" ning tezroq boshlanishiga erishishga imkon beradi, bu esa bemorlarni davolash vaqtini qisqartiradi.

"Suv" vaqtiga ko'ra ovqatdan voz kechish quyidagilarga bo'linadi.

- kam - 1-2 kun;
- o'rtacha - 3 kundan 7 kungacha;
- uzoq muddatli - 8 dan 40 kungacha.

Zo'riqtirish va tiklash davrlarining davomiyligi bo'yicha quyidagi usullar mavjud:

- fraksiyonel terapevtik ro'za. Ushbu usul odatda uchta takroriy, bir sikldan keyin (fraksiyalar) ochlikni davolashni o'z ichiga oladi. Zo'riqtirish davrining o'rtacha davomiyligi (ro'za) 14 kun, tiklovchi ovqatlanish esa 34 kun. EADning individual sikllari orasidagi intervalning davomiyligi (tushirish dietoterapiyasi), shu bilan birga restorativ ovqatlanish davri 62 kun. Davolashning umumiy davomiyligi olti oy;

- bosqichma-bosqich terapevtik ro'za tutish davrining asidotik inqirozning birinchi namoyon bo'lishigacha (odatda, ro'za tutishning 5-7 kunida) davomiyligini ta'minlaydi. Buning ortidan tushirish davrining yarmiga teng bo'lgan tiklanish davri keladi (1-bosqich), undan so'ng ro'za yana kislotali inqirozning dastlabki namoyon bo'lishiga qadar buyuriladi va keyin qayta tiklanadigan ovqatlanishga o'tkaziladi.

Akupunktura (refleksoterapiya, lotincha acus - igna va lotincha punktura (pungo, pungere) - sanchish, sanchish) noan'anaviy tibbiyotning bir shakli va an'anaviy xitoy tibbiyotining ingichka ignalar bilan davolashning asosiy komponentidir. Acupuntura - bu psevdologiya, chunki TKM nazariyalari va amaliyotlari ilmiy bilimlarga asoslanmagan va u kvakeriya sifatida tavsiflangan. Akupunktura nuqtalari meridianlarda joylashgan, ular orqali "hayot energiyasi" ga aylanadi, deb ishoniladi. Usul og'riqni kamaytirish yoki tibbiy maqsadlarda qo'llaniladi.

Hozirgi vaqtda akupunktura an'anaviy xitoy tibbiyotining bir qismi sifatida Xitoyda tarqalib bormoqda, bu erda uning ilmiy tabiati haqida hukmronlik mavjud. G'arbiy mamlakatlarda akupunktur 20-asrda noan'anaviy tibbiyot sifatida sezilarlibo'lib qoldi. Klinik tekshiruvlarning tizimli tekshiruvlari akupunktur platsebodan yaxshiroq emas deganxulosaga keladi.

Akupressura - bu akupunkturga o'xshash alternativ tibbiyot usuli. Bu tanadagi "meridianlar" orqali oqadigan hayot energiyasi tushunchasiga asoslangan. Akupressura seanslari paytida ushbu meridianlardagi tiqilib qolishni bartaraf etish uchun nuqtalarga jismoniy

bosim o'tkaziladi. Bosim qo'l, tirsak yoki turli xil asboblarda yordamida amalga oshirilishi mumkin.

Akupunktura yordamida to'rtta tadqiqotlar va tug'ruq paytida og'riqni nazorat qilish uchun akupressuradan foydalangan holda to'qqizta tadqiqotni 2011 yilda o'tkazgan Cochrane tekshiruvi "akupunktur yoki akupressure tug'ruq paytida og'riqni yengillashishiga yordam berishi mumkin, ammo ko'proq tadqiqotlar o'tkazish kerak" ekanligini ko'rsatdi. Cochrane Collaboration-ning yana bir tekshiruvi shuni ko'rsatdiki, belning og'rig'i uchun massajning uzoq muddatli foydasi bor va "akupressure yoki akupressure texnikasi klassik (shved) massajga qaraganda ko'proq yengillikni yaratadigan ko'rinadi, ammo buni tasdiqlash uchun ko'proq izlanishlar zarur".

Siydik terapiyasi - bu terapevtik vosita sifatida siydikdan foydalanishni o'z ichiga olgan muqobil tibbiyotning psevdosistemik usuli. Siydik terapiyasining sog'liq uchun foydasi to'g'risida ilmiy dalillar mavjud emas; bundan tashqari, ayrim hollarda siydik terapiyasi inson salomatligi va hayotiga xavf tug'diradi. Siydikni ichki yoki boshqa usullarda ishlatish mumkin. Bunday holda, bu siydik ichish, tibbiy maqsadlarda emas, urofagiya deb ataladi.

Sog'lom odam siydigi tarkibida karbamid, kreatinin, siydik kislotasi, ammiak va boshqa moddalar mavjud bo'lib, ularning to'planishi ko'p hollarda jiddiy kasalliklarni (podagra, buyrakning surunkali etishmovchiligi) anglatadi va bemorning hayotiga xavf tug'dirishi mumkin. Bemorlarning siydigi, aytib o'tilgan moddalardan tashqari, aseton, og'ir metall tuzlari, patogen bakteriyalar va boshqa patologik aralashmalarni ham o'z ichiga olishi mumkin.

Dalillarga asoslangan tibbiyot ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, ichga foydalanish uchun odam siydigi ko'p hollarda zararli va hatto xavfli hisoblanadi. Siydik terapiyasi bilan shug'ullanadigan nisbatan sog'lom odamlarda ham surunkali qusish, diareya, oshqozon va ichakning tirnash xususiyati qayd etiladi - ya'ni azot metabolizmining oxirgi mahsulotlari bilan zaharlanish belgilari. Bunday bemorlarni noto'g'ri tashxis qo'yilgan kasalxonalariga yotqizish mumkin - dizenteriya, tifo isitmasi, vabo.

Siydik terapiyasi kursini o'tashdan oldin, bu o'z-o'zini zaharlashga, qon zaharlanishiga, ichki organlarning shikastlanishiga, oshqozon yarasi, kolit va enterokolitning kuchayishiga yoki homiladorlik paytida homilaning o'limiga olib kelmasligiga ishonch hosil qilish uchun

shifokor bilan maslahatlashish mumkin. Agar biz qiyin tashxis haqida gapiradigan bo'lsak, u holda siydik terapiyasi holatni yomonlashishi va samarali davolanishni amalga oshirishi mumkin bo'lgan vaqtni olib qo'yishi mumkin.

Fitoterapiya (qadimgi yunon tilidan b - "o'simlik" va θεραπα - "davolash") - dorivor o'simliklar va ularning murakkab preparatlaridan foydalanishga asoslangan turli xil inson kasalliklarini davolash usuli. Dorivor o'simliklardan yangi, quritilgan shaklda, shuningdek oddiy ishlov berish yordamida faol moddalarni ulardan ajratib olishda foydalanish mumkin, bu esa tarkibiy qismlarning tabiiy kompleksi tuzilishini (infuziya, ekstrakt va boshqalarni) saqlaydi.

Ba'zida o'simlik dori-darmonlari sohasi ham noto'g'ri ravishda "fungoterapiya" (qo'ziqorin bilan davolash), hatto "apiterapiya" (asalarichilik mahsulotlari bilan davolash) deb ham nomlanadi. O'simlikshunos o'simlik shifokori deb ataladi. O'simliklarni yig'adigan va ularni dorivor maqsadlarda qanday ishlatishni biladigan odamlarga o'simlik shifokori deyiladi. Ko'pgina o'simliklar odamlar va hayvonlar sog'lig'ini saqlash uchun foydali moddalarni sintez qiladi. Bularga aromatik moddalar kiradi, ularning aksariyati fenollar va ularning tanin kabi kislorod o'rmini bosuvchi hosilalari. Ko'pgina moddalar ikkilamchi metabolitlardir, ulardan kamida 12000 ta izolyatsiya qilingan - ularning umumiy miqdorining 10 foizidan kamrog'i. Ko'pgina hollarda, bu moddalar (xususan, alkaloidlar) o'simliklarni mikroorganizmlar, hasharotlar va o'txo'rlarga qarshi himoya mexanizmi vazifasini bajaradi. Odamlar ozuqani ziravor qilish uchun ishlatadigan ko'plab o'tlar va ziravorlar tarkibida foydali kimyoviy birikmalar mavjud.

Dori-darmon sifatida o'simliklardan foydalanishning dastlabki dalillaribugungi Iroqda, Shumer shahrida olib borilgan arxeologik qazishmalardan olingan. Shumerdan kelgan davolovchilar allaqachon ko'plab o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlariga ega ekanligini bilishgan va ulardan har xil infuziya va kukunlarni tayyorlash uchun foydalanganlar. Sintetik dori-darmonlarga qaraganda ("kimyo") dorivor o'tlar va boshqa o'simlik dori-darmonlarga aholining bir qismi ancha ishonadi. Ko'pgina odamlar o'simliklarni davolash vositalarining "tabiiyligi", kelib chiqishining "tabiiyligi", shuningdek, an'anaviy tibbiyotda o'simlik vositalarini qo'llashning uzoq tarixi ularning xavfsizligi va samaradorligi kafolati bo'lishi mumkinligiga aminlar.

Shunday qilib, Qo'shma Shtatlarda 1993 yildan 2012 yilgacha bozorda fitoterapevtik mahsulotlar soni o'n baravar oshdi.

Mutaxassislar, aksincha, fitopreparatlarning potentsial xavfi va yon ta'sirini inobatga olmaslik kerakligini ta'kidlaydilar. O'simliklar yuzlab biokimyoviy tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi, ularning tanaga ta'siri alohida va kombinatsiyalangan holda ko'pincha noma'lum. Bundan tashqari, o'simliklarning tarkibi beqaror bo'lib, unga tuproq tarkibidagi o'zgaruvchan tarkib, tashqi ifloslanish manbalari va boshqalar katta ta'sir ko'rsatishi mumkin, hatto dastlab o'simliklarda uchraydigan sintetik dori vositalarining afzalligi shundaki, ularning tarkibi doimiy bo'lib, tadqiqotchilar bilan shug'ullanish shart emas. noma'lum yoki o'rganilmagan aralashmalar.

2013 yilda Kanadada o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, ko'plab o'simliklarga asoslangan farmatsevtika iste'molchilar uchun sog'liq uchun xavf tug'diradi: tijorat maqsadlarida ishlab chiqariladigan dori-darmonlarga ko'pincha ba'zi o'simliklarning o'rmini arzonroqlarga almashtirish, boshqalarga ifloslanish kiradi. BMC Medicine jurnalida chop etilgan tadqiqotga ko'ra, retseptsiz yozilgan ko'plab o'simlik dorilar xavfsiz foydalanish bo'yicha ko'rsatmalarni o'z ichiga olmaydi. Tadqiqotlar davomida olimlar ular sotib olgan o'simlik dorivor preparatlarning 93% litsenziyasiz va xavfsizlik va sifat standartlariga javob bermasligini aniqladilar. Ularning yarmidan ko'pi odatda ozuqaviy qo'shimchalar niqobi ostida sotilgan. Dori vositalarining atigi 13 foizida ko'rsatmalar mavjud bo'lib, ulardan faqat 3 tasida xavfsiz foydalanish to'g'risida etarli ma'lumot mavjud edi.

Refleksologiya ko'plab kasalliklarni noan'anaviy davolashning eng qadimiy usullaridan biridir. Ushbu kontseptsiya jamoaviy va shuning uchun juda kengdir. Refleksologiya juda ko'p sonli diagnostika va terapevtik usullardan iborat bo'lib, ularning asosiy printsiplari - bu tananing ayrim nuqtalariga ta'sir qilish, bu periferik asab tizimini faollashtiradi va tiklash jarayonlarini boshlashga imkon beradi. Ta'sir qilishning tabiati sezilarli darajada farq qilishi mumkin: yoki u tanaga ma'lum chuqurlikka (akupunktur) botirilgan turli metallardan (kumush, mis) qilingan ignalar yoki nuqtali tebranish effekti (akupressure) yoki tanadagi kuyish tayoqchalari (su-jok) yoki lazer bilan yonish nuqtalari.

Rang terapiyasi - bu inson tanasini rang ta'sirida davolash usuli. Hali ham qadimgi davrlarda odamlar rang odamga kuchli ta'sir ko'rsatishini payqashgan. Hozirgi vaqtda rang terapiyasi psixoterapiya

bo'limlaridan biridir. Rangni ta'sir qilish usullari boshqacha, masalan, ma'lum bir rang haqida mulohaza yuritish yoki ranglarni tasavvur qilish. U psixoterapevt ishtirokida amalga oshiriladi, u bemorniyengil hisga tushiradi va u erda o'zi qulay bo'lgan rang sxemasini tiklaydi.

Rangli terapiyani yakka o'zi yoki musiqa terapiyasi bilan birgalikda qo'llash mumkin. Depressiya sharoitlarini davolash uchun maxsus filmlar ham mavjud. Xo'sh, har qanday holatda ham, odamning xatti-harakatiga va kayfiyatiga uning qaysi rangdagi kiyimi va qaysi ranglarni afzal ko'rishi befarq emasligi isbotlangan. Shunday qilib siz belgini shu asosda aniqlab olishingiz va hatto uni o'zgartirishingiz mumkin. Hozirgi kunda u delfinariumlarni tarmog'ining kengayishi bilan bog'liq ravishda tobora rivojlanib bormoqda

Ilon zahari terapiyasi - ajralmas tibbiyot yo'nalishi bo'lgan Sharqda mavjud ilonlar bilan davolash

Insektoterapiya - hasharotlarni lichinkalari bilan davolash. Bu doridan ko'ra ko'proq xalq tabobatiga oid.

Hippoterapiya - otlar bilan davolash

Kino terapiyasi, kanistoterapiya - itlar yordamida davolash

Oshxona va dengiz tuzidan foydalanish, vannalar, tuz ionlari va kompresslar bilan to'yingan havoni nafas olish uchun ishlatish.

Mushuk terapiyasi - mushuklar bilan davolash

Gipnoz terapiyasi - gipnoz va so'z bilan davolash. Ushbu davolash uslubiga rozi bo'lishdan oldin, ushbu turdagi tibbiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun ruxsatni tasdiqlovchi hujjatlarni tekshirib ko'ring, chunki sizning psixikangizga layoqatsiz yoki insofsiz odamning aralashuvi uchrashi mumkin.

Loy terapiyasi - turli xil loy turlari bilan davolash: kompresslar, niqoblar va tanaga bulg'anish

An'anaviy va zamonaviy nafas olish mashqlarining har xil turlari

Ovoz terapiyasi - muayyan hissiy va psixofizik reaksiyalarni keltirib chiqaradigan turli xil tovushlar bilan davolash.

Kallanetika - aerob mashqlari tufayli yog'ni eritib yuboradigan statik mashqlar

Kompresslar shaklida sovuq ishlov berish, muzli teshikda suzish, kriosauna va kosmetik muzdan foydalanish

Litoterapiya - toshlar, shu jumladan qimmatbaho toshlar bilan davolash. U, o'z navbatida, turli toshlarning chakralarga ta'siri,

mineraloterapiya, tosh terapiyasi, kristalli terapiya va astromineralogiyaga bo'linadi.

- turli xil fizioterapiya vositalari, massajchilar, magnit bilaguzuklar va marjonlarni yordamida magnit maydonni davolash

Massaj. Massajning ko'plab turlari mavjud. Ulardan qadimgi xitoylar diagnostika va davolash uchun ishlatiladigan guasha massaji (qirib tashlash) va vakuum massaji mavjud.

- o'simlik materiallaridan tayyorlangan tutunli sigareta yoki tayoq bilan biologik faol nuqtalarni ta'sirlash

- turli uslubdagi musiqadan foydalanish

- ozon bilan gaz shaklida yoki ozonlangan suv bilan ishlov berish

- dengizda davolanish: dengizda cho'milish, dengiz suvi bilan yuvinish

- ma'lum bir suv usuli bo'yicha maxsus tayyorlangan dorivor va kosmetik maqsadlarda foydalanish: muzlatish, infuziya

- Termoterapiya - yuqori harorat bilan davolash

- Rangli davolash janubiy sanatoriy va klinikalarda qo'llaniladi

Xiropraktika (qadimgi yunoncha r "qo'l" dan olingan) - bu odamlarning mushak-skelet tizimida, xususan umurtqa pog'onasida manipulyatsiya qilish orqali tashxis qo'yish va davolashga harakat qiladigan muqobil tibbiyotning bir turi. Xiropraktorlar qo'lda davolash usullaridan foydalanadilar, shu jumladan umurtqa pog'onasi, bo'g'imlar va yumshoq to'qimalarni manipulyatsiya qilish, shuningdek jismoniy mashqlar va turmush tarzi bo'yicha maslahat berish. Vitalizmga asoslangan an'anaviy xiropraktikaning ta'kidlashicha, umurtqa muammolari organizmning umumiy funktsiyalari va "tug'ma aql" deb nomlanadi. Ushbu yondashuv dalillarga asoslangan tibbiyot tanqidiga sabab bo'ldi.

Xiropraktikani 1890-yillarda Daniel Devid Palmer ixtiro qilgan va uning o'g'li Bartlett Joshua Palmer 20-asrning boshlarida xiropraktik parvarishning tarqalishiga yordam bergan. Hozirgi kunda ba'zi zamonaviy xiropraktik terapiya an'anaviy terapevtik asoslarga qo'shimcha ravishda jismoniy mashqlar, massaj va kriyoterapiya kabi usullarni o'z ichiga oladi. Xiropraktik amaliyot AQSh, Kanada va Avstraliyada keng tarqalgan. Bu massaj, osteopatiya va fizioterapiya kabi boshqa qo'lda terapiya kasblari bilan qisman qoplanadi. Xiropraktik usullar lumbagoni davolash uchun eng ko'p qo'llaniladi. Tarix davomida xiropraktorlar tibbiyot bilan kurashgan va psevdotsional g'oyalarga

tayangan. Emlashning afzalliklari to'g'risida jamoat sog'liqni saqlash mutaxassislarining umumiy kelishuviga qaramay, chiropraktorlar o'rtasida muhim kelishmovchiliklar mavjud bo'lib, natijada emlashga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda va xiropraktik yordamni qabul qilishdi. Amerika tibbiyot assotsiatsiyasi 1987 yilgacha chiropraktik parvarishni boykot qildi, ammo so'nggi o'n yilliklarda chiropraktik parvarish kuchli siyosiy asos va uning xizmatlariga bo'lgan talabni rivojlantirdi.

Ushbu kasb bo'yicha diagnostika va davolash protokollari ishlab chiqilgan va Qo'shma Shtatlardagi sog'liqni saqlash rejalarining aksariyatini qamrab olgan. Xiropraktik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, lumbago bundan mustasno, bu butunlay samarasiz davolanish. Xiropraktik parvarish uchun xarajatlar / foyda nisbati noma'lum. Amaliyotchilar tomonidan nashr etilgan dalillar terapiyaning xavfsizligini ko'rsatdi, ammo tizimli tekshiruvlar mavjud emas va salbiy natijalar soni noma'lum. Yengildan og'irgacha bo'lgan noxush hodisalar, kamdan-kam hollarda esa og'ir yoki o'limga olib keladigan asoratlar qayd etilgan.

Xiropraktikaning falsafasi quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- Holizm sog'liqni saqlash atrof-muhitning barcha tarkibiy qismlariga bog'liq deb hisoblaydi; ba'zi manbalar ushbu kontseptsiyada ma'naviy yoki ekzistensial jihatlarni ham o'z ichiga oladi. Aksincha, xiropraktikadagi reduksionizm sog'liq muammolarini keltirib chiqaradigan sabablarni va kurashishni bitta omilga kamaytiradi: vertebral subluksatsiya.

Konservatizm xatarlar balansi va klinik aralashuvlar foydasini ko'rib chiqadi. U xavfni minimallashtirish uchun invaziv bo'lmagan davolanishga e'tibor beradi va jarrohlik va giyohvand moddalarni iste'mol qilishdan saqlaydi. Gomeostaz organizmning ichki o'zini o'zi davolash qobiliyatlariga qaratilgan. Xiropraktikada "tug'ma aql" tushunchasini gomeostaz metaforasi sifatida ko'rish mumkin. "To'g'ridan-to'g'ri" xiropraktorlar Daniel va Barni Palmer tomonidan ko'rsatilgan falsafiy tamoyillarga rioya qilishadi va erta xiropraktik parvarishning metafizik ta'riflari va hayotiy fazilatlarini saqlab qoladilar. "To'g'ridan-to'g'ri" xiropraktorlarning fikriga ko'ra, "vertebral subluksatsiya" insonning asab tizimi orqali ta'sir qiluvchi va ko'plab kasalliklar uchun asosiy cheklovchi xavf omillaridan biri bo'lgan "tug'ma aql" bilan aralashishga olib keladi.

"Aralash" xiropraktorlar osteopatiya, tibbiyot va xiropraktikaning diagnostik va terapevtik usullarini "aralashtiradilar". "To'g'ridan-to'g'ri" xiropraktorlardan farqli o'laroq, "aralash" xiropraktorlar subluksatsiyani kasallikning ko'plab sabablaridan biri deb hisoblashadi va ular o'zlarining amaliyotlarida asosiy tibbiy diagnostika va ko'plab proseduralardan foydalanadilar, shu jumladan jismoniy mashqlar, massaj, sovuq akkumulyatorlar, va nam issiqlik, shuningdek, ozuqaviy qo'shimchalar, akupunktur, gomeopatiya, o'simliklarni davolash vositalari.

Energiya terapiyasi. Noan'anaviy tibbiyotning yana bir shakli bu energiya terapiyasi. Ushbu usul kuchlanish va kundalik stressni yo'qotish uchun odamning energiyasidan foydalanishga asoslangan.

Boshqacha qilib aytganda, energetik terapiya - bu insonning energiya sohasi orqali organizm hujayralarining xotirasini bo'shatish, salomatlik, muvozanat va bo'shashishni qo'llab-quvvatlash san'atidir. Energiya seansi davomida pasaygan his-tuyg'ular, bemor bir xil energiya blokini keltirib chiqargan haqiqiy stressli hodisani eslamasdan chiqariladi.

Reyki (yaponcha 靈氣), Reiki - noan'anaviy tibbiyotning bir turi bo'lib, u "kaftlarga tegizish orqali davolash" (inglizcha palma davolash) usulini qo'llaydi. Ba'zida mutaxassislar uni "sharq tabobati" turiga kiritishadi. Xalqaro standart tomonidan tasdiqlangan xususiyatlarga (talablarga) muvofiq Reiki amaliyoti davolashga tegishli. Rossiyada Reiki usuli yordamida davolanish tibbiy faoliyat emas va litsenziyaga ega emas. Bu amaliyotchilar va bir qator tadqiqotchilar tomonidan ma'naviy amaliyot deb qaraladi, ilmiy nuqtai nazardan bu psevdologiya.

Zamonaviy ilm-fan tomonidan "hayotiy energiya" ("biofild") mavjudligi tushunchasi rad etilgan. 2008 yilda chop etilgan klinik sinovlarni muntazam ravishda qayta ko'rib chiqishda, Reiki har qanday kasallik uchun samarali terapiya ekanligi va Reiki qiymati isbotlanmagan bo'lib qolishi haqida dalillar etarli emas degan xulosaga kelishdi. Amerika saraton kasalligi jamiyati hozirda reiki saraton kasalligini yoki boshqa har qanday kasallikni davolashda yordam berishi mumkinligi to'g'risida ilmiy dalillar mavjud emasligini ta'kidladi.

Usui Reiki tizimining rasmiy sanasi 1922 yil. Aynan shu davrda Mikao Usui Tokioda "Shifolash" jamiyatiga asos solgan. U unga Usui Reiki deb nom berdi Ryoho Gakkai, ya'ni Reiki shifo tizimining Usui

jamiyati degan ma'noni anglatadi. Mikao Usui uning birinchi prezidenti bo'ldi. O'limidan keyin uning o'rmini eng yaqin shogirdlari va izdoshlari egalladi. Mikao Usui asos solgan Reiki Jamiyati bugungi kungacha Yaponiyada mavjud.

		So'zma-so'z tarjima	
招 ^う 福 ^ふ	の	Baxtga erishishning maxfiy	
秘 ^ひ 法 ^{ぽう}		san'ati	
萬 ^{ばん} 病 ^{びょう}	の	Barcha kasalliklar uchun	
靈 ^{りょう} 藥 ^{やく}		mo"jizaviy vosita	
今日 ^{けふ} 丈 ^{ばかり} けは		bugungi kun	
~怒 ^{おこ} るな		g'azablanmang	
~心 ^{こころ} 配 ^を すな		xavotir olmang	
~感 ^{かん} 謝 ^{しゃ} して		- Благодари всё живое, Butun borliqqa rahmat	Shukronalik
~業 ^{わざ} をは		- Tirikchilik uchun halol pul	Ishlang
けめ		ishlang,	
~火 ^ひ に親 ^お 切 ^き		- Keksalarni va yaqinlaringizni	Odamlarga
に		hurmat qiling	mehribon bo'ling
朝 ^{あさ} 夕 ^{ゆふ} 皆 ^{みな} 掌 ^て		Har kuni ertalab va har kuni	
して心 ^{こころ} に		kechqurun namozda	
怒 ^{おこ} じ		kaftlaringizni birlashtiring.	
口 ^{くち} に嗜 ^{こぼ} へよ		Sizning lablaringiz tomonidan	
		aytilgan bu so'zlar qalbingizning	
		ibodatiga aylansin	

G'arbiy Reiki ta'limotining tarqalishi va rivojlanishi Amerikada Chujiro Xayashi o'qigan Xavayyo Takata tufayli boshlandi, u Usui o'qituvchisi unvoniga sazovor bo'lgan so'nggi talabalardan biri edi. Biroq, Mikao Usui vafotidan so'ng, o'sha davrdagi Usui Reiki prezidenti Ryoho Gakkay, Juzaburo Ushida bilan kelishmovchiliklar tufayli Chujiro Xayashi ilgari Usui Xotira Klinikasi deb nomlangan klinikasining nomini o'zgartirishi kerak edi. Endi klinikaning nomi

"Hayashi Reiki Ryoho Kenkyu-kai" (Hayashi Reiki tadqiqot markazi) deb o'zgartirildi. Shifokor sifatida Chujiro Xayashi Reiki tizimining e'tiborini tibbiy amaliyotga yo'naltirdi va Usui usulini biroz o'zgartirdi.

Shuningdek, u poliklinika sharoitlariga mos keladigan maxsus qo'l pozitsiyalarini ishlab chiqdi, bu erda bir nechta davolovchilar bir vaqtning o'zida bitta bemor bilan ishladilar. Biroq, u hech qachon o'z maktabida G'arbda o'rgatiladigan aniq belgilangan qo'l pozitsiyalarini o'rgatmagan. Bundan tashqari, Mikao Usuyning barcha shogirdlari singari, Xayashi ham o'qituvchisining qo'lyozma yozuvlari bilan bir qatorda yozuvlarini ham saqlagan. U ulardan ba'zilarini nashr etdi. Shunday nashrlardan biri Reiki davolash bo'yicha qo'llanma edi. Shuningdek, Xayashi har bir o'quvchisiga Mikao Usui portreti, uning amrlari nusxasi va har bir belgi tasvirini tarqatdi.

Litoterapiya, shuningdek tosh terapiyasi (yunoncha Tos - tosh, θεραπα - davolash) - muqobil tibbiyot usullaridan biri, toshlar yordamida davolash. Litoterapiya tibbiyotdagi soxta ilmiy nazariya namunasi sifatida ta'riflanadi.

Bu minerallar va toshlarning terapevtik xususiyatlari to'g'risida tarixiy va kontseptual jihatdan ajralib turadigan sub'ektiv g'oyalar to'plamiga asoslangan noan'anaviy tibbiy amaliyotdir. Litoterapiya ilmiy tadqiqotlarga asoslanmagan, ammo shunga qaramay, u har bir toshning inson tanasining ruhiy yoki jismoniy holatining bir yoki bir nechta tomonlariga ta'sir qilishning ba'zi xususiyatlariga ega ekanligiga amin bo'lgan ko'plab muxlislarni topdi. Litoterapevtlarning ta'kidlashicha, har bir toshda inson a'zolarining "tebranishlari va nurlanishlariga" mos keladigan ma'lum bir "tebranishlar va nurlanishlar" mavjud, shuning uchun go'yoki jismoniy, aqliy, astral va karmik jismlarga ta'siri bor va davolanish mumkin.

Litoterapiya deganda minerallar, tabiiy va sintetik toshlardan (minerallar, kristallar, qimmatbaho toshlar, toshdan yasalgan buyumlar va zargarlik buyumlari, qattiq toshlar, zamonaviy mollyuskalar chig'anoqlari materiali, marvarid, yo'q bo'lib ketgan hayvonlarning qoldiqlari va boshqalar) foydalanish tushuniladi. Litoterapiya mineral terapiya, kristalli terapiya, metall terapiya, gemoterapiya, tosh terapiya, toshlarga yoki ulardan yasalgan mahsulotlarga chakralarda ta'sir qilishni, kristallar va druslar bilan massaj qilishni o'z ichiga oladi. "Astromineralogiya" va boshqalar.

Qo'ziqorinlardan tibbiy foydalanish an'anaviy tibbiyotning bir

qismi bo'lgan dori terapiyasining an'anaviy shakli hisoblanadi. Hozirda - farmakoterapiya yo'nalishlaridan biri.

Mog'orlardan ajratilgan streptomitsin va penitsillinning kashf etilishi antibiotiklar davrini boshlab berdi.

Qo'ziqorinw-qlar har doim tabiat in'omlaridan biri bo'lib, odamlar uni oziq-ovqat, dori-darmon va ba'zan gallyutsinogen sifatida ishlatgan. Qo'ziqorinlarni tibbiy usulda qo'llash an'anaviy (xalq) tabobatining katta tajribasiga asoslangan.

Fungoterapiya - bu dorivor qo'ziqorinlar va ulardan murakkab preparw-atlardan foydalanishga asoslangan turli xil inson kasalliklarini davolash usuli. Qo'ziqorindan dori olish uchun qo'ziqorinlarni qayta ishlash usullari kimyoviy jihatdan faol moddalarni ajratib olishga emas, balki barcha sodda va tabiiy shakllarga eng yaqin (kaynatma, infuzion, ekstrakt va boshqalar) tarkibidagi faol moddalarni saqlashga qaratilgan.

Ushbu usul Uzoq Sharqda (Yaponiya va Xitoy) tug'ilib rivojlangan. Shifokor Vu Sin bizga dorivor qo'ziqorinlar haqida risola qoldirib, u yerda Xitoy va Yaponiyada o'sadigan 100 dan ortiq qo'ziqorin turlarining xususiyatlarini tasvirlab berdi. Hozirgi kunda ko'plab qo'ziqorinlar dorivor moddalar sifatida ishlatiladi, ular oziq-ovqat, xun takviyesi, damlamasi, ekstrakti va boshqalar shaklida qo'llaniladi. Hozirgi vaqtda tadqiqotning eng muhim yo'nalishlaridan biri bu tabiiy xom ashyodan dori vositalarini saraton kasalligiga qarshi dori sifatida ishlatish imkoniyatini aniqlashdir. Qo'ziqorinlarning ba'zilari juda yaxshi ma'lum.

Yaltiroq poliporaning mevali tanalari, *Ganoderma lucidum* va *Ganoderma* turiga mansub boshqa poliporalarning turlari Janubi-Sharqiy Osiyo (Xitoy, Koreya, Yaponiya) mamlakatlarida an'anaviy tibbiyot sifatida tanilgan. Ushbu daraxt qo'ziqorinw-qüining xitoycha nomi Linchi, bu ismning ma'nosi "qalb o'simligi" (xitoycha w-ruiopqa an'anaviy imlo: 靈芝; sobiq xitoycha: 灵芝; yaponcha: reishi; koreyscha: yeongji, hangul:.).

Ganodermaning bir necha turlari an'anaviy sharq tabobatida ming yillar davomida ishlatilgan. Yaponiyada bu qo'ziqorin Reishi deb nomlanadi vew-ruiopqa bu nom bilan ko'pincha G'arbda tanilgan. Reyshining dorivor ta'siri triterpenlarning, shu jumladan ganodermik kislota, shuningdek polisakkaridlar va beta-glykanlarning mavjudliew-ruiopqgi bilan bog'liq.

Yoga- hind madaniyatidagi keng ma'noli tushuncha bo'lib, hinduizm va buddizmning turli yo'nalishlarida rivojlangan va yuksak darajaga erishish uchun organizmning aqliy va fiziologik funktsiyalarini boshqarishga qaratilgan turli xil ma'naviy, aqliy va jismoniy amaliyotlar majmuini anglatuvchi ma'naviy va ruhiy holat. Tor ma'noda yoga - hinduizm falsafasining oltita pravoslav maktablaridan biri (darshan).

Yoganing asosiy yo'nalishlari - Raja Yoga, Karma Yoga, Jnana Yoga, Bhakti Yoga va Xata Yoga. Hinduizm falsafasi nuqtai nazaridan yoga Patanjalining Yoga Sutralarida bayon qilingan va Samxiyaning asosiy tamoyillari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan Raja Yoga tizimi sifatida tushuniladi. Yoga Vedalar, Upanishadalar, Bhagavad Gita, Xata Yoga Pradipika, Shiva Samhita va Tantra singari hinduizmning turli xil kitoblarida muhokama qilinadi. Yoganing asosiy maqsadi jismoniy sog'lig'ini yaxshilashdan mokshaga erishishgacha juda boshqacha bo'lishi mumkin.

2016 yilda YuNESKO hindiston jamiyati hayotining sog'liqni saqlash, tibbiyot, ta'lim va san'at sohalaridagi ko'plab jihatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatganini ta'kidlab, yoga insoniyatning nomoddiy madaniy merosining Rerezentativ ro'yxatiga kiritilgan.

Yoga tarixi qadimgi zamonlarga borib taqaladi. Hind vodiysida topilgan va hind tsivilizatsiyasi davriga (miloddan avvalgi 3300-1700) tegishli bo'lgan bir nechta muhrlar meditatsion yoki yogik holatlarda tasvirlangan. Ushbu arxeologik topilmalar Xarappa tsivilizatsiyasi aholisi yoganing qadimiy shakllaridan birini yoki unga bog'liq marosim bilan shug'ullanish imkoniyatini ko'rsatadi.

Yoga Vedalar - Brahmanlar (miloddan avvalgi X-VI asrlarga oid) ning dastlabki sharhlarida aytib o'tilgan Vedik dinining astsetik amaliyotlaridan (tapalaridan) rivojlangan deb ishoniladi. Braxmanalarda, xususan, Shatapata Braxmanada aql, tana va qalbning Mutlaq bilan birlashuvi g'oyalari mavjud. Upanishadlarda yoga va meditatsiya haqida eng avval eslatib o'tilgan.

Meditatsiya (lot. Meditatio - "aks ettirish") - bu ruhiy-diniy yoki sog'lomlashtirish amaliyoti doirasida ishlatiladigan ruhiy mashqlar majmuasi yoki ushbu mashqlar natijasida (yoki boshqa sabablarga ko'ra) maxsus ruhiy holat. Meditatsion usullar diqqat konsentratsiyasi (passiv meditatsiya) yoki iroda (faol meditatsiya) yordamida aqliy funktsiyalarni boshqarishga asoslangan. Nafaqat usullar, balki meditatsiya usullari ham bir-biridan farq qiladi.

Ko'p meditatsiya texnikasi mavjud. Meditatsiya paytida amaliyotchidan odatda ma'lum bir pozitsiyani olish talab qilinadi, ba'zida bonchuklar va boshqa yordamchi narsalar ishlatiladi. Konsentratsiya ob'ekti odatda tanadagi hislar, ichki tasvirlar, kamroq hissiyotlardir. Ba'zida kontsentratsiya ob'ekti tashqi jismoniy ob'ekt bo'lishi mumkin. Meditatsiya nafas olish mashqlari bilan birlashtirilishi mumkin. Qadim zamonlardan beri meditatsiya ko'plab diniy urf-odatlardagima'naviy amaliyotning bir qismi bo'lib kelgan, ayniqsa buddizm va hinduizm da keng tarqalgan va yoga uchun muhim tarkibiy qism hisoblanadi.

60-yillardan boshlab meditatsiya G'arbda tobora ko'proq e'tiborni jalb qila boshladi va qat'iylik va sifat jihatidan heterojen bo'lgan turli xil ilmiy tadqiqotlar mavzusiga aylandi. Amaliyotning turli usullarini nashr etgan 1000 dan ortiq ilmiy tadqiqotlarida meditatsiya va metabolizm o'zgarishi, qon bosimi, miya faoliyati va tanadagi boshqa jarayonlar o'rtasida bog'liqlik mavjud. Endi meditatsiya ruhiy stressni, jismoniy og'riqni yengillashtiradigan psixoterapiya vositasi va stress bilan kurashish usuli, shu jumladan klinik sharoitda keng qo'llaniladi. Bundan tashqari, u ko'pincha dam olish maqsadida va boshqa mashqlarga qo'shimcha sifatida ishlatiladi.

Meditatsiya tarixi ushbu amaliyot mavjud bo'lgan diniy kontekst bilan chambarchas bog'liqdir. Tarixdan oldingi sivilizatsiyalarda xudolar bilan nasihat qilish uchun takroriy ritmik hayqiriqlar va takroriy iboralar ishlatilgan. Ba'zi mualliflar, hatto ko'plab meditatsiya usullarining elementi bo'lgan diqqatni jamlash qobiliyatining paydo bo'lishi inson biologik evolyutsiyasining so'nggi bosqichini rivojlanishiga hissa qo'shgan bo'lishi mumkin, deb taxmin qilishgan. Vedalar meditatsiya haqida dastlabki eslatmalardan birini o'z ichiga oladi. Keyinchalik (taxminan miloddan avvalgi VI-V asrlarda) ularning meditatsiya shakllari Xitoyda daosizm da, Hindistonda buddizm da yaratilgan.

Yozma yozuvlari miloddan avvalgi I asrga tegishli bo'lgan Pali Canon, hind buddist meditatsiyasini ozodlikka qadam deb biladi. Bu vaqtga kelib buddizm Xitoyga tarqaldi, milodning 100 yiliga oid Vimalakirti Sutra meditatsiyaga, Zenga aniq ishora qiluvchi bir qator murojaatlarni o'z ichiga oladi. Buddizmning Ipak yo'li orqali meditatsiya boshqa sharqiy mamlakatlarga ham tarqaldi va 653 yilda Yaponiyada birinchi meditatsiya zali ochildi. 1227 yil atrofida Xitoydan qaytib kelgan Dogen zazenga ko'rsatma yozgan.

II-BOB

Xitoy ana'naviy tabobat tizimi o'zagi

An'anaviy xitoy tibbiyoti (an'anaviy xitoy tibbiyoti , inglizcha an'anaviy xitoy tibbiyoti, an'anaviy Xitoy tibbiyoti) - bu qadimgi Xitoyda paydo bo'lgan va inson tanasining ishlashini diqqat bilan kuzatib borishdan va ushbu kuzatuvlarni ushbu mintaqaga xos paradigma yordamida tizimlashtirishdan kelib chiqqan ta'limotlar va amaliyotlar tizimi, belgilar va raqamlar to'g'risida ta'lim berish. Xitoyda u tibbiyotdan tashqari psixofiziologik amaliyotlarning (usu, tsigong, tao-yin va boshqalar) turli xil usullarini, dietologiyani va shu kabilarni o'z ichiga olgan "hayotiy tarbiya" ("yang sheng xue") fanining bir qismi sifatida qaraladi. An'anaviy xitoy tibbiyoti Xitoyda 2 ming yildan ko'proq vaqt oldin ishlab chiqilgan kasalliklarni davolash usullari va uslublariga asoslangan. Tibbiyotning o'zi bilan bir qatorda, an'anaviy Xitoy tibbiyoti psixofiziologik amaliyotlarning turli usullarini (usu, tsigong, tao-yin), ovqatlanish sohasidagi maxsus texnikani, shuningdek, jang san'ati elementlarini o'z ichiga oladi. Dastlab an'anaviy Xitoy tibbiyoti faqat Sharqiy Osiyo mintaqasida, ayniqsa Vetnam, Koreya yoki Yaponiya kabi mamlakatlarda qo'llanilgan. Keyinchalik ushbu mamlakatlarning har biri o'zlarining urf-odatlarini rivojlantirdilar, ularning har biri, shu bilan birga, an'anaviy Xitoy tibbiyoti tomonidan belgilangan asosda u yoki bu narsaga tayanib, unda inson tanasining ishlashini diqqat bilan kuzatish va ushbu kuzatuvlarni keyinchalik tizimlashtirish muhim rol o'ynaydi. An'anaviy xitoy tibbiyoti odamni tabiatning ajralmas qismi va qandaydir organik butunlik deb hisoblaydi, unda "zich" va "ichi bo'sh" organlar markaziy o'rinni egallaydi va ichki aloqalar hayotiy energiya "qi" ning harakatlanishi uchun "meridianlar tizimi" yoki "kanallar" tomonidan ta'minlanadi. Kasallikning boshlanishi va rivojlanishi xitoy tibbiyoti tomonidan organizmning himoya kuchlari o'rtasidagi kurash va kasallikni keltirib chiqaradigan yin va yang o'rtasidagi nomutanosiblikning namoyon bo'lishi yoki inson vujudida sodir bo'layotgan ichki sabablar natijasida ko'rib chiqiladi.

An'anaviy Xitoy tibbiyoti doirasida dori-darmonlarni davolash bilan bir qatorda akupunktur nuqtalarini moxa deb ataladigan miniatyura shuvoqli sigaretalar bilan isitish usuli asosida refleksoterapiya ham keng qo'llaniladi. Moxaning pastki qismida maxsus stend mavjud bo'lib, u

bilan tananing tanlangan joyiga o'rnatiladi. Bugungi kunda TCM dunyoda juda mashhur, masalan, akupunktur bugungi kunda dunyoning ko'plab mamlakatlarida qo'llaniladi. Hozir Xitoyda G'arb va Sharq tibbiyotining yondashuvlarini an'anaviy an'anaviy Xitoy tibbiyoti nazariyalari va amaliyotlarida birlashtirishga harakat qilinmoqda. Xitoy tibbiyot fanlari akademiyasi (avvalgi Xitoyning an'anaviy xitoy tibbiyoti akademiyasi) an'anaviy Xitoy tibbiyotini o'rganish bo'yicha eng yirik ilmiy markazdir. Samoviy imperiyadagi birinchi tibbiy risolalar miloddan avvalgi III asrda, davolovchilar inson tanasi va uning funktsiyalarini o'rganishni boshlaganlarida, shuningdek, o'simliklarni davolashga, massaj va akupunkturga organizmning reaksiyalarini tavsiflashni boshlaganlar.

Ikki ming yildan ortiq vaqt mobaynida xitoylik olimlar o'z bilimlarini chuqurlashtirdilar va davolash usullarini takomillashtirdilar. Ularning ishi natijasi oddiy sovuq va venera kasalliklaridan tortib to epilepsiyagacha bo'lgan barcha oddiy sovuq va venera kasalliklaridan tortib to epilepsiyagacha bo'lgan barcha kasalliklarni tavsiflovchi tibbiy risolalarning butun kutubxonasi edi. Ushbu bilimlar sirli nomlari bo'lgan kitoblarda va qo'lyozmalarda saqlanadi: "Nabz klassikasi" (III asr), "Retseptlar o'z vazniga oltin bilan arziydi" (VII asr) va "Poytaxt tashqarisidan kelgan muhim sirlar" (VIII asr). Ikki ming yildan ziyod vaqt mobaynida xitoylik davolovchilar o'zlarining doridarmonlari uchun ko'plab o'tlar, gullar, mevalar, hayvonlarning hosilalari va hatto odam platsentasidan foydalanganlar. Xitoyda ham, dunyoning boshqa mamlakatlarida ham minglab tabiiy ingredientlardan foydalanish davom etmoqda. 1, 8, 15 va 22- xromosomada (birinchi ustun) Yel Universitetining PHY906 kodidagi istiqbolli saraton preparatining asl ingredientlari mavjud:

1. Aspirni bo'yash. 2. Parchalangan qoramolning spikeletlari. 3. Abalone

chig'anoqlari. 4. Pion sut kislotasining ildizi. 5. Quritilgan dengiz otlari. 6. Pushti baland ildizpoyali 7. Lotus bargi. 8. qamish ildizi. 9. Anjelika ildizi. 10. Uzoq Sharq yumshoqqozon toshbaqasi. 11. Soxta ginseng. 12. Keng tarqalgan shoshilish. 13. Do'lana mevalari. 14. Skutellariya Baykal ildizi. 15. Zest. 16. Qog'oz ari uyasi. 17. Cicada lichinkalari. 18. Porium yong'og'i qo'ziqorin. 19. Ligotikumning ildizi. 20. Inson plasentasi. 21. Lofaterumning poyalari va ildizlari (yormalar). 22. Qisqichbaqasimon baliqlar. 23. Krasodnev Yezskiy. 24. Zizifus

haqiqatdir. 25. Shoxli echki o'tining barglari. 26. Hilocereus to'lqinli. 27. Bosveliya qatroni. 28. Trikozant mevalari. An'anaviy xitoy tibbiyoti dunyodagi eng qadimiy davolovchi tizimlardan biri bo'lib, uch ming yildan ziyod tarixga ega. Ammo faqat so'nggi 60-70 yil ichida G'arb dunyosi uning usullari samaradorligini ilmiy asoslash bilan qiziqdi.

Xitoy tibbiyoti tomonidan qo'llaniladigan ko'plab davolash tamoyillari samarali deb tan olingan va G'arb shifokorlari amaliyotida faol ravishda tatbiq etilmoqda. Xitoy tibbiyotining mohiyati nimada? Sharq tibbiyoti tomonidan qo'llaniladigan yondashuv G'arbning sog'liqni saqlash haqidagi g'oyalaridan tubdan farq qiladi. Evropadagi shifokorlar kasallik va uning namoyon bo'lishini davolashsa, Sharqiy tabiblar ming yillar davomida inson tanasini hamma narsa o'zaro bog'liq bo'lgan yagona tizim deb hisoblashgan.

Xitoylik shifokorlarning fikriga ko'ra, bizning farovonligimiz hayotiy energiya - Qi aylanishiga, shuningdek, ayol energiyasi Yin va erkak Yangning muvozanatiga bog'liq. Agar energiya almashinuvi buzilgan bo'lsa, bu kasallik va kasalliklar bilan o'zini namoyon qiladi. Shuning uchun davolash kerak simptom emas, balki sabab, organizmning uyg'unligini tiklaydi. Ushbu noodatiy ko'rinadigan yondashuv o'z samarasini bermoqda – JSST ma'lumotlariga ko'ra xitoy tibbiyotining usullari astma kasalligidan tortib yaraga qadar bo'lgan 40 dan ortiq turli xil kasalliklarni davolashda chindan ham yordam beradi. Biroq, Xitoy an'anaviy tibbiyotining samaradorligini amaliy o'rganish nisbatan beradi. Biroq, Xitoy an'anaviy tibbiyotining samaradorligini amaliy o'rganish nisbatan yaqinda boshlandi va ehtimol bu ro'yxat to'ldiriladi.

Xitoy Xalq Respublikasida 440 mingdan ortiq tibbiyot muassasalari an'anaviy tibbiyot xizmatlarini ko'rsatadilar. Ular orasida davlat va xususiy umumiy shifoxonalarning 90% ga yaqini kiradi. An'anaviy usullar bilan davolanish xarajatlari Xitoy fuqarolari uchun majburiy bo'lgan tibbiy sug'urta tomonidan qoplanadi. Xitoy tibbiyoti qoidalariga muvofiq diagnostika G'arbiy shifokorlarni tashxislashda ular tahlillar, apparatlarni o'rganish va bemorni fizik tekshiruv natijalariga tayanadi. Ammo an'anaviy xitoy tibbiyotida qoidalar va diagnostika usullari boshqacha.

Bemorni tekshirish. Bemorning ahvolini tekshirishda xitoylik shifokor o'ziga xos kasallikning namoyon bo'lishiga emas, balki terining, tirmoqlarning, tilning, ko'zning oqlari, tirmoqlarning rangini va

boshqalarni baholash bilan emas, balki kasallikning muvozanati natijasida yuzaga kelganligi sababli, tashqi ko'rinishdagi o'zgarishlarda o'zini namoyon qiladi. bu bemorning shikoyatlari bilan bog'liq bo'lmagan ko'rinishi mumkin.

Tinglash. Xitoylik shifokorlar tom ma'noda kasallikni quloq orqali aniqlab, nafas olish ovozi, nutqning tezligi va ovozini baholashlari mumkin. **Suhbat.** Agar shifokor sizdan nafaqat sizning farovonligingiz haqida, balki sizning ruhiy holatingiz, istak va intilishlaringiz, yaqinlaringizga bo'lgan munosabatingiz to'g'risida ham so'rasa ajablanmang. An'anaviy xitoy tibbiyoti bilan davolanishni tanlashda bemorning temperamenti va xarakteri uning jismoniy holati kabi muhimdir.

Puls tekshiruvi. Nabz ritmi shifokorga bemor tanasining holati haqida ko'p narsalarni aytib berishi mumkin. An'anaviy xitoy tibbiyoti turli xil kasalliklarga mos keladigan 30 ta puls stsenariylarini ajratib turadi.

Palpatsiya. Xitoylik shifokorlar mushaklar va bo'g'imlarning holatini tekshiradilar, terining holatini baholaydilar, shish yoki mushak bloklarini tekshiradilar.

Olingan ma'lumotlarga asoslanib, shifokor nima bo'lganligini tushunadi va kasallikni emas, balki butun tanani ta'sir qilishi uchun mo'ljallangan davolanishni buyuradi.

Xitoy ana'anaviy tabobatining falsafiy qarashlari

Tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, Xitoy tibbiyoti ba'zi ko'rsatkichlar bo'yicha G'arb tibbiyotidan ustun keldi. 2000 yildan ko'proq vaqt oldin, "Bahor va Kuz davrlari" (miloddan avvalgi 770-476) va "Urushayotgan imperiyalar" (miloddan avvalgi 475-221), "Tibbiyotda ishlash" - Nei Chingning kitobi Xitoyda mashur bo'lgan. G'arb tibbiyotining otasi deb hisoblangan 446-377 yillarda yashagan yunon shifokori Gippokratning asarlari miloddan avvalgi davrlarga to'g'ri keladi. Shuning uchun Nei Chingni dunyodagi eng qadimgi tibbiyot ishi deb hisoblash mumkin.

Unda xitoylik shifokorlar avlodlari tomonidan to'plangan amaliy tibbiy tajribalar sarhisob qilinadi, Xitoyda an'anaviy davolovchi san'atning nazariy sistematikasiga asoslanadi, Xitoy dori terapiyasining asoslari, shuningdek akupunktura va kateterizatsiya ko'rsatiladi.

Xitoy va G'arb mamlakatlaridagi tibbiyotni taqqoslaganda, Xitoy tibbiyotining ba'zi boshqa ustuvor yo'nalishlari paydo bo'ladi. 1700 yildan ortiq vaqt xitoylik jarroh va akupunkturachi Xu a Tuo tomonidan qorin bo'shlig'idagi jarrohlik va boshqa operatsiyalarda to'liq behushlik qilish uchun giyohvandlik vositalaridan foydalanish kiradi. 112 yildan 207 yilgacha yashagan Xu a Tuo o'zining mashhur operatsiyalarida behushlik uchun mashhur Ma-fei-san choy aralashmasidan foydalangan.

Shifokor Chjan Chjuanchin (milodiy 219 yillari) o'sha paytlarda o'zlarining muhim ahamiyatini saqlab qolgan Xitoy tibbiyotining maxsus dialektik diagnostikasi masalalarini ishlab chiqqan "Sovuq ta'siridan turli kasalliklarni ko'rib chiqish" nomli asarini yozgan. Bu O'rta asrlarning oxiriga qadar G'arb shifokorlari uchun majburiy bo'lib qolgan tibbiyot sohasida fundamental va keng ta'lim bergan yunon-rim shifokori Klavdiy Galen (mil. 129-199) hayoti davomida yuz berdi.

Xitoy tibbiyoti tarixidagi yana bir muhim voqea - bu 1578 yilda Li Shizhen tomonidan "Ben-Jiao Gan-Mu" farmatsevtika to'plamining nashr etilishi. Umuman olganda, bizda turli xil davolash usullari haqida so'z yuritadigan va xitoylik shifokorlarga bugungi kungacha ma'lumotnoma sifatida xizmat qiladigan 6000 dan ortiq xitoy tibbiy kitoblari saqlanib qolgan.

Profilaktika tibbiyoti doimo Xitoy tibbiyotida muhim rol o'ynagan. Kasallikning oldini olish g'oyasi qadimgi Xitoyning bizga yetib kelgan tibbiy merosining boshida bo'lgan. Masalan, "Nei-Ching" kitobining birinchi bobidagi dialoglardan birining mazmuni "inson o'z sog'lig'ini qanday saqlab qolishi mumkinligi haqidagi savol.

Shu sababli, gigiena qoidalari va parazitlarga qarshi kurash Xitoy tarixida doimiy ravishda muhim rol o'ynagan. Tan sulolasi davrida (milodiy 618-907) xitoylik shifokorlar moxov yuqumli kasallik ekanligini bilishgan va kasallar sog'lom odamlardan ajratilgan. Kasallikni oldini olish choralari birinchiew-ruiopq bo'lib G'arbda ishonilganidek ingliz bo'lmagan shifokor Jenner (1749-1823) tomonidan amalga oshirildi. Kasallikga qarshi emlash Xitoyda kashf etilgan va birinchi marta bu erda XI asrda qo'llanilgan va suvchechak kasallaridan olingan qsarum profilaktika maqsadida sog'lom odamlarga yuborilgan. Immunologiya sohasidagi kashfiyot bo'lgan. Yevropa va Osiyodagi ba'zi mamlakatlarda xitoycha "Kasallikni emlash bo'yicha yangi kitob" (Chung-tou Xing-zhu) kitobi XVI asrda ma'lum bo'lgan. Umuman olganda, Xitoy tibbiyoti boshqa mamlakatlarda tibbiyotning

rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi, chet el tibbiyot fanining ko'plab g'oyalaridan foydalangan. Tsing sulolasi (miloddan avvalgi 221-206) va Xan (miloddan avvalgi 206 - milodiy 220) davrida Xitoy, Koreya, Vetnam va Yaponiya o'rtasida tibbiy bilimlar almashinuvi bo'lib o'tdi. Keyinchalik arab dunyosiga, Rossiya va Turkiyaga tarqaldi. Beng-Jiao Gan-Mu tomonidan qabul qilingan g'iyohvand terapiyasi bo'yicha Xitoyning me'yoriy kitobi ko'plab tillarga, jumladan lotin, koreys, yapon, rus, ingliz va fransuz tillariga tarjima qilingan va G'arb dunyosida keng tarqalgan.

19-asrning o'rtalaridan boshlab G'arb mustamlakachilari kuchlari ta'siri ostida. Xitoyda an'anaviy tibbiyotning pasayishi boshlandi. Mamlakatning hukmron elitasi G'arb tibbiyotiga ustunlik bera boshladi; An'anaviy xitoy tibbiyoti ibtidoiy va qoloq deb kamsitilib, tanazzulga yuz tuta boshladi. Bu Gomintang hukumati davrida (1912-1949) Xitoy tibbiyotining haqiqiy bostirilishiga to'g'ri keldi. Mao Tsedun hokimiyat tepasiga kelganidan keyingina an'anaviy tibbiyot qayta tiklandi va bu uning dunyoga tan olinishiga yana bir bor sabab bo'ldi. Hozirgi vaqtda XXR Xitoy tibbiyotining kelajagi an'anaviy Xitoy va zamonaviy G'arb texnikalarining uyg'unligidadir.

Dastlab Xitoy tibbiyoti to'rtta fandan iborat edi. Demak, Yin sulolasidan (miloddan avvalgi 1324-1066) Chjou sulolasigacha (miloddan avvalgi 1066-1221), dietologiya (Ying-yang-yi), dorivor tibbiyot (Nei) o'rtasida farqlar mavjud edi. -ge), tashqi tibbiyot yoki jarrohlik (Vai-ga) va veterinariya tibbiyoti (Shou-i). Tan sulolasidan (618-907) Song sulolasiga (960-1279) qadar bo'lgan davrda Xitoy tibbiyoti yanada bo'linishga erishdi. 11 xil yo'nalish paydo bo'ldi:

1. Voyaga yetganlarning sog'lig'i (Da-feng-mai).
2. Umumiy tibbiyot (Tse-i).
3. Pediatriya (Hao-feng-mai).
4. Falajni davolash (Feng-ga).
5. Ginekologiya (Fu-ge).
6. Oftalmologiya (Yang-ge).
7. Stomatologiya (Gou-chi).
8. Yutqun va halqum kasalliklarini davolash (Yang-xu).
9. Ortopediya (Zheng-gu).
10. Tashqi kasalliklar va jarrohlik (Ching-chuang).
11. Akupunktura va kateterizatsiya usuli (Chzhen-tszyu).

Hozirgi vaqtda Xitoy tibbiyoti 9ta ixtisoslashgan yo'nalishga bo'lingan: ichki kasalliklar, tashqi kasalliklar, ginekologiya, pediatriya, oftalmologiya, laringologiya, ortopediya, massaj va akupunktura.

Ushbu sohalarning har biri katta bilimlarni qamrab oladi, ayniqsa tibbiyot ixtisosligi sifatida o'rganilishi kerak. G'arbda ma'lum bo'lgan yagona narsa bu akupunktura va kateterizatsiya - "akupunktura". Ushbu turli xil ixtisoslik yo'nalishlari umumiy nazariy asosga ega. Ushbu kitobda G'arb shifokorlari uchun har tomonlama bilimlar taqdim etilgan.

Xitoy tibbiyoti maxsus dori-darmonlarni tayinlash va akupunkturani qo'llash bilan bir qatorda tibbiyotning turli sohalarida ko'rsatmalarga muvofiq buyurilgan quyidagi ta'sir usullarini qo'llaydi:

1. Qirib tashlash massaji (masalan, tanga yordamida) (Hua-sha)
2. Dori-darmonlarni teriga yopishtirish (Bo-di)
3. Bankalar (Xua-guan)
4. Dori-darmonlarni surtish yo'li bilan teriga kiritish (Yun-fa)
5. Hidroterapiya (bizning Kneipp terapiyamizga o'xshash) (Shui-lao)
6. Balneoterapiya (U-fa)
7. Dorivor bug' va tutun bilan davolash (Hong-cheng)
8. Asal mumi bilan bog'ichlarni qo'llash (La Lao)
9. Balchiq bilan davolash (Ni-Leo)
10. Terapevtik gimnastika (Tao-yin)
11. Massaj (Dui-na)
12. Xitoy nafas olish terapiyasi (Qi-gong)
13. Umurtqa pog'onasini chimchilash terapiyasi (asosan bolalarda)
14. Terini kesish (Ha-chji)

Hozirda Xitoyda tibbiyot amaliyotida turli usullar qo'llanilmoqda va imkon qadar takomillashtirilmoqda.

Xitoy tibbiyotining mohiyati to'g'risida

Xitoy tibbiyotini zamonaviy G'arb tibbiyotidan ajratib turadigan odatiy belgilarini kuzatganda ikkita hal qiluvchi omilga duch kelasiz:

1. Odamni bir butun sifatida ko'rib chiqish (Zheng-di)
2. Dialektik diagnostika va sindromlarga qarab davolash (Bing-cheng)

Xitoy tibbiyoti odamlarga organik jism sifatida qaraydi, unda yig'uvchi va bo'shliq organlar (Tszian-fu) markaziy o'rinni egallaydi va

ichki aloqalar kanallar (meridianlar) hamda qo'shimcha tomirlar (Ching-luo) bilan ta'minlanadi. Atrofdagi dunyoning barcha hodisalari, shu jumladan odamlar va tabiat, Xitoy tibbiyoti tomonidan bitta voqelikning turli jihatlari bo'lgan in va yang printsiplari o'rtasidagi o'zaro ta'sir sifatida talqin etiladi. Kasallikning paydo bo'lishi va rivojlanishi Xitoy tibbiyoti tomonidan organizmning himoya kuchlari (Zheng) va kasallikni keltirib chiqaradigan tartibsizlik (Ha) o'rtasidagi kurash natijasida, In va Yan o'rtasidagi nomutanosiblikning namoyon bo'lishi yoki inson tanasida mavjud bo'lgan ichki sabablar natijasida ko'rib chiqiladi.

Kasallik diagnostikasi sohasida Xitoy tibbiyoti quyidagilardan foydalanadi:

1. Tadqiqotning to'rtta usuli (Xi-cheng)
2. Sakkizta rahbarlik prinsipi (Ba-gan)
3. Zich va kavak organlarning zararlanish sindromlari
4. Uchta isitgichning sindromlari

Kasalliklarni davolashda Xitoy tibbiyoti eng ko'p profilaktikaga e'tibor beradi. Shu nuqtai nazardan, hozirgi paytda, shuningdek, ming yillar ilgari, "bemorni kasallik paydo bo'lishidan oldin davolash" tamoyili amal qiladi. Davolashning asosiy qoidasi "kasallik sababini yo'q qilish (Ben)". Terapevtik qoidalar, shuningdek, bemorni individual moyilligini, geografik joylashuvini va mavsumni hisobga olgan holda davolashni o'z ichiga oladi.

Hodisalarni tahlil qilishda yaxlit yondashuv

Xitoy tibbiyotiga xos bo'lgan hodisalarni tahlil qilishda yaxlit yondashuv asosan ikkita omilga asoslangan:

1. Inson tanasini organik jihatdan bir butun deb hisoblash
2. Inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarning yaxlitligini tan olish

Xitoy tibbiyoti inson tanasining turli qismlari bir-biri bilan chambarchas bog'liqligidan kelib chiqadi.

Ushbu organik butunlikning markazi beshta zich organlarda joylashgan bo'lib, ularning tananing boshqa qismlari bilan aloqasi kanallar tizimi (Ching-luo) orqali o'rnatiladi, bu an'anaviy Xitoy g'oyalariga ko'ra qon tomirlari va asab yo'llarini o'z ichiga oladi. Kanal tizimining harakati individual zich va ichi bo'sh organlarning o'zaro ta'sirida va ichki organlar va tananing boshqa qismlari o'rtasida almashinishda namoyon bo'ladi.

Masalan, yurak tomir tizimi orqali ingichka ichakka bog'langan; u qon tomirlari uchun javobgardir. O'pka yo'g'on ichak bilan bog'liq bo'lib, tananing terisi va sochlari uchun javobgardir. Ularning holatini tushunishning kaliti burundur. Taloq oshqozon kanallari tizimi orqali bog'lanadi, bu mushak va oyoq-qo'llar uchun javobgardir. Uning ahvolini tushunishning kaliti uning og'zidir. Jigar o't pufagi bilan bog'langan, ikkalasi ham tendonlarga javobgardir. Uning ahvolini tushunishning kaliti uning ko'zlari. Buyraklar siydik pufagiga kanallar orqali bog'lanadi, ular suyaklarga javobgardir. Ularning ahvolini tushunishning kaliti - bu quloqlar.

Ichki organlar ishidagi me'yordan chetga chiqish, Xitoy tibbiyoti g'oyalariga ko'ra, sirdagi kanallar tizimi orqali aks ettirilgan. Boshqa tomondan, tananing yuzasiga kirib boradigan kasalliklar kanal tomirlari bo'ylab yanada tarqalishi mumkin. Zich va ichi bo'sh organlar kanal tizimi orqali bir-biriga ham ta'sir qilishi mumkin. Xitoylik shifokor Ling-shu kitobining 45-bobidagi klassik matnlarda ko'rib chiqilgan munosabatlarni hisobga olgan holda kasallik sabablarini aniqlashda beshta teshik (til, burun, og'iz, ko'z, quloq) holatini puls tezligi, tashqi ko'rinishini, rangini baholash asosida tanadagi o'zgarishlar haqida xulosa qilishgan.

Xuddi shu yondashuvga muvofiq, Xitoy tibbiyoti amaliyotida, agar bemor qizargan ko'rinishda bo'lgan ko'zlarida yonish hissiga shikoyat qilsa, "jigarni sovutish" (Tsing-gan) davolash usuli qo'llaniladi. Agar bemor og'zidagi va tilidagi pufakchalarga shikoyat qilsa, "yurakni sovutish" (Tsing-xing) va "ingichka ichakdagi olovni olib tashlash" (Xe Xiao-chan-huo) usuli qo'llaniladi. Gripp infeksiyasi, yo'tal va o'pkaning "kattalashishi" (Xuang) ni harakat orqali davolash mumkin.

Teri kasalliklari, furunkulyoz va tana yuzasida kasallikning boshqa belgilari bo'lganda "ichki parvarishlash" (Duo-li) va "ichki halokat" (Nei xiao) usullari qo'llaniladi, bu ham Xitoy tibbiyotining asosi bo'lgan yaxlitlik nazariyasiga asoslanadi, unga ko'ra ichki holat va inson tanasining ko'rinishi ajralmas bir butunlikni tashkil qiladi.

Inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar

Oldingi bobda muhokama qilingan hodisalarni tahlil qilishda yaxlit yondashuv faqat odamlarga tegishli emas. Xitoy tibbiyoti uchun ikkinchisi atrofdagi tabiatning ajralmas qismidir va butun olam bilan jonli almashinishda butun dunyo sifatida atrofdagi dunyo bilan doimiy aloqada bo'ladi.

Shunday qilib, inson an'anaviy Xitoy tibbiyoti mavjud bo'lishi uchun barcha zarur shart-sharoitlarni atrofidagi tabiatdan olishi tabiiydir. Su-wen kitobida quyidagilarni o'qiymiz: "Inson hayoti osmon va yerdan hosil bo'ladi va unga to'rt fasl ta'sir qiladi".

Inson atrofidagi tabiatdan nafas olish uchun zarur bo'lgan oziq-ovqat va havoni oladi, bu sharoitda u yanada qulay yashash sharoitlariga ega bo'lish istagida moslashishi kerak. Bu shuningdek, Xitoy tibbiyoti tomonidan kasalliklarning mumkin bo'lgan boshlang'ich nuqtasi sifatida qaraladigan to'rt faslning ob-havo sharoitlariga ham tegishli. Shunday qilib, bahorgi jazirama, yozgi jazirama, kuzning salqinligi va qishning sovuqligi kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin, ular esa zamonaviy Xitoy tibbiyotida hali ham kasallik sabablari qatoriga kiradi. "Ling-shu" kitobida o'qiymiz: "Agar ob-havo iliq bo'lsa va odamlar qalin kiyim kiyishni davom ettirsa, u holda teshiklar ochilib, ter chiqadi... Sovuq havoda teshiklar yopiq, namlik chiqa olmaydi; u siydik pufagiga boradi va u yerda siydik orqali chiqadi. U odamning atrof-muhit haroratiga tabiiy moslashish jarayonini tavsiflaydi: issiqda ter chiqadi, bu esa odamni issiq havoga moslashishi uchun bug'lanadi. Past haroratlarda teshiklar yopilib, ter sekretsiyasini cheklaydi, suyuqlik siydik shaklida ajralib chiqadi va tana harorati doimiy bo'lib qoladi. Xuddi shu tarzda, inson tanasi o'zgaruvchan joylarga moslashib, kechayu kunduz o'zgarib turadi. Inson tanasining tartibga solish mexanizmining buzilishi bilan kasalliklar paydo bo'ladi. Xuddi shu tarzda, inson tanasi o'zgaruvchan joylarga moslashib, kechayu kunduz o'zgarib turadi. Inson tanasining tartibga solish mexanizmining buzilishi bilan kasalliklar paydo bo'ladi. Xuddi shu tarzda, inson tanasi o'zgaruvchan joylarga moslashib, kechayu kunduz o'zgarib turadi. Inson tanasining tartibga solish mexanizmining buzilishi bilan kasalliklar paydo bo'ladi.

Yuqumli kasalliklar va epidemiyalar bo'lsa, inson va atrofidagi tabiat o'rtasidagi munosabatlarning birligi ham o'z ifodasini topadi. Xitoyda harorat bilan bog'liq ko'plab kasalliklar bahorda uchraydi; yozda issiqlik urishi, dizenteriya, bezgak holatlari ko'payadi; qishda ko'pchilik bemorlar shamollashdan aziyat chekishadi. Ko'p sonli surunkali kasalliklar ob-havo sharoitida kutilmagan o'zgarishlarga javob beradi. Bularga revmatik tabiat kasalliklari (Xitoy tilida - Bi), astma, migren kiradi. Boshqa kasalliklarning kechishiga kecha va kunduzning tabiiy aylanishi ta'sir qiladi. Ba'zi kasalliklar kunning birinchi yarmida yengil, ikkinchisida yomonlashadi, boshqalari bilan, aksincha.

Xitoy tibbiyoti o'tmishdagi insoniyat tajribasini doimiy ravishda hisobga olib, aqli xatti-harakatlar orqali atrof-muhitning zararli ta'siridan saqlanish mumkinligini ko'rsatdi. Masalan, "Su-wen" kitobida quyidagi ogohlantirish mavjud:

"Besh yuqumli kasallik eng yuqori darajada bo'lganida, yuqtirish oson... odamni zaharli nafasidan saqlanishga majbur qilish kerak".

Xitoyliklarni tabiatga moslashishni o'rgatishgan, ammo ular unga o'z tanasining qarshiligini oshirish zarurligini ham tushuntirishgan. Bundan tashqari, tibbiyot unga o'z manfaatlari uchun atrof-muhitni o'zgartirishga o'rgatdilar. Bularning barchasi an'anaviy Xitoy tibbiyotining muhim tarkibiy qismidir.

Xitoy tibbiyotining nazariy asoslariga qisqacha sharh

Xitoy tibbiyoti nazariyasi inson tanasining fiziologiyasi, uning patologiyasi (kasalliklarning paydo bo'lishi va ularning sabablari), tibbiy tadqiqotlar usullari, dialektik diagnostika, terapiya va kasalliklarning oldini olish bilan shug'ullanadi. Shunga ko'ra, ushbu kitob sakkiz bobga bo'lingan.

1. Birinchi bob. Xitoy tibbiyoti va zamonaviy G'arb tibbiyotining tarixiy jihatlari va ilmiy-nazariy farqlash masalalariga bag'ishlangan.

2. Ikkinchi bob. Xitoy tibbiyotining asosiy nazariy modellari keltirilgan: In va Yan ta'limoti va beshta element nazariyasi.

Ular o'rganilayotgan mavzuga dialektik yondoshishga asoslanib, Xitoy madaniyati kelib chiqishidan kelib chiqadi va Xitoy tibbiyotining o'ziga xos dialektikasining asosini tashkil etadi. In va Yan inson tanasini, shu jumladan uning fiziologik funksiyalari va patologik o'zgarishlarini tahlil qilish uchun ishlatiladi. Shu asosda diagnostika va terapiya qoidalari ham paydo bo'ldi. In va Yan nazariyasi, xususan beshta element nazariyasi zamonaviy ilmiy fanlar talablariga to'liq javob bermaydigan ilmiygacha bo'lgan modeldir, chunki uni miqdoriy jihatdan aniqlab bo'lmaydi. Biroq, u zamonaviy G'arb tibbiyoti nazariyasini qat'iy ravishda to'ldiradi.

3. Zich va ichi bo'sh organlar (Tszian-fu) ta'limotiga asoslanib, Xitoy tibbiyoti ichki organlarning fiziologik funksiyalari va patologik o'zgarishini va ularning bir-biri bilan o'zaro ta'sirini tushuntiradi. Ushbu ta'lim ikkita keng yo'nalishni o'z ichiga oladi:

a) modda nazariyasi (Chin), «Sheng», qi (funksiyalar, "energiya"), qon (Hui) va tana sharbatlari (Chin-e);

b) beshta zichi va oltita ichi bo'sh organlar haqidagi ta'limot.

Modda, «*Sheng*», *qi*, qon va tanadagi suyuqliklarni saqlash ichi bo'sh organlar faoliyati tufayli hosil bo'ladi va ularning normal harakatiga bog'liq bo'lgan ba'zi saqlash organlarida "to'planadi". Ushbu saqlash mahsulotlari va ichi bo'sh organlar va ichki organlar o'rtasida yaqin munosabatlar mavjud. Bu tananing sog'lom va kasal holatlariga ham tegishli.

To'g'ri Xitoycha tashxis qo'yish va undan keyin oqilona davolanish faqat shifokor har xil narsani aniq bilgan taqdirdagina mumkin bo'ladi.

4. Inson tanasining yana bir muhim tarkibiy qismi bu kanallar (meridianlar) va yon tomirlar (Ching-luo). Ular tananing ichki va tashqi qismlari orasidagi aloqani ta'minlaydi, yuqori va pastki qismlarini birlashtiradi, ichki organlar o'rtasidagi aloqani ta'minlaydi va qonning aylanish imkoniyatini yaratadi. O'n ikkita asosiy kanal fiziologiya va patologiyada, diagnostika va terapiyani o'rnatishda eng muhim rol o'ynaydi.

Garchi hozirgi vaqtda Xitoyda kanal tizimining mohiyati to'g'risida hali ham aniq tasavvur mavjud emas bo'lsa-da, ammo bunga shubha yo'q. Xitoy tibbiyotining ko'plab shubhasiz ta'sirlarini faqat kanallar orqali tushuntirish mumkin.

5. Beshinchi bobda Xitoy tibbiyotining kasallik (Bing-in) va patologiya (Bing-li) sabablari haqidagi tushunchalari o'rganilgan. Biz bu yerda kasallikka olib keladigan oltita zararli ta'sir, yuqumli kasalliklar, ruhiy tabiat sabab bo'lgan kasalliklar, to'yib ovqatlanmaslik, ortiqcha ish, tashqi yaralar, hayvonlar va hasharotlar chaqishi va boshqalar haqida gaplashamiz. Hal qiluvchi holat shundaki, ko'pgina kasalliklar faqat tanadagi muvozanat buzilgan yoki tanadagi va atrof-muhit o'rtasidagi muvozanat buzilgan taqdirda paydo bo'lishi mumkin. Shunday qilib, kasallikning sabablari Xitoy tibbiyotida ichki sabab va tashqi sabab natijasida dialektik talqin qilinmoqda.

6. Xitoy diagnostikasi tadqiqotning to'rtta usulini o'z ichiga oladi: tekshirish, tinglash va hid bilan tekshirish, so'roq qilish, his qilish (palpatsiya). Xitoy tibbiyotining differensial diagnostikasi tez-tez uchraydigan kasalliklarning diagnostikasini aniqlash va shu kabi kasallik sxemalariga qarab ularni ajratishdan iborat.

7. Kasallik sindromlari kasallikning kelib chiqishi va rivojlanishini aniqlash maqsadida tadqiqotning to'rtta usuli yordamida olingan klinik materialni qamrab oladi. Dialektik diagnostika natijasi Xitoyda "kasallik

sindromi" (Zheng-hou) deb nomlanadi. Turli xil buzilishlarga ko'ra ularning soni katta bo'lgan bunday sindromlar ma'lum bir kasallikning xarakterli xususiyatlarini umumlashtirishni anglatadi.

Sindromlarga qarab diagnostika qilishda turli xil nazariyalar qo'llaniladi; ular orasida - sakkizta ko'rsatma (Ba-gan) qon va tana suyuqliklari sindromlari (Ching-e), qattiq va ichi bo'sh organlar sindromlari, oltita kanal sindromlari, wei, qi, ing va qon sindromlari, uchta isitgich sindromi. Ushbu turli xil dialektik usullarning barchasi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular kitobning tegishli boblarida muhokama qilinadi. Ularning barchasi Xitoy tibbiyotida hukm surgan birlik haqidagi ta'limot ma'nosida bir-birini to'ldiradi va ajralmas yaxlitlikni tashkil etadi.

8. Yakuniy bobda Xitoy tibbiyotining kasalliklarning oldini olish va davolash bilan bog'liq umumiy qoidalari keltirilgan. Agar kasallikning boshida oldini olish mumkin bo'lsa, shifokor va bemor har doim eng maqbul holatda bo'ladi. Ammo agar odam hali ham kasal bo'lsa, unda davolanish kasallikning surati yoki sindromi bilan mantiqiy aloqada bo'lishi kerak. Xitoy tibbiyotida qabul qilingan davolash usullari, istisnosiz, inson tanasini bir butun sifatida ko'rib chiqish prinsipiga va dialektik diagnostikaga asoslangan. Biroq, Xitoy tibbiyotida amaliyotchiga tanish bo'lishi kerak bo'lgan bir nechta prinsiplar mavjud. Bunga davolanishni boshlashdan oldin kasallikning sababini aniqlash, kasallik sababini (Ben) yoki tashqi simptomlarni (Biao) yo'q qilish ustuvorligi masalasi.

Xitoy tibbiyoti amaliyot mahsulidir; uning asosiy qiymati amaliylikdir. Xitoy tibbiyotining nazariy asoslari aqlli davolanish uchun zaruriy shartdir, ammo amaliyotsiz ular bo'sh va foydasizdir. Shuning uchun faqat Xitoy va G'arb tibbiyotida yaxshi tayyorgarlik ko'rgan tibbiyot amaliyotchilarigina Xitoy tibbiyotini oqilona qo'llashlari va izohlashlari mumkin.

G'arbiy va an'anaviy Xitoy tibbiyoti o'rtasidagi aloqalar

Avvalo, an'anaviy Xitoy va zamonaviy g'arb tibbiyotiga xos bo'lgan umumiy xususiyatlarni ta'kidlash kerak. Avvalo shuni ta'kidlash kerakki, Xitoy tibbiyotining nazariy tizimi, shubhasiz, xuddi shu haqiqatni boshqaradi. G'arb tibbiyoti ham, inson tanasi bilan bog'liq.

Kasalliklar G'arbdagi kabi Xitoyda aynan bir xil ko'rinishga ega. Bemorlar bir xil alomatlar bilan bir xil kasalliklarga duch kelishadi.

Xuddi shu holat kitobni yozish paytida allaqachon mavjud bo'lganligi "Ney- jing", G'arb dunyosiga Xitoy hujjatli filmi tomonidan namoyish etilgan. Unda 1972 yilda G'arbiy Xan sulolasi qabristonidan topilgan (miloddan avvalgi 206-24) 2100 yildan ko'proq vaqt oldin laklangan tobutda saqlangan ayolning patologik otopsiyasi ko'rsatilgan. Ma'lum bo'lishicha, ayolning o'limiga (u jamiyatning yuqori qatlamlariga mansub) yurak xuruji sabab bo'lgan. Mumiyaning barcha anatomik va gistologik bo'limlari bizning davrimizda o'liklarga xos bo'lgan bir xil rasmni berdi. Oshqozonda hali ham oxirgi ovqat qoldiqlari bor edi, mushaklarda yoriqlar topilgan, bo'g'imlarda revmatik deformatsiyalar bo'lgan, tomirlar devorlarida xitoylik ayol aziyat chekkan ateroskleroz izlari bo'lgan.

Bunday tarixiy dalillarga qo'shimcha ravishda an'anaviy Xitoy va zamonaviy G'arb tibbiyotining asoslari bir xil haqiqat ekanligini ko'rsatadigan ilmiy-nazariy va amaliy holatlar mavjud. Bunga quyidagilar kiradi:

1. Bizning G'arbiy akupunktura nuqtalarida chaqirilgan faol nuqtalarning tasodifiyligi (xitoy tilida) «*zhen-chiu*»), G'arb anatomiyasida juda aniq rol o'ynaydigan inson tanasining eng xarakterli topografik va anatomik joylari bilan.

2. Xitoy tibbiyoti va zamonaviy G'arb fiziologiyasi ta'limotiga xos bo'lgan ichki organlar o'rtasidagi fiziologik aloqalar haqidagi g'oyalarning o'xshashligi.

3. G'arb tibbiyoti asosan an'anaviy Xitoy tilida ma'lum bo'lgan barcha diagnostika elementlarini o'z ichiga olganligi, ya'ni:

a) bemorni to'liq tekshirish;

b) ichki shovqinlarni tinglash va tana hidlarini tekshirish;

v) shifokor va bemor o'rtasidagi suhbat;

d) palpatsiya tekshiruvi, shu jumladan impulsni o'rganish ma'lumotlariga ko'ra diagnostika.

Madaniy va tarixiy sharoitlarni qadimgi Xitoyda bemorni to'g'ridan-to'g'ri tekshirish usullarini yanada ko'p qirrali bo'lishiga sabab sifatida ko'rsatish kerak. Ilgari, Xitoylik ayol uchun shifokor oldida yulang'och ko'rinishi odobsizlik deb hisoblangan.

Shuning uchun Xitoylik shifokorlar diagnostika bo'yicha ichki o'zgarishlarni til, ko'zlar va puls holatiga qarab baholashda o'zlarini cheklashga majbur bo'lishdi. Bugun biz ushbu sodda haqiqat mukammallikka erishgan Xitoy diagnostikasi borligidan minnatdormiz.

Ichki kasalliklarni differensial diagnostikasi uchun G'arb darsligining asosiy boblarini taqqoslagandan keyingi o'xshashliklarni ko'rish mumkin. G'arbiy kitobning 24 bobida quyidagi sarlavhalar keltirilgan: anemiya, gemorragik diatez, isitma, nafas qisilishi, yurak ritmining buzilishi, siyanoz, EKG o'zgarishi, ko'krak qafasidagi og'riqlar, gipertoniya, gipotenziya, o'pkada soyalanish borligi, kengaygan limfa tugunlari, qorin og'rig'i, diareya, ich qotish, sarg'ayish, taloqning kattalashishi, qon, oqsil, siydikda shilimshilik, shishish, oyoq-qo'llarda va umurtqada og'riq, falaj, hushidan ketish, suv almashinuvining buzilishi kabilar.

Sharq va G'arbda "Yangi tibbiy" namunasi bo'yicha Xitoy tibbiyoti

Nedensel-analitik va tibbiy-texnik metodologiyani harakatsiz pozitivizmga botib qolish ehtimoli bilan ortiqcha baholash xavfini e'tiborsiz qoldirmaslik kerak, bu har doim ham amaliy tibbiyotda eng yaxshi natijalarga olib kelmaydi, chunki bu haqiqatga to'liq mos kelmaydi.

Shuning uchun haqiqiy muammoning yechimi "yoki-yoki" prinsipiga ko'ra tanlashda emas, balki ikkala dorilarning kombinatsiyasida. Mao Tszedun Xitoy oldiga Xitoy va G'arb tibbiyotini umumiy manfaat yo'lida birlashtirish va shu bilan birga Xitoy tibbiyotini yanada yuqori darajaga ko'tarish vazifasini qo'ydi. Hozirgi vaqtda aynan shu narsa talab qilinadi. Bundan tashqari, zamonaviy G'arb tibbiyotining usullarini ham xuddi shunday tanqidiy tahlilga tortish vaqti keldi.

G'arbda faqat pozitivistik yo'naltirilgan tibbiyotning ko'plab vakillari orasida biz bugungi kunda ilm-fanning haqiqatni anglash istagiga qisman mos keladigan uslubiy monizmni topamiz. Aytgancha, bu Xitoyda akupunktura bilan olingan natijalarning hal qiluvchi sababi odatda G'arbda tushunilmagan va shuning uchun ulardan foydalanish mumkin emas edi. G'arbdagi rasmiy tibbiyot tashkilotlari tomonidan "akupunktura" ning rad etilishi yoki kamsitilishi tahlilga moyil bo'lmagan tizimli fikrlashning ifodasidir. Ushbu fikr nafaqat G'arbdagi an'anaviy Xitoy tibbiyotiga, balki aksariyat zamonaviy G'arb tibbiyotiga ham tahdiddir. Ushbu turdagi fikrlashning o'ziga xos xususiyati - bu aks ettirish o'miga haqiqatni qurishdir.

Bunda tibbiyot yalang'och karikaturaga aylanish xavfi mavjud. Bu G'arb tibbiyot amaliyotida va klinikalarida sodir bo'ladi - bu erda bemoming o'miga faqat oshqozon, o'sma, o't pufagi yoki qon bosimi

davolanadi, ya'ni bemorni oddiy simptom darajasiga tushirib, barchasini ma'lum bir narsaning foydasiga chiqarib tashlang. Albatta, bunday dori uzoq muddatda qarshilik ko'rsatish imkoniyatiga ega emas va oxir-oqibat G'arb jamoatchiligi shifokorlar sinfiga bo'ysunmoqda degan tanqidga sabab bo'ladi, garchi bu har doim ham aniq ifoda etilmasa ham. Gap shundaki, oddiy simptomi bo'lan bemorni davolash xavfli darajada "oddiy" bo'lib qoladi. Shifokor faqat retseptlar katalogidan farmatsevtika sanoati tomonidan taqdim etiladigan ushbu alomatga mos keladigan dori-darmonlarni tanlashi kerak.

Shunday qilib, u tibbiy "xizmat" ko'rsatadi, keyinchalik u tarif bandiga muvofiq to'lanadi. O'z mamlakatlari G'arb tibbiyotiga nima qarzdorligini yaxshi biladigan Xitoy tibbiyot doiralari uni bunday buzg'unchiliklar uchun tanqid qilib, ularni "mexanistik materializm metafizikasi" deb atashmoqda. Faqatgina inson tanasining yaxlitligini hisobga olgan holda tibbiyot haqiqat talablariga javob berishi mumkin. Nemis faylasufi Maks Gorkxaymer "pozitivistik fikrlash to'g'ri, ammo to'g'ri emas" degan fikrni bildirdi. Xuddi shu narsani bir tomonlama texnik-tabiiy-ilmiy yo'nalishga ega bo'lgan pozitivistik yo'naltirilgan tibbiyot to'g'risida ham aytish mumkin.

Zamonaviy tabiatshunoslik fanidan birinchi bo'lib fizika bu muammoni tan oldi. Fizik Verner Geyzenberg shunday deb yozgan edi: «Dunyoning eski bo'linishi, vaqt va makon o'zgarishiga, bir tomondan, va bu jarayon aks etgan ma'naviy prinsip, boshqa tomondan, ya'ni "Cartesian distinction res cogitansu res extensa" endi zamonaviy tabiiy fanlarni anglash uchun boshlang'ich nuqta sifatida mos kelmaydi... Tabiiy fanlar endi tabiat oldida kuzatuvchi sifatida turmaydilar, balki inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro ta'siming bir qismi sifatida o'zlaridan xabardor.

Tanlash, tushuntirish, tizimlashtirishdan iborat ilmiy uslub, metodning aralashuvi natijasida o'rganish predmetining o'zgarishi va o'zgarishi sodir bo'lishi bilan belgilanadigan uning imkoniyatlari chegaralarini anglab yetishi kerak, ya'ni, uslub endi o'rganish mavzusidan alohida mavjud bo'lishga qodir emas. Tabiatshunoslik dunyo tushunchasi shu bilan ushbu tushunchaning tegishli ma'nosida tabiatshunoslik bo'lishni to'xtatadi. " Va tibbiyot fanlari uchun ushbu bayonot juda qattiq yopiq chegaralarni ochish taklifini o'z ichiga oladi. Kundalik tibbiy amaliyot jarayonida to'plangan bitta tajriba ham G'arb shifokorlarini doimiy ravishda ushbu chegaralarga ishora qilmoqda.

Zamonaviy G'arb tibbiyoti asosan kuchsiz bo'lgan ko'plab kasalliklar mavjud. Bunga migren, bronxial astma, revmatik etiologiyaning og'riyotgan og'rig'i, epilepsiya, surunkali dermatozlar, glaukoma, ayollarning bepushtlik holatlari, uyqusizlik, enureziya, surunkali og'riq holatlari va boshqalar kiradi. Ushbu kasalliklarga chalingan bemorlar ko'pincha G'arb mamlakatlarida bir shifokordan ikkinchisiga murojaat qilishadi, ammo barcha tibbiy choralar samarasiz.

Davolashning ijobiy samarasi bo'lmagan taqdirda, bu holda biz shifokor o'z harakatlariga asoslangan nazariy modelni qabul qilib bo'lmaydigan holatlar haqida gaplashayotganimizdan kelib chiqishimiz kerak.

Ushbu holatlarning barchasida shifokorga tegishli kasallikning haqiqatini tashkil etadigan elementlar majmuasi talablariga ko'tarilishga imkon beradigan boshqa nazariy modelni qo'llash kerak. Zamonaviy fizika va boshqa tabiatshunosliklarda nazariyani haqiqatga qisman mos keladigan "model" yoki "yaqinlashish" sifatida ko'rish uzoq vaqtdan beri odatiy holga aylangan. Kibernetika mutaxassisi K. Shtaynbux bu borada quyidagicha ta'kidlaydi: "Shuningdek, bir xil ilmiy model (yoki taxminiy) bir masalada turli masalalarni yechishda foydali bo'lishi mumkin, boshqa holatda esa yaroqsiz bo'lishi mumkin". Shubhasiz, ko'plab G'arb shifokorlari bu haqiqatni tan olish uchun hali kelishmagan.

G'arbda ko'plab bemorlar yordami bilan davolanganiga qaramay, Xitoy akupunkturasi va endi dori-darmonlarni qabul qilishning hojati yo'q, bu uzoq muddatda katta xarajatlarni tejashga imkon beradi, G'arb tibbiyoti fani nazarida bu hanuzgacha ibtidoiy sehr sifatida qabul qilinadi va shu yo'l bilan davolangan bemor ruhiy nogironlikda gumon tug'dirishi yoki kechikkan deb hisoblanadi.

Aslida, bu holda biz G'arb tibbiyotining qoloqligi haqida gapirishimiz kerak. Aynan u o'zining nazariyasini amaliyotga moslashtirish zarurligini doimo e'tibordan chetda qoldiradi.

Bu tabiiy ravishda bunday tuzatishlarni qanday kiritish kerakligi to'g'risida savol tug'diradi. G'arb tibbiyotiga inson tanasiga yaxlit yondashuvni va an'anaviy Xitoy tibbiyotiga xos bo'lgan dialektik usulni kiritish mumkin. Shu bilan birga, Xitoy tibbiyotining asosiy asoslarini aniq tushuntirishga erishish uchun Xitoy tibbiyotining usullarini ob'ektiv bilimlar nuqtai nazaridan kuchaytirish zarur bo'ladi.

Ushbu jarayon allaqachon ko'plab G'arb tadqiqotchilari tomonidan akupunktur bilan boshlangan. Va ko'plab Xitoy tadqiqot institutlari

EEG, EKG, qon, miya omurilik suyuqligi va siydik kabi aniq usullarni, Xitoy tibbiyoti usullarining fiziologik ta'sirini, xususan akupunktorni tushuntirish uchun ob'ektiv ma'lumotlarni olish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Shunday qilib, bugungi kunda Xitoy tibbiyoti to'liq ilmiy, o'qilgan: to'liq terapevtik ishonchga erishish uchun G'arb tibbiyotiga va uning metodikasiga muhtoj. Boshqa tomondan, G'arb tibbiyoti tobora ko'proq dialektik fikrlashga va xitoy tibbiyoti yordamida singdirilgan "atrofdagi haqiqat birligi" falsafiy kontsepsiyasi tomonidan belgilanishi mumkin bo'lgan narsalarni tushunishga muhtoj. Yagona haqiqat haqidagi ushbu kontsepsiya zamonaviy tabiatshunoslik orasida ham katta e'tirofga sazovor bo'lganligi yaqinda G'arbiy germaniyalik fizik va faylasuf Karl-Fridrix fon Vaytsakerning "Tabiatning birligi" (Myunxen, 1971) asarida o'z aksini topdi. G'arbdagi ko'plab tibbiyot mutaxassislari tomonidan hali ham qabul qilinmagan "yaxlit tibbiyot" tushunchasi butunlay yangi ma'no kasb etadi. "Tabiat birligi" yoki voqelikning birligi yangi dunyo tibbiyot fani uchun asos yaratadi, u bir tomondan yaxlit tibbiyot bo'lib, boshqa tomondan zamonaviy tabiiy fanlar talablarini qondiradi. Ushbu yangi dori dialektik jarayonning natijasi bo'lar edi, unda zamonaviy G'arb tibbiyoti tezis sifatida va an'anaviy Xitoy tibbiyoti sintez sifatida yangi dori paydo bo'ladi.

Bu utopiya emas, balki qisman haqiqatga aylangan haqiqat ekanligini isbotlash uchun biz tomonidan ishlab chiqilgan bir nechta yangiliklarni aytib o'tamiz.

Xitoyda zamonaviy G'arb va an'anaviy Xitoy tibbiyotini birlashtirib: og'riqni jarrohlikda ishlatiladigan akupunktura bilan davolash; kar-soqov va kataraktani akupunktura bilan davolash; suyak sinishlarini mayda shinalar yordamida davolash va bemorlarni erta faollashtirish; oshqozon va zamonaviy G'arb tibbiyotining kombinatsiyasi asosida teshilgan oshqozon yarasi va paralitik ichak tutilishini (ileus) davolash; buyrak toshlarini akupunktura va Xitoy tibbiyoti bilan konservativ davolash, Pekindagi Xalq tabobati akademiyasida ishlab chiqilgan; zamonaviy G'arb diagnostikasi usullari ostida akupunktura yordamida o'tkir appendisitni davolash; Xitoy akupunkturasi bilan epilepsiyani davolash va boshqalar.

Xitoy Xalq Respublikasida Xitoy va zamonaviy G'arb tibbiyotining ushbu chinakam inqilobiy kombinatsiyasi Mao Tszedunning shiori ostida amalga oshirildi: "Eskisini yangilar xizmatiga,

chet elliklarni Xitoylar xizmatiga qo'ying". G'arb tibbiyoti ham an'anaviy Xitoy tibbiyotidagi yutuqlarni G'arb bemorlari manfaati uchun muntazam ravishda ishlatishni boshlashi kerak.

Xitoy tibbiyoti usullari

Davolash har doim alohida tanlanadi, chunki ikkita odam bir-biriga o'xshamaydi. Umuman olganda, shaxsiy teginish Xitoy an'anaviy tibbiyotining asosidir. Shifokor kasallikka emas, balki odamga mos keladigan usullar to'plamini tanlaydi, hatto xitoy tibbiyotida faol qo'llaniladigan o'simlik preparatlari ham har bir bemor uchun alohida tuziladi. Xitoy an'anaviy tibbiyoti o'nlab texnikaga ega. Bu erda eng keng tarqalganlardan:

Massaj

Sharq massaj texnikasi butun dunyoga ma'lum. Xitoy tibbiyoti ko'plab massaj usullarini, shu jumladan ekzotik navlarni, jumladan guasha - nefritdan tayyorlangan maxsus qirg'ich bilan massaj va tuina - akupressuraga yaqin massaj usulini faol qo'llaydi. Xitoy massaji paytida shifokor meridian deb ataladigan narsalarga - Qi energiyasi tanada harakatlanadigan chiziqlarga e'tibor beradi. Xitoy massaji og'riqni, shishishni va yallig'lanishni samarali ravishda engillashtiradi, bu esa to'qimalarga chuqur ta'sir ko'rsatadi, qon aylanishi va metabolizmni yaxshilaydi. Bundan tashqari, u mushaklarning kuchlanishini engillashtiradi, bu esa qo'shma, bundan tashqari, u mushaklarning kuchlanishini yengillashtiradi, bu esa qo'shma, umurtqa pog'onasi, nafas olish va ovqat hazm qilish muammolariga olib kelishi mumkin.

Vakuum terapiyasi

Bugungi kunda vakuum massaji G'arb tibbiyotida va kosmetologiyada faol qo'llanilmoqda, ammo uning asoslari bizga Qadimgi Xitoydan kelgan. Massajda turli diametrdagi stakanlardan foydalaniladi. Shifokor qutilarni tanani siljitib, faol nuqtalarga ta'sir qilib faol massaj o'tkazadi. Sharq tabobati nuqtai nazaridan ushbu massaj energiya oqimlarining harakatini yaxshilaydi va G'arb shifokorlari vakuum terapiyasi kapillyarlarni kuchaytiradi, mikroirkulyatsiyani yaxshilaydi, organizmga chirigan mahsulotlardan qutulish va uyali nafas olish yordam beradi va bu shikastlangan to'qimalarning tiklanishini tezlashtiradi. Vakuum terapiyasi organizmning mudofaasini kuchaytiradi va ko'pincha yuqumli kasalliklarning oldini olish uchun ishlatiladi.

Xitoy tibbiyotida akupunktur An'anaviy xitoy tibbiyoti birinchi navbatda akupunktur bilan bog'liq. Akupunktur yoki akupunktur - bu juda nozik ignalar bilan faol nuqtalarga ta'sir qilish. Bunday nuqtalar 300 dan ortiq bo'lib, ularning har biri biron bir organ yoki tizim bilan bog'liq. Ignalilar shu qadar mayda va shunchalik sayoz joylashtirilganki, akupunktur paytida bezovtalik bo'lmaydi. Aksincha, akupunktur og'riqni boshqarishga yordam beradi. Shuningdek, u ichki organlarning ko'plab kasalliklari, metabolik kasalliklar, immunitetni pasayishi, uyqusizlik va ba'zi asab kasalliklari uchun ko'rsatiladi.

Moksoterapiya

Moxibustion shilinayotgan chilim yordamida bir xil faol nuqtalarni isitishdan iborat. Sigaret bemorning tanasiga tegmaydi va u faqat iliqlikni his qiladi.

Fitoterapiya

Xitoyliklar turli xil kasalliklarda o'simliklarni davolashdan faol foydalanadilar. Xitoyda o'simlik dori-darmonlarining asosini tashkil etadigan ko'plab o'tlar organizmga ekologik stressni engishga yordam beradigan adaptogenlardir: ular immunitet tizimini mustahkamlaydi, qon bosimi va shakar darajasini tartibga soladi, himoya kuchlarini kuchaytiradi va metabolizmni normallashtiradi. Xitoy an'anaviy tibbiyotidagi o'simlik dori-darmonlari jinseng, limon o'ti, onaxon, zanjabil, goji mevalari kabi o'simlik tarkibiy qismlaridan foydalanadi.

Davolash gimnastikasi

Davolash gimnastikasi yoga bilan juda ko'p o'xshashliklarga ega - bu sekin, oqimli harakatlar va nafas olishni boshqarishni ham o'z ichiga oladi. Qigong tana va ruh holatini uyg'unlashtirishga yordam beradi va Chi energiyasining erkin oqishini ta'minlaydi. Agar siz Xitoy gimnastikasiga G'arb nuqtai nazaridan qarasangiz, u holda miya va inson tanasining barcha tizimlari va a'zolarini kislorod bilan ta'minlash sezilarli darajada yaxshilanadi, kontsentratsiya va ish samaradorligi oshadi, mushaklarning kuchlanishini yengillashtiradi va qon bosimi normallasadi.

Oziqlanish

Qadimgi Xitoy tibbiyot traktatlariga ko'ra to'g'ri ovqatlanish sog'liq uchun eng muhim shartlardan biridir. G'arb tibbiyoti asosan yog'lar,

uglevodlar va oqsillar, shuningdek vitaminlar va minerallarning nisbatlarini hisobga olgan bo'lsa, Sharq shuningdek vitaminlar va minerallarning nisbatlarini hisobga olgan bo'lsa, Sharqtibbiyoti boshqacha yo'l tutadi. Oziqlanishdagi asosiy narsa ta'mlarning muvozanati - sho'r, shirin, achchiq, nordon va achchiqdir. Xitoylik shifokorlar dietani tuzishda nafaqat bemorning sog'lig'i, balki uning jinsi, yoshi va turmush tarzini ham hisobga olishadi.

Xitoyning o'zida an'anaviy tibbiyot barcha terapevtik manipulyatsiyalarning 40 foizini tashkil qiladi. Xitoyning an'anaviy tibbiyoti nafaqat o'z vatanida, balki so'nggi o'n yilliklarda G'arb dunyosi ham qadimiy davolash usullariga qiziqish bildirmoqda. Xitoy tibbiyotining deyarli barcha usullari invaziv va shikast etkazmaydi, ular kontrendikatsiyalar va yon ta'sirlarning kichik ro'yxatiga ega. Bundan tashqari, ular harakat qilishadi ular shifobaxsh ta'sirga ega va bu mashhur e'tiqod emas, balki ilmiy haqiqatdir.

Qadimgi davrlarda xitoylik shifokorlar inson salomatligi inson organizmida maxsus energiya kanallari orqali aylanib turadigan hayotiy energiya Qiga bog'liq deb hisoblashgan. Inson tabiatning bir qismidir. Va butun kosmos, butun tabiat Qi ning bu sirli energiyasiga singib ketgan. Va uning to'g'ri harakati Yin va Yang kuchlarining muvozanatiga bog'liq. Qadimgi xitoyliklar dunyo ziddiyatlarga to'la bo'lishiga qaramay, uyg'un holda joylashtirilgan deb hisoblashgan: yaxshilik va yomonlik, sevgi va nafrat, sovuq va iliqlik, tug'ilish va o'lim, yorug'lik va zulmat. «Xitoyliklar dunyoda mavjud bo'lgan barcha qarama-qarshiliklarning bir manbaga ega ekanligiga ishonishdi - Yin va Yangning kosmik printsipi. Yin - qorong'u ayol printsipi. U shimolisharq va shimoli-g'arbiy qism bilan, shuningdek oy bilan, qishki sovuq, yumshoqlik va zaiflik bilan o'zaro bog'liqdir. Yang, engil erkak printsipi, janubi-sharq va janubig'arbiy qism bilan bog'liq, ya'ni yoz, olov va quyosh bilan bog'liq. Va, albatta, qat'iyat va kuch bilan: axir, bu chinakam erkaklar fazilatlari. Yin va Yang bir-biriga qaramaqarshi bo'lsa-da, koinot hayoti ularning o'zaro ta'siriga asoslangan".

Shuning uchun qadimgi xitoylik shifokorlar bahor va yozda Yang kuchiga g'amxo'rlik qilishni, qishda va kuzda Yinni kuchaytirishni maslahat berishdi. Shunda odam tabiiy siklga bo'ysunadi va sog'lom bo'ladi. An'anaviy xitoy tibbiyotida mavsumiy ovqatlanishning o'ziga xos xususiyatlariga katta ahamiyat berildi. Masalan, qingming mavsumida, surunkali kasalliklar (yurak-qon tomir kasalliklari, astma,

gipertoniya va boshqalar) kuchayishi mumkin bo'lganda, siz ozroq go'sht iste'mol qilishingiz, engil ovqatlarga ustunlik berishingiz kerak. Ushbu mavsumda xitoylik achchiq qovoq, turp barglari, selderey, oq boshli karam foydali hisoblanadi. Ushbu ovqatlar jigarni tinchlantiradi va issiqlikni kamaytiradi deb ishoniladi; shuningdek, jigarni tozalaydi va ko'rishni kuchaytiradi. Xrizantema petal choyi. Bundan tashqari, bahorda anemiyaga yordam beradigan va tanaga kuch beradigan ovqatlar foydali: qora kunjut urug'lari, gilos, qora tovuq go'shti, xianggu qo'ziqorinlari, bug'doy va grechka uni, chumiza, arpa, soya va boshqa loviya navlari ham foydali bo'ladi.

Zaiflashgan odamlar uchun ular grechka, oddiy boncuk, soya suti, loviya, olma, sharqiy kunjut, yong'oqni tavsiya qildilar. Xitoy tibbiyotida akupunkturaning ildizlari qadimgi davrlardan boshlanadi. Qazish paytida topilgan akupunktur uchun suyak ignalari neolit davriga tegishli. Akupunktur va moxibustion - bu ko'pincha birgalikda ataladigan ikkita davolash usuli. "Jing-Lo ta'limotiga muvofiq, ularni bog'laydigan kanallar va tarmoqlar inson tanasining barcha a'zolarini bir-biriga bog'lab turadi. Jing-lo kanallari orqali har qanday kasallik barcha a'zolarini bir-biriga bog'lab turadi. Jing-lo kanallari orqali har qanday kasallik o'zining tashqi ko'rinishini "nuqtalarda" topadi, bunday nuqtalarga metall igna bilan in'ektsiya qilish qon aylanishini tartibga soladi. O'ndan ortiq akupunktur texnikasi mavjud. Xuddi shu maqsadda ular odam tanasidagi ba'zi joylarni yoki nuqtalarni yoqib yuborilgan shuvoqli sigaret bilan tutatganda, koterizatsiya usuliga murojaat qilishadi. "Akupunktur davolash usuli sifatida qadimgi xitoylik shifokorlarning alohida kuzatuidan kelib chiqqan. Hatto qadimgi davrlarda ham jarohatlar, jarohatlar yoki ukollar bir qator joylarda bir qator kasalliklarning kechishini osonlashtiradi yoki hatto ayrim kasalliklarni to'liq davolaydi. Masalan, Axilles tendonidagi ukollar odamni bosh og'rig'idan xalos qiladi, yuqori labga ukol qilish odamni hushidan ketkazishi mumkin. In'ektsiya uchun ishlatiladigan ignalar turli uzunlik, shakli, qalinligi va elastikligiga ega. Ko'pincha ignalar kumush yoki oltinning boshqa metallar bilan qotishmalaridan yoki yumshoq zanglamaydigan po'latdan foydalaniladi. Igna uzunligi 2 dan 12 sm gacha, shakli, qalinligi va elastikligini tanlash in'ektsiya joyiga va xususiyatiga bog'liq bo'lib, u o'z navbatida ushbu usul bilan davolanadigan kasallikning xususiyatlari bilan belgilanadi. Shunday qilib, akupunkturaning mohiyati steril ignalarni maxsus organning

funksional o'zgarishlarini yuzasida aks ettiradigan maxsus, faol deb ataladigan nuqtalarga kiritishdan iborat va akupunktur paytida o'zaro ta'sir markazlari hisoblanadi. Xitoylik shifokorlar ushbu punktlarning joylashuvi va qanday qilib qoqish kerakligi to'g'risida batafsil ma'lumot ishlab chiqdilar. Ularning fikriga ko'ra, akupunktur, agar to'g'ri bajarilgan bo'lsa, odatda og'riq keltirmaydi, balki boshqa hislar bilan birga keladi, masalan, og'riq hissi, shishish, uyqusizlik, issiqlik, sovuq va hk.

Qadimgi davrlarda ham o'ziga xos xitoylik gimnastikaning asoslari qo'yilgan. Ajoyib xitoylik jarroh Xua Tuo yo'lbars, kiyik, ayiq, maymun va laylak harakatlariga taqlid qilib, "uchinshi" ("beshta hayvonning kulgisi") gimnastika mashqlari to'plamini tuzdi. An'anaviy tibbiyotda qo'llaniladigan terapevtik va profilaktika choralari orasida xitoylik nafas olish mashqlari ham muhim o'rin tutadi. Ushbu usul uzoq vaqt davomida sog'liqni saqlash va uzoq umr ko'rish uchun Xitoyda qo'llanilgan. Xitoyning nafas olish mashqlari asta-sekin, silliq va chuqur nafas olishga o'rgatadi, shunda havo qorinning pastki qismiga kirib boradi. Keyin nafas olish kerak, shunda Chi energiyasi butun vujudga kirish huquqiga ega bo'ladi, shuningdek siz nafasni asta-sekin va silliq chiqarishingiz kerak.

Qadimgi Xitoy tabobatining klassik asarlari o'zagi - "Huandi Neytszin" ("Ichki azolar bitigi")

Miloddan avvalgi 2596 yil an'anaviy xitoy tibbiyotining nazariy asoslarini yaratadigan Xuang-di Nei Szin Linshu Suven (Sariq imperatorning tibbiyotga oid klassik risolasi) ning afsonaviy yaralish sanasi hisoblanadi.

Sariq imperatorning ichki ishlar to'g'risida risolasi" Xitoy tibbiyoti va organizmlari to'g'risidagi eng qadimiy asar bo'lib, an'anaviy xitoy tibbiyotining keyingi rivojlanishi uchun nazariy baza va asos yaratadi.

Ushbu risola xitoy tibbiyoti va organizmlari haqida saqlanib qolgan eng qadimgi klassik asar bo'lib, an'anaviy xitoy tibbiyotining keyingi rivojlanishi uchun nazariy baza va asos yaratadi. U ikki qismdan iborat bo'lib, ular "Su-ven" yoki "Eng sodda narsalar to'g'risida savollar" va "Ling-shu" yoki "Ruhning o'qi" deb nomlanadi. Qismlarning har biri 81 bolimdan iborat.

Huang Di Nei Szin risolasi Xitoy tibbiyotining keyingi rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi, chunki aynan u keyingi barcha izlanishlar uchun boshlang'ich nuqtadir va ko'p sonli matnlar Nei Szindan muallifning izohlari bilan tuzilgan. Xitoy tibbiyotiga oid Nei Szindan parchalar ko'p marta keltirilmagan biron bir asar yo'q. Risolaning ahamiyati shundaki, u nafaqat tibbiy bilimlarni bayon etganligi, kasalliklarni davolash va oldini olish usullarini taqdim etganligi, balki unda qadimgi Xitoyning astronomiya, bioritmika, falsafa va boshqa fanlari to'g'risida juda ko'p ma'lumotlarga ega bo'lishidir va unda inson butun olamning ajralmas qismi sifatida qaraladi hamda bu sog'liq va kasallik muammolariga umumiy yondashuvni aniqladi. Garchi risolani o'qish jarayonida ba'zi bir sxema va nazariyalar zamonaviy o'quvchi nuqtai nazaridan sodda tuyulishi mumkin bo'lsa-da, unutmaslik kerakki, birinchidan, matn psixikaning kontseptual tuzilishiga ega bo'lgan o'quvchi uchun yozilgan, ikkinchidan, ushbu matn asosida, Xitoy tibbiyotining boshqa barcha batafsil va nozik ishlab chiqilgan nazariy va amaliy sxemalari ishlab chiqilgan. Kontseptual doiradan farqli o'laroq, aniq birlashmalar, idrok turlari, xulosalar va baholashni nazarda tutadi. Darhaqiqat, bu holda inson tanasini tavsiflashda ba'zi bir nazariy asoslardan (masalan, xronologik tsikllar, in va yan nazariyasi, beshta unsur prinsipi, sakkizta trigramm va boshqalar) foydalanilgan deb taxmin qilingan va bu nazariy asos o'quvchiga ma'lum bo'lganligi tushunilgan. Ko'pincha organizmning sxemasiga umumiy nazariy sxemalarni qo'llashning faqat misollari keltirilgan, ya'ni tanadagi buzilishlardan foydalanishning umumiy amaliy usullari ko'rsatilgan bo'lib, (va bu shubha tug'dirmagan) shaxsning dunyodagi holatlarning haqiqiy holatini tushunmasligi natijasida paydo bo'lgan va natijada tanadagi muvozanat tufayli - atrof-muhit, chunki shaxs hayotida nazariyalarni o'zida mujassam etishni to'xtatadi, shu bilan o'zini tutishi, fikrlari, ibodatlari, hissiyotlari va boshqalarni tartibga solishni to'xtatishi kabilar keltirilgan.

An'anaviy xitoylik dunyoqarashga ko'ra, koinotdagi har qanday ob'ektni in va yanning xususiyatlari bilan aniqlash mumkin, shuning uchun umumiy qabul qilingan talqindan kelib chiqib, men in va yanni erkalik va ayollik yoki yorug'lik va qorong'ulik deb emas, balki koinotning vaqtinchalik va fazoviy xususiyatlarining namoyon bo'lishi deb ta'riflayman. Sezgir idrok etishning diqqat markazida, chunki zamonaviy G'arb odamining dunyoqarash sxemalarida bu vaqt va

makonning xususiyatlari boshqalarga ustunlik qiladi, chunki dunyoda vaqt va makondan tashqarida bo'ladigan hech narsa yo'q (ya'ni shaxsning idrok markazida) deb qaraladi. Vaqt va makon tushunchalari avvalo osmon va yerdir. "Su-ven" yoki "Eng sodda narsalar to'g'risida savollar" risolasida shunday deyilgan: "Osmon yan ning toza substansiyasiga to'g'ri keladi; yer esa in ning xira substansiyasiga to'g'ri keladi. Yerning nafasi-tsi yuqoriga ko'tarilib, bulutlarga aylanadi; osmon nafasi-tsi yerga tushib, yomg'irga aylanadi." Shunday qilib, osmon bilan yer o'rtasida, bulutlar va yomg'irlar o'rtasidagi munosabatlar mavjud bo'lib, ular in va yan jihatlari bilan tavsiflanishi mumkin.

Shunga o'xshashlikni oladigan bo'lsak, yorug 'kun va qorong'i tun, ochiq ob-havo va bulutli havoni, issiq va sovuq, harakatchanlik va dam olish holati in va yan terminlari yordamida ham tavsiflanishi mumkin. Bir kun ichida vaqt xususiyatlarining o'zgarishi ham in va yan deb ta'riflanadi. Su-Venda shunday deyiladi: «Tongdan to tushgacha samoviy yan moddasi bo'lib, u yan moddasi tarkibidagi yan moddasi sifatida tavsiflanadi. Tushdan to shomgacha bu samoviy yan moddasi bo'lib, u yan moddasi tarkibidagi in moddasi sifatida tavsiflanadi. Kech tushishidan xòroz qichqirigigacha qadar bo'lgan vaqt samoviy in moddasi bo'lib, u in moddasi tarkibidagi in moddasi sifatida tavsiflanadi. Xo'roz qichqirigidan to tonggacha bo'lgan vaqt samoviy in moddasi bo'lib, u in moddasi tarkibidagi yan moddasi sifatida tavsiflanadi. "" Su-ven yana shunday deydi: «Ifoda tarkibidagi in va yan moddalarini o'nga qadar sanash mumkin, agar davom ettirsangiz, yuztaga etish mumkin. Siz mingga qadar hisoblashingiz mumkin, agar davom ettirsangiz, o'n minggacha borishingiz mumkin. Siz o'n mingga borishingiz mumkin, va hisob yetarli bo'lmaydi, lekin aslida ular har doim bir soni orqali ifodalanadi».

Shunday qilib, in va yanning doimiy bo'linmasligi (yoki vaqt va makon, qulay bo'lsa) odamzot namoyon bo'lishining cheksizligida tasvirlangan. Shu bilan birga, in va yanning namoyon bo'lishi, shaxsni idrok qilishda berilgan dunyo ob'ektlaridan tashqarida o'ylanmagan. Su-ven shunday deydi: "In va yan moddalarining o'zgarishi o'n mingta mavjudotda sodir bo'ladi". Traktatning boshqa bir joyida shunday deyilgan: "In va yan moddalar o'n ming mavjudot uchun osmon va yerning Dao yo'lini, qonunlari va qoidalarini anglatadi. Ular o'zgarishlar va transformatsiyaning onasi va otasi, ular tug'ilish va o'limning ildizlari va boshlanishi, ular ruhning tomirlari va uning namoyon bo'lishi

hisoblanadi". Bunday holda, ruh va uning namoyon bo'lishi, shen-min, moddiy dunyoda sodir bo'layotgan o'zgarish jarayonlarining harakatlantiruvchi kuchi sifatida tushunilishi kerak. Ob'ektning in yoki yan moddalariga mansubligi uning xarakteri, pozitsiyasi, harakat yo'nalishi yoki rivojlanishi bilan belgilanadi. Shunday qilib Su-Ven shunday deydi: "Osmon va yer o'n ming mavjudot uchun yuqori va pastning timsoli mujassam; in va yan moddalar erkak va ayol prinsiplarining qonda -syue va nafasda-tsi timsolidir; chap va o'ng bu in va yan moddalar uchun yo'l va yo'nalishning timsolidir; suv va olov - in va yan moddalarini aniqlaydigan belgi va alomatlar; in va yan moddalar o'n ming mavjudotning mavjud bo'lish imkoniyatining boshlanishidir. "Shunday qilib, harakatchan va faol, tashqi tomonga yo'naltirilgan narsa yuqoriga qarab harakat qiladi va iliq, yorug'lik yanning mohiyatini anglatadi. Tinch holatida bo'lgan narsa, ichkarida ushlab turiladi, pastga, sovuq, qorong'uga yo'naltirilganlar in moddasiga tegishli. In va yan moddalariga mansubligini aniqlashda ushbu aniqlanish sodir bo'ladigan nuqta bo'lishi kerakligini doimo yodda tutish kerak va bu nuqta shaxsning idrok etilishining markazidir. Qattiqlik va yumshoqlik, ilqlik va sovuqlik xususiyatlari, harakat yo'nalishi haqida gapirganda, albatta, biz idrok ob'ekti (vaqt va makonda) ta'sirining maqbul nuqtasini topishi kerak bo'lgan shaxslarni baholashini nazarda tutamiz. Axir, rang iliq bo'lishi mumkin va hayot jarayonidagi taraqqiyot yuqoriga yoki pastga yo'naltirilishi mumkin. Osmon va yer mezondir, ammo shuni unutmaslik kerakki, osmon va yerni hislar prizmasida shaxs qabul qiladi va baholaydi. Menimcha, ichki ong kontseptsiyasini kiritishimiz kerak, bu uning ongidagi shaxs moddiy yoki nomoddiy narsa, atribut yoki harakat, har qanday mavjudot bilan aloqa qilganda paydo bo'ladi va ongda idrok ob'ekti in va yan belgilariga ko'ra tasniflanadi, bu esa shaxsning (yana ongda) ob'ektga ta'sir qilishning eng maqbul nuqtasini topishga intilish qobiliyati bo'lib hisoblanadi.

Demak, in va yanni inson idrokidan tashqarida mavjud bo'lgan narsa sifatida emas, balki dunyoni bilish uchun uslubiy vosita sifatida gapirish kerak. Shu munosabat bilan in va yan nazariyasini an'anaviy xitoy tibbiyotida qo'llash imkoniyatlari to'g'risida bir necha so'z aytib o'tish kerak. Su-venda shunday deyiladi: "Hayotda odam ruhiyati shundayki, uni in va yan moddalaridan ajratib bo'lmaydi". Ushbu gapni ikki xil talqin qilish mumkin. Bu shuni anglatadiki, insonning ruhiyatini tashkil etuvchi barcha tarkibiy qismlarni in yoki yan deb ta'riflash

mumkin, shu bilan bir qatorda ular orasidagi munosabatlar iyerarxiyasini belgilaydi. Boshqa tomondan, bu maksimal darajani har qanday moddiy aloqada in-yan munosabatlarini majburiy toifalashtirishning postulati deb tushunish mumkin, bunda shaxs hayot jarayoniga ruhiyati orqali kiradi. Insonni in va yan toifalarida tasvirlashga kelsak, Su-Ven shunday deydi: «Insonni in va yan moddalari orqali tasvirlashda tashqi tomondan inson yan moddasiga, ichki qismi esa in moddasiga to'g'ri keladi. In va yan moddalar orqali organizmni tasvirlashda umurtqa yan moddasiga, qorin in moddasiga to'g'ri keladi.

Inson tanasining ichki a'zolarini tsang fu bo'yicha in va yan toifalarida tavsiflashda -tsang organlar in moddasiga, fu organlar esa yan moddalariga mos keladi. Ya'ni beshta tsang-organ: jigar, yurak, taloq, o'pka, buyraklar in moddasiga to'g'ri keladi; oltita fu organi: o't pufagi, oshqozon, yo'g'on ichak, ingichka ichak, siydik pufagi va uchta isitgich yan moddasiga to'g'ri keladi. Inson tanasida in va yan moddalariga bo'linish abadiy davom ettirilishi va batafsil bayon qilinishi mumkin. Tibbiy risolalarda ko'plab misollar mavjud. Demak, xuddi shu "Su-ven" da shunday deyilgan: "Tananing orqa qismi - yanning moddasi, yanning tarkibidagi yan- bu yurak. Umurtqa - yan moddasi bo'lib, yan moddasi tarkibidagi in moddasi esa bu - o'pkadir.

Qorin in moddasi, in moddasi tarkibidagi in moddasi buyraklardir. Qorin in moddasi bo'lib, taloq in moddasining yan moddasi tarkibidagi yakuniy ifodasidir. Shunday qilib, in va yanga muvofiq, tanadagi yuzaki va chuqur, ichki va tashqi, erkaklik va ayollik bir-biri bilan muloqot qilib, samoviy moddalarning holatini aks ettiradi. Demak, inson tanasining har qanday qismi, har qanday a'zosi in va yan toifalari orqali tasniflanishi mumkin va aksariyat hollarda yuqori qismlar yan moddasiga, pastki qismi in moddasiga to'g'ri keladi.

Tananing yuzasi yan moddasi sifatida, ichki qismlari esa in moddasi deb ataladi. Agar bu bo'linish ichki organlarga maxsus tatbiq etilsa, demak, yurak holatida yurakning yan moddasi va yurakning in moddasi mavjud bo'lib, buyraklar ham o'zlarining in moddalari va yan moddalariga ega. Shuning uchun "Ling-shu" yoki "Ruhning o'qi" risolasida shunday deyilgan: "In moddasi ichida in moddasi bor va yang moddasi ichida yang moddasi mavjud bo'lib, ichkarida in va yan moddalarga bo'linish, tashqarida ham in va yan moddalariga bo'linish mavjud. Ichkarida beshta szan organi in moddasiga, oltita fu a'zosi yan

moddasiga to'g'ri keladi. Tashqaridagi paylar va suyaklar yanning moddasidir".

Nei Szinda shunday deyiladi: "Agar in moddasi tekis bo'lsa va yan moddasi zich bo'lsa, unda urug 'va ruh muvozanatdadir". Shunday qilib, inson tanasining normal hayotiy faoliyati in va yan moddalarining o'zaro ta'sirining birligidagi o'zaro qarama-qarshilik va muvozanatning natijasidir. Agar tanadagi energiya jarayonlarini yan deb tasniflash mumkin bo'lsa, unda moddiy asos in moddasiga to'g'ri keladi. Vaholanki, energetikaning asosi bõlib aynan materiya hisoblanadi.

Si nafasi tananing yuzasida joylashgan meridian kanallaridan oqib õtadi, joylashishiga va yo'nalishiga qarab, ularni ham in va yanga ajratish mumkin. Shunday qilib, organimning o'n ikkita szin meridianini qo'llarda joylashgan uchta yan meridianga bo'linadi (ingichka ichak meridiani yuzaki yan bõlib u qõl joylashgan; uchta isitgichning meridiani kichik yan qo'lda; yo'g'on ichak meridiani yorqin yan ham qõlda), qo'llarda joylashgan uchta in meridiani (o'pka meridiani qo'ldagi yuzaki in; yurak meridiani qõldagi kichik in; perikard meridiani qo'ldagi notõliq in), oyoqlarda joylashgan uchta yan meridian (oyoqda siydik pufagi meridiani yuzaki yan; oyoqdagi o't pufagi meridiani kichik yan; oyoqda oshqozon meridiani yorqin yan); oyoqlarda joylashgan uchta in meridianlari (oyoqdagi taloq meridiani yuzaki in; oyoqda buyrak meridiani kichik in; oyoqda jigar meridiani notõliq in). Bundan tashqari, o'n ikkita meridianning paylari va shularga tegishli lo-kanallar ham in va yanga bo'linadi.

Si nafasi meridianlarining kanallarida harakatlanishi doimiy ravishda maxsus shu-nuqtalar bilan boshqariladi va bu bilan in va yan moddalar o'rtasidagi muvozanat saqlanib qoladi. Aynan shu jarayon "Su-ven" risolasida quyidagicha tasvirlangan: "In moddasi Yan moddasi bilan bog'lanadi va ularning birlashishii maxsus nuqtalarda sodir bo'ladi. Yan moddasi in moddasiga quyiladi va in moddasi esa tashqi bo'shliqlarni to'ldiradi. In va yan moddalar shu tariqa teng taqsimlanadi, tana shaklini to'ldiradi va organizmning to'qqiz bo'linishi birdamlikda harakat qiladi. Ushbu holat tekis (sog'lom) deb nomlanadi".

Xitoy tibbiyoti nazariyasiga ko'ra, inson tanasidagi in va yan moddalari o'rtasidagi munosabatlar yo'qolishi bilan normal muvozanat holati buziladi, bu moddalardan birining haddan tashqari rivojlanishiga olib keladi va oqibatda kasallik paydo bo'ladi. Ammo, bundan tashqari, kasalliklarning paydo bo'lishi, tsi nafasining to'g'ridan-to'g'ri va egri

(mos ravishda chen-si va se-tsi) holati mavjudligi kabi jihatlar bilan ham bog'liq. Shu nuqtai nazardan, to'g'ridan-to'g'ri tsi nafasi organizmning kasalliklarga qarshi kurashish qobiliyati shaklida namoyon bo'ladigan butun organizmning tuzilishi va energiyasining taqsimlanishi bilan ham bog'liqdir.

Buzuq nafas olish kasallikning boshlanishiga olib keladigan har qanday omillarni anglatadi. Agar biz ushbu ikki atamaga chuqurroq nazar tashlaydigan bo'lsak, biz birinchi holda tananing in va yan moddalari orasidagi muvozanat holatida tekislik holatini saqlab turish qobiliyatini anglatishini tushunamiz, bu tushuntirishning ushbu bosqichida tanadagi tsi nafasining vaqt oqimi bilan aylanishi sifatida ifodalanishi mumkin. Buzilgan tsi nafas olish nafaqat har qanday patogen omil, balki organizmning in va yan moddalarining tsi nafasleri orasidagi muvozanatni saqlash qobiliyatini yomonlashishi bo'lib, bu insonning ichki rivojlanish va tashqi ekspression hayot traektoriyasining egriligiga olib keladi va ichki reaksiyalar va tashqi omillar disbalansi natijasida kasallik paydo bo'ladi. Ushbu to'g'ri va egri tsi nafasi atamalari organizmning faqatgina jismoniy holatigagina tegishli emas.

Ruhiy holatni ham tavsiflash mumkin, axloqiy baho berish mumkin. Bu shuni anglatadiki, kasallik ma'lum bir kishining hayoti davomida unga taklif qilingan vaziyatlarga yetarlicha javob bera olmasligi (yoki aksincha, imkoniyatni yo'qotishi) natijasida boshlanadi va noto'g'ri reaksiyalar miqdorining asta-sekin o'sishi in va yanning ichki muvozanati tuzilishini buzilishiga olib keladi va nihoyat hisob o'z somatik ifodasini topishi shart. Kasallik kutilmaganda boshlanmaydi, garchi u kutilmaganda o'zini namoyon qilishi mumkin bo'lsa-da, faqat inson o'zining ichki holatiga kerakli e'tiborni qaratishni to'xtatgandagina namoyon bo'ladi va bu o'z navbatida uning ahvoli yomonlashuvining belgisidir, chunki ichki holat, ichki psixologik iqlim hayot traektoriyasini sozlash vositasi bo'lib hisoblanadi. Sizni tashqi holatlar, qadriyatlar va baholashlar haddan tashqari shugullansangiz ham, o'zingizga juda singib ketganingizda va tashqi reaksiyalarning yetarliligiga yetarlicha e'tibor bermasangiz ham kasal bo'lib qolishingiz mumkin. Su-wen-da yozilganidek, bu holat "yan moddasining nafas-tsi miqdori ortiqcha bo'lib, tanasi qizishiga, lekin ter chiqmasligiga; in moddasining nafasi-tsi ko'p bo'lsa ham ter ko'p ajraladi, ammo tanasi sovuq bo'lib qolishiga olib keladi. Agar in va yan moddalari bir vaqtning o'zida juda ko'p bo'lsa, unda ter chiqmaydi va tanasi sovuq bo'ladi".

In va Yan moddalarining doimiy ta'sir o'tkazish printsipiga asoslanib, xulosa qilish mumkinki, holat yomonlashganda yoki tanadagi in yoki yan moddasi buzilganda, boshqa moddaning holati ham albatta yomonlashadi. Shunday qilib, yan moddasi ma'lum darajada bo'shashishi, bu in moddasi bõlgan urug'-tsinning transformatsiya jarayonlarining, muvaffaqiyatsiz bo'lishiga olib keladi, natijada in moddasining vayronagarchiliklari sifatida ifodalanadi. Xuddi shunday, in moddasi bo'shatilganda, yan moddasining nafas olish tsi-ning transformatsion faolligining manbai yo'qoladi. Shuning uchun aytiladi: "Yan moddasining yo'q qilinishi in moddasiga yetadi; in moddasini yo'q qilish yan moddasiga yetadi". Shunday qilib, vayronagarchilik qaysi sohada sodir bo'lishidan qat'i nazar, oxir-oqibat "in moddasi ham, yan moddasi ham bo'shatiladi". Boshqa narsalar bilan bir qatorda, agar in va yan moddalari o'rtasidagi muvozanatning buzilishi natijasida tanada patologik jarayonlar paydo bo'lsa, unda ularning rivojlanishi ma'lum darajaga yetgandan so'ng, bu uning teskarisiga aylanishi mumkin. Binobarin, yan sindromi inga, in sindromi esa yanga aylanishi mumkin.

Shu munosabat bilan "Su-ven" risolasida shunday deyilgan: "Sovuq haddan tashqari ko'tarilsa, issiqlik tug'iladi; Issiqlik haddan tashqari rivojlanganda sovuq tug'iladi". Boshqa joyda shunday yozilgan: "In moddasining ikki barobar ko'payishi, albatta, yan moddasining paydo bo'lishiga olib keladi va yan moddasining ikki baravar ko'payishi in moddasining paydo bo'lishiga olib keladi". Agar "in va yan moddalari o'rtasidagi munosabatlar butunlay yo'qolgan" bo'lsa, demak, bemorning hayoti yaqin kelajakda sekin tugamaydi.

"Nei Szin" nazariyalariga ko'ra kasalliklarning asosiy sababi in va yan moddalari o'rtasidagi muvozanatning buzilishi, shuning uchun simptomlar chalkash va tushunarsiz bo'lgan klinik amaliyotdagi eng qiyin vaziyatlarni in va yan printsiplariga ko'ra alomatlar va namoyonlarni turkumlash orqali umumlashtirish va tushunish mumkin deb hisoblashadi. "Su-wen" da bu munosabat bilan mutlaqo aniq aytilgan: "Rangni o'rganib, pulsni his qilib, qanday qilib tashxis qo'yishni biladigan kishi, avvalo in va yan moddalarini ajrata oladi". Shunday qilib, Xitoy tibbiyotidagi klinik amaliyotda to'g'ri tashxis qo'yish uchun zaruriy shart - in va yan moddalarini aniq ajratish qobiliyatidir. Faqatgina in va yan toifalarini tasniflash orqali shifokor kasallikning asl mohiyatini to'g'ri anglay oladi.

In va Yanga bo'linish imkoniyatidan foydalanib, murakkabdan oddiygacha o'tish mumkin, chunki dastlab kasallik umuman in yoki yan sindromi deb ta'riflanadi. Tashxisning spetsifikatsiyasi va tafsilotlari to'rtta usulda amalga oshiriladi, ular qisqacha vizualizatsiya, tinglash, so'roq qilish va tekshirish (puls) deb ta'riflanadi. Xullas, masalan, puls diagnostikasida yuzaki, tezkor, katta va sirganuvchi pulslar yan moddaning, chuqur, sekin, mayda va dagal pulslar in moddasining ifodasidir. Vizual tekshirishda yaltiroq, yangi va och ranglar yan moddasiga, xira va bulutli ranglar esa in moddasiga to'g'ri keladi. Va so'roq paytida, agar bemor baland va aniq ovozda gapirsa, demak, bu modda yan deganidir, agar ovoz zaif va noaniq bo'lsa, unda in moddasi ustunlik qiladi.

Shunday qilib, "Nei szin" ga ko'ra, davolashning asosiy printsiplari in va yan moddalari o'rtasidagi aloqani tiklash, muvozanatni tiklashdir. Va agar moddalardan birining ustunligi, ortiqcha bo'lishi bo'lsa, unda to'liqlik sindromi yoki shi-chjen sindromi bayonidan boshlab, "ortiqcha narsalarni yo'q qilish" dan iborat bo'lgan usul qo'llaniladi. Va, aksincha, moddalardan biri y darajada rivojlanmagan bo'lsa, "yetarli bo'lmaganni to'ldirish" terapevtik usuli qo'llaniladi.

Nei Szin shuningdek, dorilarning mohiyatini ko'rsatish uchun in va yan toifalaridan foydalanadi, shu asosda klinik amaliyotda foydalanish uchun zarur bo'lgan dori aniqlanadi.

Nei Szin shuningdek, dorilarning mohiyatini ko'rsatish uchun in va yan toifalaridan foydalanadi, shu asosda klinik amaliyotda foydalanish uchun zarur bo'lgan dori aniqlanadi. "Su-wen" risolasida shunday deyilgan: "Quyuyq ta'm in moddasiga, suyuq ta'm esa yan moddasiga mos keladi; quyuyq tsi nafasi yan moddaga to'g'ri keladi va kuchsiz tsi nafasi inning yan moddasidir. Agar ta'mi quyuyq bo'lsa, unda ich qotishi bo'ladi, agar ta'mi suyuq bo'lsa, u holda ich ketishi bo'ladi. Agar tsi nafasi zaif bo'lsa, unda ich qotishi bo'ladi; agar tsi nafasi quyuyq bo'lsa, unda issiqlik ko'tariladi". Shuningdek, unda aytilishicha: "Achchiq va shirin rivojlanib tarqaladi, ular yan moddasiga mos keladi; nordon va achchiq yuvadi va bo'shashtiradi; ular in moddasiga mos keladi; sho'r ta'm yuvadi va bo'shashtiradi, u in moddasiga to'g'ri keladi; chuchuk ta'm namlantiradi va bo'shashtiradi, u yan moddasiga to'g'ri keladi. Ushbu oltita ta'mlar turli xil ta'sirga ega bo'lishi mumkin, konsentratsiya yoki tarqoqlik, silliq yoki keskin, qurituvchi yoki namlovchi, yumshoq va qattiq. Shunday qilib, ular bir-biriga moslashtirishga olib keladigan nafas-szini

uyg'unlashtirgan holda yo'q qiladi yoki faollashtiradi". In va yanning to'rt turdagi tsi nafas olishi (sovuq, issiq, iliq va salqin) dori-darmonlarga va beshta ta'mga (achchiq, shirin, nordon, achchiq, sho'r) turlari bo'yicha toifalarini belgilabgina qolmay, balki toifalarning aniq ta'rifi natijasida buni ta'kidlaydi va faqatgina to'g'ri tanlangan dorilar kasal tanadagi in va yan muvozanatini yo'qotishini to'g'irlashi mumkin.

Xitoy tabobatida davolashning nazariy tizimidagi o'zaro kurash va bog'liqlik haqida ta'limot

Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, Xitoy tibbiyoti ba'zi jihatlari bilan G'arb tibbiyotidan ustun keldi. Ikki ming yildan ko'proq vaqt oldin, "Bahor va kuz fasllari" (miloddan avvalgi 770-476 yillar) va "Urushayotgan imperiyalar" (miloddan avvalgi 475-221 yillar) sulolasi davrida Xitoyda rekord bo'lgan. Tibbiyot bo'yicha mehnat, "Nei Ching" kitobi. 446-377 yillarda yashagan yunon shifokori Gippokratning asarlari. G'arb tibbiyotining otasi deb hisoblangan miloddan avvalgi miloddan avvalgi davrga to'g'ri keladi. Shuning uchun Nei Chingni dunyodagi eng qadimgi tibbiyot ishi deb hisoblash mumkin. Unda xitoylik shifokorlarning oldingi avlodlari tomonidan to'plangan amaliy tibbiy tajribalar sarhisob qilinadi, Xitoyda an'anaviy davolovchi san'atning nazariy sistematikasi asoslanadi, xitoy dori terapiyasining asoslari, shuningdek akupunktur va mokibustsiya, akupunktur ko'rsatiladi. Xitoy va G'arb mamlakatlaridagi tibbiyotni taqqoslaganda, xitoy tibbiyotining ba'zi boshqa ustuvor yo'nalishlari paydo bo'ladi. Bularga ettinchi yuz yildan ko'proq vaqt oldin xitoylik jarroh va akupunkturist Xua Tuo tomonidan qorin bo'shlig'idagi operatsiya paytida to'liq behushlik qilish uchun giyohvand moddalarni iste'mol qilish va boshqa jarrohlik aralashuv kiradi. Milodiy 112 yildan 207 yilgacha yashagan Xua Tuo o'zining jasur operatsiyalarida behushlik uchun hozirgi mashhur Mafei-san choy aralashmasidan foydalangan. Shifokor Chjan Chjuanchin (milodning 150-219 yy.) O'sha paytlarda o'zlarining "Hozirgi kunga qadar o'z ahamiyatini saqlab qolgan xitoy tibbiyotining maxsus dialektik diagnostikasi masalalarini ishlab chiqqan" Sovuq ta'siridan turli kasalliklarni ko'rib chiqish "nomli asarini yozgan. Bu yunon-rim shifokori Galen (129-199 hijriy) hayotida sodir bo'lgan, u asosiy va O'rta asrlarning oxiriga qadar G'arb shifokorlari uchun majburiy bo'lib qolgan tibbiyot sohasida keng o'qitish. Xitoy

tibbiyoti tarixidagi yana bir muhim voqea - bu 1578 yilda Li Shizhen tomonidan "Ben-Jiao Gan-Mu" farmatsevtika to'plamining nashr etilishi. Umuman olganda olti mingdan ortiq xitoy tibbiy kitoblari bizgacha etib kelgan bo'lib, ular turli xil davolash usullarini tavsiflaydi va shu kungacha xitoylik shifokorlarga ma'lumot sifatida xizmat qilmoqda. Profilaktika tibbiyoti doimo Xitoy tibbiyotida muhim rol o'ynagan. Kasallikning oldini olish g'oyasi qadimgi Xitoyning bizga etib kelgan tibbiy merosining boshida bo'lgan. Masalan, "Nei-Ching" kitobining birinchi bobidagi dialoglardan birining mazmuni inson o'z sog'lig'ini qanday saqlashi mumkinligi haqidagi savol. Shu sababli, gigiena va parazitlarga qarshi kurash Xitoy tarixida doimiy ravishda muhim rol o'ynagan. Tan sulolasi davrida (milodiy 618-907) xitoylik shifokorlar moxov yuqumli kasallik ekanligini bilgan va kasallar sog'lom odamlardan ajratilgan. Kichkintoyga qarshi emlashlar dastlab G'arbda ishonilganidek ingliz bo'lmagan shifokor Jenner (1749-1823) tomonidan qilingan. Kichkintoyga qarshi vaksina Xitoyda kashf etilgan va birinchi marta bu erda XI asrda ishlatilgan, suvchechak kasallaridan sarum olingan va profilaktika maqsadida sog'lom odamlarga yuborilgan. Immunologiya sohasida kashshof bo'lgan xitoycha "Kichkintoyni emlash bo'yicha yangi kitob" (Chung-tou Xing-zhu) kitobi XVI asrda Evropa va Osiyoning ayrim mamlakatlarida ma'lum bo'lgan. Umuman olganda, Xitoy tibbiyoti boshqa mamlakatlarda tibbiyotning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi, chet el tibbiyot fanining ko'plab g'oyalarini o'z tomonidan ishlatdi. Tsing sulolasi (miloddan avvalgi 221-26) va Xan (miloddan avvalgi 206 - milodiy 220) davrida Xitoy, Koreya, Vetnam va Yaponiya o'rtasida tibbiy bilimlar almashinuvi bo'lib o'tdi. keyinchalik arab dunyosiga, Rossiya va Turkiyaga tarqaldi. Dori terapiyasi bo'yicha normativ xitoycha kitob, Beng Jiao Gan-mu »ko'plab tillarga, jumladan lotin, koreys, yapon, rus, ingliz va frantsuz tillariga tarjima qilingan va G'arb dunyosida keng tarqalgan. G'arb mustamlakachilari kuchlari ta'siri ostida Xitoyda an'anaviy tibbiyotning tanazzuli 19-asrning o'rtalarida boshlandi. Mamlakatning hukmron elitasi G'arb tibbiyotiga ustunlik bera boshladi; An'anaviy xitoy tibbiyoti ibtidoiy va qoloq deb kamsitilib, tanazzulga yuz tuta boshladi. Bu Gomintang hukumati davrida (1912-1949) xitoy tibbiyotining haqiqiy bostirilishiga to'g'ri keldi. Mao Szedun hokimiyat tepasiga kelganidan keyingina an'anaviy tibbiyot qayta tiklandi va bu uning dunyoga tan olinishiga yana bir bor sabab bo'ldi. Hozirgi vaqtda XXR Xitoy

tibbiyotining kelajagi an'anaviy xitoy va zamonaviy G'arb texnikalarining uyg'unligidadir. Dastlab xitoy tibbiyoti to'rtta fandan iborat edi. Demak, Yin sulolasidan (miloddan avvalgi 1324-1066) Chjou sulolasigacha (miloddan avvalgi 1066-1221), dietologiya (Yin-yang-yi), tibbiyot tibbiyoti (Nei) o'rtasida farqlar mavjud edi. -ge), tashqi tibbiyot yoki jarrohlik (Vai-ga) va veterinariya tibbiyoti (Shou-i). Tan sulolasidan (618-907) Song sulolasiga (960-1279) qadar bo'lgan davrda Xitoy tibbiyoti yanada bo'linishga erishdi. 11 xil yo'nalish mavjud edi: 1. Kattalar uchun tibbiy yordam (Da-feng-mai). 2. Umumiy tibbiyot (Tse-i). 3. Pediatriya (Hao-feng-mai). 4. Falajni davolash (Feng-ga). 5. Ginekologiya (Fu-ge). 6. Oftalmologiya (Yang-ge). 7. Stomatologiya (Gou-chi). 8. Yutoq va halqum kasalliklarini davolash (Yang-xu). 9. Ortopediya (Zheng-gu). 10. Tashqi kasalliklar va jarrohlik (Jin-chuang). 11. Akupunktur va moxibustion usuli, yoki akupunktur (Zhen-tszyu). Hozirgi vaqtda Xitoy tibbiyoti to'qqizta ixtisoslashgan yo'nalishga bo'lingan: ichki kasalliklar, tashqi kasalliklar, ginekologiya, pediatriya, oftalmologiya, laringologiya, ortopediya, massaj va akupunktur. Ushbu yo'nalishlarning har biri, ayniqsa tibbiyot mutaxassisligi sifatida o'rganilishi kerak bo'lgan katta bilimlarni o'z ichiga oladi. G'arbda ma'lum bo'lgan yagona narsa bu akupunktur va moxibustion, "akupunktur".

Ushbu turli xil mutaxassisliklarning barchasi umumiy nazariy asosga ega bo'lib, u birinchi marta ushbu kitobda G'arb shifokorlari uchun har tomonlama taqdim etilgan. Xitoy tibbiyoti maxsus dori-darmonlarni tayinlash va akupunkturni qo'llash bilan bir qatorda tibbiyotning turli sohalarida ko'rsatmalarga muvofiq qo'llaniladigan quyidagi ta'sir usullarini biladi: 1. Masajni qirib tashlash, masalan, tanga yordamida (Xua-sha). 2. Dori-darmonlarni teriga yopishtirish (Bo-di). 3. Banklar (Xua-guan). 4. Dori-darmonlarni dazmollash yo'li bilan teriga kiritish (Yun-fa). 5. Hidroterapiya (bizning Kneipp terapiyamizga o'xshash) (Shui-lao). 6. Balneoterapiya (U-fa). 7. Dorivor bug 'va tutun bilan davolash (Xun-Chen). 8. Asal mumi bilan bandajlarni qo'llash (La-lao). 9. Axloqsizlik (Ni-Leo). 10. Terapevtik gimnastika (Tao-yin). 11. Massaj (Dui-na). 12. Xitoy nafas olish terapiyasi (Qi-gong). 13. Orqa miya chimchilash terapiyasi (asosan bolalarda) (Quyida). 14. Teri kesiklari (Ha-chji). Hozirda Xitoyda tibbiyot amaliyotida turli usullar qo'llanilmoqda va imkon qadar takomillashtirilmoqda. Xitoy tibbiyotini zamonaviy G'arb tibbiyotidan ajratib turadigan odatiy belgilarni

qidirishda siz ikkita hal qiluvchi omilga duch kelasiz: 1. Biror kishini butun sifatida ko'rib chiqish (Zheng-di). 2. Dialektik diagnostika va sindromlarga qarab davolash (Bin-Zheng)*. Xitoy tibbiyoti odamni organik bir butun deb hisoblaydi, unda akkumulyativ va ichi bo'sh organlar (Tszian-fu) markaziy o'rinni egallaydi va ichki aloqalar kanallar (meridianlar) va qo'shni kemalar (Ching-luo) bilan ta'minlanadi. Atrofdagi dunyoning barcha hodisalari, shu jumladan odamlar va tabiat xitoy tibbiyoti tomonidan yagona voqelikning turli jihatlari bo'lgan yin va yangning ikki tamoyilining o'zaro ta'siri sifatida talqin etiladi. Kasallikning boshlanishi va rivojlanishi ko'rib chiqiladi Xitoy tibbiyoti organizmning himoya kuchlari (Zheng) va kasallikni keltirib chiqaradigan tartibsizlik (Ha), yin va yang o'rtasidagi nomutanosiblikning namoyon bo'lishi yoki inson tanasida mavjud bo'lgan ichki sabablar natijasida. Shunday qilib, "Nei-jing" kitobining Su-wen qismida shunday deyilgan: "Qaerga kasallikni keltirib chiqaradigan buzilish (Ha) kirib borsa, albatta qi etishmaydi (funktsional printsip, "energiya")". Va Su-venning xuddi shu qismiga qo'shimcha ravishda biz quyidagilarni o'qiymiz: "Himoya kuchlari (Zheng) joylashgan joyda, kasallikni keltirib chiqaradigan buzilish (He) kirib bormaydi". Kasalliklarni davolashda Xitoy tibbiyoti eng ko'p profilaktikaga e'tibor beradi. Shu nuqtai nazardan, hozirgi paytda, shuningdek, ming yillar ilgari "bemorni kasallik paydo bo'lishidan oldin davolash" tamoyili qo'llanilmoqda. Davolashning asosiy qoidasi "kasallikning sababini yo'q qilish (Ben)". Terapevtik qoidalar, shuningdek, bemorni individual moyilligi, geografik joylashuvi va mavsumini qat'iy hisobga olgan holda davolashni o'z ichiga oladi.

Hodisalarni tahlil qilishda yaxlit yondashuv Xitoy tibbiyotiga xos bo'lgan hodisalarni tahlil qilishda yaxlit yondashuv asosan ikkita omilga asoslanadi: 1. Inson tanasini organik jihatdan bir butun deb hisoblash. 2. Inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarning yaxlitligini tan olish. Inson tanasi butun Xitoy tibbiyoti sifatida inson tanasining turli qismlari bir-biri bilan yaqin organik aloqada bo'lishidan kelib chiqadi. Ushbu organik butunning markazi beshta zich organlarda joylashgan bo'lib, ularning tananing boshqa qismlari bilan aloqasi kanallar tizimi (Ching-luo) orqali o'rnatiladi, bu an'anaviy xitoy g'oyalariga ko'ra qon tomirlari va asab yo'llarini o'z ichiga oladi. Kanal tizimining harakati individual zich va ichi bo'sh organlarning o'zaro ta'sirida va ichki organlar va tananing boshqa qismlari o'rtasida almashinishda namoyon bo'ladi. Masalan,

yurak ingichka ichak bilan kanallar tizimi orqali bog'langan, u qon tomirlari uchun javobgardir. Uning holatini tushunishning kaliti tilning yuzasi. O'pka yo'g'on ichak bilan bog'liq bo'lib, tananing terisi va sochlari uchun javobgardir. Ularning holatini tushunishning kaliti burundur. Dalak oshqozon kanallari tizimi orqali bog'lanadi, u mushak va oyoq-qo'llar uchun javobgardir. Uning ahvolini tushunishning kaliti uning og'zidir. Jigar o't pufagi bilan bog'langan, ikkalasi ham tendonlarga javobgardir. Uning ahvolini tushunishning kaliti uning ko'zlari. Buyraklar siydik pufagiga kanallar orqali bog'lanadi, ular suyaklarga javobgardir. Ularning ahvolini tushunishning kaliti - bu quloqlar. Ichki organlar faoliyatidagi anormalliklar xitoy tibbiyotining tushunchalariga binoan tananing sirtidagi kanallar tizimi orqali aks etadi. Boshqa tomondan, tananing yuzasiga kirib boradigan kasalliklar kanal tomirlari bo'ylab yanada tarqalishi mumkin. To'ldiruvchi va ichi bo'sh organlar kanal tizimi orqali bir-biriga ham ta'sir qilishi mumkin. O'zaro munosabatlarni hisobga olgan holda, xitoylik shifokor kasallikning sabablarini aniqlayotganda, beshta teshik (til, burun, og'iz, ko'z, quloq) holati, tashqi ko'rinishi, rangi va pulsini baholash asosida tanadagi o'zgarishlar to'g'risida xulosa chiqaradi. Shunday qilib, ichki organlarning bo'shashishi (Xu) yoki to'ldirish holatida (shia), kuchli va mo'l (Cheng) yoki kuchsiz (Shuay) qi va qon holatida bo'lishini, organizmning himoya kuchlari (Chjan) va kasallikni keltirib chiqaradigan printsip (He) va hokazo. Xitoy tibbiyoti amaliyotidagi xuddi shu yondashuvga ko'ra, agar bemor ko'zlarida qizargan yallig'langan ko'rinishga ega yonish hissi shikoyat qilsa, "jigarni sovutish" (Tsing-gan) davolash usuli qo'llaniladi. Agar bemor og'zidagi va tilidagi pufakchalarga shikoyat qilsa, "yurakni sovutish" (Tsinxin) va "ingichka ichak olovini olib tashlash" (Xe Xiao-chan-huo) usuli qo'llaniladi. Gripp infeksiyasini va yo'talni o'pkaning "kattalashishi" (Xuang) ni rivojlantirish orqali davolash mumkin. Teri kasalliklari, furunkuloz va tana yuzasida kasallikning boshqa belgilari uchun "ichki parvarishlash" (Duo-li) va "ichki halokat" (Nei) usullari xiao), bu ham Xitoy tibbiyotining asosi bo'lgan yaxlitlik nazariyasiga asoslanadi, unga ko'ra inson tanasining ichki holati va tashqi ko'rinishi ajralmas bir butunlikni tashkil qiladi. Inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar Oldingi bobda muhokama qilingan hodisalarni tahlil qilishda yaxlit yondashuv faqat inson bilan chegaralanmaydi. Xitoy tibbiyoti uchun ikkinchisi atrofdagi tabiatning ajralmas qismidir va olam bilan jonli

almashinuvda yaxlit butun sifatida qabul qilingan atrofdagi dunyo bilan doimiy aloqada bo'ladi. Shunday qilib, inson an'anaviy xitoy tibbiyoti uchun mavjud bo'lish uchun barcha zarur shart-sharoitlarni atrofidagi tabiatdan olishi tabiiydir. Su-wen kitobida quyidagilarni o'qiymiz: "Inson hayoti osmon va erning qiidan hosil bo'ladi va unga to'rt fasl ta'sir qiladi". Xuddi shunday fikrni xuddi shu asarning 9-bobida topamiz: "Osmon odamni beshta qi bilan oziqlantiradi (ob-havo sharoiti), er unga besh xil lazzat beradi (biz don turlari haqida gaplashamiz)". Inson atrof-muhit tabiatidan nafas olish uchun zarur bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlarini oladi, bu sharoitda u yanada qulay yashash sharoitlariga ega bo'lish istagida moslashishi kerak. Bu, shuningdek, Xitoy tibbiyoti tomonidan kasalliklarning mumkin bo'lgan boshlang'ich nuqtasi sifatida doimo ko'rib chiqiladigan to'rt faslning ob-havo sharoitlariga ham tegishli. Shunday qilib, bahorgi jazirama, yozgi jazirama, kuzning salqinligi va qishning sovuqligi kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin, natijada ular xitoylik zamonaviy tibbiyotda hali ham kasalliklarning sabablari qatoriga kiradi. Ling-shu kitobida quyidagilarni topamiz: "Agar ob-havo iliq bo'lsa va odamlar qalin kiyim kiyishni davom ettirsa, u holda teshiklar ochilib, ter chiqadi ... Sovuq havoda teshiklar yopilib, namlik chiqa olmaydi, u siydik pufagiga boradi, u erda siydik va qiga aylanadi. "U odamning atrof-muhit haroratiga tabiiy moslashish jarayonini tavsiflaydi: issiqda ter chiqadi, bu esa odamni issiq havoga moslashishi uchun bug'lanadi. Past haroratlarda teshiklar yopilib, ter sekretsiyasini cheklaydi, suyuqlik siydik shaklida ajralib chiqadi va tana harorati doimiy bo'lib qoladi. Xuddi shu tarzda, inson tanasi o'zgaruvchan joylarga moslashib, kechayu kunduz o'zgarib turadi. Inson tanasining tartibga solish mexanizmi buzilganda kasalliklar paydo bo'ladi. Yuqumli kasalliklar va epidemiyalar bo'lsa, inson va atrofdagi tabiat o'rtasidagi munosabatlarning birligi ham o'z ifodasini topadi. Xitoyda harorat bilan bog'liq ko'plab kasalliklar bahorda uchraydi; yozda issiqlik urishi, dizenteriya, bezgak holatlari ko'payadi; qishda - aksariyat bemorlar shamollashdan aziyat chekishadi Quan", hali ham butun Xitoy bo'ylab mashhur. Shunday qilib, bu holda "odam-muhit" tizimidagi dialektik munosabatlarning ikkala qutbi ham hisobga olinadi. Xitoyliklarni tabiatga moslashishni o'rgatishgan, ammo ular unga o'z tanasining qarshiligini oshirish zarurligini ham tushuntirishgan. Bundan tashqari, tibbiyot klassiklari unga o'z manfaatlari uchun atrof-muhitni o'zgartirishni o'rgatdilar. Bularning barchasi an'anaviy xitoy

tibbiyotining muhim tarkibiy qismidir. Sindromga asoslangan dialektik diagnostika va davolash sindromga asoslangan diagnostika (Bien-Zheng) va shu bilan davolash Xitoy tibbiyotining o'ziga xos xususiyatlari hisoblanadi. Kasallik dialektik diagnostika yordamida tahlil qilinadi, differentsial diagnostika bilan boshqa kasalliklardan ajralib turadi va alomatlari bo'yicha tasniflanadi. Buning uchun Xitoy tibbiyoti ko'plab aniqlangan sindromlardan foydalanadi. Ushbu tashxislar bilan chambarchas bog'liq holda Xitoy tibbiyotida terapiya qo'llaniladi va sindrom va davolash usuli qulf kaliti kabi bir-biriga mos kelishi kerak. Shunday qilib, sindromlarga qarab diagnostika davolash samaradorligini oshirish uchun zaruriy shart bo'lib, u dorilarni tayinlash, massaj, "moxa" dan foydalanish, krujkalar, akupunktur va h.k.lardan qat'i nazar. Ushbu terapiya, G'arb tibbiyotida bo'lgani kabi, bemorni davolashga qaratilgan. Shu bilan birga, shu bilan birga, u diagnostikani boshqarish uchun dialektik moslashuvchanlik bilan xizmat qiladi. O'sha, agar muvaffaqiyatsiz bo'lsa, shifokor tashxisni qayta ko'rib chiqishi kerak. Bundan tashqari, agar davolanish boshlanishidan oldin dialektik tashxis xitoy tibbiyoti usuli bo'yicha o'tkazilgan bo'lsa va bu belgilangan sindromga olib kelgan bo'lsa, biz odatda xitoy tibbiyotidan oqilona foydalanish haqida gapirishimiz mumkin. Dialektik diagnostika va terapiyaning o'ziga xos xususiyati shundaki, bu holda oddiy simptomatik davolash qo'llanilmaydi, boshqa tomondan, uni davolash uchun bir o'lchovli maqsadli usulni qo'llash uchun kasallikni to'liq aniqlash talab qilinmaydi (zamonaviy G'arb tibbiyotida bo'lgani kabi). Xitoy tibbiyoti turli xil alomatlar kasallikning turli bosqichlariga to'g'ri keladi va turli xil kasalliklar turli bosqichlarda o'xshash belgilarga ega bo'lishi mumkin deb taxmin qiladi.

Shuning uchun xitoy tibbiyotiga xos terapiya ikkita mutlaqo boshqacha yondashuv bilan tavsiflanadi: 1. Bir xil kasallikni davolashning turli usullarini qo'llash. 2. Turli xil kasalliklarni davolashda bir xil usulni qo'llash. Xitoy diagnostikasiga xos bo'lgan sindromlar ("kasallik belgisi" ma'nosini anglatuvchi "Bien-zheng" tushunchasidan "zheng") asosan quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi: 1. Sabablarini umumlashtirilgan baholash. Shunday qilib, bu holda, ikki xil kasallik holati, buyrak yallig'lanishi va yurak etishmovchiligi bir xil terapiyani boshdan kechirmoqda, bu xitoy tibbiyotining "turli xil kasalliklarni bir xil usullar bilan davolash" tamoyiliga mos keladi. Shuni ta'kidlash kerakki, Xitoy tibbiyotining dialektik diagnostikasi barcha

holatlarda zamonaviy tibbiyot tushunchalariga muvofiq kasallikning to'liq tashxisini o'rnatish uchun etarli emas. Shuning uchun davolanishda xatolarga yo'l qo'ymaslik va bemorlarning sog'lig'iga zarar etkazmaslik uchun uni zamonaviy G'arb tibbiyotining aniq, ob'ektiv va miqdoriy diagnostika usullari bilan birlashtirish kerak. Xitoy tibbiyoti nazariyasi inson tanasining fiziologiyasi, uning patologiyasi (kasalliklarning paydo bo'lishi va ularning sabablari), tibbiy tadqiqotlar usullari, dialektik diagnostika, terapiya va kasalliklarning oldini olish bilan shug'ullanadi. Xitoy tibbiyoti va zamonaviy G'arb tibbiyotini ilmiy-nazariy jihatdan farqlash masalalari.

An'anaviy xitoy tibbiyoti (bundan buyon matnda TCM deb yuritiladi) yaqinda juda samarali davolash tizimi sifatida tan olindi, shu jumladan bizning mamlakatimizda. Tibbiyotning keng doiralarida ham, endi u to'liq tan olingan. TCM ming yillik isbotlangan an'analarga asoslangan va nafaqat akupunkturni o'z ichiga oladi.

U quyidagilarni taklif qiladi: - igna va isitish terapiyasi, akupunktur va Mox davolash; - tabiiy moddalar bilan davolash - dori terapiyasi; - qo'lda davolash - Tuinning qo'l massaji; - meditatsion nafas olish va harakatlanish mashqlari - tibbiy kigon orqali o'z tanasini bo'shashtirish va anglash; - mushaklarning gevşemesi - meridional gimnastika; - Kerakli ozuqa moddalari bilan davolash va turmush tarziga rioya qilish - xitoycha ovqatlanish bo'yicha ta'lim.

G'arb tibbiyoti tashqi tomondan sog'liqni saqlashga harakat qiladi. Boshqa tomondan, an'anaviy xitoy tibbiyoti (qisqacha TCM) sizga yordam berishni xohlaydi. o'zingizni davolang yoki sog'lig'ingizni saqlang. U har bir insonga xos bo'lgan ichki davolovchi kuchlarni rag'batlantirishga intiladi. U uzoq vaqt davomida kasallarni davolay oladi va sog'lig'ini, farovonligini va ichki uyg'unligini saqlaydi.

An'anaviy xitoy tibbiyoti G'arbnii davolash usullaridan quyidagicha farq qiladi: u o'zining katta nazariy bazasini ishlab chiqdi. Ushbu nazariya, masalan, "yin" va "yang", hayotiy energiya "qi" va boshqa ko'plab ekzotik tushunchalarni eslatib o'tadi. An'anaviy xitoy tibbiyoti tushunchalari va nazariyalari, albatta, zamonaviy ilmiy mezonlarga javob bermaydi. Biroq, nazariy modellar sifatida, ular har doimgidek, bugungi kunda ham adolatli va samarali bo'lib qolmoqdalar - mening kundalik tajribam buni isbotlaydi. Va ular umuman "sochlar bilan tortib olinmagan" emas, chunki bu birinchi qarashda ko'rinadi. Qadimgi xitoyliklar faqat ko'rganlarini tasvirlashga harakat qilishgan. Ular

zamonaviy qurilmalar va tadqiqot usullari haqida bilmaganliklari sababli, hayot va inson tanasining funktsiyalarini boshqacha tarzda tushuntirishlari kerak edi. Shuning uchun ular tabiatdagi va inson tanasidagi kuchlarning o'zaro ta'sirini tasavvur qiladigan aqliy bino yaratdilar.

Ko'pgina sharhlovchilarning fikriga ko'ra, afsonaviy imperator Xuang Diga tegishli bo'lgan muqaddas kitob Nei Ching (aslida) ko'plab taniqli akupunkturistlar tomonidan urushgan davlatlar davrida (Rojdestvo bayramidan taxminan besh yuz yil oldin) yozilgan (yoki tuzilgan). Masih) milodiy II asrda tugagan Xan sulolasi davrida. Asl nusxada "Nei Jing" o'n to'qqiz bobni o'z ichiga olgan va ikki qismdan iborat bo'lib, ularning birinchisi "Su wen", ikkinchisi - "Akupunktur haqida risola" (keyinchalik "Lin Shu" deb nomlangan). Nei Ching bugungi kungacha saqlanib qolgan eng qadimiy tibbiy risola. Bu akupunkturdan foydalanish tajribasining butunligini o'z ichiga olgan an'anaviy xitoy tibbiyotining asosi va eng asosiy matni.

Shuningdek, unda Qadimgi Xitoydagi deyarli barcha falsafiy fikr maktablari umumlashtirilgan:

- Konfutsiylik,
- "Yin-Yang kosmologik maktabi",
- beshta elementli maktab
- daosizm

U quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- anatomiya
- fiziologiya
- patologiya
- gigiena
- akupunktura yordamida davolash usullari
- dori-darmonlarni tayinlash.

Biroq, bu kitob oson emas - metafizik bilimlar darsligi emas. Kitob birinchi navbatda kuzatish va eksperimentlar samarasidir va "energiya" tushunchasini shakllantirish uchun u yaratilish davrida mavjud bo'lgan turli fikr oqimlaridan foydalangan.

Qadimgi Xitoyda falsafiy qarashlar va tibbiyot o'rtasidagi bog'liqlik eng aniq ifodalangan. Bu, ehtimol, Xitoy an'anaviy tibbiyotining o'ziga xos xususiyatlaridan biridir. Inson bu erda mikrokozmi sifatida qaraladi, bu uning tuzilishi va makrokosm bilan ishlashidagi o'xshashliklarni eng batafsil, sinchkovlik bilan aniqlash

uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu sintetik tibbiy va falsafiy bilimlarning shakllanishiga spetsifik ta'sir o'liklarning otopsiyasini taqiqlash bilan - 2-asrda allaqachon Konfutsiy mafkurasi ta'siri ostida bo'lgan. Miloddan avvalgi, natijada insonning ichki tuzilishi g'oyasi xitoylik shifokorlar uchun faqat taxminlar, bilvosita ma'lumotlar va asosan tashqi kuzatuvlar asosida mavjud bo'lib qoldi. Shu bilan birga, anatomik va fiziologik bilimlarning etishmasligi asrlar davomida tananing ajralmas tizim sifatidagi funktsiyalari to'g'risida ishlab chiqilgan juda tushunarli umumlashmalar bilan qoplandi (natijada ularni aylanib yuruvchi meridianlar nazariyasi deb atash mumkin) inson tanasidagi qi ning hayotiy energiyasi), shuningdek, asosan tashqi belgilarni (puls, terining holati, ko'zning irisi va boshqalarni) tahlil qilishga asoslangan diagnostika usullari ishlab chiqilgan. Qadimgi Xitoyning dunyoqarashi va aksariyat falsafiy ta'limotlarining asosi dastlab Tsining yagona energiyasidan kelib chiqqan ikki qarama-qarshi yin va yang kuchlari mavjudligining kosmogonik kontsepsiyasi edi. Ushbu kontsepsiyaga ko'ra, qi "qalinlashishi" natijasida ko'tarilib, Osmonni tashkil etgan va Yerga tushgan loyli va og'ir yin qi yorug'lik va engil yang qi ga bo'linish sodir bo'ldi. Yin (passiv kuch) va yang (faol kuch) o'zgarishi tabiatdagi barcha jarayonlarning tsiklik xususiyatini belgilaydi: kecha va kunduz, ertalab va kechqurun, qish va yoz, sovuq va iliqlik, bedorlik va uxlash, nafas olish va nafas chiqarish va boshqalar. Yin va yangning o'zaro ta'siri qadimgi xitoy g'oyalariga ko'ra dunyodagi barcha harakatlarni va beshta asosiy elementni keltirib chiqaradi: suv, olov, o'tin, tuproq va metall. Ushbu beshta tamoyil hamma narsaning asosi va tabiatning ketma-ket holatlari. Beshta asosiy element va ularga mos keladigan jarayonlar haqidagi ta'limot usinning asosiy falsafiy kontsepsiyasining asosini tashkil etdi. Usin butun olamni va odamni qamrab olgan yagona butunlik g'oyasini izohlash uchun xizmat qiladi. Inson mikrokozmi sifatida Olamning aksidir va tanaga oziq-ovqat bilan kiradigan beshta asosiy elementdan iborat. Uning organlari bir-biri va atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir qiladi va har bir organ ma'lum bir boshlang'ichga mos keladi. Ushbu birlashtirilgan tizimda hamma narsa bir-biriga bog'liq va bir-biriga bog'liq bo'lib, makrokosmosning barcha qismlari va shu sababli mikrokozmi umumiy funktsional tuzilishga ega. Qadimgi xitoylik shifokorlar inson tanasi hayotida va inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish uchun foydalanish tushunchasini qo'llashgan. Shu bilan birga, kasallik

yin va yang muvozanatining buzilishi va beshta asosiy elementning tsiklik o'zaro ta'siridagi muvozanatning namoyon bo'lishi sifatida qaraldi. Shifolash vazifasi, shunga muvofiq, yo'qolgan muvozanatni turli yo'llar bilan tiklashdan iborat edi. Shu bilan birga, umuman, barcha sharq tabobati singari, Xitoy tibbiyoti asosan profilaktik xususiyatga ega edi - kasalliklarga qarshi kurashda emas, balki sog'liqni saqlashni ajralmas ruhiy-badan xarakteristikasi sifatida, u o'z maqsadini ko'rdi.

Bugungi kunda zamonaviy G'arb tibbiyot amaliyotiga vaqt o'tishi bilan ozgina o'zgargan Sharq xalqlari (hind, xitoy, tibet) an'anaviy tibbiyot usullarining intensiv kirib borishini ko'rish mumkin. Ushbu jarayon G'arb va Sharqda 9 tibbiyotining chuqur umumiy nazariy va falsafiy asoslarida juda ziddiyatli farqlar mavjudligi fonida sodir bo'ladi. Tafovutlar shunchalik ahamiyatli bo'ladiki, biz alohida madaniy va tarixiy sharoitlarda va turli xil mafkuraviy zaruriyatlar ta'siri ostida shakllangan tibbiyotning ikki mustaqil paradigmasi (yunoncha *Karritypa* - "misol", "namuna" dan) - G'arbiy va Sharqiy haqida gaplasha olamiz.

Ushbu jarayon ilgari faqat tashabbuskorlarning yopiq jamoalariga tegishli bo'lgan sharq tabobatining bir qancha ezoterik, maxfiy usullari (masalan, Xitoy tsigong gimnastikasining ba'zi texnikalari) endi ommalashib borishi bilan ham rag'batlantirilmoqda.

III-BOB

Hind-Tibet tabobatidagi nazariy bilimlar, davolash yo'llari va falsafiy kontsepsiyalarni yoritib berish

Osiyo xalqlarining qadimiy va o'rta asr tibbiyot bilimlarining ajoyib yutug'i - bu ko'p asrlar davomida ushbu mintaqaning ko'plab mamlakatlarida an'anaviy tibbiyotning eng yaxshi an'analari asosida shakllanib kelgan Hind-Tibet tibbiyotining an'anaviy tizimi. Hatto dastlabki hind traktatlarining mazmuni qadimgi davrlarda tibbiy bilimlarning juda yuqori darajasidan dalolat beradi. Miloddan avvalgi 1 ming yillikda, qadimgi Hindistonning aksariyat falsafiy va ilmiy maktablari rivojlanishning eng yuqori darajasiga etganida, tibbiyot ham o'z avj pallasida edi.

Tabiatshunoslikning eng muhimi tibbiyot butunlay ratsional asosga qo'yildi. Hind-Tibet tibbiyotining asosiy printsipi har doim inson tanasining birligi va yaxlitligi pozitsiyasidir. Shuning uchun har qanday kasallik Hindiston va Tibetning qadimgi tabiblari tomonidan butun organizmning kasalligi sifatida qabul qilingan. Davolangan kasallik emas, balki uning o'ziga xos xususiyatlari va individual moyilligi bo'lgan bemorning o'zi edi, uni tan olish qadimgi diagnostikachilar tomonidan mukammallikka erishildi.

Qadimgi Hindiston va Tibet davolovchilarining davolanishga munosabati quyidagicha ifodalangan: faqat odamning jismoniy, ruhiy va ruhiy holatlarining butun majmuasi uning kasalligi yoki sog'lig'ini belgilaydi. Hind-Tibet tibbiyoti hech qachon qadimiy Elladaning bir qator tibbiyot maktablari uchun odatiy bo'lgan "tor fiziologizm" ga tushib qolmagan va G'arb tibbiyotining yangi davridagi ko'plab keyingi tibbiyot shakllarida jonlangan.

Tibet tibbiyoti - bu qadimgi hind va qadimgi xitoy tibbiyoti, tantra matnlari (eng yuqori realizatsiyaga erishish amaliyoti tizimi) va abhidharma (buddizm dunyoqarashi falsafasi va psixologiyasi) ta'sirida 5-7 asrlarda Tibetda paydo bo'lgan va tarqalgan an'anaviy buddaviy davolash tizimi.

Qadimgi Tibet tibbiyoti ilmiy va falsafiy bilimlarning noyob sintezidir. Dastlab hind ta'limoti asosida paydo bo'lib, u rivojlanish va takomillashtirishni davom ettirdi. Bugungi kunga kelib, sharq

tabobatining tamoyillari juda mashhur bo'lib, qadimgi donolikni zamonaviy diagnostika va davolash usullari bilan samarali birlashtiradi.

Tibet tibbiyotining kelib chiqishi

Qadimgi Tibetda tibbiyotning asosini "To'rt Tantra" (to'liq ismi - "Amrita yuragi, sakkiz qavatli tantra maxfiy og'zaki ko'rsatmalar") - "Chjud-shi" kompozitsiyasi tashkil etadi. Afsonaga ko'ra, u Budda Shakyamuni tibbiy shaklida yozilgan. Risola amaliy va nazariy bilimlar to'plamidir, dorivor moddalar va Tibetdagi sharq tabobati falsafasi haqida gapiradi. Ushbu asarni yaratish vaqtining aniq vaqti noma'lum, ammo uning ildizi 3000 yil avval hind-oriylarning Evropadan Osiyodagi buyuk ko'chishi davriga qadar davom etishi mumkin. Miloddan avvalgi 9-10 asrlarga oid hindlarning "Charaka-samhita" risolasida allaqachon "Chjud-shi" qurilgan sakkizta katta bo'lim mavjud. V asrdan boshlab Tibet tibbiyotining kelib chiqishining ikkinchi (buddist) versiyasiga ko'ra. birinchi buddaviy missionerlar Hindiston va Xitoyning qo'shni Tibetidan kirib kelmoqdalar. Milodiy 7-asrda. Tibet qiroli Songsang-gampo Tibetga shifokorlar, munajjimlar va faylasuflar kelgan va o'zlari bilan juda ko'p buddaviy adabiyotlarni olib kelgan Xitoy va Nepal malika qizlariga uylanadi. Matnlarni tibet tiliga tarjima qilish boshlanadi.

Hindiston shifokori Bxaratraja, xitoylik tabib Xan Vanxan va fors shifokori Galen o'zlarining tibbiy tizimlarining bir risolasini tibetga tarjima qilishadi va bundan Tibet tibbiyot matnini "Qo'rqmaslik qurollari" ni yaratadilar. O'z navbatida, jarrohlik operatsiyalarini amalga oshirishda katta tajribaga ega bo'lgan fors shifokori Galenos Tibetning turli mintaqalarida mashq qilgan uch o'g'li tufayli butun shifokorlar safiga asos yaratdi.

Milodiy VIII asrda. Tibetlik tabib Yutog Yonden Gonpo (katta Yutog-pa) tibbiy manbalarga asoslanib "Chjud-shi" matnini yaratadi, bu kitob shu paytgacha Tibet tibbiyotini o'rganish uchun asosiy darslik hisoblanadi.

Qadimgi Tibetda tibbiy bilimlarning asosiy manbai "Ashtanga-xridaya-samhita" - tibbiyot olimi Vagbhata kichik 2-3 asrlar asarlarida yaratgan risola. U VII asrda ilmiy taraqqiyotga, xususan tibbiyotga katta ahamiyat bergan qiroli Trisong Detsenaning buyrug'i bilan tibet tiliga tarjima qilingan.

Qadimgi Tibetda tibbiyotning asosini uchta mohiyat - nyepa, shilimshiq, shamol va safroni o'z ichiga olgan ta'limot tashkil etadi.

Inson bir-biri bilan o'zaro ta'siri orqali mavjud va bu munosabatlar buzilganida, zaharlanish paydo bo'ladi - xiralik, g'azab va qo'shilish. Shunday qilib, tananing barcha kasalliklari ong bilan bog'liq edi. Kasallikni davolash uchun zaiflashgan va davolanishga xalaqit beradigan boshqa organlarning holatini hisobga olish kerak. Terapiyaning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat edi: "kasallikni emas, balki bemorni davolash", "og'riq qayerdan kelganini emas, balki og'riqni qaerdan davolashni", "tanani butunlay davolash kerak".

Qadimgi Tibetda qo'llaniladigan asosiy davolash usullari dietani, turmush tarzini, dori-darmonlarni va turli xil muolajalarni o'z ichiga olgan. Ular bemorning ahvoli og'irligi va boshqa omillarga qarab alohida-alohida va birgalikda ishlatilgan.

"Chjud-shi" risolasiga ko'ra, dori sifatida ishlatib bo'lmaydigan bunday o'simliklar yo'q. Ularning ishlab chiqarilishi uchun har qanday vositalar ishlatilgan va dorilar retseptlari ba'zida ma'lum nisbatlarda aralashtirilgan bir necha o'nlab ingredientlardan iborat edi. Agar kamida bitta komponent etishmayotgan bo'lsa, dori foydasiz deb topilgan.

Tibet tibbiyoti Sharqiy tibbiyot tizimlari orasida alohida o'rin tutadi. Shunday qilib, ushbu davlat tarixi shuni ko'rsatdiki, bu erda ikki qadimiy madaniyat - Hindiston va Xitoy aloqaga kirishgan. Tibetlik shifokorlar nafaqat ushbu ikkita tibbiy an'analarni o'zlashtiribgina qolmay, balki ularni o'zlarining amaliy tajribalari bilan rivojlantirib, boyitib, o'z mamlakatlarining geografik va iqlim xususiyatlari bilan o'zaro bog'lab, yagona tibbiy tizimga qo'shib olish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Tibet tibbiyoti - bu noyob tizim bo'lib, u hech qanday manbalarda kamaytirilmaydi va millionlab odamlar ishonadi. Ming yillar davomida uning xizmatlaridan nafaqat tibetliklar, balki Hindiston, shimoli-g'arbiy Xitoy, Mo'g'uliston, janubi-sharqiy Turkiston, Buryat va Qalmaq dashtlari aholisi ham foydalanib kelgan.

An'anaga ko'ra Tibet tibbiyoti to'rtta asosiy davolash usullarini qo'llaydi, bu usullar yordamida "Chjud-shi" ga ko'ra kasalliklarga davo mavjud:

1. To'g'ri turmush tarzi;
2. To'g'ri ovqatlanish (to'g'ri va muvozanatli ovqatlanish, oziq-ovqat va ichimliklarni birlashtirish);
3. Dori terapiyasi (o'simliklardan davolash);
4. Tashqi davolanish yoki tibbiy muolajalar, ularga quyidagilar kiradi:

- Ku-Nye Tibetning an'anaviy massaji; issiqlik yoki sovuq terapiya (issiqlik - kompresslar, issiq suv idishlari, tuzlar yoki isitilgan g'ishtlar; sovuq - sovuq toshlar, kristallarni surish);
- balneoterapiya (suv muolajalari, shu jumladan dorivor o'tlar bilan);
- Moxni isitish (shuvoq, ko'mir purolari yoki konuslari yordamida faol nuqtalar bo'yicha);
- akupunktur (refleksoterapiya);
- Targa terapiyasi (qon quyish, hirudoterapiya).

Tibet tibbiyotining tarixi tibbiy bilimlarni to'plash va tushunish sifatida rivojlanib, turli xil traktatlarda bayon qilingan va tasvirlangan. Tibbiyot tarixining ikkita tarmog'i mavjud: ilmiy, uni turli davrlar va xalqlarning tibbiy manbalarida topish mumkin va "Chjud-shi" va boshqa risolalarda tasvirlangan afsonaviy. Bundan tashqari, ko'pincha batafsil o'rganish bilan afsonalar ko'rinishidagi ma'lumotlar tasdiqlanadi.

Tibetlik shifokorlar odamga sog'lig'ini saqlashga va kasallik rivojlanishining oldini olishga yordam beradigan ko'plab maslahat va tavsiyalar berishadi. To'g'ri turmush tarziga oid ushbu profilaktika usullari va ko'rsatmalarning barchasi insonga individual yondoshish tamoyillariga asoslanadi.

Tibetlik tabiblarning fikriga ko'ra, insonning jismoniy va psixologik holatidagi har qanday o'zgarishlar turli xil ekologik omillar ta'sirida sodir bo'ladi. Birinchidan, bu inson o'zgarishi mumkin bo'lmagan ob'ektiv omillar - yashash mintaqasining iqlim sharoiti, fasllarning o'zgarishi; ikkinchidan, bu shaxsning o'zi belgilaydigan sub'ektiv omillar - turmush tarzi, ovqatlanish tartibi, yashash sharoitlari, ish turi, ayniqsa jinsiy munosabatlar. Shu munosabat bilan, tanaga noqulay bo'lgan ob'ektiv omillarning harakatlarini sub'ektiv omillar yordamida tuzatish taklif etiladi.

Ammo inson o'zi uchun eng qulay yashash sharoitlarini yaratishi va sog'lig'ini saqlash uchun ulardan samarali foydalanishi uchun u har xil konstitutsiyaviy tipdagi odamlarga qanday ob'ektiv va sub'ektiv omillar ta'sir ko'rsatishi va ular inson tanasi darajasida o'zaro aloqasi to'g'risida ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Ushbu bilim bizga Tibet tibbiyot tizimi tomonidan taqdim etilgan.

Organizmning ichki muhiti - mikrokosm - turli odamlarda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Tananing ichki muhitining xususiyatlariga

qarab, Tibet tibbiyoti ichki muhitning ozmi-ko'pi o'xshash tabiati bo'lgan odamlar guruhlarini - konstitutsiyaviy tiplarni - shamol, safro va shilliq konstitutsiyasi odamlarini ajratib turadi. Uchta toza va to'rtta aralash turlari mavjud. Insonning ichki muhitining ma'lum xususiyatlari, uning konstitutsiyaviy xususiyatlari atrof-muhit omillari ta'sirini "rad etadi". Shunday qilib, bir xil sharoitlar turli xil odamlarga turli xil ta'sir ko'rsatadi. Va bu ta'sirlarning oqibatlarini ham boshqacha bo'ladi.

Turli xil konstitutsiyaviy turdagi odamlarga ta'sir ko'rsatadigan bir xil omillar, bir holda, kasallikka olib kelishi mumkin, ikkinchisida - uni davolash uchun. Hatto Tibetlik shifokorlar ham yoshga qarab har xil konstitutsiyaviy tipdagi odamlarda organizmning ichki muhit holati qanday o'zgarishini yaxshi bilar edilar.

Demak, har xil konstitutsiyaviy tipdagi odamlar bir xil ekologik omillar ta'siriga turlicha munosabatda bo'lishadi. Ushbu bayonot Tibetning sog'lig'ini saqlash, kasalliklarning oldini olish va ularni davolash bo'yicha tavsiyalarining asosini tashkil etdi. Shuning uchun Tibet tibbiyotida kasalliklarning oldini olish va davolashning dorivor va jismoniy usullari bilan bir qatorda tibbiy ovqatlanish va tibbiy hayot tarzi qo'llaniladi, bu inson konstitutsiyasiga, uning yoshiga va kasallikning xususiyatiga qarab o'zgaradi.

Tibet tibbiyotining tushunchalariga ko'ra, inson tanasida issiq va sovuq kasalliklar rivojlanadi. Juda rivojlangan "issiq jarayonlar" issiq kasalliklarning asosini tashkil etadi. Zamonaviy olimlar, qadimgi Tibet tibbiyot risolalarini tadqiqotchilari "issiq jarayonlar" iborasi organ, to'qima va funktsional tizimning giperfunktsiyasiga to'g'ri keladi deb hisoblaydilar.

Issiq kasalliklar guruhiga yallig'lanish jarayonlari ham kiradi, bu organizmning himoya tizimlarining giperfunktsiyasi ifodasidir. Sovuq kasalliklar turli darajadagi gipofunksional holatlarga, shuningdek ovqatlanish, o'sish va hujayralar bo'linishining haddan tashqari ifoda etilgan jarayonlariga asoslanadi.

Tananing uchta regulyatsiya tizimi - shamol, safro va shilimshiq - issiq va sovuq holatlarni rivojlanishida turli yo'llar bilan ishtirok etadi. Shamol tizimi ko'proq darajada ergotropik (issiq) jarayonlarning rivojlanishini ta'minlaydi, safro tizimi teng darajada issiq va sovuq jarayonlarning rivojlanishini ta'minlaydi va shilliq tizim sovuq jarayonlarning rivojlanishida ko'proq ishtirok etadi.

Shamol, safro, shilimshiq tizimlar faoliyatining buzilishi ular tomonidan tartibga solinadigan jarayonlarning ergotropik va trofotropik o'zgarishiga, natijada kasalliklarning rivojlanishiga olib keladi. Shunday qilib, organizmning uchta tartibga solish tizimining tushunchasi, shuningdek sovuq va issiq holatlar kasalliklarni tasniflash uchun asosdir. Tibet tibbiyot tizimi tabiiy dorilarning ulkan arsenaliga ega. Davolash uchun o'tlardan tashqari, turli xil o'simliklarning ildizlari, mevalari, gullari ishlatiladi. "Er yuzida dori sifatida ishlatib bo'lmaydigan hech narsa o'smaydi", - deydi "Chjud-shi". Ba'zida bir necha o'nlab tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan tibbiy preparatlar juda ehtiyotkorlik bilan tayyorlanadi.

Tibet tibbiyoti o'simlik va hayvonot dori-darmonlaridan tashqari turli xil tuzlar, minerallar, qimmatbaho toshlar va metallardan foydalanadi. Tibetlik shifokorlar kasalliklarni davolashning jismoniy usullaridan ham foydalanadilar. Ular orasida akupunktur, moxibustion, vannalar, kompresslar va moy massaji kabi usullar mavjud.

Tibet tibbiyoti nazariyasining asosini Ayurveda tibbiyoti tashkil etadi. Tarixiy ma'noda, mutafakkir bilimlarni o'z nomidan emas, balki vahiy yoki qadimiy manbalarni anglash sifatida tushuntirgani qabul qilingan. Va Ayurveda va Tibet manbalaridagi tibbiy bilimlarning tuzilishi, "Tantra asoslari" ning birinchi bobidan ko'rinib turibdiki, ilohiy kelib chiqishi bilan bog'liq. Ayurveda yozuvlarida tibbiyotning yaratuvchisi Brahma bo'lib, u shifo sirlarini Prajapati xudosiga, so'ngra navbatma-navbat Ashvinlarga, Indraga va nihoyat, donishmand Bxaratvajaga yetkazgan, u o'z navbatida hind donishmandlari orasida bilim tarqatgan.

Hindiston va Tibetning qadimiy tibbiyot risolalariga ko'ra, uchta Boshlang'ich elementlarning chinakam uyg'un kombinatsiyasi faqat bir nechta odamlarda kuzatiladi. Ko'pchilik uchun organizmni tashkil etuvchi asosiy elementlardan biri ustunlik qiladi. O'z-o'zidan bu kasallikning rivojlanishiga hissa qo'shmaydi, ammo agar to'g'ri rejimga rioya qilmaslik, yomon ovqatlanish, noqulay hayotiy sharoitlar, mos bo'lmagan iqlim va shunga o'xshash narsalar natijasida boshlang'ich elementlardan biri haddan tashqari rivojlansa, kasallik holati yuzaga keladi. Va shifokor sog'liqni tiklashni qat'iy belgilangan davolovchi ko'rsatmalar orqali uchta asosiy elementni kerakli muvozanatga keltirish orqali tiklaydi. Hindiston va Tibetdagi shifokor psixologiya, botanika,

biologiya, farmakologiya, kimyo va boshqa fanlarni puxta bilishi shart edi.

Kasallikni davolash tiklanish bilan to'xtamagani xarakterlidir. Shifokor tanadagi funktsiyalarni to'liq tiklanishini ishonchli ta'minlash, sog'liq va faol uzoq umr ko'rish uchun bemorni yanada ko'proq kuzatishni davom ettirishga majbur edi. Tibet yozuvlarida buddizmga ustuvor ahamiyat berish uchun bilim manbai Shakyamuni Buddaning - Bhaishajya Guru yoki boshqa buddalarning tibbiy gipostazi shaklida tasvirlangan.

Masalan, "Vaidurya-onbo" risolasida odamlar ilgari moddiy ovqatni emas, samadxini iste'mol qilishgan degan afsona mavjud. Ammo bir kishi erdan chiqqan asalga o'xshash moddani yedi va u ovqat hazm qilmadi. Uning nolasini eshitgan Braxma unga qaynatilgan suv ichishni maslahat berdi. Shuning uchun oshqozon buzilishi birinchi kasallik, Brahma birinchi dori, qaynatilgan suv esa birinchi dori hisoblanadi. Ammo buddistlarning fikriga ko'ra, Braxma uni o'zi ixtiro qilmagan, balki Budda Shakya Tubxen tomonidan unga taqdim etilgan matnini eslagan.

Xuddi shunday, boshqa bir afsonada, asura bilan jangda yaralangan Rahu Brahma Budda Kashyap tomonidan bayon qilingan tibbiy matnini eslab, o'zini davoladi.

Traktat matniga ko'ra, "Chjud-shih" da tasvirlangan davolashning o'ziga xos usullari, asosan, shunga muvofiq bayon qilingan: Hindistonda - dorivor formulalar, Xitoyda - moksibustsiya va dorivor formulalar, Dol mamlakatlarida qon ketish, Tibetda puls va siydik tadqiqotlari.

Nabz Tibet tibbiyotida alohida diagnostik ahamiyatga ega. Tajribali Tibet shifokori 360 turgacha ajrata oladi. Bunday holda, impuls to'lqini nafaqat radius arteriyasida, balki tananing boshqa ko'plab qismlarida ham tekshiriladi. Pulse diagnostikasi san'ati ko'plab Evropalik shifokorlar tomonidan so'roq qilingan va ko'pincha so'roq qilinmoqda. Biroq, sezgir sensorlardan foydalangan holda olib borilgan zamonaviy tadqiqotlar va keyinchalik o'lchov natijalarini kompyuterda qayta ishlash puls to'lqinining tuzilishi va qon aylanish tizimining holati, metabolik jarayonlarning darajasi va organ patologiyasi o'rtasida yaqin bog'liqlik mavjudligini ko'rsatmoqda.

Tibet tibbiyotining an'analarida kasallik sababini tekshiruvchi davolovchi bemorning orzulari mavjud bo'lgan uchta holatning qaysi biriga tegishli ekanligini ko'rib chiqadi. Ushbu ma'lumot tufayli u

haqiqiy vaziyatni va kasal odamning tanasi, kuchi va ongining holatini aniqlay oladi. Ba'zida jiddiy, davolanishi qiyin bo'lgan kasallik, yoshlik yoki hatto insonning o'tgan hayotiga qaytgan karma sabablarining natijasi bo'lishi mumkin. Yaqinda sodir bo'lgan harakatlar tufayli kasallik karma sababini keltirib chiqarishi mumkin. Shunday qilib, orzularni o'rganish usuli muammoning asosiy va ikkinchi darajali sabablarini tahlil qilish va aniqlashning eng muhim vositalaridan biriga aylanadi. Tibet tibbiyotida haqiqiy sog'lom holatga erishish uchun ikkita yondashuv mavjud: qat'iy tibbiy va ma'naviy. Ma'naviy an'analar, avvalambor, Koinot bilan uyg'un hayot kechirish zarurligini aytadi (yaxlit yondashuv). Shuningdek, siz tanangiz, nutqingiz va ongingizning ishini kuzatib borishingiz, buzg'unchi hissiyotlarni - "ongning uchta zahari" ni boshqarishingiz va ulardan qochishingiz kerak. Tana, nutq va ong harakatlarini doimiy ravishda kuzatib borish azoblanish sabablarini keltirib chiqarmaslik uchun o'ziga xos buddaviy yondashuvdir. Tibet tibbiyotida davolanishning barcha yondashuvlari va usullari uning tashuvchilari tomonidan buddistlarning "o'rta" qarashlari nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Ushbu yo'lning axloqiy ma'nosi mavjudlik va yo'qlik haddan tashqari holatiga tushib qolmaslik va to'g'ri qarash asosida to'g'ri ishlarni qilishdir. Amaliy tibbiy ma'noda, "Chjud-shih" da tushuntirilganidek, medianlik prinsipi, turmush tarzi median falsafasi - Madhyamakaga asoslangan bo'lishi kerakligini anglatadi.

Tibet tibbiyoti kasallikning maxsus turini - faqat Tibet tibbiyotiga xos bo'lgan maxsus diagnostika usullari bilan karma kasalliklarini tan oladi. Ular allopatiya yoki tashqi davolanish yo'li bilan jismoniy davolanishga yaroqsiz. Ong bilan ishlashdan iborat bo'lgan davolash usuli qo'llaniladi. Buddizmning falsafiy nazariyalari, bodxisattvalar axloqi, Lamrim va Vajrayananing ma'naviy amaliyotlari Tibet tibbiyotining ratsionalistik va ma'naviy asosi bo'lib xizmat qiladi, shu asosda uning etiologik nazariyalari, yaxlit yondashuvlari va davolashning adaptiv usullari ishlab chiqiladi, shuningdek, shifokorning kasbiy va shaxsiy fazilatlarini shakllanadi.

Tibet tibbiyotining yondashuvi kasallik bilan emas, balki bemor bilan ishlash haqida.

Tibet tibbiyoti, ayniqsa, sinusit, allergiya, astma, bronxit, buyrak toshlari, pankreatit, jigar kasalligi, aplastik anemiya, stress bilan bog'liq kasalliklar, gastrit, siydik pufagining yallig'lanishi, leykoreya, ich qotishi, surunkali timash xususiyati sindromi kabi kasalliklarda samarali

hisoblanadi. yo'g'on ichak, oshqozon yarasi, tinnitus, podagra, revmatoid artrit, onko 1-2 shakl, immunitet buzilishi va boshqalar.

Tibetlik shifokorlar nafaqat o'ziga qaramlik yoki nojo'ya ta'sirga ega bo'lgan tabiiy preparatlarni buyuradilar.

Tibet tibbiyoti shifokorining vazifasi energiya muvozanatini uyg'unlashtirish, kasallikning sababini yo'q qilish va umuman tanani yaxshilashdir. Noyob diagnostika usullari energiya muvozanati buzilishining chuqur manbalarini aniqlashga imkon beradi. Masalan, umurtqa pog'onasida og'riqli nuqtalar mavjudligi bilan, odamning ichki a'zolari qanday holatda ekanligi aniqlanadi. Shifokor bemorning ikkala qo'lining radial tomirlaridagi pulsni o'rganadi: avval o'ngda, keyin ayollar chap tomonda, aksincha erkaklar uchun.

Hindiston va Tibetning qadimgi tibbiy asarlari

Ayurveda - bu Hindistonda bir necha ming yillar davomida mavjud bo'lgan va rivojlanib kelgan tibbiy bilimlarning ajralmas va to'liq tizimi (kasalliklarning oldini olish va davolash, temperament va fiziologiya, shuningdek sog'lom turmush tarzi to'g'risida ta'lim berish). Ayurveda ko'plab boshqa an'anaviy dori-darmonlarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi (xususan, Tibet va Qadimgi Yunoniston), shuningdek, u ko'plab zamonaviy naturoterapiya va davolash turlarining manbai hisoblanadi.

Ushbu tibbiy tizimda har bir bemorga yondashuv individualdir va uning asosida, bemor, konstitutsiya va psixofiziologik parametrlar asosida, xususan, to'liq tekshiruvdan so'ng quriladi. Biz o'rganib qolgan diagnostika usullaridan tashqari Ayurveda puls diagnostikasi kabi usulni qo'llaydi, bu qiyin bo'lsa ham juda samarali: uni o'zlashtirish uchun Ayurveda shifokori yetti yil o'qishi kerak.

Dori-darmonlar yoki tibbiy muolajalar alohida tanlanadi, Ayurveda amaliyotida faqat tabiiy, tabiiy vositalar qo'llaniladi: sariyog '(sariyog)', dorivor o'simliklar (3000 dan ortiq!), Ziravorlar, minerallar, metallar, shuning uchun bu dorilar zararli yon ta'sirga ega emas. Har xil massaj turlari (moy bilan, dorivor o'simlik kukunlari bilan), bug 'xonasi kabi usullardan keng foydalaniladi.

Qadimgi an'anaviy hind-tibet tibbiyotining asoslari og'zaki an'anada ustozdan shogirdga o'tib kelgan. Va shundan keyingina tibbiy fikr tajribasi umumlashtirildi va "Ayur-Veda" umumiy nomi bilan qayd

etildi, bu qadimgi hind tilidan - sanskrit tilidan tarjimada "Hayot kitobi" degan ma'noni anglatadi.

Ayur-Veda 1000 dan ortiq dorivor o'simliklarning xususiyatlarini tavsiflaydi, davolashning turli xil usullari va usullarini - psixoterapiyadan tortib jarrohlikka qadar keng qamrovli nazariy materiallarni o'z ichiga oladi, ularning o'rganilishi qadimgi hind tabiblarining o'zlari kuzatayotgan hodisalarni anglashga, umumiy tibbiyot qurishga bo'lgan jiddiy urinishlaridan dalolat beradi.

Yoga terapiyasi keng tanilgan. Yoga qadimgi davrlarda Hindistonda paydo bo'lgan va uning rivojlanishi ko'p yo'nalishlarda sodir bo'lgan. Har xil yoga turlari rivojlangan. Ulardan eng mashhuri Hata Yoga bo'lib, uning sohasi asosan inson jismoniy tizimi hisoblanadi. Xata Yoga maqsadi osonas (tana holati) va pranayama (nafas olish mashqlari) orqali jismoniy mukammallikka erishishdir. Asanalar kasalliklarni yengish va hayotiy kuchni saqlashning ajoyib vositasidir. Turli xil duruqlar yordamida qorin, tos suyagi, ko'krak, bo'yin, oyoq-qo'llarining mushaklari yaxshi holatda saqlanishi mumkin. Yoga mashqlari ichki organlarning ohangini tiklaydi. Xata yoga mashqlarining to'g'ri ishlab chiqilgan to'plami ko'plab kasalliklarni dorilarsiz davolashga yordam beradi.

Yoga yer yuzidagi eng qadimgi bilim tizimidir. Olimlar Vedalarda uning mavjudligiga oid birinchi yozma dalillarni topmoqdalar. Sanskrit tilidan tarjimada "yoga" "ulanish, birdamlik, konsentratsiya, konsentratsiya, harakat" degan ma'noni anglatadi. Ushbu so'zning har bir ma'nosi o'z-o'zidan yoga mohiyatini aks ettiradi, ammo shunga qaramay, asosiy narsa "individuallik, tanani, ongni, ruhni uyg'un birligiga erishish) ham individual darajadagi" bog'liqlik, birlik "deb hisoblanadi. Va insonning olam bilan birligini anglash tashqi dunyo bilan, boshqa odamlar bilan uyg'un aloqa).

Veda matnlaridagi tibbiy vakillar

Tibbiy bilim miloddan avvalgi 9-asrda tuzilgan Yajur Veda-da to'plangan. Ularning fikriga ko'ra, kasallik yoki shikastlanish holatlarida odam xudo-davolovchilarga murojaat qilishi kerak. Keyinchalik, turli tabiblar tomonidan matnlarga tushuntirishlar berildi. Eng taniqli mualliflar - shifokorlar Sushruta va Charaka. Tibbiyotning u yoki bu sohalarida ko'plab boshqa qo'llanmalar saqlanib qolgan. Shiva va Dhanvantari xudolari tibbiyotning asoschilari hisoblangan.

Tibet tibbiyoti qadimgi an'anaviy tibbiyot tizimlariga tegishli, shuning uchun u asosan inson miyasining imkoniyatlariga yo'naltirilgan bilimlarning qat'iy tartibli iyerarxik tuzilishiga ega. Shaxslarning turli xil fikrlash qobiliyatlari ushbu bilimlar tuzilishini tushunishning turli darajalarida ko'rib chiqishni talab qiladi. Tibbiy bilimlarning asoslari va tuzilmalarini bayon etgan Tibet tibbiyotining asosiy matni "Chjud-shi" dir. Shunday qilib, "Chjud-shih" fikrlash qobiliyatining to'rt darajasiga yo'naltirilgan, nisbatan gapiradigan to'rt daraja yoki to'rtta tantraga ega. Shunga ko'ra, birinchi Tantra asoslari donishmandlar uchun, ikkinchi Tantra Tantrasi iste'dodlar uchun, Uchinchi Tantra Ta'lim vasatlik uchun, to'rtinchi Qo'shimcha Tantra bilimsizlar uchun. Masalan, birinchi tantraning oxirida aniq aytilgan: "Bu Ildiz Tantra (hamma narsani) birlashtiradigan yurak sifatida faqat sezgi va aqlga ega bo'lganlar tomonidan o'rganiladi. Bilimsizlar uchun bu tushunarsizdir".

Ammo Tantraning asoslari o'zi ham iyerarxik tuzilishga ega. Shuning uchun birinchi bob bilim matritsasi bo'lib, daholar endi boshqa tibbiy (va nafaqat tibbiy) manbalarga ehtiyoj sezadilar. Bu yerda hamma zamon va xalqlarning tibbiyoti, o'tmishi va kelajagi, davolashning barcha usullari va turlari to'liq tavsiflangan. Mutlaq bilimlarning tuzilishi bu yerda tasvirlangan. Ammo cheklangan aql tufayli milliardlab odamlarning atigi bir nechtasi buni tushunishga qodir. Shuning uchun Tibet tibbiyotida hech qanday sir yo'q. Faqatgina bilimni anglay olmaslik mavjud.

Kanonik, ya'ni o'zgarishga tobe bo'lmagan "Chjud-shi" matnini o'rganish shuni ko'rsatadiki, uning asosiy tarkibiy qismlari sanskrit tilidagi "Ashtanga-xridaya-samhita" risolasi va xitoy tilidan sanskrit tiliga keyin Tibet tiliga tarjima deb hisoblangan "Somaraja" pulsini o'rganish traktati hisoblanadi. Shunday qilib, "Vaidurya-onbo" muallifi - "Chjud-shi" ga sharh bo'lgan va Tibet tibbiyotining rivojlanish tarixiga mos keladigan risola.

Shuningdek, "Chjud-shi" sanskrit tilida Budda Shakyamuni bilan zamondosh bo'lgan shifokor Jivaka Kumar tomonidan yozilgan va keyin tibet tiliga tarjima qilingan degan versiya mavjud.

Biroq, "Chjud-shih" matnidagi ushbu ikkita asosiy manbadan tashqari biz boshqa dori-darmonlardan qo'shimchalar va o'xshashliklarni topamiz. Avvalo, bu "Chjud-shi" bilimlari tarkibiga kiritilgan an'anaviy Tibet tibbiyotidan olingan hayot va ovqatlanish usuli. Ko'rinib turibdiki, Hindiston va Xitoyning issiq va nam iqlimiga yo'naltirilgan turmush

tarzi va ovqatlanish tartibi Tibet va Himoloy tog'larining quruq va sovuq iqlimi uchun turmush tarzi va ovqatlanishiga mos kelmaydi. Va shu ma'noda Tibet tibbiyotining Sibir va Rossiya iqlimi uchun tavsiyalari yogik va xitoyliklarga qaraganda to'g'ri. Masalan, ko'pincha johillar tomonidan "yoga tizimiga ko'ra" yotishdan oldin ko'p miqdorda suv ichish tavsiya etiladi. Issiq iqlimi bo'lgan Hindiston uchun bunday tavsiya foydali bo'lishi mumkin. Sibir va Rossiya iqlimi uchun umuman zararli. Ammo, bu holda, qaysi bemorni, kasalligini va suv yoki dori qabul qilish vaqtini hisobga olish kerak.

Arab tabobati bilan ham o'xshashliklar mavjud. E.G. Bazaron Tibet tibbiyoti atlasidagi shifokorlardan birining obrazi Avitsennaning portretiga o'xshashligini ta'kidladi. Aytish kerakki, Avitsennaning "Tibbiyot kanoni" ning tuzilishi "Chjud-shi" tuzilishiga to'g'ri keladi. Bu yerda ikkita versiya mavjud. Yoki tibbiy bilimlar almashinuvi bo'lib o'tdi yoki "Tibbiyot fanlari kanoni" bundan 2,5-3 ming yil oldin Evropadan Osiyoga xalqlarning katta ko'chishi paytida ko'chib kelgan hind-oriylarning bilimlarining bir qismini aks ettiradi. Hindistonda bu bilimlar "Vedalar" nomi bilan mashhur - Ayurveda, Rigveda, Atharvaveda va boshqalar.

Bon dini, Tibet madaniyati va tibbiyotida yana bir iz qoldirdi. Bu buddizmga Tibet dinidir, shamanizmga yaqin. Va "Chjud-shi" dagi Buddizm uchun Bon va uning ustozlari Shenrabni qoralashgan bo'lsa-da, marosimlarning muhim qismi Bon marosimlaridan olingan.

Namxay Norbu ta'kidlaganidek, Chjud-shi matnini o'rganish shambalaning yo'q bo'lib ketgan tili deb hisoblanadigan shang-shun tilining parchalari mavjudligini ko'rsatadi. Tarixiy jihatdan u Shambala davlatini zamonaviy Afg'oniston hududida ilgari mavjud bo'lgan Shambala davlati bilan bog'laydi. Boshqa tomondan, Bon dinining afsonalariga ko'ra, Tibet, Nepal va Xitoy chegarasida ma'lum bir yopiq maydon Shambala deb nomlanadi. Ushbu hududga kirishni olov xudosi (Me-lha) qo'riqlaydi. Afsonaga ko'ra, Ida yozuvlari bo'lgan saroylar, bog'lar, ustunlar mavjud tili Shang-shun va sayyoramizning asosiy sirini o'z ichiga olgan asosiy minora. Bu uch million yil oldin Oriondan olib kelingan Chintamani toshi ekanligiga ishonishadi. Ushbu toshning qismlari sayyoramiz bo'ylab sayohat qilib, o'zlarini insoniyat tarixidagi tub o'zgarishlar joylarida topmoqdalar.

Shunday qilib, "Chjud-shi" ning ildizlari ming yillar davomida yo'q bo'lib ketadi, tarixiy ravishda hind-oriylar tomonidan bundan 3

ming yil muqaddam Osiyoga bilim olib kelishi bilan ochiladi. Ushbu bilim (shu jumladan tibbiy) Evropa qismida xalq tabiblari tomonidan, rus tilida - sehrarlar tomonidan saqlanib qoldi. Xitoyga tegishli akupunkturi ham Xitoyning yutug'i deb hisoblash mumkin emas. Qadimgi slavyanlar oltin, kumush, mis va temir tayoqchalar yordamida inson terisiga turli xil figuralarni chizish va chizish orqali davolashning o'xshash uslubiga ega edilar. Biroq, o'zini xristian deb atagan imon paydo bo'lishi bilan, ilm egalari, sehrarlar yo'q qilindi. Shunga qaramay, ba'zi bilimlar nasroniylar tizimiga o'tdi, chunki ibodat shaklida davolashning psixologik usullari har doim ham yetarli darajada samarali emas edi. Ammo eski imonlilarga qarshi kurashda bilimlarning qoldiqlari yo'q qilindi.

Tibbiy davolash

Qadimgi Hindistonning ma'lum bo'lgan birinchi tibbiyot ishlaridan biri "Charaka-samhita" risolasi (miloddan avvalgi IX-X asrlar). Ushbu risolada allaqachon "Chjud-shi" da topilgan 8 ta katta bo'lim mavjud. Bo'limlar quyidagicha:

1. yaralarni davolash
2. bosh kasalliklarini davolash
3. butun organizm kasalliklarini davolash
4. ruhiy kasalliklarni davolash
5. bolalar kasalliklarini davolash
6. antidote
7. qarilikka qarshi eleksirlar
8. jinsiy faollikni oshiradigan dorilar.

Ushbu sakkiz qism Ayurveda (Hayotshunoslik) tarkibiga kiritilgan va Vedalar (Bilimlar) ning to'rtinchisi - Atharva Veda-ga qo'shimcha sifatida. Keyin ikki hind olimi Nagarjuna (milodiy I-II asr) va Vagbhata Charaka-samhita risolasining sharhlarini yozdilar. Keyinchalik bu sharhlar tibet tiliga tarjima qilingan va Buddistlar tomonidan qabul qilingan "Danchjur" ensiklopediyasiga kiritilgan. Uchta tibbiy yozuv Nagarjunaga tegishli: Yoga Shataka, Jivasutra va Ava-bxesaja-kalpa.

Nagarjuna vorislari orasida kichik Vagbhata eng mashhur bo'lib, u "Ashtanga-xridaya-samhita" keng risolasini yozgan, u yerda ko'z, quloq va burun kasalliklari bo'yicha qo'shimcha boblar kiritilgan. "Ashtanga-xridaya-samhita" va "Chjud-shi" ni taqqoslashda o'ziga xoslik aksariyat misollarda va xom ashyoning tasnifida uchraydi.

Tibet tibbiyoti rivojlanishining keyingi bosqichida u yuqori darajaga ko'tariladi. Ushbu bosqich Tsar Tisrondezen (790-845) hukmronligiga to'g'ri keladi. Asarlarini tibet tiliga tarjima qilish uchun Tibetga turli mamlakatlardan shifokorlar taklif qilinadi. O'sha paytda "Chjud-shi" risolasi ham sanskrit tilidan tarjima qilingan degan versiya mavjud. Boshqa bir versiyaga ko'ra, "Chjud-shi" muallifi mashhur Tibet shifokori Yutogba-gombo Jrga tegishli. Ma'lumki, kichik Yutogba-gombo Chjud-shiga bir nechta asarlar va qo'shimchalar yozgan va ehtimol Chjud-shi traktatini qayta ko'rib chiqqan. Yutogba-gombo-juniorning "Chjud-shi" ga eng mashhur asarlari va qo'shimchalari "Sershan", "Song-shan", "Cha-lag-chjo-bzhad" dir.

Buddist islohotchi Tsongxapa (1357-1419) hayotidan so'ng Tibetda ikkita tibbiyot maktabi Jangba va Surharba mavjud edi. Ularning asoschilari, shuningdek, Chjud-shi risolasidagi sharhlarga muvofiq yozilgan yirik asarlarning mualliflari. Buddizm iyerarxlarini, dinda bo'linishdan saqlanishni istab, o'z mafkuralarini birlashtirishga harakat qilishdi. Tibet tibbiyoti ham isloh qilindi. Shifokor va siyosatchi sifatida tanilgan V Dalay Lama Desrid-Sanjay-Chjamtsoning regenti islohotlarni o'z zimmasiga oldi. U Chjud-shih haqida keng sharh yozdi, unda aytadiki, avvalgi davolovchilar va risolalarning noaniqliklari va xatolari yo'q qilindi. Ushbu sharh Vaidurya-onbo deb nomlanadi.

Tibbiy bilimlar birlashtirilgandan so'ng, avvalgi risolalar muhrlangan va aslida ulardan foydalanish taqiqlangan. Biroq, "Vaidurya-onbo" ko'plab nazariy hisob-kitoblarga ega bo'lgan keng risola bo'lib, u past darajadagi amaliyotchilar uchun umuman qulay emas edi. Shuning uchun, "Vaidurya-onbo" dan tashqari, amaliy shifokorlar uchun "Lhantab" umumiy va xususiy patologiya risolasi ham yaratildi. Bu kasalliklarni davolashga qaratilgan. Hayoti davomida Desrid-Sanjay-Chjamtso ikki shogirdiga Vaidurya-onboni tasvirlashni buyurgan. Shunday qilib, o'n mingdan ziyod chizilgan 76 varaqni o'z ichiga olgan "Tibet tibbiyotining atlasini" paydo bo'ldi. Desrid-Sanjay-Chjamtsoning o'limidan so'ng yakunlandi.

Yana bir taniqli farmakolog va farmakolog Danzin Pxuntsog Desrid-Sanjay-Chjamtsoning zamondoshi bo'lgan. Uning "Shelprang" asari ahamiyati jihatidan "Vaidurya-onbo" bilan tengdir. Shelprang o'simlik, hayvonot va mineral kelib chiqadigan 2294 turdagi dorivor xom ashyoni barcha tafsilotlari (aniqlashtirish, yig'ish, quritish, tekshirish va boshqalar) bilan tavsiflaydi. Uning ikkinchi asari -

farmakologiya bo'yicha qisqartirilgan Shelgong risolasi. Bundan tashqari, u dorivor xom ashyoni qayta ishlash texnologiyasi bo'yicha "Kunsal-nanzod" risolasini, "Darhi-Damba" qon to'kilishiga oid risolani va "Mazan-dam" katerizatsiya bo'yicha qo'llanmani yozgan.

XVIII asrdan boshlab Tibet tibbiyoti Mo'g'ulistonda tarqalgan. Mo'g'ul tiliga turli risolalar tarjima qilinmoqda. Tibbiy terminologiya bobidan iborat "Donishmandlar manbasi" (1742) tibet-mo'g'ul terminologik lug'ati tuzilmoqda. Ko'plab risolalar mo'g'ul shifokorlari tomonidan yozilgan qadimgi mo'g'ul tilida uchraydi. Mo'g'ulistonlik shifokorlar ishining asosiy yo'nalishi Tibet va Xitoy asl xom ashyosining o'rnini bosuvchi vositalarni topishga qaratilgan edi. Aytishim kerakki, ba'zida asl nusxadan ko'ra samaraliroq bo'lgan o'rinbosarlar topilgan. Traktatlar orasida eng mashxurlari - shifokor Sumba-Xambo-Yeshei-Balchorning "Shelgar-malon" va tabib Jambal-Dorjening "Dzeitsxarmigchjan" risolalari.

Tabiblar, kasalliklar va davolash haqida

"Chjud-Shi" risolasida shifokorlar va ularning bemorlarga nisbatan vazifalari haqida bir bob mavjud. U olti qismdan iborat: 1) tibbiy an'analar; 2) tibbiy xizmat; 3) shifokorlarning xizmatlari; 4) bilim; 5) shifokorlarning vazifalari; 6) tibbiy amaliyot mevalari.

Tibbiyot sinfining an'analariga ko'ra, shifokor quyidagi fazilatlarga ega bo'lishi kerak: tibbiyot bilan shug'ullanish qobiliyati; insoniyat; ularning vazifalarini tushunish; bemorlarga nisbatan do'stona munosabat; boshqa fanlarda mehnatsevarlik va xabardorlik. Insonparvar bo'lish, qo'shnilarning baxtsizliklarini ko'rib, ularga samimiy va adolatli bo'lishni, ularga iloji boricha yordam berishni va yaxshi va yomon odamlarga teng munosabatda bo'lishni anglatadi. Insonparvar shifokorlar mehr-oqibat ko'rsatishi, odamlarni sevishi va istisnosiz barchaga quvonch baxsh etishi kerak. Keyinchalik "Chjud-Shi" da aytilganidek, ehtiroslarga berilmaydigan va yolg'on yo'llarni tanlamaydigan, kasallarga yordam berishga harakat qiladigan shifokorlar, keyingi dunyoda go'zal ilohiy mamlakatda qoladilar.

Tibet tibbiyotidagi dorivor moddalar sakkiz turga bo'linadi: 1) metallar (oltin, kumush, mis, temir, qalay, po'lat, simob va boshqalar); 2) minerallar (malaxit, marvarid, marvarid qobig'i, mercan, lapis lazuli, turli xil toshlar va boshqalar); 3) tuproq moddalari (har xil turdagi loy, tosh mox, tog 'qatroni, har xil tuz va boshqalar); 4) daraxtlar va butalar

(kofur va limon daraxti, oq va qizil sarv, kokos palmasi, kardamon va mushk daraxti, anor, zirk, akasiya, sambuk, uzum, olma daraxtlari, har xil turdagi qalampir, nok, gilos va boshqalar); 5) o'tlar (za'faron, gentian, yalpiz, romashka, chinnigullar va boshqalar); 6) o'tlar, daraxtlar va hayvonlardan olinadigan sharbatlar; 7) ildizlardan, magistrallardan, novdalardan, barglardan, pichan, po'stloqdan, gullardan, mevalardan va mevalardan olingan damlamalar; 8) hayvonlardan ajratib olingan moddalar (go'sht, qon, yog', teri, jun, shox, safro, mushk va boshqalar).

Dori vositalari ta'mga va ta'sirga qarab dorivor moddalardan iborat. Tibet dorilarining ajralmas xususiyati ularning ko'p komponentli bo'lishidir. Ko'pgina dorilar qat'iy nisbatlarda 30-60 moddadan iborat bo'lib, ular asosiy faol moddalar kontseptsiyasini deyarli chiqarib tashlaydi. Butun kompleks ishlaydi va tarkibiy qismlardan birining yo'qligi dorining davolovchi samaradorligini pasaytiradi deb ishoniladi. Dori-darmonlarni tayyorlash marosimining o'zi ham murakkab, shuning uchun ularni uyda tayyorlash mumkin emas. Keyinchalik Tibet tibbiyotining nazariy asoslari shakllandi va buddizmning Tibetda tarqalishi (5-asr). Asosiy matn - "Chjud-shi" (shuningdek, "Jud-Shi", "Chjud-Shi", "Yud-Shi"; tarjima qilingan: "To'rt asos") - Tibet tibbiyotining mavzusi. "Chjud-shi" she'riy shaklda yozilgan va yoddan o'rganishni maqsad qilgan. To'liq ismi "Amritaning yuragi - maxfiy og'zaki ko'rsatmalarning sakkizta tantrasi". Matn hind mualliflari Vabhati Kichik va Chandrananda asarlari asosida yozilgan bo'lib, nazariy tushunishda u tantra va abhidharma matnlariga qaytadi.

Risola quyidagi qismlardan iborat:

- "Tsa-chjud" ("Tibbiyotning ta'rifi yoki ta'rifi") - "asoslarning tantrasi", olti bobdan iborat. U Tibet tibbiyotining mohiyatini ochib beradi, asosiy kasalliklar, diagnostikasi va davolash usullari to'g'risida ma'lumot beradi, "Chjud-shi" tuzilishi va xulosasini tavsiflaydi.

- "Shed-chjud" ("Nazariy tibbiyot") - "tushuntirishlar tantrasi", 31 bobdan iborat bo'lib, 404 kasallikni davolash bo'yicha amaliy qo'llanma hisoblanadi. Ushbu bo'limda anatomiya, fiziologiya, embriologiya, farmakoterapiyaning umumiy nazariyasi ishlab chiqilgan, organizmning qanday ishlashi va qanday ishlashi tushuntirilgan, turmush tarzi va to'g'ri ovqatlanish bo'yicha maslahatlar berilgan. Oxirgi bobda shifokor qanday fazilatlarga ega bo'lishi kerakligi tasvirlangan.

- "Mannag-Chjud" ("Klinik tibbiyot") - "Ko'rsatma Tantra", ikkita bo'lim va 92 bobdan iborat. Kasalliklarning asosiy sabablari, qo'shma

omillar va alomatlar tavsiflangan, tekshiruvga tayyorgarlik usullari, davolash vositalari va oldini olish usullari ko'rsatilgan.

- "Chi-chjud" ("Dorixona", yoki "Tibbiy vositalar to'plami") - "qo'shimcha tantra", 27 bobdan iborat. Diagnostika, Tibet dori-darmonlarini tayyorlash va ulardan foydalanish retseptlari to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Tantra shuningdek, ularning ta'sirini kuchaytiradigan beshta davolovchi protsedurani (flebotomiya, moxibustion, kompresslar, vannalar va ishqalash) va akupunktumi tasvirlaydi.

Tibet tibbiyotining keyingi rivojlanishiga "Shalog-job-jad" - "Chjud-shi" ga sharh yozgan Yutogba Yondan-gombo (1112-1209) va "Lxantab" asarini yozgan Desrid Sanjay Jamtsxo (1653-1705) katta hissa qo'shdi. ("Terapiya bo'yicha qo'llanma") "Chjudshi" va "Vaidurya-onbo"ning 3-qismiga qo'shimcha sifatida ("Chjud-shi" sharhi).

Rossiyalik o'quvchi birinchi marta "Chjud-shi" matni bilan 1898 yilda, P.A.Badmaevning "Tibetda tibbiyot ilmi tizimi to'g'risida" asari nashr etilganida, shu jumladan risolaning dastlabki ikki qismining sharhlangan tarjimasi bilan tanishishga muvaffaq bo'ldi. 1903 yilda Badmaev tarjimasining yangi nashri nashr etildi va besh yildan so'ng 1876-1898 yillarda A. Pozdneev tomonidan tayyorlangan "Chjud-shi" ning yana bir tarjimasi paydo bo'ldi. Shuningdek, D. B. Dashievning 1988 yilda birinchi marta nashr etilgan tarjimasi mavjud. An'anaviy Tibet tibbiyotining asosiy matni "Chjud-shi" risolasi) - "To'rt tibbiy tantralari", "Tibet tibbiyotining sakkiz marta yashirin ta'limi" ("tantra" - so'zma-so'z "uzluksizlik", "bog'lanish", "ip", "asos" matolar). An'anaviy Tibet tibbiyotida oltita asosiy tashqi terapiya (protsedura) mavjud. Chjud-shi traktatida ushbu tashqi terapiya turlari quyidagi tartibda keltirilgan: qon ketish (organizmning 77 nuqtasida surunkali kasalliklar uchun ishlatiladi), moksibustsiya (tananing ma'lum nuqtalarida qo'llaniladi), kompresslar, balneoterapiya, Ku Nye massaji, akupunktur.

"Chjud-shi" she'riy shaklda yozilgan va yodlashga mo'ljallangan. U 4 qismdan (156 bob) iborat.

- Birinchi qism - "Dastlabki asos" Tibet tibbiyotining mohiyatini, uning nazariy va amaliy asoslarini ochib beradi.

- Ikkinchi qism - "Tushuntirish asoslari" - organizmning hayotiy faoliyati, uning tuzilishi va rivojlanishi, kasalliklarning shakllanishi va ularni davolashga yondashuvlar, shuningdek, shifokor odob-axloqi to'g'risida nazariy fikrlarni o'z ichiga oladi.

• Uchinchi qism bo'lgan «Amrlar asoslari» ichki kasalliklarni boshqarish bo'yicha amaliy ko'rsatmalar beradi. Uning 92 bobida kelib chiqishi, rivojlanishi, lokalizatsiyasi, bemorning jinsi va yoshi, kasallik belgilari va ularni davolash usullari bilan ajralib turadigan 404 ga yaqin kasallik guruhlarini tasvirlangan.

• To'rtinchi qism - "Qo'shimcha asos" - puls bo'yicha diagnostika, siydik tekshiruvi natijalari, dorivor pishloq tayyorlash usullariga bag'ishlangan ya, shuningdek, bugungi kunda refleksoterapiya deb ataydigan yo'nalish.

Yo'lning murakkabligi uning alohida bo'limlarida ko'plab sharhlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Ular orasida eng to'liq va ommabop 1688-1689 yillarda tuzilgan "Vaidurya-onbo" asari. va Buddist monastirlari qoshidagi tibbiyot maktablarida asosiy o'quv qo'llanma bo'ldi. Uning muallifi Desrid Sanjay-Chjamtso Tibet imperatorlarining avlodi, Dalay Lama 5 - Agvan-Lobsan-Chjamtso saroyida tabib va davlat arbobi bo'lgan. Ushbu asar Chjud-shi risolasidan qariyb 3 barobar katta, chunki unda maxsus atamalar va tushunchalar, g'oyalar va printsiplarning batafsil talqinlari, uning matniga qo'shimchalar, shuningdek, qadimiyroq tibbiy yozuvlar mualliflarining qarashlari mavjud.

"Vaidurya-onbo" "Tibet tibbiyotining atlasini" ni to'ldiradi, u 77 varaqdan iborat bo'lib, unda Tibet dori-darmonlari va ularning ishlatilishi tasvirlangan 10 mingdan ortiq rangli illyustratsiyalar ko'rsatilgan.

An'anaviy Tibet tibbiyoti G'arbnikidan tubdan farq qiladigan nuqtai nazardan inson va uning tanasi tuzilishi haqidagi eng keng bilimlar to'plamidir. G'arb shifokorlari kasallikka chalingan organga diqqatni jamlab, kasallikning sababini ko'rsalar, Tibetning an'anaviy tibbiyoti odamni uni o'rab turgan Buyuk Koinot yoki makrokosmning bir qismi sifatida qabul qiladi. Shunday qilib, insonning holatiga Koinotda sodir bo'ladigan barcha jarayonlar ta'sir qiladi.

Inson salomatligiga ta'sir etuvchi omillarni shartli ravishda ikki guruhga bo'lish mumkin: ob'ektiv va sub'ektiv. Shunday qilib, birinchi guruhga odamning yoshini belgilaydigan vaqt, yilning fasli, yashash joyining iqlim sharoiti va boshqalar kabi omillar kiradi. Ikkinchi guruhga turmush tarzi, mehnat va ovqatlanishning o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek jinsiy odatlar kabi omillar kiradi. Tibet davolanishiga katta ta'sir ko'rsatgan Xitoy tibbiyoti ob'ektiv omillarning

salbiy ta'sirini odam boshqarishi mumkin bo'lgan sub'ektiv vositalar yordamida tuzatishni taklif qiladi; Tibet tibbiyoti buning uchun zarur bo'lgan bilimlarga ega.

G'arbni tez-tez dori sifatida ishlatadigan an'anaviy G'arb davolovchi tizimlaridan farqli o'laroq, Tibet terapiyasi o'simlik choyi, hap va fitobatlariga asoslangan bo'lib, ularni ekologik toza, noyob va to'g'ri ishlatilganda yon ta'sirlarni yo'q qiladi. Tibet tibbiyoti bilan davolash tanada ishlab chiqarilgan moddalarni almashtirmaydigan, ammo organlarning tiklanishiga va o'z vazifalarini mustaqil bajarishiga yordam beradigan dorivor dorilarning yumshoq ta'siriga bog'liq.

An'anaviy Tibet tibbiyoti odamni bir butunlik va har qanday kasallik - bu uyg'unlikning buzilishi deb bilganligi sababli, davolanish shunga muvofiq amalga oshiriladi - bu nafaqat tabletkalar va fitovannalarni qabul qilishni, balki inson ongini o'zgartirishning ko'plab texnikalarini ham o'z ichiga olgan butun majmua. meditatsiya, yoga, mantrani o'qish va h.k.

Tibet tibbiyoti bilan davolash faqat dori-darmonlarni qabul qilish va jismoniy mashqlar bilan cheklanmaydi. Tibet davolanishi odatda ovqatlanish va terapevtik turmush tarzini o'z ichiga oladi, bu qat'iy individualdir. Har bir inson boshqalardan odatlari bilan ham, ichki tartibga solish bilan ham farq qiladi, chunki uchta tartibga solish tizimidan biri (shamol, safro yoki shilimshiq) ustun bo'lishi mumkin, Tibet tibbiyotida davolanish amaliyoti o'zaro farq qilishi mumkin.

Dominant tartibga solish tizimi tomonidan belgilanadigan shaxs konstitutsiyasining turi uning ba'zi kasalliklarga moyilligiga ta'sir qilishi mumkin va shuning uchun bu Tibet davolash usullariga ta'sir qiladi. Masalan, sovuq va nam iqlim sharoitida yashovchi balg'am konstitutsiyasiga ega bo'lgan odam balg'am bilan bog'liq kasalliklarning rivojlanishidan ehtiyot bo'lishi kerak. Natijada, u ushbu tartibga solish tizimini zaiflashtiradigan va qolgan ikkalasining ta'sirini kuchaytiradigan davolanish usullarini qo'llashi kerak bo'ladi. Shunday qilib, hind va xitoy tibbiyotining ta'sirini birlashtirgan Tibet shifo amaliyoti eng kuchli qo'shilgan o'zlarining so'nggi bilimlari va Tibet tibbiyotini shakllantirish. Tibet tibbiyotida kasallik inson tanasining barcha tizimlarining energetik va organik nomutanosibliigi deb ta'riflanadi. Kasallik tanadagi fiziologik energiya muvozanati (muvozanat) bilan boshlanadi. Turli xil sharoitlar, iqlim va fasllar, zararli ovqatlanish va xatti-harakatlar natijasida kelib chiqadigan salbiy his-tuyg'ular - bularning barchasi inson salomatligiga

salbiy ta'sir qiladi, bu esa jismoniy va psixologik farovonlikda namoyon bo'ladi. Bunday kasalliklar kasallik deb ataladi. Terapiyani boshlashdan oldin, bemorning qaysi kasallik turiga chalinganligini aniqlash uchun diagnostika usullari qo'llaniladi. Aks holda, massaj to'g'ri va samarali bo'lmaydi.

Diagnostik usullarga quyidagilar kiradi:

1) bemorni tekshirish - tananing o'lchamlari va shakli, terining rangi, sochlari, mixlari va tishlari, ko'zlari, burunning tashqi va ichki qismlari, tilining tashqi tekshiruvi. Shuningdek, mukus, najas, qusish, siydik (agar mavjud bo'lsa) - rangi va tarkibi hisobga olinadi.

2) palpatsiya - haroratni aniqlash, o'smalar yoki kistalarni aniqlash uchun bemorning tanasini tekshirish usuli. Teri, soch va timoqlar ham tekshiriladi.

3) bemorning pulsini o'rganish Tibet diagnostikasining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, puls urishi bemorning ichki a'zolari holati va kasallikning mohiyati to'g'risida ma'lumot beradi.

4) bemorni so'roq qilish, uning davomida kasallikning sabablarini va uning alomatlarini aniqlash kerak.

Diagnostika bosqichida kasallikning boshlang'ich (psixo-emotsional darajasi) va ikkilamchi (iqlim / fasl, provokatsiyalar, ovqatlanish, turmush tarzi) sabablarini to'g'ri aniqlash muhimdir.

To'liq tashxisdan so'ng siz odamning kasalligini keltirib chiqargan muvozanatni tiklash uchun qabul qilingan umumiy davolash usullarini qo'llashingiz mumkin.

Kasallik sabablari. Tibet tibbiyotining g'oyalariga ko'ra, "barcha kasalliklarning umumiy sababi bitta - bu o'z" men "ini bilmaslikdan kelib chiqadigan johillikdir. Jaholat natijasida kasallikning uchta o'ziga xos sababi ko'rib chiqiladi - uchta zahar: ehtiros, g'azab va ahmoqlik. Ularni "ruh kasalliklari" yoki "sabab kasalliklari" deb ham atashadi. Insonning ruhiy tabiatidagi ushbu kasalliklarning kelib chiqish sabablari odamning jismoniy tanasidagi "uchta illat" - uchta tartibga solish tizimining buzilishi, shamol, safro va shilimshiqdir. Xo'roz, ilon va cho'chqa shaklida uchta zahar va uchta yomon narsa tasvirlangan. Nazorat tizimlarining buzilishi, shuningdek, "tanadagi kasalliklar" yoki "oqibatlar kasalliklari" deb nomlanadi.

Kasalliklarning barcha sabablari bu (bu) hayotda paydo bo'lishi yoki oldingi hayotdan kelib chiqishi mumkin, ya'ni karma (oldingi hayotda sodir etilgan ishlar uchun) bo'lishi mumkin. Bu hayotdagi

sabablar va karmik sabablarning birgalikdagi harakati natijasida paydo bo'lgan aralash tabiat kasalliklari ham mavjud.

Jismoniy tanadagi kasalliklar paydo bo'lishining sabablari va shartlari to'g'risida ma'lumot "Chjud-shi" ning 2-jildining 8-11-boblarida keltirilgan. Jismoniy tananing kasalliklari ichki va tashqi sabablarga ega.

Kasalliklarning ichki sabablari uchta tartibga solish tizimining buzilishi, shamol, safro va shilliqqurtdir.

Kasalliklarning ichki sabablari kasalliklarning yaqin sabablari deb ham ataladi. Tananing tartibga solish tizimidagi buzilishlar kasalliklarning tashqi yoki uzoq sabablari deb ataladigan turli xil tashqi omillarning ta'siri natijasida yuzaga keladi.

Kasalliklarning tashqi sabablariga yashash joyining iqlimiy-geografik xususiyatlari, atrof-muhitning mavsumiy omillarining ta'siri, mehnat va yashash sharoitlari, ovqatlanish tartibi va insonning jinsiy hayotining xususiyatlari kiradi.

Tibet tibbiyoti kasalliklarning tashqi sabablarini ham tanaga turli xil yo'llar bilan kiradigan yuqumli moddalar deb ataydi: oziq-ovqat va ichimlik bilan, nafas olayotganda havo bilan, cho'milish paytida va boshqalar.

Har xil turdagi jarohatlar kasalliklarning tashqi sabablari deb ham ataladi. Kasalliklarning tashqi, yoki uzoqroq, ichki yoki yaqin sabablari, kasallikning rivojlanishidagi ishtiroki xususiyati bo'yicha 3 guruhga bo'linadi: 1. Yaratuvchi 2. Yig'ish va harakatga keltirish va 3. namoyon bo'lishiga hissa qo'shish.

1. "Tug'adiganlar - tug'ib beradigan va ko'paytiradiganlar"
2. "Zaryad yig'iladi va harakatga keltirildi"
3. "Ko'rinishga ta'sir qiluvchi omillar kasallikning namoyon bo'lishiga turtki beradi" (kasallikning qo'zg'atuvchi omillari). Kasallik sabablari, shubhasiz, tartibga solish tizimlarining o'zlarini, ularning holatini, ya'ni kasalliklarning ichki sabablarini o'z ichiga oladi, ular boshqa sabablarga ko'ra to'planib, harakatga keltiradigan, ya'ni tashqi sabablarga ko'ra kasalliklarni "keltirib chiqaradi". tartibga solish tizimini to'playdigan va harakatga keltiradigan sabablarga yashash joyining iqlim xususiyatlari, yil fasllarining ta'siri, to'yib ovqatlanmaslik, organizmning ichki muhit holatiga va ish tabiatiga mos bo'lmagan turmush tarzi kiradi.

"Taste to'g'risida" bobda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, barcha oziq-ovqat mahsulotlari ma'lum birlamchi ta'mga va ikkilamchi xususiyatlarga ega.

Oltita asosiy ta'mning har biri (shirin, nordon, sho'r, achchiq, achchiq va achchiq) regulyatsiya tizimi, shamol, safro yoki shilliq qavatining holatiga ma'lum ta'sir ko'rsatadi, tizimni kuchaytiradi yoki bostiradi. Bundan tashqari, tanadagi metabolizm jarayonida oziq-ovqat mahsulotlariga ega bo'lgan ikkilamchi xususiyatlar ham kasallikning rivojlanishida yoki uni bostirishda ma'lum bir tarzda ishtirok etadi. "Har qanday kasallikni keltirib chiqaradigan oziq-ovqat sharbatini Penetratsiya shamoli yo'llar orqali olib yuradi. Va shaffof sharbat yo'llarga kirganda, osmondagi bulutlar singari tegishli hayot tarziga ega bo'lgan barcha kamchiliklar o'sib, o'z joylarida to'plana boshlaydi. Qulay sharoitlarda ular harakatlana boshlaydi va oltita yo'l bo'ylab (teri, mushaklar, qon tomirlari, suyaklar, zich va bo'shliq organlar) shoshilib kasallikka aylanadi".

Binobarin, yashash joyining iqlim xususiyatlari, yashash sharoiti va oziq-ovqat mahsulotlarining to'plami kabi omillar yordamida har bir odamda tug'ma xususiyatlarga ega bo'lgan va vaqt va makondagi ob'ektiv ekologik omillar ta'siri ostida ma'lum o'zgarishlarga uchragan tananing ichki muhit holatini tuzatish mumkin.

Tibet tibbiyotida ushbu turdagi ma'lumotlar sog'liqni saqlash, uzoq umr ko'rish, kasalliklarning oldini olish va davolash bo'yicha tavsiyalar uchun asosdir.

Davolash usullari. Tibet tibbiyot tizimida kasalliklarni davolash printsipli allopatik bo'lib, ta'siri aksincha. Ma'lumki, insonning barcha kasalliklari tananing uchta tartibga soluvchi tizimining, shamol, safro, shilliq qavatining buzilishlariga asoslangan. Tizimlarning har birining buzilishi uch xil: charchoq, to'planish va hayajon. Kasallikning asosini to'planish turini tartibga solish tizimining buzilishi bo'lgan hollarda, kasallikni davolashda tizimni zulm qilish, to'plashni bostirish xususiyatiga ega vositalar va aksincha, charchoq turini tartibga solish tizimining buzilishi asosida kasallikni davolashda vositalar ishlatilgan tizimni oshirish (rag'batlantirish). Agar kasallikning asosini tartibga solish tizimining qo'zg'alishi tashkil etgan bo'lsa, unda bunday patologiyani davolashda tinchlantiruvchi va shuningdek tozalovchi vositalardan foydalanilgan.

Kasalliklarni davolashning allopatik printsipli asosida Tibet tibbiyoti issiq kasalliklarni davolashda sovuq dorilarni va sovuq kasalliklarni davolash uchun issiq dorilarni qo'llagan.

Issiqlik va sovuqlik muvozanatini keskin buzmasdan patologiyani davolashda Tibet shifokorlari issiqlik va sovuqlik nuqtai nazaridan neytral xususiyatlarga ega bo'lgan dorivor kompozitsiyalardan foydalanganlar.

Kasalliklarni davolashda Tibet tibbiyoti kasallikning sabablari haqidagi nazariy g'oyalarga asoslanib, terapevtik turmush tarzidan, tibbiy ovqatlanishdan, giyohvand moddalarni davolashdan va fizioterapiyadan foydalangan, bularning barchasi kasalliklarga "qarshi". "Kuchli issiqlik uchun to'rtta suvni to'kib tashlang: kofur va" mayda uchidan "qon quyish dorilar va protseduralar suvi, mos ovqatni tayinlang - bu dietaning suvi, bemor salqin tursin bu hayot tarzi suvidir.

Tibet tizimi kasalliklarning oldini olish va davolashda restorativ oziqlanish va ochlikni yakka o'zi yoki parallel ravishda dorivor va fizik davolash usullari va tegishli turmush tarzidan foydalangan.

Qattiqshtiruvchi ovqatlanish odatda o'sish kasalliklarida qo'llaniladi etra, zohidlik va mashaqqatli ish tufayli tana kuchining charchashi, yosh ayollarda, homiladorlik paytida, tug'ruqdan keyingi davrda, qon ketganda, o'pka kasalliklarida, keksa odamlarni davolashda, uyqusizlik, qayg'u, charchoq va o'sish davrida kuchni yo'qotish.

Tibet tibbiyotining arsenalida davolovchi ro'za ham mavjud. Och qolish uchun ko'rsatmalar: ovqat hazm qilish buzilishi, yog 'bilan doimiy ovqatlanish, bo'g'imlarda qattqlik, jantlar, gchin-sniyan, taloq, gırtlak, miya, yurak kasalliklari, isitma va diareya, tanadagi og'irlik, ishtahaning buzilishi, najas va siydikni ushlab turish, semirish, chhu-sir kasalliklari, shilliq va safro ko'payishi. Ochlik paytida tananing yoshi va kuchini hisobga olish kerak. Yosh va kuchli odamlar qishda och qolishlari kerak. Ochlik paytida tegishli rejimga rioya qilish va ma'lum bir turmush tarziga rioya qilish tavsiya etiladi.

Ochlik bilan parallel ravishda ishlatiladigan yana bir dori turi - bu tozalovchi formulalar. Kasalliklarni tozalovchi dorilar bilan davolash "kasallikni qo'zg'atishga va chiqarib yuborishga" qaratilgan. Emetika, laksatiflar va klizma zham-rci uchun birikmalar tozalovchi birikmalar sifatida ishlatiladi. "Kasallikni hazm bo'lmaydigan zonadan olib tashlash" uchun qusish vositalarini qo'llash tavsiya etiladi, va kasallikni "hazm qilish zonasidan" olib tashlash uchun zham-rci klizmalari

qo'llaniladi; "Agar kasallik butun tanada bo'lsa, laksatif buyuring, agar tomirlarda bo'lsa, tomirlarni tozalang".

Shunday qilib, terapevtik ro'za va terapevtik ovqatlanishdan dori-darmonlarni va jismoniy davolash usullarini parallel ravishda ishlatganda yoki ularsiz ma'lum qoidalarga rioya qilish kerak: "ovqatlanish kerak bo'lganlar zaiflashmaydi, agar ularni tozalash kerak bo'lsa, uni yumshoqroq bering, va biz zaiflashishimiz kerak, kuchaytirmaymiz". «Shamol to'planib, balg'am va safro kamayib ketganda, kuchaytirish bilan davolang va shamol tugab, balg'am va safro to'planganda ochlik bilan davolang. Qo'llab-quvvatlash (kasallikdan ta'sirlangan to'qima va organlar) va qo'llab-quvvatlash (uchta nuqson) bitta dori bilan davolanadi".

Tibet tibbiyotining tarqalishiga keyingi turki urush va Tibetni 1959 yilda Xitoy tomonidan bosib olinishidan keyingi davrga to'g'ri keladi. Tibetlik ko'plab shifokorlar g'arbga jo'nab ketishadi va turli tibbiy markazlar tashkil etilgan.

Hozirda eng kattasi Darnasaldagi Dalay-Lama Tibet tibbiyot markazi. Turli mamlakatlardan kelgan zamonaviy tibbiyot shifokorlarining ikki yillik tayyorgarligi bor va "Tibet tibbiyoti" jumali nashr etiladi.

Qadimgi Hind-Tibet tabobatining umumiy tibbiyot nazariyasini barpo etishda tabiblarning ko'p asrlik merosi

Hind-Tibet tibbiyoti o'ziga xos davolash usullariga, o'ziga xos nazariy qarashlar tizimiga va maxsus falsafiy tushunchalarga ega edi, ammo boshqa qadimgi davlatlarning davolovchilarining falsafiy tuzilmalariga juda o'xshash edi. Hatto eng qadimgi hind risolalarining mazmuni qadimgi davrlarda tibbiy bilimlarning juda yuqori darajasidan dalolat beradi. Miloddan avvalgi I ming yillikda, Qadimgi Hindistonning aksariyat falsafiy va ilmiy maktablari rivojlanishning eng yuqori darajasiga yetganida, tibbiyot ham o'z avj pallasida edi. Masalan, tibbiy bilimlar Sharqda shunday hurmatga sazovor bo'lgan "Hayvonlarning astrolojik taqvimida" aks ettirilgan, bu kasalliklarni aniqlashda va bemorlarning individual xususiyatlarini aniqlashda katta tibbiy ahamiyatga ega. Tabiatshunoslikning eng muhimi tibbiyot butunlay ratsional asosga qo'yildi. Hind-Tibet tibbiyotining asosiy printsipi har doim inson tanasining birligi va yaxlitligi pozitsiyasidir. Shuning uchun har qanday kasallik Hindiston va Tibetning qadimgi

tabiblari tomonidan butun organizmning kasalligi sifatida qabul qilingan. Davolangan kasallik emas, balki uning o'ziga xos xususiyatlari va individual moyilligi bo'lgan bemorning o'zi edi, uni tan olish qadimgi diagnostikachilar tomonidan mukammallikka erishildi.

Tibet tibbiyoti Sharqda ming yillik tajribaga ega, u asrlar, an'analar donoligini saqlaydi. Bu nafaqat diagnostika va davolash usullarining to'plami, balki bu butun bir fan va, shifokorlarning o'zlari aytganidek, falsafa. Qadimgi davrlarda odamlar davolanish yo'lini yoshligida olishgan. Ushbu sohada xizmat qilish uchun Tibetning turli mintaqalaridan eng iqtidorli bolalar tanlab olindi. Ular maxsus maktablarda tahsil olishgan (eng mashxurlaridan biri Lxasadagi monastir maktabi). Monastirda hayot odamni monastirning obro'sini olishga majbur qilmagan va ko'plab tabiblar "dunyoviy" hayotda odamlarga xizmat qilish uchun uylarini tark etishgan. Sharq tabiblari hayot va sog'liq ruh va tana, ong va tashqi dunyo o'rtasidagi bog'liqlikka bog'liq deb hisoblashadi. Uch asosiy hayotiy energiya - Slime, Safro, Shamol - har birimizda birlashtirilgan va ong, ichki organlar va terining salomatligi uchun javobgardir. Faqatgina ushbu uchta kuchning uyg'unligi sog'liqni beradi. Tibetlik shifokorlar ushbu ta'limot asosida odamlarni tasniflashadi. Har bir element 5 ta zich va 6 ta ichi bo'sh odam a'zolari bilan bog'liq. "Yer" - taloq, oshqozon; "suv" - buyraklar, siydik pufagi, moyaklar, bachadon; "shamol" - o'pka, "olov" - yurak, ingichka ichak; "daraxt" - jigar, o't pufagi. Shuningdek, biz inson tanasi tuzilishining yettita tarkibiy qismini sanab o'tamiz: ozuqaviy sharbat, mushak to'qimasi, qon, yog', suyaklar, miya. Oziq moddalar sharbati (oshqozon) kun davomida qon hosil qiladi, bu mushak to'qimasini hosil qiladi; yog' yog'li moddalarni ishlab chiqaradi; suyaklar hislarni himoya qiladi va qo'llab-quvvatlaydi. Inson salomatligi ushbu tarkibiy qismlarning ichki muvozanatiga bog'liq. Ular universal elementlar bilan uyg'unlashganda, odam kasal bo'lib qolmaydi va tashqi dunyoda o'zini normal his qiladi. Bizning har birimiz allaqachon u yoki bu elementlarning ma'lum ustunligi bilan tug'ilganmiz - bu ma'lum darajada qadimiy morfologik temperament nazariyasini eslatadi. Tibet tibbiyoti insonning bir nechta turlarini ajratib turadi. Ulardan asosiylari: "shamol" odamlari ingichka, egilgan, oriq, rangpar, shirin, achchiq, mast qiluvchi ovqatni afzal ko'rishadi; suhbatdosh, qo'shiq va kulgidan xursand bo'ling, tortishuvlar, tulkiga yoki qushlarga o'xshash fiziognomik jihatdan o'q otish; hayotda ozgina narsalarga erishmoq, boy emas, uzoq umr ko'rmaslik. "Olov" (safro) odamlari kuchli terlaydi va hidlaydi, ular

chanqoqlik va sovuqqa toqat qilmaydilar, shirin, achchiq, tartli ovqatlarni yaxshi ko'rishadi; bo'yi past, sochlari va terilari sarg'ish; o'tkir va mag'rur aqlga ega, hayotda ular o'rtacha muvaffaqiyatga erishadilar, fiziognomik ravishda yo'lbars yoki maymunga o'xshaydilar. "Yer - suv" (shilimshiq) odamlari, aksincha, kuchli qurilgan, ob-havo o'zgarishiga chidamli, mazali va qattiq ovqatlanishni yaxshi ko'radilar, yaxshi uxlashadi; ularning xulq-atvori xotirjam, quvnoq, ular boshqalarning kamchiliklariga bo'ysunishadi; fiziognomik eski sher yoki bufaloga o'xshaydi; ambitsiyali va hukmronlik qilishni yaxshi ko'radiganlar. Bunday xususiyatlar aniq ifodalanadi, ammo agar inson uning turiga "qarshilik ko'rsatsa", noo'rin turmush tarzini olib borsa, elementlarning muvozanati buziladi, kasalliklar boshlanadi.

Tibet tibbiyoti ham sog'lom tanani, ham uning tuzilishini va kasallik sabablarini o'rganadi. "Shamol", "safro", "balg'am" tizimlaridagi har bir ichki organ bir qator boshqa organlar, tana to'qimalari va sezgi organlari bilan bog'langan. Bemorning pulsini tinglab, ushbu barcha holatlarni va pulsatsiyaning mavsumiy o'zgarishlarini hisobga olgan holda, shifokor tashxis qo'yadi. Davolash usullari va dori-darmonlarni tanlash faqat individual ravishda belgilanadi. Tibet farmakopeyasining keng bo'limida preparatni shakllantirish uchun juda ko'p turli xil formulalar mavjud. Birinchidan, dorivor mahsulotlar o'simliklarning xususiyatlarini hisobga olgan holda tuziladi - axir o'simliklarning tarkibi ham asosiy elementlarning tarqalishi va birikmalariga bog'liq. "Olti did" ning to'g'ridan-to'g'ri yozishmalari quyidagicha: shirin (yer - suv), nordon (yer - olov), sho'r (suv - olov), achchiq (suv - shamol), o'tkir (olov - shamol), biriktiruvchi (er - shamol). Keyinchalik: ko'pkomponentli dorilar tarkibini aniqlashda elementlarning fazilatlari hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yer: og'ir, barqaror, yumshoq, yog'li, quruq, qattiq, bog'langan - shamolni tinchitadi.

Hind-Tibet tibbiyoti o'ziga xos davolash usullariga, o'ziga xos nazariy qarashlar tizimiga va maxsus falsafiy tushunchalarga ega edi, ammo boshqa qadimgi davlatlarning davolovchilarining falsafiy tuzilmalariga juda o'xshash edi. Hatto eng qadimgi hind risolalarining mazmuni qadimgi davrlarda tibbiy bilimlarning juda yuqori darajasidan dalolat beradi. Miloddan avvalgi I ming yillikda, Qadimgi Hindistonning aksariyat falsafiy va ilmiy maktablari rivojlanishning eng yuqori darajasiga yetganida, tibbiyot ham o'z avj pallasida edi. Masalan, tibbiy bilimlar Sharqda shunday hurmatga sazovor bo'lgan "Hayvonlarning astrologik taqvimida" aks ettirilgan, bu kasalliklarni

aniqlashda va bemorlarning individual xususiyatlarini aniqlashda katta tibbiy ahamiyatga ega. Tabiatshunoslikning eng muhimi tibbiyot butunlay ratsional asosga qo'yildi.

Hind-Tibet tibbiyotining asosiy printsipi har doim inson tanasining birligi va yaxlitligi pozitsiyasidir. Shuning uchun har qanday kasallik Hindiston va Tibetning qadimgi tabiblari tomonidan butun organizmning kasalligi sifatida qabul qilingan. Davolangan kasallik emas, balki uning o'ziga xos xususiyatlari va individual moyilligi bo'lgan bemorning o'zi edi, uni tan olish qadimgi diagnostikachilar tomonidan mukammallikka erishildi. Qadimgi Hindiston va Tibet davolovchilarining davolanishga munosabati quyidagicha ifodalangan: faqat odamning butun jismoniy, ruhiy va ruhiy holatlar majmuasi uning kasalligi yoki sog'lig'ini belgilaydi. Hind-Tibet tibbiyoti hech qachon qadimgi Elladaning bir qator tibbiyot maktablari uchun odatiy bo'lgan "tor fiziologizm" ga tushib qolmagan va G'arb tibbiyotining yangi davridagi ko'plab keyingi tibbiyot shakllarida tiklangan. Hindiston va Tibetdagi shifokor psixologiya, botanika, biologiya, farmakologiya, kimyo va boshqa fanlarni puxta bilishi shart edi. Kasallikni davolash tiklanish bilan to'xtamagani xarakterlidir. Shifokor tanadagi funktsiyalarni to'liq tiklanishini ishonchli ta'minlash, sog'liq va faol uzoq umr ko'rish uchun bemorni yanada ko'proq kuzatishni davom ettirishga majbur edi. Qadimgi an'anaviy hind-tibet tibbiyotining asoslari og'zaki an'anada ustozdan shogirdga o'tib kelgan. Va shundan keyingina tibbiy fikr tajribasi umumlashtirildi va "Ayur-Veda" umumiy nomi bilan qayd etildi, bu qadimgi hind tilidan - sanskrit tilidan tarjimada "Hayot kitobi" degan ma'noni anglatadi. Ayur-Veda 1000 dan ortiq dorivor o'simliklarning xususiyatlarini tavsiflaydi, davolashning turli xil usullari va usullarini - psixoterapiyadan tortib jarrohlikka qadar keng qamrovli nazariy materiallarni o'z ichiga oladi, ularning o'rganilishi qadimgi hind tabiblarining o'zlari kuzatayotgan hodisalarni anglashga, umumiy tibbiyot qurishga bo'lgan jiddiy urinishlaridan dalolat beradi. Tibet tibbiyotiga ko'ra, uni ishlatish mumkin emas. Faqat bitta organning kasalliklari mavjud. Inson tanasidagi barcha jarayonlar o'zaro bog'liq va har qanday kasallik umuman tanadagi har qanday nomutanosiblikning namoyonidir. Shunday qilib, davolanish doimo butun organizmga bir butun sifatida amalga oshiriladi. Formada bu dorilar (faqat tabiiy, odatda, gomeopatik), suhbatlar va to'g'ri turmush tarzi va kundalik hayot haqidagi ko'rsatmalar (axir, ko'pchilik kasalliklar boshdan kelib chiqadi), massaj bo'lishi mumkin. Hindiston va Tibetning qadimgi tabiblari inson

tanasi tananing barcha funksiyalarini belgilaydigan uchta asosiy Boshlang'ich elementlarga asoslangan deb hisoblashgan: Shamol - Vata, Safro - Pitta va Flegma - Kafa. Tibet va Hindistonda ushbu Boshlang'ich elementlar mos ravishda Harakat, Yong'in va Yumshatish tamoyillari bilan aniqlandi.

Qadimgi Hindiston va O'rta asr Tibetining fiziologik tushunchalariga aytidan sodda ko'rinadigan g'oyalari ta'sir qilgan bo'lsa-da, bu shifokorlarga ularga asoslangan ko'plab muhim va hayratlanarli darajada samarali diagnostika va terapevtik usullarni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazishga to'sqinlik qilmadi. Shuni e'tiborga olingki, hind-tibet tibbiyoti nazariyalari va amaliyotiga qiziqish yanada tabiiy va haqli, chunki Hindistonning an'anaviy tibbiyot sohasidagi taniqli mutaxassisi doktor Anand Kumar Kesvaning so'zlariga ko'ra, "... Ayur-Veda bugungi kungacha tirik fan bo'lib qolmoqda, chunki Hindistonda millionlab odamlar uning ko'rsatmalariga muvofiq muomala qilmoqdalar. Asrlar sinovidan o'tgan bilim tizimini ilmiy bo'lmagan deb belgilash qiyin». "Qadimgi davrlarda bo'sh joy elementlarning namoyon bo'lish kuchi bilan to'yingan edi... Dastlab beshta yorug'lik, keyin beshta element realizatsiya qilindi. Bunday kuch energiya yoki kuch deb nomlanadi...". Bu qadimgi Tibet traktatidan inson koinotining yaratilishini tushuntirgan satrlar. Besh element ham moddiy, ham ko'rinadigan dunyoni va nozik, ko'rinmas narsalarni tashkil qiladi. Tibet tibbiyoti, anatomiyasi, patologiyasi, dorixonasi va farmakopeyasi insonning atrofidagi olamdagi jismoniy, aqliy, hissiy va ma'naviy mavjudligini aks ettiruvchi ushbu an'anaga asoslangan. O'zaro bog'liqlik va faqat o'zaro bog'liqlik! Biror kishi kasal bo'lib qolganda, kasallik va uni davolash bir xil asosga ega ekanligini tushunishi kerak. Elementlar va yozishmalar nazariyasi o'quvchidan ma'lum darajada e'tibor va kontsentratsiyani talab qiladi. Besh element - "o'tin", "olov", "yer", "shamol", "suv" - inson tanasida o'sish yoki hayajonlanishning tsiklik jarayoni ("ona - o'g'il") va qaramlikning nazorat sikli ("do'st dushman") bo'yicha namoyon bo'ladi. Har bir element 5 ta zich va 6 ta ichi bo'sh odam a'zolari bilan bog'liq.

"Yer" - taloq, oshqozon; "suv" - buyraklar, siydik pufagi, moyaklar, bachadon; "shamol" - o'pka, "olov" - yurak, ingichka ichak; "daraxt" - jigar, o't pufagi. Shuningdek, biz inson tanasi tuzilishining yettita tarkibiy qismini sanab o'tamiz: ozuqaviy sharbat, mushak to'qimasi, qon, yog', suyaklar, miya. Oziq moddalar sharbati (oshqozon) kun davomida qon hosil qiladi, bu mushak to'qimasini hosil qiladi; yog'

yog'li moddalarni ishlab chiqaradi; suyaklar hislamni himoya qiladi va qo'llab-quvvatlaydi. Inson salomatligi ushbu tarkibiy qismlarning ichki muvozanatiga bog'liq. Ular universal elementlar bilan uyg'unlashganda, odam kasal bo'lib qolmaydi va tashqi dunyoda o'zini normal his qiladi. Bizning har birimiz allaqachon u yoki bu elementlarning ma'lum ustunligi bilan tug'ilganmiz bu ma'lum darajada qadimiy morfologik temperament nazariyasini eslatadi. Tibet tibbiyoti insonning bir nechta turlarini ajratib turadi. Ulardan asosiylari: "shamol" odamlari ingichka, egilgan, oriq, rangpar, shirin, achchiq, mast qiluvchi ovqatni afzal ko'rishadi; suhbatdosh, qo'shiq va kulgidan xursand bo'ling, tortishuvlar, tulkiga yoki qushlarga o'xshash fiziognomik jihatdan o'q otish; hayotda ozgina narsalarga erishmoq, boy emas, uzoq umr ko'rmaslik. "Olov" (safro) odamlari kuchli terlaydi va hidlaydi, ular chanqoqlik va sovuqqa toqat qilmaydilar, shirin, achchiq, totli ovqatlarni yaxshi ko'rishadi; bo'yi past, sochlari va terilari sarg'ish; o'tkir va mag'rur aqlga ega, hayotda ular o'rtacha muvaffaqiyatga erishadilar, fiziognomik ravishda yo'lbars yoki maymunga o'xshaydilar. "Yer - suv" odamlari (shilimshiq), aksincha, baquvvat, ob-havo o'zgarishiga bardoshli, mazali va qattiq ovqat eyishni yaxshi ko'radilar. Oh, ular yaxshi uxlaydilar; ularning xulq-atvori xotirjam, quvnoq, ular boshqalarning kamchiliklariga bo'ysunishadi; fiziognomik jihatdan sher yoki arslonga o'xshaydi; ambitsiyali va hukmronlik qilishni yaxshi ko'radiganlar. Bunday xususiyatlar aniq ifodalanadi, ammo agar inson uning turiga "qarshilik ko'rsatsa", noo'rin turmush tarzini olib borsa, elementlarning muvozanati buziladi, kasalliklar boshlanadi. Tibet tibbiyoti ham sog'lom tanani, ham uning tuzilishini va kasallik sabablarini o'rganadi. "Shamol", "safro", "balg'am" tizimlaridagi har bir ichki organ bir qator boshqa organlar, tana to'qimalari va sezgi organlari bilan bog'langan. Bemorning pulsini tinglab, ushbu barcha holatlarni va pulsatsiyaning mavsumiy o'zgarishlarini hisobga olgan holda, shifokor tashxis qo'yadi. Davolash usullari va dori-darmonlarni tanlash faqat individual ravishda belgilanadi. Tibet farmakopeyasining keng bo'limida preparatni shakllantirish uchun juda ko'p turli xil formulalar mavjud. Birinchidan, dorivor mahsulotlar o'simliklarning xususiyatlarini hisobga olgan holda tuziladi - axir o'simliklarning tarkibi ham asosiy elementlarning tarqalishi va birikmalariga bog'liq. "Olti did" ning to'g'ridan-to'g'ri yozishmalari quyidagicha: shirin (yer - suv), nordon (yer - olov), sho'r (suv - olov), achchiq (suv - shamol), o'tkir (olov - shamol), biriktiruvchi (yer - shamol). Keyinchalik: ko'pkomponentli dorilar tarkibini

aniqlashda elementlarning fazilatlarini hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yer: og'ir, barqaror, yumshoq, yog'li, quruq, qattiq, bog'langan - shamolni tinchitadi. Suv: eriydi, soviydi, og'ir, elastik, namlaydi, yumshatadi, bog'laydi - safroni tinchitadi. Yong'in: isinish, og'irlashtiradigan, quritadigan, yengil, harakatlanuvchi, pishadigan, porloq - balg'amni tinchitadi. Shamol: yengil, harakatlanuvchi, sovuq, issiqni yutuvchi, kirib boruvchi, tebranuvchi - balg'am va safroni tinchitadi. Birlamchi elementlarning ta'siri har xil iqlim sharoitida turli yo'llar bilan namoyon bo'ladi. Shamol va sovuq yer "shamol" kasalliklarini rivojlanishiga hissa qo'shadi; quruqlik, issiqlik "safro" (olov) kasalliklarini rag'batlantiradi; nam va yog'li tuproq shilimshiq kasalliklarga yordam beradi (tuproq-suv). Shunga ko'ra, "shamol" kasalliklari bo'lsa, iliq va yumshoq ranglarga bo'yalgan iliq joylarda va xonalarda yashash, yoqimli muhitlarga tez-tez tashrif buyurish, shirin, nordon va sho'r dorilar bilan davolanish yaxshi bo'ladi. "Yong'in" (safro) kasalliklari bilan salqin joyda, dam olishda, dengiz sohilida, tarqoq yoritishda qolish, g'azab va tajovuzkorlikni bosishga harakat qilish yaxshiroqdir. Bunday kasalliklarga qarshi dorilar shirin, achchiq, achchiq tavsiya etiladi. "Yer-suv" (shilimshiq) kasalliklarida ko'proq harakat qilish, o'rmonda sayr qilish, yashash joyini tanlashda iliq, ammo nam bo'lmagan joylarga ustunlik berish kerak. Dori-darmonlarni issiq va engil xususiyatlarini, o'tkir va nordon ta'mini tanlash kerak. Shunga ko'ra tavsiyalar beriladi. Masalan, kofur quyidagi matnlarda tavsiflanadi: "ta'm bilish - biriktiruvchi, ozgina o'tkir va issiq. Xususiyatlari - juda sovuq. Kuch - issiqlikni yo'q qiladi. Ko'rsatkichlar barcha issiqlik kasalliklari toifalari uchun ishlatiladi. Masalan, o'pka isishi bilan, surunkali issiqlik bilan, katta issiqlik bilan". Ular muskat yong'og'i haqida shunday yozadilar: "Uning yoqadigan ta'mi bor, tabiati - iliq. Kuch - "shamolni" bostiradi, issiqlikni oshiradi, yurak xastaligini yo'q qiladi. Ilova - "shamol" sabab bo'lgan barcha kasalliklarga, yurak "shamoli" bilan, yurakdagi og'riq bilan. Bu shuningdek ovqatni assimilyatsiya qilishga yordam beradi. "Ko'pkomponentli dorilarni tuzishda har bir o'ziga xos kasallikning muhim belgilarining barcha kombinatsiyalari hisobga olinadi. Tibet tibbiyotida dorilar ba'zan bir necha o'nlab tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Bunday vositalar katta baquvvat ta'sirga va shifo qudratiga ega. Tibet tibbiyoti an'anaviy kasalliklar bilan yaxshi kurashadi. Biroq, texnokratik davr atrof-muhit buzilishi, oziq-ovqat tarkibidagi kimyoviy qo'shimchalarning yuqori miqdori, asabiy stresslar va boshqalar bilan bog'liq ko'plab kasalliklarni

keltirib chiqardi. Ammo bu yangi kasalliklar, shubhasiz, asosiy elementlarning muvozanatidan kelib chiqadi. Kasallikning og'irligi ushbu muvozanatning intensivligi va davomiyligiga bog'liq. Kichkina kasalliklar to'g'ri ovqatlanish va tegishli turmush tarzi bilan davolanadi. Qachon o'rtacha og'irlikdagi kasalliklar uchun dorivor damlamalar va kukunlar buyuriladi. Jiddiy kasalliklar uchun nafaqat dorivor preparatlar, balki qon quyish va katerizatsiya uchun maxsus protseduralar ham qo'llaniladi. Psixoterapiya usullari va sehri marosimlar juda muhim rol o'ynaydi. Tibet tibbiyoti nazariyasiga ko'ra, barcha kasalliklar ruhiy chalkashlik, johillik, ehtiros, mag'rurlik, g'azab va hasad natijasida kelib chiqadi. Chekish, alkogol ichimliklari, uyquning etishmasligi, kam yoki ortiqcha ovqatlanish, ortiqcha jismoniy mashqlar va jismoniy mashqlar, jinsiy aloqaning chastotasi va bepushtligi ham sog'likka hissa qo'shmaydi. Barcha tana tizimlarining gomeostazini saqlab qolish uchun mavsumiy xulq-atvor qoidalariga amal qilish kerak, chunki boshlang'ich elementlar qishda va yozda, tong va shom paytida o'zlarini turlicha namoyon qilishadi. Yoz, kechqurun yoki tong kabi "shamol" kasalliklari, "olov" (safro) kasalliklari kuzda, peshin va yarim tunda boshlanadi, "tuproq-suv" (shilimshiq) kasalliklari bahorda, kechasi yoki ertalab paydo bo'ladi. Siz qishda ko'p, yozda oz, bahor va kuzda o'rtacha darajada ovqatlanishingiz kerak. Tibet tibbiyotiga ko'ra, inson tanasining holati yerdagi mavjudlik darajasida asosiy elementlarning dinamik xilma-xilligini ifodalovchi uchta printsipga bog'liq. Uchta "dosha" "Sog'lom odam daraxtini" qo'llab-quvvatlaydi. Ular uyg'unlik bilan ishlaganda, tanani davolaydi va o'zini tiklaydi. Shunga ko'ra, muvozanat buzilgan bo'lsa, kasallik odamni bosib oladi. Tibbiyotga oid risolalarda uchta "dosha" ning tabiati va kelishmovchilik belgilari juda batafsil bayon etilgan, chunki bu tashxis qo'yish va davolash uchun juda zarurdir. Bu yerda asosiy vaziyatning qisqacha mazmuni. Shamolning "dosha" sining beshta funktsiyasini quyidagicha talqin qilish mumkin: hayot egasi, yuqoriga ko'tarilib, hamma yoqqa kirib boradi, hatto olov. Tozalash. Ushbu "dosha" tananing pastki qismida joylashgan bo'lib, sakrumga, pastki orqa tomonga suyanadi va miya orqali sezgi organlariga ta'sir qiladi. Shamol odatda uyg'unlikni yo'q qiladi va barcha "Doshalar" o'rtasidagi umidsizlikni keltirib chiqaradi. U ularni tarqatib yuboradi va ularni qattiqlashtiradi. Shamol o'z tabiatiga ko'ra qattiq, yengil, salqin, harakatchan, issiqlikdan mahrum. U fikrlash, psixoemotsional jarayonlarda qatnashadi, bo'g'inlar, mushaklar va qon harakatiga javob beradi. Shamolning "dosha" sining mag'lubiyati

hayotiy kuchning pasayishi bilan birga keladi, buning sababi: yomon odatlar, yomon ovqatlanish, surunkali ortiqcha ish va jinsiy ortiqcha narsalar, haddan tashqari aqliy faoliyat, ochlik, uyqusizlik, och qoringa mashaqqatli ish. Gipotermiya, qon yo'qotish, yig'lash, qayg'u, past kaloriyali ovqatlarni uzoq vaqt iste'mol qilish va ovqat hazm qilishdagi qiyinchiliklar haqida ham aytib o'tish lozim. Hindiston va Tibetning qadimgi tabiblari inson tanasi tananing barcha funktsiyalarini belgilaydigan uchta asosiy Boshlang'ich elementlarga asoslangan deb hisoblashgan: Shamol - Vata, Safro - Pitta va Flegma - Kafa. Tibet va Hindistonda ushbu Boshlang'ich elementlar mos ravishda Harakat, Yong'in va Yumshatish tamoyillari bilan aniqlandi. Inson tanasi va ulkan kosmosning asosiy va ajralmas birligining o'sha uzoq vaqtlarida umuman qabul qilingan kontseptsiyaga muvofiq, uchta Boshlang'ich element go'yo namoyon bo'lishning organik (psixofizik) va umumiy kosmik jihatlariga ega. Tabiatdagi shamol nurni, salqinlikni, kosmosda tarqaladigan tovushni va shoshilinch oqimlarni tashuvchisi hisoblanadi. Inson tanasi ichida Shamol murakkab qon molekulyar biokimyoviy komplekslarning faol harakatlanishini ta'minlaydigan qon aylanishini, hazm bo'lishini, chiqarilishini va hattoki metabolizmini boshqaradi. Shamol yordamida "sharbatlar va moddalar harakatining" tezlashishi yoki sekinlashishi organizmning normal hayotiy faoliyatini buzadi. Safro Tabiatda Yong'in bilan ifodalanadi va tanada u "tabiiy issiqlikni" keltirib chiqaradi, tana haroratini saqlaydi va ovqat hazm qilish organlari va yurak mushaklari faoliyatini ta'minlaydi. Shamol, o't va balg'am ta'sirida buzilishlar bo'lsa, kasallik paydo bo'ladi. Bu qanchalik xavfli va qiyin bo'lsa, uchta Boshlang'ich element o'rtasidagi uyg'unlik shunchalik chuqur buziladi... Hindiston va Tibetning qadimiy tibbiyot risolalariga ko'ra, uchta Boshlang'ich elementlarning chinakam uyg'un kombinatsiyasi faqat bir nechta odamlarda kuzatiladi. Ko'pchilik uchun organizmni tashkil etuvchi asosiy elementlardan biri ustunlik qiladi. O'z-o'zidan bu kasallikning rivojlanishiga hissa qo'shmaydi, ammo agar to'g'ri rejimga rioya qilmaslik, yomon ovqatlanish, noqulay hayotiy sharoitlar, mos bo'lmagan iqlim va shunga o'xshash narsalar natijasida boshlang'ich elementlardan biri haddan tashqari rivojlansa, kasallik holati yuzaga keladi, va shifokor sog'liqni tiklashni qat'iy belgilangan davolovchi ko'rsatmalar orqali uchta asosiy elementni kerakli muvozanatga keltirish orqali tiklaydi.

Qadimgi Hindiston va O'rta asr Tibetining fiziologik tushunchalariga afitidan sodda ko'rinadigan g'oyalar ta'sir qilgan bo'lsa-

da, bu shifokorlarga ularga asoslangan ko'plab muhim va hayratlanarli darajada samarali diagnostika va terapevtik usullarni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazishga to'sqinlik qilmadi. Shuni e'tiborga olingki, hind-tibet tibbiyoti nazariyalari va amaliyotiga qiziqish yanada tabiiy va haqli, chunki Hindistonning an'anaviy tibbiyot sohasidagi taniqli mutaxassisi doktor Anand Kumar Kesvanining so'zlariga ko'ra, «... Ayur-Veda bugungi kungacha tirik fan bo'lib qolmoqda, chunki Hindistonda millionlab odamlar uning ko'rsatmalariga muvofiq muomala qilmoqdalar. Asrlar sinovidan o'tgan bilim tizimini ilmiy bo'lmagan deb belgilash qiyin». Ko'plab dorivor o'simliklar va Hind-Tibet tibbiyotining arsenalidan davolash usullari zamonaviy tibbiyot amaliyotida allaqachon mustahkam o'rnashgan. Bular termopsis, Baykal kafatasi, qizilmiya, rauvolfiya preparatlari, akupunktur va gelioterapiya.

Biroq, hozirgi kungacha Hind-Tibet tibbiyoti hali qat'iy ilmiy nuqtai nazardan o'rganilmagan. Tabiiy kelib chiqishi va klinik modellarining o'ziga xos dorivor kompozitsiyalaridan foydalanishning katta tajribasini muntazam tahlil qilish haqida gapirmasa ham, ushbu qadimiy fanning amaliyot uchun asos bo'lgan eng asosiy nazariy pozitsiyalarining mohiyati aniqlanmagan.

Qadimgi davrning antik davrda rivojlanishiga kelsak, jasadlarni o'rganish uchun ularni otopsi qadimgi Hindistonda hech qachon qarshiliklarga duch kelmaganligi qiziq. Qadimgi va O'rta asr davlatlarining aksariyat qismida jasadlarni jarrohlik yo'li bilan ajratish mutlaqo taqiqlangan edi. Masalan, Xitoyda bu taqiq faqat 1913 yilda bekor qilingan. Qadimgi tibbiyot anatomik tadqiqotlar uslubiga faqat ellinizm davrida, Qadimgi Ellada tanazzulga yuz tutgan davrda murojaat qilgan. Masalan, Gippokratda tibbiyotni rivojlantirish uchun zamonaviy kontseptsiyalarda juda muhim bo'lgan anatomik tadqiqotlar haqida umuman aytilmagan. Bizning davrimizning birinchi asrlarida hindlarning Yunonistonning qadimgi tibbiyotiga ta'siri ikkinchi darajali rivojlanishida juda jiddiy omilga aylanib bormoqda deb taxmin qilish mumkin. Qadimgi hindlarning tibbiyot risolalarida aks etgan qarashlar, ma'lum darajada, qadimgi yunonlarning qarashlariga parallel, garchi, biz hech qanday to'g'ridan-to'g'ri ta'sir va qaramlik haqida emas, balki inson tafakkurining rivojlanishining umumiy xususiyatlari haqida gapirayotgan bo'lsak-da. Biroq, qarzar Yunoniston va Hindiston madaniyatlari o'rtasidagi munosabatlar tarixida ham sodir bo'lgan.

Qadimgi Hindistonda dastlab tibbiyot faqat braxmanlar tomonidan ish'ol qilingan; ammo, ancha erta tibbiy amaliyot maxsus sinf - Vedia

kastasining qo'liga o'tdi. Ushbu kasta a'zolari, braxmanlardan farqli o'laroq, qilgan mehnatlari uchun mukofot oldilar. Tibbiyotni gurular deb nomlangan maxsus braxmanlar o'rgatgan; u muqaddas kitoblarni o'qish, ularni tushuntirish, dori-darmonlarni o'rganish, kasallarni namunali davolashdan iborat edi; o'z bilimlarini to'ldirish uchun shogirdlar o'qituvchi bilan sayohat qilishdi va yana bir guruning davolanishini tomosha qilishdi. Tibbiy ma'lumotni tugatgandan so'ng, yigit rajadan shifo olish huquqini oldi, unda u toza kiyinish, soqoli va timoqlarini qirqish, yumshoq, qo'polliksiz gapirish, talabga binoan paydo bo'lish, braxmanlar sovg'asi bilan davolanish va davolanmaydigan azoblarni davolashga kirishmaslik haqida va'da berdi. Bilimli shifokorlar bilan bir qatorda davolovchilar ham bo'lgan. Kasallarga chaqirilgan ma'lumotli shifokor tananing zararlangan qismini diqqat bilan tekshirib chiqdi va nihoyat dori-darmonlarni buyurdi kasallikning xususiyatiga ishonch hosil qildi. Jarrohlik aralashuvi qadimgi Hindistonda keng qo'llanilgan va jarrohlikning o'zi shalya deb nomlangan. O'sha paytdagi eng mashxur operatsiyalar qatoriga siydik yo'llaridan toshlarni olib tashlash, kataraktlarni olib tashlash, plevra bo'shlig'ini teshish, singan va yaralar uchun fiksator bosim o'tkazgichlarini qo'yish, jarohatlar bilan qon ketishini to'xtatish, plastik jarrohlik (masalan, tananing sog'lom qo'shni hududi to'qimalarni payvand qilish orqali burun yoki quloqning butunligini tiklash) kiradi. Va bu faqat eng keng tarqalgan jarrohlik protseduralari. Aslida, bundan ham ko'proq tanilganlar bor edi.

IV-BOB

Xorazm, Sug'diyona, Baqtriya, Midiya ibodatxona tabiblarining tibbiy-falsafiy va empirik bilim va malakalari

Markaziy Osiyo sivilizatsiyaning eng qadimgi markazlaridan biridir. Miloddan avvalgi 8-5 ming yillikda ushbu mintaqada yashovchi xalqlar chorvachilik va sug'orish dehqonchiligi bilan shug'ullangan, 6-5 ming yillikda bu yerda birinchi shahar tipidagi aholi punktlari paydo bo'lgan. Miloddan avvalgi 3 ming yillik oxirida zamonaviy O'zbekiston hududida yashovchi qabilalar misdan turli xil buyumlar yasashgan. Miloddan avvalgi 2-ming yillikda Eron guruhiga mansub oriy qabilalarining O'rta Osiyo hududiga kirib borishi boshlanib, u mahalliy aholi bilan aralashib, miloddan avvalgi 1-ming yillikda hukmronlik qildi. Qadimgi O'rta Osiyo xalqlari - xorazmiylar, massagetlar, so'g'dlar, baqtriyaliklar - hozirgi tojiklar, o'zbeklar va turkmanlarning ajdodlari. Miloddan avvalgi 2-asr oxiri va 1-ming yillikning boshlarida O'rta Osiyo hududida birinchi sinfiy davlatlar - Baqtriya (Amudaryoning yuqori va o'rta oqimlari bo'ylab joylashgan hududni egallagan), So'g'd (Zeravshan va Qashqadaryo daryolari havzasida joylashgan) va Xorazm (markaz Amudaryoning quyi oqimlarida) vujudga keldi. Ushbu davlatlarning iqtisodiy rivojlanishi birinchi navbatda irrigatsiya dehqonchiligi bilan bog'liq edi. Amudaryo, Sirdaryo va Zeravshan daryolari havzalarida miloddan avvalgi I ming yillikning birinchi yarmi oxiridan kechiktirmay yirik irrigatsiya inshootlari qurildi. Yirik shaharlarning paydo bo'lishi - Baqtura, Buxoro, Kireshat, Maroqandda (Samarqand; yozma hujjatlardagi birinchi eslatmalar miloddan avvalgi 329 yilga tegishli), ammo arxeologik ma'lumotlar zamonaviy Samarqandning sharqidagi birinchi aholi punkti - Afrosiyob qurilmaganligini ko'rsatadi miloddan avvalgi VI asr). Hindiston, Xitoy va Yaqin Sharq o'rtasidagi karvon yo'llari markazida joylashgan Markaziy Osiyo shaharlari tez o'sib, savdo va hunarmandchilik markazlariga aylandi.

Eramizdan avvalgi VI-asrning o'rtalarida O'rta Osiyoning katta qismi Fors shohi Kir II va miloddan avvalgi 329-327 - Buyuk Iskandar tomonidan zabt etilgan. Miloddan avvalgi 4-asrning boshlariga kelib O'rta Osiyo va Eronning shimoliy-sharqiy qismida keyinchalik yirik shaharlarga aylangan yunon harbiy aholi punktlarining asosi Iskandariya Margiana (Mevr), Aleksandriya Dalnaya (Xujand) va boshqalar

hisoblanadi. Aleksandr Makedonskiy imperiyasi qulaganidan keyin O'rta Osiyoning muhim qismi Salavkiylarning Ellinistik davlati tarkibiga kirdi. Miloddan avvalgi III asrning o'rtalarida g'arbiy tomonida Markaziy Osiyoning bir qismi, Parfiya podsholigi tashkil topdi, u Eronning katta qismini ham egallab oldi va Baqtriya va So'g'd-Yunon-Baqtriya podsholigi hududida ham ellinizm madaniyati tarqalishida muhim rol o'ynadi. Buxoro va Xorazm Yunon-Baqtriya podsholigining tarkibiga kirmagan va ular bilan jonli savdo-sotiq olib borgan, bu esa ma'naviy qadriyatlar almashinuviga sharoit yaratgan. Shu sababli, aynan shu davrda (miloddan avvalgi III-II asrlardan kechiktirmay) O'rta Osiyo xalqlari qadimgi yunon faylasuflari va tabiblari asarlari bilan puxta tanishish imkoniyatiga ega bo'lishdi deb taxmin qilish uchun barcha asoslar mavjud.

Shu munosabat bilan qadimgi Yunonistonning falsafiy, tabiatshunoslik va tibbiy merosi O'rta Osiyoga faqat arablarning vositachiligi bilan kirib kelgan deb ta'kidlagan ba'zi burjua madaniyati va tibbiyot tarixchilarining nuqtai nazarlari juda shubhali bo'lib tuyuladi. Va hatto Amerning ijobiy bayonoti tibbiyot tarixchisi Robinson (V. Robinson, 1931): "Aristotelning nomi Parij uchun hali noma'lum bo'lgan, Oksfordda aytilishi mumkin bo'lmagan bir paytda, uning asarlari... Samarqandda hurmat bilan o'rganilgan", bu yetarli darajada aniq emas. Ehtimol, Aristotel asarlari, Qadimgi Yunonistonning boshqa faylasuflari singari, Parij paydo bo'lishidan bir necha asr oldin Samarqand, Xorazm va Buxoroda, hatto undan ham ko'proq Oksfordda ma'lum bo'lgan. Yunon-Baqtriya podsholigi (miloddan avvalgi 140 y.) II - I asrlarda O'rta Osiyoda Toxariya va Massaget qabilalari tomonidan mag'lub bo'lgandan keyin. Miloddan avvalgi e. bir qator qullarga egalik qiluvchi davlatlar vujudga keldi: Kangyui shimoli-sharqida, Farg'ona vodiysida - Davan, Baqtriyada - O'rta Osiyo, hozirgi Afg'oniston, Pokiston hududining muhim qismini egallagan Kushon podsholigi (milodiy 1-3 asrlarning oxiri), Shimoliy Eron va ehtimol Shinjon. 5-asrning o'rtalarida Markaziy Osiyo, Sharqiy Eron va Afg'oniston hududida efalitlar davlatining tashkil topishi tugallandi, unda feodal munosabatlarning paydo bo'lishi uchun dastlabki shart-sharoitlar yaratildi. 60-yillarda turkiy qabilalarning hujumi ostida Eftalitlar davlati parchalanib, uning o'rnida g'arbda Turk xoqonligi tashkil topdi. Uning bir qismi Markaziy Osiyo hududini o'z ichiga olgan. 6-7 asrlarda.

iqtisodiy munosabatlarning feodalizatsiya jarayoni intensiv ravishda amalga oshirildi.

Miloddan avvalgi 1-ming yillikda umumiy ildizlarga ega bo'lgan va ko'p jihatdan Qadimgi Eron xalqlari madaniyatiga yaqin bo'lgan Markaziy Osiyo madaniyati rivojlandi. Shu bilan birga, qadimgi eronliklar, xususan Eronning g'arbiy va shimoli-g'arbiy mintaqalarida yashagan qabilalar shumer va bobil-ossuriya ta'sirini Qadimgi Hindiston madaniy an'analariiga ko'proq taaluqli baqtriyaliklar, so'g'diylar va xorazmliklarga qaraganda ko'proq (Elamitlar davlati, kutiyaliklar, kassitlar va boshqalar orqali, keyinroq esa Midiya orqali) boshdan kechirdilar. Biroq, etnik, lingvistik (miloddan avvalgi 4-3 asrlarga qadar) va miloddan avvalgi 6-asrdan boshlab Markaziy Osiyo va Qadimgi Eron xalqlarining siyosiy hamjamiyati diniy va madaniy an'analarning ma'lum birligini keltirib chiqardi. Miloddan avvalgi III-II asrlardan Markaziy Osiyoda va shimoliy-sharqda Eronning tumanlari ellinizm madaniyati an'analariini yoyishni boshlaydi va Kushon podsholigi tashkil etilishi bilan Hindiston madaniyatining ta'siri kuchayadi.

1 ming yillikning birinchi yarmida milodiy 1-asrda Markaziy Osiyo xalqlarining o'ziga xos madaniyati shakllandi, bu qadimiy Eron-O'rta Osiyo, ellinizm va hind madaniyatlari madaniy an'analariining sintezidir. O'rta Osiyo - Baqtriya, So'g'diy, Xorazm xalqlari tillarida - Markaziy Osiyo, Hindiston va ellinistik dunyo olimlarining falsafiy, tabiiy-ilmiy tafakkur va tibbiyot yutuqlarini aks ettiruvchi diniy, siyosiy va ilmiy xarakterdagi yozma yodgorliklar yaratildi. Markaziy Osiyo shaharlarida maktablar va yirik kutubxonalar mavjud edi. Ushbu davrdagi yozuv va moddiy madaniyat yodgorliklarining aksariyati 7-8 asrlarda arablar bosqini paytida halok bo'lgan. Markaziy Osiyo xalqlarining dastlabki diniy g'oyalari haqidagi masalani nihoyat hal qilingan deb hisoblash mumkin emas. Biroq, O'rta Osiyo xalqlari orasida yagona din Eron hududiga nisbatan erta paydo bo'lgan deb ishoniladi. Miloddan avvalgi 8-7 asrdan kechiktirmay O'rta Osiyoda zardushtiylikning tarqalishi boshlandi (afsonaga ko'ra Zardusht, aniqrog'i Zardushtra Baqtriyada uning ta'limotini targ'ib qila boshladi). Bundan tashqari, O'rta Osiyoda zardushtiylik dastlab 3-asrgacha bo'lgan Eronga qaraganda ancha qulay o'rin topdi. Miloddan avvalgi 1-asrdan boshlab diniy e'tiqodlarning asosini mahalliy kultlar tashkil etishgan. Miloddan avvalgi 1 asrlardan boshlab Buddizm O'rta Osiyoga

Hindistondan, manixeylik esa Erondan kirib kela boshladi. Biroq arablar bosqini va Islomni majburan tatbiq etishgacha Zardushtiy O'rta Osiyo xalqlarining asosiy dini bo'lib qoldi. O'rta Osiyo xalqlarining diniy, falsafiy, tabiatshunoslik va tibbiyot g'oyalarini tavsiflovchi eng qadimgi yozma yodgorlik - ming yillik (miloddan avvalgi 9-asr - milodiy 3-asr) da yaratilgan zardushtiylikning muqaddas kitoblari to'plami - Avesta kanoni. Markaziy Osiyo xalqlarining umumiy biologik g'oyalari to'rt element - to'rt namlik haqidagi tabiiy falsafiy ta'limotga asoslanadi.

Markaziy Osiyo xalqlarining umumiy biologik tushunchalari to'rt unsur - tananing to'rtta namlik darajasi, organizmning holati va kasalliklarning paydo bo'lishi haqidagi tabiiy-falsafiy ta'limotga asoslanadi. Vujudga iliqlik beradigan, namlikning muvozanati va holatini belgilaydigan zardushtiylik ko'rinadigan va ko'rinmas yorug'lik haqidagi ta'limot ham muhim o'rin egallagan (shuningdek, yorug'likni yetarli darajada yutgan odam mehribon, muvozanatli va sog'lom). Zardushtiylik g'oyalariga muvofiq, asosiy organlar oshqozon - issiqlikni shakllantirish va tarqatish markazi, jigar esa ehtiroslarning o'mi edi. Avestoda juda kam bo'lsa-da, anatomik va fiziologik ma'lumotlar, xususan, uchta turdagi tomirlar g'oyasi mavjud, ulardan biri ("qonsiz tomirlar"), aftidan asablar olingan. Kelajakda anatomik va fiziologik tushunchalar sezilarli darajada kengayib va chuqurlashdi. Tubusta matni nafaqat tanishish haqida, balki yunon, iskandariya va hind manbalarida ham mavjud bo'lgan taniqli ijodiy ishlov berish to'g'risida guvohlik beradi va bu ham oqilona g'oyalarga, ham hayotiy jarayonlarning diniy-mistik talqiniga taalluqlidir. Gumoral nazariya ellinizm tabiiy-falsafiy an'analarga yaqinroq bayon etilgan; sharbatlarning joylashishi (qon - tomirlar va tomirlarda, balg'am - miyada, sariq safro - jigarda, qora safro - taloqda) haqida gapirib beradi, shuningdek, inson hayoti va sog'lig'ini boshqaradigan beshinchi komponent mavjudligini ko'rsatadi, unda qadimgi hindular efir yoki galenik suyuqlik. Nur haqidagi ta'limot Gipokratning temperamentlar haqidagi g'oyalari bilan bog'liq. Hajmi bo'yicha inson tanasining tuzilishi haqidagi ma'lumotlar Galen anatomiyasiga yaqin; yurak, miya va orqa miya, harakatlantiruvchi va sezgir nervlarning vazifalari Galen fiziologiyasi ruhida talqin etiladi.

Avestoda ham, Tubustada ham kasallikning sabablari zardushtiylik nuqtai nazaridan keltirilgan: zulmat xudosi Arximan yoki yaxshilik va yorug' xudo Ormuzd, odamning gunohkorligi darajasiga qarab, to'g'ridan-to'g'ri yoki zaharli hayvonlar, hasharotlar, qurtlar, iliq yoki

sovuq havo sabablari yordamida tana namligi nisbatining o'zgarishi, kesish organlar o'rtasidagi muvozanatni buzadi. Bundan tashqari, odam bu buzilishga bekorchilik yoki jismoniy va aqliy ortiqcha ish, ortiqcha ovlash yoki to'yib ovqatlanmaslik, jinsiy haddan oshish yoki sifatsiz oziq-ovqat iste'mol qilish orqali yordam beradi. G'azab, g'azab, hasad, dangasalik va nopoklik ham sog'likka yomon ta'sir qiladi; mehribonlik, xotirjamlik, mehnatsevarlik, oqilona me'yor, tana va uy pokligi, o'zini yaxshilashga intilish Ormuzdga yoqadi.

Kasallikning sabablari Avestoda ham, Tubustada ham zardushtiylik nuqtai nazaridan bayon etilgan: zulmat xudosi Arximan yoki yaxshilik va yorug 'xudo Ormuzd, odamning gunohkorligi darajasiga qarab, to'g'ridan-to'g'ri yoki zaharli hayvonlar, hasharotlar, qurtlar, iliq yoki sovuq havo sabablari yordamida tana namligi nisbatining o'zgarishi, kesilgan organlar o'rtasidagi muvozanatni buzadi. Bundan tashqari, odam bu buzilishga bekorchilik yoki jismoniy va aqliy ortiqcha ish, ortiqcha ovqatlanish yoki to'yib ovqatlanmaslik, jinsiy haddan oshish yoki sifatsiz ovqat iste'mol qilish orqali yordam beradi. G'azab, nafrat, hasad, dangasalik va nopoklik ham sog'likka yomon ta'sir qiladi; xushmuomalalik, xotirjamlik, mehnatsevarlik, oqilona me'yor, tana va uyning tozaligi, o'zini rivojlantirishga intilish Ormuzdga yoqadi va uni Ahrihmanning hiyla-nayranglaridan himoya qilish kafolati bo'lib xizmat qiladi. Tubusta shuningdek astral g'oyalarning elementlarini o'z ichiga oladi - paydo bo'lishi va ayniqsa, kasalliklarni davolashning muvaffaqiyati samoviy jismlarning joylashuvi tabiatiga bog'liq. Biroq, bu ma'lumotlar aniq emas; Tubustada tananing o'ziga xos funktsiyalari va ayrim kasalliklarning ba'zi osmon jismlari bilan aloqasi haqida ma'lumot yo'q.

Shifokorlarni tayyorlash uzoq vaqt davomida, asosan, zardushtiylik ibodatxonalarida olib borilgan; maxsus tibbiy tayyorgarlikdan o'tmagan, fitna va boshqa sirli usullarni tibbiyot amaliyotida an'anaviy tibbiyot bilan bir qatorda qo'llagan davolovchilar katta ta'sir o'tkazdilar. Bunday davolanish sirlari, ehtimol, oilada avloddan avlodga o'tib kelgan. Dunyoviy tibbiy bilimlar borligi to'g'risida Markaziy Osiyo shaharlaridagi maktablar yetarli darajada ishonchli ma'lumot emas. Biroq, odamlarni tibbiy tayyorlashning dunyoviy shakllarini tibbiyot deb o'ylash uchun asos bor. Milodiy 1 ming yillikning birinchi yarmidagi kasblar Markaziy Osiyo va Eronning shimoliy-sharqida mavjud edi. Qanday bo'lmasin, ruhoniylar ta'lim tizimining fonida tibbiyot rivojida

katta rol o'ynagan O'rta va yaqin Sharqda Gundishapur akademiyasi (miloddan avvalroq tashkil etilgan) kabi yirik ta'lim muassasasi paydo bo'lishi mumkin (va yagona bo'lishi mumkin), deb tasavvur qilish qiyin. Ma'lumki, O'rta Osiyo shaharlarida bepul tibbiyot amaliyoti mavjud edi, dunyoviy shifokorlar bor edi, ular orasida Vizantiyadan qochgan nestoriyalik shifokorlar, hind buddistlari ham bor edi. Mavjud ma'lumotlarga ko'ra, zardushtiylik ruhoniylari ta'lim sohasida monopoliyani saqlab qolish istagini bildirmaganliklari sababli, dunyoviy shifokorlarga talabalar bo'lishiga hech narsa to'sqinlik qilmagan. Bundan tashqari, dunyoviy tibbiyotning etishmasligi maktablar 5-7 asrlarda Xorazmda madaniyat va ta'limning yuqori darajasidan dalolat beruvchi materiallar bilan ma'lum bir qarama-qarshilikka duch kelmoqdalar. O'rta Osiyo tibbiyotining kuchi gigiyenada edi. O'rta Osiyodagi yirik shaharlarning obodonlashtirish darajasi yuqori edi; O'rta asrlarda Buxoro, Samarqand, Urganch, Xo'jand, Mavr va boshqa shaharlarda epidemik kasalliklarning oldini olish, paydo bo'lishi va tarqalishiga hissa qo'shadigan jamoat tadbirlaridan foydalanilgan. Xususan, chorva mollarini so'yish va go'shtni sotish tartibi tartibga solindi. Amaldagi qonunlarga muvofiq, baliq sotuvchilar kunduzi sotilmagan baliqlarni kechqurun tuzlashi shart edi. "Suv", deydi inglizlar. tarixchi Elgud (S. Elgood, 1951), - shahar atrofida yaxshi yopiq idishlarda olib yurilgan va kichik stakanlarga sotilgan. To'g'ridan-to'g'ri idishdan ichish taqiqlangan. "Sutni sotish qoidalari yanada qattiqroq edi. Sutli idishlarni juda toza saqlash kerak edi, sut sog'uvchilar faqat oq kiyimda yurishlari kerak edi va hokazo. Yog'siz sutni sotish va sutni suv bilan suyultirish qat'iy jazoga tortilgan. Hamma ma'lum bo'lgan Markaziy Osiyo asarlarida shaxsiy gigiyena (tana, kiyim-kechak, uyning tozaligi) qoidalariga rioya qilish, to'g'ri ovqatlanish, ish va dam olishning oqilona nisbati, uxlash va bedorlikka katta e'tibor berilgan. Ibn Sino, al-Jurjoni, "Qaboos-nameh" muallifi "to'g'ri qad-qomatni saqlash" ga katta ahamiyat bergan - ortiqcha vazn bo'lmasligiga. Markaziy Osiyolik shifokorlarning asarlarida ayollar va qariyalarning shaxsiy gigienasi, bolalarga gigienik yordam ko'rsatish, ayniqsa sayohat paytida turmush tarzi masalalari aks etgan.

Qadimgi va o'rta asrlarda O'rta Osiyo xalqlari ilg'or tibbiyotni har jihatdan yaratdilar. O'rta Osiyo shifokorlari faoliyati nafaqat saqlab qolish va rivojlantirishga, balki qadimgi tsivilizatsiyalar tibbiyoti yutuqlarini umumlashtirish va o'ziga xos tarzda sintez qilishga ham hissa

qo'shdi. O'rta Osiyolik shifokorlarning umumlashtiruvchi entsiklopedik asarlarida o'z davridan ancha oldinda bo'lgan yangi g'oyalar va qoidalar bir necha asrlardan keyingina ifoda etildi va ishlab chiqildi, xanjar, ko'plab kasalliklarning namoyon bo'lishi sezilarli darajada aniqlandi va ularni tashxislash va davolash bo'yicha tavsiyalar berildi. Markaziy Osiyo xalqlarining tibbiyoti arab tibbiyotining shakllanishiga va Evropada tibbiyotning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Qadimgi Sharq insoniyat madaniyatining beshigi bo'lgan. Bu yerda, boshqa joylarga qaraganda, ibtidoiy kommunal tuzumdan qullik tuzumiga o'tish sodir bo'ldi. Sharq xalqlari va qabilalari boshqalarga qaraganda erta, yangi davrdan 4000-5000 yil oldin tarix maydoniga kirib, eng qadimiy tarixiy yodgorliklarni qoldirdilar. Mesopotamiyada (Shumeriya davlati, Babil, Ossuriya va boshqalar), Misr, Hindiston va Xitoyda miloddan avvalgi IV-II ming yilliklarda qullarga egalik qiluvchi ishlab chiqarish usuli hukmronlik qildi. Miloddan avvalgi I-ming yillikda miloddan avvalgi VIII-VII asrlardan boshlab Kavkazortida (Urartu davlati) qullarga egalik qiluvchi ishlab chiqarish usuli hukmronlik qildi. Xorazmda kuchli qullar davlati bo'lgan. Qadimgi Sharqning qul egalari bo'lgan mamlakatlari madaniyati Yevropa mamlakatlari xalqlarining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Qadimgi Sharqda qullar tuzumi o'ziga xos shakllarda rivojlandi: klanlar tuzumining qoldiqlari uzoq vaqt saqlanib qoldi, qadimgi jamoaning saqlanib qolishi kuchli bo'lsa ham (birinchi oila, keyinchalik qishloq), bu erda birinchi marta jamiyat qul egalari va qullar sinflariga bo'linib, o'ziga xos tarixiy davlatlar tashkil topdi. Sekin progressiv rivojlanish, yordamchi dehqonchilik va ibtidoiy birja savdosi ustun keldi. Qabul qilish tizimining qoldiqlari bilan despotik monarxiya hukmron siyosiy tizim edi. Despot monarxiyaning kuchi din tomonidan oqlandi va yoqlandi, shoh yer yuzidagi botning mujassamlashuvi deb hisoblandi va qul zodagonlari manfaatlarini asosida hukmronlik qildi.

Ruhoniylar aristokratiyasi Sharqning qullar tasarrufidagi mamlakatlarida ulkan rol o'ynagan. Ruhoniylar ta'sirchan kasb edi. Ruhoniylarning kuchi katta boyliklarga ega bo'lgan ibodatxonalarining iqtisodiy qudratiga asoslangan edi: yerlar, qullar, mollar, kemalar va boshqalar ibodatxonalariga tegishli bo'lgan yirik fermer xo'jaliklari qullar mehnati asosida olib borilgan.

Qadimgi Sharqning birinchi qul davlatlarida - Misrda, Xitoyda, Hindistonda, G'arbiy Osiyo mamlakatlarida falsafiy, tabiatshunoslik va

tibbiyot tafakkurining paydo bo'lishi, kelib chiqishi va rivojlanishi tarixi, shuningdek Sharq xalqlari madaniyatining keyingi tarixi Sharqning jahon madaniyati, ilm-fani va falsafasi tarixidagi muhim samarali rolini ochib beradi. Miloddan avvalgi bir necha ming yilliklar davomida Qadimgi Sharq xalqlari materialistik dunyoqarashning birinchi novdalariga va tabiat haqidagi ilmiy bilimlarning boshlanishiga ega edilar. Tabiatshunoslik tushunchalari bilan yaxlit bir butunlikni tashkil etgan ushbu qarashlar idealizm va dinga qarshi kurashga hissa qo'shdi va fanning rivojlanishi uchun zamin yaratdi.

Quldorlik davrida materializm va idealizm sinfiy jamiyatda ozmi-ko'pmi ajralmas dunyoqarash sifatida shakllandi. Qadimgi odamlarning falsafiy qarashlari dastlab ibtidoiy odamlarning soddaligi realizmidan kelib chiqqan o'z-o'zidan paydo bo'lgan materialistik tendentsiyalarning xususiyatiga ega edi. Qadimgi Sharqning dunyoni mavjud deb hisoblagan materialistik falsafiy fikri uni namoyon bo'lish shakllarini abadiy o'zgartirib, harakatlanuvchi va rivojlanayotgan bir butun sifatida anglash istagi bilan singdirilgan. Qadimgi Sharq falsafiy tafakkurining materialistik yo'nalishlari o'sha paytda embrion holatida bo'lgan, ammo tabiiy jismlar va hodisalarning xususiyatlari to'g'risida ko'p yillik tajriba davomida to'plangan ma'lumotlar bilan tabiatshunoslik bilimlari tizimiga hali ham tayanishi mumkin emas edi. Materialistik ta'limot idealizmga dunyoning moddiyligi g'oyasi, mavjud bo'lgan hamma narsaning ob'ektiv qonuniyligini isbotlovchi materialistik determinizmga qarshi turdi va odamlarda ularning tabiat hodisalarini bilish qobiliyatiga ishonch hosil qildi. Materializm inson bilimlarining kuchini tan oldi va davrning dastlabki ilmiy bilimlari bilan bog'liq edi. Bu moddiy ishlab chiqarish va butun ijtimoiy hayot madaniyati taraqqiyotini qo'llab-quvvatlagan qul egasi bo'lgan jamiyatning rivojlangan qatlamlari manfaatlari va ehtiyojlarini qondirdi. Materialistik dunyoqarashning rivojlanishi ijtimoiy hayotning turg'unligidan manfaatdor bo'lgan inert qul egasi zodagonlarning siyosiy va iqtisodiy hukmronligiga qarshi hunarmandchilik, savdo-sotiq, ilmiy bilimlarni rivojlantirish uchun kurashgan qul egasi bo'lgan jamiyatning ilg'or kuchlarining kurashi bilan bog'liq edi.

Qul davlatlarida an'anaviy tibbiyot davolovchi asos bo'lib qolaverdi. Ibtidoiy kommunal tizimning parchalanishi va sinfiy qul egasi bo'lgan jamiyatga aylanishi davrida ilgari jamiyatning ko'plab a'zolariga, asosan ayollarga xos bo'lgan davolovchi funktsiyalar asta-sekin tor

doiradagi odamlar, birinchi navbatda oqsoqollar va ruhoniylar qo'lga to'plandi. Kelajakda tibbiyot amaliyoti o'sha paytdagi boshqa kasblardan ajralib turardi, professional shifokor paydo bo'ldi. Ushbu yangi kasb jamiyatda taniqli o'rinni egalladi va davlat tomonidan tan olindi. Tibbiy mutaxassislar oilada tibbiy ta'lim olishdi. Tibbiy bilim avloddan avlodga o'tib, to'ldirilib borildi. Oila boshlig'i o'g'il-qizlariga tibbiyot tajribasini o'rgatdi, ularga davo usullarini o'rgatdi va dori-darmon tayyorlash sirlarini aytib berdi. Ushbu material avloddan avlodga to'planib, uni xotirada saqlash qiyinlashdi. Shu munosabat bilan, yozuv paydo bo'lgandan so'ng, retseptlar, kasalliklarning tavsifi, terapevtik texnikasi va tayyorlash usullari haqida birinchi yozuvlar paydo bo'ldi.

Qullarga egalik davri tibbiyotida dorivor moddalar asosan o'simliklardan, kamroq hayvonlardan (sut, sariyog', ispan pashshalari) va ba'zi minerallardan (simob, mishyak) foydalanilgan.

Qadimgi Sharqning qullarga egalik qiluvchi davlatlarida homilador ayolga yordam berish yaxshilanib bordi, homiladorlik va tug'ish paytida ayollar uchun gigienik maslahatlar berildi va qiyin tug'ilish uchun aralashuvlar ishlab chiqildi, homilaning noto'g'ri pozitsiyasi. O'sha paytdagi shifokorlar qiyin tug'ruq holatlarida homilani oyoqqa, kesarcha kesish va embriotomiyaga aylantirishga urinishgan.

Qul egasi bo'lgan davrdagi shifokorlar jarrohlik amaliyotini bilar edilar va uni tinch hayotda va jang maydonida qo'lladilar, o'qlarni olib tashlashdi, yaralarni bog'lashdi va qon ketishni to'xtatishdi. Ossiroy Bobil, Misr, Armaniston, Gruziya, Ozarbayjon, Xorazm, Hindiston hududida arxeologlar qullarga egalik qilish davriga oid ko'plab jarrohlik asboblarini (lansetlar, pinsetlar, qaychi va boshqalar) topdilar. Jarrohlik operatsiyalari paytida bemorda og'riqni kamaytirish uchun dorilar ishlatilgan: afyun, henbane, kenevir, mandrake ildizlarini quyish.

Qullik davrida uzoq vaqt davomida tibbiy faoliyat din, din, ibodatxonalar bilan chambarchas bog'liq edi. Tibbiyot tarixidagi bu davr ruhoniy (ma'bad) tibbiyoti deb ataladi.

Diming paydo bo'lishi va rivojlanishi bilan kasalliklarning kelib chiqishi va tabiati haqidagi g'oyalar o'zgardi. Mifologik g'oyalarda kasalliklarning yovuz xudolari (jinlar) va sog'liqning yaxshi xudolari paydo bo'ldi. Odamlar sog'liq va kasallik haqidagi g'oyalarini tabiiy hodisalar bilan bog'lashdi: sog'liq xudosi quyosh xudosi, unumdorlik xudosi edi. Ruhoniylar uchun ma'bad tibbiyoti kasallik tushunchasi kasallikning mohiyati haqidagi demonologik qarashlarga asoslangan edi.

bu kasallik inson vujudiga singib ketgan va og'riqli hislar va hodisalarni keltirib chiqargan yovuz ruhga o'xshardi; kasallik xudolarning g'azabining natijasi, xudo tomonidan yuborilgan jazo deb hisoblangan. Quldorlik jamiyatidagi ijtimoiy funktsiyalarni farqlash mifologiyada hayotning ba'zi sohalarini "biladigan" ko'plab xudolar paydo bo'lganligiga olib keldi: sog'liq xudolari, xudolar - tibbiyot homiylari, shifokorlar xudolari, kasal odamlarning homiylari, homilador ayollarning homiylari. Ko'pincha o'z vaqtlari uchun eng bilimdon odamlar bo'lgan ruhoniylar, o'zlarini xudolar bilan ibodat va qurbonliklar yordamida qanday qilib qo'zg'atishni biladigan va xudolarning ko'rsatmalariga amal qilib, yo'qolgan sog'lig'ini tiklaydigan odamlar va xudolar o'rtasida vositachilar deb hisobladilar.

Uzoq vaqt davomida Sharqning qullarga egalik qiluvchi davlatlarida tibbiyot diniy kultlar, ruhoniylar vazirlari qo'lida bo'lgan va xalqni qo'rquvda saqlash va xudbin maqsadlarga erishish vositasi rolini o'ynagan. Ruhoniylar shifo ishlarini o'z qo'llariga jamlashga intilishdi, chunki bu odamlarni ekspluatatsiya qilish vositalaridan biri bo'lib, ibodatxonalar va ularning xizmatkorlari - ruhoniylarga katta daromad keltirar edi.

Davolashda ruhoniylar sehrli harakatlar, fol ochish, tushlarni talqin qilish, har xil "mo"jizalar", "vahiylar" va boshqalar bilan birga ibodat qilish, qurbonlik qilishning sirli shakllaridan keng foydalanganlar, ammo kasallarning orzu-umidlaridan foydalangan holda kasalliklarning asl sabablarini tobora ko'proq yashirmoqdalar. ibodatxonalarini saqlash va kengaytirishga intilib, shifo berishning sirli va sehrli shakllari bilan bir qatorda ruhoniylar empirik ravishda topilgan davolash usullari va an'anaviy tibbiyot vositalaridan foydalanganlar. Ma'badlarda davolovchi va tibbiy yordamni jamlash uchun kurash olib borgan, an'anaviy empirik tibbiyot vakillari bilan kurashgan va ular bilan raqobatlashgan ruhoniylar an'anaviy tibbiyotdan juda ko'p narsalarni olishgan, ulardan dorivor vositalarni tanlab olishgan, ular orasidagi farqlarni payqashgan. Ma'lum bir bosqichda ruhoniylar tabiat, uning kuzatuvchilari haqidagi bilimlarni saqlovchilariga aylanishdi va yozuv paydo bo'lishi bilan ular davolanish sohasidagi xalq tajribasini qayd etishdi.

Qadimgi Sharq xalqlarining qul egaligi davri madaniyatining ajoyib yutug'i yozuv ixtirosi edi. Qadimgi Sharq xalqlari ko'plab yozma yodgorliklarni qoldirdilar, ular arxeologik materiallar bilan birgalikda ushbu davr xalqlari tibbiyoti to'g'risida ma'lumot beradi.

O'sha paytdagi tibbiyot, shuning uchun ko'pincha bizning oldimizda sirli qobiqda paydo bo'ladi. Qullik davridagi o'tmish tibbiyotini to'g'ri tushunish uchun ob'ektiv faktlarni tasavvuf unsurlaridan ajratib olish kerak.

Ma'badlarning daromad manbalaridan biri sodiq kishilarning qurbonliklari edi. Odamlar ma'badlarga zargarlik buyumlari, haykallar va boshqa narsalarni olib kelishgan, ularni kasalliklardan va marhumlarni yodga olishlarini so'rashgan. Kasallar shifo topishga umid qilib, kasal bo'lgan organ, ko'z, quloq, yurak, bachadon, oyoq va hokazolarning tasvirini hadya qildilar. Boshlanish marosimlari qadimgi kultlar, ibodatxonalar va "mo"jizaviy" xudo haykallari tomonidan ma'lum bo'lgan joylarda keng tarqalgan edi. Bunday ommaviy ibodat joylaridan ruhoniylar keng foydalanganlar. Ularning yonida odatda ibodatxonalar bo'lib, ular ziyoratchilar tomonidan sotib olinadigan narsalar bo'lgan.

Bobil va Ossuriya tibbiy maktablari

Bobil tarixi Bobil Qadimgi Mesopotamiya hududida joylashgan dunyodagi birinchi metropol ekanligi haqida bimalol ma'lumot beradi. Bu shahar jahon madaniyati va dinida o'z o'rnini qat'iy egallab oldi va birinchi navbatda Etemenanki (Bobil minorasi) ziggurati va dunyo mo"jizalaridan biri - Bobilning osilgan bog'lari bilan mashhur (bu mavjudligini, ammo zamonaviy ilm-fan tomonidan isbotlanmagan). Miloddan avvalgi 1793-1750 yillarda podshoh Xammurapi hukmronlik qilgan davr Bobil tarixida taqdirli deb hisoblanadi.

Bobil podsholigi o'zining eng yuksak farovonligi va qudratiga eski Bobil davrida Xammurapi davrida (miloddan avvalgi 1792-1750) - Mesopotamiyaning tarqoq yerlarini birlashtirgan va butun Quyi qismini o'z ichiga olgan qudratli davlatni yaratgan qadimgi davrning eng buyuk hukmdorlaridan biri bo'lgan va Yuqori Mesopotamiyaning katta qismi.

Qadimgi bobilliklar (shuningdek, qadimgi Mesopotamiyaning boshqa xalqlari) haqidagi bilimlar tizimi birinchi navbatda amaliy zarurat bilan belgilandi. Ular qishloq xo'jaligida va kulolchilikda, mato ishlab chiqarishda va metallarni ishlab chiqarishda, qonunni o'rnatish va me'morchilikni rivojlantirishda, tilshunoslik, matematik, astronomiya va shifolashda katta muvaffaqiyatlarga erishdilar. Bobilliklarning Shumerdan kelib chiqqan matematik usullari uch ming yillik, ya'ni

ellinizm davriga qadar boshqa barcha zamonaviy tsivilizatsiyalar erishgan yutuqlar bilan taqqoslanishga qarshi turdi. Bugun butun dunyo aylanani graduslarga bo'lishidan foydalanadimi? daqiqa va soniyalar. Bobilliklar tomonidan taklif qilingan quyosh soati va kunning 12 qismga bo'linishi keyinchalik yunonlar tomonidan qabul qilingan. Soatlarimiz terishda 12 ta raqamga ega bo'lishi va yil 12 oyni tashkil qilishi bejiz emas. Bularning barchasi miloddan avvalgi 1-ming yillikning o'rtalarida shumerlarning, so'ngra bobilliklarning astronomik kuzatuvlari natijasidir. e. matematik usullarni astronomiyaga kiritdi (Mesopotamiya fanining asosiy yutuqlaridan biri) va qamariy oy va quyosh yilining davomiyligini, bahor va kuzgi tengkunlik vaqtini aniq belgilab berdi. Bobilliklar yer yuzidagi hayot osmonning aksidir va ijtimoiy hayotning barcha hodisalarini va inson salomatligini butun atrof dunyosi bilan birlikda idrok etadilar, ya'ni koinot.

Ossuriya qirolligi Bobilning qudratli qo'shnisi edi. Uning asl poytaxti Ashur edi. Sargonidlar sulolasi davrida (miloddan avvalgi VII-VII asrlar oxirlarida) qirollikning poytaxti Nineviya shahri bo'lgan. Ossuriya eng yuqori kuchiga Ashurbanipal davrida (miloddan avvalgi 668-626 yillarda) erishdi, uning bosib olish kampaniyalari qirollik chegaralarini sezilarli darajada kengaytirdi. Ashurbanipalning o'zi fathlarini quyidagi so'zlar bilan tasvirlab berdi: "Arabiston shohi Oq... men qo'lga tushdi. Dushmanlarimni mag'lub etish uchun ko'tarishga odatlangan qo'limni ko'tarib, xudo Ashur va ma'buda Nin-lilaning buyrug'i bilan egri pichog'imni olib, yuzini qirib tashladim, unga jilov qo'yishni buyurdim, itning kamariga qo'ydim va uni ushlab oldim. sharqiy darvozada joylashgan qafas... uning nomi "Xalqlar protsesslari darvozasi". "Qolgan aholi... Men gapimni to'xtatdim. Tana go'shtining tug'ralgan go'shti bilan itlarga, cho'chqalarga, bo'rilarga, tulkilarga, osmon qushlariga va chuchuk suv dengizidagi baliqlarga ovqat berdim. Shu bilan birga, bu shafqatsiz podshoh o'sha paytdagi dunyodagi eng katta mixxat matnlari qirollik omborini yaratgan (Ashurbanipalning "kutubxonasi" deb nomlangan). Podshohning buyrug'i bilan mixga mixlangan lavhalar uning qo'li ostidagi barcha hududlarda nusxa ko'chirilib, Naynavaga keltirilgan. Shunday qilib, deyarli barcha shumer va akkad adabiyotlari asl nusxalari va nusxalarida to'plandi: falsafa, din, matematika, astronomiya, ishbilarmonlik yozishmalari, fol ochish va hk. Bo'yicha matnlar Ushbu to'plamdagi ba'zi lavhalar kasalliklar va ularning usullarini tavsiflashga bag'ishlangan. Yozish qobiliyati

Ashurbanipalni "eng yaxshi harflar" ga aylantirdi va u o'zining planshetlaridan birida ataylab ta'kidlab o'tdi: "Mendan oldingi shohlarning hech biri bu san'atni o'zlashtirmagan".

Ikki asr o'tgach, midiya-ekiye fathchilari Ninevani xarobaga aylantirgan holda, er bilan yakson qilganda, arxeologlar tomonidan o'tgan asrning oxirida topilgan mixxat yozuvi tarixiy to'plami shunday. Asrlar davomida Ossuriya asosan Bobil madaniyati va tabiatshunoslik an'analari tomonidan saqlanib kelinmoqda. Bu bizga Bobil-Ossuriya madaniyati (va davolash) haqida bir butun bo'lib gapirishimizga imkon beradi.

Mifologiya va davolash

Qadimgi bobilliklar shumerlarning e'tiqodlarini va shumer xudolarining panteonini qabul qilishgan (xuddi ming ming yil o'tgach, qadimgi rimliklar qadimgi yunon xudolari panteonini qarz olishganidek). Ular o'z vazifalarini saqlab qolishdi, lekin xudolarning boshqa ismlari. Qadimgi Bobilliklarning g'oyalariga ko'ra, dunyoni xudolarning oliy uchligi boshqargan: osmon xudosi Anu, yer va havo xo'jayini Enlil va Jahon okeanining suv elementi xudosi) Ea (Eia). Afsonaga ko'ra, Ea Yod tubini boshqargan, u erda hatto shumerlar ishonganidek, donolik paydo bo'lgan. Shuning uchun Ea donolik xudosi va tibbiy san'at homiysi singari hurmatga sazovor bo'lgan. U suvni bilish sirini "suvni biladiganlar" ga etkazdi - asu (shovqin. A-zu, akkad. Asu). Qadimgi Mesopotamiyada bu nom baliq shaklida kiyimlarda tasvirlangan davolovchilarni ta'riflash uchun ishlatilgan (10-rasm). Asu-ning ajralmas atributlari - bu ko'za suvi va ko'mir bilan tutatqi tutatqi - tutatqi tutatish uchun marosim idishi.

Xudolarning oliy triadasidan tashqari yana bir uchlik bor edi: quyosh xudosi Shamash, oy xudosi Sey va tong yulduzi ma'budasi Ishtar. Odamlar Ishtar obrazi kasalliklardan shifo beradi deb ishonishgan. Shunday qilib, Mitanni mamlakati hukmdori - Dushratta (miloddan avvalgi XIV asr) Naynaviya Ishtar haykalini Misrga kasal fir'avn Amenhetep IV (Axenaten) ga yuborgan va shu bilan Ishtarining davolovchi kuchlariga ishongan. Xudo ma'budasi Ereshkigal, jinoyatchilar dunyosi - "qaytib kelmaydigan mamlakat" xuddi shunday qudratli deb hisoblangan. Uning eri, xudo Nergal, Ereshkigalni mag'lubiyatga uchratgan va u ham dunyoning xo'jayiniga aylangan, boshqa ishlar qatori, yuqumli kasalliklar va isitmalarni boshqargan, ular ruhlar singari, erdan - sudralib yurishgan. Ereshkigalning to'g'ridan-

to'g'ri qarama-qarshiligi, o'z san'atini xudolarning oliy uchligidan olgan Gula shifo va davolovchi ma'buda edi. Gula shumer tilidan tarjimada "Buyuk" degan ma'noni anglatadi. Ushbu nom ostida u Mesopotamiya matnlarida XXII asrdan beri esga olinadi. Miloddan avvalgi e. U "Buyuk tabib" yoki "O'liklarni hayotga olib kelish" deb ham nomlangan. U toza qo'lining teginishi bilan o'liklarni tiriltiradi deb ishonishgan. Shu bilan birga, ular Gula davolanmaydigan kasalliklarni yuborishi mumkinligiga ishonishgan. Gulaning ramziy hayvoni it edi, u ko'pincha uning yonida tasvirlangan. Guladan tashqari, shifolashning homiylari Ninazu - "suv ilmining xo'jayini" va Ningishzida - "yaxshi daraxtning xo'jayini" (hayot daraxti) edi. Ningishzidaning emblemasi ikkita ilon bilan o'ralgan tayoq bo'lib, keyinchalik tibbiyot timsollaridan biriga aylandi. Bunday kadrlarning eng qadimiy qiyofasi XXII asrda yashagan Lagash - Gudea shahridan bo'lgan Shumer hukmdorining qadahida yasalgan. Miloddan avvalgi e. Hammurapi davrida poytaxt Bobilning ko'tarilishi munosabati bilan uning homiysi Ea o'g'li Marduk oliy xudoga aylandi. Barcha ijobiy fazilatlar Mardukka taalluqli edi: janglarda barcha g'alaba qozongan kuchdan kasallarni davolashgacha. Qadimgi Mesopotamiya aholisi dunyosini xudolardan tashqari, yarim xudolar, qahramonlar, etti donishmand va ettita yovuz jinlar, boshqa jinlar va ruhlar to'ldirgan. Ulardan ba'zilari yaxshi deb hisoblanardi, ammo aksariyati yovuz, qo'rqinchli jonzotlar edi, ular qadimgi bobilliklar va ossuriyaliklarning fikriga ko'ra, odamlarni doimiy ravishda kuzatib turar edilar va noxush hodisalar va kasalliklar paydo bo'lishining aybdorlari edilar. Umuman olganda, qadimgi Mesopotamiya mafkurasi diniy edi va marosim va sehrli xarakterga ega edi. U oila, jamiyat, davlat va mulkning o'sha paytdagi tuzilishini muqaddas qildi va qirol hokimiyatini mustahkamlashga yordam berdi. Uning empirik bilimlarni rivojlantirishga ta'siri (va davolanishni ham) vaqt o'tishi bilan tobora ko'proq sezilib bordi.

Davolashni rivojlantirish

Qadimgi Mesopotamiyadagi tibbiy bilimlar qadimdan og'zaki ravishda etkazilgan. Qadimgi Bobil davrida ular tobora ko'proq gil lavhalarda yozila boshladilar. Tabletkalar to'plamlari kasallik belgilari yoki tananing ta'sirlangan qismlari nomlari bo'yicha tanlangan. Ularning jami davolovchilar uchun juda qimmatli o'ziga xos "qo'llanma" ni tashkil etdi. Miloddan avvalgi II ming yillikning o'rtalariga kelib. e. qadimgi Mesopotamiyada davolanishning ikkita asosiy yo'nalishi: asutu (akkad.

Asutu - tabiblar san'ati) va asiputu (akkad. asiputu - spellcasters san'ati) shakllangan.

Davolash san'ati empirik tabiblar - asu (akkad. asu - suvni bilish) bilan shug'ullangan. Boshqa yo'nalish vakillari asipu (akkad. Asipu - sehrGAR) deb nomlangan.

Ikkala urf-odat miloddan avvalgi 1-ming yillikning ikkinchi yarmigacha deyarli o'zgarmagan. e., diniy e'tiqodlarning kuchayishi bilan bog'liq holda, ashiputga yaqinlashganda - "bugungi kunda biz ilmiy bo'lmagan tibbiy spekulyatsiya obro'li bo'lib qoldi", deb ta'kidlagan mashhur assiriolog A. Oppenxaym.

Qadimgi Mesopotamiyada kasallik sabablari tushunchalarini uchta asosiy toifaga bo'lish mumkin.

1. Jamiyatda qabul qilingan marosim, huquqiy, axloqiy va boshqa ko'rsatmalarning buzilishi bilan bog'liq. Masalan: "... u turmush qurgan ayolga murojaat qildi" yoki "... u o'z xudosining ruhoniyyiga murojaat qildi; 31 kun ichida u tuzalib, yashaydi. "

2. Tabiat hodisalari va turmush tarzi bilan bog'liq. Qadimgi Mesopotamiya xalqlari orasidagi kasalliklar faqat yovuz ruhlar bilan bog'liq deb o'ylamaslik kerak. Shuningdek, ular zararli oziq-ovqat iste'mol qilish, iflos daryoda cho'milish, axloqsizlik va kanalizatsiya bilan aloqa qilish bilan izohlandi.

3. Diniy e'tiqodlar bilan bog'liq ("Xudoning qo'li", "yovuz ruhning nafasi", "Lamashtu bilan quchoqlash" va boshqalar).

Shunday qilib, Pazuzu bo'roni jinlari bosh og'rig'i va ko'ngil aynishini yuboradi va tunda shahar atrofida aylanib yurib, o'zini bolalarga tashlagan dahshatli kampir Lamashtu bolaning isitmasini yuqtiradi deb ishonishgan. Lamashtu yirtqich qushning panjalari va xirillagan sherning boshi bilan egri kampir sifatida tasvirlangan. Bunday "jodugarlikdan" himoya qilish juda etarli edi: ayollar jinlarni o'z qiyofasi bilan qo'rqitish uchun bo'yniga jinlarning kichik haykalchalarini kiyishgan yoki ularni o'zlarining ostonalariga qo'yishgan va sehrGARlar sehrli matnlarni o'qishgan. ularni maqsadli izlash uchun "Sehrlardan qutuling...", "Bosh og'rig'i", "Tomoq kasalliklari", "Yovuz ruhlardan unli suv bilan qutuling..." va boshqalar bo'limlari ostida maxsus kataloglar yaratilgan.

Asu shifokori kasalliklarning kelib chiqishini tabiiy sabablarga ko'ra tez-tez bog'lab turardi. Boshqa tomondan, ashipu spellcaster, g'ayritabiiy kuchlarga ega: ma'lum bir xudoning "qo'li", jin yoki arvoH,

yovuz sehrlar va boshqalar. Shu bilan birga, asipu kasalliklarning xudolar yoki jinlar ishtirokisiz paydo bo'lishi mumkinligini, masalan, natijada isitma yoki boshga "zarba" (ta'rifi qon tomiriga o'xshaydi). Shu bilan birga, hech qaerda - na asutu matnlarida, na asiputu matnlarida - kasalliklar Mesopotamiyada qadimgi davrlarda bo'lmagan yulduzlar va astral kulturning emmanatsiyasi bilan bog'liq emas.

Evropada uzoq vaqtdan beri hukmronlik qilgan fikrdan farqli o'laroq, qadimgi Bobilda astrologiya rivojlanganligi to'g'risida yozma dalillar yo'q - bu Sargonidlar Ossuriya sudida (miloddan avvalgi VII asr) ichki organlar tomonidan fol ochish muhimligidan ustun bo'lib, "muhim fan" ga aylandi. Bobilda folbinlar ruhoniy emas edi, zinapoyali minoralar (zigguratlar), yaqinda ishonilganidek, astronomik rasadxonalar emas edi. Qadimgi Mesopotamiya ilmining shon-sharafiga aylangan Bobil matematik astronomiyasi qadimgi Mesopotamiyada o'z tarixining keyingi davrida tarqalgan va Yaqin Sharqning aksariyat qismida emas, balki ellinistik Misr va O'rta asrlarning G'arbiy Evropasiga xos bo'lgan astral kulturning bog'liq emas edi. ellinizm davri, Rim va Vizantiya davrlaridan (O. Neugebauer, A. Oppenheim) bizgacha etib kelgan astrolojik matnlar va hujjatlar soni. Kasallik va uning sababini aniqlagan Asipu davolanishni boshlashdan oldin prognoz qildi. Asiputu matnlarida u ko'pincha yoqimsiz: "u o'ladi", u tuzalmaydi "va hokazo. Qulay prognoz kamroq uchraydi:" u yashaydi ", " u davolanadi ", " kasalligi yo'qoladi ", " u tiklanadi va u yashaydi ". Agar prognoz umidsiz bo'lsa, asipu (asudan farqli o'laroq) davolanishni boshlamasdan olib tashlandi. Asipu davolanishga qarshi ogohlantirishlarga ham ega edi: "Bu odam xavfli ta'sir ostida, unga yaqinlashmang". Ehtimol, bu yuqumli kasalliklar haqidagi g'oyalarning boshlanishi bilan bog'liq. Asu prognozlari, qoida tariqasida, optimistik: "u tuzalib ketadi", "unga davolanish kerak". "U o'ladi" prognozi asutu matnlarida kam uchraydi. Mana shunday yomon prognozga misol:

"Agar odam sariqlikdan shunchalik azob chekadiki, uning kasalligi ko'zning markaziga etib bordi... bu odam kasal, hamma kasal, u uzoq umr ko'rmaydi va o'lmaydi". Agar kasallik Asu vakolatlaridan tashqarida bo'lsa, u "qo'lini uzatmagan" (keyinchalik bu ibora "Gippokrat to'plamida" paydo bo'lgan).

Asu davolash kasallikning o'ziga xos ko'rinishini engillashtirishga qaratilgan edi. Uning davolanishining maqsadlari juda aniq edi: "isitma va isitmani to'xtatish", "shishishni oldini olish", "kasallikni ketkazish",

"qo'l va oyoqlarning chiqib turgan qon tomirlarini tinchlantirish" va boshqalar. Asu mahalliy dorivor o'simlik va hayvonot dunyosining buyuk bilimdoni edi. U dorivor o'tlardan (xantal, kimyon urug'i), ildizlardan, urug'lardan (xususan, 50 ga yaqin don turlari), sabzavotlardan (piyoz, sarimsoq, marul, no'xat, bodring), daraxtlarning barglari va mevalaridan (xurmo), sadr balzamidani, minerallardan foydalangan. agentlar (alum, qizil temir rudasi, oltingugurt, tuzlar), yog', hayvonot mahsuloti (asal, mumi, yog', mongoz qoni, baliq yog'i, midiya chig'anoqlari, echki va qo'zichoq terisi), qushlarning najasi, qo'ylar va boshqalar. Xochga mixlangan matnlarda ko'plab dori-darmonlarning nomlari biz tushunmaydigan belgilar bilan ifodalangan. Ular, ehtimol, shifrlangan. Shuning uchun ularning aksariyatini bugungi kunda ma'lum bo'lganlar bilan birlashtirish mumkin emas. Shifokorlar o'zlari dori-darmonlarni to'plashdi, ularni tuzishdi va saqlashdi, o'zlari asal, pivo, sirka, suv yoki qattiq yog'da qaynatdilar. Har bir tayyor preparatning tarkibi bir nechta tarkibiy qismlarni (ba'zida 20 dan ortiq) o'z ichiga olgan. Qoplamalar uchun tayyor mahsulotlar charm va mato iplariga surtilgan, massaj paytida moy bilan ishqalangan, chayish va yuvish uchun ishlatilgan, klizma yuborilgan, malham, kukun, tabletka, sham va tampon shaklida ishlatilgan. Asu-dan farqli o'laroq, davolovchi marosimdagi asosiy narsa sehr-jodu qilish edi. Ashurbanipal qo'lyozmalarining omborida "[sehr-gar kasal odamning uyiga borganda]" umumiy nomi ostida 40 ta tabletkadan iborat sehr va marosim harakatlar to'plami topilgan. Uning davolovchi san'ati bugungi kunda "psixoterapiya" deb ataladigan sohada yotardi, ammo bu san'at orqasida uning faoliyatining yana bir tomoni - giyohvand moddalarni davolash yashiringan edi. Shunday qilib, lavhalardan birida shunday deyilgan: Agar tutqanoq ruhning qo'lidan kelib chiqsa, beshta dorini... qo'zichoq terisiga bog'lab, bemorning bo'yniga o'rab qo'ying, shunda u o'zini yaxshi his qiladi. Amalda allaqachon sinovdan o'tgan beshta dori qo'zichoq terisining o'ziga xos davolovchi xususiyatlari bilan birgalikda foydali ta'sir ko'rsatmasligi aniq. Ba'zan, marosimlarni davolash jarayonida asipu ularni qo'rqitish yoki yo'q qilish uchun kasal odam yoki ruhlar uni "ta'qib qilayotgani" tasvirlangan loydan yoki mumdan haykalchalar yasagan. U bemor atrofida ko'rsatgan sehrli doiralar va sehrli raqamlar (3 marta, 7 tomchi va boshqalar) ashipu marosimlarida muhim o'rin egallagan. U avvalgi tajribaga asoslanib oldindan taxmin qilgan kasallikning tiklanishi yoki kuchayishining muhim kunlarini

aniqladi; va har doim xudolarga (odatda, Marduk va Na-buga) va yaxshi ruhlarga murojaat qilish bilan uning harakatlariga hamroh bo'ldi. Asipudorilar to'plami empirikist asuga qaraganda ancha tor edi. Biroq, deyarli har bir tavsiyanomada giyohvand moddalarni iste'mol qilish ko'rsatkichlari mavjud. Masalan: "... sehr-jodudan xalos bo'ladigan 25 ta dori" yoki: "adaçayı o'tini ezib (?) Va uni yog 'bilan aralashiring; sehmi uch marta ayting va uni tishga qo'ying. Eslatib o'tilgan afsona - "Tish og'rig'iga qarshi fitna" - qadimgi Mesopotamiyaning yuksak badiiy adabiy asari va uni to'liq keltirishga loyiqdir:

Anu jannatni yaratganida

Osmon erni yaratdi

Yer daryolarni yaratdi

Daryolar kanallarni yaratdi

Kanallar botqoqlarni yaratdi,

Qurtlarning botqoqlari yaratdi.

Qurt yig'lab Shamashga bordi,

Xudo Ea oldida uning ko'z yoshlari oqadi,

"Siz menga ovqat uchun nima berasiz? 10 Meni emish uchun nima berasiz? "

"Pishgan anjir

Va o'rik sharbati"

"Menga anjir nima kerak?

Va o'rik sharbati? Tishlar orasiga joylashishga ijozat bering

Jag'ni mening uyimga aylantir.

Tishdan qon so'rib olaman

Men tishning ildizlarini kemiraman ».

"Uchini ilib oling, ildizini ushlang!

O'zingiz, qurt, buni tanladingiz!

Ea sizni uraman

Qudratli qo'l bilan!"

V. K. Afanasyeva tomonidan tarjima qilingan

Qadimgi Mesopotamiya matnlarida tishlarni olish yoki to'ldirish haqida hech narsa aytilmagan. Faqatgina kasallikka chalingan tish teshigiga qo'yilgan behushlik pastalari (tarkibida henban) va dorivor mastika (o'simlik tarkibiy qismlari bilan) foydalanish haqida xabar beriladi. Davolashning muvaffaqiyatsiz natijasi (bu tibbiyotning rivojlanish darajasida bu mutlaqo tabiiy hodisa bo'lgan) Ashipu g'ayritabiiy kuchlarning aralashuvi bilan izohladi: "Bu xudolarning

irodasi" yoki "kasallik o'tmadi, chunki bemor dorilarni qabul qilishning belgilangan marosimini aniq bajarmadi" va hokazo, ashipu nufuzi doimo yuqori bo'lib kelgan.

Empirik-ace obro'si ancha zaif edi: uning muvaffaqiyatsizliklari xudolarga emas, balki davolovchining o'ziga tegishli edi. Natijada, asu asta-sekin o'z pozitsiyalarini yo'qotdi.

Ammo, umuman olganda, mixxat yozilgan matnlarda ko'rsatilishicha, Asu bilan davolash Ashipuga qaraganda samaraliroq bo'lgan. Buni Nippur yaqinidagi ibodatxonada bemorlarni davolagan davolovchi Mukallimning (miloddan avvalgi XIV asr) xatlar-planshetlari tasdiqlaydi: u isitma va nafas olish organlarining yallig'lanishini, teri kasalliklari va jarohatlarni muvaffaqiyatli davoladi. Dori-darmonlarni tayyorlashda Mukallim va uning yordamchisining ("farmatsevt" deb ataladigan) barcha xatlarida ibodatlar yoki sehrlar haqida bir so'z ham yo'q - uning muomalasi empirik edi. Mukallimning xatlaridan ko'rinib turibdiki, bemorlar butun kasallik davomida uning nazorati ostida bo'lgan. Binobarin, qadimgi Mesopotamiyada ibodatxonalarda kasallar uchun xonalar ("kasalxonalar") mavjud bo'lib, u erda ular oliyjanob odamlarni davolashgan (Mukallim malika muomalasi haqida xabar beradi), ibodatxonaning xizmatkorlari va hattoki qullaringiz: Ikkita kattalar qullaringiz, - deb yozadi Mukallim ma'badning bosh ma'muriga, - u yiqilib tushdi. quduq ichiga: birining suyagi singan, boshqasining boshi singan; Xo'jayin, ularni qayta tiklash uchun ularga moylarni [ishqalash uchun] berish uchun yozsin.

Ushbu xat, Hammurapi qonunlari singari, bir qator hollarda qadimgi Mesopotamiyada qullar davolanganligi haqida dalolat beradi.

Qadimgi Mesopotamiyada inson tanasining tuzilishi o'rganilmagan (o'liklarning otopsi matnlarda aytilmagan). Qurbonlik qilingan hayvonlarni ajratish nafaqat katta ichki organlar: jigar, yurak, buyraklar, ichak, oshqozon haqida umumiy fikrni berdi.

Tug'ruqqa ayollar jalb qilingan. Qonuniy matnlarga ko'ra, tug'ruq paytida ayol o'lganidan so'ng, tirik bolani qorinni kesib (ya'ni, sezaryen bilan) kesish orqali qutqarishga ruxsat berilgan.

Qadimgi Mesopotamiya tibbiyotlarining biron bir matnida biz jarrohlik davolash deb ataydigan narsa eslatilmagan; dunyoning boshqa mintaqalarida juda ko'p uchraydigan tishlarni olib tashlash, intravital sezaryen yoki kraniotomiya haqida hech qanday dalil yo'q. Biroq, qonuniy matnlar va qonunlar to'plamlarida jarohatni muvaffaqiyatli

davolash yoki "bronza pichoqni kesish" ni muvaffaqiyatli bajarish uchun davolovchini mukofotlash haqida gap boradi.

Qadimgi Mesopotamiya huquqining eng keng yodgorligi. Hammurapi birinchi sulolasining oltinchi Bobil shohi qonunlari. Ular 1901 yilda J. de Morgan boshchiligidagi frantsuz arxeologik ekspeditsiyasi tomonidan qadimgi Susa (zamonaviy Eron hududida) qazish ishlari paytida kashf etilgan balandligi 2,25 m bo'lgan bazalt ustun ustida o'yilgan. Hammurapi qonunlari dunyodagi eng qadimiy qonunlardan biri bo'lib, Sharqda dastlabki qullik davridagi ijtimoiy munosabatlarni yorqin aks ettiradi.

Ruhoniylar sudi fitnalari va shubhasiz, Hammurapi kodeksida jarrohlarni har qanday muvaffaqiyatsizlik va nazorat uchun qattiq jazolaydigan moddalar bor edi. "Xo'sh, Xammurapi qonunlarining tibbiy moddalari qanday edi?"

Xammurapi qonunlari

Qonunlarning ayrim bandlari davolovchilar faoliyatining huquqiy jihatlari bilan bog'liq. Muvaffaqiyatli davolangan taqdirda, ular juda yuqori mukofotga sazovor bo'lishdi:

219. Agar shifokor Muskenum quliga bronza pichoq bilan og'ir operatsiya qilib, uni o'ldirgan bo'lsa, u qul uchun qulning o'rmini qoplashi kerak.

220. Agar u tikanini bronza pichoq bilan ochib, ko'zini chiqarib tashlagan bo'lsa, u sotib olish narxining kumush yarmida tortishi kerak.

221. Agar shifokor [odamda] singan suyakni davolagan bo'lsa yoki og'riyotgan og'rig'ini davolagan bo'lsa, [bemor] shifokorga besh misqol kumush to'lashi kerak.

222. Agar u Muskenumning o'g'li bo'lsa, u uchta misqol kumush to'lashi kerak.

223. Agar bu odamning quli bo'lsa, [qulning] xo'jayini shifokorga ikki misqol kumush to'lashi kerak. Hammurapi davrida bitta miskel kumush (taxminan 8,4 g) 300 litr don sotib olishi mumkin edi.

O'sha paytdagi iste'mol me'yorlariga ko'ra, bir kishiga kuniga 1,5 litr miqdorida yiliga 550 litr don (arpa) kerak edi (go'sht faqat qurbonlik marosimida iste'mol qilingan). Ayollar va bolalar uchun don normalari ikki baravar kam edi. Shunday qilib, besh misqol kumush katta miqdor edi: ular butun bir yil davomida bir necha kishini boqishlari mumkin edi.

Hammurapi qonunlarining umumiy zo'ravonligi bilan davolanish uchun shifokorga bunday katta to'lov "talion" (mukofot teng: ko'z uchun

ko'z, tish uchun tish) urf-odati tufayli kasbining katta xavfi bilan bog'liq edi. Davolashning noqulay natijasi bo'lgan taqdirda, shifokor qattiq jazoga tortildi:

218. Agar davolovchi erkin odamga bronza pichoq bilan kuchli kesma qilsa va shu tariqa u odamni o'ldirsa yoki bronza pichoq bilan bu kishining nakkaptu (qosh yoki ma'bad) qismida kesma yasagan bo'lsa va bu odamning ko'zini yo'q qilsa, u qo'lini kesib tashlasin (tarjima Va M. Dyakonov va V. A. Yakobson).

Boshning bu qismida "bronza pichoq bilan kuchli kesma" turli holatlarda (xo'ppoz bilan, yarani yiringlashi va boshqalar bilan) olib borilishi mumkin edi va bu har doim ko'z, qon tomirlari yoki asablarga katta zarar etkazish xavfi bilan bog'liq edi, ayniqsa bobilliklar orasida tegishli anatomik bilimlar bo'lmagan taqdirda. ... Shuning uchun ham xuddi shu jarrohlik aralashuvning ijobiy natijasi bilan shifokor eng yuqori mukofotga sazovor bo'ldi.

215. Agar davolovchi erkin odamga bronza pichoq va odam bilan kuchli kesma yasagan bo'lsa yoki bronza pichoq bilan bu odamning riskkaptu (qosh yoki ma'bad) qismida kesma yasagan va odamning ko'zini saqlab qolgan bo'lsa, u holda u o'n misqol kumush olishi kerak.

216. Agar kasal odam muskenum bo'lsa, u besh kumush kumush to'laydi.

217. Agar bemor birovning quli bo'lsa, unda qulning xo'jayini davolovchiga ikki misqol kumush to'laydi.

Xuddi shu davolanish uchun shifokorga turli xil to'lovlar ijtimoiy tengsizlikni va jamiyatning tabaqalanishini va natijada tibbiy amaliyotga va tibbiy biznesni tashkil etishga sinfiy yondashuvni ko'rsatadi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, Mesopotamiyada qattiq gigiena qoidalari uzoq vaqtdan beri mavjud bo'lib kelgan, ammo shaharlardagi kanalizatsiya tizimlari uzoq vaqt davomida qurilmagan (bu borada qadimgi Hindistonning Xarappa tsivilizatsiyasi, miloddan avvalgi 3-ming yillikning o'rtalari, 69-betga qarang). Barcha iflosliklar, qoida tariqasida, ko'chaga tashlangan (bu keyinchalik G'arbiy Evropa va Sharq shaharlarida qilingan).

Ossuriyada poytaxt shaharlarida suv va kanalizatsiya kanallari qurila boshlandi. Shunday qilib, Sinaynerib davrida Ninevada 18 km uzunlikdagi ulkan suv ta'minoti tizimi barpo etildi. U 1: 80 qiyalikka ega bo'lib, vodiylar va daralar bo'ylab o'tgan ko'plab kemerli ko'priklarga suyangan. Ko'priklardan biri - Jerzanskiy - uzunligi 300 m ga etgan va

14 ustun ustida joylashgan. Santexnika karavotida ohaktosh plitalarining uch qatlami yotar edi. Suv to'g'oni o'rnatish va o'n sakkiz daryo kanalining o'zgarishi natijasida hosil bo'lgan sun'iy suv ombori orqali ta'minlandi. Sinanheriba kanalining qurilishi miloddan avvalgi 691 yilda yakunlangan. e. - birinchi Rim suv o'tkazgichi qurilishidan ikki asrdan ko'proq vaqt oldin. Biroq, tabiiy va sun'iy suv omborlari shu qadar ifloslanganki, odat bor edi: kanallardan va daryolardan xom suv ichmaslik, balki ko'p miqdorda tayyorlangan va kattalar ham, bolalar ham keng iste'mol qilgan qaynatilgan pivo va boshqa har xil ichimliklarni ichish. Tibbiy bilimlarni uzatish tashabbuskorlarning tor doirasida amalga oshirildi: «Initsialga (sehrarga) sehrli bilim sirlarini ko'rsatsin; bilmaganlar ularni ko'rmasligi mumkin; Siz homiylik qilayotgan o'g'lingizga kelsak, uni Asalluha (Mardu-ka) va Ninurta ismlari bilan qasam iching ... keyin unga ko'rsating ... " Shifokorning shogirdlari asu agashgu (akkad. Asu agasgu) deb nomlangan. Ular XVII asrgacha mavjud bo'lgan Bobilning mashhur an'anaviy dunyoviy maktabida (e-dubba) mixxat yozuvi bilan shug'ullanishgan. Miloddan avvalgi e. Edubba faoliyati Mesopotamiyada tabiiy fanlarning rivojlanishiga juda ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Qadimgi Mesopotamiya matnlarida tibbiyot maktablari haqida alohida ma'lumot yo'q. Ehtimol, ular hali mavjud emas edi.

Qadimgi Mesopotamiyada bepul ishlaydigan davolovchilar soni oz edi. Tarixiy davrga qarab ularning jamiyatdagi mavqei turlicha bo'lgan va vaqt o'tishi bilan empirikovasu obro'sining pasayishi tufayli yomonlashishga moyil bo'lgan. Ossuriya sudida Ossuriya tarixining so'nggi asrlarida faqat asipu spellcasters xizmat qilgan (asu sudi shifokorlari haqida hech qanday ma'lumot yo'q).

Saroyda davolovchilarning mavqei juda muhim edi: ular qirol, uning oilasi va haramning sog'lig'ini kuzatib turar edilar (haremgaga faqat ayollar va xizmatkorlar kirishi mumkin edi). Eng taniqli saroy tabiblari ba'zan o'zlarining monarxlarini davolash uchun boshqa mamlakatlarga yuborilgan. Demak, XIII asrda ma'lum bo'lgan. Miloddan avvalgi e. Bobil shohi o'z tabibini Xet podshohiga yubordi. Xoch mixiga yozilgan planshetlar, shuningdek, ba'zi tibbiy ixtisosliklar to'g'risida guvohlik beradi. Xullas, qadimgi Bobil matnlarida ayol kasalliklarini davolash bilan shug'ullanadigan shifokor ayol haqida bir marta aytilgan va Yangi Bobil matnlarida (miloddan avvalgi XI-VI asrlar) ko'z kasalliklarini davolagan davolovchilar haqida aytilgan. Ayniqsa, veterinariya

shifokorlari - munayshu (akkad. Muna "isu - chorva mollari, shovqin. A-zu ansu - eshaklarni davolovchi) haqida ko'p aytilgan. qadimgi Mesopotamiyadagi shohlar juda katta bo'lgan.) Keyinchalik, kastratsiya operatsiyasi maxsus tayyorlangan odamlar (shifokorlar emas) tomonidan amalga oshirila boshlandi.

Miloddan avvalgi 1-ming yillikning o'rtalariga kelib. e. qadimgi Mesopotamiya tibbiyoti qadimgi Misrga qaraganda kamroq qadrlangan. V asrning o'rtalarida Mesopotamiyaga tashrif buyurgan Gerodot buni tasdiqlaydi. Miloddan avvalgi e., Mesopotamiya erlari forslar tomonidan bosib olinganda va Bobil va Ossuriya davlatlari endi mavjud emas edi. Biroq, Bobil-Ossuriya madaniyati o'zining ko'p asrlik tarixi davomida Kichik Osiyoda ilmiy bilimlarning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi, bu erda mixopat yozuvlari bilan bir qatorda Mesopotamiya tibbiyot matnlari ham keng tarqaldi, ular bizning davrimizning boshigacha deyarli o'zgarmagan holda qayta yozilgan.

Qadimgi Mesopotamiya aholisi orasida shaxsiy gigiena ham deyarli yo'q edi, faqat qurbonlik qilishdan oldin faqat ruhoniylar va shohlar olib boradigan tahoratdan tashqari. Shunday qilib, mohiyatan Bobil tibbiyoti haqida fan sifatida gapirishning hojati yo'q; biz faqat uning boshlanishi va kasalliklarni tanib olish va ularni davolashning ba'zi ratsional usullarini qo'llashdagi birinchi tajribalar haqida gaplashishimiz mumkin". Bobil tibbiyoti butunlay sehrli va diniy g'oyalarga asoslanib, uning falsafiy asoslarini ham, faoliyatining amaliy tomonini ham belgilab berganligi ko'rsatilgan. Bobil tarixining eng qadimgi davrida ro'y bergan tibbiy ilmiy boshlanishlar oxir-oqibat qo'pol sehrli va xurofot g'oyalar bilan bostirilganligi va bu Bobil tibbiyotining rivojlanishida regressiyaga olib kelganligi ko'rsatilgan.

Bobilda tibbiyot ilmining rivojlanishining regressiyasi qadimgi shumerlar, bobilliklar, ossuriyaliklar orasida ro'y bergan asl monoteistik g'oyalardan, bobilliklar diniy e'tiqodida markaziy o'rin tutgan va to'liq regressiya va tanazzulni oldindan belgilab qo'ygan polietizm va sehrgarlikka o'tish bilan to'g'ridan-to'g'ri va parallel aloqada bo'lganligi aniqlandi.

V-DOB

Qadimgi Misr tabiblari tomonidan qo'llanilgan davolovchi vositalar

Qadimgi Misr tibbiyoti eng qadimgi hujjatlashtirilgan tibbiy tizimdir. Miloddan avvalgi XXXIII asrdan e. miloddan avvalgi 525 yilda fors istilosidan oldin. e. u amaliy jihatdan juda katta o'zgarishlarni boshdan kechirgani yo'q, ammo bu ba'zi bir tarixiy davrlarda o'z davri uchun ilgari surilgan va oddiy invaziv bo'lmagan jarrohlik, singanlarni davolash usullari va keng farmakopeyalar to'plamini o'z ichiga olgan. Qadimgi Misr tibbiyoti qadimgi dunyoning ko'plab keyingi tibbiy tizimlariga, shu jumladan yunon tizimiga ta'sir ko'rsatdi. Uzoq vaqt davomida qadimgi Misr tibbiyoti to'g'risidagi ma'lumotlarning asosiy manbai yunon mualliflarining xabarlarini bo'lgan, ammo 1822 yilda qadimgi Misr iyerogliflarining dekodlanishi, boshqa narsalar qatori, Qadimgi Misrning tibbiy bilimlariga oid papiruslarga oid matnlarni o'qishga imkon berdi.

Qadimgi Misr shifokorlari yaxshi obro'ga ega edilar va boshqa imperiyalarning hukmdorlari hattoki fir'avndan qarindoshlarini davolash uchun ularga shifokorlarni yuborishni iltimos qildilar. Misrdagi ba'zi shifokorlarning ismlari hatto tarixga kirgan.

Misrlik shifokorlar pulsning mavjudligi va puls bilan yurak o'rtasidagi bog'liqlikni bilishgan. Smit papirusining muallifi qon-qon aylanishi haqida bo'lmasa-da, yurak-qon tomir tizimi to'g'risida xira tasavvurga ega edi va u qon tomirlari, tendonlar va asablarni ajrata olmas edi yoki ahamiyatsiz deb bilmas edi. Qadimgi misrliklar tanadagi havo, suv va qonni o'z ichiga olgan "kanallar" haqidagi nazariyasini Nil daryosiga o'xshatib ishlab chiqdilar; agar ular to'sib qo'yilsa, dalalar zararli bo'lib qoladi va ular ushbu printsipni tanaga tatbiq etishdi: agar odam kasal bo'lsa, u holda "kanallar" ni ochish uchun laksatiflardan foydalanish kerak.

Smit papirusida tasvirlangan ko'plab jarrohlik amaliyotlari kabi ko'plab tibbiy amaliyotlar samarali bo'ldi. Asosan, shifokorlarning sog'lig'ini saqlash bo'yicha maslahatlarida tanani, shu jumladan qo'litiq ostidagi joylarni yuvish va tarash bo'yicha tavsiyalar mavjud, chunki bu infeksiyalarning oldini olishga yordam beradi. Shuningdek, ular bemorlarga parhezni kuzatishni va harom deb hisoblangan boshqa

hayvonlarning xom baliqlari yoki xom go'shti kabi ovqatlardan voz kechishni maslahat berishdi.

Ko'p usullar samarasiz yoki zararli edi - xususan, retsept bo'yicha ko'plab dorilar fermentatsiya va mog'or mahsulotlarini o'z ichiga olgan go'ngni o'z ichiga olgan; ularning ba'zilari shifobaxsh xususiyatlarga ega, ammo infektsiyaga jiddiy tahdid soladigan bakteriyalar ham mavjud.

Jarrohlik jarohatlarni davolash uchun shifokorlar orasida juda keng tarqalgan amaliyot edi. Misrlik shifokorlar jarohatlarning uchta toifasini tan olishdi: davolash mumkin, munozarali va davolash mumkin emas. Jarrohlar tezda davolanadigan kasalliklarni operatsiya qilishdi. Munozarali kasalliklar, bemor, ehtimol, davolanmasdan omon qolishi mumkin bo'lgan kasalliklar edi, shuning uchun ushbu toifadagi bemorlar kuzatilgan va agar ularning kasalliklari davom etsa, uni davolash uchun jarrohlik urinishlar qilingan. Arxeologik joylarda topilgan jarrohlik vositalariga pichoq, ilgak, burg'ulash, forseps, tarozi, qoshiq, arra va tutatqi vazalari kiradi. Sun'iy barmoqlar yoki ko'zlar ko'rinishidagi protezlar mavjud edi, ammo amaliy ta'sirga qaraganda ko'proq dekorativ edi. Stomatologiya ham alohida mavjud edi, ammo u rivojlanishning past darajasida edi. Misrliklarning ko'pchiligining tishlarining holati donni juda qo'pol silliqlashi tufayli yomon edi. Tish kasalliklari hatto o'limga sabab bo'lishi mumkin. Kasal tish odatda olib tashlandi va afyun og'riqsizlantiruvchi vosita sifatida ishlatildi. Despotizmning qorong'i vatani Bobildan farqli o'laroq, Misr qadimgi dunyo uchun haqiqiy muqaddas ilm qal'asi, uning eng ulug'vor payg'ambarlari uchun maktab, boshpana va insoniyatning eng ezgu an'alarining laboratoriyasi bo'lgan. Eduard Shure ("Misr sirlari"). Misr sug'oriladigan erlarning tor chizig'i bo'lib, Nilning quyi oqimidagi cheksiz qumlar orasida cho'zilib, uni suv va unumdor loy bilan ta'minlamoqda. Olti ming yil muqaddam bu erda dunyodagi eng qadimiy tsivilizatsiyalardan biri rivojlangan. Qadimgi Misrda davolanish an'analari Qadimgi Mesopotamiya tibbiyoti bilan yaqin hamkorlikda rivojlangan. Ular zamonaviy ilmiy tibbiyotning boshlovchisi hisoblangan qadimgi Yunonistonda tibbiyotning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdilar.

Qadimgi Misr tibbiyoti haqida ma'lumot manbalari

Qadimgi Misr matnlarini o'rganish nisbatan yaqinda, frantsuz olimi J. F. Champollion Misr iyeroglif yozuvining sirini hal qilgandan so'ng boshlandi. Bu haqda birinchi ma'ruza 1822 yil 27 sentyabrda frantsuz olimlari yig'ilishidan oldin qilingan. Ushbu kun Misrshunoslik fanining tug'ilgan kuni deb hisoblanadi.

Champollion kashfiyoti 1799 yilda Misrning Rozetta shahri yaqinida xandaq qazish paytida Napoleon armiyasining zobiti tomonidan topilgan Rozetta toshidagi yozuvlarni o'rganish bilan bog'liq edi. Qadimgi Misr xati parolini ochishdan oldin Qadimgi Misr tarixi va uning tibbiyoti to'g'risidagi yagona manbalar yunon tarixchisi Gerodotning ma'lumotlari bo'lgan. Misrlik ruhoniy Maneto qadimgi yunon tilida va yunon yozuvchilari Diodorus, Polibiyus, Strabon, Plutarx va boshqalarning asarlari bilan shug'ullangan. Piramidalar, qabrlar va papirus yozuvlari devorlariga qadimgi Misrdagi ko'plab matnlar tadqiqotchilar uchun "soqov" bo'lib qolmoqda. Birinchi marta Qadimgi Misrda tibbiyot risolalarining mavjudligi haqida V sulolasi podshosi Neferirka-Ra (miloddan avvalgi XXV asr) bosh me'mori Uash-Ptax maqbarasi devoridagi yozuvda qayd etilgan. Xuddi shu yozuv me'morning to'satdan o'limining klinik ko'rinishini beradi, zamonaviy tushunchalarga ko'ra, miyokard infarkti yoki miya qon tomiriga o'xshaydi. Eng qadimgi tibbiy risolalar papirusda yozilgan. Ular bugungi kungacha omon qolishmagan va biz ular haqida faqat qadimgi tarixchilarning ko'rsatmalaridan bilamiz. Shunday qilib, ruhoniy Menefon Atotis (1-sulolaning ikkinchi shohi) inson tanasining tuzilishi bo'yicha tibbiy papirus tuzganligini xabar qiladi. Hozirda to'liq yoki qisman davolanishga bag'ishlangan 10 ta asosiy papirus ma'lum. Ularning barchasi avvalgi traktatlarning ro'yxatlari. Eng qadimgi tibbiy papirus miloddan avvalgi 1800 yillarga tegishli. e. Bir bo'lim tug'ruqni boshqarishga, ikkinchisi hayvonlarni davolashga bag'ishlangan. Shu bilan birga, Romeseumdan IV va V papiruslari tuzilgan bo'lib, ular sehrli davolash usullarini tavsiflaydi. Qadimgi Misr tibbiyoti to'g'risida eng to'liq ma'lumot miloddan avvalgi 1550 yillarga oid ikkita papirus tomonidan berilgan. e., - katta tibbiy papirus G. Ebers va jarrohlik bo'yicha papirus E. Smit. Ikkala papirus ham xuddi o'sha odam tomonidan yozilgan va eski traktatning nusxalari. Misrshunoslarning fikriga ko'ra, bu qadimgi mavjud bo'lmagan papirus miloddan avvalgi 3-

ming yillik boshlarida afsonaviy shifokor Imxotep tomonidan tuzilgan. e. Keyinchalik, Imhotep xudoga aylantirildi.

Qadimgi Misr mifologiyasi bilan davo o'rtasidagi bog'liqlik

Deyarli to'rt ming yilliklar davomida mavjud bo'lgan Misr dini hayvonlarga sig'inishga asoslangan edi. Har bir Misr nomida (shahar-davlatda) o'ziga xos muqaddas hayvon yoki qush bor edi: mushuk, sher, buqa, qo'chqor, lochin, ibis va boshqalar. Kobra Vajit Quyi Misrning homiysi edi. Uning surati fir'avnning bosh kiyimida edi. Falkon, asalarichilik va uçurtma bilan bir qatorda, u shoh hokimiyatini ifodalagan. Amuletlarda kobra muqaddas ko'zning yoniga qo'yilgan - osmon xudosi Horusning ramzi. Vafot etgan hayvonlar hayvoni balzamga dafn qilindi va ko'mildi muqaddas qabrlar: Bubastis shahridagi mushuklar, Iunu shahridagi ibises, o'lgan shaharlardagi itlar.

Amon-Ra xudosining ibodatxonalarida muqaddas ilonlarning mumiyalari ko'milgan. Memfisda, katta er osti nekropolida, muqaddas buqalarning mumiyalari bo'lgan ko'plab tosh lahitlar topilgan. Muqaddas hayvonni o'ldirish o'lim bilan jazolanadi. Misrliklarning fikriga ko'ra, vafot etgan kishining ruhi 3 ming yildan buyon xudo qilingan hayvonlar va qushlarning jasadida bo'lgan, bu unga oxirat xavfidan qochishga yordam beradi. Bu bilan Gerodot muqaddas hayvonni o'ldirganlik uchun jazoning og'irligini tushuntiradi. Shifolashning asosiy xudolari Totning donolik xudosi va Isisning onalik va unumdorlik ma'budasi hisoblangan. U ibis qushining boshi yoki babun shaklida mujassam bo'lgan odam sifatida tasvirlangan. Ibis va babun qadimgi Misrda donolikni namoyon qildilar. U yozuv, matematika, astronomiya, diniy marosimlar, musiqa va eng asosiysi kasalliklarni tabiiy dorilar bilan davolash tizimini yaratdi. Eng qadimiy tibbiyot risolalari unga tegishli. Isish davolashning sehrli asoslarini yaratuvchisi va bolalarning homiysi deb hisoblangan. Isis ismli dorilar hatto qadimgi Rim farmatsevti Galenning yozuvlarida ham qayd etilgan. Qadimgi Misr tibbiyotida boshqa ilohiy homiylar ham bo'lgan: kuchli sher boshli ma'budasi Soxmet, ayollar va mehnatda bo'lgan ayollarning himoyachisi; ma'buda Tauert, ayol gippo sifatida tasvirlangan. Har bir yangi tug'ilgan misrlik, ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, minoraning kichik haykali yonida yotardi. Qadimgi Misrliklar narigi hayotni er yuzidagi hayotning kengayishi deb hisoblashgan. Ularning fikriga ko'ra, insonning keyingi hayoti moddasi ikki shaklda mavjud - ruh va hayot kuchi. Inson boshi bilan qush shaklida

tasvirlangan ruh, marhumning tanasi bilan mavjud bo'lishi yoki osmondagi xudolarga ko'tarilib, uni bir muddat tark etishi mumkin. Hayotiy kuch yoki "ikki barobar" qabrda yashaydi, ammo boshqa dunyoga o'tishi va hatto marhumning haykallariga o'tishi mumkin. Oxirat moddalari va dafn etilgan joy o'rtasidagi bog'liqlik g'oyasi marhumning jasadini halokatdan saqlab qolish - uni mumiyalash istagini keltirib chiqardi. Buni balg'amni yumshatishning turli usullarini yaxshi biladigan odamlar qilgan. Ushbu usullardan biri yunon tarixchisi Gerodot tomonidan tasvirlangan. Balyalash usullari yo'qolgan, ammo ularning samaradorligi aniq. Qadimgi Misrlilar tomonidan bir necha ming yillar oldin mumiyalangan jasadlar bugungi kungacha saqlanib qolgan va shunday uzoq vaqtlarda sog'liq holati va kasallanish xususiyatlari to'g'risida tadqiqotlar olib borish imkoniyatini yaratmoqda. Biroq, hamma ham vafot etgan qarindoshlarining jasadlarini balzam qilish imkoniyatiga ega emas edi. O'sha dastlabki kunlarda Misrlilarning aksariyati mumiyasiz, chuqurlarda va tobutsiz ko'milgan.

Darhol ta'kidlash kerakki, V.I. Leninning Rossiyadagi mumiyalanishi qadimgi misrlilar uslubiga umuman aloqasi bo'lmagan texnologiya yordamida amalga oshirilgan. Rus uslubining o'ziga xos xususiyati to'qimalarning umr bo'yi rangini saqlab qolish va jonli ob'ektga maksimal darajada o'xshashligini ta'minlashdan iborat edi. Barcha Misr mumiyalari jigarrang rangga ega va marhumga uzoq portret o'xshashligi. Misrni balzamlashdan maqsad marhumni tiriltirish va uni er yuzidagi hayotga qaytarish istiqbollari ko'zlamagan. Qadimgi Misrda mumiyalash amaliyoti, aftidan, inson tanasining tuzilishi haqidagi bilimlarning birinchi va asosiy manbai bo'lgan. Balzamni yumshatish turli xil reagentlardan foydalanishni talab qildi, bu esa bilvosita reaksiyalarning kimyoviy tabiati to'g'risida g'oyalar paydo bo'lishiga yordam berdi. Bundan tashqari, "kimyo" nomining o'zi Misrning qadimiy nomi - "Kemet" dan kelib chiqqan deb taxmin qilinadi. Misrlilarning anatomiya sohasidagi bilimlari qo'shni mamlakatlarda va xususan, o'lganlarning jasadlari ochilmagan Mesopotamiyada inson tanasining tuzilishi haqidagi g'oyalardan sezilarli darajada oshib ketdi. Misrlilar yirik organlarni: yurak, qon tomirlari, buyraklar, ichaklarni, mushaklarni va boshqalarni bilishar edi, ular miyani birinchi bo'lib tasvirlab berganlar. E. Smitning papirusida bosh suyagining ochiq yarasida miyaning harakati "qaynab turgan mis" bilan taqqoslanadi. Misrlilik shifokorlar miyaning shikastlanishini tananing

boshqa qismlarining faoliyati buzilishi bilan bog'lashdi. Ular bosh jarohati bilan oyoq-qo'llarining motorik paralizi deb atalganidan xabardor edilar. Ebers papirusida yurakning inson hayotidagi rolini tahlil qiladigan muhim nazariy bo'lim mavjud: "Shifokor sirlarining boshlanishi - bu yurakning yurishini bilishdir, undan tomirlar barcha a'zolarga o'tadi, chunki har bir shifokor, ma'bud Sohmetning har bir ruhoniysi, har bir sehrigar, boshga, boshning orqasiga tegib, qo'llar, kaftlar, oyoqlar - hamma joyda u yurakka tegadi: idishlar undan har bir a'zoga yo'naltiriladi ... "Qadimgi misrliklarga, bundan to'rt ming yildan ko'proq vaqt oldin puls bilan kasalliklarning diagnostikasi ma'lum. Misr shifokorlari kasallik sabablarini tabiiy va g'ayritabiiy deb ajratdilar. Birinchisi zararli oziq-ovqat, noqulay ob-havo va ob-havo omillari va ichak parazitlarining mavjudligini o'z ichiga olgan. Gerodotning yozishicha, misrliklar yomon ovqatni odamlarning kasalliklari sababi deb hisoblashgan, shuning uchun "ular har kuni uch kun ketma-ket oshqozonlarini tozalaydilar, ich yumshatuvchi moddalarni qabul qilishadi va sog'liklarini qusish va klystira bilan saqlashadi". Misrliklar klizma ixtiro qilganlar. Tananing shlaklanishini va ko'plab zamonaviy xalq tabiblarining toksinlaridan tozalash usullarini tasvirlash tili qadimgi Misr tabiblarining g'oyalaridan unchalik farq qilmasligi qiziq. Misrliklar kasallikning g'ayritabiiy sabablarini tanaga o'liklarning yovuz ruhlari kiritishda ko'rdilar. Ularni chiqarib yuborish uchun ikkala dori vositalari va turli sehrlilardan foydalanilgan. Yomon hidlar va achchiq ovqat yovuz ruhlarni qo'rqitadi, deb ishonishgan. Shuning uchun sehrlil protseduralar uchun marosim aralashmalarining tarkibiga sichqonlarning dumlari qismlari, cho'chqalarning quloqlaridan sekretsia, hayvonlarning najasi va siydigi kabi ekzotik mahsulotlar kiritilgan.

Yovuz ruhlarni chiqarib yuborish paytida sehrlar yangradi: "Ey o'lik! Ey o'lik odam, mening bu tanamda, tanamning bu joylarida yashirinib turibdi. Mana, men senga qarshi ovqat eyish uchun najas chiqardim. Yashirin - muvaffaqiyat! Yashirin - chiq!" Bizning zamonamizning ko'plab davolovchilari asosan qadimgi Misrga yaqin bo'lgan matnlarni talaffuz qilish orqali "yomon ko'zni va zarami olib tashlashadi", garchi o'sha kunlarda hech qanday tasavvufdan mahrum bo'lgan ko'plab davolash usullari mavjud edi. 1872 yilda Fivda kashf etilgan Ebers Papirus - qadimgi misrliklarning tibbiyot entsiklopediyasi. Unda oshqozon-ichak trakti, nafas olish va yurak-qon tomir tizimlari kasalliklari, eshitish va ko'rish qobiliyatining buzilishi, turli yuqumli

jarayonlar va gelmintik invaziyalarni davolash uchun 900 dan ortiq retseptlar mavjud. Papyrus 108 varaqdan yopishtirilgan va uzunligi 20,5 m. Misrlik shifokorlar malham, gips, loson, umri, klizma va boshqa dozalash usullaridan foydalanganlar. Dori-darmonlarni tayyorlash uchun sut, asal, pivo, muqaddas buloq suvi, o'simlik moylari asos bo'lgan. Ba'zi retseptlarda 40 tagacha tarkibiy qismlar mavjud bo'lib, ularning ko'plari hali aniqlanmagan, bu ularni o'rganishni murakkablashtiradi. Dori-darmonlarga o'simliklar (piyoz, anor, aloë, uzum, xurmo, uxlab yotgan ko'knor, lotus, papyrus), minerallar (oltingugurt, surma, temir, qo'rg'oshin, alebastr, soda, loy, selitra), shuningdek turli hayvonlarning tana qismlari kiradi. Diuretik retseptiga misol: bug'doy yormasi - 1/8, to'kilgan mevalar - 1/8, ocher - 1/32, suv - 5 qism. Dori-darmonlarni tunda tayyorlash va to'rt kun davomida ichish tavsiya qilindi. Ba'zi dori-darmonlarni qabul qilish, sehr va fitna ko'rinishidagi sehrli marosimlar bilan birga edi.

Qadimgi Sharq mamlakatlarida tibbiyot

(Miloddan avvalgi IV ming yillik - milodiy V asr o'rtalari)

Qadimgi Sharq dunyo tsivilizatsiyalari, sinfiy jamiyatlar va davlatlar tarixining beshigi bo'lgan. Bu erda, dunyoning boshqa joylaridan ko'ra, ibtidoiy kommunal tizimdan erta qullikka o'tish sodir bo'ldi. Jamiyatning sinfiy tabaqalanishi qadimgi dunyodagi eng yirik tsivilizatsiyalarda quyidagi tartibda sodir bo'lgan:

I. qadimgi Mesopotamiya (Mesopotamiya) - miloddan avvalgi 4-ming yillik oxirida

II. qadimgi Misr - miloddan avvalgi 4 ming yillikda

III. qadimgi Hindiston - miloddan avvalgi 3 ming yillikning o'rtalarida

IV. Qadimgi Xitoy - miloddan avvalgi II ming yillikda.

Ushbu davlatlarning erlari keyinchalik shakllangan Rim imperiyasining chegaralaridan sharqda joylashgan yoki uning sharqiy viloyatlarini tashkil etgan, shu munosabat bilan qadimgi Rim va undan keyingi tarixshunoslikda ushbu atama ularga nisbatan - "Qadimgi Sharq" ga tegishli bo'lgan. Dunyoning boshqa mintaqalarida qullikka o'tish keyinchalik sodir bo'lgan: qadimgi O'rta er dengizi mamlakatlarida - miloddan avvalgi III-II ming yilliklarda, G'arbiy va Markaziy Evropada - miloddan avvalgi I ming yillikda, yilda Amerika - milodiy I-ming

yillikda. Qadimgi dunyo mamlakatlarida empirik bilimlarning rivojlanishi (ularga shifo ham kiradi), bir tomondan, umumiy xususiyatlarga ega edi, ikkinchidan, har bir davlat mintaqaning tarixiy va madaniy rivojlanishi bilan bog'liq o'ziga xos xususiyatlarga ega edi.

Qadimgi dunyoning qul davlatlarida davolovchi rivojlanishning umumiy xususiyatlari orasida asosiylari quyidagilar:

- yozuvni ixtiro qilish (miloddan avvalgi 4-ming yillikda) va birinchi tibbiy matnlarni yaratish (miloddan avvalgi 3-ming yillik oxiridan);

- davolashning ikki yo'nalishini shakllantirish:

amaliy tajribaga asoslangan empirik shifo

diniy e'tiqodlarga asoslangan diniy (diniy) davolash;

- kasalliklarning kelib chiqishi haqidagi g'oyalarni rivojlantirish (tabiat bilan bog'liq, axloqiy-axloqiy, diniy va sirli);

- shifokorlarni tayyorlash (oilaviy an'ana, ibodatxonalardagi umumiy maktablarda ta'lim);

- eng qadimgi sanitariya inshootlarini yaratish; gigiena ko'nikmalarini rivojlantirish;

- tibbiy axloq asoslarining paydo bo'lishi;

- turli qadimgi tinch aholi o'rtasida davolanish sohasidagi o'zaro ta'sir va uzluksizlikni rivojlantirish

Ossuriya qirolligi 614-605 yillarda vayron qilingan Miloddan avvalgi. Midiya istilosi natijasida. Shumerda tibbiyot (miloddan avvalgi III ming yillik). Qadimgi davrlardan beri Mesopotamiya erlarida ikki xalq yashagan: Shumers, ular Janubiy Mesopotamiyani egallab olgan va miloddan avvalgi 3000 yilga yaqin. Mesopotamiyada birinchi shahar-davlatlarni va ularning shimoliy qo'shnilari - miloddan avvalgi III ming yillikning ikkinchi yarmidan boshlab sharqiy semitlar qabilasini yaratdilar. Akkadlar deb nomlana boshladilar (ularning asosiy aholi punkti - Akkad shahri nomi bilan). Shumer-akkad madaniyatining gullab-yashnagan davri miloddan avvalgi 3-ming yillikning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi. Shumerning hududi 15 ming kvadrat kilometrdan oshmagan. Mamlakat aholisi, hatto gullab-yashnagan davrda ham, bir million kishidan oshmagan (va o'sha paytda u juda ko'p edi). Shumerlar kulolchilik buyumlarini bilishgan, plitkalar va g'ishtlarni yoqishgan, shahar devorlari va ibodatxonalarini qurishgan, kanallar va sug'oriladigan dalalarni yotqizishgan, iplar to'qishgan, to'qishgan, aravalar va kemalar yasashgan, mis va bronzadan zarb yasaganlar, zargarlik san'ati durdonalarini yaratgan, musiqa va she'rlar

tuzgan. Ular arifmetik, geometriya va astronomiyaning dastlabki asoslarini yaratdilar, vaqtni hisoblashni o'rgandilar va insoniyat tarixidagi birinchi yozuvni mixga yozishni yaratdilar. Xoch mixxatining shakllanishi davrida Mesopotamiya aholisi ikki tilda so'zlashdilar: shumer va sharqiy semit (akkad). Eng qadimgi Mesopotamiya matnlari (miloddan avvalgi 2900 - 2500 yillar) shumer tilida deyarli istisnosiz yozilgan. Miloddan avvalgi 3-asr oxiri - 2-ming yillik boshlarida. Shumer tili ilmiy matnlarning "o'lik" tiliga aylandi, ammo u 1-asrgacha o'qishni to'xtatmadi. Mil Yozuvning yaratilishi Shumerda dunyoviy bo'lgan maktablarning paydo bo'lishiga olib keldi. Ularni "planshet uylari" - e-dubba (akkad. E-dub-da) deb atashgan. Hozirgi kunda Shumer maktablarida tibbiy bilimlarni o'qitish to'g'risida ma'lumot yo'q. Shumer tibbiyoti tarixiga oid yozma manbalarga Nippur shahridan 15 ta retsepti (miloddan avvalgi 3-ming yillikning oxiri) va Lagash shahridan Shumer shifokori Ur-lugal-Edinne muhri bosilgan mixga mixlangan lavha (miloddan avvalgi XXIV asr) kiradi). Babil va Ossuriyada davolovchi davo (miloddan avvalgi II ming yillikning o'rtalari) Babil podsholigi Hammurapi davrida (miloddan avvalgi 1792 - 1750) - eng ko'zga ko'ringan hukmdorlardan biri bo'lgan qadimgi Babil davrida eng yuqori gullash va kuchga erishgan. qadimgi davr, u o'z tasarrufida Mesopotamiyaning tarqoq erlarini birlashtirgan va butun Quyi va Yuqori Mesopotamiyaning ko'p qismini o'z ichiga olgan qudratli davlatni yaratgan. Qadimgi bobilliklar (shuningdek, qadimgi Mesopotamiyaning boshqa xalqlari) haqidagi bilimlar tizimi birinchi navbatda amaliy zarurat bilan belgilandi. Ular qishloq xo'jaligida va kulolchilikda, mato ishlab chiqarishda va metallarni ishlab chiqarishda, qonunni o'rnatish va me'morchilikni rivojlantirishda, tilshunoslik, matematik, astronomiya va shifolashda katta muvaffaqiyatlarga erishdilar. Butun dunyo ularning doirani graduslarga, daqiqalarga va soniyalarga bo'lishidan foydalanadi. Ossuriya qirolligi Babilning qudratli qo'shnisi edi. Uning asl poytaxti Ashur edi. Sargonidlar sulolasi davrida (miloddan avvalgi VIII asr oxiri - VII asrlar) Nineviya shahri qirollikning poytaxtiga aylandi. Ossuriya Ashurbanipal davrida (taxminan miloddan avvalgi 668 - 626 yillar) eng yuqori kuchga erishdi, uning bosib olish kampaniyalari qirollik chegaralarini sezilarli darajada kengaytirdi. Shu bilan birga, bu jangovar qirol o'sha paytdagi dunyodagi eng katta mixxat matnlari qirollik omborini yaratdi (Ashurbanipalning "kutubxonasi" deb nomlangan). Podshohning buyrug'i bilan mixxat yozilgan lavhalar uning qo'li ostidagi

barcha hududlarda nusxa ko'chirildi va Naynavaga keltirildi. Shunday qilib, asl nusxalari va nusxalarida deyarli barcha shumer va akkad adabiyotlari to'plangan: falsafa, din, matematika, astronomiya, ishbilarmonlik yozishmalari, fol ochish va hk. Bo'yicha matnlar. Ushbu to'plamdagi ba'zi lavhalar kasalliklar va ularning usullari tavsifiga bag'ishlangan. davolash. Mifologiya va davolash. Qadimgi bobilliklar shumerlarning e'tiqodlarini va shumer xudolarining panteonini qabul qilishgan (xuddi ming ming yil o'tgach, qadimgi rimliklar qadimgi yunon xudolari panteonini qarz olishganidek). Ular o'z vazifalarini saqlab qolishdi, lekin xudolarga turli xil ismlar berishdi. Qadimgi Bobilliklarning qarashlariga ko'ra, dunyoni xudolarning oliy uchligi boshqargan: osmon xudosi Anu, yer va havo xo'jayini Enlil va suv elementi xudosi (Jahon okeani) Ea (Eia). Afsonalarga ko'ra, Ea shumerlar ishonganidek, donolik yashagan suv tubini boshqargan. Shuning uchun, Ea donolik xudosi va tibbiy san'at homiysi singari hurmatga sazovor bo'lgan. Shuning uchun qadimgi Mesopotamiyada tabiblar baliq kostyumlarida tasvirlangan. Xudolarning oliy uchligidan tashqari yana bir uchlik bor edi: quyosh xudosi Shamash, oy xudosi Sin va tong yulduzi Ishtar ma'budasi. Odamlar Ishtar obrazi kasalliklardan shifo beradi deb ishonishgan. "Buyuk tabib" yoki "O'lik Gulani tiriltirish" deb nomlangan Gula ma'budasi, marhumlarni qo'l tegizish bilan hayotga qaytaradi deb ishonilgan. Gulaning ramziy hayvoni it deb hisoblanardi, u ko'pincha uning yonida tasvirlangan. Guladan tashqari, shifolashning homiylari Ninazu - "suv ilmining xo'jayini" va Ningishzida - "yaxshilik xo'jayini" edi.

1. Jamiyatda qabul qilingan marosim, qonuniy, axloqiy va boshqa retseptlarning buzilishi bilan bog'liq.

2. Diniy e'tiqodlar bilan bog'liq ("Xudoning qo'li", "yovuz ruhning nafasi", "Lamashtu bilan quchoqlash" va boshqalar). Shunday qilib, Pazuzu bo'roni jinlari bosh og'rig'i va ko'ngil aynishini yuboradi va tunda shahar atrofida aylanib yurib, o'zini bolalarga tashlagan dahshatli kampir Lamashtu bolaning isitmasini yuqtiradi deb ishonishgan.

3. Tabiat hodisalari va turmush tarzi bilan bog'liq. Qadimgi Mesopotamiya xalqlari o'rtasidagi kasalliklar nafaqat yovuz ruhlar bilan bog'liq edi. Shuningdek, ular zararli ovqat iste'mol qilish, iflos daryoda cho'milish, loy va kanalizatsiya bilan aloqa qilish bilan izohlandi.

Davolashning rivojlanishi. Miloddan avvalgi II ming yillikning o'rtalariga kelib. Qadimgi Mesopotamiyada davolanishning ikkita asosiy

yo'nalishi shakllangan: asutu (akkad. Asutu - tabiblar san'ati) va asiputu (akkad. Asiputu - spellcasters san'ati). Davolash san'ati bilan davolovchilar - empirik yo'nalish vakillari - asu shug'ullangan (akkad. asu - suvni bilish). Boshqa yo'nalish vakillari asipu deb nomlangan (akkad. Asipu - jodu). Asu shifokori kasalliklarning kelib chiqishini tabiiy sabablarga ko'ra tez-tez bog'lab turardi. Boshqa tomondan, ashipu g'ildiragi g'ayritabiiy kuchlarga ega edi: ma'lum bir xudoning "qo'li", jin yoki arvoq, yovuz sehrlar va boshqalar. Empirist-asu obro'si yanada zaif edi: uning muvaffaqiyatsizliklari unchalik bog'liq bo'lmagan xudolarning hisobi, xuddi davolovchining o'zi kabi, asipu davolanish muvaffaqiyatsiz bo'lsa, har doim xudoning irodasiga murojaat qilishi mumkin edi. Natijada, asu asta-sekin o'z pozitsiyalarini yo'qotdi. Ammo, umuman olganda, mixxat yozilgan matnlar guvohlik berganidek, Asu bilan davolash Asipuga qaraganda samaraliroq bo'lgan. Buni Nippur yaqinidagi ibodatxonada kasallarni davolagan davolovchi Mukallimning (miloddan avvalgi XIV asr) xatlar-lavhalari tasdiqlaydi: u isitmani va nafas olish tizimining yallig'lanishini, teri kasalliklari va jarohatlarni muvaffaqiyatli davoladi. Dori-darmonlarni tayyorlash bilan shug'ullangan Mukallim va uning yordamchisining ("farmatsevt" deb ataladigan) barcha xatlarida ibodatlar yoki sehrlar haqida bir so'z ham yo'q - uning muomalasi empirik edi. Qadimgi Mesopotamiyaning eng keng qonuniy yodgorligi - birinchi sulolaning oltinchi Bobil shohi (miloddan avvalgi XVIII asr) Hammurapi qonunlari. Ular balandligi 2,25 m bo'lgan bazalt ustun ustida o'yilgan. Hamurapi qonunlari dunyodagi eng qadimiy qonunlardan biri bo'lib, Sharqda dastlabki qullik davridagi ijtimoiy munosabatlarni yorqin aks ettiradi. Qonunlarning ayrim bandlari shifokorlar faoliyatining huquqiy jihatlariga tegishli. Muvaffaqiyatli davolanish holatida ular juda yuqori mukofotga sazovor bo'lishdi. Biroq, davolanishning noxush natijasi bo'lgan taqdirda, shifokor "talion" odati (qattiq uchun mukofot: ko'z uchun ko'z, tish uchun tish) tufayli qattiq jazoga tortilgan. Tibbiy bilimlarni uzatish tashabbuskorlarning tor doirasida amalga oshirildi. Shifokorning shogirdlari asu agashgu (akkad. asu agasgu) deb nomlangan. Ular XVII asrgacha mavjud bo'lgan Bobilning mashhur an'anaviy dunyoviy maktabida (e-dubba) mixxat yozuvi bilan shug'ullanishgan. Miloddan avvalgi. Gigiena qoidalari Mesopotamiyada qadimdan mavjud bo'lgan. Biroq, shaharlardagi kanalizatsiya tizimlari uzoq vaqt davomida qurilmagan edi. Ossuriyada poytaxt shaharlarida suv kanallari qurila

boshlandi. Shunday qilib, Ninevada miloddan avvalgi 691 yilda, 48 km uzunlikdagi ulkan suv o'tkazgich - Sinanheriba kanali barpo etildi. Zardusht - VII asrda Eronda kiyilgan qadimiy eronlik "Zaratustra" nomining yunoncha buzilishi. Miloddan avvalgi buyuk dunyo dinining asoschisi, uning payg'ambari zardushtiylikni chaqirdi. Zardushtiylikning boshqa nomlari: mazdeizm (chunki bu dinning asosiy xudosi Axuramazda, Ormuzd) yoki parsizm. Zardushtning ta'limoti dualizmdir: yaxshilik va yorqin xudo Axuramazda unda yovuz ruh Angra Mainyu (Ahriman) bilan abadiy kurash olib boradi. Zardusht e'tiqodi tarafdorlari, shuningdek, sehrgarlar (ruhoniylarning mulk nomidan keyin), gebralar (musulmonlar uchun "kofirlar"), olovga sig'inuvchilar deb nomlanadilar (chunki bu dinning asosiy belgisi olovdir). Zaratustraning va'zidan oldin qadimgi eronliklar (keyinchalik Midiya, Baqtriyaliklar, Forslar, Sistaniylar, So'g'diylar va boshqalarning qabilalariga bo'lingan) tabiatning ko'plab xudolari va ruhlarini ulug'lashgan. Ularning bu e'tiqodi qadimgi hindlarning vediya diniga yaqin edi, ular bilan eronliklar qadimgi oriy millatining ikkita asosiy tarmog'ini tashkil qildilar. Yarim afsonaviy Zaratustra, afsonaga ko'ra, eroniylarning eski oriy polietizmini dualistik ruhda isloh qilib, barcha qadimgi nur xudolarini o'zlarining oliy hukmdori - Axuramazdaga bo'ysundirib, g'amgin jinlarni zulmat va yovuzlikning ulug'vor, qudratli shahzodasi Ahriman atrofida birlashtirgan. Donishmand ustoz Zardusht qachon va'z qilganligi haqidagi savolga hali aniqlik kiritilmagan. Taxminlarga ko'ra u miloddan avvalgi VI asrning o'rtalarida yashagan, ya'ni Kir Kir va Buddaning zamondoshi bo'lgan. Buning asosiy sababi zardushtiylikning muqaddas kitobi Avestoda chaqirilgan shoh Gustasp (Vistashpa), yaxshi qonunning tarqatuvchisi Gistaspes, buyuk podsho Doro I ning otasi, degan taxmin edi. Bu taxmin qadimgi davrlarda mavjud bo'lgan. Bularning barchasi Ekbatana qurilishidan oldin, Mediya-Fors shohligi tashkil etilishidan oldin yozilganligini ko'rsatadi. Ushbu va shunga o'xshash boshqa dalillardan kelib chiqadiki, miloddan avvalgi 800 yilga yaqin Zardusht ta'limoti nafaqat mavjud bo'lgan, balki Sharqiy Eronda ham hukmronlik qilgan va shu qadar kuchli bo'lganki, u sharqiy eronliklar bilan chambarchas bog'lanib, u erdan g'arbga, Midiya tomon kirib borgan va Forslar.

Afsonalarga ko'ra, Zaratustra shimoliy g'arbiy Midiya (hozirgi Ozarbayjon) dan sehrgar (ruhoniy) bo'lgan. 30 yoshida, yuqoridan ilhomni boshdan kechirgan holda, u nafaqat axloqiy va diniy, balki

ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning qizg'in voizchisi sifatida harakat qildi, ko'chmanchilardan o'tiradigan, qishloq xo'jaligi hayotiga keng o'tishni qo'llab-quvvatladi. Hindiston donishmandlari sifatida Zardusht nafaqaga chiqqan va yolg'izlikka bo'lgan ishonch haqida fikr yuritgan. An'anaga ko'ra, Zardusht o'n yil davomida tog'larda mulohaza yuritgan, so'ngra mamlakat bo'ylab yurib, va'z qilish va olovga xizmat qilish uchun hamma joyda qurbongohlar qurishgan. 12 yildan so'ng Zardusht ta'limoti yuqorida aytib o'tilgan Vishtaspa tomonidan qabul qilindi (Gistasp, Gustasp), uzoq Baqtriya shohlaridan biri (Ozarbayjonga qarshi, Eronning shimoliy-sharqiy chekkasi). Zo'ravonliksiz emas, Vishtaspa o'z domenida diniy islohotlarni amalga oshirdi. Ularning aytishicha, ushbu buyuk voqea xotirasiga Zardusht Kaspiy dengizi yaqinida muqaddas sarvni ekkan, bu daraxtning qobig'ida Vishtaspa tomonidan uning ta'limotini qabul qilganligi to'g'risida yozuv yozgan. Zardusht izdoshlari, islom dini paydo bo'lguncha, ushbu muqaddas sarvni sharaflashgan, ko'plab ziyoratchilar unga sig'inish uchun borganlar. Zardushtning she'riy va falsafiy aqidasi xudolarni insoniyat bilan yaqinlashtirdi, tabiat kuchlarining bu shaxsiyatlarini axloqiy fazilatlarga berdi. Zardusht xudolarning o'zaro munosabatlari kontseptsiyasiga aniqlik kiritdi, ularni ikki oliy xudoga bo'ysundirdi. U ezgu xudolarning asosiy xudosini Axuramazda ("ahura" "lord" degan ma'noni anglatadi; "mazda" - yoki "ko'p narsani bilish", dono yoki "ko'p berish", yaxshilik) deb atagan. U yovuz xudolarning asosiy xudosini Angra Maynyu ("yovuz shayton") qildi. Keyinchalik Ahuramazda nomi Ormuzd va Angra Mainyu nomi - Ahriman shakllarini oldi. Ilgari tabiat xudolari Zardusht islohoti bilan yo'q qilinmadi, balki bo'ysunuvchi munosabatlarga joylashtirildi: yaxshilik Axuramazda, yovuzlik Angra Maynyuga va yaxshi yoki yovuz ruhlarga aylandi. Qadimgi qurbonlik va ibodat marosimlari Zardusht tomonidan yo'q qilinmagan. Ammo o'zgartirilgan kultda asosiy o'rinni poklanish to'g'risidagi qonunlar va yovuz kuchlarga qarshi eng muvaffaqiyatli kurash usullari haqidagi amrlar egalladi. Xalq kultining markazi, Oriylar Amudaryo va uning irmoqlarida vodiylarda podalarni boqishda va dalalarni o'stirishda sig'inadigan tabiat xudolariga xizmat bo'lib qolaverdi, hattoki ularning Eronga ko'chib kelishidan oldin. Odamlar hali ham quyosh nurlari bilan yoritilgan tog'lar balandligida quyosh xudosi Mitraga qurbonliklar va ibodatlar olib kelishdi, unga mustahkam kuch berdilar, o'lmaslikni, haoma sharbatini berdilar (hindular orasida - soma), chunki har bir uyda doimiy ravishda bu

muqaddas o'simlikning poyalari, ohak va piyola bor edi. Odamlar hali ham olovni ulug'lashdi, uning qizil olovi qurbongohlarda toza, quruq va xushbo'y o'tin bilan ehtiyotkorlik bilan yoqilgan edi; hali ham "sabrli" va "itoatkor" emi va muqaddas tog'lardan buyuk ko'lga, serhosil dalalar va yaylovlarga oqib tushayotgan suvni hurmat bilan hurmat qilgan. Va Zardusht islohotidan so'ng, kechqurun alacakaranlikta dushman kuchlarini tarqatib yuborgan yorqin Veretragna (Behram) va tunning ruhlarini haydab chiqaradigan kunning boshidagi qo'riqchi sherigi Shraosha (Serosh), odamlar ongida xudo bo'lib qolishdi. Zardusht o'zining eski xudolarini odamlarga qoldirdi, ular haqida g'oyalari ko'k, bulutsiz, ajoyib porlab turgan osmoni bilan Eron mamlakatining jismoniy xususiyatlaridan kelib chiqqan va hind brahmanalari Indrani o'z xalqiga qanday qoldirganligi haqida milliy afsonalarda. Ammo Zardusht o'z ta'limotida faol, axloqan pok hayotga katta ahamiyat berdi. Dushman kuchlarining ta'sirini yo'q qilishning eng ishonchli vositasi, uning ta'limotiga ko'ra, erga ehtiyotkorlik bilan etishtirish orqali unumdorlikni berish, zararli hayvonlarni yo'q qilish, qish, cho'l, bo'ronlarning zararli harakatlarini susaytirish uchun zarur bo'lgan barcha narsani qilish va shu bilan birga solih va halol bo'ling, o'z qalbingizni himoya qiling. gunohdan, uni ibodat va poklanish bilan nur xudolariga yaqinlashtir. Zardusht ta'limoti mohiyatiga ko'ra yangi dinni e'lon qilish emas, balki ularda ma'naviy ma'no beradigan, ularni axloqiy maqsadlar sari yo'naltiradigan mashhur tushunchalarning tabiiy rivojlanishi edi.

Avesta kitobi - mundarija haqida qisqacha ma'lumot

Zardushtning aqidasi uning "Injilida" bayon etilgan bo'lib, u "Avesta" ("matn") yoki "Zend-Avesta" ("talqin qilingan matn") deb nomlangan. "Avesto" kitobi qadimgi eron tilida, Zend-Avesta esa o'rta fors (pahlaviy) tilida yozilgan. Zardushtning eng yaqin shogirdlari tomonidan yozilgan va Ahamoniylar davrida foydalanilgan qadimgi "Avesta" nashri Makedoniya istilosidan keyin yo'qolgan. Parfiya davrining nashri bizgacha ham etib kelmagan. "Avesto" kitobining hozirgi matni Sasaniylar davri boshida (milodiy III - IV asrlar) yaratilgan. Ammo bizda Sasaniy kanoni to'liq emas, balki uning faqat beshdan bir qismi, asosan ibodat bilan bog'liq. "Avesto" ning yo'qolgan bo'limlari mazmunini faqat o'rta asr pahlavilarining qisqartirilgan tarjimalaridan anglash mumkin.

Avestoning to'liq zardushtiylik kitobi rivoyat va ilmiy ma'lumotlarga boy edi. Omon qolgan Avesto besh qismga bo'linadi:

1) "Yasna" ("ibodat") - haoma sharbatini muqaddas qilish uchun ilohiy liturgiya marosimi. Yasna tarkibining eng qadimgi qismi Zardushtning ("Gats") zaburlaridan iborat.

2) yillik ta'til kunlari Yasnaning u yoki bu litanyasiga kiritilgan "Vispered" ("Barcha boblar") — lityum namozlari.

3) "Vendidad" ("Videvdad" - "devalardan voz kechish qonuni") - Avestoning bir qismi, unda avvalo Zardushtning poklik to'g'risidagi qonunlari va nopoklikdan poklanish qoidalari mavjud.

4) "Yashti" ("Ajablanish") - Axuramazda, Ameshaspenta va Yatsatlarga, asosan oyning u yoki bu kuni bag'ishlanganlarga maqtovlarni o'z ichiga oladi. Zardushtiylik forslarida bir necha hafta bo'lmagan, ammo bir oyda 30 xil kun bo'lgan, shundan to'rttasi (1, 8, 15, 23) Axuramazda, qolganlari asosiy Yatsatlarga bag'ishlangan. Yashtida maqtashdan tashqari qadimgi afsonalar haqida ham xabar berilgan. 19-yasht - bu qadimiy Eron eposining qahramonlari ro'yxati bilan xulosaning bir turi

5) "Malaya Avesta" ("Horde Avesta") - kundalik ibodatlar to'plami.

Avestoning hozir yo'qolgan qismlarini qayta ko'rib chiqish va qayta hikoya qilish paxlaviy: Denkard va Bundeheshdagi eramizning 9-asridagi entsiklopedik zardushtiylar xazinalarida mavjud. Avestoning Evropa tillariga birinchi tarjimasi frantsuz Anketeyl Duperron tomonidan amalga oshirilgan (1771), u erda Hindistonda oddiy askar sifatida xizmatga kirib, u erdagi Parsiyga yaqinlashish va ularning tillari va muqaddas kitobini o'rganish uchun xizmat qilgan.

VI- BOB

Ibn Sinoning falsafiy qarashlari

Miloddan avvalgi III asrda qadimiy Xitoy tibbiyot kanoni "Nei Ching" da 6 ta tashqi (sovuq, issiqlik, shamol, namlik, quruqlik, olov) va 7 ta ichki (quvonch, g'azab, qo'rquv, qayg'u, intizorlik, muhabbat, xohish) kasallikning sabablari. Gippokrat shuningdek kasalliklarning tashqi (shamol, ob-havo va boshqalar) va ichki (shilliq, safro) sabablarini ajratib ko'rsatdi. "Qadimgi tibbiyot to'g'risida" degan inshoda bayon qilingan Gippokratning so'zlariga ko'ra, hayot to'rtta elementga ta'sir ko'rsatadigan: havo, suv, olov, er, bu to'rt holatga to'g'ri keladi: sovuq, iliq, quruq va nam. Hayotni saqlab qolish uchun tanaga tug'ma iliqlik, tashqaridan havo va ovqatdan sharbat kerak. Bularning barchasi Gippokrat tabiat deb atagan kuchli hayotiy kuch tomonidan boshqariladi. Mizaj doktrinasi bizgacha etib kelgan va Sharqning ko'plab mamlakatlarida keng qabul qilingan qadimiy tibbiyot nazariyalarida juda o'ziga xos va ko'p jihatdan juda sirli hodisadir. Uning asoslarini bizning davrimizdan ham qadimgi yunon shifokori va faylasufi Empedokl (miloddan avvalgi 490-430 yillar) qo'ygan bo'lib, u narsalarning xilma-xilligi to'rtta ildiz bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlagan: er, suv, havo, olov. Ushbu ildizlar moddiy zamin dunyosi bo'lib, ma'lum jismoniy xususiyatlarga ega. Keyinchalik, Gippokrat (miloddan avvalgi 460-377), Empedoklning ta'limotidan foydalangan holda, keyin Golen (129-201) tananing to'rtta asosiy sharbatlari (qon, balg'am, sog'liq va kasallik, temperament va konstitutsiyani belgilaydigan safro sariq va qora). Ushbu tasnifga ko'ra barcha odamlar quyidagi turlarga (temperamentlarga) bo'linadi: xolerik, сангвиник, melankolik va flegmatik. Materiya xususiyatlari Oddiy tabiat Murakkab tabiat Havoda qon iliqligi, namlik Issiq tabiat Nam tabiat Qonda ustun tabiat yoki sanguine temperamenti Yong'in Sariq safro Issiqlik, quruqlik Issiq tabiat Quruq tabiat Sariq safro yoki xolerik temperament ustun bo'lgan tabiat. Suv shilimshiqliqi Sovuqlik, namlik Sovuq tabiat Nam tabiat Balg'am yoki flegmatik temperament ustun bo'lgan tabiat Yer Qora safro Sovuqlik, quruqlik Sovuq tabiat Qora safro yoki melankolik temperament ustun bo'lgan tabiat Mizaj arabcha so'z bo'lib, "aralash" yoki "aralash" degan ma'noni anglatadi. Hozirgi tojik tilida mizaj mulkdir. Lotin transkripsiyasida bu temperament degan ma'noni

anglatadi. Rus tiliga tarjima qilinganida tabiat atamasi qabul qilinadi. Inson tanasida qon, shilimshiq, sariq safro va qora safro organizmning hayotiy faoliyatiga faol ta'sir ko'rsatadigan asosiy moddalar deb hisoblanadi, shuning uchun yuqoridagi tabiat turlari va ulardagi issiqlik, sovuqlik, quruqlik yoki namlikning ustunligi, asosan, u yoki bu masalaning ustunligi bilan bog'liq. Tabiati qondan ustun bo'lgan odamlar sanguine temperamentiga ega edilar (lotincha "sanguis" - qon). Ushbu turdagi odamlar jonli, epchil, quvnoq, o'ziga qaram. Tabiatida sariq safro ustun bo'lgan odamlar xolerik (yunoncha "chole" dan - safro). Ular baquvvat, tezda hayajonlangan, issiq. Tabiatida shilimshiqlik ustun bo'lgan odamlar flegmatik turga kiradi (yunoncha - "balg'am" - shilliq). Bu odamlar xotirjam, sekin, o'zlarining his-tuyg'ularini tashqi tomondan zaif ifoda etadilar. Asosan qora safroga ega bo'lganlar melankolik temperamentga murojaat qilishadi (yunoncha "bo'r" (melanos) qora va "hele" - safro). Bunday odamlar g'amgin fikrlar va tushkun kayfiyatlarga ega. 1,5 ming yildan ziyod vaqt mobaynida mizaja nazariyasi G'arb va Sharq shifokorlari bilan xizmat qilmoqda. O'zaro bog'liq tuzilishi tufayli u nazariy va amaliy tibbiyot talablariga javob berdi. Biroq, eng tajribali qadimiy tabiblar o'zlarining amaliy faoliyati davomida ko'pincha mizaj doktrinasi doirasiga to'g'ri kelmaydigan omillarga duch kelishgan. Abu Ali Ibn Sino mizaj ta'limotiga katta hissa qo'shgan. Ibn Sinoning ta'rifi ko'ra, «Tabiat - bu qarama-qarshi fazilatlarning ma'lum chegarada to'xtashida o'zaro ta'siridan kelib chiqadigan sifat. Va boshqalar va fazilatlar, elementlarning kichik zarralarida mavjud bo'lib, har bir elementning eng katta miqdori boshqasining eng katta miqdori bilan aloqa qiladi.

Ular bir-biriga o'z-o'zidan ta'sir qilganda, ularning umumiyligidan yangi sifat paydo bo'ladi, ammo ularning barchasiga o'xshash, ya'ni. tabiat. Ko'rsatilgan elementlarning asosiy kuchlari issiqlik, sovuq, namlik, quruqlikdir. Tirik jismlardagi tabiat faqat shu kuchlardan kelib chiqadi. Zamonaviy tibbiyot zaif ilmiy asoslanganligi sababli mizaj nazariyasini o'zlashtirmagan. Ammo, bugungi kunda ham, Sharqning ko'plab mamlakatlaridagi xalq tabobatida, shu jumladan, O'zbekiston xalq tabobatida mizaje nazariyasining elementlari organizmning holatini baholashda, giyohvand moddalarning foydasi yoki zararini, shuningdek oziq-ovqat mahsulotlarining ayrim xususiyatlarini baholashda keng qo'llaniladi. Ibn Sino "Bir holatda tabiat muvozanatli, chunki aralashmadagi o'zaro qarama-qarshi fazilatlarning ulushlari teng va bir-

biriga qarama-qarshi bo'lganligi sababli tabiat ular orasida vositachilik qiladigan sifat bo'lib chiqishini" ta'kidlaydi. Ikkinchi holat, tabiat biriga qarama-qarshi bo'lgan fazilatlar o'rtasida mutlaqo o'rtamiyona emas, aksincha qarama-qarshi tomonlardan biriga nisbatan, iliqlik va sovuq o'rtasida, yoki namlik va quruqlikda yoki ikkalasida ham, u yoki bu tomonga ko'proq moyil bo'ladi. Biroq, tibbiyot fanida muvozanat va muvozanatsizlik deb qaraladigan narsa ikkala holatga ham tegishli emas. Shifokor tabiatshunos olimning bu ma'noda "muvozanatli" narsalardan biri ekanligi, uning mavjudligi mutlaqo imkonsiz bo'lgan narsalardan biridir, ayniqsa, bu inson yoki inson organining tabiati bo'lishi mumkin emas. U mutadil - "muvozanatli" so'zi shifokorlar o'z tadqiqotlarida ishlatishini taaduldan, ya'ni "teng vazn taqsimoti" dan emas, balki adl - tarqatishda "adolatli ulush" dan olinganligini bilishi kerak. Aralashgan tarkibdagi "muvozanat" tushunchasi bilan, xoh u butun inson tanasi bo'lsin, xoh biron bir organ tegishli o'lchov va nisbatda bo'lsin, aslida inson tabiatida bo'lishi kerak bo'lgan elementlarning bir qismi mavjud. Shu bilan birga, odamga xos bo'lgan "pise" aralashmasining mavjudligi, uning birinchi, haqiqiy yoki aniqrog'i ideal modeliga juda yaqin bo'lganligi istisno etilmaydi. Ibn Sino quyidagicha ishonadi: "Siz shuni bilishingiz kerakki, har bir alohida shaxs o'ziga xos o'ziga xos tabiatga moyil bo'ladi; bir xil tabiatdagi boshqa birov uchun kamdan-kam uchraydi yoki imkonsizdir. Ibn Sinoning temperamentlarning mohiyatini tushunishga yangicha yondoshishi, ularning o'n olti turini ajratganida, Gippokrat esa atigi to'rt turini namoyon qilganida namoyon bo'ladi. Ushbu o'n oltita tabiatning sakkiztasi muvozanatli tabiatdan chetga chiqish natijasida paydo bo'lgan muvozanatli turni tashkil etadi. Ibn Sino inson tabiatini turli xil omillarga: atrof-muhit, jins, yosh va shaxslarning boshqa bir qator fiziologik xususiyatlariga bog'liq bo'lgan tabiiy hodisa deb hisoblaydi. Ibn Sino, "Tabiat" shunga ko'ra to'rtta sharbat yoki birlamchi elementlarning to'rtta sifatining nisbati o'zgarishi bilan o'zgarishi mumkinligini ta'kidlaydi. Tabiat nazariyasining mohiyati bir qator endogen - (ichki) va ekzogen (tabiiy), shu jumladan iqlim va geografik omillarning birgalikdagi birikmasidan iborat.

Tashqi muhitning asosiy omillari 4 element: olov, havo, suv va er. "Kanon" dagi ushbu elementlar 2 guruhga bo'lingan:

1) og'ir - organlar mavjudligi va ularning dam olishlari uchun foydali bo'lgan suv, er;

2) o'pka - olov va havo pnevma (rux) va harakatda bo'lish, shuningdek organlarni harakatga keltirish uchun foydalidir.

Ushbu elementlarning aniq fizik xususiyatlari bor: er sovuq va quruq, suv sovuq va nam: havo issiq va nam, tabiat esa olov issiq va quruq. Tabiat nazariyalarining yana bir omili - fasllar: bahor issiq va nam, yoz issiq va quruq, kuz sovuq va quruq, qish sovuq va nam. Dunyoning to'rt burchagi xuddi shu naqshga bo'ysunadi. Diagrammada tanadagi asosiy suyuqliklarning xususiyatlari ham ko'rsatilgan: qon - issiq va nam, shilimshiq (balg'am) - sovuq va ho'l, sariq safro - issiq va quruq, qora safro - sovuq va quruq. Ko'plab kuzatuvlar asosida Ibn Sino hayot hodisalari ikki haddan tashqari: "issiq-sovuq" va "quruq-ho'l" degan xulosaga keldi. "Mizaj" Ibn Sino - bu organizm hayotining barcha jabhalarini qamrab oladigan va organizmning o'zida ham, atrof muhitda ham sodir bo'ladigan barcha o'zgarishlarga ta'sir ko'rsatadigan keng tushuncha. Bularning barchasiga qo'shimcha ravishda har bir dominant organ, ayniqsa miyaning o'ziga xos xususiyati bor va har bir tabiatning o'ziga xos, faqat o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Ibn Sino rioya qilgan Galen ta'limotiga ko'ra sharbatlar inson tanasining to'rtta asosiy suyuqligi bo'lib, ular to'rtta asosiy elementlardan iborat: shilimshiq (balg'am), sariq safro, qora safro va qon. Elementlar, sharbatlar va ularning fazilatlarining to'g'ri aralashmasi - bu mizaj "tabiati", ya'ni organizmning hayotiy faoliyati muvozanati. Mizaj doktrinasi Ibn Sinoning tibbiy qarashlarining butun tizimi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega va "Kanon" da ham umumiy ma'noda (Birinchi kitobda), ham ayrim organlarning kasalliklari bilan bog'liq - Uchinchi kitobda bayon etilgan. Kompozitsiyada, xoh butun inson tanasi bo'lsin, xoh biron bir organ bo'lsin, kerakli o'lchov va nisbatda elementlarning inson tabiatida bo'lishi kerak bo'lgan qismi mavjud.

Biroq, insonga xos bo'lgan, birinchi, haqiqiy, aniqrog'i uning ideal modeliga juda yaqin bo'lgan "muvozanat" aralashmasining mavjudligi istisno etilmaydi. Umuman olganda, Ibn Sinoning temperament tizimi sakkiz turga ega. Ulardan biri ideal model bo'lib xizmat qiladi, unga nisbatan qolgan etti tipdagi temperament taqqoslanadi, ularning nisbatan muvozanatli holati sifatida tavsiflanadi. Temperamentning birinchi turi odamga xos bo'lgan muvozanatni boshqa jonzotlar bilan taqqoslaganda tur sifatida ko'rib chiqadi. Ikkinchi tur tabiatga xos bo'lgan muvozanatni belgilaydi, chunki tabiat kengligining chekkalari orasidagi o'rtacha. Bundan tashqari, bunday muvozanat o'sha asrning o'rtalarida, odamning

o'sishi haddan tashqari chegaraga etgan kategoriya uchun xarakterlidir. Garchi birinchi muvozanat modeliga erishish mumkin bo'lsa-da Avitsena, deyarli imkonsiz, ammo mizajning bu turi o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra ushbu modelga yaqin. Ibn Sino bu muvozanatni belgilaydigan mezonlarga odamlarning issiq organlari (masalan, yurak), sovuq (miya kabi), nam (jigar kabi) va quruq (suyaklar kabi) mavjudligi kiradi (barchasi) bir-biriga mos kelish.

Agar ular mos keladigan (kuchli) va mutanosib bo'lsa, ular haqiqiy muvozanatga yaqinlashadi. Nazariy nuqtai nazardan, Ibn Sino inson tabiatining paydo bo'lishi ikki yo'l bilan sodir bo'lishi mumkinligini tan oladi. "Bir holda, tabiat muvozanatli, chunki aralashmadagi qarama-qarshi fazilatlarning ulushlari teng va bir-biriga qarama-qarshi, shuning uchun tabiat ular orasida vositachilik qiladigan sifat bo'lib chiqadi". Ikkinchi holat, tabiat bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan fazilatlar o'rtasida mutlaqo o'rtamiyona emas, aksincha qarama-qarshi tomonlardan biriga nisbatan, iliq va sovuq o'rtasida, yoki namlik va quruqlikda yoki ikkalasida ham bir tomonga yoki boshqa tomonga moyil bo'ladi. Shuning uchun, bu tabiat bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan fazilatlar o'rtasidagi mutlaqo o'rtacha emas. Ibn Sino "muvozanat" va "muvozanat buzilishi" tushunchalarini tibbiy fan nuqtai nazaridan ushbu holatlarga tatbiq etish oqlanmaydi, deb hisoblaydi, chunki ular bir-biriga yoki boshqasiga taalluqli emas. "Shifokor majburiydir, - deb ta'kidlaydi Ibn Sino, - tabiatshunos olimning bu ma'noda" muvozanatli "bo'lgan narsalardan biri ekanligi, uning mavjudligi mutlaqo mumkin bo'lmagan narsalardan biridir, ayniqsa, inson tabiati yoki odamning a'zosi bo'lishi mumkin emas. Haqiqat shundaki, deb yozadi Ibn Sino, hayotning boshlanishi yurak va pneuma. "Hayot ilqlikdan, o'sish namlikdan kelib chiqadi; bundan tashqari, issiqlik namlikdan paydo bo'ladi va namlik bilan oziqlanadi.

"Asosiy organlar bo'yicha Avitsena miya, yurak va jigarni anglatadi. Chorshanba ularning eng sovuqi miya, eng qurigi yurakdir. Ushbu fazilatlarga qarama-qarshi bo'lganiga qaramay, ularning har biri bir-biridan ustun bo'lmaydi. Aytaylik, yurakning quruqligi miyaning yoki jigarning namligi bilan solishtirish uchun etarli emas va aksincha. Ammo, boshqa organlarga nisbatan yurak quruq va miya boshqa organlarga nisbatan sovuq. Ta'limlarning uchinchi turiga u tabiati tegishli yashash muhiti hamda u yoki bu atmosfera ta'siri ostida shakllangan bir yoki boshqa odamlarning temperamentiga ishora qiladi.

Shuning uchun, issiq iqlimli odamlar sovuq iqlimi bo'lgan shimoliy mamlakatlarning aholisidan temperamenti bilan farq qiladi. Masalan, hindular o'zlarining o'ziga xos tabiatiga ega, ularning barchasi uchun umumiy, slavyanlar esa boshqacha tabiatga ega, bu esa har kimning iqlimida sog'lom bo'lishiga imkon beradi. "Ushbu har ikki tabiatning har biri ma'lum bir naslga (odamlarga) nisbatan muvozanatli, boshqa turga (odamlarga) nisbatan muvozanatli emas. Agar siz hindistonning tanasiga slavyan tabiatini beradigan bo'lsangiz, u holda hind kasal bo'lib qoladi yoki (hatto) o'ladi; slavyan tanasining holati ham xuddi shunday bo'ladi, agar unga hindning tabiati berilsa».

Bundan tashqari, har bir inson bir xil iqlim sharoitida yashasa ham o'ziga xos xususiyatga ega. To'rtinchi tur ma'lum bir yashash muhitida ixcham yashaydigan odamlarning tabiatini qamrab oladi va faqat shu turdagi taqlidga xosdir. Avitsena tasnifidagi beshinchi turdagi tabiatning tashuvchisi ma'lum bir shaxs bo'lib, uning muvozanati ikki cheklovni cheklash bilan ta'minlanadi - elementlarning ortiqcha kuchlari va etishmasligi. Aslida, bu erda biz har bir inson tabiatining individual, o'ziga xos xususiyatlari haqida gaplashamiz. "Bilishingiz kerak", deb ta'kidlaydi Ibn Sino, har bir alohida shaxs o'ziga xos (o'ziga xos) tabiatga moyil bo'ladi; boshqasi ular bilan bir xil tabiatga ega bo'lishi kamdan-kam uchraydi yoki umuman imkonsizdir. Oltinchi tur, shuningdek, odamni o'ziga xos, individual temperament xususiyatlari xususiyatlari nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi. "Agar odam shunday tabiatga ega bo'lsa, deb yozadi Ibn Sino, demak, bu odamda bo'lishi kerak bo'lgan eng katta zo'rlik bor". Tabiatning ettinchi turi inson tanasi a'zolarining muvozanatiga tegishli bo'lib, ularning har biriga xos bo'lgan fazilatlar mavjud. "Yurakka xos bo'lgan muvozanat shundan iboratki, issiq yurakda ustunlik qiladi va asabga sovuqda asabda ustun bo'lishiga xosdir". Bu tabiat tanaga qarama-qarshi kuchlar muvozanatini saqlashga imkon beradigan ortiqcha va etishmovchilik doirasida ishlaydigan ma'lum kenglik bilan ham tavsiflanadi. Sakkizinchi tur - bu muvozanat, bu har bir organga xosdir, shuning uchun organ u eng yaxshi tabiatga ega bo'lishi mumkin. U bu ikkita ob'ekt orasidagi o'rtadir va agar biron bir organ bunday xususiyatga ega bo'lsa, u juda yaxshi holatda bo'lib chiqadi. Avitsena "jismoniy shaxslar orasida inson eng muvozanatli turlarning [jonzoqlar] eng muvozanatli individualidir" degan xulosaga keldi. Ibn Sinoning kuzatuvlariga ko'ra, ekvator yaqinida yashovchi odamlar tabiatan yanada muvozanatli tabiatga ega odamlar turkumiga

kiradi. Ibn Sino quyosh yaqinligi sababli bu joylar aholisi muvozanati buziladi, deb hisoblaganlar fikrini rad etadi. Bundan tashqari, Ibn Sino yozadi: "Haqiqat shundaki, bunday joylarda quyoshning zenitda borligi unchalik og'riqli emas va boshqa mintaqalarda yoki undan yuqori kengliklarda quyoshning (erga) yaqinligi kabi, havoning (haroratini) o'zgartirmaydi. zenit". Balansli tabiat bilan bir qatorda Avitsena o'z ta'limotida muvozanatsiz tabiatni tasvirlaydi. "Sakkizta muvozanatsiz tabiat bo'ladi - ular turga, naslga, shaxsga yoki organga nisbatan olinishi muhim emas - va ular umumiy xususiyatga ega, ular muvozanatli tabiatga ziddir", deb yozadi Ibn Sino. Balanssiz tabiat oddiy, ya'ni muvozanat buzilishi ikki qarama-qarshi tomonning biriga tegsa yoki murakkab bo'lsa, har ikkala qarama-qarshi tomonga nisbatan muvozanat buzilishi sodir bo'ladi. Qarama-qarshi tomonlardan biriga nisbatan oddiy qoidabuzarlik faol qarama-qarshilikni nazarda tutishi mumkin, bu holda u o'zini ikki jihatdan namoyon qiladi, ya'ni [tabiat] kerak bo'lgandan ko'ra issiqroq, lekin ko'p emas u kerak bo'lganidan nam va kerak bo'lganidan ko'ra quruqroq yoki sovuqroq, lekin kerak bo'lgandan ko'ra quruq va kerak bo'lganidan nam emas.

Ammo [buzilish] passivning teskarisini ham anglatishi mumkin va bu [shuningdek] ikki yo'l bilan sodir bo'ladi. Ya'ni, tabiat kerak bo'lgandan ko'ra issiq yoki sovuq bo'lmasdan bo'lishi kerak bo'lganidan ko'ra quruqroq bo'lishi mumkin va u issiq yoki sovuq bo'lmasdan nam bo'lishi mumkin. Ammo bu to'rtta - [qoidabuzarliklar] doimiy emas va har qanday vaqt davomida barqaror bo'lib qolmaydi. Kerakli darajada issiqroq (tabiat) tanani kerak bo'lgandan ko'ra quruqroq qiladi va doimiy namlik tufayli sovuqroq, inson tanasini kerak bo'lgandan ko'ra namroq qiladi. Kerakli darajada quritadigan narsa [tabiat] tezda tanani kerak bo'lganidan ko'ra sovuqroq qiladi va agar namlik tanani quritgandan ko'ra tezroq sovitsa: agar [namlik] haddan tashqari ko'p bo'lsa, unda bunday [tabiat] saqlanib qoladi issiqlik uzoqroq davom etadi, ammo oxir-oqibat uni [kerak bo'lgandan] sovuqroq qiladi. Ibn Sino muvozanat va salomatlik sovuqdan ko'ra ko'proq iliqlik bilan bog'liq deb hisoblaydi (buzilishlar ikkala qarama-qarshi tomonga tegishli bo'lgan murakkab muvozanatsizlikka kelsak, u holda tabiat, masalan, birgalikda va kerak bo'lgandan ko'ra issiq va namroq bo'lishi mumkin) kerak bo'lganidan issiqroq va quruqroq, yoki kerak bo'lganidan sovuqroq va ho'lroq, yoki sovuqroq va quruqroq; [ammo] tabiatning zudlik bilan issiq va sovuq bo'lishi kerak bo'lganidan yoki ho'lroq va quruq bo'lishi mumkin emas.

Ushbu sakkiz tabiatning har biri:

1) yoki materiyasiz, [ya'ni yomon sharbat]

2) yo materiya bilan, [ya'ni yomon sharbat bilan] Organlarning tabiati.

Ibn Sino ijodkor har bir organga o'ziga mos keladigan va uning harakati va [hayot] sharoitlariga eng mos keladigan tabiatni ato etgan deb hisoblaydi. Va u [yaratuvchini] insonga bu dunyoda bo'lishi mumkin bo'lgan eng muvozanatli tabiatni berdi, uning kuchi va kuchi bilan u ta'sir qiladi va ta'sir qiladi. Har bir organ [ijodkor ham] unga eng mos tabiatni berdi va u ba'zi organlarni issiqroq, boshqalarini sovuqroq, ba'zilarini quruqroq, boshqalarini esa namroq qildi. Ibn Sino tanadagi eng issiq narsa pnöma, shuningdek pnevmoniya joyi bo'lgan yurak deb hisoblaydi. Keyin qon, jigar keladi, chunki u qon phtısına o'xshaydi, keyin o'pka va keyin go'sht, keyin taloq, buyraklar va bir qator uradigan tomirlar, so'ngra mushaklar. Ular oddiy go'shtga qaraganda kamroq issiq, chunki ular asab va ligamentlar bilan teshilgan. Tanadagi eng sovuq narsa shilimshiq, keyin ichki yog', yog', sochlar, suyaklar, xaftaga, ligamentlar, tendonlar, membranalar, asab, orqa miya, miya va teridir. Miya moddasi - sovuq va namlik bilan yaratilgan.

Masalan, muvozanatli tabiatga ega bo'lgan miya, bu hissiyotlari, oqilona va harakatlantiruvchi harakatlari bilan kuchli, undan chiqarib yuborilgan narsalarni chiqarib tashlash va zararli hodisalarga qarshi turadigan narsalarni ushlab turishda mutanosib bo'lgan miya. Oxirgi ifodadan ko'rinib turibdiki, hatto organning immun va himoya xususiyatlari ham hisobga olinadi. Ibn Sino tanadagi eng quruq narsa sochdir, deb hisoblaydi. Keyin suyaklar ergashadi, chunki suyaklar eng qiyin organ, ammo suyaklar sochlardan namroq, chunki suyaklar qondan paydo bo'ladi va ularning joylashishi shuki, ular tabiiy namlikni yutib, unga egalik qiladi. Keyingi eng quruq suyaklar xaftaga, so'ngra ligamentlar, tendonlar, arteriya membranalar, so'ngra harakatlantiruvchi nervlar, yurak, sezgir nervlar.

Ibn Sino nafaqat har bir organizm, balki insonning har bir a'zosi o'ziga xos xususiyatga ega degan xulosaga keladi. Bundan tashqari, Avitsenna ba'zi organlar issiqni, boshqalari sovuqni, ba'zi organlar quruqni, boshqalari namlikni anglatadi. Shunday qilib, Ibn Sinoning Mizaj haqidagi nazariyasida biz nafaqat individuallikning insoniy namoyon bo'lishi haqida, balki aslida butun tabiat - ham organik, ham noorganik - o'ziga xos xususiyatga ega ekanligi to'g'risida savol tug'iladi.

Yosh va jinsning tabiati haqida. Ibn Sino, insonning yoshini to'rt davrga ajratadi: o'sish yoshi yoki yoshlik davri, 30 yilgacha davom etadi; 35-40 yoshda tugaydigan yoshlar yoshi; etuk odamlarning yoshi taxminan 60 yoshda; qarilik, ya'ni kuchlarning zaiflashishi paydo bo'lganda pasayish yoshi. O'z navbatida, o'spirinlik yoshi besh bosqichga bo'linadi: yangi tug'ilgan chaqaloqlarning a'zolari harakatga va tik turishga hali tayyor bo'lmagan go'daklik yoshi; bolalik - organlar mustahkamlanishidan oldin, tishlar hali to'liq tushmagan va o'smagan bo'lsa. O'smirlarning yoshi - bu tish tishlari kuchayib, paydo bo'lganidan keyingi davr; o'spirinlik va balog'at yoshi - yigitning yuzi paxmoq bilan qoplangunga qadar davom etadi, so'ngra yoshi, tana o'sishi to'xtaguniga qadar davom etadi. Bolalarning tabiati - "demoqchimanki, go'daklikdan o'spirinlik davri ishtiyoq bilan muvozanatga o'xshash, namlikda esa muvozanatdan ustun turadi". Ibn Sino turli yoshdagi tahlillarini bolalar tabiatidan boshlaydi (davr: go'daklikdan o'spirinlikgacha). Uning fikriga ko'ra, issiq haroratli bolalarning tabiati, namlikda muvozanatli bo'lgani kabi, muvozanatli bo'lishdan ustundir.

Qadimgi shifokorlar o'rtasida bola va yoshlar tabiatining qizg'inligi masalasida kelishmovchilik mavjud edi. Ba'zilarning ta'kidlashicha, yosh erkaklar bolalarga qaraganda ancha issiqroq, chunki qon boyroq va kuchliroqdir. Bolalarga qaraganda tez-tez va ko'proq, chunki qon boy va kuchli. Burundan qon ketishi tez-tez va tez-tez uchraydi. Boshqa bir guruh boshqacha bahslashdi. Ushbu masalani hal qilishda Ibn Sino "Galen" ning ikkala fikrini rad etgan Galenga murojaat qiladi. Galen ishonadi, deb yozadi Ibn Sino, bolalar va yigitlardagi iliqlik asosan bir xil, ammo bolalarda issiqlik ko'proq va sifat jihatidan kamroq, yigitlarda esa issiqlik kamroq va sifat jihatidan ko'proq, ya'ni aniqlikda. Yigitga kelsak, uning iliqligini oshiradigan hech qanday sabab yo'q, lekin uning yo'q bo'lib ketishiga sabab ham yo'q. Aksincha, namlik yigitda bu iliqlikni saqlaydi. Ibn Sino namlik, o'sish masalasi va materiya ta'sir qiladi va har qanday fazilatlarini o'zi emas, balki unga faol kuch ta'sirida oladi deb ta'kidlaydi. Shunday qilib, Ibn Sino bolalar va yigitlarning tanasi o'rtacha darajada issiq, etuk odamlar va qariyalarning tanasi sovuq, degan xulosaga keladi. Biroq, bolalarning tanasi o'sishi tufayli muvozanat talab qiladigan darajada namroqdir va bu tajriba bilan tan olinadi - ya'ni ularning suyaklari, asablari yumshoqligi va shuningdek xulosa qilish bilan, chunki yaqin vaqtgacha ular urug 'va pnevmaga yaqin bo'lganlar. Voyaga etgan odamlarga va ayniqsa keksa odamlarga

kelsak, ular sovuq tabiatga ega, shu bilan birga ular quruqroq va bu tajribadan ularning suyaklari, quruq terisi va mulohazalari bilan tan olinadi, chunki ular urug'ga, qonga va bug 'kabi pneumaga. Ibn Sino yosh yigit tabiatining zaharliligi bola zaharidan yuqori ekanligini tasdiqlaydi, ammo yigit bolaga nisbatan quruq tabiatga, keksa odamlarga va etuk odamga nisbatan issiq tabiatga ega. Keksa odam organlari tabiati bilan yosh yigit va etuk odamga qaraganda quruqroq, ammo begona, namlangan namlikka nisbatan ularnikidan namroq. Abu Ali Ibn Sinoning so'zlariga ko'ra, "organizm va hatto har qanday organ ma'lum bir tabiatga ega, bu jinsga, yoshga va yashash joyiga bog'liq. Uning fikricha, ayollarning tabiati sovuq va erkaklarga qaraganda namroq". Tabiatning sovuqligi tufayli ayollarning tanasida ko'plab qoldiqlar mavjud bo'lib, jismoniy mashqlar etishmasligi ularning go'shti moddasini bo'shashtiradi.

Shimoliy mamlakatlarning aholisi ko'proq nam tabiatga ega. Suv bilan ishlaydigan odamlar tabiatan namroq, qarama-qarshi bo'lganlar esa aksincha. Ibn Sino yosh shifokorga bemorga ma'lum bir dori tayinlashda misajni hisobga olish kerakligini yodda tutishni talab qildi. Ibn Sinoning fikriga ko'ra, nafaqat har bir alohida shaxs o'ziga xos xususiyatga ega, balki inson, hayvon va o'lik atrofidagi butun dunyo ham o'ziga xos xususiyatga ega. Dori-darmon haqida aniq gapiradigan bo'lsam, shifokor tomonidan buyurilgan barcha dorilar bemorning tanasida tabiatiga qarab ta'sir qiladi. Bu yana bir bor shifokor har bir bemorning tabiatining o'ziga xos xususiyatlarini va uning tabiatini hisobga olishi kerakligini ta'kidlaydi. karstva. Barcha dorivor va hatto oziq-ovqat mahsulotlari ham ma'lum bir xususiyatga ega: muvozanatli, issiq (isitish, sovuq (sovutish), nam (namlovchi) yoki quruq (quritish). Mahsulotlarning tabiati odatda ta'mi, hidi, rangi, tutarliligi kabi organoleptik va fizik xususiyatlarining ko'rsatkichi bilan belgilanadi. Meva, sabzavot va boshqa bir qator oziq-ovqat mahsulotlarining tabiati murakkab bo'lishi mumkin, ya'ni. har xil xususiyatlarning kombinatsiyasidan iborat: issiq va quruq, issiq va nam, sovuq va quruq va sovuq va nam. Ratsion yoki dori-darmonlarni tayinlashda qadimgi tibbiyot umuman inson tanasining tabiatini, kasallikka chalingan organning xususiyatini, xususan, oziq-ovqat va dorivor mahsulotlarning xususiyatlarini hisobga olgan holda juda qattiq edi, shundan keyingina shifokor, buning teskarisi printsipiga asoslanib, tegishli davolash yoki parhezni tayinladi...

Ibn Sino ta'kidlaydi: "Dori vositalari bilan davolanishga kelsak, uning uchun uchta qoida mavjud: 1) dori-darmonlarni sifatiga qarab tanlash qoidasi, ya'ni issiq yoki sovuq, ho'l yoki quruqni tanlash, 2) miqdor bo'yicha dori tanlash qoidalari va bu qoida vaznni o'lchash qoidalari va xususiyatlar qoidalarini, ya'ni qaynoq, sovuqni va boshqa narsalarni o'z ichiga oladi, 3) vaqtni taqsimlash qoidasi [dorilarni qabul qilish]. " Ibn Sino giyohvand moddalarni davolash va oziq-ovqat mahsulotlaridan foydalanishning asiy qoidalarini tavsiflab bergan birinchi shifokorlardan biri edi.

Bir nechta odam o'ylaydi - "Kim ushbu qoidalarni taklif qildi?" Bizning kunlarimizda, XXI asrda biz ushbu qoidalardan o'zgarishsiz va qo'shimchalarsiz foydalanamiz. Ibn Sino bu haqda "Kanon" da yozadi: "Darhaqiqat, kasallikning sifati tushunilganda, qarshi sifatga ega dori tanlash kerak, chunki kasallik qarshi kurash orqali davolanadi va sog'liq yordam bilan saqlanadi". Ibn Sino ta'kidlashicha, har qanday noto'g'ri pozitsiyada ham turmaslik kerak, chunki u holda undan zararni yo'q qilish mumkin emas. Ibn Sino kasalliklar kelib chiqishining "oldingi", "tashqi" va "bog'lovchi" sabablarini ajratib ko'rsatgan. "Oldingi" sabablar, avvalambor, mizaj holati bo'lib, u kasallikni idrok etishni kuchaytiradi va uning tanasida ilgari tayyorlangan tuproqda rivojlanishiga imkon beradi. Shuning uchun, "oldingi" sabablar tanadagi sabablardir. "Tashqi" sabablar tanadan tashqarida va tanaga zararli bo'lib, kasallikning rivojlanishiga yordam beradi. Ular o'z-o'zidan kasallikka olib kelishi mumkin. Ammo agar inson tanasida "oldingi" sabablar mavjud bo'lsa, unda "tashqi" sabablarning ta'siri patologiyaning rivojlanishini tezlashtiradi. "Tashqi" sabablarning misoli: quyoshning issiqligi, jismoniy mashaqqat, tashvishlar, uyqusizlik, issiq xususiyatga ega ovqatni iste'mol qilish (masalan, sarimsoq) - bularning hammasi isitmani keltirib chiqaradi, shuningdek, ko'z qorachig'ini kengayishiga va "katarakt" ga olib keladi.

Bundan tashqari, barcha sog'liq va kasalliklar, Ibn Sinoning so'zlariga ko'ra, "majburiy va ixtiyoriy" bo'lishi mumkin. "Majburiy" oldindan ma'lum va muqarrar va "ixtiyoriy" har doim ham aniq va ko'pincha tasodifiy emas. Ibn Sinoning mizoja nazariyasi haqidagi barcha xulosalari ob'ektiv kuzatuvlardan kelib chiqadi va amaliyot bilan tasdiqlanadi. Shunday qilib, issiq tabiatga ega bo'lgan bemorlarga sovuq tabiatli ovqat buyurilgan, agar u, masalan, go'shtli ovqat bo'lsa, u holda sovuq tabiatga ega bo'lgan echki go'shti tavsiya etilgan (ot go'shti - issiq,

qo'zichoq - muvozanatli). Agar bunday bemorga ichish rejimini buyurish kerak bo'lsa, unda sovuq tabiatga ega bo'lgan yashil choy va qora choy tavsiya etiladi. Va shuning uchun Markaziy Osiyoda sovuq choyga ega yozda yashil choy iste'mol qilinadi, qishda esa qora choy issiq. Ibn Sino ta'kidlaganidek, davolash asosan teskari printsipga muvofiq amalga oshiriladi, shuning uchun namlik va sovuqning ko'pligidan kelib chiqadigan kasallik qurituvchi va issiq moddalar bilan, sovuq va quruqlik ustun bo'lgan kasallik isitishga va namlikka olib keladigan moddalar bilan davolanadi. O'simlik organik hayvonot va mineral kelib chiqishning barcha moddalari asosiy xususiyatlariga muvofiq xususiyatlariga ko'ra ma'lum toifalarga bo'linadi. Moddalar, masalan, isitish va quritish bo'lishi mumkin tikuvchilik xususiyatlari. Aks holda, turli moddalarda bitta va bir xil sifat o'lchovi va darajasi har xil. Shuning uchun eski tibbiyot har bir asosiy xususiyatning bo'linishini joriy qildi: issiq, sovuq, nam, quruq to'rt darajaga. Bundan tashqari, har bir daraja bosqichlarga bo'linadi: birinchi, o'rta va uchinchi. Ibn Sinoning tibbiy merosini o'rganuvchilardan biri M.Rahimov (2005), xususan, Ibn Sinoning mizaj (tabiat) haqidagi ta'limoti nafaqat tibbiy jihat, balki g'oyaviy-psixologik jihatlarga ham ega, deb yozadi, bu olimning inson tabiatini o'rganishga bo'lgan ko'p qirrali yondashuviga asoslanadi.

Taniqli shifokor va Avitsenna asarini tadqiqotchisi Yu.B. Isxaki (1981), xususan, Ibn Sino mizajning o'ziga xos va umuminsoniy tasnifini yaratganligini, unda insonning ichki mohiyatining namoyon bo'lishini ko'rganligini yozadi. Yu.N.Nuraliev (1981), M.X. Raximov (2005) va boshqa ko'plab mualliflar - ushbu nazariyani taqdim etish ko'lami va izchillig hali ham yaxshi tushunilmagan bo'lib qolmoqda va ilm-fanning turli sohalaridagi olimlar: psixologlar, faylasuflar, genetiklar, immunologlar, turli mutaxassisliklar doktorlari va boshqa mutaxassislarning konsolidatsiyasini talab qiladi. kundalik tibbiyot amaliyotida, shubhasiz, ko'plab kasalliklarning muvaffaqiyatli oldini olish va davolashga hissa qo'shadigan tabiat to'g'risidagi ta'limot (temperament).

Mizoj nazariyasining mohiyati zamonaviy tibbiyot nuqtai nazaridan

- asab tizimining konstitutsiyaviy turlari
- Asab tizimi
- Endokrin tizim
- Immunitet tizimi

- Himoya va adaptiv mexanizmlar
- Gomeostaz
- Mizoj
- kislota va ipak manbalari
- Tananing reaktivligi
- tana suyuqligining Rh
- Irsiy moyillik

Xulosa qilib aytganda, biz Ibn Sinoning zukkoligi va bashoratini ta'kidlamoqchimiz. Ibn Sinoning ta'kidlashicha, Mizaj - bu organizm hayotining barcha jabhalarini qamrab oladigan va organizmning o'zida ham, atrof muhitda ham sodir bo'ladigan barcha o'zgarishlarga ta'sir ko'rsatadigan keng tushuncha. Bemorning mizaji haqida bilish shifokorga davolanishni individual ravishda amalga oshirishga imkon berdi. Ibn Sino nafaqat har bir organizm, balki insonning har bir a'zosi o'ziga xos xususiyatga ega deb hisoblagan. Avitsenaning so'zlariga ko'ra, bir organ issiq, ikkinchisi sovuq. Ibn Sinoning mizaj nazariyasida gap nafaqat individuallikning insonning namoyon bo'lishi haqida, balki aslida butun tabiat - ham organik, ham noorganik - o'z tabiatiga ega degan savol tug'iladi.

Ibn Sinoning butun dunyo ilm-fan rivojlanishiga qo'shilgan hissasi

Avitsena Markaziy Osiyodan kelgan ko'p qirrali mutafakkir sifatida tanilgan. Uning merosida "Tibbiyot kanoni", "Tibbiyot she'ri", "Nabz to'g'risidagi risola" kabi 100 dan ortiq kitoblar mavjud bo'lib, ular falsafa, tibbiyot, siyosat va boshqalarga qarashlarni bayon etgan. Uning antropologiya sohasidagi qarashlari, inson mohiyatini bilishda yuzaga keladigan ko'plab savollarga javob beradi.

Ibn Sinoning turli xil kasallik belgilariga bag'ishlangan ko'plab asarlari ko'p asrlar davomida saqlanib kelinmoqda va bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Xususan, u kasallik alomatini kasallikning boshqa ko'rinishlari bilan birgalikda ko'rib chiqdi. Barcha mavjud simptomlarni o'rganish, olimning fikriga ko'ra, to'g'ri tashxisni aniqlashga va davolanish tartibini tayinlashga yordam beradi. Bundan tashqari, Avitsena inson tanasidagi barcha qon tomirlarini pulsatsiyalanuvchi (ya'ni arteriyalar) va dam olish (tomirlar) ga ajratdi.

U o'zining "Tibbiyot kanoni" asarida 700 dan ortiq dorivor moddalarni umumiy va davolovchi xususiyatlarini hisobga olgan holda

tavsiflagan. U tasvirlab bergan 150 ga yaqin o'simlik zamonaviy tibbiyotda qo'llaniladi. Shuningdek, u o'zining eng mashhur risolasida saraton kasalligini davolash alomatlari va tartibini tasvirlab bergan. Bundan tashqari, Ibn Sino dislokatsiya, kuyish va mayda yaralarning alomatlarini, shuningdek, G'arb tibbiyotida "Avitsenna usuli" deb nomlangan bo'g'imlarning o'rnini o'zgartirish usullarini keltiradi. Vabo va vabo o'rtasidagi farqlarni aniqlab bergan va moxovni ham tasvirlab bergan.

"Tib qonunlari" asari Ibn Sino uchun dunyo miqyosida shuhrat qozondi. Bu kasalliklarni tavsiflashning soddaligi, shuningdek ularni davolash usullari bilan ajralib turadi.

Avitsena kasalliklarning oldini olishga katta e'tibor bergan. Shuning uchun u o'zining "Gigiena to'g'risida" asarida yozilgan shaxsiy gigiena qoidalariga rioya qilishga chaqirdi. Badanining pokligini saqlash uchun Ibn Sino har doim yuvinish va iflos narsalarga tegishdan ehtiyot bo'lish zarurligini ta'kidladi. Kasalliklarning oldini olish uchun u jismoniy tarbiya bilan doimo shug'ullanishni tavsiya qildi, uni tanani sog'lig'ining eng muhim sharti deb atadi. Ibn Sino turli yoshdagi odamlar uchun jismoniy mashqlarni tasvirlab berdi. U sog'likni mustahkamlashda muhim rolni ovqatlanish va uxlash bilan bog'ladi.

Olim psixologiya fanining rivojlanishida ham muhim rol o'ynagan. Uning qarashlarining asosiy g'oyasi inson psixologiyasining uning tanasining tuzilishiga bog'liqligi haqidagi bayonotdir. Avitsena inson xarakterining 4 asosiy turini ajratib ko'rsatdi: issiq, sovuq, quruq va nam. Zamonaviy psixologiyadagi ushbu turlar temperamentlarga mos keladi.

Ibn Sinoning asarlarida hissiyotlarni o'rganish ham muhim o'rin tutadi. U ularni inson tanasiga ta'sir qiluvchi ruhni jonlantiruvchi mexanizmlar sifatida qaradi. Tuyg'ular, uning fikriga ko'ra, shaxsga ta'sir ko'rsatishga qodir, ma'lum o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Tashqi omillar ta'sirida yurak urish tezligining oshishi bilan tavsiflangan psixodiagnostika usulini birinchi marta Avitsena tasvirlab bergan. Shuningdek, u hissiyotlar psixologiyasida birinchi tajribalarni o'tkazdi. Tajribaning mohiyati ikkita qo'chqorni bir xil ovqat bilan boqishdan iborat edi. Ammo ulardan biri odatdagi sharoitda ovqatlangan, ikkinchisiga esa bo'ri bog'langan. Tajriba natijasida ikkinchi qo'chqor ozib o'ldi. Aynan shu tajriba hissiyotlarning inson tanasiga ta'sirini tasdiqladi.

Uning ko'plab asarlari, jumladan "G'azallar", "Kasidy", "Beyti", "Tibbiyot haqida she'r", Avitsena to'rtlik va ruboiylarda yozgan. Gazellarda u shunday yozadi:

Kimki er yuzida saodatni izlamasa
Ular ularni jannatda abadiy topadilar.
Va u farishtalarni oyoqlarida ko'radi,
Kim erdagi tashvishlardan voz kechadi.

Shunisi diqqatga sazovorki, ushbu asarning oxirida "Bu Ali singari o'zingizni yolg'iz tuting" iborasi mavjud bo'lib, bu muallif Ali ibn Abu Tolib (r.a.) - Muhammad payg'ambarning kuyovi va to'rtinchi solih xalifani anglatadi. Shunday qilib, Avitsenna Rasulullohning buyuk sherigidan (s.g.v.) o'mak olishga chaqiradi.

Ibn Sino asarlari arab va fors adabiyoti rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. Mashhur shoir Omar Xayyom hatto Avitsennani ustoz deb atagan.

Payg'ambarimiz Muhammad (s.g.v.) vafotidan keyin musulmonlar jamoatiga hukmdorning saylanishi Ummatni sunniylar va shialarga ajratdi. Uzoq vaqt davomida bu masala Bu ariq Arab xalifaligida "Axilles to'pig'i" bo'lgan va ko'pincha mojarolarga olib kelgan. Va Ibn Sino uni e'tiborsiz qoldirolmadi.

Eng buyuk mutafakkirning fikricha, musulmon olamida hukmdorni saylash nufuzli odamlar o'rtasidagi murosaga kelish natijasi bo'lishi kerak. Olim ishonganidek, hukmdor quyidagi fazilatlarga ega bo'lishi kerak: jasorat, tashkilotchilik qobiliyati, diniy qonunlarni bilish, adolat. Agar mavjud hukmdor barcha ko'rsatilgan fazilatlarga ega bo'lsa, unda sub'ektlar unga shubhasiz itoat qilishlari kerak va agar u ularga mos kelmasa yoki ularni buzsa, demak, bu vazifa odamlardan olib tashlanadi.

Avitsena jamiyatning o'ziga xos xususiyatlariga va mahoratiga ega bo'lgan odamlar to'plami deb yozgan. Har qanday jamiyat hamkorlikka muhtoj, aks holda u notinchlik va beqarorlikka botishi mumkin. Jamiyat rivojlanishi uchun unga aholining barcha qatlamlari manfaatlarini himoya qilishi va tegishli vakolatlarga ega bo'lishi kerak bo'lgan ishonchli hukmdor kerak. Agar jamiyat murosaga kelib, barcha kerakli fazilatlarga javob beradigan hukmdorni saylasa, u holda Avitsenna ta'kidlaganidek, u tartibsizlik va qo'zg'olonlardan xalos bo'ladi.

Ibn Sinoning jahon ilm-faniga qo'shgan hissasini baholash qiyin emas, chunki uning 1000 yil oldin yozilgan asarlari bugungi kunda ham

dolzarb bo'lib qolmoqda. Mashhur olim dunyoga ko'plab buyuk onglarni bergan Islom tafakkurining Oltin asrining ajralmas qismiga aylandi.

Ibn Sino o'z asarlarida falsafani ikki qismga ajratadi: birinchisi, borliq asoslarini, jarayonlarning umumiy tamoyillarini ko'rib chiqadigan nazariy va insonning o'rmini, uning maqsadini, insoniyatni ko'p yillar davomida qiziqtirgan masalalarni aniqlashga qaratilgan amaliy. O'z navbatida, u ham amaliy falsafani qismlarga ajratadi, ularning har biri insonning dunyodagi o'rni va roli haqidagi savollarga javob beradi. U axloqshunoslikka asosiy rolni berib, "inson o'zi qanday axloqni egallashi, qanday xususiyatlarga ega bo'lishi kerakligini va er yuzida va undan yuqori hayotda baxtga erishish uchun qanday harakatlarni bajarishi kerakligini bilishi kerak" deb ta'kidlaydi.

Ibn Sino "Tibbiyot kanonlari" kitobida inson tanasining anatomik tuzilishini tavsiflaydi, asab tizimi kasalliklari va ruhiy buzilishlarga katta e'tibor beradi. U organlarning patologik kasalliklari va bemorlarning ruhiy holatlari o'rtasidagi munosabatni ko'rib chiqdi.

Ibn Sino Galen, Aristotel, Aflotun g'oyalarini rivojlantirishda davom etdi. U psixologik jarayonlar va miya o'rtasidagi aloqalarni tavsiflashni davom ettirish bilan shug'ullangan va aqliy asosni miya ekanligini isbotlagan, chunki miya zararlanganda psixologik kasalliklar yuzaga keladi.

Avitsenna faylasuflardan birinchisi bo'lib, rivojlanish psixologiyasi sohasida tadqiqotlarni boshlagan, u insonning fiziologik rivojlanishi va hayotning turli davrlarida uning psixologik xususiyatlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgangan. U tarbiyaga katta ahamiyat bergan, aynan u orqali psixikaning inson organizmiga ta'siri amalga oshiriladi va psixika ushbu organizmni ma'lum yo'nalishda o'zgarishiga turtki beradi. Avitsena, shuningdek, hayotning dastlabki davrida bolaga ta'sir qiladigan his-tuyg'ularga, his-tuyg'ularga ahamiyat bergan. Bu uning kelajakdagi shaxsiyati, fe'l-atvori, dunyoqarashi va boshqa odamlarga munosabatini shakllantiradi. Avitsena o'zining ta'limotida to'rtta asosiy yosh davrlarini ajratib ko'rsatgan.

Ushbu ta'lim Ibn Sino tomonidan tibbiy tajribaga asoslangan bilimlari asosida ishlab chiqilgan.

Shunday qilib, Avitsennaning rivojlanish psixologiyasi rivojlanayotgan organizmdagi psixologik jarayonlarni boshqarish, uning xatti-harakatiga qarab uning kelajakdagi g'oyaviy munosabatlarini

aniqlash imkoniyati g'oyasini taqdim etadi. odamlar. Va u buzilishning ruhiy sababini bartaraf etish orqali tanani davolay olishingizni isbotladi.

Uning o'rnatilishini isbotlab, u amalga oshirgan tajribani hamma biladi. Tajriba ikkita qo'chqorning bir xil ovqat bilan oziqlanishidan iborat edi. Faqat bittasiga qulay sharoitda, ikkinchisiga esa yaqin atrofda bog'langan bo'rining huzurida berildi. Tabiiyki, bunday ta'sir ostida ikkinchi qo'chqor tezda vaznini yo'qotdi va oxir-oqibat vafot etdi. Faylasufning ushbu hodisani tushuntirishlari bugungi kungacha saqlanib qolmagan, ammo uning tajribasi psixologik munosabat va fiziologik holat o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntiradi.

Ruh psixologiyasi sohasidagi bilimlar inson tanasida giyohvand moddalar yoki jarrohlik aralashuvi kabi terapevtik choralar ko'rilganda sodir bo'ladigan jarayonlarni bilishga asos bo'lgan.

Avitsennaning yana bir ajoyib risolasi - "Inson tanasi konstitutsiyasining o'ziga xosligi va o'ziga xosligi to'g'risida". U aytdi: "Boshqa birovning o'zi bilan bir xil tabiatga ega bo'lishi kamdan-kam hollarda bo'ladi". Tabiatning xilma-xilligi sharbatlar va tanadagi elementlarning turli xil birikmalariga va muvozanat darajalariga asoslangan. Avitsennaning aytishicha, ushbu tarkibiy qismlarning tengligi bilan tabiat muvozanatlashadi va u yoki bu yo'nalishga siljish bilan u siljiydi. U mutlaqo muvozanatli tabiat yo'qligini ta'kidladi.

Tabiat, uning ta'limotiga ko'ra, to'rtta oddiy turga bo'lingan: issiq, sovuq, quruq va nam. Ular barqaror emas va tashqi va ichki omillar ta'sirida o'zgarib turadi. Avitsena bu o'zgarishlarni fasllar bilan taqqosladi. Hozirgi vaqtda ushbu oddiy turlar to'rtta temperamentga mos keladi.

Shuningdek, u tanadagi suyuqliklarning qaysi biri ustun bo'lishiga qarab, to'rtta murakkab tabiatni ajratib ko'rsatdi. Avitsena tabiatni, shuningdek, yoshi va jinsi bo'yicha ajratadi. Bolalikda tanasi nam va issiq, keksalarda esa quruq va sovuq bo'ladi. U o'zining bo'yi chegarasiga etgan o'rta yoshning maqbul tabiatini ko'rib chiqdi. Shuningdek, u erkaklar va ayollar tabiatini ajratib ko'rsatdi. Erkaklarda u quruq va issiq, ayollarda esa, buning aksi. Bundan tashqari, faylasuf turli xil xalqlarning tabiatini ajratib turardi, ularning farqlari ularning geografik yashash sharoitlari bilan bog'liq edi. Avitsenna, "agar hindning tanasiga slavyan tabiati berilsa, hind kasal bo'lib o'ladi", dedi.

Hatto turli xil organlarni tabiatan Avitsenna tasniflagan. Miyada namlik, yurakda sovuqlik ustunlik qiladi.

Ibn Sino eng muvozanatli deb hisoblagan barcha jonzorlar orasida inson va barcha odamlar ekvatorga yaqin joyda yashaydi.

Tana jarayonlaridan tashqari, Avitsenna inson tanasidan mustaqil ravishda toza, aqlli, jarayonlarning mavjudligini tan oladi. Va Arastuga ergashib, u aqlli qalbda amaliy va nazariy kuchlarni baham ko'radi. Amaliy kuch axloqiy asoslarni shakllantiradi, insonni o'zi bajarishi kerak bo'lgan harakatlarga yo'naltiradi. Nazariy kuch haqiqatni anglashga qaratilgan.

Avitsena: "Amaliy aql barcha harakatlarida tanaga va tanadagi kuchga muhtoj. Spekulyativ aqlga kelsak, u tanaga va uning kuchlariga ma'lum darajada muhtoj, ammo har doim ham va har jihatdan ham emas. Aksincha, ba'zida u o'zidan mamnun bo'ladi".

Shuningdek, u odamning aqliy kuchining hayvondan farqli ravishda xususiyatlarini ta'kidlaydi. "Biz uning ruhidan kelib chiqadigan harakatlarning bunday xususiyatlari odamga xos bo'lib, boshqa tirik mavjudotlarda yo'qligini tasdiqlaymiz", deb yozgan edi Ibn Sino.

Avitsena barcha hayotiy jarayonlar uchun psixofiziologik substrat sifatida pnevma haqidagi ta'limotni rivojlantirishda davom etmoqda. Pnevma - bu to'rtta tana sharbatining bug 'qismlaridan tashkil topgan moddadir. Unda Avitsenna aslida unga xos bo'lmagan tana jarayoni va aqliy kuchlarning tashuvchisini ko'radi. U pnevmaning uch turini ajratib ko'rsatdi: birinchisi - tabiiy, qalbning tabiiy kuchiga mos edi. Ikkinchisi - ruhning hayvonot kuchiga xos bo'lgan hayvon. Uchinchisi - ruhiy, qalbning oqilona kuchiga mos keldi.

Tabiiy pnevma jigar va tuxum hujayrasida joylashgan bo'lib, u ovqatlanish kuchini, o'sish va ko'payish kuchini aniqlaydi. Hayvon qalbida joylashgan bo'lib, tabiiy va aqliy pnevma, xarakter o'rtasidagi pozitsiyani egallaydi organizmning tirikligi va reaktivligi asoslarini tekshiradi. Avitsena, agar ba'zi organlar ruhiy kuchini yo'qotsa, lekin unda hayvonlarning kuchi saqlanib qolsa, demak u tirikdir. Agar organ ham hayvon kuchini yo'qotsa, demak u o'likdir. Hayvon pnevmatikasi, miyaga kirib, ruhiy kuchga aylanadi. Ruh kuchlari tashqi va ichki hamma narsani tushunishadi. Tashqarida ular hislar yordamida, ichki esa idrok, vakillik va xotira yordamida tushunadilar.

Avitsennaning "Kanon"i miyaning turli qismlarida qalb qobiliyatlarini lokalizatsiya qilish haqida gapiradi. Sensatsiya, idrok, vakillik, xotira miyaning oldingi qorinchasi bilan bog'liq. Orqa qism bilan - vosita qobiliyatlari. Fikrlash o'rta bo'lim bilan bog'liq.

Ibn Sino asarlarida insonning hissiy bilishi yaxshi o'rganilgan. Barcha hislar o'ziga xosdir: intensivlik, hissiy ohang va davomiylik. Zo'ravonlik hislar va ularning bir-biriga ta'sirini taqqoslash yo'li bilan aniqlanadi. Sensuallik paydo bo'lgan hissiyotlarning kattaligi bilan tavsiflanadi, bu esa ijobiy taassurot qoldirdi.

Avitsenna davomiyligi xususiyati ranglarni aralashtirish tajribasida aks etgan. Ko'p rangli disklarning past aylanish tezligida ranglar alohida qabul qilinadi va aylanish tezligi oshganda ular aralashtiriladi.

Avitsena bolalarning ta'lim olishiga katta e'tibor bergan. Uning so'zlariga ko'ra, o'qituvchining shaxsiyati fuqaroning kelajakdagi xarakterini tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi va maktabda faqat yaxshi o'qituvchilar bo'lishi kerak. O'qituvchi, uning fikriga ko'ra, halol, samimiy, jasur, ta'lim usullari va axloqiy tamoyillarni yaxshi bilishi kerak. Bolalar doimo muomala qilishlari, odob-axloqni almashishlari va hech qachon yolg'iz o'qimasliklari kerak.

Tibbiy etika va deontologiya haqidagi qarashlar Ibn Sino o'zining "Axloq" asarida bayon qilgan. Aynan tibbiy faoliyat olimga oddiy odamlarning hayotiga yaqinlashishga, ularning ehtiyojlari va azoblarini bilib olishga yordam berdi. Uning so'zlariga ko'ra, homilador ayollar to'g'risida "homilador ayollar haddan tashqari keskin harakatlardan, pog'onalardan va yiqilishlardan, shuningdek to'lib toshgan oziq-ovqat va g'azabdan saqlanishlari kerak... siz ularni qayg'u va qayg'uga solayotganini aytmashingiz va abortga yordam beradigan narsalarni olib tashlashingiz kerak.

Shuningdek, u bemorni tinchlantirish, qo'rquv tuyg'usini yo'q qilish va ko'nglini ko'tarish zarurati bilan uning psixologik holatiga katta e'tibor bergan. Bemorlarni qutqarish hayajonlanishdan, baland tovushlardan himoyalaniishi, uni xotirjam tutishi, ko'ngil ochishi va zavqlanishi kerak. Bemorlarga xohlagancha yurish, har qanday tajriba, g'azab va jahlni istisno qilish tavsiya qilindi. U sil kasalligiga chalinganlarga doimo gullarni hidlashlari, yotishlari, dam olishlari kerakligini va hech qanday holatda ularga yomon xabarlarini etkazmaslik kerakligini aytdi.

Olim so'zni eng muhim vosita deb hisoblagan. U shunday deb yozgan edi: "Bemorni davolash uchun uchta vosita mavjud: so'zlar yordamida, dorivor o'tlardan tayyorlangan dorilar, uchinchi - pichoq".

U o'z amaliyotida shifokor so'zining eng kuchli ta'siriga amin edi.

Avitsenna diktatorida shifokorga muhim va grafik xarakteristikasini bergan: "Shifokorda lochin ko'zi, ilonning donoligi, sherning yuragi va qizning qo'llari bo'lishi kerak". Ushbu so'zlar bilan u shifokorning jismoniy va ma'naviy fazilatlarini yuqori baholaganligini ko'rsatdi, ular aniq tashxis qo'yish va o'z vaqtida davolanishni tayinlashga yordam beradi. Ibn Sino butun hayoti davomida hayot yo'lida ko'plab sinovlarga duch kelganiga qaramay ishlashni to'xtatmadi. Biografiyada ko'tarilish va tushish, boylik va qashshoqlik mavjud. Doimiy yurish, ta'qiblar, kundalik ish olimning sog'lig'iga putur etkazdi va 1037 yil 24-iyun kuni u vafot etdi.

Taniqli faylasuf ishlagan va yashagan paytdan beri 1000 yildan ko'proq vaqt o'tdi. Endi uning g'oyalari, fikrlari biz uchun ravshan bo'lib tuyulmoqda, shunga qaramay, odamlar uning asarlariga murojaat qilishdi va murojaat qilishadi, chunki ular zamonlarning farqiga qaramay, har bir avlod duch keladigan va ularning mavjudligi ma'nosi uchun kurashishga yordam beradigan asos shulardadir va zamonaviy dunyodagi joylar.

VII-BOB

Koreys an'anaviy tabobatining falsafiy ta'limoti

Ko'pchilik, an'anaviy sharq tabobati haqida gapirganda, xitoy tilini anglatadi, uni yagona deb biladi. Xitoy tibbiyoti uzoq tarixga va boy tajribaga ega ekanligi shubhasiz, ammo "an'anaviy sharq tabobati" tushunchasi ko'proq imkoniyatga ega, chunki u butun Sharqiy Osiyodagi tibbiy bilimlarni o'z ichiga oladi. Sinov va xatolar orqali sharq tabobati butun Osiyo bo'ylab asrlar davomida to'plangan tajribani yig'di. Shubhasiz, mintaqaga qarab, sharq tabobati o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular o'ziga xos dorivor o'simliklardan foydalanishda, kasallikning mohiyatini tushunishda va hokazolarda namoyon bo'ladi. Ushbu farqlar eng ko'p Koreya, Yaponiya va Vetnam kabi mamlakatlarda seziladi. Koreys tibbiyoti azaldan Xitoyning ta'sirida bo'lgan, shuning uchun ko'pchilik g'arbliklar xitoylik an'anaviy tibbiyot maktabining kichik bir yo'nalishini hisobga olib, xitoylik an'anaviy tibbiyot amaliyotiga murojaat qilishni afzal ko'rishadi. Biroq, Koreyaning an'anaviy tibbiyoti tarixini o'rganish va uning hozirgi holati bu haqda o'ziga xos xususiyatlarini namoyish etib, bilim va tibbiyot amaliyotining asl to'laqonli tizimi sifatida gapirishga imkon beradi. U formulalar, ibodatlar yoki tahdidlar yordamida kuchaytirilgan e'tibor belgilari berilib, ularni azob chekayotgan tanadan chiqarib, shisha, qo'g'irchoq yoki hayvonga joylashtirdilar. Shunga o'xshash harakatlar tabib-ruhoniylar tomonidan amalga oshirildi ("pansu" spellcasters va "mudang" shamanlari). Yangi tug'ilgan Koreyaning an'anaviy tibbiyotining izlarini Tangun afsonasida topishingiz mumkin, u erda sarimsoq va shuvoq haqida ma'lumot mavjud. Ushbu afsona koreys millatining yuksalishi haqida hikoya qiladi; unga havolalar turli xil tarixiy manbalarda, masalan, Koryo davrida (918-1392) yaratilgan mashhur "Samguk yusa" (ruscha "Uch davlat tarixiga qo'shimcha") kabi tarixiy asarda uchraydi. Bundan tashqari, odam bo'lish uchun sarimsoq va shuvoqni yeb olgan ayiq va yo'lbars haqidagi hikoyani Qadimgi Chjusionning tug'ilish davri (miloddan avvalgi 2333 - milodiy 108) haqida gap ketayotgan manbalarda topish mumkin. - koreyslarning eng qadimgi davlati. Ushbu afsonada, biz uchun eng muhimi, sarimsoq va shuvoqni iste'mol qilish haqida eslatishdir, chunki bu qadimgi koreyslarning dorilar to'g'risida qanday g'oyasi borligini va ular

yordamida kasalliklarni qanday davolashganini ko'rish imkonini beradi. Gap shundaki, xitoy tibbiyotining dorivor o'simliklarga bag'ishlangan klassik asari bo'lgan "Shennong bencao jing" (Rus. "Shennong bencao jing") keng tarqalgan Xitoy farmakopeyasida ham sarimsoq va shuvoqning dorivor xususiyatlari haqida hech narsa aytilmagan. Ushbu dastlabki farmakopeya 365 o'simlikning dorivor xususiyatlarini tavsiflaydi. Ushbu asar matni 3-asr oxiridan boshlab tuzilgan. Miloddan avvalgi 1-asr boshlariga qadar Mil

Shunday qilib, bu bizni yaratilish davrida allaqachon Koreys xalq tabobati o'ziga xos va shifobaxsh o'tlar bilan davolashning o'ziga xos an'analarga ega ekanligiga ishonch hosil qilish imkoniyatini beradi. Uch davlat davri koreys tibbiyoti o'zining nazariy asoslarini Uch Koreya davlatlari - Goguryo, Baekje va Silla davrida olgan. Koguryes VI asming ikkinchi yarmida ko'plab tibbiy kitoblar Xitoydan olib ketilgan. "Chjou Li" da allaqachon terapiya, jarrohlik, parhezshunoslik va veterinariya qadimiy tibbiyotning mustaqil tarmoqlari sifatida ajralib turardi. Shuningdek, u o'simliklardan, donalardan, minerallardan va hayvonotga mansub dori-darmonlardan olinadigan dori-darmonlarni ro'yxatlaydi. Ben Caoning "Kasalliklar to'g'risidagi risolasi" (miloddan avvalgi V-IV asrlar) da quackery-ga mashhur tanbeh mavjud: "6 ta davolanib bo'lmaydigan kasallik mavjud, ammo ulardan eng umidsizligi shundaki, odamlar davolovchiga ishonishadi va shifokorga ishonmaydilar". Ben Cao pulsni o'rganishga kashshof bo'lib, ayollar va bolalar kasalliklarini, sezgi organlari kasalliklarini davolashdi. Taxminan 3-asrda yaratilgan mashhur "Xuandi Datsang" (ruscha "Ichaklardagi traktat"). Miloddan avvalgi e., inson tanasidagi barcha fiziologik va patologik hodisalarni yin va yangning ikkita hayotiy tamoyillari va beshta element nazariyasi nuqtai nazaridan tushuntiradi, bu mistik nazariyalarga qarshi sodda materialistik ta'limotdir. 561 yilda qirol Pxyonvon davrida xitoylik tabib Zhi Zong o'zi bilan dori-darmon va tibbiy buyumlarni olib kelib, Goguryoga keldi. 7-asming birinchi yarmida. Tao Xong-jing (451-536) tomonidan ilgari yozilgan "Bencao jing jizu" (ruscha "sharhlar to'plami bilan farmakopeya") asaridan ko'chirmalarni o'z ichiga olgan "Shenlong bencao" (ruscha "Shenlong farmakologiyasi") risolasi keltirildi. Ikkinchisida Koreyada qazib olingan oltin va kumushdan tozalangan 11 dori ro'yxati keltirilgan. Mamlakatda Sun Simoning "Tsin Jin Fang" (ruscha "Ming qimmat so'z") daosistik kitobi muomalada bo'lgan. Shuni ta'kidlash kerakki,

gururyo tibbiyoti mamlakat chegaralaridan tashqarida ham mashhur bo'lgan: 414 yilda Silla Yaponiyaga goguryeo tibbiy kitobini yuborgan, 459 yilda Baekje, Yaponiyaning iltimosiga binoan, ushbu mamlakatga shifokor yuborgan - yana goguryeo. "Myonyi byolok" (ruscha "Ajoyib shifokorlar ko'rsatkichi") ichish uchun toza metallardan foydalanish to'g'risida xabar beradi. Bundan tashqari, Kogurda farmakologiya bo'yicha "Nosaban" qo'llanmasi ishlatilgan. Baekje shahrida tibbiyot ham rivojlandi. Sud mahkamasi huzurida maxsus dorivor bo'limi mavjud bo'lib, u nafaqat dorivor o'tlarni yig'ish, balki etishtirish bilan ham shug'ullangan. Manbalarda 553 yilda Baekje shahridan Yaponiyaga shifokor va farmatsevt ketganligi eslatib o'tilgan. Bu bizga ushbu ikki kasb Koreyada ajratilgan degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Shuningdek, Baekjedagi tibbiyot holati to'g'risida Yaponiyaning "Ishinyo" kompozitsiyasidagi "Baekje Shinshu" (ruscha "Baekje yangi to'plami") risolasiga havolalar, shuningdek unda uchta dorivor retseptlarning mavjudligi to'g'risida hukm chiqarishimiz mumkin.

Bularning barchasi yana bir muhim xulosani chiqarishga imkon beradi - Baekje tibbiyoti yapon tibbiyotining shakllanishida muhim rol o'ynadi. Shu bilan birga, tibbiyot ta'limining asoslari Sillada ham yaratilgan. Bu davlatda "Tang bencao" (ruscha "Tang pharmacopoeia"), "Wencao shii", "Han biancao" kabi tibbiy kompozitsiyalar qo'llanilgan. Silla, Baekje va Goguryodan farqli o'laroq, avvalgi Xitoy sulolalari davriga nisbatan Sui va Tang tibbiyotining kuchli ta'siri bo'lgan. III-V asrlarda. Koreys farmakologiyasi an'anaviy utilitar xarakterga ega bo'lib, an'anaviy davolash usullariga asoslangan edi. Shunday qilib, 414 yilda Sillanning ikki shifokori Kim Bajin va Xan Gimu Yaponiya sudining taklifiga binoan Yaponiyaga dori-darmon bilan borganligi va imperatorni muvaffaqiyatli davolaganligi haqida yozuvlar mavjud. Bundan tashqari, Sillada farmakologiyaning asoslarini ular yaratgan deb hisoblashadi - barcha farmakologiya bo'yicha bilimlar Popsaban qo'llanmasida tasvirlangan. Uchta davlat davrida Koreyada tibbiyot holati to'g'risida xulosa chiqargan holda shuni ta'kidlash kerakki, bu davrni Koreya tibbiyot fanining faol rivojlana boshlagan davri deb atash mumkin, bu vaqt Xitoy va Hindistondan olingan bilimlarni to'plash orqali amalga oshirildi. Tibbiyot Baekje shahrida rivojlanishning eng yuqori darajasiga yetdi. Aynan o'sha erda tibbiyot va farmakologiya birinchi bo'lib bir-biridan ajralib, noyob tibbiy tizim shakllandi. Keyinchalik tibbiy bilimlarning rivojlanishi Koreyada tibbiyotga oid

birinchi kitob bo'lgan Baekjesinjippan (Baekje retseptlarining yangi to'plami) ning nashr etilishiga olib keldi. Birlashgan Silla davri Birlashgan Silla davrida Xitoyning "Shennong bencao jing" farmakopeyasi asosida amaliyot va kuzatuvga asoslangan jiddiy mustaqil izlanishlar olib borildi. Shunday qilib, xitoy tibbiyotining kuchli ta'siriga qaramay, hozirgi paytda Koreyada o'ziga xos tibbiyot va farmakologiya shakllana boshladi. 717 yilda Silla shahrida sud shifokori lavozimi o'rnatildi va 692 yilda tibbiyot maktabi ochildi, u erda ikki o'qituvchi buddist shifokorlarni tayyorladi. Ushbu maktabda ular "Tang bencao" (ruscha "Tang farmakologiyasi"), dunyodagi birinchi davlat farmakologik ma'lumotnomasi Van Shu-Xening "Mo jing" (ruscha "Pulsatsiya haqidagi traktat"), bu erda pulsning o'zgarishi shakllari tasniflangan va boshqa asarlarni o'rganishdi. - moxibustion, akupunktur va ichki kasalliklar bo'yicha.

O'sha paytdagi Koreyaning farmakologik ko'rsatmalari yovvoyi va madaniy o'simliklarni davolash uchun ishlatishda amaliy tajriba asosida tuzilgan. Ikkinchisiga don, sabzavot, mevalar kiritilgan. Ushbu qo'llanmalarda hayvonlar, hasharotlar, toshlar haqida davolashga tegishli ba'zi ma'lumotlar mavjud edi. Bencao Jing Ji Chuning uch qismida, masalan, 120 turdagi dori-darmonlarga oid ma'lumotlar mavjud. Umuman olganda, dori-darmonlarga katta e'tibor berildi. Shunday qilib, qirol Gyonduk ikkita professor va oltita yordamchi bilan maxsus o'simlik bo'limini yaratdi. Qadimgi Xitoyning kanonik tibbiyot kitoblaridan tashqari Koreyada Suy va Tang davrlarining yangi adabiyotlari ham ma'lum bo'lgan: Chao Yuanfangning "Zhubing yuanhou zonglun" (ruscha "Kasalliklarning sabablari va oqibatlarini to'g'risida", VII asr), unda alomatlar, diagnostika va davolashning batafsil tavsifi mavjud. kasalliklar va umumiy patologiya bo'yicha birinchi insho edi. Chjan Chzhon-chingning "Shanxanlun" (ruscha "Tifo", milodiy II asr) kitobi - yuqumli kasalliklar, shu jumladan, tifo kasalligini davolash bo'yicha qo'llanma alohida ahamiyatga ega edi. X asrda qog'oz ishlab chiqarish va bosib chiqarish texnologiyalarining rivojlanishi tibbiy kitoblarni ommaviy ishlab chiqarishga katta turtki berdi. Yaponiyaning "Isinho" tibbiyot ishida (982) bu kitoblardan biri - buddist rohiblarning yashirin usullaridan foydalangan holda davolash usulini taqdim etgan "Sillapopsaban" (ruscha "Silla rohiblar usuli") haqida hikoya qilinadi.

Ushbu kitobdagi ba'zi texnikalar va retseptlarning namunalari shuni ko'rsatadiki, unda an'anaviy davolash usullari diniy va xalq marosimlari bilan birlashtirilgan. Ushbu davrda koreys tibbiyoti xitoylik Suy va Tan sulolalari tibbiyoti ta'siri ostida sezilarli o'sishga erishdi, ammo xitoylik olimlarning tajribasidan foydalangan holda koreyalik shifokorlar mahalliy tibbiyotni yangi bosqichga ko'tarishdi. Goryeo davri 936 yilda uchta davlat birlashdi - Goryeo. Birlashish boshidan yangi tashkil etilgan davlat Xitoyning madaniy va institutsional xususiyatlarini qabul qila boshlaydi. Davlat Xitoyga teng diplomatik va madaniy darajaga erishish uchun juda katta kuch sarfladi, shu jumladan tibbiyot sohasida. Shunday qilib, 958 yilda tibbiyotga imtihonlar kiritildi va 1115 yilda 1419 yilgacha mavjud bo'lgan dorivor o'simliklarni etishtirish uchun hovlida botanika bog'i ochildi. An'anaviy tibbiyotda asosan tabiiy dorilar ishlatiladi, shuning uchun Xitoydan ilg'or tibbiy texnologiyalarni olib kirish nazarda tutilgan. jumladan, dorivor o'tlar importi. Koreyaga o'tlar tez-tez olib kelinmagan, ular uchun narx ancha yuqori bo'lgan, shuning uchun ko'pchilik koreyslar uchun mavjud emas edi. Shu munosabat bilan Koryoda aholi uchun yanada qulay bo'lgan mustaqil tibbiyotni rivojlantirish maqsadi qo'yildi. Bu dorivor xom ashyoni yig'ish, dori-darmonlarni tayyorlash uslubi va Xoseon davrida Koreya tibbiyotini yanada rivojlantirishda muhim yutuqlarga yordam berdi. Koryoda mahalliy o'simlik tibbiyotiga ixtisoslashgan bir qator tibbiy kitoblar nashr etildi: Chechjunviphyoban ("Oddiy odamlarga yordam berish uchun rus retseptlari to'plami", 1146-1166), "Oyichxvaryoban" (sud shifokorlarining asosiy retseptlarini ruscha to'plami, 1226). g.), "Hyangyaxheminkenhomban" (rus. "Mahalliy o'tlarni davolash uchun xalq retseptlari to'plami", 1352 yildan keyin), "Samhvachjahianyakban", "Xanyakkaniban" (ruscha "Mahalliy o'tlarning qisqacha to'plami", 1352 yildan keyin), "Toninkyehonghomban" (ruscha "Sharq aholisi bilimlari va tajribalari to'plami", 1352 yildan keyin) va "Hanyakchesenchipsonban" (ruscha "Hayotni saqlab qolish uchun mahalliy dorivor o'tlarning to'liq to'plami", 1399). Song Dynasty davrida nashr etilgan Taipingshenghuihuifang ("Buyuk ongdagi tinchlik uchun rus muqaddas retseptlari", 992) mustaqil koreys tibbiyotining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Koreys tibbiyoti asta-sekin qulaylasha boshladi - Goryeo sulolasining oxirida oddiy odamlar uchun tibbiyot muassasalari ochildi, masalan, Chevibo (Kambag'allarni yengillashtirish uchun rus sovg'asi, 963-1391).

Dongsotebiwon (Sharq va G'arbdagi rus kasalxonalarini) va Xeminguk. (Rossiya davlat poliklinikasi). Bu, o'z navbatida, dorivor o'tlar sohasidagi tadqiqotlarning yangi kuchayishiga hissa qo'shdi va natijada "Hyanjakkugyppan" (ruscha "Tez yordam uchun qishloq joylaridan retseptlar", 1243-1245) - tibbiyotga oid eng qadimgi kitob nashr etildi. hali ham Koreyada mavjud Juzon davri XV asr boshlarida. Koreya hukumati dorivor o'tlardan foydalanish va tasniflash bo'yicha ma'lumot to'plash va amaliy tajriba to'plash uchun Xitoyga delegatsiya yubordi. 1433 yilda o'sha davrning taniqli olimlari Yu Hyothong, No Zhunre va Park Yongdeok tomonidan tuzilgan Hyangyakchipsongban (rus. Mahalliy o'simliklarni davolash uchun retseptlarning to'liq to'plami) nashr etildi. "Hyangyakchipsongban" ning nashr etilishi mahalliy farmakologiyani kashf etish yo'lidagi uzoq yo'lning oxiri bo'ldi. Shu paytdan boshlab tibbiy amaliyotni Xitoydan olib kelinadigan qimmatbaho dorilarsiz amalga oshirish mumkin edi. Chison davrida umr ko'rish davomiyligi keskin ko'tarildi. Bu koreys shifokorlariga dorivor o'tlarni etishtirish va yig'ish bo'yicha milliy texnologiyalarni ishlab chiqish uchun ko'proq imkoniyatlar berilgan bir vaqtda yuz berdi. Ushbu ikki dalil o'zaro bog'liq deb taxmin qilish mumkin. Shu bilan birga, xitoylik mutaxassislar Koreyaga doimiy ravishda koreys shifokorlarini o'qitish va o'zlarining tibbiy ta'lim tizimini shakllantirish uchun taklif etilardi.

Xuddi shu davrda Juzon hukumati tomonidan mahalliy dorivor o'tlar ro'yxatida o'stirilishi va yig'ilishi mumkin bo'lgan qo'llanma nashr etildi. Bundan tashqari, dorivor o'simliklarni etishtirish va yig'ish bo'yicha "Hanyakchechhwereong" deb nomlangan qo'llanma nashr etildi va faol tarqatildi. 1443 yildan boshlab Koreya hukumati xitoy va koreys tibbiyot kitoblarini ularni umumlashtirish va tizimlashtirish uchun yig'ish vazifasini qo'ydi. Bu ta'lim, til, fan, texnika va tibbiyot tizimidagi islohotlarni o'z ichiga olgan umumiy milliy o'zgarishlarning fonida yuz berdi. Tibbiyotni qayta qurish katta ahamiyatga ega edi, chunki bu jamiyat hayoti bilan bevosita bog'liq edi. Yangi tibbiy nazariyalarni birlashtirish uchun mavjud tibbiy bilimlarni tizimlashtirish zarur edi - "Yibangyuchvi" (ruscha "Tibbiy retseptlar tasnifi", 1445-1477) asarining nashr etilishi Koreyadagi ushbu jarayonning oraliq natijasi bo'ldi. 1445 yildan boshlab ushbu kitobning tiraji asta-sekin o'sib bordi. Shunday qilib, 1477 yilda har birida 266 jilddan iborat 30 to'plam va XVI asrning boshlarida chiqarilgan. "Yibangyuchvi" ning qisqartirilgan versiyasi

nashr etildi. "Yibanjuchkhvi" ning bilimlari va texnikasi keyinchalik "Changjinchip" (ruscha "Virusli kasalliklar to'plami"), "Kugyppan" (ruscha "Birinchi yordam ko'rsatma", 1466) kabi bir qator amaliy tibbiy qo'llanmalarni nashr etishga imkon berdi. "Kugypkhaniban" ("Tez yordam birinchi yordam", 1489) va "Kugybikheban" (ruscha "Birinchi yordam bo'yicha batafsil qo'llanma", 1499-1523). XV-XVI asrlarda, Koreyada bir nechta yirik epidemiyalar tarqaldi, shuning uchun ularni to'xtatish uchun amaliy tibbiy qo'llanmalar yordam berishi kerak edi. 1592 yilda Yaponiya bilan bo'lgan urushdan keyin aholining turmush darajasi pasayganligi, bu kasalliklarning yangi avj olishiga yordam berganligi tufayli vaziyat yanada og'irlashdi. Koreya hukumati epidemiyalar tarqalishining oldini olish uchun bir qator tadbirlarni amalga oshirdi - zarar ko'rgan mintaqalardagi kasalliklarni o'rganish va olingan ma'lumotlarni tizimlashtirish ishlari olib borildi; ushbu tadqiqotlar asosida tegishli davolash belgilandi yoki yangi usullar ishlab chiqildi. Olingan barcha ma'lumotlar ushbu hududlarda chop etildi va tarqatildi. Bundan tashqari, hukumat zarur dori-darmonlarni sotib oldi va ta'minladi. Ba'zida hatto hukumatda ishlaydigan shifokorlar ham zarar ko'rgan hududlarga yuborilgan. Li Shizhenning "Bencao Ganmu" ("Daraxtlar va o'tlar to'g'risida risola") koreys tibbiyotining rivojlanishiga juda katta ta'sir ko'rsatdi. 30 yil davomida xitoylik shifokor 800 dan ortiq farmakopeya, ko'plab dori-darmonlarni o'rganib chiqdi va 1596 yilda u o'zining ko'plab to'plamlarini - 1892 turdagi dori-darmonlarni va 10 mingdan ortiq retseptlarni umumlashtirgan va tizimlashtirgan o'z to'plamini nashr etdi. Vu Yusinning epidemiyalar bilan kurashishning yangi tamoyillarini bayon etgan "Vabo to'g'risida" risolasi ham koreys epidemiologiyasida muhim rol o'ynadi. Ming qo'shig'i shifokori Chen Jiminning "Vayge jingyao" (ruscha "Jarrohlikning mohiyati"), "Tszunjuniyao" (ruscha "Tibbiyot va armiyada farmakopeya") kitobi bilan Min davrining shifokori Vang Mingxao mashhur bo'lgan. Oxirgi ishda tibbiyot va farmakologiyaning qisqacha bayoni, kasalliklarni davolashning umumiy qoidalari, kesilgan va pichoq bilan qilingan jarohatlarni, ko'kargan joylarni, o'qotar quoldan kelib chiqqan jarohatlarni, qo'l va oyoqlarning shikastlanishini, o'limning besh turiga birinchi yordam: cho'kishdan, qulagan daraxtdan yoki toshdan, zaharlanish natijasida yozda issiqdan, qishda sovuqdan. Albatta, XV-XVI asrlar davridagi voqealar. mustaqil koreys tibbiyotining rivojlanishiga asos yaratdi. Xitoyning ilg'or tibbiy

texnologiyalarini Koreya zaminiga moslashtirish jarayoni yangi texnologiyalarni rivojlanishiga olib keldi. Ushbu mustahkam poydevor XVII asming boshlarida Toni Pogam (Koreya tibbiyoti xazinasini) ning yaratilishiga asos bo'lib, u an'anaviy koreys tibbiyotini xitoy tibbiyoti darajasiga ko'tarib, ulkan sakrashga zamin yaratdi. "Toni Pogam" nashr etilgandan so'ng, Xitoy bilan tibbiyot sohasida almashinuvlar sezilarli darajada kamaydi. Ushbu asar o'sha davrning eng birinchi tibbiy kitobi edi. Kitobning katta ahamiyati uning keyinchalik boshqa mamlakatlarga eksport qilinishi bilan tasdiqlanadi. Keyinchalik, "Toni Pogam", "Yimunpogam" (ruscha "Tibbiyot xazinasini", 1724-1919), "Chezhongsinpyeong" (ruscha "Oddiy odamlarga yordam berish uchun yangi to'plam", 1799), "Kvanjepigip" asosida "(Ruscha "Har xil yordamni ko'rsatadigan noyob kitoblar", 1790) va "Panyaxaphyon" (ruscha "Dorivor o'tlarning tahrirlangan to'plami", 1884). Xususan, olim Li Kyungxva Gvanjepigipni nashr qilgandan so'ng, Toni Pogamda nashr etilgan tibbiy bilimlar nafaqat qirol oilasi shifokorlarining imtiyoziga ekanligi, balki qishloq joylardagi shifokorlar tomonidan ham qo'llanilganligi aniq bo'ldi. XVIII asrdan keyin. Tonny Pogam an'anaviy Koreya tibbiyotini rivojlantirishda markaziy o'rinni egalladi. Chison sulolasi davrida ushbu tibbiy ish tibbiyot sohasini nisbatan mustaqil rivojlanishiga imkon yaratdi. Ushbu davrda "Isyuezhengchuan" (Rus.) Kabi muhim tibbiy asarlar. "Tibbiyotning haqiqiy an'analari", 1515), "Isuejumen" (ruscha "Tibbiyotga kirish", 1575), "Gujinijian" (ruscha "Qadimgi va zamonaviy tibbiyot", 1368-1644) va Vanbingxuychun. "(Ruscha" Ming kasallikdan davo", 1577-1593). Biroq, "Toni Pogam" to'g'ridan-to'g'ri XVI asrdagi Xitoy tibbiyoti ta'siri ostida yaratilganiga qaramay, paydo bo'lganidan keyin koreys tibbiyotini biz mustaqil dori deb hisoblashimiz mumkin. Har qanday tortishuvlarga barham berish va tibbiyotni standartlashtirish uchun Xitoy hukumati ham bir qator choralarni ko'rdi.

Shuni ta'kidlash kerakki, XIX asrlarda. Xitoyda bir nechta tibbiyot maktablari mavjud edi, ularning usullari jiddiy farq qilgan va bir-biriga zid bo'lgan. Tibbiy nazariyalarda bir xillikning yo'qligining bir necha sabablari bor. Eng ahamiyatlisi tibbiyot xodimlarining bilim darajasining oshishi. Ushbu davrda shifokorlar allopatik davolanishdan tashqariga chiqishga harakat qilishdi, bu faqat tashqi alomatlariga asoslangan edi. Shifokorlar kasalliklarning sabablari, alomatlari, kompleks va tizimli davolash tamoyillari va usullarini tushunishga

intilishlarini namoyish etdilar. Boshqacha qilib aytganda, ular kasallikning boshlanishidan davolashning boshlanishigacha bo'lgan aniq jarayonni kuzatishni xohlashdi. Ammo Xitoyda hududning kengligi tufayli umumlashtirish jarayoni nihoyatda qiyin kechgan. Bu, shuningdek, tibbiy nazariyalar ularni ishlab chiqqan shifokorlar va olimlarning malakalariga bog'liqligi bilan izohlanadi. Yuqoridagi sabablarga ko'ra ularni birlashtirish va tartibga solish uchun ko'p yillar kerak bo'ldi. XIV asrning oxirida olimlar yakuniy maqsadga erisha oldilar - XVI asr oxirida nashr etilgan "Isuezhumen" bu sa'y-harakatlar samarasi bo'ldi. "Isuezhumen" tarkibida 12-asrdan 16-asrgacha to'plangan tibbiyot texnikasining keng doirasi mavjud. Xitoyda sulolalar almashgandan keyin ushbu kitob o'z ahamiyatini yo'qotdi, ammo koreyslar uchun amaliy qo'llanma bo'lib qolaverdi. Olim Xuo Jun, Isuejumendagi bilimlardan foydalangan holda "Ton Pogam" ni yaratdi; u uni qayta tuzdi va mustaqil koreys tibbiyot nazariyasini ishlab chiqish uchun asos yaratdi. Koreyalik tibbiyot ilmi yangilanish jarayonini boshidan kechirdi, ba'zida ba'zi bir asosiy qoidalar bilan ajralib ketdi. Shunday qilib, koreys olimi Chon Dasan kasalliklarning kelib chiqishini besh element nazariyasi asosida tushuntirgan qadimgi klassik tibbiyot asoslari - "Nejijin" asarini tanqid qildi: "sog'lom havo metalning g'alabasi, nam havo erning g'alabasi" va boshqalar. 1749 yilda Cho Zhonchun pediatriyaga oid eng yaxshi qo'llanma bo'lgan "Tongaban Yukkiron" ("Oltita elementning rus sharq nazariyasi") ni nashr etdi va Chjong Yagyon 1788 yilda qizil olov haqida "Mangva Xekon" kitobini yozdi. Chizon davrida G'arb tibbiyoti fani Koreya tibbiyotiga ta'sir o'tkaza boshladi. Ushbu ta'sirning misoli oftalmologiya edi - an'anaviy tibbiyot miyopiyaning kelib chiqishini yangi elementining etishmasligi, gipermetropiya yin elementining etishmasligi bilan izohladi, ammo Chon Dasan, Evropa bilimlari ta'siri ostida buni ob'ektiv egriligining o'zgarishi bilan izohlay boshladi. XIX asrda koreys tibbiyotida yangi yo'nalishlar paydo bo'ladi, bu barcha sohalar bo'yicha bilim darajasining ob'ektiv o'sishi bilan izohlanadi. An'anaviy koreys tibbiyotining rivojlanishining yorqin namunasi olim Li Jem tomonidan yozilgan "Toni susebowon" (ruscha "Sharq tabobatida uzoq umr ko'rish va hayotni saqlab qolish", 1901). Dastlab, bu olim o'zining yangi nazariyasini "Sasang yiyxak" (ruscha "To'rt konstitutsiyaning tibbiyoti") risolasida bayon qildi, unda turli ichki organlarning tuzilishi va funktsional yuklarining xususiyatlari tasvirlangan. Vitoge Li Zhema bemorlarni

jismoniy holatiga qarab tasniflash va davolash usullarini yaratdi, bu esa shifokorlarga kasalliklarning rivojlanish belgilarini tahlil qilishda yordam berdi. "Sasang" kabi yondashuv noyobdir va bir qator janubiy koreyalik tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, xitoy nazariyalari bilan deyarli o'xshashlik yo'q. Tibbiy ma'rifat sohasida, Chjusun davrida shifokorlar davlat muassasalarida yoki xususiy klinikalarda o'qitiladigan tizim ishlab chiqilgandan so'ng ular milliy imtihon topshirishlari kerak edi. Maxsus davlat organi - Chonyigam qirol oilasiga tibbiy yordam ko'rsatgan. Chonyigam shifokorlari 500 yil davomida royalti davolash uchun akupunktur va farmakologiyadan muvaffaqiyatli foydalanmoqdalar. Qo'shilish davri - hozirgi kun Yaponiya mustamlakasi davrida koreys tibbiyotining rivojlanishi sustlashdi. Koreyaning Yaponiya tomonidan qulligi ostida bo'lganidan so'ng, koreys jamiyatining barcha tuzilmalarida katta o'zgarishlar yuz berdi. Koreyadagi an'anaviy tibbiyot G'arb tibbiyoti bilan almashtirila boshladi, chunki Yaponiya o'z mamlakatida an'anaviy usullardan tezda eskirgan edi. Dongjae Tibbiyot maktabi (1904-1907), Koreyadagi an'anaviy tibbiyotning birinchi muassasasi, imperator Gojong tomonidan an'anaviy tibbiyot bo'yicha xalq ta'limi olib borishga so'nggi urinish sifatida tashkil etilgan, ammo u imperatorning majburan ketishi bilan yopilgan. An'anaviy tibbiyot bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlar va uning amaliyoti maxfiy va shaxsiy sharoitda bo'lib o'tdi. Bilim va urf-odatlar ustozdan shogirdlariga individual ravishda o'tdi. Yaponiya Koreya yarim orolini anneksiya qilish paytida tibbiy xizmatlar va shifoxonalar Yaponiya tizimiga binoan tiklandi, unda an'anaviy tibbiyot butunlay inkor etildi. Koreyaning yangi tibbiy tizimi imperialistik yapon armiyasi va urushini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan edi. Yapon mustamlakachilik hukmronligining oxiriga kelib, Yaponiya tomonidan qo'llanilgan G'arb tibbiyoti, an'anaviy Koreys tibbiyotini ancha ortda qoldirib, millat salomatligini ta'minlashda birinchi o'ringa chiqdi. Albatta, G'arb tibbiyoti yuqori samarali usullarni namoyish etdi - bu davolashning an'anaviy jarrohlik usullaridan foydalanib, epidemiyalarning oldini olishga yordam berdi. 1940 yilga kelib an'anaviy tibbiyot shifokorlari soni 1915 yilga nisbatan 40 foizga kamaydi [13, s. 99]. 1948 yilda. Koreya ikki davlatga bo'lingan - KXDR va Koreya Respublikasi. KXDR hukumati barcha xususiy shifokorlarning hamkorligini amalga oshirdi va an'anaviy tibbiyot poliklinikalari yaratildi. Ayni paytda u erda KXDR Tibbiyot fanlari

akademiyasi qoshidagi Sharq tabobati ilmiy-tadqiqot instituti faoliyat yuritmoqda, u ushbu sohadagi xalq bilimlari tajribasini o'rganadi va umumlashtiradi.

Pxenyan tibbiyot institutida an'anaviy tibbiyot kafedrası va Kaesong tibbiyot kollejida an'anaviy tibbiyot kafedrası tashkil etildi. Janubda 1947 yilda Sharq tabobati markazi, 1955 yilda Janubiy Koreyada Sharq tabobati instituti tashkil etildi. Yaponiya taslim bo'lganidan so'ng, Koreya sog'liqni saqlash tizimining asosiy qoidalari Milliy sog'liqni saqlash xizmati to'g'risidagi qonunda (1951) tuzilgan. Ushbu harakat tufayli an'anaviy tibbiyot sohasida oliy ma'lumot olish mumkin bo'ldi. Dongyang universiteti (1947-1952) mamlakatdagi birinchi xususiy tibbiyot institutiga aylandi. Keyinchalik 4 yillik o'quv dasturi bilan Dongyang tibbiyot kollejiga aylantirildi (1953-1964), 1965 yilda Sharq tabobati kolleji bilan birlashtirilib, Kyong Xi universiteti bo'lib, Koreya tibbiyotini o'qitish bo'yicha 6 yillik o'quv dasturiga ega bo'ldi. 1982 yilgacha Janubiy Koreyada koreys tibbiyotining atigi 5 ta instituti bo'lganligini va 1987-1992 yillarda yana 6 ta institut tashkil etilganligini hisobga olsak, tibbiy ta'limning jadal rivojlanishi haqida gapirish mumkin. 1970 yildan beri koreys xalq tabobatida qo'llaniladigan davolash usullari, ayniqsa akupunktur klinik ahamiyatga ega deb tan olingan; shu bilan birga ushbu sohada faol ilmiy tadqiqotlar boshlandi. Butun dunyo bo'ylab an'anaviy tibbiyotga qiziqish uyg'otadigan Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ko'p yillar davomida ushbu sohadagi tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlab keladi. Xususan, JSST Xalqaro akupunktur nomenklaturasini yaratish va qabul qilishda o'z hissasini qo'shdi va 1987 yilda Janubiy Koreyada bo'lib o'tgan Koreys an'anaviy tibbiyoti terminologiyasini birlashtirish bo'yicha Xalqaro yig'ilishni tashkillashtirdi.

1994 yilda Sog'liqni saqlash va farovonlik vazirligi huzurida Koreyaning an'anaviy tibbiyoti kafedrası tashkil etildi. Xuddi shu yili Koreyaning Sharq tabobati ilmiy-tadqiqot instituti ochildi, u erda ushbu fanni muntazam ravishda o'rganish boshlandi. Ayni paytda mamlakatning turli xil ta'lim muassasalarida Koreyaning an'anaviy tibbiyotining 11 kafedrası uni o'rganmoqda. 2008 yilda koreys tibbiyoti o'z maqomiga to'liq tiklandi va rasmiy ravishda sog'liqni saqlashning bir qismiga aylandi. Shifokorlar assotsiatsiyasi 1952 yilda tashkil etilgan 11 ta Koreya tibbiyot institutlari (2007), Koreya tibbiyotining oliy maktabi va Pusan milliy universiteti (2008 yildan beri) vrachlar bilan Koreya

tibbiyoti va farmakologiyasida siyosat va tadqiqotlar ustida ishlamoqda. Bundan tashqari, koreyalik shifokorlar akademik konferentsiyalarda faol qatnashadilar va xorijdagi sog'liqni saqlash xayriya tashkilotlarida qatnashadilar. 2007 yil holatiga ko'ra, Janubiy Koreyada 30473 litsenziyali shifokor 8277 kasalxonada va sharq tabobati klinikalarida an'anaviy tibbiyot bilan shug'ullanadi (bu litsenziyaga ega shifokorlarning umumiy sonining 12,63% ga va 1996 yilga nisbatan 15% ga o'sgan). Har yili taxminan 750 talaba Koreya tibbiyot maktablarida 6 yillik kursni tamomlaydi. Koreyadagi modernizatsiya qilingan ta'lim tizimi va klinik amaliyot bozor mantig'iga asoslanib amalga oshirilmoqda - ushbu soha talabidan kelib chiqib, barcha xususiy universitetlarga 6 yillik o'quv dasturi joriy etildi. So'nggi paytlarda Koreya va Xitoy an'anaviy tibbiyoti mutaxassislari o'zlarining ta'lim dasturlarini standartlashtirish va kasbiy ixtisoslashtirish orqali tibbiyot tizimini yanada takomillashtirish yo'llarini faol izlashmoqda. Xitoy, Yaponiya va boshqa mamlakatlar qatori Janubiy Koreya ham an'anaviy tibbiyot sohasida JSSTga a'zo bo'lib, uning rivojlanishi va integratsiyasida muhim rol o'ynaydi. Qo'shni davlatlardan farqli o'laroq, Janubiy Koreya o'zining an'anaviy tibbiyot tizimini saqlab qolish va rivojlantirish istagi bilan, hatto Sharqiy Osiyoda faol modernizatsiya davrida ham ajralib turardi. Xususan, G'arb tibbiyot texnologiyalaridan foydalanishni hukumat zimmasiga olgan Xitoydan va an'anaviy tibbiyot G'arb tibbiyoti bilan birlashtirilgan Yaponiyadan farqli o'laroq, Koreyada G'arb va an'anaviy tibbiyotning klinik usullari va dori-darmonlarini aralash ishlatishga qat'iy taqiq qo'yildi.

Koreyada ular teng va mustaqil maqomga ega. 2003 yilda tasdiqlangan Sharq tibbiyotini rivojlantirish to'g'risidagi qonun Koreya tibbiyotini yanada rivojlantirishga asos yaratdi. O'z navbatida, Koreya tibbiyot shifokorlari assotsiatsiyasi uning 21-asrda rivojlanish rejalarini ilgari surmoqda. "Koreys" tibbiyotining nomi 1986 yilda boshlangan, undan oldin u "sharq tabobati" deb nomlangan. O'zgartirish Koreya hukumatining uni an'anaviy tibbiyotning boshqa dunyo yo'nalishlaridan uzoqlashtirishga, uning o'ziga xosligi va o'ziga xosligini ta'kidlashga bo'lgan aniq istagini namoyish etadi. Umuman olganda Koreya sog'liqni saqlash tizimining muhim xususiyati ikkita mustaqil "dori" ning: an'anaviy sharqiy va yangi g'arbning birgalikda yashashidir. Ushbu ikkita tibbiy an'ana parallel ravishda, deyarli bir-birining ustiga chiqmasdan mavjud. Va "g'arbiy" va "sharqiy" maktablardagi o'quv

muassasalari, dorixonalar va kasalxonalar bir-biridan farq qiladi. Sharq tabobatining kuchli tomonlari tabiiy dori vositalaridan foydalanish, davolanishga kompleks yondoshish, surunkali kasalliklarni chuqur anglashdir. Shu bilan birga, an'anaviy tibbiyotning zaif tomoni jarrohlik, shuningdek, o'tkir kasalliklarni davolashdir. Koreyalik shifokorlarning ta'kidlashicha, koreys an'anaviy tibbiyoti bu shunchaki mustaqil ravishda rivojlangan izchil bilimlar tizimiga aylangan "boshqa" dori asl tibbiyot nazariyasi. Koreys tibbiyotining asosiy xususiyati shundaki, u inson tanasini ajralmas yaxlit narsa deb hisoblaydi va kasalliklarning oldini olishga, xususan, inson immunitetini mustahkamlashga qaratilgan.

G'arb tibbiyoti, aksincha, odamni "qismlar" to'plami sifatida ko'rib, odamga tashqaridan kirib kelgan bakteriya va viruslarni yo'q qilish bilan shug'ullanadigan bakteriologiya va mikrobiologiyaga asosiy e'tiborni qaratib, butun tanani emas, balki alohida kasal organlarni davolashadi. Janubiy koreyalik olimlar Koreya tibbiyotining o'ziga xos xususiyatlariga ega ekanligini ta'kidlamoqdalar. Koreys xalq tabobatining afsonaviy "Toni Pogam" darsligining YuNESKOning "Dunyo xotirasi" dasturiga kiritilganligi koreys an'anaviy tibbiyoti xalqaro miqyosda tan olinganligi va G'arb tibbiyoti bilan bir xilda ishlayotganining isboti sifatida talqin qilinmoqda. Koreyaning an'anaviy tibbiyot shifoxonalari tashrif buyuradigan xorijdagi bemorlar soni yil sayin ortib bormoqda. Koreya Respublikasi Sog'liqni saqlash va farovonlik vazirligining ma'lumotlariga ko'ra, Koreya sharqiy tibbiyot klinikalari va shifoxonalari murojaat qilgan chet elliklar soni 2009 yilga nisbatan 110,8 foizga oshgan. Chet elliklar orasida eng ko'p mijozlar ruslar va yaponlar bo'lib, ularning katta qismi amerikaliklardir. Nemislar, mo'g'ullar va xitoyliklar. Chet elliklar Koreyaning an'anaviy tibbiyotiga murojaat qilishadi, chunki u operatsiyani talab qilmaydi: uni faqat akupunktur, sharq dori vositalari va fizik davolanish bilan davolash mumkin.

Koreys tibbiyot xizmatlariga talabning ortib borishi sababli shifokorlar, hamshiralar va tarjimonlar ishlaydigan xalqaro filiallar soni tobora ko'payib, faqat chet elliklar uchun maslahat va muolajalar beradi. Bularning barchasini inobatga olgan holda, Janubiy Koreya hukumati va mamlakat ilmiy jamoatchiligi yangi dori-darmonlarni ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlamoqda, koreyslarning an'anaviy tibbiyoti sohasida ilmiy izlanishlar uchun asbob-uskunalar bilan ta'minlash, uni dunyoda yanada targ'ib qilish maqsadida. Albatta, Koreyaning an'anaviy tibbiyotiga

tanqidiy nuqtai nazar ham mavjud. Ba'zi tadqiqotchilar buni Xitoy tibbiyotining bir qismi yoki umuman tibbiyot emas, balki sog'liqni saqlashning o'ziga xos vositasi deb hisoblashadi. Biroq, zamonaviy dunyoda an'anaviy davolash usullariga o'tish tendentsiyasi hamma joyda keng tarqalgan, shuning uchun koreyslarning an'anaviy tibbiyoti katta talabga ega va uning rivojlanishi ob'ektiv ravishda talabning ortishi bilan bog'liq.

Ananaviy Koreys tibbiyotining falsafiy kontseptsiyalari

An'anaviy koreys tibbiyoti (Shimoliy Koreyada Koryo tibbiyoti nomi bilan mashhur) Koreyada qo'llaniladigan an'anaviy tibbiyotdir. Bu an'anaviy xitoy tibbiyotining tamoyillaridan kelib chiqadi. Koreys tibbiyotining an'analari qadimgi va tarixdan oldingi davrlarda paydo bo'lgan va miloddan avvalgi 3000 yilda, hozirgi Shimoliy Koreya hududidagi Shimoliy Xamgyon provinsiyasida tosh va suyak ignalari topilgan paytdan boshlab kuzatilishi mumkin. Koreyaning tashkil topganligi haqidagi afsona yozilgan Xozonda odam qiyofasida reenkamatsiya qilishni istagan va shuvoq va sarimsoq yeb qo'ygan yo'lbars va ayiq haqida hikoya bor. Samguk Yusa davrida yozilgan Juang Ungi (—) da shuvoq va sarimsoq "qutulish mumkin bo'lgan dori-darmonlar" deb ta'riflanib, afsungarlik tibbiyoti keng tarqalgan davrlarda ham shifobaxsh giyohlar Koreyada davolovchi vosita sifatida ishlatilganligini ko'rsatmoqda. O'sha paytda shifobaxsh o'tlar davolovchi vosita sifatida ishlatilgan, masalan og'riqni yo'qotish yoki jarohatlarni davolash va qaysi oziq-ovqat sog'liq uchun foydali ekanligini bilish. Bundan tashqari, shuvoq va sarimsoq qadimgi xitoylik herbologiyada uchramaydi, bu esa an'anaviy koreys tibbiyotida noyob amaliyotlarni rivojlantirganligi va ularni boshqa madaniyatlardan meros qilib olganligini ko'rsatmoqda.

Uch qirollik davrida an'anaviy Koreys tibbiyoti asosan qadimgi xitoy tibbiyoti kabi boshqa an'anaviy dorilar ta'sirida bo'lgan. Goryeo sulolasi davrida uy shifobaxsh o'simliklari bo'yicha intensiv tadqiqotlar olib borildi, natijada uy shifobaxsh o'simliklari haqida ko'plab kitoblar nashr etildi. O'sha davrdagi tibbiy nazariyalar Song Dynasty tibbiyotiga asoslangan edi, ammo retseptlar Birlashgan Silla davridagi tibbiyotga asoslangan edi, masalan, 1236 yilda nashr etilgan "Mahalliy ingredientlardan foydalangan holda birinchi yordam retseptlari" tibbiy

matni yoki Hyangyak Gugupbang () . Ushbu davrda boshqa tibbiy jurnallar nashr etildi, masalan, "Xalq uchun tibbiyot uchun kirish qo'llanmasi" yoki "Jejungiphyobang" (). Chizon davrida tibbiyot rivojlandi. Masalan, Taajon (1400–1418) podshohlighi davrida birinchi hamshiralik ta'limi tizimi, Buyuk Sejong Buyuk (1418–1450) davrida koreyslarning turli xil dorivor tarkibiy qismlarini yaratish bo'yicha qadamlar qo'yildi. Ushbu harakatlar tizimlashtirildi va Hyangyak Jipseongbang jurnalida (1433 yy.) Yakunlandi va 703 ta mahalliy koreys dori-darmonlarini o'z ichiga olgan bo'lib, ular Xitoy tibbiyotiga qaramlikdan xalos bo'lish uchun turtki bo'ldi. 1443 yildan 1445 yilgacha Kim Yemon (,) va boshqa koreys rasmiy shifokorlari tomonidan yozilgan ko'plab an'anaviy xitoy tibbiyotining klassiklarini o'z ichiga olgan "Tibbiy retseptlarning maxfiy kompilyatsiyasi" ((,) nomli tibbiyot entsiklopediyasi. , ko'rib chiqildi. XV asrning eng buyuk tibbiy matnlaridan biri sifatida. Unga 50000 dan ortiq retseptlar kiritilgan va 153 ta turli xil koreys va xitoy matnlari, shu jumladan Qirollik shifokorlarining qisqacha ko'rsatmalari (,) 1226 yilda Choy Jung Jun (,) tomonidan yozilgan. Tibbiy retseptlar to'plami katta ilmiy ahamiyatga ega, chunki u vaqt o'tishi bilan yo'qolgan ko'plab qadimiy koreys va xitoy tibbiy kitoblarining tarkibini o'z ichiga oladi. Dongui Bogam, Koreya milliy muzeyi O'shandan beri tibbiyot ixtisoslariga oid ko'plab kitoblar nashr etildi. Chjusun sulolasidan (1392-1910) uchta shifokor bor, ular odatda an'anaviy koreys tibbiyotini yanada rivojlantirishga ishonishadi - Xo Jun, Saam va Li Chje Ma. 1592 yilda Yaponiya istilosidan so'ng, Dongaei Bogam () birinchi yirik shifokor Xo Jun tomonidan yozilgan. Ushbu ish o'z davridagi Koreya va Xitoy tibbiyotini yanada birlashtirdi va Xitoy, Yaponiya va Vetnam tibbiyotiga ta'sir ko'rsatdi. An'anaviy koreys tibbiyotiga keyingi muhim ta'sir sasang tipologiyasi () bilan bog'liq. Li Jae-ma va uning "Sharq asalidagi hayotni tejash printsipi" kitobi iqine "(,) muntazam ravishda Koreys Konfutsiyligi ta'siri va uning Koreyadagi klinik tajribasi bilan

nazariylashtirildi. Lee Jae-ma, agar bemorlar bir xil kasallikdan aziyat cheksalar ham, odamlar patofizyologiyasi tufayli bemorlar bir xil kasallikni davolash uchun turli xil o'simlik dasturlaridan foydalanishlari kerakligini aytdi. U inson tanasining sog'lig'ini ruhiy holat bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlaydi. U inson aqli va tanasi bir-biridan ajralmas va bir-birini chambarchas aks ettiradi, deb hisoblagan va kasallik sabablarini tekshirishda ongning jihatini hisobga olish kerak. Shunday qilib, nafaqat oziq-ovqat va atrof-muhit, balki odamlarda hissiy o'zgarishlar ham kasallikning asosiy sababi bo'lishi mumkin. U tibbiy tashxis qo'yish va davolash faqat alomatlariga emas, balki odamning tipologiyasiga asoslangan bo'lishi kerak va har bir odamga uning konstitutsiyasiga qarab har xil retseptlar berilishi kerak deb hisoblagan.

Sasanga tipologiyasi () kasalliklarga va o'tlarga bo'lgan turli xil reaksiyalar asosida individual bemorlarga qaratilgan. To'g'ri tashxis qo'yish bilan kasallikning asosiy sababini bartaraf etish orqali davolang. Ushbu tashxisning kaliti birinchi navbatda har bir bemorning ichki a'zolarini yoki patofizyologiyasini aniqlashdan iborat. Keyingi e'tirof etilgan odam - bu XVI asrda yashagan deb ishonilgan Sami, shifokor-ruhoni. Samilar haqida, shu jumladan uning haqiqiy ismi va tug'ilgan sanasi haqida ko'p narsa noma'lum bo'lsa-da, uning mashhur rohib Samyang bilan birga o'qiganligi qayd etilgan. U beshta element nazariyasiga asoslangan akupunktur tizimini ishlab chiqdi. Chison sulolasi oxirida pozitivizm keng tarqaldi. Klinik dalillar ko'pincha kasalliklarni o'rganish va davolash usullarini ishlab chiqish uchun asos sifatida ishlatilgan. Siyosatdan yuz o'g'irgan olimlar o'zlarini kasalliklarni davolashga bag'ishladilar va natijada yangi an'anaviy tibbiyot maktablari yaratildi. Oddiy odamlar uchun tibbiyotga oid oddiy kitoblar nashr etildi. Li Jae-ma shaxsiyatida hukmron bo'lgan hissiyotlarga asoslanib odamlarni to'rtta asosiy turga ajratdi va har bir turi uchun davolash usullarini ishlab chiqdi:

- Tae Yang (,) yoki "ko'proq yang"
- So-Yang (,) yoki "kichik yang"
- Te-eum (,) yoki "ko'proq yeum"
- So-m (,) yoki "kichik Yeum"

Zamonaviy rivojlanish So'nggi yillarda Qo'shma Shtatlarga kelgan koreys muhojirlari sonining ko'payishi bilan zamonaviy tibbiyot uchun koreys jamoalari tomonidan an'anaviy terapiya va ulardan foydalanishni tushunish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Qo'shma Shtatlarda yashovchi koreys muhojirlarining qariyb yarmi an'anaviy davolashning ayrim turlarini kamida vaqti-vaqti bilan, ko'pincha G'arb texnologiyalari bilan birgalikda amalga oshiradilar. Ilgari an'anaviy usullarni davom ettirish, yangi muhojirlar orasida G'arb odatlari bilan yetarli darajada tanish emasligi bilan bog'liq deb taxmin qilingan edi, ammo tajriba shuni ko'rsatadiki, an'anaviy usullardan foydalanish ko'pincha ikkinchi va uchinchi avlod koreys muhojirlari orasida davom etmoqda. Buning sababi tibbiy yondashuvlardagi madaniy farqlarda, butun vujudni davolashda, deb o'ylashadi, faqat uning bir tomoni yoki o'ziga xos kasallik emas. Ko'plab koreys muhojirlari shu tarzda gapirishadi va bu nafaqat amerikalik shifokorlarning o'zlari, balki ularning inson tanasining ma'naviy asosidan "uzoq" va "ajrashgan" bemorlariga munosabati ham deb o'ylashadi. An'anaviy davolanish usullarini, shu jumladan o'simlik qo'shimchalarini va akupunktorni o'z ichiga olgan eksperimental davolash usullarini statistik tahlillari shuni ko'rsatdiki, g'arbiy dorilar bilan taqqoslaganda ko'proq an'anaviy davolanish bilan davolashdan so'ng bemorning ruhiy holati ancha bo'shashgan va uning hissiy farovonligi yaxshilangan. ... Geriatrikaga asoslangan tibbiy asbob-uskunalar nafaqat koreyalik bemorlar, balki oq tanlilar orasida ham an'anaviy koreys tibbiyoti bilan muvaffaqiyatli birlashtirildi. Qo'shma Shtatlarning ko'plab tibbiyot mutaxassislari o'zlarining koreyalik bemorlari, shu jumladan keksa yoshdagi bemorlarning farovonligini ta'minlash uchun an'anaviy usullardan foydalangan holda "yangi" usullarni qo'lga kiritishlari aniq bo'lib bormoqda. Koreys usullari nafaqat kasallar uchun afzal, balki sog'liq uchun ham zarurdir

Fitoterapiya

O'simlik dori-darmonlari muvozanatli ovqatlanish, dori-darmonlarni ishlab chiqarish yoki sog'likni mustahkamlash maqsadida o'simlik materiallaridan foydalanish ilmi va amaliyotidir. Bu gullar, o'simliklar, butalar, daraxtlar, mox, liken, ferns, suv o'tlari, suv o'tlari yoki qo'ziqorinlar bo'lishi mumkin. O'simlik butunlay yoki faqat ba'zi qismlarda qo'llanilishi mumkin. Har qanday madaniyat yoki tibbiyot

tizimida turli xil amaliyotchilar mavjud: professional va o'simlik mutaxassilari va qiziquvchilar, o'simliklarni yig'uvchilar va giyohvand moddalar ishlab chiqaruvchilari.

Dori-darmonlar turli xil shakllarda bo'lishi mumkin, jumladan yangi, quritilgan, butun yoki bo'lingan. O'tlarni dekantlash, infuzion va qaynatish mumkin. Damlamalar uchun, masalan, romashka yoki yalpiz, turli xil gullar, barglar va quruq o'tlardan foydalanish yaxshidir. Bulyonlarni tayyorlash uchun siz mevalar, mevalar, urug'lar, qobiq va ildizlardan iborat yovvoyi atirgul, dolchin po'stlog'i, qizilmiya ildizidan foydalanishingiz mumkin.

Bularning barchasi o'simlik glitseriniga o'xshash sirop sifatida saqlanishi yoki asal bilan aralashtirilishi mumkin. Ikkalasi ham shirin ta'mga ega va ularda alkogolning etishmasligi ularni bolalar uchun yaxshi tanlov qiladi. Quritilgan va muzlatilgan o'tlarni tabiiy shaklda, planshetlar, pastil lozenjlar, pastalar va kapsulalar shaklida saqlash mumkin. Qalin suyuqliklar va kuchli ekstraktlar tezroq ishlaydi va yaxshi natijalar beradi. Tashqi foydalanish uchun o'tlar kremlar, vannalar, moylar, malhamlar, jellar, distillangan suv, parrandalar, kompresslar, losonlar, bug'lar, nafas olayotgan tutun va xushbo'y efir moylari shaklida bo'lishi mumkin. Ko'plab o'simlik shifokorlari bemoming o'z-o'zini davolashi va davolanish jarayoniga bevosita aralashishini, uning intellektual, hissiy, jismoniy va ma'naviy ta'sirini hisobga olgan holda tanqidiy ko'rib chiqadilar. Muayyan mintaqaning fitoterapiya an'analariga qarab turli xil usullar turlicha taqdim etiladi. Tabiiy dorilar xavfsiz bo'lishi shart emas, sifati, dozasini aniqlash, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan oqibatlarini hisoblash va boshqa o'simlik preparatlari bilan o'zaro ta'sirga alohida e'tibor berish kerak. Oziq-ovqat va choy shaklida ishlatiladigan dorivor qo'ziqorinlar o'simlik dori-darmonlariga misoldir. Hayvonlar va hujayralardagi klinik tadqiqotlar va tajribalar shuni ko'rsatdiki, zamburug'lar immun tizimining jihatlarini tartibga solishi mumkin. Koreys tibbiyotida ishlatiladigan mashhur qo'ziqorin - *Phellinus linteus*, shuningdek Son-gen nomi bilan tanilgan. O'simlikshunoslik - o'simlik moddalarini oziq-ovqat, dori-darmon yoki sog'liq uchun ishlatishni o'rganish va amaliyoti. Bu gullar, o'simliklar, butalar, daraxtlar, mox, liken, fern, suv o'tlari, suv o'tlari yoki qo'ziqorinlar bo'lishi mumkin. O'simlik butunlay yoki faqat alohida qismlar bilan ishlatilishi mumkin. Har bir madaniyat yoki tibbiyot tizimida o'simliklarning turli xil turlari mavjud: professional va

professional bo'lmagan o'simlik o'simliklari, o'simliklarni yig'uvchilar va gilyovand moddalar ishlab chiqaruvchilari. O'simliklardan olinadigan dorilar turli shakllarda bo'lishi mumkin, jumladan yangi, quritilgan, yaxlit yoki maydalangan. O'simliklarni infuziya shaklida tayyorlash mumkin, ular suyuqlikda namlanganda yoki qaynatilganda - ma'lum bir vaqt davomida past haroratda suvda pishiriladi. Infuziyalarning ba'zi bir misollari gullar, barglar va changli o'tlardan foydalangan holda romashka yoki yalpizdir. Dekosiyalarga misol sifatida mevalar, urug'lar, po'stloq va ildizlardan tashkil topgan gul kestirib, darchin po'stlog'i va qizilmiya ildizi kiradi. O'simliklar spirtli ichimliklar yoki sirka ekstraktida saqlanadigan joyda yangi va quritilgan o'tlarni quyish mumkin. Ular o'simlik glitserinidagi glitserollar singari sirop sifatida konservalanishi yoki asalga miyel nomi bilan qo'shilishi mumkin. Kukunli va muzlatilgan quritilgan o'tlarni ko'p miqdorda tabletkalar, trochkalar, pastalar va kapsulalarda toppish mumkin.

Ushbu usullar tomonidan qo'llaniladi har bir mintaqaning o'simlik an'analariga qarab farq qiladi. Tabiat xavfsiz bo'lishi shart emas. Sifatni baholashga, dozalash bo'yicha qarorlarni qabul qilishga, mumkin bo'lgan ta'sirini tushunishga va o'simlik dori vositalari bilan o'zaro ta'sirga alohida e'tibor berilishi kerak.

Dorivor qo'ziqorinlarni oziq-ovqat va choy sifatida ishlatish o'simlik o'simliklarining namunasi. An'anaviy koreys tibbiyotida ishlatiladigan mashhur qo'ziqorin - Song-gen nomi bilan tanilgan *Phellinus linteus*.

Akupunktura

Akupunktur qonni olish yoki tanadagi ma'lum bosim nuqtalariga quyish orqali odam va hayvonlarda aniq nuqtalarni rag'batlantirish uchun ishlatiladi. An'anaviy akupunktur "hayot kuchi" (qi) tanada meridian deb ataladigan chiziqlar bo'ylab aylanib yurishiga ishonishga asoslangan. Ilmiy tadqiqotlar an'anaviy xi, meridian va akupunktur nuqtalari kabi xitoylik tushunchalar uchun gistologik va fiziologik dalillarni topmadi va ko'plab zamonaviy tibbiyot amaliyotchilari endi meridianlar orqali oqadigan hayot kuchlari energiyasini (qi) mavjudligini qo'llab-quvvatlamaydilar, bu erta e'tiqod tizimlarining asosiy qismi edi. Bosim nuqtalarini juda kichik ignalarni kiritish va olib tashlashdan tortib, katerizatsiya deb nomlanuvchi issiqlikni ishlatishga qadar bo'lgan usullarning kombinatsiyasi yordamida rag'batlantirish

mumkin. Bosim nuqtalarini lazer, massaj va elektr stimulyatsiyasi bilan ham rag'batlantirish mumkin.

Aromaterapiya

Aromaterapiya - bu tana kasalliklarini o'simlik efir moylari yordamida davolash usuli (Mikozzi S. Mark, Chambers Dictionary, 1988). Ildizlar, po'stloqlar, poyalar, gullar yoki barglarni o'simlik moyi massaji bilan surtish mumkin. Yog'larni nafas olish, kompress sifatida ishlatish, malham bilan aralashtirish yoki qin ichidagi klizma yoki sham sifatida ishlatish mumkin.

Meditatsiya

Meditatsiya - bu dam olish va ong va tanani tinchlantirish uchun mustaqil mashg'ulot. Bu ongni tinchlantirish, og'riqni yo'qotish va qon bosimini pasaytirish va xavotirni kamaytirishga yordam berish bilan mashhur. Usullar ma'lum bir vaqt davomida bitta so'zga yoki fikrga e'tiborni jalb qilishni o'z ichiga oladi. Ba'zilar nafas, tovush yoki mantraga e'tibor berishni maslahat berishadi, ammo ularning barchasi diqqatni ichki tomon yo'naltirishi uchun ongni tinchlantirishning umumiy maqsadi bor.

Misr tibbiyot sohasida xam eng qadimgi tarixga ega. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, Misrda eramizdan oldingi IV mingchi yillikdayoq birinchi tibbiy maskanlar barpo etila boshlagan. Masalan: 3600 yilda Fili orolida Memfis shaxrida afsonaviy tabib Imtoxeb sharafiga maxsus ibodatxona qurilib, u yerda be'morlarga tibbiy yordam berilishi uchun xonalar ajratilgan. Bu yerda maxsus tibbiy ta'lim olgan koxinlar be'morlarni parvarish qilish va davolash bilan shug'ullanganlar. Xeliolis va Sais shaharlarida tabiblar tayyorlaydigan maxsus maktablar bo'lgan.

Qadimgi Misr tibbiyoti papirus deb ataluvchi yozma manbalarda bayon etilgan. Shulardan birinchisi Imxoteb papirusidir. Buni Imxotebning o'zi yozgan deb faraz qiladilar. Bundan tashqari, yana Georg Ebers, Edvin Smit degan olimlar nomi bilan ataluvchi papiruslar hamda Britaniya tibbiy papirusi bor.

Bu papiruslar ichida ayniqsa diqqatga sazovori Georg Ebers papirusidir. Bu papirus eramizdan oldingi 1500 yillarda yozilgan deb taxmin qiladilar. Papirusda asosan turli dorilar, ularni qaysi kasalliklarda va qanday usulda ishlatilishi bayon qilingan, dorilarni qo'llashda yil fasli, be'mor yoshi, kasallik og'ir yoki yengilligi, be'mor ahvoli hisobga

olinishi kerakligi ko'rsatib o'tilgan. Chunki dorining ta'sir etishi shularga bog'liq.

Misr tabiblari asosan xar xil tabiiy o'simliklardan foydalanganlar, qisman hayvonot mahsulotlarini ishlatganlar. Masalan: ich og'rig'i kasalligi bilan og'riqan bemorga berilgan retsept tarkibiga quyidagi moddalar kiritilgan: sigir suti-1qism, un - 2qism, asal-1qism. Shularni aralashtirib 3 kun iste'mol qilingan. Misr tabiblarining fikricha, har bir kasalda qo'llaniladigan dori retsepti albatta murakkab bo'lishi zarur. Ba'zi retseptlar 30-40 ingredientlardan, ya'ni alohida moddalardan tashkil topgan. Qadimgi Misr tabiblari qorinda (ichaklarda) gijjalar bo'lishini ham bilganlar juda ko'p retseptlar qorin kasalliklarini (ich ketish, qabziyat, siydik to'xtab qolishi va bosh.) davolaydigan va gijjani xaydab chiqaradigan moddalardan tuzilgan. Xar bir retseptga avvalo u qanday kasallikda ishlatilishi yozib qo'yilgan, so'ng esa moddalar ro'yxati va ularning har biridan qancha miqdor olish kerakligi ko'rsatilgan. Oxirida esa dorini qanday va necha kun mobaynida qabul qilish ko'rsatilgan. Misr tabiblari yozib beradigan retseptlar tuzilishi hozirgilarga o'xshaydi, chunki dori qanday kasallikda xam qo'llanishi ko'rsatilgan.

Georg papirusida o'sha vaqtda ma'lum bo'lgan kasalliklar va ularni davolash usullari ma'lum bir tartibda bayon etilgan. Kitobda ayollar kasalliklariga alohida to'xtalib o'tilgan.

Jarrohlik kasalliklardan-xar xil jarohatlar chiqqan-singanlarni davolash va xatna qilish bayon etilgan. Jarrohlik haqida Edvin Smit papirusida to'laroq ma'lumot berilgan. Bunda jaroxatlanish kasalliklari 2 guruxga bo'lingan 1) davolab bo'ladigan jaroxatlar 2) davolashi qiyin bo'lgan jarohatlar 3) davolab bo'lmaydigan jarohatlar. Smit papirusida dastlab, xar bir a'zoning anatomik tuzilishi bayon etiladi, so'ng uning kasallik holati va davolash usullari ko'rsatilgan. Misr tabiblari alohida kasalliklar bilan ixtisoslashgan. Masalan, Qadimgi Misrda ko'z kasalliklari, tish kasalliklari, bosh kasalliklari, ruhiy kasalliklar va jarrohlar bo'lganlar. Tabiblar poslitepa bilan ham shug'ullanganlar. Misrliklar o'lgan odam tanasini balzamlashni ham bilganlar va juda badavlat kishilar o'lganlarida ularni jasadini balzamlaganlar.

Eramizdan oldingi IV asr boshlarida Makedoniyalik Iskandar Zulqarnayn Misrni bosib oladi va bu yerda Iskandariya deb nomlangan shaharni barpo etadi. Bu shahar tez orada usha davrdagi ilm-fan markazlaridan biriga aylandi, madaniyat yuksaldi. Yirik olimlar,

donishmandlar paydo bo'ldi. Xaktmlarda ikki kishi Erazistrat va Xerofil ayniqsa mashhurdir.

Erazistrat asli uzi kichik osiyolik, eramizdan oldingi III asrdar shu yerga ko'chib kelgan va yashagan.

Erazistrat dastlab odam organizmining xususiyatlari, xususan, xarakter jarayonini o'rganishdan boshlagan. Shu maqsadda u ko'p anatomik tekshirishlar o'tkazdi va buning natijasida bir necha kashfiyot qildi. Masalan: Odam bosh miyasini tekshirib, unda qattiq va yumshoq miya pardalari borligini, miya sathi tekis emasligini va egri bugri va mayda chuqurcha-egatlardan iborat ekanligini, miya massasi ichida, o'zida suyuqlik saqlovchi chuqurchalar borligini, miyada xarakatlantiruvchi va sezuvchi nerv tolalari borligini aniqladi.

Iskandariyalik ikkinchi olim Xerofil edi. Bu olim eramizdan oldingi 300 yilda tug'ilgan. Xerofil xam uz faoliyatini antomiyani o'rganishdan boshladi. U miya, jigar va yurakni sinchiklab tekshirdi. Miyaning 4 qorinchasi kattaroq ekanligini anikladi. Yurakni tekshirib uning xarakatida 3 davr-sistola, pauza va diastola davrlari bo'lishini kuzatdi.

Arteriya qon tomirlarining urib turishini tekshirib, yurak ishiga aloqadorligini ko'rsatdi. O'n ikki barmoqqa teng keladigan ichak (Duodenum)ni birinchi marta qayd etdi.

Qadimgi sharq mamlakatlarida Xitoy-fan, madaniyat va tibbiyot yuksak darajada rivojlangan davlatlardan biri edi. Xitoyda ilm-fan va tibbiyotga qiziqish milodimizdan avvalgi ming yilliklarda paydo bo'lgan. Xitoy tabiblari dunyoga o'zlarining g'ayrioddiy davolash usullari bilan mashhur bo'lib ketganlar. Ular inson organizmining qandayligi va uning tuzilishi xaqida Xitoylik hakimlar ko'p o'ylaganlan va ular dunyoni 4 elementidan deb bilganlar. Ular: Yer, suv, xavo, olovlardan iborat bo'ladi deb hisoblab, inson organizmining asosini shu yuqoridagi to'rt element tashkil etadi deb hisoblaganlar.

Xitoy tibbiyotini o'rganishda, asosiy manba, ya'ni yo'lchi yulduz bulib «Ney-Tszin» xizmat qiladi. «Ney-Tszin»ning ma'nosi- «Odam tabiati va uning hayoti»dir. Bu Xitoy xalq tabobatining nodir durdonasi uzoq o'tmishda-eramizdan oldingi III ming yillikda yozilgan deb ma'lumotlar beriladi. Bu asarning muallifi mashhur tabib Van Shu Xe hisoblanadi. U miloddan avvalgi III ming yillikda yashagan qadimgi Xitoy faylasufi va afsonaviy tabibidir. U o'zining «Ney-Tszin» asarini bahs munozara- ya'ni ikki shaxsning o'zaro savol javobi tarzida

yozilgan. Savol beruvchi imperator Xuandi. Javob beruvchi hakim Van Shu Xe dir. Keyinchalik shu savolga berilgan javoblar kitob shakliga keltirilgan. Kitobda odam organizmining tuzilishi, organizmining tabiati, odamning salomatligi va kasallik sabablari, kasallikning odam organizmidagi alomat-belgilari va o'z navbatida shu kasalliklarning o'ziga xos tashxisi va davolash usullari bayon etilgan.

Xitoyliklar qadimda tashxis qo'yish asosan puls urishiga qarab aniqlangan. Puls urushini tekshirib, har bir organning o'ziga xos kasalliklarini aniqlashga kirishganlar. Puls urushi orqali ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Shu bilan bir qatorda ko'z og'iz bo'shliklari quloqlar va siydikka ham alohida e'tibor berilgan. Siydik tadqiqotlari 4 marta olib borilgan, ertalab, tushda, oqshomda va tunda. Xitoy tabobatida kun tartibiga rioya qilishga chaqiruvchi qoidalar bo'lgan. Ish vaqtini to'g'ri tashkil etish, dam olish uyqu, to'g'ri ovqatlanish tartib asosida tashkil etish muhim hisoblangan.

Xitoy tabobatida: parhez, massaj, suv mulojalari, quyoshda toblanish, gimnastika mashqlariga alohida e'tibor bilan qarash kerak bo'lgan. Xitoyliklar kasalliklarni ikki guruhga bo'lishgan ya'ni «Yan»-erkak, «In» ayol kasalliklariga «Yan» guruhidan kasalliklar o'ta kuchli, «In» kasalligidagilar esa ojizroq kasalliklar deb hisoblangan. Xitoyliklar anatomiyadan ham boxabar bo'lishgan. Ular yurakning qisqarib urishini, qon-aylanishiga inson organizmi shu bilan bir katorda organlar ham tavsif berilgan.

Davolashning asosiy usullaridan bir qarama-qarshilik bo'lgan. Ya'ni masalan: issiq-sovuq bilan yoki uning aksi. Xitoy tabiblari juda boy davolash usullariga ega edilar. Ayrim elementlardan dori sifatida mohirlik bilan foydalanishgan.

Simobni-sifilisni davolashda esa «S» dan mohirlik bilan foydalanilgan. Massajni turli usullari qo'llanilgan.

Xitoy tabobatida turli dorivor o'simliklardan ham foydalanilgan. O'simliklar, hayvonlar tabiiy vositalaridan foydalanilgan. Dorivor o'simliklar orasida Jenshen juda ko'p kasalliklar- tuberkulyoz, kamkonlik, shamollash kabi yana ko'plab kasalliklarga shifo bo'lgan. Limon, bambuk, piyoz, sarimsoqpiyoz, hind o'simligi kabi o'simliklar ham dori sifatida qo'llanilgan. Hayvonlardan esa: kiyik shoxlari, jigar, suyakli miya, sher qoni ichki organlarda dori sifatida foydalanilgan. Eng qadimiy hozirda ham ahamiyatini yo'qotmagan usullardan biri-nina suqish bilan va kuydirib davolash usullari muhim bo'lgan. Nina suqib

davolash asosan asab kasalliklarida muhim ahamiyat kasb etadi. Inson organizmida 600 ga yaqin hayot nuqtalari mavjud. Mana shu nuqtalarga igna suqib davolash, kerakli joylarni olov bilan kuydurish orqali davolash muhim ahamiyat kasb etgan.

Qadimgi Xitoyda asosan narkoz orqali operatsiya qilish xam yo'lga qo'yilgan. Jarrohlikning har bir usuli g'oyat muhim bo'lib, murakkab qiyin ishlar ham olib borilgan.

Xitoy davolash usullaridan biri kiyim orqali davolashdir. Vabo kasalligini davlovchi dorilar tayyorlangan. Xitoyda juda qadimdan buyon dori tayyorlashgan. Dorilar boshqa davlatlarga sotilgan.

Qadimgi Sharqning buyuk davlatlaridan biri Hindistondir. Bu mamlakat ham tibbiyotda o'z tarixiga ega. Hindistonda tibbiyot tarixini o'rganish asosiy manbai bo'lib Ayur Vedalar xisoblanadi. «Ayur-Veda» so'zi «Xayotni bilish» ma'nosini bildiradi. Tarixda 3 ta Ayur Veda ma'lum: Bular-Atriyn, Ayur Vedasi, Charaki (Xaraki) Ayur Vedasi, sushruta Ayur Vedasi. Bular ichida Sushruta Ayur Vedasi aloxida e'tiborga molik. Bu kitob eramizdan avvalgi VI asrda yozilgan edi. Kitobda odam organizmining tuzilishi, uning tabiati, sog'liqni saqlash masalalari, kasalliklarni aniqlash va uning kelib chiqish sabablarini belgilash masalalari bayon etilgan.

Sog'liqni saqlash tizimidagi masalalarda qadimgi hindlar birinchi o'ringa gigiyena qoidalariga rioya qilishni qo'yganlar. Xususan, tanani, kiyim-kechakni, ko'rpa-to'shakni, uy-joyini toza va ozoda saqlashga alohida ahamiyat berganlar. Bundan tashqari jismoniy tarbiya mashqlarini ahamiyatini ham ko'rsatib o'tganlar.

Sushruta tibbiyot tarixida birinchi bo'lib, yallig'lanish jarayonining belgilarini to'liq ko'rsatib bergan. Bular shish paydo bo'lish, qizarish va u joyning harorati oshishi, og'riq paydo bo'lishi va yallig'langan a'zo funksiyasining pasayishidan iborat.

Qadimgi Hind tibbiyotida jarrohlik usuli juda xam rivoj topgan. Ayniqsa Supurta juda mohir jarroh bo'lgan. Jarrohlar qovuqda paydo bo'lgan toshni chiqarib olish, churrani operatsiya qilish, qattiq jarohatlanib, ishga yaroqsiz bo'lib qolgan qo'l yoki oyoqni kesib tashlangan, ko'z kataraktasini operatsiya qilish, qattiq jarohatlangan qo'l yoki oyoqni kesgandan so'ng unga qo'llaniladigan usullarni amalga oshiradi.

Qadimgi Hind tabiblarning jarrohlik sohasidagi eng buyuk yutug'i plastik operatsiyadir. Sushruta plastik operatsiya sohasida mashhur

bo'lgan. Sushruta burun, quloq lab kabi organlar plastik yo'l bilan qayta tiklash usulida mohirlik bilan amalga oshirgan. Bu operatsiyalar «Hind usuli» nomi bilan mashhur bo'lgan. Hind jarrohlari 200 dan ortiq bunday asboblarni ishlatganlar.

Eramizdan oldingi ikki mingginchi yillarda Dajla va Front daryolari o'rtalig'ida Bobil deb ataluvchi davlat bunyod etilgan. U yerda yashovchi xalqlar «Amoriylar» deb ataladi. Amoriylar sulolasi 400 yilga yaqin hukm surdi. Bu kasb davlat tomonidan chikarilgan maxsus xujjatda xam o'z ifodasini topgan edi. Masalan: Xammuratiyning buyrug'i bilan chiqarilgan maxsus qonunlar majmuasining 22-moddasida tabib singan suyakni biriktirib qo'ysa yoki shish kasalligini operatsiya usuli bilan tuzatsa, bemor tabibga 5 shekel (sikel) kumush tanga berishi kerak. Lekin o'z kasbini bilmagan yoki umuman davolash ishini bilmagan kishilar bemorni davolayman deb unga zarar keltirsa, qattiq jazolanadi, uning barmoqlari kesib tashlanadi, deb yozilgan.

Amaliy tibbiyotda davolash uchun har xil shifobaxsh o'simliklar, mineral moddalar va qisman hayvonot maxsulotlari (sut, moy, jigar va bosh.) ishlatilgan. Davolash ishlari asosan ibodatxonalarda olib borilgan. Bu ishlar bilan koxinlar va rohiblar shug'ullanganlar. Bobil tibbiyotida ruxoniylar yetakchi bo'lganlar. Ruhoniy asosiy tabib, qolganlar ikkinchi darajali tabib bo'lganlar.

«Avesto» qariyb uch ming yillik tariximizni qaytadan ko'zdan kechirishimizni, turli davrlar va mafkuralar tarzida soxtalashtirilgan o'tmishimizga munosib baho berishni, qadimiy ma'naviy yodgorliklar va madaniy merosni yaxlitlashga taxdid qilishni zarurat darajasiga ko'tardi. Tarixga munosabat bugun davlat siyosatiga ko'tarilgani bejiz emas. Zotan, bosh isloxotchilik vazifasini bajarayotgan davlat, mustaqil taraqqiyotimiz tashabbuskori va raxnamosi prezident Islom Karimovning o'ziga xos munosabatini anglash mumkin. «Bizning xalqimiz, zaminimiz ko'hna Xorazm zaminida «Avesto» paydo bo'lgan zamonlardan buyon o'z hayoti, madaniyati, tarixi bilan yashab keladi» degan edi Prezident Islom Karimov.

«Avesto» buyuk umuminsoniy qadriyat tufayli dunyoga keldi. U cheksiz tafakkur va taraqqiyot g'oyasi, umumbashariy madaniyatning yuksak cho'qqisiga aylandi. «Avesto» jahon sivilizatsiyasiga daxldor bo'lgan umuminsoniy qadriyatlarining rivoj topishiga muhim hissa bo'lib qo'shilgan falsafadir. «Avesto» falsafasi odam va odamiyatni, shaxs va shaxsiyatni, keng ma'nodagi insonni, insoniyatni komillikka

da'vat etuvchi, barkamollikka, yetuklikka chaqiruvchi, ulkan va noyob qobiliyat.

U odam va olam, inson va jamiyat xaqidagi tasavvurlarni, ular o'rtasidagi munosabatlarning jamuljam ifodasi. U insonni hissiy va aqliy olamiga ta'sir o'tkazuvchi, kishini fikrlashga da'vat etuvchi buyuk qadriyat.

Tabiat, jamiyat va inson o'rtasidagi munosabatlarni ma'naviy-ruhiy, aqliy mezonlar orqali uyg'unlashtiruvchi, hayot mazmunini anglashga chorlovchi falsafa. Harakatdagi dunyo, butun mavjudot, jonli va jonsiz olamga nisbatan inson munosabatlarini aql-idrok, cheksiz tafakkur orqali barkamollashtirish goyasini o'zida mujassam etadi. Insonga xos bo'lgan poklik, ezgu niyat, pokiza tuyg'u, tuproqni muqaddas bilish, vatanni anglash singari oliyjanob fazilatlarni yuksak axloqiy meyorlar va tafakkur tarzi orqali ifoda etadi.

Turli g'oyalar aqidalar avj olgan, ular ta'sirida odamlar munosabatlari bir-biriga zid bo'lgan, ko'p xudolik shaklidagi g'oyaviy kurashlar ta'sirida taraqqiyot va inson hayoti chigal holga kelib qolgan bir paytda «Avesto» yakka xudolik g'oyasi ostida maqsadlar mushtarakligi, manfaatlar uyg'unligi yaxlit jamiyatni vujudga keltirish orqali odamlar o'rtasidagi munosabatlarni muvofiklashtirishga da'vat etuvchi insonparvar falsafa sifatida dunyoga keldi. Beruniy fikricha, «Avesto» ayrim hollarda hatto davlat yaxlitligi va birligini ta'minlashda, boshqaruvda umummanfaat va g'oyalar mushtarakligini vujudga keltirishda muhim rol o'ynagan.

Yana shuni ta'kidlash kerakki, «Avesto» singari nodir madaniy yodgorliklar qanday g'oya va maqsadga xizmat qilmasin, ular o'z davridayoq qanday g'oya va maqsadga xizmat qilmasin, ular o'z daridayoq umuminsoniy qadriyatga aylangan.

Masalani ikkinchi tomoni ham bor: insoniyat hamisha g'oyasidan mafkurasi va ta'limotidan qat'iy nazar, taraqqiyotga xizmat qiladigan jihatlari va omillari o'rganadi. Unga ehtiyoj sezadi. Asrab-avylaydi. Ana shu nuqtai nazardan «Avesto»ning bugungi mustaqillik sharoitidagi ijtimoiy, ma'naviy, axlokiy, falsafiy, mantiqiy axamiyatga ega. Demak, bugun milliy uyg'onish, milliy o'zligini anglash davrini boshdan kechirayotgan va yangi sivilizatsiya ostonasida turgan bir paytimizda «Avesto»ni o'zbek tiliga tarjima qilinishi, uch ming yillik taraqqiyot davomida ilk bor nashr etilayotganligi bejiz emas.

«Avesto»ning ma'naviy qadriyati shugina emas. «Avesto» qadimiy yodgorlik sifatida o'zining noyoblighi, muqaddasligi bilan bugungi kun odamlarining ma'naviy-ruxiy rivojlanishi va kamol topish omili xamdir. Prezident Islom Karimov «XXI asr ma'rifat asri bo'lishi kerak», - deb bashorat qilganida XXI asr-Uzbekiston asri bo'lmadi deb xitob qilgan edi.

«Avesto»ning o'zbeklar ma'naviy-ruhiy olamidagi ta'siri, uning millat sifatidagi shakllanishi, o'zbek fenomining mazmun mohiyatiga aylangan jihatlari ko'p. Jumladan o'zbeklar «Avesto» va u singari ma'naviy axloqiy yetuklik hamda ruhiy pokizalik g'oyalari ta'sirida shakllandi, uzining sof milliy qiyofasiga ega bo'ldi. «Avesto» davri odamlari va «Avesto» falsafasi o'rtasidagi uzviylikni, davomiylikni, vorislikni kuzatdi. Faqat shugina emas, «suvga tushurish gunoh, olov ilohiy mo'jiza»singari otalarimiz o'gitlarini, bobolarimiz tafakkurining asos ekanligidan dalolat beradi.

Tarixdan ma'lumki, «Avesto»ga qarshi xujum Iskandar davridayoq boshlangan edi. Abu Rayxon Beruniy yozadi: «Podsho Doro ibn Doro xazinasida «Avesto»ning o'n ikki ming qoramol terisiga tillo bilan bitilgan bir nusxasi bor edi». Iskandar otashxonalarini vayron qilib, ularda xizmat etuvchilarni o'ldirgan vaqtda uni kuydirib yubordi. Shuning uchun o'sha vaqtdan beri «Avesto»ning beshdan uchi yo'qolib ketdi. «Avesto» 30 «nask» edi, majusiylar qo'lida 12 nask chamsi qoldi. Nask «Avesto» bo'lagining nomi. Tarixchi ma'sudiyning «Muruj oz-zikob» («Oltin vodi») kitobida qayd etishicha, Iskandar Istaxr shaxrini bosib olib, olimlarga «Avesto»dagi tibbiyot, falsafa va ilmu nujmga doir o'rinlarni tarjima qilib, qolgan qismini yoqib yuborishni buyurgan. Ma'sudiy ma'lumotiga ko'ra «Avesto» 12 ming oltin taxtaga yozilgan.

«Avesto»ning hozirgi bizga ma'lum bo'lgan qadimiy, 1324 yili ko'chirilgan nusxasi Kopengagen shahrida saqlanadi. 1996 yili Eronda chop etilgan ikki jildli «Avesto» ham mukammal nashri xisoblanadi. Sosoniylar davridan «Avesto»ning 21 kitobi saqlanib qolgan. U 348 bobdan tashkil topgan.

«Avesto»- muqaddas kitob

Vatanimiz hududida yashab kelayotgan xalqlar dunyoning eng qadimiy xalqlaridan ega biri ekanligi tarixda «Avesto» nomi bilan ma'lum bo'lgan muqaddas kitob ham isbotlaydi. Dunyoning eng qadimgi dinlaridan biri Zardushtiylik dinidir. «Avesto» ana shu dinning

muqaddas kitobi hisoblanadi. Unda Markaziy Osiyo xududida yashagan barcha turkiy xalqlar, fors-tojik, Ozarbayjon, Afg'on va boshqa xalqlarning qadimgi davrlardagi ijtimoiy-iqtisodiy xayoti, diniy qarashlari olam to'g'risidagi tasavvurlari, urf-odatlarini o'z aksini topgan. Manbalarda «Avesto» kitobining muallifi Zardusht bo'lganligi qayd qilinadi. Taniqli faylasuf olim Ibroxim Karimov «Muloqot» oynomasining 1992 yili 11-12-(13-14) sonlarida chop etilgan «Zardushtiylik haqida haqiqat» maqolasida Zardusht miloddan avvalgi 589-512 yillarda, ya'ni bundan 2600 yil muqaddam yashab o'tganligini yozadi. Olimning ta'kidlashicha, Zardusht Spitoma Markaziy Osiyo hududida faoliyat ko'rsatgan islohotchi, faylasuf, shoir, islohotchi bo'lgan. Uning 3 o'g'il va 1 qizi bo'lgan. Zardusht 40 yoshga yetganda o'zigacha ko'p xudolilik diniy aqidalariga tabiat hodisalariga qarshi chiqib, yakka xudolilikka asoslangan birinchi diniy kitob-«Avesto»ni yaratgan. «Avesto»da tabiblik alohida kasb ekanligi e'tirof etiladi. Bu xaqda «Avesto»da shunday yozilgan: Koxinlarga ibodat qilganlari, tabiblarga muolaja qilganlari uchun xaq to'lashga majbur. Umuman xaq miqdori quyidagicha belgilanadi: o'lka boshlig'ini davolagan tabibga ikki juft qora mol, noxiya boshlig'ini davolaganda ot-arava, jamoa boshlig'ini davolagan tabibga bir buqa berish kerak. Ayol kishini davolasa xaqqini eridan olingan. «Avesto»da yozilishicha o'sha vaqt tabiblariga qattiq talab qo'yilgan. Tabib bemorni davolashi uchun turli talablarga javob berishi kerak edi.

«Avesto» dastlab 21 qismdan iborat edi. Uning dastlabki 7 qismi dunyoning kelib chiqishi va odamlar avlodining tarixiga bagishlangan, ikkinchi 7 qismida ahloq, kishilarni diniy aqidalariga bo'ysunishlari va hayotiy qoidalari bayon etiladi. Oxirgi 7 qismida esa tibbiyot va falokkiyot masalalari aniqlangan. So'ng «Avesto» vaqt o'tishi bilan ko'p o'zgarishlarga uchrab, oxiri uch kitobdan iborat bo'lgan.

Birinchi kitob «Vendidat» deb ataladi. Bu kitobda jismoniy va ruhiy tozalanish qoidalari bayon etilgan.

Ikkinchi kitob «Vispered» deyilib, bilish ma'nosini bildiradi.

Uchinchi kitob «Yasna» deyilib, bunda Zardushtizmning qonun va qoidalari bayon etilgan.

Biz uchun «Avesto»ning «Vendidat» nomli kitobi muhimdir. Bu kitob 22 qismdan iborat. Shulardan 8 tasida (V-XII gacha) tibbiy masalalar bayon etilgan. Oxirgi uch qismi aynan tibbiyotning o'zi xaqida.

«Avesto»da yozilishicha, tibbiyotning kashfiyotchisi va birinchi tabib-Trita bo'lgan. Trita odamlarni birinchi bulib kishilarni kasalliklardan xoli qila boshlagan. Zardushtning fikricha, shu «Sog'lik va xayot manbai» Xaomati Trita kashf etgan. Demak u birinchi tabib. «Avesto» da ikkinchi tabibning nomi keltirilgan. U Yima deyilgan. «Avesto»da odam anatomiyasi va fiziologiyasi xaqida ba'zi ma'lumotlar berilgan. Unda odam organizmi 8 qismdan (suyak, go'sht, yog', miya moddasi, tomirlar, qon, jigar, urug'dan) iborat bo'ladi. Tomirlar xaqida: ikki xil, ya'ni qizil (sog'lom) qon oquvchi va qora (nosog'lom) qon oquvchi tomirlar bo'ladi deyilgan. Aytilishicha, qon yurakda, o't jigarda, urug' orqa miya kanalida ishlab chiqariladi. Sezish, eshitish, ko'rish, ta'm bilish markazlari bosh miyada joylashgan deyilgan.

Suyak iligiga aloxida axamiyat berilgan. U xayot manbai deyilgan. Erkaklarning urug'i shu suyak iligida paydo bo'lgan deyilgan.

Kasallik va uning sabablari «Avesto»da diniy tushunchaga asoslangan. Kasallikni joxil xudo Axriman yuboradi deb faraz qilingan. Kasallik alomatlarini joxil Axriman yuborgan deb tushunilgan. Axriman kishilarga 99999 ta kasallik yuborgan emish. Amaliy tibbiyotda kasallikning kelib chiqishiga shamol sabab bo'ladi deyilgan. Sovuq yel tanani sovutadi, issiq yel tanani isitadi. Issiq yelda Axrimanning ko'rinmas mayda zarralari buladi, deb faraz qilganlar. Bulardan ko'rinib turibdiki, «Avesto»da tibbiyot xaqida tug'ri fikrlar bilan bir qatorda xaqiqatdan uzoq, fantastik tushunchalar mavjuddir.

Amaliy tibbiyotda kasallikning sabablaridan biri ovqat hazm qilishning buzilishidir.

Kitobda yozilishicha, kasallikdan qutulish uchun faqat Axuramazdaga «yaxshilik xudosiga» murojaat qilish kerak. Ammo amaliy jihatdan 3 ta davolash usuli ko'rsatilgan. Bular:

Pichoq bilan davolash, ya'ni jarrohlik

O'simlik bilan davolash (farmakoterapiya)

So'z bilan davolash (duo orqali)

Bu yerda pichoq bilan davolash, ya'ni jarrohlik birinchi o'ringa qo'yilgan. Bu usulga alohida e'tibor berilgan. Demak mohir jarrohlardan bulgan.

O'simliklar, ya'ni shifobaxsh o'tlar bilan davolashga kelsak, O'rta Osiyo yerlari bunday usimliklarga juda boy bo'lgan. Qadimgi zamon tabiblari ulardan keng foydalanganlar. «Avesto»da foydali (shifobaxsh) va zararli (zaxarli) usimliklar borligi ko'rsatib o'tilgan.

Tibbiyotning umumiy vazifasi xaqida «Avesto»da tug'ri fikr yuritilgan. Masalan, unda tibbiyotning asosiy vazifasi tanani sog'lom saqlashdir deyilgan. «Avesto»ning qimmatidir.

XULOSA qilib aytadigan bo'lsak, «Avesto» asarida tatriarxal urug' jamoasi xaqida, uning Videvdotda iqtisodiy tengsizlik, sinfiy tabaqalash xaqidagi muammolar ochiladi. Shunday qilib, «Avesto» miloddan avvalgi IX-XII asrlar ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayot xaqida g'oyatda muhim ma'lumotlar beruvchi xalqimizning me'rosiy ma'naviy boyligidir.

In-Yang va besh element nazariyalari

In va Yan mutlaq tushunchalarga tegishli emas: "Nur yaxshi, qorong'u yomon", ular nisbiy. Bir misolni ko'rib chiqing: ayol va erkak - In va Yan. Biroq, biz ayollarni yoshiga qarab ajratishimiz mumkin: keksa ayollar - In, qizlar esa - Yan. Har bir shaxsga kelsak, oldtomoni In, orqasi Yan. In va Yan tushunchalarini o'zgartirishingiz mumkin, In - Yan vaaksincha. Shunga ko'ra, biz In va Yan o'rtasidagi yanada nozik o'zaro bog'liqlik va o'zarobog'liqlikni aniqlay olamiz.

Boshqacha qilib aytganda, In va Yan nazariyasi "hamma narsani bir-biriga nisbatano'zgartirishni" anglatadi. In va Yan falsafasining kelib chiqishi kecha va tunningalmashinishidan kelib chiqadi deyishadi. Quyoshli tomoni Yang, qorong'i tomoni In. Kecha vakunduz o'zgarganda, In va Yan ham o'zgaradi.

Besh element

Besh element (Vu Sin) dunyodagi barcha narsalarni toifalarga yoki harakatlarga ajratishmumkin degan fikrni ifodalaydi.

Barcha elementlar metall, yog'och, suv, olov va tuproqdan yasalgan. Ular tabiat hodisalarigamos keladi. Ming yillar davomida xitoyliklar ushbu beshta elementdan barcha tabiathodisalarini tasniflashda foydalanib kelmoqdalar. Ushbu beshta elementdagi o'zgarishlarnazariyasi koinotdagi barcha narsalarning tabiatini tavsiflaydi. Elementlarga muvofiq iqlim (bahor, yoz, kuz va qish), rang (qizil, sariq, oq, qora va yashil), ta'm (nordon, shirin, achchiq, sho'r va achchiq) o'zgaradi.

Daraxt

Daraxt va uning harakati bahor kelishini anglatadi. Kutish

rejimidan so'ng, hamma narsaharakatga kela boshlaydi. Shuning uchun daraxt bahor kelishi, quyosh chiqishi va umidni anglatadi. Uni bahor fasli, sharqona yo'nalish, yashil rang va nordon ta'm bilan taqqoslash mumkin.

Olov

Yong'in va uning harakati isitma, yorug'lik va yonish bilan bog'liq. Yong'inni yoz, janubiy yo'nalish, qizil rang va achchiq ta'm bilan taqqoslash mumkin.

Yer

Yil va uning harakati fasllarning o'zgarishini ta'minlashda alohida rol o'ynaydi (masalan, o'simlik o'sishi uchun tuproq kerak). Yer to'rt fasl bilan ham bog'liq. To'rt yo'nalishga mos keladigan boshqa elementlardan farqli o'laroq, Yer olamning markazida joylashgan. Yerning rangi sariq, ta'mi shirin.

Metall

Kuz - yozning qishga aylanadigan yilning vaqti, etuklik va hosil yig'ish vaqti. Bahorda portlovchi rivojlanish bilan taqqoslaganda, yolg'izlik hissi va kuzgi melankoli odamlarning hayotga bo'lgan umidlarini bildiradigan badiiy ijodni ilhomlantiradi. Metall hayotning oxiri va merosni yaratish bilan tavsiflanadi. U g'arbiy yo'nalishga, oq rangga va achchiq ta'mga mos keladi.

Suv

Suv va uning harakati qish va yinni anglatadi. Qish paytida hayvonlar va o'simliklar qish uyqusida qoladi va ularning faoliyatini kamaytiradi. Suv qora, shimoliy va sho'r. Hatto axloqiy va axloqiy atamalar ham beshta elementni anglatadi. An'anaviy xitoy g'oyalariga ko'ra, koinotdagi barcha hodisalar Beshta Element (五行 wu xing) tabiatiga to'g'ri keladi: Yog'och (木 mu), Olov (火 ho), Yer (土 tu), Metall (金 jin) va Suv (水 shui). doimiy harakat va o'zgarish holatida.

Xitoycha "wu xing" (五行) atamasining aniqroq tarjimasini "beshta harakat" bo'lib, u elementlarning doimiy harakatini va ularning bir-biriga tsikliik bog'liqligini aks ettiradi. Beshta Elementning tizimli tushunchalarining dastlabki ekspozitsiyasi "Shu Tszin" (Muqaddas

Bitiklar kanoni, miloddan avvalgi 1-ming yillikning boshlari) kitobida joylashgan bo'lib, unda: "Suv va olov odamlarga ichimlik va oziq-ovqat beradi... Metall va Yog'och odamlar farovonligini va tug'ilishini ta'minlaydi. Borliqqa hayot beradigan narsa – bu yer. Ularning barchasi odamlar uchun kerak ". Keyinchalik Besh element nazariyasi Qadimgi Xitoyning deyarli barcha falsafiy va ilmiy qurilishlarining ajralmas qismiga aylandi.

In va Yan nazariyasi bilan birgalikda Besh elementning aloqasi atrofdagi dunyoning barcha hodisalarini tushuntirish uchun ishlatiladi, ularni tushunish va tahlil qilish uchun kontseptual usul va nazariy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Besh elementning amaldagi nazariyasi organlar va to'qimalarning xususiyatlarini, ularning bir-biri bilan aloqalarini, shuningdek, inson tanasining atrof-muhit bilan aloqalarini umumlashtirish va tushuntirish uchun xitoy tibbiyotida hali ham keng qo'llaniladi, bu klinikada diagnostika va davolash uchun etakchi ahamiyatga ega.

Umuman aytganda, Yin va Yang nazariyasi va "Beshta element" nazariyasi tabiatning ob'ektiv qonunlarini aks ettiradi. Ular tanadagi fiziologik funktsiyalar va patologik o'zgarishlarni tushuntirish, bir-birini to'ldirish va rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega. In va Yan nazariyasini va Besh element nazariyasini o'rganayotganda, ular asrlar davomida o'tkazilgan klinik amaliyotga asoslanganligini, Xitoy tibbiyotining rivojlanishida muhim rol o'ynagan va o'ynab kelayotganligini yodda tutish kerak. Besh element nazariyasi bo'yicha ob'ektlar va hodisalarning tasnifi Besh element nazariyasiga binoan atrofdagi dunyoning barcha hodisalari Yog'och, Olov, Yer, Metall va Suv xususiyatlariga o'xshashlik bilan ko'rib chiqiladi. Besh elementning asosiy xususiyatlari quyidagicha: Yog'och - bu erkin o'sish, makon va gullash, Yong'in - bu issiqlik, isinish va ko'tarilish, Yer hosil beradi, Metall shafqatsizlarcha yo'q qiladi, shu bilan birgaxotirjamlik va poklikni anglatadi, Suv sovuq, soviydi va pastga oqadi. Quyidagi jadvalda beshta elementga nisbatan narsalar va hodisalarning ayrim toifalari keltirilgan. Shuni qo'shimcha qilish kerakki, narsalar va hodisalarning Besh element bilan o'zaro bog'liqligi ro'yxati uzoq vaqt davomida davom ettirilishi mumkin edi. Bu, xususan, turar-joy elementlari, uy anjomlari, musiqa notalari va hatto qadimgi xudolarga va hukmdorlarga ham taalluqlidir. Bir so'z bilan aytganda, bu insonni hayotida o'rab turgan hamma narsani bir-biriga bog'lab turadigan

chinakam universal tasniflash tizimidir. Besh element bilan bog'liq bo'lgan narsalar va hodisalarning ayrim toifalari

Har bir element ham zolim, ham ezilgan. Tug'ilish va zulm Besh elementning ajralmas va ajralmas ikkita xususiyati bo'lib, ularni In va Yanga o'xshash tarzda muvozanatlashtiradi. Avlodsiz o'sish va rivojlanish bo'lmaydi. Zulmsiz o'sish va rivojlanish jarayonining muvozanati va muvofiqlashtirilishi bo'lmaydi. O'sish va rivojlanish nazoratni, nazorat esa o'sishni talab qiladi. Qarama-qarshiliklar birlikni tashkil qiladi. Avlod va zulm o'rtasidagi o'zaro muvozanat beshta elementning butun tizimining normal ishlashini ta'minlaydi.

Haddan tashqari zulm, zulmga qarshi kurash, "o'g'il" va "ona" ning o'zaro ta'sirini buzish Besh Elementlardan biri buzilganda, anormal avlod va zulm hodisalari paydo bo'ladi, ular haddan tashqari zulm, qarshi zulm va "o'g'il" va "ona" ning o'zaro ta'sirini buzish deb nomlanadi. Haddan tashqari zulm va zulmga qarshi zulm oddiy zulmning g'ayritabiiy namoyonidir.

Besh element nazariyasida haddan tashqari zulm va qarshi zulm. Haddan tashqari zulm (乘) odatdagi zulm bilan bir xil yo'lni bosib o'tadi, ammo undan farqli o'laroq, zulm normal chegaradan tashqarida va patologik hisoblanadi. U o'zini ikki jihatdan namoyon qilishi mumkin: besh elementdan biri juda kuchli bo'lsa, u boshqa elementni engib chiqishi mumkin. Masalan, normal holatda Daraxt Yerni zulm qiladi. Agar Daraxt juda kuchli bo'lsa, u Yerni bosib, uning zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Ushbu hodisa "Daraxt Yerni ortiqcha bosadi" (木乘土) nomi bilan tanilgan. Elementlardan biri zaif bo'lsa, zulm qiluvchi element shunga yarasha kuchliroq bo'ladi, ezilgan esa undan ham kuchsizroq bo'ladi. Masalan, Yerning zaifligi bilan Daraxtning sutskgzilasi ko'payadi, bu esa Yerning yanada zaiflashishiga olib keladi. Ushbu hodisa "zaif Yerni Daraxt haddan tashqari zulm qilmoqda" (土虛木乘) deb nomlanadi. Qarama-qarshi zulm (侮) o'z harakatida zulmga qarama-qarshi, ya'ni zulm qiluvchi element mazlum tomonidan faollashtiriladi.

Shuningdek, u o'zini ikki jihatdan namoyon qilishi mumkin:

1. Besh Elementlardan biri juda kuchli bo'lsa, u zolim element ta'siriga etarlicha ta'sir etmaydi va uni o'zi zulm qila boshlaydi, ya'ni qarshi zulm qilishni boshlaydi. Masalan, normal holatda Metall

Yog'ochni ezadi. Yog'och zulmga dosh berolmaydigan darajada kuchli bo'lsa, o'zi Metallni zulm qila boshlaydi (zulmga qarshi). Ushbu hodisa "Yog'och metallni zulm qiladi" (zh 木 ng ph 侮) nomi bilan tanilgan.

2. Zaiflik bilan Elementlardan birida u ezilgan unurni ezishga qodir emas va aksinecha, uning qarshi zulmiga duchor bo'lishni boshlaydi. Masalan, Metallning kuchsizligi bilan u Yog'ochni zulm qila olmaydi va Yog'ochning qarshi zulmiga uchraydi. Ushbu hodisa "o'tin tomonidan qarshilik ko'rsatadigan zaif metall" (金 虛 木 侮) deb nomlanadi. Haddan tashqari zulm va qarshi bostirish bir vaqtning o'zida sodir bo'lishi mumkin. Masalan, kuchli Yog'och Yerni haddan tashqari zulm qilishi va Metallga qarshi turishi mumkin. Su wen kanonida shunday deyilgan: "Qi haddan tashqari ko'p bo'lsa, u ezilgan elementga nisbatan haddan tashqari zulm va zolimga qarshi zulmni keltirib chiqaradi. Agar u etarli bo'lmasa, u zolim elementning haddan tashqari zulmiga va mazlumning qarshi zulmiga duchor bo'ladi. "O'g'il" va "ona" (子 母 相 及 及) o'zaro ta'sirining buzilishi Besh element o'rtasidagi generativ aloqaning g'ayritabiiy namoyonidir. Turli xil qonunbuzarliklar bilan u o'zini ikki yo'nalishda namoyon qilishi mumkin:

1. Oddiy sharoitda Suv Yog'ochni tug'diradi, ya'ni Suv "ona", Yog'och esa "o'g'il" dir. Suv bezovta bo'lganda, u Daraxtga salbiy ta'sir qiladi, ya'ni "onaning" kasalligi "o'g'il" ga yuqadi (zh 病 ng th 及 ng). Bunday holda, harakatlarning ketma-ketligi avlodlar ketma-ketligiga to'g'ri keladi.

2. Daraxtni bezovta qilganda, bu Suvga salbiy ta'sir qiladi, ya'ni "o'g'il" kasalligi "onaga" zarar etkazadi (zh 子 ng ph 犯 ng). Bunday holda, harakatlarning ketma-ketligi avlodlar ketma-ketligiga qarama-qarshi bo'ladi. Koreys tibbiyotida beshta element nazariyasining qo'llanilishi. Xitoy tibbiyotida Besh element nazariyasi, hodisalarni ularning xususiyatlari va munosabatlariga qarab tasniflash fiziologik va patologik hodisalarni tushuntirishda ishlatiladi, shuningdek diagnostika va davolashda rahbarlik rolini o'ynaydi. Besh element va zangfu a'zolari o'rtasidagi munosabatlar. Ichki organlarning har biri Besh elementdan biriga to'g'ri keladi. Beshta elementning xususiyatlari beshta zang organlarining fiziologik funksiyalarini tushuntirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, avlod va zulmaloqalari zangfu a'zolarining ba'zi o'zaro

ta'sirlarini tushuntirish uchun ishlatiladi. Masalan, jigar buyraklar orqali hosil bo'ladi (faollashadi), yurakni tug'diradi, o'pkada eziladi va taloqqa zulm qiladi. Boshqa organlarning roli ham shunga o'xshash tarzda tushuntiriladi. Kanallar zangfu a'zolari bilan yaqin aloqada. Ular beshta elementning paydo bo'lishi va zulmi o'rtasidagi bog'liqlikka ko'ra zangfu a'zolarining bir-biri bilan aloqa qilish usullari. Besh elementning o'zaro muvozanati va o'zaro ta'siri kanallar orqali ta'minlanadi. Patologiyada zangfu a'zolari orasidagi beshta element va bog'lanish. Kasallikning boshlanishi tsangfu a'zolari va ular bilan bog'liq to'qimalarda turli sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin bo'lgan buzilishning patologik namoyonidir. Inson tanasi bir butun bo'lib, Besh Elementning paydo bo'lishi va zulmi o'rtasida aloqalar mavjud, shuning uchun agar bitta organ zarar ko'rsa, boshqa organlar patologik jarayonda ishtirok etadi, bu "kasallikning tarqalishi" (ph ph). Besh element nazariyasiga ko'ra, o'zaro "kasallik yuqishi" ham avlodlar yo'lida, ham zulm yo'llarida amalga oshirilishi mumkin. Kasallikning yumurtlama bo'g'inlari orqali tarqalishi kasallikning "ona" ga "o'g'liga" va "o'g'li" kasalligining "onasiga" yuqishini o'z ichiga oladi. Masalan, jigar kasalligining yurakka tarqalishi kasallikning "ona" dan "o'g'il" ga o'tishi bilan izohlanadi va jigar kasalligining buyrakka tarqalishi kasallikning "o'g'il" dan "onaga" yuqishi bilan bog'liq. Zulmning bo'g'inlari bo'ylab kasallikning tarqalishi haddan tashqari zulm va zulmga qarshi kurashni o'z ichiga oladi. Masalan, jigar kasalligining taloqqa tarqalishi bu Yog'och tomonidan Yerni haddan tashqari zulm qilish, jigar kasalligining o'pkaga tarqalishi - Yog'och tomonidan Metallga qarshi zulm.

Shuni ta'kidlash kerakki, ichki organlarning o'zaro patologik ta'siri ob'ektiv ravishda mavjud. Ulardan ba'zilari "o'g'il" va "ona" ning o'zaro ta'sirini buzgan holda, haddan tashqari zulm va qarshi zulm bilan amalga oshirilishi mumkin. Shunday qilib, beshta element nazariyasi klinikada kasallik tarqalishining patologiyasini tushuntirishga xizmat qilishi mumkin. Tashxis qo'yish va davolashda beshta element nazariyasi. Besh element nazariyasi amal qiladi diagnostika ma'lumotlarini umumlashtirish va Besh elementning tabiati va

qonuniyatlariga muvofiq patologik holatlarni aniqlash. Masalan, ko'zlari og'rib, g'azablanishga moyil bo'lgan bemorda daraxt Jigar kasalligi paydo bo'lishi mumkin, chunki ko'z va g'azab ham yog'och elementi bilan bog'liq.

Bundan tashqari, beshta elementning o'zaro ta'sir nazariyasi klinik qo'llanmada davolash ko'rsatmalarini aniqlash va nuqta tanlashda keng qo'llaniladi.

"O'g'il-ona" qoidasiga binoan Besh Element avlodining munosabatlariga asoslangan davolanishning ikkita asosiy printsiplari mavjud: "Ona" ni nuqson bilan rag'batlantirish (虚则补其母). Bunday holda, beshta elementga mos keladigan beshta shu-punktlardan (manbalar, oqimlar, tez oqimlar, daryolar, daryolar) foydalaniladi. Masalan, o'pka kanalida o'pka etishmovchiligi bo'lsa (surunkali yo'tal, ozgina jismoniy kuch bilan nafas qisilishi, jim ovoz, terlash, ingichka zaif puls), stimulyatsiya usullarini Tai-yuan o'pka kanalining P.9 tez nuqtasida yoki yo'g'on ichak kanalining og'zida qo'llash mumkin. Qu-chi GI.11, bu Yer elementiga to'g'ri keladi (o'pka va yo'g'on ichak Metall elementiga tegishli, Yer Metallni hosil qiladi va Metallning "onasi") yoki Tai-bai taloq kanalining RP.3 (taloq tegishli) elementi Er va bu "Metall" ning onasi). Bundan tashqari, siz o'pka kanali bilan tashqi-ichki munosabatlarga ega bo'lgan yo'g'on ichak kanalining og'zidan-og'zigacha foydalanishingiz mumkin. Ortiqcha "o'g'il" ni tinchlantirish (实则泻其子). Bunday holda, beshta elementga mos keladigan beshta shu-punktlerden (manbalar, oqimlar, tez oqimlar, daryolar, daryolar) foydalaniladi. Masalan, o'pka kanalida ortiqcha bo'lsa (o'tkir yo'tal, qo'pol ovoz, ko'krak qafasi siqilishi hissi, yuzaki silliq puls), sedatsiya usullarini o'pka kanalining Chi-tse P.5 nuqtasida yoki yo'g'on ichak kanalining nuqta oqimida qo'llash mumkin. Jian GI.2, bu Suv elementiga mos keladi (o'pka va yo'g'on ichak Metall elementiga tegishli bo'lib, u suvni keltirib chiqaradi - Metallning "o'g'li") yoki buyrak kanalining nuqta-og'zidan foydalanish uchun Yin-gu R.10 (buyraklar Suv va metallning "o'g'li"). Bundan tashqari, davolanish tamoyillarini belgilash va ballarni tanlash Besh unurning o'zaro zulm tamoyillariga asoslanishi mumkin, asosan zulm qilinganlarni faollashtirganda zulm qiluvchi elementni mustahkamlash. Masalan, agar jigar va oshqozon o'rtasidagi uyg'unlik buzilgan bo'lsa (Daraxt Yerni haddan tashqari zulm qilsa), davolanish printsiplari Yerni mustahkamlash va Daraxtning chegarasi bo'lishi kerak, oshqozon kanalining (Yer) Tzu-san-li E.36 nuqtasi va tez-tez. (Yer) jigar kanali (Daraxt) Tai-chun F.3. Vu Sin: hayotimizdagi beshta element nazariyasi Yong'in, suv, yog'och, metall, er ... Beshta asosiy element. Qaysi biri sizga mos keladi? Bu sizga nima beradi? 5 ta

asosiy elementlarning o'zaro ta'siri tizimi juda qiziqarli, bilim va tushuncha, hatto hayotda sezilarli foyda keltirishi mumkin. G'arbiy Evropa tizimi / beshta elementdan iborat (havo, suv, er, olov, efir) va xitoylik daosizmdan kelib chiqqan. Ushbu xabarda Vu Xing deb nomlangan xitoylik haqida gaplashamiz.

Vu Sin tushunchasi an'anaviy xitoy tibbiyotida, fol ochish amaliyotida, jang san'atlarida (hattoki shu tizimga asoslangan jang uslubi ham bor - Xingyiquan), numerologiyada, Feng Shui va boshqalarda keng qo'llanilgan va qo'llanilgan. Yin-Yang Monad Ko'pchilik, ehtimol, Yin / Yangning boshqa qarama-qarshi tushunchalarini va qarama-qarshi tomonlarning birligini va harakatini (kunduzi / kechasi, yumshoq / qattiq, erkaklarcha / ayollik va boshqalarni) aks ettiruvchi monadani biladi. Aslida, tuyulgan soddalik ortida juda ko'p nozikliklar va nuanslar bor (ularning ikkitasi borligidan boshlab, soat sohasi va teskari tomonga aylantirib), bu haqda keyinroq gaplashamiz. Vu Sin. Besh element nazariyasi va tushunchasi. Beshta asosiy element tushunchasi unchalik taniqli emas, ammo unchalik chuqur va qiziqarli emas. Xitoy kosmogoniyasiga ko'ra, dunyo beshta asosiy element (boshlang'ich, element): yer, metall (osmon), suv, olov va o'tinni o'zaro yaratishga va o'zaro engishga asoslangan.

1. Suvning tabiati nam va pastga qarab oqishi kerak.
2. Olovning tabiati yonish va ko'tarilishdir.
3. Daraxtning tabiati bukilish va tekislashdir.
4. Metallning tabiati tashqi ta'sirlarga va o'zgarishga bo'ysunishdir.
5. Yerning tabiati uning hosil olishida, hosil etishtirishda va hamma narsada mavjud bo'lishida namoyon bo'ladi.

Grafika jihatidan Wu Xing tushunchasi quyidagicha: Vu Xingdagi 5 ta elementning o'zaro ta'siri Bu erda ikkita jarayon ajratilgan (aslida, ularning ko'pi bor, lekin bu asosiylari):

1. Avlod (yoki oziqlanish) doirasi soat yo'nalishi bo'yicha harakat qiladi: Olov yerni, erni - metallni, metallni - suvni, suvni - o'tinni, o'tinni - olovni hosil qiladi va aylana yopiq bo'ladi.

2. Vayronagarchilik doirasi, yulduz bo'ylab yuradi: Yong'in metallni yo'q qiladi, metall - yog'och, yog'och - tuproq, tuproq - suv, suv - olov va yana hamma narsa yopiq. Ma'lum bo'lishicha, har bir element unga 2 tadan yaqin. Biri uni, ikkinchisi uni ovqatlantiradi. Uni yo'q qiladigan bitta "dushmanlik" mavjud. Va o'zi tomonidan yo'q qilinadigan bitta giyohvand bor.

Jadvaldan yanada ko'proq foydalanish uchun buni tushunish muhimdir. Qaysi element sizga mos keladi? Endi ushbu kontseptsiyadagi qaysi element ekanligingizni aniqlash ham muhim (zodiacal an'anasi bilan kesishish joylari yo'q, lekin tasodiflar mavjud, masalan, men ularning barchasida "Olovman"). O'zingizning kimligingizni aniqlash oson! Siz tug'ilgan yilingizning so'nggi raqamiga qarashingiz kerak:

- 0 va 1 - siz "Metall".
- 2 va 3 - siz "Suvsiz".
- 4 va 5 - siz "Daraxt".
- 6 va 7 - siz "Olov".
- 8 va 9 - siz "Yersiz".

Shuningdek, siz hayvoningizni sharqiy munajjimlar bashorati 12 ta hayvonidan eslab, to'liq to'plamni olishingiz mumkin. Masalan, men 1977 yilda tug'ilganman. Bu ilon yili. "Yong'in" elementi menga mos keladi. Shunday qilib, men olovli ilonman. Ammo elementlarga qaytsak. Shunday qilib, men olovman. Mening uchta "ittifoqdoshim" bor. Men odamlar, narsalar, mahsulotlar va "Daraxt" elementi va "Olov" ning o'zi bilan oziqlanaman va quvvat olaman. Men o'zim "Yer" ni boqaman. Meni yo'q qiladigan narsa bu "Suv" elementi bilan bog'liq. Va nihoyat, "Metall" elementi bilan men shunday munosabatda bo'laman: bu menga ayniqsa ta'sir qilishi mumkin emas, lekin o'zaro aloqada uni yo'q qilishim mumkin. Endi turli xil narsalar va hodisalarning elementlarga qanday aloqasi borligini va shu bilan bir-biri bilan bog'liqligini tushunish muhimdir. Quyidagi jadvaldan bilib olish oson: Elementlar jadvali ma'lumotlarini tahlil qilish va qo'llash Yana, masalan, men bilan bog'liq holda tahlil qilaylik. Ikki element "Yog'och" va "Olov" menga energiya beradi. Shunday qilib, bu men uchun yaxshi (tabiatga zid kelmaydi va kuch / energiya beradi):

- bahor va yoz;
- hissiyotlar va materiallar;
- qizil, ko'k, yashil ranglar;
- sharqqa yoki janubga qarab o'tirish;
- ertalab va tushdan keyin mashq qilish;
- ko'zlarga, jigarga, o't pufagiga g'amxo'rlik qiling;
- asabiylashish va kulish va hokazo.

"Suv" elementi meni yo'q qiladi va demak, ushbu element bilan bog'liq jarayonlardan qochish yoki ayniqsa ularni boshqarish

yaxshiroqdir. Bunday holda, buyrak, siydik pufagi, qon tomirlariga alohida e'tibor bering. Kasalliklarning rivojlanish ehtimoli yuqori. Albatta, bularning barchasida aqidaparastlikka erishishning hojati yo'q, va aytaylik, odamlardan va halokatli belgi hodisalaridan qochish kerak. Shuni yodda tutingki, bunday naqshlar mavjud va ularni biron bir joyda hisobga oling. Bundan tashqari, "qirg'inci" ni boshqarishni va u bilan o'zaro aloqani o'rganishni o'rgangan element maxsus kuchga ega bo'ladi deb ishoniladi. Yana qiziqarli kuzatishlar. Nima uchun jigar kasalliklari ko'zning ko'rinishiga ta'sir qiladi?

Hammasi oddiy - bu bitta element "Daraxt". Nima uchun bosh barmog'i va halqa barmog'ining massaji bilan yurak og'rig'ini sezilarli darajada kamaytirish yoki hatto yengillashtirish mumkin? Chunki bu elementlar - "Yog'och" va "Olov" va boshqalar. Ko'plab qiziqarli naqshlarni topish mumkin.

Elementlarning tamoyillari va mohiyatini tushunib, siz uni kengaytirib, yangi elementlarni qo'shishingiz mumkin. Misol tariqasida men odatdagi biznes loyihani elementlar bo'yicha qanday tavsiflaganimni ko'rsataman (bu ayniqsa startaplar uchun to'g'ri keladi).

Odatda bu nimadan iborat? Avvalo g'oya, tushuncha mavjud. Keyin odam resurslarni baholaydi, uni amalga oshira oladimi, yo'q bo'lsa, zarur resurslarni jalb qiladi. Shunda siz o'zingiz va jamoangiz uchun motivatsiya topishingiz, o'zingizni va boshqalarni "yoqishingiz" kerak. Keyin m - hujjatlarni yaratish, ishlab chiqish, barcha jarayonlarni disk raskadrovka qilish bosqichi. Nihoyat, siz mahsulotni bozorga olib chiqasiz, maqsadli auditoriya (yoki fokus-guruhlar) bilan sinab ko'rasiz. Va aylana yopiladi, keyin yana g'oya tuzatiladi (yoki qoldirilgan), resurslar taxmin qilinadi va hokazo.

Bir hodisa mantiqan boshqasini keltirib chiqaradi. Agar biz kamida bitta elementni o'tkazib yuborsak, halokat doirasi ishlay boshlaydi.

- Ular resurslarni jalb qilmadilar (inson, vaqt, pul), - "rag'batlantirish" uchun hech kim yoki hech narsa yo'q, chunki bitta g'oya etarli emas.

- Yaxshi turtki bermadi, "yonmadi" - rivojlanish jarayoni abadiy davom etadi.

- Mahsulotni hech bo'lmaganda minimal ishchi shaklda qilmasdan, uni tomoshabinlarga namoyish qilish mantiqsiz.

Zhen-chiu-terapiya

Zhen-tszyu-terapiya usulining nomi: zhen - igna sanchish va tszyu - moxibustion. Usul tananing muayyan nuqtalariga in'ektsiya yoki kuyish (isitish) ni qo'llashdan iborat. Zhen Chiu terapiyasining kelib chiqishining aniq vaqti aniqlanmagan, ammo ma'lumki, ushbu davolash usuli qadim zamonlardan beri mavjud bo'lib, tosh asrida nafaqat odamlarni, balki hayvonlarni ham davolash uchun ishlatilgan.

Tananing biron bir qismiga tasodifiy shikast etkazish, bemorning e'tiborini uning asosiy azoblanishidan chalg'itishi, o'tkir tosh bilan ukol qilishni boshlashi mumkin edi. Xuddi shunday, tananing u yoki bu qismining tasodifiy kuyishi ham asosiy kasallik uchun davolovchi omil bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Xitoyning qadimiy yodgorliklaridan birida "Shang-Xay-jin" da Gaoshi tog'ida ko'plab toshlar borligi, ulardan toshdan ignalar yasash mumkinligi yozilgan. Xitoylik tarixchilar, qadimgi davrlarda davolanish uchun foydalanadigan bianshi nomini aynan shu odamlar olgan deb hisoblashadi. Chjaokuotian shahridagi Pekin yaqinidagi qazishmalar paytida kvarts ignalari, shimoliy-sharqiy Xitoyning Shagatun qishlog'idan boshqa turdagi tosh toshlardan ignalar topildi.

Qadimgi davrlarda tosh ignalari turli xil o'tkir va surunkali kasalliklarni davolashda ishlatilgan, ular xo'ppozlarni ochish, qon quyish va boshqa jarrohlik amaliyotlarida ishlatilgan.

Keyinchalik ularning o'rmini mis, kumush, oltin va temirdan, keyinchalik zanglamaydigan po'latdan yasalgan metall ignalar egalladi. Chiu davolash usuli shundan iboratki, kuyib ketguncha qizib ketish uchun terining ma'lum bir joyiga (keyinroq quritilgan va qayta ishlangan shuvoqdan foydalanishni boshladilar) chayqalayotgan o'tlarning terisi surtiladi. Zheng yoki Tszyu yordamida tirnash xususiyati qo'llaniladigan joylar xue yoki "hayotiy nuqtalar" deb nomlanadi.

Zhen-chiu-terapiya usulini tavsiflovchi dastlabki kitoblardan birida "Tso-chuang" (miloddan avvalgi V-IV asrlar) da knyaz Jin Xun (miloddan avvalgi VI asr) og'ir kasal bo'lgan holat mavjud) I. Xuang ismli shifokorni chaqirdi, u bemorni tekshirgandan so'ng, kasallikni davolash mumkin emasligini aytdi - uni Zheng yoki Tszyu ham davolay olmadi. Bu Zhen Chiu terapiyasiga qanchalik ahamiyat berilganligini ko'rsatadi. Xitoyda birinchi tibbiy kitoblardan biri Nei Ching hisoblanadi. Ushbu kitob an'anaviy ravishda yarim afsonaviy imperator Xuang Diga tegishli, shuning uchun u "Huangdi Nei Ching" deb nomlangan. Bu Xitoy tibbiyotining kanonidir. Kitob miloddan avvalgi

III-II asrlarda yozilgan, garchi u bir muallif tomonidan emas, balki bir necha avlod shifokorlari tomonidan yozilgan deb taxmin qilinsa ham. Zamonaviy tibbiyot nuqtai nazaridan Huangdi Nei Chingda juda ko'p tasavvuf mavjud, ammo terapevtik va profilaktika choralarining asosiy tamoyillari katta kognitiv ahamiyatga ega. Kitobda Xitoy tibbiyoti tarixi, odam anatomiyasi va fiziologiyasi, profilaktika tamoyillari to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan tibbiyotdagi tics. "Huangdi Nei Jing" hozirda qo'llanilayotgan diagnostika usullarini tavsiflaydi (tekshirish, so'roq qilish, tinglash, his qilish - tekshirishning 4 usuli), dori-darmonlarni va turli og'riqli sharoitlarda davolash tamoyillarini tayinlaydi, Zhen Chiu terapiyasining nazariy asoslarini belgilaydi. va ushbu davolash usulini qo'llash usuli. Kitobda birinchi marta Zhen terapiyasi uchun igna shakllari va Chiu uchun shuvoq konuslari tasvirlangan. Mashhur tabib Zhong-ching (150-219) tifo bezgagi bo'yicha "Shan-xan-lun" risolasini yozgan bo'lib, unda yuqumli febril kasalliklarni davolashning 400 dan ortiq usullarini bayon etgan va o'zingizni ulardan himoya qilish bo'yicha 100 dan ortiq maslahat bergan. Zhong Jing Xitoyda birinchi retseptlar to'plamini yozdi, ularning ko'plari bugungi kunda ham qo'llanilmoqda. Chjan Chzhon-ching to'g'ri tashxis qo'yish muhimligini ta'kidladi, u birinchi bo'lib bir qator dorilarni qo'llash uchun ko'rsatmalar va kontrendikatsiyalarni keltirdi. Davolashning ko'plab boshqa usullari bilan bir qatorda Chjan Chjin-Jin Zhen-Chiu terapiyasiga katta e'tibor bergan. Uning asarlarida iliq igna terapiyasining texnikasi tasvirlangan. O'z davrining taniqli tabiblaridan biri Xua Tuo (141-208) edi. U jarrohlik va zhen-chiu usulini yaxshi bilardi. Aynan Xua Tuo eng katta terapevtik ta'sirga erishish uchun bir vaqtning o'zida faqat oz sonli nuqtalarga ukol qilish zarurligini ta'kidladi (1-2) va bemordan "ta'minlangan hislar" ni olish juda zarur. Xua Tuo kasalliklarning oldini olishga katta ahamiyat bergan, uning fikricha jismoniy mashqlar tibbiy choralar bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerak. 3-asr oxiri va 4-asr boshlaridan. Xitoyning an'anaviy tibbiyotida czhen-chiu-terapiya bilan bir qatorda tabiiy va sun'iy ravishda yaratilgan dorilar yordamida dori terapiyasi ishlab chiqilmoqda. Ushbu tendentsiyaning asoschisi Go Hongya hisoblanadi. Bu sohada ko'p ishlarni amalga oshirgan birinchi taniqli shifokorlardan biri Tao Xon-Din edi. Uning asarida 400 ga yaqin dori-darmonlarning tavsifi va ularning ta'sirini kuchaytiradigan yoki ularning ta'mi va boshqa xususiyatlarini o'zgartiradigan moddalarning ko'plab tavsiflari mavjud. 7-asrda retsept bo'yicha qo'llanma yaratildi, bu

bizning davrimizda o'z qadr-qimmatini saqlab qoldi. Uning muallifi Sun Si-Miao (581-673). U ko'plab kasalliklarni dorilar yordamida davolash usullarini tavsiflab berdi va Zhen-chiu terapiyasidan foydalanish bo'yicha tavsiyalar berdi. Vey va Suy davrida moxibustion texnikasi keng tarqaldi. Tang davri (618-916) Xitoyga qo'shni mamlakatlarda Zhen-Chiu-terapiyasining tarqalish davri edi. U mustaqil tibbiy intizom unvoniga sazovor bo'ldi. O'qituvchilar, yordamchilar va shifokorlar o'quvchilarga meridianlar va nuqtalarning joylashishi, igna bilan ishlash texnikasi va moksibusiyaning o'rgatishdi. Zhen-chiu terapiyasi bo'yicha mutaxassis lavozimiga imtihonlarni topshirish tizimi joriy etildi. Zhen-chiu-terapiya usuli Yaponiya va boshqa sharqiy mamlakatlarga kirib keldi. Xususan, Xuang Fumingning zhen-chiu haqidagi ma'lumotlarni umumlashtirgan asarlari Yaponiyada ushbu usulni qo'llashning boshlanishi bo'lib xizmat qilgan deb ishoniladi. Boshqa manbalarga ko'ra, akupunktur usuli Yaponiyaga miloddan avvalgi 414 yilda, Koreyadan mutaxassislar mamlakatga taklif qilinganida kelgan. Bundan tashqari, 562 yilda Chji Pun Yaponiyaga Zhen Chiu terapiyasi bo'yicha bir qator qo'llanmalarni olib kelgani ma'lum bo'lib, bu yapon shifokorlarining ushbu davolash uslubiga bo'lgan qiziqishini oshirdi va katezatsiya ayniqsa rivojlandi. Tibet xalq tabiblari orqali Zhen-tszyu-terapiyasi Hindiston va Mo'g'ulistonga ham kirib bordi.

Sun davrida, 1026 yilda Vay Vey-Yining asari paydo bo'ldi, unda Zhen-tszyu terapiyasi uchun foydalaniladigan "hayotiy nuqtalar" topografiyasi yaxshilandi va buyurtma qilindi. Xitoyning markaziy hukumati ushbu kitobni rasmiy qo'llanma sifatida nashr etishni buyurdi. 1027 yilda Zhen Chiu terapiyasini o'rganish uchun odamning bronza figuralari ustiga nuqta qo'yilgan. Ko'rsatmalar nashr etildi: jarrohlikda zhen-tszyu-dan foydalanishga bag'ishlangan "Wai-kjiu-fa-lun-tsui-hsin-shu" kitobi, tez tibbiy yordam ko'rsatishda zhen-tszyu-terapiyadan foydalanish to'g'risida "Bei-tsiu-tszyu-fang" kitobi va hokazo.

1303 yilda mo'g'ulistonlik tabib va olim Xu-Tay-Be-li "Ten-lan-shu-shen" kitobini yozdi, unda meridianlar va fikrlar nazariyasini ishlab chiqdi va shu vaqtgacha ma'lum bo'lganlarga qo'shib qo'ydi. 12 ta asosiy meridian va yana 2 ta - antero-median va posterior-median. Ming sulolasi davrida (1368-1644) chen-jiu terapiyasi usuli keng tarqaldi va ushbu davolash usulidan foydalangan ko'plab mutaxassislar paydo bo'ldi. 1530 yilda taniqli shifokor Van Dji "Zhen-tszyu-wen-dui" kitobini savol-javob shaklida yozgan. 1537 yilda zhen-tszyu-terapiya

usuli to'g'risida juda ko'p miqdordagi haqiqiy materiallarni o'z ichiga olgan "Zhen-tszyu-tszyu-ying-fa-hui" kitobi mashhur bo'ldi. Va 1601 yilda Yang Tszu-chou "Chzhen-tszyu-dachen" nomli asar yozdi, u erda czhen-tszyu-terapiya usulini qo'llashning barcha oldingi natijalarini umumlashtirdi, oldingi nazariyalarga eslatma, qo'shimchalar va tushuntirishlar berdi. Ushbu kitob hanuzgacha rasmiy o'quv qo'llanma sifatida ishlatilgan. Ming sulolasi oxirida erkak, ayol va bolaning bronza haykalchalari ustiga nuqta qo'yilgan. Xuddi shu davrda meridianlar diagrammasi va nuqtalari bilan atlaslar nashr etilgan (atlaslar bugungi kungacha saqlanib qolgan). Shunday qilib, czhen-chiu-terapiya usuli qadimgi zamonlarda ildiz otganiga qaramay, ushbu usuldan zamonaviy tibbiyotda foydalanish turli patologiyalarni davolashda ajoyib natijalar beradi.

Zamonaviy Sharq tibbiyoti tashxislashda In-Yan va besh element nazariyasining ahamiyati

Har bir dori o'ziga xos qo'llanilish sohasiga ega. Zamonaviy G'arb (an'anaviy) yuqori texnologiyali tibbiyot kasalliklarning dorisidir, chunki biz unga faqat kasal bo'lganimizda qiziqamiz va bu tahlil va boshqa tadqiqotlar natijalari bilan tasdiqlanadi. Ammo hamma biladiki, poliklinikada birlamchi davolanish holatlarining 70 foizdan ko'prog'ida na zamonaviy asbob-uskunalarni tahlil qilish va na o'rganish natijasida hech narsa aniqlanmaydi va sog'liq holati "unchalik yaxshi emas". Ushbu holat ko'pincha psixosomatik kasalliklar deb ataladi va eng yaxshi holatda sizga dam olish, sport bilan shug'ullanish yoki o'ta og'ir holatlarda psixoterapevtga murojaat qilish tavsiya etiladi.

Aksincha, xitoy tibbiyoti dastlab sog'lig'ini saqlashga, psixosomatik va surunkali kasalliklarning oldini olish, tiklash va davolashga qaratilgan. Agar qadimgi xitoylik shifokorning bemori kasal bo'lib qolsa, u kasallikning oldini ololmaydigan yomon shifokor sifatida uyatdan uydan chiqarib yuborilgan. Bu ularni qo'llash sohasini belgilaydigan asosiy farq.

Shunday qilib, yana bir bor takrorlaymiz - Xitoy tibbiyoti faqat hissiyotlarga asoslangan va aniq ifodalangan fenomenologik xususiyatga ega, ya'ni nazariya kuzatilgan hodisa va hissiyotlarni tahlil qilish asosida tanada aslida sodir bo'lgan, o'sha paytda umuman tushunarsiz va noma'lum bo'lgan chuqurroq darajadagi jarayonlarni hisobga olmasdan

yaratilgan. Bu Xitoy tibbiyotining barcha jiddiy tadqiqotchilari ishonishga moyil bo'lgan asosiy bayonotdir.

Tananing holatini baholashning asosiy tamoyillari

Bir necha ming yil oldin xitoyliklar na fundamental nazariy bilimlarga, na o'lchov uskunalariga ega edilar va faqat o'zlarining kuzatuvlariga va o'zlarining his-tuyg'ulariga ishonishlari mumkin edi. Keling, xitoy tibbiyotining asosiy asoslarini yaratish jarayonini qayta tiklashga harakat qilaylik: o'sha qadimgi davrlarda va hatto qishda ham oziq-ovqat uchun biror narsa olish oson bo'lmagan, ochlik va sovuqlik hissi qadimgi xitoyliklarni tez-tez ta'qib qilar edi. Ochlik hissi bo'shliq (yetishmovchilik) hissi bilan bog'liq bo'lib, to'yinganida odam to'yinganlik (ortiqcha) va butun tanaga tarqaladigan issiqlik tuyg'usidan zavqlanadi. Bu hislar ichki, u ovqat pishirgan olovdan chiqadigan issiqlik? qishki sovuq va iliqlik tashqi hissiyotlardir. yoki boshqacha qilib aytganda - dono xitoy, tog'da o'tirgan holda, kechayu kunduz o'zgarishini kuzatib, o'z his-tuyg'ularini tingladi. Kechasi - oy va sovuqlik hissi, kunduzi - quyosh va issiqlik hissi, ochlik - bo'shliq hissi (yetishmaslik), ortiqcha ovqatlanish - to'yish hissi (ortiqcha), ichkarida sodir bo'ladigan narsa ichki tuyg'u, tashqarida - Tashqi tuyg'u.

Shunday qilib, biz Xitoy tibbiyotining tanani va uning ayrim a'zolarini holatini baholash uchun ishlatiladigan oltita asosiy diagnostik mezonlarini oldik. Ro'yxatga quruq va nam hissiyotlarni kiritish mantiqan to'g'ri bo'lar edi, ammo xitoy tibbiyotining asoschilari bu ikki tushunchani tanadagi suyuqlik holatini aniqlash bilan bog'lashgan.

Uchta muhim moddalar tsi, qon va tanadagi suyuqliklardir. O'sha paytlarda hayot uchun xavfli va odam tanadagi har qanday yaradan oqib chiqayotgan qizil moddalarni tez-tez ko'rar edi va ba'zida qon tanada harakatlanadigan tomirga tegsa, u "otilib chiqardi". Ushbu moddaga qon deb nom berilgan. O'lgan jangchi sovuq va uning jarohatlaridan qon oqmaydi, demak, iliqlik hissi qonning tomirlar orqali harakatlanishi bilan, tananing yuzasida ma'lum joylarda pulsatsiyalanuvchi nuqtalar bilan namoyon bo'ladi. Ammo o'lgan jangchida pulsatsiyalanuvchi nuqtalar yo'q, qon qotib qoladi va hayot yo'qoladi, tirik odamda u harakat qiladi va qon harakatini sezish hayotni anglatadi. Qadimgi xitoyliklar bu harakatlanish tuyg'usi, issiqlik hissi, hayot hissi, pulsatsiya hissi - Tsi deb atashgan. Tsi - bu moddiy bo'lmagan, hissiy moddalar, inson tanasida sodir bo'lgan barcha hayotiy jarayonlarning namoyon

bo'lishi, qon bilan bog'liq - moddiy moddalar va Tsi asoslari. Xitoyliklar Qi tarqatish kanallari va qon tomirlarini belgilash uchun xuddi shu "May" iyeroglifidan foydalanganlari bejiz emas.

Hozirgi kunda hatto maktab o'quvchisi ham inson tanasi 70-80% suyuq ekanligini biladi. Bu haqiqat xitoyliklarning ko'rish doirasidan qochib qutula olmadi va ter, tupurik, balg'am, qusish, urug', siydik va limfa (hujayralararo suyuqlik) ni o'z ichiga olgan tanadagi suyuqlik tushunchasi paydo bo'ldi. Qon ham tanadagi suyuqlikdir, ammo uning ko'rinishi va moddiy moddasi sifatida ishlashi va Tsi asosining ahamiyati tufayli uni Xitoy tibbiyotining asoschilari alohida toifaga kiritdilar, garchi tanadagi suyuqliklarni Tsining moddiy asosi deb hisoblash mumkin va bu xitoy tibbiyotining asoslariga zid emas. Yana ikkita hayotiy moddalar - Shen va Jing. Shen ruh, ong, ong va ong osti - hayotning moddiy bo'lmagan namoyon bo'lishi, Jing esa hayotiy mohiyat, Shenning moddiy asosidir, chunki ota va onaning mohiyati birlashganda yani hayot tug'iladi va shunga muvofiq ravishda ong ham rivojlanadi. Xitoy tibbiyotida Jing - Tsi - Shen triadasi "Uch marvarid" deb nomlanadi. Osmondan oldingi, osmondan keyingi mohiyat va buyrak mohiyatini farqlang. Osmondan oldingi mohiyat ota va onaning mohiyatining aralashmasidir, u tug'ilgandan keyin buyraklar mohiyatiga aylanadi, u hayoti davomida oziqlanadigan - Osmon mohiyati taloq va oshqozon tomonidan oziq-ovqat va suvdan hosil bo'ladi.

Hayotiy moddalarning patologik holatlari

Umuman olganda organizm uchun ham, alohida organ uchun ham har bir muhim modda bemor va shifokor tomonidan seziladigan alomatlar va belgilar shaklida namoyon bo'ladigan o'ziga xos patologik sharoitlarga ega bo'lishi mumkin. Tsi patologik holatda bo'lishi mumkin: Tsi bo'shligi (yetishmasligi), Tsi turg'unligi va Tsi qarshi oqimi. Tsi bo'shliq holati engil nafas qisilishi, zaif ovoz, o'z-o'zidan terlash, ishtahani yo'qotish, umumiy holsizlik, charchoq va najasning zaifligi bilan tavsiflanadi. Tsi turg'unlik holati shishiradi va adashgan og'riq hissi, depressiya, asabiylashish, tez-tez kayfiyat o'zgarishi va tez-tez xo'rsinish bilan xarakterlanadi.

Tsi qarshi oqimining holati (buzilish). Tsi qon va tana suyuqligi bilan olib borilishini, ya'ni qon va suyuqliklar ketadigan joyda Tsi bor. Masalan, oshqozonning tabiiy Tsi harakati pastga qarab, suyuq moddalar shaklida oshqozonda qayta ishlangan ovqat pastga qarab harakatlanadi -

bu oshqozonning normal Tsi harakati. Ammo qusish, oshqozon yonishi, hiqichoq, qichishish - qi qarshi oqimining odatiy misoli - oshqozon suyuqligi ko'tariladi, ya'ni Tsi ko'tariladi. Yana bir misol - o'pka Chi qarshi oqimi. Odatda o'pkaning Tsi harakati pastga va butun tanaga kislorodli qon oqimi bilan yo'naltiriladi. Agar o'pkaning Tsi ko'tarilsa, balg'am bilan yo'tal bor, burun bitishi, aksirish va astma.

Qon

Qon qonning bo'shligi (yetishmasligi), qonning turg'unligi va qonning patologik holatida bo'lishi mumkin. Qonning bo'shligi (yetishmasligi) holati bosh aylanishi, xotiraning buzilishi, qo'l-oyoqlarda karaxtlik va sanchish, uyqusizlik, lablar oqarib ketgan va til rangparligi bilan tavsiflanadi. Qonning turg'unlik holati. Asosiy simptom - og'riqli, pichoqlangan lokalizatsiya qilingan og'riq. Boshqa alomatlar binafsha lablar va tirnoqlar, to'q rang, binafsha til.

Qonning issiqligi. Asosiy simptom - bu issiqlik hissi. Boshqa alomatlar qizil toshmalar, chanqoqlik, qizil til, tez puls bilan teri kasalliklari.

Tana suyuqliklari

Tana suyuqliklari quruqlik, namlik va balg'amning patologik holatida bo'lishi mumkin. Tana suyuqligining quruqligi (yetishmasligi) quruq teri, og'iz, burun qurishi, lablar qurishi, quruq yo'tal, quruq til, siydikning ozligi, axlatning quruqligi bilan ajralib turadi.

Namlik (shish). Xitoy tibbiyoti nuqtai nazaridan shish paydo bo'lishiga suyuqlik odatdagi yo'llaridan teri va mushaklar orasidagi bo'shliqqa o'tishi sabab bo'ladi.

Balg'am holati. Balg'am - bu turg'un namlikning namoyishi - qalin, bulutli namlik. Balg'am to'qimalarda muhrlar va shakllanishlarni shakllantirish uchun asos bo'lib, juda yoqimsiz moddalar bilan kurashish juda qiyin.

Buyraklar mohiyati (Ching)

Buyraklarning mohiyati (Jing) patologik yetishmovchilik va oqish holatida bo'lishi mumkin. Buyraklar mohiyatining yetishmasligi holati jinsiy faoliyatning yetishmasligi, erta oqargan sochlar va sochlarning to'kilishi, tizzalaridagi zaiflik bilan tavsiflanadi. Tarkibida oqish holati sperma chiqishi (spermatoreya), bachadondan qon ketish bilan tavsiflanadi.

Aql (Shen)

Aql (Shen) etishmovchilik yoki ortiqcha narsadan xavotirda bo'lishi mumkin. Yurak Xitoy tibbiyotida aqlning o'rni deb hisoblanadi, shuning uchun ongning patologiyasi yurak patologiyasida o'zini namoyon qiladi.

Aqlning yetishmasligidan bezovtalanishi xavotir, bezovtalanadigan orzular, yurak urishi, zaif xotira, qo'rquv bilan tavsiflanadi.

Ortiqcha fikrdan tashvishlanish hayajonlanish, bezovtalik, uyqusizlik, isitma, chanqoqlik, tilning qizil uchi bilan tavsiflanadi.

In va Yan

Shunday qilib, biz beshta muhim moddaning asosiy diagnostik mezonlarini va holatlarini aniqladik. Bu ikki so'z barchaga tanish va Xitoy tibbiyoti haqidagi har qanday kitobda ular koinotning asosiy qonuni sifatida aytilgan.

Aslida, bu ikki so'z falsafiy tushunchalar bo'lib, In Yan falsafiy maktabi tomonidan miloddan avvalgi VI asrda kundalik hayotga kiritilgan ikki tomonlama (qarama-qarshi, o'zaro bog'liq va o'zaro bog'liq) hodisalar haqida fikr yuritish uchun ishlatiladigan toifalardir. Shuni ham aytish mumkinki, In-Yan qonuni G'arb madaniyatidagi qarama-qarshi tomonlarning birligi va kurashi to'g'risidagi qonunning xitoycha versiyasidir.

Intuitiv (meditatsion) darajada barcha dualistik hodisalarni In va Yan nuqtai nazaridan ko'rib chiqish mumkin. Keyin sovuq, bo'shliq, ichki - In toifasi, issiqlik, to'liqlik, tashqi - Yan toifasi. Boshqa hodisalar uchun ushbu misollarni cheksiz ko'paytirish mumkin, kecha (In) - kunduz (Yan) va boshqalar. va h.k.

Tibbiyotda In tushunchasi organlarning tuzilishi va to'qimalariga mos kelishi mumkin, ya'ni. qon, tana suyuqliklari va Ching, In va Yan tushunchasi organlarning funktsiyasidir, ya'ni. Shen, Tsi va hayot funktsiyasi. Ushbu ikki toifani tibbiyotda qo'llashning qulayligi nimada? Sog'lom, uyg'un, muvozanatli organ haqida gapirganda, biz organning tuzilishi va to'qimalarining uning funktsiyalariga muvofiqligini, ya'ni. In va Yan organining muvozanati haqida gapirish. Boshqa tomondan, In bu organning qoni, suyuqligi va Jingidir, Yan esa Shen, Tsi va organning isishi (hayotiy faoliyati) qobiliyatini anglatadi, ya'ni muvozanat holatida qon, suyuqlik va Jing yetarli, shuningdek Shen, Tsi va Vital funktsiyalari. Balansning buzilishi In va / yoki Yanning yetishmasligi

yoki ortiqcha bo'lishi bilan tavsiflanadi. Shunday qilib, In va Yanning faqat ikkita mavhum tushunchalari yordamida organning turli holatlarini yetkazish mumkin (jami yetti holat - In va Yanning muvozanati, Inning etishmasligi (bo'sh issiqlik) va Inning ko'pligi (to'liq sovuq), Yanning etishmasligi (bo'sh sovuq) va Yanning ortiqcha miqdori. (to'liq issiqlik), In va Yanning yetishmasligi (bo'shliq), In va Yanning ko'pligi (to'liqlik).

Shunday qilib, qisqacha bayon qilaylik. Olti asosiy elementar hislar (holatlar), bular sovuq - issiqlik, etishmovchilik - ortiqcha, ichki - tashqi juftliklar bo'lib, ularni In va Yan juftlari to'ldiradi va Xitoy tibbiyoti nazariyasida sakkizta klassik universal asosiy diagnostik mezonlarni tashkil etadi.

Agar biz ushbu ro'yxatni uchta muhim moddalar holati bilan to'ldirsak - bu Tsi (yetishmovchilik, turg'unlik, qarshi oqim), qon (yetishmovchilik, turg'unlik, issiqlik) va tanadagi suyuqliklar (quruqlik, namlik, balg'am) - atigi to'qqizta holat, shuningdek, Shen - aql (xavotir) yetishmovchilikdan yoki ortiqcha) va Ching - mohiyat (yetishmovchilik yoki oqish), biz har qanday organ yoki organizmning nomutanosibligini va har bir holatni tuzatishning tegishli usullarini tavsiflashga imkon beradigan yigirma bitta "kub" ning konstruktorini - differentsial diagnostika vositasini olamiz.

Yana bir savol tug'ilishi muqarrar - Xitoy tibbiyoti haqidagi kitoblarda ikkinchi, majburiy element bo'lgan Vu-Sin (beshta element nazariyasi) nazariyasi qayerda?

O'sha paytlarda anatomiyaning rivojlanishi hozirgi kabi emas, balki juda zaif edi, lekin hali ham zich organlar deb ataladigan beshta - jigar, yurak, taloq, buyrak, o'pka aniqlandi va farqlandi. Shuningdek, beshta ichi bo'sh organ - o't pufagi, ingichka ichak, oshqozon, yo'g'on ichak va siydik pufagi. Nima uchun organlarning nomlarini katta harf bilan yozdik? Chunki bu yerda biz nafaqat ma'lum bir organni, balki ushbu organga biriktirilgan butun funktsional tizimni ham nazarda tutamiz. Masalan, parenximotoz organlarga nafaqat taloqning o'zi, balki oshqozon osti bezi ham kiradi. In va Yan tushunchalarini kiritgan o'sha maktab ichki organlarning o'zaro ta'sirini tushuntirish uchun Vu Sin nazariyasini (beshta element, beshta faza, beshta harakat) taklif qildi. Vu-Xing nazariyasining mashhurligi oshdi yoki kamaydi va u tibbiyotda foydalanishni cheklaydigan ko'plab qarama-qarshiliklar bilan ajralib turadi. Yaratilishidan beri u doimo tanqidga uchragan va zamonaviy Xitoyda u umuman ilmiy bo'lmagan deb tan olingan. Ichki organlarning

fiziologik darajadagi haqiqiy o'zaro ta'sirini generativ va zolim aloqalar orqali organlarning o'zaro ta'sirining mavhum sxemasi bilan almashtirishga urinish tabiiy ravishda mantiqiy xulosaga keldi va uni o'rganish faqat tarixiy nuqtai nazardan qiziqarli bo'lishi mumkin. Ma'lumot uchun, Yaponiya yettinchi asrda Xitoy tibbiyotidan foydala boshlagan va milliy madaniy an'analarga moslashish jarayonida u an'anaviy yapon tibbiyoti KAMPO ga aylangan, ya'ni "Xan yo'li" - xitoy yo'li. Xitoy tibbiyoti nazariyasini tanqidiy qayta ko'rib chiqish natijasida yaponlar hattoki In-Yan va Vu-Sin nazariyalarini spekulyativ va yolg'on deb hisoblab, ularni qo'llashdan voz kechishdi. Yaponlarga ratsionalizm va sog'lom fikrni inkor etish mumkin emas, ularning fikrlarini tinglash kerak.

Kasallik sabablari

Kasallik nima va nima uchun odam kasal bo'lib qoladi, sababi nima? Savol hozirgi paytda, hatto undan ham dolzarbdir. Sog'lik holatida inson atrof-muhit bilan ham, barcha organlarning ichki uyg'unligi bilan hamjihatlik va muvozanat holatida bo'ladi. Sog'lom odam faol, istaklar va rejalarga to'la, ko'zlari "yonadi", tananing sezgisi yo'q, bu faqat istaklarni bajarish vositasidir, kelishmovchilik belgilari va alomatlari yo'q. Insonning barcha a'zolari muvozanat holatida bo'lganida, u sog'lom, ammo alomatlar va belgilar paydo bo'lishi bu muvozanatdagi muvozanatni ko'rsatadi va bu xitoy tibbiyoti nuqtai nazaridan kasallikdir.

Qadimgi xitoyliklar o'sha qadimgi kasalliklarning birinchi aniq sababi yomon ob-havo edi - sovuq, issiqlik, quruqlik, namlik, shamol va yozgi issiqlik (olov). Keling, ularni tashqi patogen omillar deb ataymiz. Ob-havoning me'yordan chetga chiqishi har doim kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo'lgan. Tashqi patogen omil tanamizning tashqi qatlamiga (teriga, mushaklarga va paylarga) hujum qilib, turli xil kasalliklarni, shu jumladan sovuqni keltirib chiqaradi. Agar u o'z vaqtida va tezda chiqarilmasa, u chuqurroq kirib boradi va ichki organlarga ta'sir qiluvchi ichki patogen omilga aylanadi.

Ikkinchisi, unchalik aniq emas, ammo hozirgi eng dolzarb sabab bu bizning his-tuyg'ularimiz - g'azab, quvonch, qayg'u, xavotir, o'ychanlik, qo'rquv va shok. Hatto qadimgi odamlar ham har qanday hissiyotga ega bo'lgan odam muqarrar ravishda azoblana boshlaganini payqashgan.

Xo'sh, uchinchi, bizning vaqtimizga nisbatan dolzarb emas, bu hayot tarzi - jismoniy va aqliy ortiqcha yuk, etarli jismoniy faoliyat, haddan tashqari jinsiy faollik, ovqatlanishdagi xatolar.

Kasal bo'lganimizda nima bo'ladi?

Birinchi. Tashqi yoki ichki patogen omillar uchta asosiy hayotiy moddalarga - Tsi, qon va tanadagi suyuqliklarga ta'sir qiladi va ularning harakati va butun tanada tarqalishining buzilishiga olib keladi.

Ikkinchi. Tsi, qon va tana suyuqliklarining harakatlanishi va tarqalishining buzilishi tanadagi va uning ayrim organlaridagi muvozanatga olib keladi.

Uchinchi. Balansning buzilishi ushbu muvozanatga xos bo'lgan alomatlar va belgilar paydo bo'lishiga olib keladi.

Xitoy tibbiyotining bir necha ming yillik hayoti va rivojlanishi davomida ma'lum bir organ yoki tizimdagi nomutanosibliklarning sabablari va o'zaro aloqalarini tahlil qilishda ulkan tajriba to'plandi va ular bilan bog'liq alomat va belgilar.

Diagnostika.

Tashxis qo'yish jarayonida aniqlangan alomatlar va belgilar - tekshirish, so'roq qilish, tinglash va hidlash, shuningdek bemorni his qilish asosida shifokor kasallikning turlari (toifa yoki bir nechta toifalari) o'rnatadi va muvozanat buzilishining tabiati va o'rmini aniqlaydi.

Muvozanat buzilishi tabiati sakkizta diagnostika mezonlari va Tsi, qon va tana suyuqliklarining holati bilan belgilanadi, bu muammoning lokalizatsiyasini (ma'lum bir organda) va xarakterli alomatlar va belgilarni ko'rsatib beradi, bu bizga kasallik (naqsh yoki sindrom) ning rasmini beradi.

Xitoy tibbiyotida organlar muvozanati (naqsh) ta'rifining misoli quyidagicha:

- Tsi yetishmasligi (charchoq, ishtahaning yomonligi, najasning zaifligi);
- yurak qonining turg'unligi (ko'krak qafasidagi o'tkir og'riq, lablar ko'kargan, til qizil-qizil);
- In buyrak yetishmovchiligi (bel og'rig'i, tunda terlash);
- Yan buyrak yetishmovchiligi (belning og'rig'i, sovuqni his qilish, siydikning oqarishi va ko'pligi, oyoqlarning shishishi);
- O't pufagining namligi-isishi (gipoxondriyada to'qlik hissi, og'izda achchiq ta'm, tilda qalin sariq yopishqoq qoplama).

Davolash

Kasallik sabablarini yo'q qilish - (Tashqi patogenlar, yetti hissiyot, ovqatlanish va turmush tarzi) bemorning vazifasi, ammo muvozanatni tiklash xitoy tibbiyotida davolashning asosiy vazifasidir.

Davolashning asosiy printsiipi shundaki, sovuq holatda qizdirish kerak - issiqlik holatida sovitish kerak, kamchilikni to'ldirish kerak, ortiqcha narsalarni olib tashlash kerak. Shifokor 21 holat bo'yicha differentsial diagnostika yordamida tashxis qo'yishi bilanoq, davolash strategiyasi darhol aniq - faqat vaziyatni tuzatish uchun 21 ta mumkin bo'lgan harakatlar yoki ularning kombinatsiyasi.

O'simliklarni davolash

Davolash uchun ilgari o'tlardan foydalanilgan va qadimgi davolovchilar ba'zi o'tlarning qaynatmasi qizib ketishini, boshqalari esa sovishini, achchiq o'tlar terlash yoki qusish, axlat yoki siydik chiqarishni (drenajlash) olib kelishini sezishgan. Ular shuningdek, turg'unlikni yo'q qiladi va to'yish tuyg'usini yengillashtiradi. Boshqa o'simliklarning damlamasi shunchaki holatni uyg'unlashtiradi va ziddiyatli hislarni olib tashlaydi. Ushbu kuzatuvlarga muvofiq, vaqt o'tishi bilan sakkizta asosiy davolash usullari ishlab chiqilgan:

Terlash, qusish, drenajlash (bo'shashish), uyg'unlashish, isitish, sovutish va tarqatish.

Har bir o't uchun qadimgi shifokorlar davolanish uchun to'g'ri o'tni tanlashga yordam beradigan asosiy xususiyatlarni aniqladilar. Birinchisi - tabiat - sovutish yoki isitish, ikkinchisi - ta'mi - shirin va nordon - to'ldirish, achchiq va chuchuk - ajralish, sho'r - eriydi, uchinchisi - tropizm - tegishli funktsional tizimga ta'siri, to'rtinchisi - asosiy hayotiy moddalarga ta'siri, beshinchisi - bu o'tni olib tashlash orqali yo'q qilinadigan alomatlar. Shuningdek, ular barcha dorivor o'simliklarni davolashning sakkiz uslubiga muvofiq ravishda "javonlarda" joylashtirdilar, shuningdek o'tlarning asosiy hayotiy moddalarga ta'siri (Tsi, qon va tanadagi suyuqliklar).

Asta-sekin, tajriba to'plash bilan qadimgi shifokorlar turli xil o'tlarni birlashtirishni o'rgandilar, turli xil sharoitlarda bemorlarga yaxshi yordam beradigan sevimli kombinatsiyalar paydo bo'ldi. Kombinatsiyalar retseptlar deb nomlangan. Dastlab ular ikkita o'tning oddiy kombinatsiyalari edi, keyin uchta, keyin ular "ikki" va "uch" ni birlashtira boshladilar va murakkab retseptlar tayyorlashni o'rgandilar.

Retseptlar yozish tizimi paydo bo'ldi, u yerda retsept bo'yicha asosiy vazifani hal qiladigan asosiy tarkibiy qism (o't yoki bir nechta o'tlar), uning o'rinbosari, asosiy muammoni hal qilishga yordam bergan, asosiy vazifasi boshqa o'simliklarga salbiy ta'sirini zaiflashtirish bo'lgan yordamchi va yyechimini osonlashtiradigan qo'llanma. Bu o'simliklarni toifalarga ajratish tizimini tahlil qilishdan kelib chiqqan holda, Xitoy tibbiyotining butun mohiyati aniq va tushunarli bo'ladi, chunki biz tashxis qo'yadigan narsa biz davolaydigan narsadir, ya'ni har bir davlatning o'z harakatlari bor va biz yuqorida ta'riflaganimizdek, faqat yigirma bitta davlat mavjud, demak, yigirma bitta harakatlar ham zarurdir. Bunga ishonish oson, dorivor o'simlik xom ashyosi yoki xitoy tibbiyotining tayyor retseptlari (retseptlari) bo'yicha har qanday ma'lumotnomani ochish kifoya, bu yerda o'tlar va retseptlar ularning faoliyatining xususiyatlariga ko'ra turlar va bo'limlarga bo'linadi, ulardan aslida yigirma bitta, shuningdek alohida bo'limlarga ajratilgan alohida toifalarda retseptlar - gemostatik, ongga etkazish, turg'un ovqatni olib tashlash va parazitlarni yo'q qilish.

Retseptning bemorning hozirgi holatiga to'liq mos kelishi - o'xshashlik, xuddi gomeopatiyada bo'lgani kabi, ko'pincha qaynatma birinchi qabul qilingandan so'ng darhol holatni yaxshilash shaklida ajoyib natijalarga olib keladi. Uyda damlamani tayyorlash hayotning hozirgi sur'atlarida qiyin va deyarli imkonsizdir. Hatto xitoyliklar ham dastlabki asal tabletkalarini ishlab chiqarishni boshladilar, ular oz miqdordagi asal bilan aralashtirilgan ohakda maydalangan o'tlardir. Ratsional yaponlar birinchi bo'lib konsentratsiyalangan o'simlik tabletkalarini bir necha marta qaynatib, ma'lum bir konsistentsiyaga qadar bug'lantirish orqali ishlab chiqarishni boshladilar. Zamonaviy tabletkalarda konsentratsiya darajasi 5 ga to'g'ri keladi, bu kunlik dozani bir necha marta kamaytirishga imkon beradi. So'nggi ikki yil ichida Rossiya bozorida sertifikatlangan klassik o'simlik preparatlari paydo bo'ldi, faqat "beshta element formulasi" fitopreparatlarining professional seriyasida ularning 60 ga yaqini bor. Ushbu ketma-ketlikdagi o'simlik vositalarining rangli va raqamli markirovkalari sizning sharoitingizga mos dori tanlashda harakat qilishni osonlashtiradi.

Akupunktura

Akupunktura bir necha ming yillar davomida rivojlanib kelmoqda va rivojlanishda davom etmoqda. Har qanday ilmiy nazariya ikkita

asosiy tarkibiy qismga asoslanadi: empirik faktlar va tushuntirish modeli. Ming yillar davomida xitoyliklar inson tanasi sirtining turli qismlarini bir-biri bilan va ichki organlar bilan aloqasi to'g'risida juda ko'p miqdordagi empirik faktlarni to'plashdi. Qadimgi tabiblar qadimgi xitoylarning o'sha davrdagi mohir taxminiga asoslanib, Tsi deb nomlangan tanadagi barcha hayotiy jarayonlar uchun "Kanallar" (Ching-Lo) nazariyasini shakllantirishgan. Shu bilan birga, Tsi tushunchasidan sensatsiya (tanadagi barcha hayotiy jarayonlarning aks etishining namoyishi) sifatida Tsi tushunchasiga ushbu jarayonlarning asosi sifatida o'tish sodir bo'ldi. Tsi tanadagi barcha jarayonlarning asosi bo'lgan ushbu falsafiy g'oyada butun TKM nazariyasi yanada rivojlandi. Kanal nazariyasi TKM nazariyasining "tamal toshi" ga aylandi. Ushbu nazariya doirasida Tsi akupunktur nuqtalarini birlashtiradigan maxsus kanallar bo'ylab harakatlanadi, ularning ta'siri tegishli organlarda muvozanatni tiklashga olib keladi.

Birinchi akupunktur nuqtalari bemorlarni pulsatsiyalovchi nuqta sifatida tekshirishda aniqlandi (aslida bu tomirlar yuzaki bo'lgan joylar edi), bu qadimgi shifokorlarning fikriga ko'ra hayotiy kuch - Chi tomonidan yuzaga kelgan. Tsi borligi yoki yo'qligi (pulsatsiya) bemorning tirik yoki o'lganligini aniqladi. Tananing barcha qismlari kanallar yoki Tsi tomirlari bilan bog'langanligiga ishonishgan. Shifokorlar bemorning ahvolini tanadagi pulsatsiyalanuvchi nuqtalarni palpatsiya qilish orqali aniqladilar. Pulsatsiya kanalning butun uzunligi bo'ylab emas, balki faqat ma'lum nuqtalarda sezilganligi sababli, shifokorlar ularni xayoliy kanalga bog'lab, shu bilan uning ko'rinmas qismini "to'ldirdilar". Kanalni anglatuvchi "may" iyeroglifi qon tomirini ham anglatishi bejiz emas. Albatta, turli vaqtlarda turli xil shifokorlar fikrlarni turli yo'llar bilan bog'lashdi va shuning uchun kanallar va meridianlarning turli xil nazariyalari. Ushbu fikrlarga ta'sir bemorning ahvolini yumshatishga va muvozanatni tiklashga olib keldi.

Taxminan miloddan avvalgi 206 yillar orasida tuzilgan Sariq imperatorning "Ichki ishlar to'g'risida risolasida" (Xuang Di Ney Tszin). va miloddan avvalgi 220 yil Tsi kanallari orqali harakatlanishiga asoslangan ko'plab nazariyalar umumlashtirildi. Risola qadimgi tibbiyot tarixidagi muhim voqeaga aylandi va shu kungacha butun dunyoda akupunktur qo'llanmasi sifatida qo'llanilmoqda. Risola paydo bo'lganidan keyin akupunktur uning rivojlanishida to'xtamadi: nazariyalar, fikrlar va kanallar soni ko'payishda davom etdi. Agar klinik

faktlar mavjud bo'lgan har qanday nazariyaga mos kelmasa, butun nazariyani shubha ostiga qo'ymaslik uchun ularni e'tiborsiz qoldirish mumkin edi. Yani nazariyalar eskilariga zid bo'lmasligi kerak: xitoyliklar orasida bu "Oyog'ini kes, chunki poyabzal kichkina" degan maqol bilan ifodalangan. Bizgacha yetib kelgan klassik akupunktur - bu soxta e'tiqodlar va to'liq bo'lmagan tushuntirish modellari bilan qimmatli nazariyalar va katta klinik tajribaning aralashmasi.

Hozirgi vaziyat kulgili ko'rinishga ega. Olimlar akupunkturining fiziologik va molekulyar mexanizmlarini o'rganishda so'nggi 50 yil davomida eng Yangi texnologik va ilmiy yutuqlarni qo'llaydilar, ammo akupunkturni o'rganishni istagan talabalar va mutaxassislar hanuzgacha Sariq imperator traktidan va uning asosida yozilgan darsliklardan o'rganmoqdalar.

"Kanallar" nazariyasi (Ching-Lo) - o'zining tarixiy rolini bajardi, xitoylik shifokorlarning oldingi avlodlarining katta empirik tajribasini saqlab qoldi, ammo hozirda u Yani nazariya, Yani tushuntirish modeliga muhtoj bo'lgan akupunktur rivojlanishini to'xtatmoqda.

Xitoy akupunkturasining asosiy qiymati va xitoyliklarning ta'kidlashicha, bu tanadagi yuzadagi alohida nuqtalar orasidagi o'zaro va ichki organlar o'rtasidagi aloqani tasdiqlovchi ulkan empirik tajriba. Ushbu bog'liqlik differentsial tashxis qo'yish uchun 21 mezoniga muvofiq ichki organlarning holatini o'zgartirish va ushbu holatga xos bo'lgan alomat va belgilarni yo'q qilish orqali nuqtaga u yoki bu ta'sir bilan namoyon bo'ladi.

Ma'lumki, mamlakatda refleksologiyaning shakllanish davri oson bo'lmagan (barchasi 1957 yilda boshlangan) Davolashning yaxlit tizimidan faqat bitta usul - akupunktur olingan. Differentsial diagnostikani instrumental diagnostika usullari bilan almashtirishga urinish akupunkturining turli mexanizmlarini o'rganish uchun qo'shimcha rag'bat bo'ldi, ammo, afsuski, nevrologiyaga asoslangan yaxlit, to'liq, ilmiy asoslangan nazariya yaratilmagan va asab tizimining ishtiroki (refleksli reaksiyalar) yagona emas va amalda ko'rsatilgandek, akupunkturining terapevtik ta'siri uchun hal qiluvchi mexanizm emas. Natijada, refleksologiyada an'anaviy differentsial diagnostika izlari qolmadi, bu esa katta tajriba bilan birgalikda Xitoy tibbiyotining asosiy qadriyatidir va davolash samaradorligini belgilaydi. Shu sababli, ko'pincha refleksolog uchun odatiy va haqoratli iborani eshitadi:

"akupunktur samaradorligi Pekindan masofaning kvadratiga teskari nisbatda tushadi".

Yani yaratilgan refleksologning "bilimlari to'plamida" "pastki satrda" nozologiya bo'yicha punktlarni aniqlash bo'yicha retsept bo'yicha ko'rsatma, topografiya va ushbu nuqtalarning alomatlari tavsifi, ta'sir qilish joyi, usuli va momenti bo'yicha tavsiyanomalar va In Yanning falsafiy toifalari va Vu Sin nazariyasi haqida fikr mavjud. TCM nazariyasi boy tajriba tajribasiga asoslanib akupunktur kanalidagi muammolar kanal bilan bog'liq ichki organ muammolari bilan bog'liq bo'lishi yoki bo'lmasligi mumkin deb ta'kidlaydi. Xuddi shu narsa muammolarni akupunktur kanalida aks ettirishi yoki aks ettirmasligi mumkin bo'lgan ichki organ uchun ham amal qiladi.

Qarama-qarshi vaziyat rivojlanmoqda, bir tomondan, zamonaviy refleksologiya akupunkturining fiziologik, molekulyar va bioinformatsion mexanizmlarini o'rganishda eng so'nggi yutuqlar va texnologiyalarni qo'llaydi, boshqa tomondan diagnostika vositalaridan foydalangan holda ham "virtual" kanalda Qi yetishmovchiligi va ortiqcha miqdorini davolash. Eskirgan nazariy modellar bilan zamonaviy texnologiyalarning ajoyib kombinatsiyasi! Natijada, mutaxassislarning 90% dan ko'prog'i, agar ular ushbu mashg'ulotdan - refleksologiyadan voz kechmasalar, an'anaviy differentsial diagnostika metodologiyasini o'rganish va, albatta, Xitoy tibbiyotining eng boy empirik tajribasidan foydalanish kerak degan xulosaga kelishdi.

Afsuski, hozirgi kunga qadar zamonaviy fizika Xitoy tibbiyotida Tsi tushunchasi bilan bog'liq bo'lgan maydon tuzilishini tushunishga erishmagan. Boshqa tomondan, zamonaviy nuqtai nazardan, Xitoy falsafasi va tibbiyotida Tsi haqidagi mulohaza tabiatshunoslikning zamonaviy rivojlanish darajasiga to'g'ri kelmaydi.

Xitoy tibbiyotining fenomenologik mohiyatini va zamonaviy kvant-to'lqin fizikasi tushunchalarini tushunishga asoslanib, Tsi ning kanallar orqali ketma-ket harakatlanishi shartli, sxematikdir. Akupunktur nuqtalari g'oyasi yanada aniqroq ko'rinadi - bu tanamizning har bir hujayrasi nurlanishidan iborat bo'lgan inson tanasining kvant to'lqin doirasidagi tugunlar kabi. Ushbu nurlanish g'oyasini birinchi bo'lib rus olimi Pyotr Gariaev inson genomini o'rganayotganda bildirgan. Har bir hujayrada tanaga oid to'liq ma'lumotlar mavjudligini tasdiqlash klonlash imkoniyatidir. Bu shuningdek, tananing turli sohalarida "yozishmalar tizimlari" mavjudligini tushuntiradi.

Yuqorida aytilganlarning barchasini inobatga olgan holda, akupunktur kanali, asosan, In va Yan va Vu Xing nazariyasi bilan bir xil toifadagi akupunktur nuqtalari uchun tasniflash tizimi deb taxmin qilish mumkin. Frantsuz Sulier de Moran to'g'ri aytdi, uni meridian - an'anaviy chiziq, koordinata tizimining elementi deb atadi.

Albatta, rus refleksologlari akupunkturing neyrofiziologik, biokimyoviy va biofizik darajadagi ta'sir mexanizmlarini o'rganishda katta hissa qo'shdilar va akupunkturda Yani nazariyalar va tushuntirish modellarini taqdim etishga nazariy jihatdan tayyor. Ming yillar davomida to'plangan qimmatbaho empirik tajribani va soddaligi bilan ajoyib an'anaviy differentsial diagnostikani voz kechmaslik zarur, bu ularga nafaqat akupunkturdan, balki o'zlarining tibbiyot ishlarida akupunkturdan, balki an'anaviy xitoy tibbiyotining yana bir usuli - o'simlik dorilardan foydalanish imkoniyatini beradi.

Koreya va Xitoy an'anaviy tibbiyotining farqli tomonlari

Koreys an'anaviy tibbiyoti boshqa an'anaviy sharq tabobati turlari ta'siri ostida rivojlandi. Biroq, uning davolash va diagnostika usullari nafaqat umumiy xususiyatlarga, balki boshqa an'anaviy tibbiyot turlaridan sezilarli farqlarga ham ega. An'anaviy koreys tibbiyoti o'z tarixini ilgarigi davrlarda boshlagan. Koreys tibbiyoti qadimgi tarixgacha paydo bo'lgan va miloddan avvalgi 3000 yilga to'g'ri keladi hozirgi Shimoliy Koreyadagi Hamgyeongbuk-doda topilgan tosh va suyak ignalari buning dalilidir. Bu akupunktur bilan bog'liq eng qadimgi arxeologik topilma. Chevan ungi tarixiy she'rida shuvoq va sarimsoq "ichki foydalanish uchun dorilar" deb ta'riflangan, shu bilan Koreyada shifobaxsh giyohlar iksir sifatida berilgan. Shuningdek, shuvoq va sarimsoq qadimgi xitoy fitologiyasida uchramaydiganligi ma'lum bo'lib, bu koreys an'anaviy tibbiyotining o'ziga xos noyob amaliyotlarini rivojlantirganligi yoki ularni boshqa madaniyatlardan meros qilib olganligidan dalolat beradi.

Uch qirollik davrida Koreyaning an'anaviy tibbiyoti xitoy tibbiyoti kabi boshqa an'anaviy tibbiyot ta'sirida bo'lgan. Goryeo sulolasi davrida xitoy tibbiyoti kabi tibbiyot ta'sirida mahalliy o'tlar bo'yicha intensiv tadqiqotlar olib borildi, natijada mahalliy o'tlarga oid ko'plab kitoblar nashr etildi. O'sha paytdagi tibbiyot nazariyalari Yuan (sulola) va Song (sulola) tibbiyotiga asoslangan edi, ammo retseptlar Birlashgan Silla

tibbiyotiga asoslangan edi, masalan, o'z tarkibidagi ingredientlardan foydalangan holda "Birinchi yordam retseptlari" tibbiy matni yoki 1245 yilda nashr etilgan Hanyak Gugybang. Chizon davrida tibbiyot rivojlandi. Tibbiy retseptlarning tasniflangan kompilyatsiyasi deb nomlangan kitob eng diqqatga sazovor joylardan biridir. Ushbu asar Kim Ye Mong va boshqakoreys rasmiy shifokorlari tomonidan 1443 yildan 1445 yilgacha yozilgan. Unga qadimgi Xitoyning o'n beshinchi asrgacha bo'lgan 152 ta tibbiyot ishlaridan 50 000 dan ortiq retseptlar kiritilgan. Bundan tashqari, 1226 yilda Chae Jong Jun tomonidan yozilgan koreys tibbiyot kitobining "Sud shifokorlarining qisqacha retseptlari" kitobidagi retseptlar mavjud. Tibbiy retseptlarning tasniflangan kitobi juda muhim tadqiqot qiymatiga ega, chunki unda qadimgi Xitoy tibbiyot kitoblarida uzoq vaqt davomida yo'qolgan ko'plab ma'lumotlar mavjud. Keyinchalik tibbiy mavzularda ko'plab kitoblar nashr etildi. Xoseon sulolasidan bo'lgan shifokorlarning uchta nomi bor (1392-1910) odatda an'anaviy Koreya tibbiyotini rivojlantirishga ishongan. Bular Xo Jun, Sem va Yi Chje Ma. 1592 yilda yapon istilosidan so'ng, birinchi taniqli terapevtlardan biri bo'lgan sud shifokori Xo Jun, Dongae Bogam tibbiy kitobini yozdi.

Keyinchalik bu ish o'sha davrdagi Koreya va Xitoy tibbiyotini birlashtirgan bo'lib, Xitoy, Yaponiya va Vetnam tibbiyotiga katta ta'sir ko'rsatgan. Koreys an'anaviy tibbiyotiga keyingi muhim ta'sir "Metabolizm nazariyasi" yoki Sasang Uixak edi. Va Jae Ma "Sharq tabobatida uzoq umr ko'rish printsiipi" kitobida metabolism nazariyasini tizimlashtirdi va soddalashtirdi. Va Jae Ma, agar bemor shunga o'xshash kasallikka chalingan bo'lsa ham, bemorlar turli xil odamlarda metabolismning farqi tufayli bir xil kasallikni davolash uchun turli xil o'simlik dorilaridan foydalanishlari kerakligini angladilar. Sasang Yihak yoki To'rt metabolism nazariyasi tanadagi shakli va individual xususiyatlariga qarab bemorlarning individual farqlariga e'tibor beradi. To'g'ri tashxisni aniqlab, kasallikning asosiy sababiga bevosita ta'sir qilish orqali kasallikni davolash uchun – bu birinchi navbatda har bir bemorning metabolism (metabolizm) turini aniqlashdir. Keyingi tan olingan shifokor - bu XVI asrda yashagan deb ishonilgan Sami, ruhoniyy-shifokor. Samilar haqida, shu jumladan uning haqiqiy ismi va tug'ilgan sanasi haqida ko'p narsa noma'lum bo'lsa-da, uning mashhur rohib Samyang bilan birga o'qiganligi qayd etilgan. U akupunktur tizimini ishlab chiqdi Besh element nazariyasidan foydalanadi. Pozitivizm

Chjusun sulolasining keyingi kunlarida keng tarqaldi. Klinik ma'lumotlar ko'pincha kasalliklarni tadqiq qilish va davolashni loyihalash uchun asos sifatida ishlatilgan. Siyosatdan yuz o'girgan olimlar o'zlarini kasalliklarni davolashga bag'ishladilar va natijada yangi an'anaviy tibbiyot maktablari tashkil etildi. Oddiy odamlar uchun tibbiyotga oid oddiy kitoblar nashr etildi. O'n to'qqizinchi asrning boshlarida an'anaviy koreys tibbiyotining ko'p qismini rivojlantirgan uchinchi tarixiy davolovchi Yi Jae Ma Sasang Uihak (koreyscha ph사상ng) ni yozgan. Kitob odamlarning fe'l-atvorida hukmronlik qilayotgan hissiyotlarga qarab to'rtta turga bo'linadi va har bir tur uchun muolajalar ishlab chiqadi. To'rt tur Tae-yang va So-yan, Tae-um va So-um.

Zamonaviy rivojlanish. So'nggi yillarda Qo'shma Shtatlarga kelgan koreys muhojirlari sonining ko'payishi bilan zamonaviy tibbiyot uchun koreys jamoalari tomonidan an'anaviy terapiya va ulardan foydalanishni tushunish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Qo'shma Shtatlarda yashovchi koreys muhojirlarining qariyb yarmi an'anaviy davolanishning hech bo'lmaganda vaqti-vaqti bilan, ko'pincha G'arb texnologiyalari bilan shug'ullanishadi. Ilgari an'anaviy usullarni davom ettirish, yangi muhojirlar orasida G'arb odatlari bilan etarli darajada tanish emasligi bilan bog'liq deb taxmin qilingan edi, ammo tajriba shuni ko'rsatadiki, an'anaviy usullardan foydalanish ko'pincha ikkinchi va uchinchi avlod koreys muhojirlari orasida davom etmoqda. Buning sababi tibbiy yondashuvlardagi madaniy farqlarda, butun vujudni davolashda, deb o'ylashadi, faqat uning bir tomoni yoki o'ziga xos kasallik emas. Ko'plab koreys muhojirlari shu tarzda gapirishadi va bu nafaqat amerikalik shifokorlarning o'zlari, balki ularning inson tanasining ma'naviy asosidan "uzoq" va "ajrashgan" bemorlariga munosabati ham deb o'ylashadi. An'anaviy davolanish usullarini, shu jumladan o'simlik qo'shimchalarini va akupunkturini o'z ichiga olgan eksperimental davolash usullarini statistik tahlillari shuni ko'rsatdiki, g'arbiy dorilar bilan taqqoslaganda ko'proq an'anaviy davolanish bilan davolashdan so'ng bemorning ruhiy holati ancha bo'shashgan va uning hissiy farovonligi yaxshilangan. ... Geriatrikaga asoslangan tibbiy asbob-uskunalar nafaqat koreyalik bemorlar, balki oq tanlilar orasida ham an'anaviy koreys tibbiyoti bilan muvaffaqiyatli birlashtirildi.

Qo'shma Shtatlardagi ko'plab tibbiyot amaliyotchilariga ayon bo'lmoqdaki, o'zlarining koreyalik bemorlari, shu jumladan qariyalarning farovonligini ta'minlash uchun an'anaviy Koreys usullaridan foydalangan holda "yangi" usullar nafaqat bemorlar uchun afzal, balki sog'liq uchun ham zarurdir.

Miloddan avvalgi I ming yillikning o'rtalarida shakllangan xitoy tibbiyoti va xitoy falsafasining asosiy qoidalari o'sha davrning kontseptual asarlarida bayon etilgan:

- I Ching (易經) - "O'zgarishlar kitobi",
- Tao Te Ching (道德經) - "Tao va Te haqida risola", Lao Tszi,
- Shen Nong Benjaojing (神農本草經) - "Imperator Shen-Nong dorilariga oid risola",
- Xuang Di Neyjin (黃帝內經) - "Ichki sariq imperator Xuang Di to'g'risida risola",
- Nankin (risola) (難難) - "Qiyin savollar [Tibbiyot]" risolasi.

Ushbu yozuvlarning ahamiyati Xitoy falsafasi uchun xitoy tibbiyotiga qaraganda juda muhimdir, chunki imperator Tsin Shi Xuang (miloddan avvalgi 259-210) davrida falsafa haqidagi barcha tibbiy yo'naltirilgan kitoblar risolalardan tashqari uning buyrug'i bilan yo'q qilingan deb hisoblashadi.

An'anaviy xitoy tibbiyoti odamni tabiatning bir qismi va "zich" va "ichi bo'sh" organlar markaziy o'rinni egallagan va ichki aloqalar meridianlar tizimi bilan ta'minlangan organik bir butun sifatida qabul qiladi.

Atrofdagi dunyoning barcha hodisalari, shu jumladan odamlar va tabiat xitoy tibbiyoti tomonidan yagona voqelikning qarama-qarshi tomonlari bo'lgan yin va yangning ikki tamoyilining o'zaro ta'siri sifatida talqin etiladi. Kasallikning boshlanishi va rivojlanishi xitoy tibbiyoti tomonidan organizmning himoya kuchlari va kasallikni keltirib chiqaradigan tartibsizlik o'rtasidagi kurash natijasida, yin va yang o'rtasidagi nomutanosiblikning namoyon bo'lishi yoki inson vujudida sodir bo'lgan ichki sabablar natijasida ko'rib chiqiladi. 20-asming o'rtalarida Xitoy rahbariyati g'arbiy va sharqiy tibbiyotning yondashuvlarini an'anaviy xitoy tibbiyoti nazariyalari va amaliyotlarida birlashtirishga harakat qildi. Rossiyadagi taniqli xitoy tibbiyot shifokori Xiong Xuechi "qadim zamonlardan beri xitoyliklar kasallikning

alamatlarini emas, balki uning sabablarini yo'q qilish ustida ishlamoqda", deb da'vo qilmoqda.

Tibbiyotning to'qqiz qonuni «Osmon va Yerdan turli xil narsalar keladi; va boshidan oxirigacha ular to'qqiz qonun bilan boshqariladi».

Osmon, yer, odam

Dastlabki uchta qonun - Osmon, Yer va Inson - bu faqat kosmos, vujudga kelmaydigan tabiat va uni birlashtirgan o'rtada paydo bo'lishi mumkin bo'lgan barcha munosabatlar majmuasini ramziy ma'noga ega. Faylasuf Mensiy bu uchta qonunni insonning ichki ongi nuqtai nazaridan tushuntiradi:

O'zining ichki ongini maksimal darajada takomillashtirgan har bir kishi, uning tabiatini (ya'ni Yerni) biladi; kim uning tabiatini bilsa, u Osmonni biladi". Nanjing ("Qiyin savollar") risolasida Osmon, Yer va Inson qonunlari "uchta isitgich" (san-jiao) deb nomlangan maxsus organ bilan namoyon bo'ladi, bu erda yuqori isitgich Osmonga, o'rtasi Insonga, pastki qismi yerga to'g'ri keladi.

Qo'lning radial arteriyasida pulsni tadqiq qilish sohasida, shuningdek, Osmon, Inson va Erdan keyin yuqori, o'rta va pastki uch daraja ajratiladi.

Qoldi yangi toifalar

Vaqt - bu kategoriya, unga asosan tanadagi eng muhim organlar faoliyati va qon aylanishidagi kundalik va mavsumiy o'zgarishlar tushuniladi. Nankin traktatida "butun kun davomida klepsidraning suv soatlaridan yuz tomchi suv oqib chiqayotganida, sof yin-chi energiyasi va himoya loyqa vey-chi energiyasi tananing Yang mintaqasida yigirma beshta va tanadagi Yin mintaqasida yigirma beshta o'tishni amalga oshiradi. bu butun energiya aylanmas". Shuningdek, u fasl va inson urishi tabiati o'rtasidagi munosabatni namoyish etadi.

Ovoz - ma'lum bir chastotadagi tovush yoki tebranish yordamida har qanday hodisaning holatini ifodalash mumkin. Qadimgi faylasuf bu mavzuni o'rganishni boshlaganida, u barcha e'tiborni uning intellektual baholashiga emas, balki uning "energiya tebranishi" holatini transsendental intuitiv idrok etishga qaratgan. Nanjing shunday deydi: "Tinglagan va o'rgangan kishini mukammal dono deb atashadi ... (u) tovushlarni tinglaydi va keyin bemorni davolashga kirishadi. Ob'ektlarning ichki mohiyatini biladigan kishi aqlga sig'adigan hamma narsadan ustun bo'lgan donolikka ega". Buni quyidagicha tushunish

mumkin: bemorning bioenergetik holatini tushunish allaqachon kasallikni aniqlashga va davolash usullarini tanlashga imkon beradi.

Ritm - barcha narsalar va hodisalarning asosini tashkil etuvchi beshta asosiy element (wu-hsing) tushunchasi yin-yang tushunchasidan kelib chiqadi. Beshta zich organ (zhang) beshta asosiy elementga bo'linadi. Insonning hissiy sohasida beshta asosiy element beshta hissiyotga, ruhiy sohada esa beshta ruhga to'g'ri keladi. Shuningdek, odamlarga beshta rang, beshta tovush, beshta mavsumiy zararli bioklimatik ta'sir, tana suyuqliklarining beshta turi va boshqalar mavjud. Odam hayoti ta'sir qiladigan ritmik xususiyatlar orasida nafas, puls ritmi, kunduzi va kechaning o'zgarishi, fasllar va yillik tsikllar ajralib turadi, bunga muvofiq tanadagi funktsional tizimlarning faoliyati o'zgaradi.

Yulduzlar - inson hayoti ushbu qonunga bo'ysunadi. Bu oy fazalarining, sayyoralar harakatining, quyosh va yulduzlarning zodiak belgilaridagi joylashuvining inson salomatligi va taqdiriga ta'sirini anglatadi.

Shamol - bu qonun shamollarning farovonlikka ta'sirini, shuningdek, qi ning hayotiy kuchlari kontseptsiyasi bilan belgilanadigan odamning butun energiya salohiyatining holatini belgilaydi.

Kosmik - bu qonun bizning ko'p o'lchovli dunyomizning u yoki bu tekisligida mavjud bo'lgan kasallikning tanadagi patologik jarayonlarning umumiy rivojlanishiga ta'sirini belgilaydi. Shifokor kasallikning "nozik" tarkibiy qismlarini, masalan, ruhiy jihatdan aniqlanadigan narsalarni (zamonaviy talqinlarga ko'ra) hisobga olishi kerak. Qadimgi faylasuflar olamning ko'p o'lchovli tushunchasini yaxshi bilishgan. Masalan, tana ichidagi kanallar bo'ylab harakatlanadigan Qi hayotiy kuchlarining ayrim turlari ko'proq "nozik" fazoviy o'lchamlarda ifodalanadi.

In-Yan

In va Yan ta'limoti an'anaviy xitoy tibbiyotining dunyoqarash asoslarini tashkil etadi. Atrofdagi dunyoning barcha hodisalari, shu jumladan inson va tabiat xitoy tibbiyoti tomonidan yagona voqelikning turli jihatlari bo'lgan yin va yangning ikki tamoyilining o'zaro ta'siri sifatida talqin etiladi.

An'anaviy xitoy tibbiyotining asl manbalari Nei Jing. Ko'pgina sharhlovchilarning fikriga ko'ra, afsonaviy imperator Xuang Diga tegishli bo'lgan muqaddas kitob Nei Jing (aslida) ko'plab taniqli

akupunkturistlar tomonidan urushgan qirollik davrida (Rojdestvoga qadar besh yuz yil oldin) yozilgan (yoki tuzilgan). Masih) milodiy II asrda tugagan Xan sulolasi davrida. Asl nusxada "Nei Jing" o'n to'qqiz bobdan iborat bo'lib, ikki qismdan iborat bo'lib, ularning birinchisi "Su wen", ikkinchisi - "Akupunktur haqida risola" (keyinchalik "Lin Shu" deb nomlangan). Nei Ching bugungi kungacha saqlanib qolgan eng qadimiy tibbiy risola. Bu akupunkturdan foydalanish tajribasining butunligini o'z ichiga olgan an'anaviy xitoy tibbiyotining asosi va eng asosiy matni. Shuningdek, unda Qadimgi Xitoydagi deyarli barcha falsafiy fikr maktablari umumlashtirilgan:

- Konfutsiylik,
- "Yin-Yang maktabi",
- beshta elementli maktab
- daosizm

U quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- anatomiya,
- fiziologiya,
- patologiya,
- gigiena,
- akupunktura yordamida davolash usullari
- dori-darmonlarni tayinlash.

Biroq, bu kitob oson emas - metafizik bilimlar darsligi emas. Kitob birinchi navbatda kuzatish va eksperimentlar samarasidir va "energiya" tushunchasini shakllantirish uchun u yaratilish davrida mavjud bo'lgan turli xil fikr oqimlaridan foydalangan.

Diagnostika usullari

Kasallik diagnostikasi sohasida Xitoy tibbiyoti quyidagilardan foydalanadi:

- To'rt tadqiqot usuli
- Sakkizta etakchi tamoyillar
- zich va ichi bo'sh organlarning sindromlari, olti kanal
- Uchta isitgichning sindromlari

Davolash usullari

Kasalliklarni davolashda xitoy tibbiyoti ularning paydo bo'lishining oldini olishga kata e'tibor beradi. Shu nuqtai nazardan, hozirgi paytda, shuningdek, ming yillar ilgari, "bemorni kasallik paydo bo'lishidan oldin davolash" tamoyili amal qiladi. Davolashning asosiy qoidasi kasallikning sababini yo'q qilishdir. Terapevtik qoidalar,

shuningdek, bemorning individual moyilligini, geografik joylashishini va mavsumini hisobga olgan holda davolashni o'z ichiga oladi.

An'anaviy xitoy va g'arbiy tibbiyot

An'anaviy xitoy tibbiyoti hayotiy energiya qi harakatining kanallari rolini o'ynaydigan meridianlar g'oyasi bilan tavsiflanadi. Ushbu tushunchalar hali ham ilmiygacha tibbiyotga xos bo'lgan metafizik printsiplarga asoslanadi. Meridianlar va ularga mos keladigan fikrlar zamonaviy ilm-fan tomonidan xayoliy mavjudotlar sifatida qabul qilinadi. Inson anatomiyasi haqidagi zamonaviy G'arb ilmiy g'oyalari, shuningdek, "suyuqlik" (hazil), "mushaklar" va boshqalar kabi ilmiygacha tibbiyotning metafizik tushunchalari asosida paydo bo'ldi. zamonaviy anatomik bilimlarni shakllantirishga. Shunday qilib, suyuqliklar (hazil) haqidagi metafizik g'oyalar qon aylanish va limfa tizimlari haqidagi zamonaviy bilimlarga aylantirildi. An'anaviy xitoy tibbiyoti turli g'oyalarga asoslangan edi. Demak, unda "mushaklar" g'oyasi yo'q edi. Shu bilan birga, G'arb an'analarida gumoral aylanish metafizik tushunchalari va xitoyliklarda qi harakati o'rtasida o'xshashliklarni o'rnatishga urinishlar mavjud. Zamonaviy xitoylik tadqiqotchilar orasida an'anaviy xitoy tibbiyotining ilmiy tabiatiga keng tarqalgan, chunki u empirik asoslarga ega, ammo inson tanasi haqidagi g'arb an'analarida qabul qilingan fikrlardan farq qiluvchi g'oyalar asosida rivojlanadi.

VIII-BOB

Qadimgi Sharq tibbiyotida tashxislash asoslari

Qadimgi Sharq - O'rta dengizning sharqiy qirg'oqlariga tutash subtropik mamlakatlarda paydo bo'lgan va Hindiston, Atlantika okeani va tropik Afrikaga tarqalgan madaniyat mintaqasi. U Uzoq Sharq sivilizatsiyalaridan Hindukush va Sulaymon tog'larining o'tmas devori bilan ajralib turardi. Ushbu torus massivini Mechnikov butun dunyodagi eng izolyatsion joylardan biri deb ataydi. Uning g'arbida joylashgan O'rta Sharqning keng maydoni juda xilma-xil dashtlarni, cho'llarni, unumdor daryo vodiylarini, vohalarni, tog'li mamlakatlarni, dengiz qirg'oqlarini, orollarni taqdim etadi. Agar keng dasht hududlari, masalan, Arabiston yoki qisman Kappadokiya cho'pon qabilalari va qo'shni mamlakatlarning doimiy bosqiniga sabab bo'lgan aholi sonining ko'payishi uchun qulay bo'lgan bo'lsa, unda madaniyat faqat unumdor yoki iliq daryo vodiylarida paydo bo'lishi va rivojlanishi mumkin edi. Tabiat, aholiga kerakli narsalarni mo'l-ko'l berib, shu bilan birga undan kollektiv va uyushgan mehnatni talab qildi va shu tariqa davlatchilik maktabi bo'ldi. Bunday hududlar Osiyoda edi - ikki katta daryo Dajla va Furot daryolari havzalarining janubiy qismi va boshqalar, undan kichikroq bo'lib, ulardan sharq tomon Fors ko'rfaziga quyiladi: Hoaspa, Euleya (Ulay); Afrikada - Nil. Furotda Bobil madaniyati vujudga keldi va uning tarqalishi va ta'siri katta Dajla - Ossuriya, ikki daryoning yuqori oqimi va Armanistonning katta ko'llari yaqinida - Van qirolligi, Xoasp va Eulida va Eronning unumdor ekstremal tog'lari - Elamda: Nil sovg'asi bilan (ehtimol semitiklardan) Nahr - Naxair daryosi; Misrning Xapirida, so'ngra Qadimgi Fors Paravasi bo'lgan Xapi va Piur) Misr edi.

Arab xalifaligi Muhammad payg'ambar vafotidan keyin hokimiyat uning vorislari - xalifalarga o'tganidan keyin sodir bo'lgan siyosiy o'zgarishlar natijasida vujudga keldi. Umaviylar sulolasi davrida (661-750) davlatning aniq geografik tasavvurlari aniqlandi. Keyin xalifalik tarkibiga milodiy 750 yilda sharqiy Arab xalifaligi kirdi. Erondan Misrgacha, shu jumladan Shimoliy Afrikaning janubi-g'arbiy qismida joylashgan erlar. 750 yilda 1258 yilgacha hukmronlik qilgan payg'ambarning boshqa qarindoshlari Abbosiylar hokimiyatga kelishdi. Alloh tomonidan ma'qullangan tibbiyot foydali ilm sifatida ulug'landi, uning vazifasi Qudrat tomonidan allaqachon yaratilgan shekilli,

davolash yo'llarini izlash edi. Islom diniga ko'ra, Alloh avval dori yaratadi, so'ngra odamlarning kasal bo'lishiga imkon beradi. Qadimgi merosni, birinchi navbatda qo'lyozmalarning tarjimalarini faol qayta ishlash natijasida arablar dunyo ilmi markazining G'arbdan Sharqqa siljishiga hissa qo'shdilar. Agar u me'yordan chetga chiqsa, kasallik paydo bo'ladi va shifokorning vazifasi yo'qolgan uyg'unlikni tiklashdir. Temperament doimiy hodisa hisoblanmagan; u yoshga qarab o'zgarishi yoki stress yoki ob-havoning o'zgarishi kabi tashqi omillar ta'sir qilishi mumkin. Xalifalik dorixonalarining vataniga aylandi; birinchisi 754 yilda Bag'dodda tashkil etilgan. Alkimyaning tarqalishi arab sharqiga ham tegishli. Kordobadagi olimlar distillashni suvli hammomini ixtiro qildilar va filtrlash jarayonini ishlab chiqdilar. Dori-darmonlarni tayyorlash jarayonida al-kuhl - "alkogol" nomiga ega bo'lgan xlorid kislota, sayqallash va kukun shaklida alkogol olingan.

Abu Bakr Muhammad ibn Zakariyo Ar-Roziy (Razes)

Abu Bakr Muhammad ibn Zakariyo Ar-Roziy (Roziy), (865 - 925). Bog'dodda kasalxonaga asos solgan. Nazariy mashg'ulotlar kasalxona amaliyoti bilan bog'liq. Ar-Roziy takrorlangan chechak kasalligiga qarshi immunitet va variolyatsiya (sog'lom odamlar bilan chechak pustulalari tarkibiga emlash) haqida bilar edi. U tomoqdan begona jismlarni ajratib olish uchun vositani tasvirlab berdi va birinchilardan bo'lib paxta terisini bog'lash uchun, qo'yning ichaklaridagi iplarni qorin jarohatlarini tikishda ishlatgan. Ar-Roziyning tibbiy qo'llanmalari (Razes): "Tibbiyot bo'yicha to'liq kitob" va "Tibbiy kitob", "Bitta shifokor barcha kasalliklarni davolay olmaydi" (shifokorlarning ixtisoslashuvining ahamiyati to'g'risida). Ayniqsa, muhtoj bemorlar uchun u "Doktori bo'lmaganlar uchun" (yoki "Kambag'allarning dori-darmonlari to'g'risida") kitobini yozgan.

Avicenna. Lotin tilidagi Avitsena (980-1037) nomi Sharq mutafakkiri Abu Ali al-Husayn ibn Abdallah ibn al-Hasan ibn Ali ibn Sino tomonidan qabul qilingan bo'lib, u barcha o'rta asrlardagi ilmlari bilan mashhur bo'lgan. Sharq faylasufi ijodi jahon madaniyati tarixida alohida o'rin tutadi. Jiddiy shifokor, matematik, shoir, u hayoti davomida "shayx-ar-ra'is" (olimlarning ustoz) faxriy unvoniga sazovor bo'lgan holda tan olingan. Uning nazariyalari va amaliy faoliyati ilm-fanni uning dindan ajralib chiqishini oldindan belgilab bergan kashfiyotlar bilan boyitdi. "Sog'ayish kitobi" falsafiy traktati cherkov dogmalariga zid

bo'lsa-da va 1160 yilda Bog'dodning markaziy maydonida yoqib yuborilgan bo'lsa-da, Avitsenaning ko'plab asarlari keng tanilgan edi. Uning hayotining asosiy asari - "Tibbiyot qonunlari" lotin tarjimasida 30 martadan ortiq nashr etilgan. Nashrlarning soni bo'yicha u Muqaddas Kitob bilan raqobatlashdi. Ushbu asarning 5 asrlik Yevropadagi versiyasi talabalar va yosh mutaxassislar uchun ham Sharq, ham G'arb uchun tibbiyot bo'yicha darslik bo'lib xizmat qildi. "Tibbiyot qonuni"- bu 200 ga yaqin bosma sahifani o'z ichiga olgan yirik asar. 1-kitobda nazariy tibbiyot bayon qilingan. Kitob to'rt qismga bo'lingan. Birinchi qism tibbiyotni, ikkinchisi kasalliklar, uchinchisi sog'liqni saqlash va to'rtinchisi - davolash usullari haqida.

Islomning oltin davri mobaynida musulmon xalqlari tibbiyotning rivojlanishi uchun juda qulay bo'lgan sharoitda edilar, chunki Islom kasalliklarga davo izlashga undaydi va odamlarni davolaydiganlarni ulug'laydi. Musulmon tibbiyot olimlari qadimgi tabiblarning asarlarini tarjima qildilar va o'rgandilar. Ibn Zuhr (Avenzoar) - odamning anatomiyasini va o'limidan keyin ajratishni amalga oshirgan birinchi taniqli shifokor. Arab va fors shifokorlarining eng mashhurlari: Aaron, Baktishva (bir necha nestoriyalik shifokorlar), Gonen, Ibn al-Vofid (ingliz) (Abengefit), Ar-Roziy, Ali ibn Sahl Rabbon at-Tabariy (Gali-Abbos), Ibn Sino (Avitsenna), Albukasiylar, Ibn Rushd (Averroes), Abdul-Latif al-Bag'dodiy.

O'z davrining taniqli jarrohi Albukasiy jarrohlikni mustaqil fan darajasiga ko'targan, uning "Toshrif" ("at-Tasrif") risolasi - jarrohlik bo'yicha birinchi rasmi ish. U jarohatlar va teri jarohatlarini davolashda antiseptiklardan foydalanishni boshladi, jarrohlik tikuv uchun tikuvlar va 200 ga yaqin jarrohlik asboblarni ixtiro qildi, keyinchalik ularni musulmonlar va nasroniylar dunyosidagi jarrohlarga qo'llashdi. Ar-Roziy kasalxonalar qurish va ular uchun joy tanlash bo'yicha ko'rsatmalarni tuzdi, shifokorlarni ixtisoslashtirishning ahamiyati to'g'risida ("Bitta shifokor barcha kasalliklarni davolay olmaydi"), kambag'allarga tibbiy yordam va o'z-o'ziga yordam berish to'g'risida asarlar yozdi ("Doktori bo'lmaganlarga dori") va boshqalar.

Bemorlarni sharqona tabobat uslubida tashxislash.

Tashxislash manbalari

Bemor shikoyati va kasallik tarixi

1) Og'riqlar 2) Shishlar 3) Harakatdagi o'zgarishlar 4) Holsizlik 5) Hazmdagi o'zgarishlar 6) A'zoldan hid kelishi 7) Siydik kamayishi va

rangi o'zgarishi Asosiy yoki tabiiy manbalar Zaruriy manbalar
Tashxislashning asosiy yoki tabiiy manbalari Bemor shikoyati
Bemorning o'zidan olinadigan dalillar Bemor ajratmalaridan olinadigan
dalillar 8) Axlat ajralishidan qabziyatga o'tish 9) Teridagi o'zgarishlar
10) Gavda holati bilan bog'liq noxush vaziyatlar 11) Isitmalar 12) Har
bir a'zo va uning vazifasi holati xos shikoyatlar Bemorning o'zidan
olinadigan ma'lumotlar 1) Bemor holatidan 2) Es-hushidan 3) Teri va
shilliq qavat holatidan 4) Ko'zdan 5) Har bir a'zo faoliyatidan dalil
izlash 6) G'ayri tabiiy tana haroratining oshishi 7) Tilidan 8)
Paypaslaganda 9) Tirnoqlardan 10) Hidlardan 11) Puls-nabz Bemor
ajratmalaridan olinadigan dalillar 1) Siydikdan 2) Axlatdan 3) Tupukdan
4) Qusuqdan 5) Maniydan 6) Terdan Bemorda xiltning ko'payib ketishi
haqida 81 G'ayritabiiy qon xiltining ortib ketishidan yuzaga keladigan
alomatlar: Gavdada og'irlik, ayniqsa ko'zning tagida, boshda, ikki
chakka sohasida kuzatiladi. Kerishish, esnash, doimiy uyqu bosishi,
hislarning kuchsizlanishi, zehning so'nishi, mashaqqat tortmay turib
charchash, og'izda odatdagidan tashqari shirinlik va tilda qizillik paydo
bo'ladi. Bu tomirlarga oid to'lishishning alomatlariga o'xshashdir.
Ko'pincha gavnada chipqon, og'izda esa yaralar paydo bo'ladi.
Shuningdek, burun teshiklari va milklardan qon ketish belgilari yuzaga
keladi G'ayritabiiy balg'am xiltining ortib ketishdan yuzaga keladigan
alomatlar: Yuzda oqlikning ortiqchaligi, gavnaga tegib sezilganda
shalpayganlik, tashnalik, namlik, ovqatni hazm qilish jarayonida nordon
kekirish, siydikning rangsizligi, ko'p uxlash, yalqovlik, asablarning
bo'shashganligi, tomir urishining yumshoqligi sekinlik va siyrakligi
belgilari kuzatiladi. G'ayritabiiy safro xiltining ortib ketishdan yuzaga
keladigan alomatlar: Yuz va ko'zning sariq tusliligi, og'izning
achchiqligi, tilning g'adir-budir bo'lishi va quruqligi, burun ichining
qurishi, salqin shamoldan lazzatlanish, qattiq tashnalik, tomir urishining
tezlashishi, sariq yoki ko'k safro qayt qilish, ichning achituvchi ketish,
xuddi igna sanchilayotgandek badan tuklarining tik turishi belgilari
namoyon bo'ladi. G'ayritabiiy savdo xiltining ortib ketishdan yuzaga
keladigan alomatlar: Terida quruqlik, rangsizlik, qonning qoralik va
quyuqligi, ortiqcha vasvasa va o'yehanlik, me'da og'zining achishuvi,
yolg'on ishtaha va quyuq, qora yoki qizil rangli siydik ajralishi, qora va
sertuk gavnada, yomon yaralarning tez-tez chiqib turishi, taloq
kasalliklarining avj olishi, qo'rqinchli tushlar ko'rish kabi belgilar

kuzatiladi. Siydik sifatiga qarab kasalliklar haqida xulosa chiqarishda quyidagi shartlarga rioya qilish kerak:

1. Ertalabki siydik uzoq vaqt tutib turilmagan bo'lishi lozim

2. Ertalabki uyqudan turgach siyishgacha suv ichmaslik, ovqat yemaslik, ranglantiruvchi (za'faron, anor kabi mahsulotlar) yemaslik kerak. Ular siydikni qizil yoki sariq rangga bo'yaydi, sabzavotlar esa siydikni yashil rangli qiladi.

3. Teriga ham, xinoga o'xshash biror narsa tegmasin.

4. Bemor xiltlarni haydovchi biror narsa qabul qilmasligi kerak, kuchli harakatlar va ishga berilib ketmasligi kerak. Ro'za tutish, uyqusizlik, charchashlik, ochlik va g'azablar siydikning rangini juda o'zgartirib yuboradi.

5. Siydikka siyishdan olti soat keyin qarash kerak emas, chunki uning beradigan dalillari zaiflashadi, rangi o'zgaradi, zichlashadi. Ibn Sino hatto 1 soatdan keyin qarashni ham man etadi. 6. Siydikni hech to'kmasdan og'zi keng shishaga yig'ish kerak, hamda uni siyishdan keyinroq tekshirmay, balki idishda tingandan so'ng tekshirish lozim. Siydik to tekshirib tamom bo'lmaguncha chayqatib yuboradigan yoki sovutib qo'yadigan, shamol tegmaydigan joyda bo'lishi kerak.

7. Avval siyilgan shishani yuvmay turib ikkinchi marta siyish mumkin emas.

8. Siydik olish uchun ishlatiladigan idish toza, aniq jism bo'lishi kerak (tiniq shisha yoki billur)

9. Siydikni shishaga solgach, uni sovuq, quyosh va shamol ta'siridagi o'zgarishlardan saqlash kerak. Bolalarni, ayniqsa go'daklarning siydigi sutliligi tufayli kam dalil beradi. Yana ularda siydikning bo'yovchi moddalari osoyishta holatda bo'lib, chuqurlikda yashiringandir. Bundan tashqari, go'daklarning zaifliklari va ko'p uxlashlari sababli siydikning yetilganlik alomatlarini yo'qotuvchi biror narsa bordir. Siydikning avvalgi beradigan belgilari -Jigarning holatiga dalolat -suyuqlik yo'llariga -tomirlar ahvoliga dalolat. Siydikdan olinadigan dalillar:

1. Siydikning qoraligi, oqligi va bular o'rtasidagi ranglar

2. Quyuq-suyuqlikka nisbatan sifati

3. Tiniqlik va loyqalik turkumida nurning siydik orqali o'tishidagi osonlik yoki qiyinlik

4. Cho'kma turkumi

5. Kamlik va ko'plik bo'yicha miqdor turkumi

6. Hid turkumi

7. Ko'pik turkumi

Quyuklik - suyuqlik va tiniqlik, loyqalik turkumlari o'rtasidagi farq shuki, siydik ayni bir vaqtda tuxum oqi, critilgan baliq yelimi yoki zaytun moyiga o'xshab quyuk va tiniq bo'lishi mumkin. Ba'zan esa loyqa suv kabi suyuq bo'lishi bilan birga loyqa bo'ladi, aslida bu tuxum oqidan ancha suyuqroqdir. Loyqalikning sababi jigar rang yoki boshqa rangga ega bo'lgan yot rangli bo'lakchalarning aralashganligidir. Ular tiniq emas, alohida alohida ko'rinmaydi va cho'kmadan boshqachadir, cho'kmani ba'zan ko'rib ajratish mumkin. Shuningdek bo'lakchalar rangdan farq qiladi, chunki rang suyuqlikning butun moddasiga yoyiladi va u bilan cho'kmalarga qaraganda qattiqroq aralashgan bo'ladi. Siydik rangidan olinadigan dalillar: siydik rangidagi sariqlikning har xil ko'rinishlari mavjud: somon rang, limon rang, malla rang, za'faron rang. Yuqoridagi ranglardan so'ng qizillikning turli ko'rinishlari keladi: to'q malla rang, pushti rang, och qizil rang, to'q qizil rang. Bular hammasi qonning ko'payganligidan dalolat beradi. O'tkir va kuydiruvchi kasalliklarda siydikning rangi za'faron va olov rangga moyil bo'ladi. Sariqlik, olovranglik darajasigacha yetsa va olovrang bo'lib qolsa, demak issiqlik juda ko'payganligidan dalolat beradi. Siydikning qonga o'xshab qolishi o'tkir qonli kasalliklarda kuzatiladi. Sariq kasalligida siydik qanchalik qizil bo'lsa va qanchalik ko'p bo'lsa, shuncha yaxshi. Agar siydik oq yoki faqat bir oz qizil bo'lsa, kasallik uzoq davom etsa bu istisqodan dalolatdir. Zangori va gandano ranglari siydikning qattiq kuyib ketganini ko'rsatadi. Bolalarda siydikning yashil rangliligi tirishishni ko'rsatadi, havoliligi mizojning kuchli sovuqligini bildiradi. Shuningdek havorang siydik zahar ichganlikni ko'rsatadi. Agar siydikda cho'kma bo'lsa, kasal yashaydi, aks holda ahvoli qo'rqinchli bo'ladi. Zangori rangli siydik o'limning alomatidir. Agar qora rangli siydikda kuchli hid bo'lsa, bu mizojning issiqligini ko'rsatadi, agar unda hid bo'lmasa uning kuchi zaif bo'lsa, bu sovuq mizojdan dalolat beradi. Siydik tozalanish va buxron natijasida ham qorayishi mumkin. Bunday holat 4 kunlik isitmaning oxirida va taloq kasalliklarining tuzalishida, orqa va bachadondagi og'riqlarda, oy ko'rishda kuzatiladi. Ba'zan kishi rangli ichimliklar ichsa qora yoki qonli, qizil rangli siyadi. Oq rangli siydik sovuqlikning alomatidir va yetilishga umid tug'dirmaydi, agar unda quyuklik bo'lsa, shilliq balg'am borligini ko'rsatadi. Oppoq rangli suyuq va yiringli siydik siydik a'zolaridagi yiringlanayotgan yaralarga

dalolat qiladi. Sut tusli siydik ham o'tkir kasalliklarda halokatga yetkazuvchidir. Ovqatdan so'ng siydik oqaradi, hazm bo'lgandan keyin bo'yala boshlaydi. Shuning uchun uyqusizlik bilan qiynalayotgan kishilarning siydigi oqdir. Qizil siydik buyrak kasalliklarida yomondir, u issiq shishdan dalolat beradi. Agar siydik qizil ko'rinishli loyqa bo'lib, shu holda qolganda esa jigarda shish borligini va tug'ma issiqlikni zaifligini ko'rsatadi. Siydikning quyuuq - suyuqligi, tiniqligi va loyqaligi to'g'risida. Siydikning konsistensiyasi suyuq yo quyuuq yoki mo'tadil bo'ladi. Siydikning suyuqligi uning yetilmaganligiga yoki tomirlarda tiqilma borligiga, buyrakning va siydik yo'llarining kuchsizligida kuzatiladi. Sog'lom kishilarda suyuq siydik chiqishi bilan birga belda va buyrakda og'riq seziladi va bu hol shish paydo qilishga moyil ekanligini ko'rsatadi. Siydikning quyuuqligi xiltlarning yetilganligiga, ba'zan quyuuq xiltlarning yetilganligiga belgi bo'ladi. Quyuuq xiltlarning yetilishi xiltdan paydo bo'lgan isitmalarning tugallanishlarida va shishlarning yorilib oqishining tugallanishida sodir bo'ladi. Quyuuq siydik sog'lom kishida doimiy bo'lsa va u kishining boshi og'rib bo'lak bo'laklik hissi sezilsa, isitma bo'lishdan xabar beradi. Siydikning loyqaligi suv moddasiga yer moddasi bilan havoning aralashishidan kelib chiqadi. Shular aralashsa loyqalik paydo bo'ladi, bir-biridan ajralsa, tiniqlik paydo bo'ladi. Jumladan, 3 holatga e'tibor berish lozim:

1. Siydik oldin suyuq chiqib, keyin quyuuqlashsa, bu hol odam tabiatini yetiltirish uchun intilishiga belgi bo'ladi. Ba'zan esa a'zolarining eriyotganligiga belgi bo'ladi.

2. Siydik quyuuq siyiladiyu, keyin tinadi va quyug'i ajrab cho'kadi va bu hol odam tabiatining moddani yengib yetiltirilganligiga belgi bo'ladi.

3. Avvalgi va keyingi hollarning o'rtasidagi holat, ya'ni bu holat davom etib, tabiati kuchli va quvvati turg'un bo'lsa, siydikning tezda tugal yetilishini tahlil qiladi, bu hol xiltlarning qo'zg'alganligiga va bug'li yel borligiga dalildir.

Agar jigarda va jigarga yondosh a'zolarida tiqilma paydo bo'lgan bo'lsa, bunday vaqtda siydikning quyuuqligi tiqilmalarning ochilganligidan va moddalarning haydalib chiqa boshlanganidan dalil, bo'lib siydik yiringli bo'lmaydi.

Siydik hididan olinadigan dalillar: Agar siydikda hid bo'lmasa, mizoj sovuqliligini va siydikning xomligini bildiradi. Siydik hididan olinadigan dalillar: Agar siydikda badbo'y hid bo'lsa, siydik a'zolarida

qo'tir va yaralarning borligini bildiradi. Siydik ko'pigidan olinadigan dalillar: ko'pik suyuqlikdan va shishaga siyish vaqtida unda to'planib suyuqlik ichiga kirib aralashidan va havodan paydo bo'ladi. Tirishish kasalligiga uchragan kishilar siydigida pufakchalar ko'p bo'ladi. Pufakchalarning kattaligi siydikning yopishqoqligini bildiradi. Tomir urishi haqida Tomir urishi hayotiy ruh idishlarining kengayishi va qisilishidan iborat, bunda yengil havo oqimi natijasida ruh soviydi. Tomir urishi ikki harakat va ikki tinishdan iborat, kengayish harakatida kengayish va siqilish orasida tinish, siqilish harakatida siqilish va kengayish orasida tinish. Jolinusning fikricha, tomir urishini aniqlashda bilakni ushlab ko'rish eng yaxshi, bunda bilakni ushlab 3 qulaylik mavjud: -unga yetishning osonligi -tabibga ko'rish qulay -yurak yaqinida joylashuvi. Tomir urishining holatini bildiradigan 9 ta dalil bor: -tomirlarning kengayish miqdoridan olinadi -harakat qilib turgan tomirning kayfiyatiga ko'ra -har bir harakatning davomiyligiga ko'ra -tomir tarkibiga ko'ra -bukilish va to'laligiga -ushlab ko'riladigan joyning issiq, sovuqligi -tinch turish vaqti -tomir urishining tekis yoki notekisligiga ko'ra -notekislikda tartib borligidan yoki to'la tartibsizligidan. Umuman tekis tomir urishi bu hamisha aytilgan narsalarga nisbatan tekis bo'lgan tomir urishidir. Tomir urishining notekisligi ham ikkiga bo'linadi: -notekis tartiblangan va notekis tartibsizlangan Tartiblanganda ritm saqlangan yoki takrorlanib turadi. a) doimiy tartiblangan b) ba'zida ikki va undan ortiq davr bilan tartiblangan. Tartibsiz tomir urishi esa buning qarama - qarshisi demakdir. Tomir urishining bir qismi notekisligiga kelsak, bunda tomir urishi qaytalanuvchi, uzluksiz tomirlar urishiga bo'linadi. Cho'ziluvchan tomir urishi zarbaning bir qismida haqiqiy to'xtash bilan o'tadi. Qaytalanuvchi tomir urishida katta tomir urishi bir bo'lakda kichik bo'lib qoladi keyin asta-sekin o'z holiga to'shadi. Uzluksiz tomir urishida esa notekislik asta-sekin muttasil ko'payib boradi, chegaralar bilinmaydi. Murakkab tomir urishi: G'izoliy tomir urishining bir qismida notekis va sekin bo'lib, keyin to'xtaydi va tezlashadi, "to'lqinsimon" tomir urishi bu tomir bo'laklarining katta va kichikligi yoki ularning ko'tarilishi va kengligidagi notekisligi, "chuvalchangsimon" tomir urishi to'lqinsimonga o'xshash, lekin juda kichik bo'ladi, ketma-ket bo'ladi. "Arrasimon" tomir urishi bu o'zining ko'tarilishi va kengligi, o'zishi va kengligi jihatdan qismlarning notekisligi, qattiqligi bilan ajraladi. "Sichqon dumisimon" tomir urishi

bunda notekislik kamayishidan boshlab ko'payib va yana aksincha almashinib turadi. "Shuvoq ildizsimon" tomir urishida kamayish va ko'payish chegaralari bo'ladi, ma'lum kamayish chegarasiga yetgancha to'xtovsiz orqaga chekinadi, xuddi shunda ikkita eng oxirgi nuqtalarida sichqon dumini hosil bo'ladi. Tomir urishi zarbasining o'rtasiga to'g'ri keladigan urishi bilan kiyiksimon tomir urishi o'rtasida farq shundan iboratki, kiyiksimon tomir urishida 88 ikkinchi zarba birinchi zarba tamom bo'lmay turib yetib keladi, unda esa ikkinchi zarba birligi zarba tamom bo'lgandan keyingi tinchlik vaqtida paydo bo'ladi. Tomir urishining tabiiy turlari: kamayish va ko'payish o'rtasidagi tomir urishi mo'tadil tabiiy tur hisoblanadi, bunga kuchli tomir urishi kirmaydi, uning uchun tabiiy quvvat ortiqcha hisoblanadi. Tabiiy tomir urishi turlari uchun tekis, tartiblangan va yaxshi vazndagi tomir urishi xosdir. "Arrasimon" tomir urishining sababi: tomirga quyilgan narsani chiriganligi, xomlik va pishganlik jihatdan turlicha bo'lishi va tomir holatining notekisligidir. "Sichqon dumisimon" tomir urishining sababi: kuchning zaif bo'lishidandir. "To'lqinsimon" tomir urishida kuchning zaifligi tufayli kuch qizil qon tomirlarining urish bo'laklarini faqat birin-ketin kengaytira oladi, bunda tomir kuchni quruq va qattiq tomirdek qabul qiladi. "To'xtab uruvchi" tomir urishida kuchning toliqishi va dam olishga muhtojlik, birdaniga ta'sirlanish kabi holatlar kuzatiladi.

Qadimgi Sharqda farmakopeya asoslari

Xitoyning eng birinchi farmakopeyasi eramizdan oldingi III asrda paydo bo'lgan, «Shen Nun» deb nomlangan, unda 365 hil turli shakldagi (kukun, pilyulya, qaynatma, damlama, tindirma, malham va boshqalar) o'simlik ta'riflangan. Koreyada «Pekche Sinsyu». Shuningdek Tibet va Hindiston o'z iqlim sharoiti o'simliklari to'plamidan iborat farmakopiyalar majud. O'simliklar turli Sharq mamlakatlaridan sotib olinishi bu farmakopeyalarda kesishish va farqli tomonlari borligini ko'rsatadi.

Farmakopeya (yun. *pharmakon* - dori va *poieo* - tayyorlayman) - dori vositalarini tayyorlash, sifatini sifat miqdoriy jihatdan nazorat qilish, saqlash shart sharoitlari va nomlanishini belgilaydigan davlat standartlari majmui. **Farmakopeyada** dori moddalari va dori turlarini kimyoviy, fizik, biologik va boshqa usullarda sifat hamda miqdoriy tahlil qilish usullari, zaharli va kuchli ta'sir etadigan dorilar ro'yxati,

bolalar va kattalar uchun dorilarning bir ichishlik, shuningdek, kunlik miqdorlari jadvali yoritiladi. Xitoyda 502 yilda chiqarilgan "Minibelu" kitobi, Yevropada 1130 yilda chop etilgan "Antidotariy" to'plamlari ilk rasmiy Farmakopeya hujjatlaridir. Birinchi farmakopeya 1498 yilda Florensiyada "Ricettario Fiopentino" nomi bilan bosilib chiqdi. Abu Ali ibn Sinoning "Tib qonunlari" asari u yashagan davrda qo'llanilgan dori vositalarini tayyorlash, ularning sifatini baholash va qo'llanilishi haqidagi ma'lumotlari bilan o'z zamonasining farmakopeyasi deb baholanishi mumkin. Bugungi kunda ko'pgina mamlakatlarning milliy va hududiy farmakopeyalari mavjud bo'lib, ulardan Yey.R. (Yevropada hamjamiyati farmakopeyasi), LJSP (AQSH farmakopeya), VR (Britaniya farmakopeyasi), GF XI (Davlat farmakopeyasining 11-nashri), DP (Germaniya farmakopeyasi) kabilar xalqaro e'tirof etilgan farmakopeyalar hisoblanadi va ko'p hollarda dori vositalarining sifat nazorati yuqoridagilarga asosan amalga oshiriladi.

Qadimgi Misr. (e.a. 3000-332 y.y.) Qadimgi Misrda - Farmatsiya so'zi birinchilardan qo'llanilgan bo'lib, - "Farmaki" davolovchi, ximoya qiluvchi, og'riq qoldiruvchi ma'nolarni bildirardi. E.a. 1550 yillarda Misrda - "Tananing barcha a'zolari uchun dorilar tayyorlash" kitobi yozilgan bo'lib, keyinchalik -Ebers papirusi deb nomlangan. Kitobda 900 tadan ortiq retseptlar bo'lib, damlama, qaynatma, liniment, xab dori, shamchalar va boshqa dori shakllari keltirilgan. Papiruslarda keltirilgan yozuvlarda xayvon, o'simlik maxsulotlardan olingan dori retseptlari keltirilgan. Qadimgi misrliklar fikricha yovuz ruxlar iste'mol mahsulotlariga kirib olib insonlarni kasallantirgan. Shuning uchun o'sha davrlarda siydik xaydovchi, ich suruvchi, terlatuvchi va tozalovchi muolajalar keng tarqalgan. Surtmalar uchun asoslar asosan xayvon yog'laridan olingan. Masalan lanolin olish texnologiyasi quyidagicha bo'lgan: qo'y junidan olingan lanolin oldin yaxshilab qaynatilgan, dengiz suvi aralashmasida yaxshilab yuvilgan ekan, suyuqlik filtrlanib quyoshda quritilgan ekan. Moylar zaytun, bodom va boshqa yong'oqlardan olingan. Efir moylarni esa gullardan moylar yordamida ajratib olingan. Masalan atirgul moyi olish texnologiyasi.

Qadimgi Hindiston, Xitoy va Tibet farmatsiyasi (e.a.2500-700 yillar). Bu davlatlar farmatsiyasi rivojlanishi ham qadimgi Misrdagidek bo'lib, Xitoyda hayvon organlarining dori moddalari olish keng tarqalgan. E.a. 1000 yillarda Xitoyda chechakka qarshi emlash ishlari boshlangan, Yevropada esa bu jarayon V-XIII asrga kelib rivojlana

boshlagan. E.a. XV-XI asrlarda Xitoyda eng qadimgi farmakopeyada - Shen-Nuna o'simliklar va ularning ildizlari haqida traktati (Traktat o kornyx i travax Shen-Nuna) kitobida kelib chiqishi o'simlik, hayvon va mineral bo'lgan 365 ta vosita haqida ma'lumotlar keltirilgan. Keyinchalik xitoylar tomonidan 7 tomdan iborat bo'lgan farmakopeya tuzildi. Unda 70 xildan ortiq dorivor o'simliklar, hayvonlar va turli xususiyatli moddalar (kamfora, oltingugurt, simob va bq.lar) xaqida ma'lumotlar keltirilgan. Sharq tabobatida asosan o'simliklardan foydalanib davolash ishlari olib borilgan. Surtmalarga asos sifatida asal, xayvon yog'lari, quyultirilgan sharbatlar ishlatilgan.

Qadimgi Rim (e.a. 753-476 yy). Qadimgi Rim olimlar tibbiyotni rivojlantirishda 900 xil dori moddalarni - Dori moddalar haqida (O lekarstvenno`x sredstv) keltirilgan. Korneliy Sels tomonidan tuzilgan - San'at (Iskusstva) entsiklopediyasida Gippokratdan so'ng meditsina 3 ga bo'lingani haqida ma'lumot keltirilgan: Hayot tarzi bilan davolaydi-parxez yo'li bilan. Dori moddasi bilan davolaydi- farmatsevtik yo'l bilan. Xirurgik yo'l bilan davolaydi-jarroxlik yo'li bilan. Klavdiy Galen (120-201yy)- o'zining dorixonasi bo'lib, uni -ustaxona -rasmiy zavod yoki laborotoriya deb yuritgan. Galen birinchilar qatorida kukun, xab dori, kulchalar, sovunlar, surtma, yig'malar, damlama, qaynatma va xantallar xaqida yozma ma'lumot qoldirgan. Galen yaratgan ta'limot uning vafotidan so'ng qam 15 asr davomida keng qo'llanib keldi. Arab farmatsiyasi 840 yil arab farmakopeyasini -"Karabadin" kitobini yaratishdi, bu kitob qonuniy asar bo'lib unda keltirilgan dori turlari tarkibi va texnologiyasiga amal qilgan xolda dorilar tayyorlanishi shart edi. Eramizning VIII asriga arab mamlakatlarida tibbiyotdan farmatsiyani ajralib chiqishi kuzatildi. Efir moylari olinish usullarini takomillashtirishdi, ko'pgina kimyoviy birikmalar formulasini ishlab chiqildi va birinchilar qatorida amaliyotga xayvonlarda dori moddalarni sinashni kiritdilar. IV-XVI asrlarda farmatsiya alximiya bilan chambars bog'liq xolda rivojlandi, alximiklar suv xammomi, suv va spirt xaydovchi vositalar, eritish jarayonini to'liq tasviri, distilyatsiya, sublimatsiya, koagulyatsiya xodisalari, ular azot, xlorid kislotasi, etanol va oxak olish usullari haqida ma'lumotlar qolgan. Avesto - (Aves - e'tiqod, ishonch ma'nosida) - miloddan oldin birinchi ming yillikning birinchi yarmida Zardusht tomonidan yozilgan bo'lib, O'rta Osiyo xalqlari xayoti to'grisidagi birinchi yozma bayonlar keltirilgan qutlug' kitobdir. Tarixiy dalillarga ko'ra O'zbekiston xalqlari tabobat bilan

shug'ullanishlari ibtidoiy tuzum oxiri va quldorlik jamiyatining boshlanish davriga to'g'ri keladi. Bu davrga kelib, qon ketishini to'xtatish, yarani berkitib davolash, yallig'lanishlarni ochib davolash, chiqqan a'zolarni joyiga solish, dorivor o'tlarni qo'llash, ya'ni ularning og'riq qoldiruvchi, narkotik, ich yumshatuvchi, ich qotiruvchi xususiyatlarini bilib foydalanganlar. Ularni chaynab yoki suvda bo'ktirib iste'mol qilishgan. Sharqshunos olim Baxromiyning ta'kidlashicha, "Avesto" da mingdan ziyod dorivor o'simliklar, giyoxlar ro'yxati keltirilgan, ulardan dori olish va tayyorlash yo'llari ko'rsatilgan. Dorilar ko'pincha shira, barg, gul, meva, don, buta, giyox ildizi va shirasidan, za'faron, koski, kunjut, ko'knori, xazaraspand, zira, xurmo, sabzi, bexi, asal, zaytun moyi, savsan, zirk, bargizub, do'lana kabi giyox va o'simliklardan tayyorlangan. Avestodagi tibbiy dalillar otabobolarimizning tabobatga doir qarashlari rum, yunon va arab tabobatlaridan ko'xnaroq va uzoqroq tarixga ega ekanligini ko'rsatdi. Undagi tibbiy ma'lumot ko'proq -Vendidodining turli boblarida uchraydi. -Avestodagi muxit tozaligini saqlash, kasalliklarning oldini olish vositalari xaqidagi 9 muloxazalar, sterilizatsiya va mikroblarga qarshi kurashish usullari hozir xam o'z ahamiyatini yo'qotmagan. O'rta asr farmatsiyasi va dori texnologiyasi tarixida salmoqli o'rinni arab va O'rta Osiyo olimlari olgan. Buxoro va Samarqand, Xorazm va Nishopurda uni abu Ali ibn Sino deb atashgan. Evropada esa Avitsenna nomi bilan mashhur. Ko'p manbalarda Ibn Sino avvalo tabib sifatida talqin etiladi, holbuki tabobat uning ilmiy soxalari orasida eng muximlaridan biri, xolos. Shu bilan birga, u mashhur faylasufdir, uning ilmiy merosida falsafiy masalalar katta o'rinni egallaydi. Shu sababli uni Sharqda faylasuf, tabib ma'nolaridagi hakim nomi va undan va undan ham hurmatliroq bo'lgan Shayxurrais (olimlar boshlig'i) nomi bilan ataganlar. Ibn Sino Afshona (hozirgi Buxoro viloyati Toshkent tumanidagi Laqlaqa) qishlog'ida tug'ilgan. Ibn Sino o'z shogirdlariga faqat davolash sirlarigina emas, balki inson dardini tushinishni ham o'rgatardi. Ibn Sino tibbiyotdagi ulkan tajribasi va falsafa, algebra, astranomiya, kimyo hamda fanning boshqa sohalaridagi beqiyos bilimini -Tib qonunlaril, - Shifo kitobi, -Bilimlilar kitobida bayon etgan. Ibn Sino asarlarining hammasi 280 dan oshadi. Lekin bizgacha faqat 160 ga yaqin asari etib kelgan. U she'riyatda ham ijod etgan, ruboiy (to'rtlik)lar yozgan. Ibn Sinoning jahon fani oldidagi xizmatlar tan olingan. Uning yubileyi o'tkazib turiladi. Dunyoda birinchi marta respublikamizda

topilgan ma'dan Ibn Sino nomi bilan avetsenit deb atalgan. O'zbekistonda ko'cha, maktab, nashriyot, kasalxona, muzey, kutubxona uning nomiga qo'yilgan. Ibn sino xalqaro jamg'armasi tashkil etilgan (1999). YuNESKO Ibn Sino xalqaro oltin medali ta'sis etgan. Mamlakatimizda Prezidentimiz rahnamoligida ulug' ajdodlarimiz xotirasiga yuksak ehtirom ko'rsatilib, ular qoldirgan boy madaniy va ma'naviy merosni o'rganish, hayoti va faoliyatini chuqur tadqiq etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Istiqlol yillarida xalqimizning ko'plab buyuk farzandlari nomlari bilan bog'liq qadamjolar obod etildi, yangi yodgorlik majmualari qad rostladi. Yosh avlodni ajdodlarga munosib vorislar sifatida tarbiyalash borasida ulkan ishlar amalga oshirildi, bu xayrli ish davom etmoqda. - Buyuk bobomiz Abu Ali ibn Sino Mashriqda e'zoz va ehtirom bilan Shayx ur-ra'is Shayxlarning raisi deb atalsa, Mag'ribda Avitsenna nomi bilan mashhur, - deydi Sh.Ergashev. - Ul zot milodiy 980 yilning avgust oyida Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida dunyoga kelgan. Ayni kunlarda diyorumizda jahon ilm-fani xazinasiga bemisli xissa qo'shgan ulug' bobomiz Abu Ali ibn Sinoning 1025 yillik yubileyini nishonlashga qizgin hozirlik ko'rilmogda. - sixat salomatlik yilil davlat dasturi doirasida o'tkazilayotgan mazkur tantanalarda -Ibn Sino xalqaro jamg'armasi ham faol ishtirok etmoqda. Alloma Xorazmda yashagan davrlarda Ma'mun akademiyasida ko'plab mashhur olimlar, ayniqsa, Abu Rayxon Beruniy bilan yaqin ilmiy-ijodiy hamkorlik qilgan. Ibn- Sinoning dunyoga mashhur -Tib qonunlari va - Ash-Shifo asarlari uchun zarur ma'lumotlar to'plagan. Ibn Sinoning -Tib qonunlari asari dunyo mamlakatlarida hamon tabobat sohasidagi muhim qo'llanma sifatida o'qib-o'rganib kelinmogda. Turli xorijiy davlatlar olimlari bilkan faol hamkorlikni yo'lga qo'yganmiz. Masalan, 2004 yilda Fransiyada jamg'armamizning rasmiy vakolatxonasi ochildi. Yaqinda belgiyaning L'ej shahri universiteti hamda Italiyaning Florentsiya shahrida Ibn Sinoning 1025 yillik yubileyi munosabati bilan xalqaro anjumanlar o'tkazildi. Florentsiyadagi qariyalar uylaridan biri endilikda ulug' yurtdoshimiz nomi bilan atalmoqda. Nomlari tilga olingan har ikki mamlakat ham kelgusida Ibn Sino xalqaro jamg'armasining rasmiy vakolatxonalarini ochishga kelishib olindi. Ibn Sino Xurosonda yashagan davrda Xorazmda hamkorlik qilgan olimlar bilan yaqin muloqotda bo'lib turganligi haqida ma'lumotlar to'la saqlanmagan. 1017 yilda Sulton Mahmud Xorazmni egallagach, -Baytul hikmat olimlarining aksariyatini qaznaga olib ketgan va ular safida Ibn

Sino qamda uning do'sti Abu Rayxon Beruniy ham bor edi. Abu Ali ibn Sino jismonan o'ta baquvvat inson bo'lsa-da, muhojirlikdagi qo'nimsiz hayoti va tinimsiz mashaqqatli mehnati oqibatida o'z salomatligiga yetarli darajada e'tibor bera olmagan. Natijada, u kulanj kasalligi bilan og'rib, 1037 yilda 57 yoshida Qamadon shahrida dunyodan ko'z yumdi.

O'rta Osiyo tibbiyotining falsafiy asoslari. Avesto qonunlari

Avesto - izdoshlari Markaziy Osiyoda, Eronda, Afg'onistonda, Ozarbayjonda va Yaqin va O'rta Sharqning bir qator mamlakatlarida yashagan, dunyodagi dinlarning eng birinchisi zardushtiylikning muqaddas kitoblari to'plamidir. Zardushtiylikni hanuzgacha Hindistonda parslar va Eronda gebralar tan olishadi. Yunonlar sehrgarlarning muqaddas kitoblari haqida bilishar edi (qadimgi davrlarda zardushtiylik tarafdorlari shunday nomlangan). Avestoning muqaddas ro'yxatlaridan biri Persepolda Aleksandr Makedonskiy askarlari tufayli sodir bo'lgan yong'inda yo'q qilinganligi haqida afsonalar mavjud. Rim yozuvchisi va tarixchisi Pliniy Elder ham "Avesto" haqida xabar bergan.

Avesto kitoblari orasida Zardusht (Zaradushtra) asarlari alohida ajralib turadi. Zamonaviy belgiyalik olim J.D. Guillemin o'zining Zaratushtraning madhiyalari tarjimasining muqaddimasida shunday yozadi: "Osiyoning barcha o'g'illari orasida G'arb birinchi bo'lib «asrab olgan» Zardusht edi. Uning ta'limoti Masihning ta'limoti qabul qilinishidan taxminan to'rt asr oldin Yunonistonni boyitdi. Zardusht Platonga allaqachon tanish bo'lgan.

Avesto qadimiy Eron tillaridan birida yozilgan, uning aniq lokalizatsiyasi aniqlanmagan. Asar Eron tilining shimoliy lahjalaridan birida yozilgan deb an'anaviy ravishda ishonishadi. Ushbu yodgorlik bizgacha ikkita asosiy ko'rinishda etib kelgan. Ulardan biri Vendidad, Visparad va Yasna kabi uch qismdan iborat ibodatlar to'plamidir. Ushbu kitoblarning matnlari tartibsiz joylashtirilgan, ammo bu tartib kanonizatsiya qilingan.

Ikkinchi nashr - xuddi shu kitoblarning to'plami, ammo boshqa tartibda joylashtirilgan, ibodat paytida o'qish uchun emas, balki tizimli o'rganish uchun moslangan. Ushbu versiyada matn pahlavian alifbosida yozilgan o'rta fors tilidagi izohli tarjimasi bilan birga keladi. Ushbu

sharhli tarjima Zend deb nomlanadi. Shuning uchun ikkinchi variant Zand-Avesto deb nomlanadi.

Zand-Avesto quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Vendidad (taxminiy tarjima – yovuz ruhlarga qarshi qonunlar majmuasi). Matn 22 bobdan (afgard) iborat bo'lib, Zardusht va Ahuramazda o'rtasidagi muloqotlar, marosimdagi poklikni saqlash bo'yicha ko'rsatmalar (ayollarning pokligini buzish, itni yaralash va unga noo'rin ovqat berish og'ir gunoh deb tan olinadi), gunoh uchun kafforat va turli xil diniy ko'rsatmalar. Mifologiya elementlari matnda ham uchraydi.

2. Visparad («Barcha ilohlar haqidagi kitob» yoki "Yaxshilikning daholari") - ibodatlarning to'plami. Matn 24 bobdan iborat, (ba'zi versiyalarida kamroq bo'lsa ham). Keyinchalik, ushbu matn (o'z tabiatiga ko'ra) Eski Ahdning Levilar kitobi bilan taqqoslandi.

3. Yasna ("ibodat", "marosim") ibodat paytida o'qiladigan ibodatlarni, ilohlarni maqtash va liturgik murojaatlarni o'z ichiga oladi. Yasna 72 bobdan iborat. Eng qadimiy 17 bob "gatlar" deb nomlangan.

4. Yashta ("hurmat", "maqtash") madhiyalarni, turli xil zardushtiylik xudolariga bag'ishlangan 22 ta qo'shiqni o'z ichiga oladi. Matn qadimgi mifologiyaning ko'plab elementlarini o'z ichiga oladi. Tarkibiga ko'ra, "Yasht" kitobining ba'zi qismlari ghatdan (ehtimol, muqaddas ilohiy chaqiriqlar deb nomlangan) eskirgan.

5. Kichik Avesto ("Horde Avesto") ba'zi qisqa ibodat matnlarini, shu jumladan O'rta fors tilida birlashtirgan: Quyosh, Mitra, Oy, Ardvisurga besh ibodat (niyayish), Varhran olovi, beshta madhiyalar, to'rt marhamat va ikkita o'ttiz kundalik (sihrochak) - quyosh oyining o'ttiz kunidagi barcha sig'inadigan xudolar va ruhlarning registrlari. Ba'zida kivhik Avestoni Yashta hisoblashgan.

Shunday qilib, Avestoda diniy va qonuniy ko'rsatmalar, ibodatlar, zaroitlar, zardushtiylik xudolari madhiyalari, falsafa haqidagi fikrlar va fanlar - kosmogoniya, astronomiya, tibbiyot, tarix, shuningdek axloq va qonun asoslari mavjud. Zardushtiylikning asosiy tamoyillari: yagona xudoga ishonish - Axuramazda; ikkita "abadiy tamoyil" ning qarama-qarshiligi - yaxshilik va yomonlik, ular o'rtasidagi kurash dunyo jarayonining mazmuni hisoblanadi; yaxshilikning yakuniy g'alabasiga ishonish. Marosimda muqaddas olov asosiy rol o'ynaygan.

Zardushtiylik dinining asoschisi va Avestoning muallifi Zardusht ("eski tuya egasi"), Zardusht (al. - yunoncha) yoki Zardusht (O'rta Eron) hisoblanadi. Eron mifologiyasida u zardushtiylik dinining payg'ambari va asoschisidir. U haqida "Iskandardan (Aleksandr Makedonskiydan) 258 yil oldin", ya'ni VII-VIII asrlarda yashaganligi ma'lum. Miloddan avvalgi erada Zardusht, ehtimol qadimgi oriy dinining ruhoniysi bo'lgan. U oriyatlik Arta tushunchasini ("Haqiqat") ishlab chiqdi va payg'ambar sifatida yangi ta'limotni targ'ib qildi. Ammo uning qabiladoshlari uning chaqiruvlariga quloq solishmadi. Yasna chetda yurgani haqida gapiradi, nihoyat Shoh Vishtaspa uni qabul qildi. Va bu shohning homiyligi ostida Zardusht allaqachon yuksak axloqiy ideallarga ega bo'lgan payg'ambar sifatida harakat qilmoqda edi. U avvalo hamma yovuzlikni yo'q qilishda va yaxshilik podsholigini o'rnatishda ishtirok etishi mumkinligini e'lon qiladi.

Matnlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, Avesto bir jinsli bo'lmagan qismlardan iborat (liturgik matnlar, afsonaviy tarix, diniy qonunlar, epik hikoyalar, ruhoniylar uchun tushuntirishlar). Bu ularning turli davrlarda Eronning turli qismlarida shakllanganligini isbotlaydi. Avestoning eng qadimgi qismlari Zardusht hayotida paydo bo'lgan, boshqalari uning izdoshlari va ruhoniylari tomonidan yozilgan yoki qo'shilgan.

Avestoning eng ko'p o'rganilgan qismi Yasna. Unga payg'ambar Zardusht tomonidan tuzilgan gotlar ("Qo'shiqlar", "Chants") kiradi. Ular va'zning bir qismidir - oliy xudo Axuramazdaga murojaat qilish va Zardushtiylik ta'limotining ezgulik va yomonlik kuchlari o'rtasidagi kurash, oxirat jazosining mavjudligi to'g'risidagi asosiy qoidalarini tashkil etadi va boshqa gatlar hind-yevropa davri (Skandinaviya paralelliklari tufayli) kuzatilishi mumkin bo'lgan qadimiy she'riy shaklga ega. Gotlarning lingvistik tahlili hukmronlik faoliyati davrini 12-10 asrlarga bog'lashga imkon beradi. Miloddan avval bu Eron va Markaziy Osiyoning qabilaviy tuzumdan dastlabki sinflar jamiyatiga o'tish davridir. Temir allaqachon o'zlashtirildi, qilich va bolta paydo bo'ldi. Yashash chorvachilik va dehqonchilik rivojlanib, mustahkamlandi. O'sha paytda jamiyat uchta ijtimoiy guruhdan iborat edi: oqsoqollar boshchiligidagi chorvador dehqonlar, rahbar boshchiligidagi jangchilar va bosh ruhoniylar boshchiligidagi ruhoniylar. Mulkiy tengsizlik o'sdi, harbiy demokratiyadan aristokratik oligarxiyaga o'tish boshlandi, ya'ni dastlabki davlatchilik paydo bo'ldi. Aynan o'sha paytda payg'ambarlar

paydo bo'lib, ular va'zlarida aholining turli qatlamlari manfaatlarining haqiqiy to'qnashuvini aks ettiradi. Gotlarda harakatsiz chorvachilikning afzalliklari, adolatli tartib va boshqaruv zarurligi to'g'risida ta'limotlar mavjud bo'lib, qonli qurbonliklarga yo'l qo'yilmasligini ta'kidlaydi, o'sha davrning asosiy boyligi bo'lgan chorva mollari. Shu bilan birga, qaroqchilik va mol o'g'irlash bilan shug'ullanadigan ko'chmanchilar hayoti qoralandi.

Yasna uchta hayot davri haqidagi ta'limotni o'z ichiga oladi (Yasna. XLV), bu boshqa xalqlarning e'tiqodlarida o'xshashliklarni topadi. Birinchi davr - bu ikki dunyoda ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan yaxshilik hukm surgan davr. Va shu bilan jinoyat sodir etdi. Ikkinchi davr boshlandi, bu davr yaxshilik va yomonlik ruhlari o'rtasida shiddatli kurash bilan xarakterlandi. So'nggi davr - kelajakdagi "ikkinchi" hayot, yaxshilik yovuzlik ustidan g'alaba qozonganidan keyin keladi.

Ushbu qadimiy Eron eposining matnlari G'arbiy Eron va Mesopotamiya aholisi tomonidan assimilyatsiya qilingan oriylarning e'tiqodlari bilan juda yaqqol ko'rinib turibdi. Olimlar hind Vedalari va Avesto matnlari o'rtasida juda ko'p umumiylikni topdilar. Masalan, Gatlar va Vedalarda chorvachilik eng muhim oziq-ovqat manbai hisoblanadi. Shuningdek, u forslar va hindlarning diniy e'tiqodlarida katta o'rin tutadi. Rig Veda diniy madhiyalari matnida ma'lum tasodiflar mavjud - X asrga oid hind adabiyotining birinchi ma'lum yodgorligi. Miloddan avvalgi e. va Yasht tarkibidagi madhiyalar. Zardushtiylik tarafdorlari foydalanadigan mashhur haoma ichimlikni hindular soma deb atashadi. Bundan tashqari, ikkala holatda ham odamlarga xizmat qilishga chaqirilgan Xome va Soma xudolari haqida gap ketadi.

Ahuramazda (Ahura-Mazda yozuvi ham ishlatiladi) kuchli, jangovar, ammo adolatli, ya'ni ideal hukmdor sifatida tasvirlangan. Zardusht uni "abadiy yaratuvchi, Vohu Mananing otasi (chorva ruhi) va Arta (olov ruhi) ning yaratuvchisi, hayot amallarining ustasi" deb nomlaydi.

Ezgulik barcha muqaddas kitoblarda yetakchi o'rinni egallaydi. Jumladan «Avesto»da Ezgu o'y, ezgu so'z, ezgu amal uchligi zardushtiylikning mohiyatini anglatadi. Yovuzlik ezgulikka qarama-qarshi tushuncha bo'lib zardushtiylik ta'limotiga ko'ra yovuzlik sabablari va uning oxibatlari narsa-hodisalarning mohiyatidan kelib

chiqadi. Yovuzlikni bartaraf etishda iymon-e'tiqodli kishilar katta jonbozlik ko'rsatishi da'vat etilgan

Ezgulik va yovuzlik juftligida har ikki tamoyil bir-birini tamomila inkor etibgina qolmay, ular o'rtasida hayot-mamot kurashi ketadi va bu abadiy kechadigan jarayon sifatida olamni harakatga keltiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Ezgulikning ma'no mohiyati yovuzlikka qarshi kurashda o'z ifodasini topadi. Ezgulik axloqiy barkamollik negizidir. Ezgulik ijtimoiylik xususiyati bilan muhim ahamiyatga ega. Ezgulik amaliyotda qahramonlik, vatanparvarlik, insonparvarlik, jasurlik tamoyillarini ham o'z ichiga oladi. Ezgulik ijtimoiy, shaxsiy xulq-atvor va xatti-harakatni ma'naviy jihatdan baholashning muhim mezonidir.

Yashtlar - turli uzunlikdagi va she'riy fazilatlarning madhiyalaridan iborat. Ular individual xudolarga bag'ishlangan, ularning ba'zilari qadimiy kelib chiqishga ega. Olimlarning fikriga ko'ra, Yasht yanada qadimiy "butparast" hikoyalarga asoslangan. Yashti shuningdek, zardushtiylik asoslarining ekspozitsiyasini o'z ichiga oladi, yetti xudo va ularning yaratilishlarini eslatib o'tadi, kelajakda najot topishini va yovuz kuchlar ustidan g'alaba qozonishini bashorat qiladi.

Zaratushtraning va'zlarida asosiy narsa dunyo tuzumiga bog'liqlik va adolatning tantanasi, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi dunyo kurashi va insonning erkin tanloviga bog'liqligi, bu kurashda uning yaxshilik tomonida faol ishtirok etishi haqidagi ta'limot edi. Zardushtriya axloqini - yaxshi fikrlar, yaxshi so'zlar, xayrli ishlarning axloqiy uchligini tasdiqlagan. Zardusht "adolatsiz" ko'chmanchi turmush tarziga qarshi bo'lgan "adolatli" iqtisodiy faoliyatni ham targ'ib qildi. Gatalardan birining aytishicha, Zardusht odamlarga mol boqishni o'rgatish uchun yer yuziga yuborilgan.

Avestoda Axuramazdaning izdoshlariga o'limdan keyin baxt va yomonlik sheriklarini eritilgan metall bilan jazolash va'dasi ham mavjud. Bundan tashqari, Axuramazda tomonidan dunyoning oxirida boshqariladigan oxirgi hukm bo'lib o'tadi, bu Minor Avestoning so'zlariga ko'ra, uch ming yil ichida amalga oshirilishi kerak. Biroq, solihlar Zaratushtraning yangi mujassamlashuvi bo'lgan yangi payg'ambarning shafobati tufayli qutqariladi.

Avesto yaratuvchisi haqida juda ko'p ma'lumot beradi. Ko'rinib turibdiki, ba'zi ibodatlar va diniy matnlar Zardusht hayotidagi vaziyatlardan ilhomlangan. Matnning bir qismida biografik ma'lumotlar keltirilgan, xususan, Zaratushtraning bashoratli vazifani qanday bajarishi

tushuntirilgan. Zardusht 30 yoshga to'lgandan so'ng, unga vahiy keladi. Ushbu voqea gatlardan birida keltirilgan (Yasna 43). Bahor bayrami marosimi paytida u daryoning o'rtasidan suv olish uchun daryoga kirdi. Haoma marosimida ichish uchun suv kerak edi. Sohilga qaytib (marosimdagi poklik holatida), u nurli Vohu-Mana (Yaxshi fikr) ekanligini ko'rdi, u uni Axuramazda va boshqa besh vahiyini olgan nurni chiqaradigan boshqa shaxslarni olib ketdi. O'shandan beri Zardusht Axuramazdaga asha (tartib, adolat va adolat) xo'jayini sifatida sig'inishni boshladi. "Buning uchun men sizga boshidanoq tegishli bo'la boshladim" (Yasna, 44.11) va bundan keyin: "Men kuchim va imkoniyatlarim bor ekan, men haqiqatga intilayotgan odamlarni o'rgataman - asha".

Dastlab Zardusht sharqiy Eronda yoki O'rta Osiyoda voizlik qilgan, ammo mahalliy hukmdor tomonidan ta'qib qilingan va vatanini tark etishga majbur bo'lgan. Gatlarda "Qayerga qochish kerak?" deb kuylash ibodati ushbu voqega bag'ishlangan. Ammo keyin u shoh (kavi) Vishtaspaning himoyasini oladi. Ammo oxir-oqibat uni butun umri davomida ta'qib qilgan dushmanlaridan biri o'ldirdi. Gatlarda Zardusht kurashuvchi va azob chekayotgan shaxs sifatida namoyon bo'lib, jamoat hayotini isloh qilishga intiladi.

Kichik Avestoda allaqachon Zardusht obrazi mifologik qayta ishlangan. U bir qator joylarda g'ayritabiiy kuchlarga ega bo'lgan qadimiy Eron folklorining ijodlari bilan "madaniy qahramon" rolini o'ynaydi.

Zardusht ta'limoti axloqiy va axloqiy tamoyillari bilan aholining ko'plab qatlamlari tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Kommunal-patriarxaldan sinfiy qul egasi bo'lgan jamiyatga o'tish sharoitida Zaratushtraning va'zlari uning izdoshlarini birlashishga, kuchli siyosiy hokimiyatni yaratishga, boylik va moddiy boyliklarni ko'paytirishga chaqirdi.

Avestoning o'z tilida "Videvdot" nomini olgan qismi, Gatlar va Kichik Avesto o'rtasida oraliq mavqega ega, uning yaratilishi Midiya sehrgarlariga tegishli. Avestoning so'nggi qismlari Sosoniylar davrida (milodiy 3-asr) yozilgan. Matnning bu xilma-xilligi Avestoning asl matni og'zaki uzatishda saqlanib qolganligidan dalolat beradi. "Avesto" ning asosiy matni tili pahlaviy (o'rta fors) da yozilgan keyingi "talqinlar" tilidan farq qiladi. Gatlar yanada qadimiyroq tilda yozilgan bo'lib, bu Zaratushtraning muallifligini yana bir bor tasdiqlaydi. Yozib olishda

ruhoniylar ushbu maqsad uchun maxsus yaratilgan. Avesto alifbosidan (o'sha paytda mavjud bo'lgan pahlaviy tili asosida) ko'p harflar bilan foydalanganlar.

"Avesto" matnlari tarkibining tarixi deyarli aniq emas; faqat Avestoning yozma qonuni Salavkiy va Parfiya boshlarida mavjud bo'lmagan deb taxmin qilish mumkin. Zardushtiylar jamoalarida faqat bir nechta Yashtlar saqlanib qolgan (va tahrir qilingan). Ularning tahlili o'sha davrga xos bo'lgan ma'lum bir sinkretizmni ochib beradi. Matnlarni o'rganish ming yillar davomida Avestoda bayon etilgan nazariy qarashlar va axloqiy qarashlar o'zgargan degan xulosaga keladi. Keyingi qismlarning mazmuni asl ta'limotga ko'plab o'zgarishlar kiritdi.

Avestoning birinchi kodifikatsiyasi Arshakidlar davrida (1-3 asrlar) amalga oshirildi, ular shu tariqa din yordamida siyosiy qudratini mustahkamlashga intildilar. Ikkinchi kodifikatsiya va birinchi tarjima (pahlavi) 3-7 asrlarda Sosoniylar davrida, shuningdek siyosiy sabablarga ko'ra amalga oshirildi. Sosoniylar davrida "Avesto" dan 348 bob qolgan bo'lib, 21 ta kitobga birlashtirilgan. Makedoniyadagi yurishlar paytida, so'ngra arablar va Islomning Eronga kelishi bilan Avesto qo'lyozmalari yoqib yuborilganligi haqida ma'lumotlar mavjud. XIII-XIV asrlarga oid matnlar bizning davrimizgacha yetib kelgan. "Avesto"ning eng qadimgi qo'lyozmasi (tadqiqotchilarga ma'lum) 1288 yilga to'g'ri keladi. Hozirgacha bitta butun kitob (Vendedot) va qolgan qismlarining parchalari saqlanib qolgan, ya'ni Sosoniylar nashrining oxirgi choragining to'rtidan bir qismigacha.

XVIII asrning o'rtalarida fransuz olimi Anketil Duperron (1731-1805) Hindistonga boradi, u yerda 1755-1761 yillarda zardushtiylik ruhoniylaridan biri (jamoaga irodasiga qarshi) tomonidan unga diktatsiya qilingan Avestoning matnini yozib va tarjima qildi. Shuningdek, u ba'zi bir qo'lyozmalarni olishga muvaffaq bo'ldi, u Yevropaga qaytib kelgach, fransuz tilida nashr etildi va o'z sharhlari bilan birga.

Ma'rifatparvarlarning odatiy olimi Duperron "Avesto" ni hamda Sharqning boshqa diniy matnlarini o'rganayotganda (u "Upanishadlar" ni fors tilidan ham tarjima qilgan) insoniyat tajribasining ekvivalenti g'oyasini himoya qildi. Uning fikriga ko'ra, bunday muqaddas matnlar insoniyatning umumiy madaniy xazinasiga tegishli bo'lib, undan hamma uchun donolik manbalarini olish mumkin.

"Tib qonunlari"

Qadimgi dunyo haqidagi tibbiy bilimlarning ensiklopedik to'plami, qadimgi yunon, rim, hind va o'rta osiyolik shifokorlarining qarashlari va tajribalari natijasidir. Ibn Sino o'tmishni qayta hikoya qilish bilan cheklanib qolmadi: u XI asrning boshlarida tanqidiy xulosani xulosa qildi, shu tufayli "Tib qonunlari" ham tibbiyot taraqqiyotining yangi bosqichi bo'ldi. Ibn Sino ijodi tibbiyotning XVI-XVII asrlarda boshlangan tez gullashiga hissa qo'shdi. XII asrda Toledoda "Tib qonunlari" arab tilidan lotin tiliga tarjima qilingan, Yevropada bosmaxona paydo bo'lganida ko'plab arab, ibroniy va lotin nusxalarida sotilgan.

Ibn Sino (Avitsenna) 980-1037 yillar yashab o'tgan. Uning qabridan topilgan bosh suyagidan olingan portret Yevropada 30 martadan ko'proq bosilgan. Arab mamlakatlarida va Hindistonda "Tib qonunlari" bizning davrimizda qayta nashr etilmoqda. "Tib qonunlari"ning zamonaviy tillarga (rus va o'zbek tillariga) tarjimasini dunyodagi birinchi to'liq nashrini O'zbekiston SSR Fanlar akademiyasi o'z zimmasiga oldi va 1960 yilda "Tib qonunlari"ning barcha kitoblarini bosib chiqarish tugallanadi.

Bir necha asrlar davomida G'arbiy Yevropa universitetlarida bo'lajak shifokorlar tibbiyotni "Tib qonunlari" va Ibn Sinoning asarlari bo'yicha o'rgandilar, shu bilan ko'plab avlodlar uchun tibbiy tafakkurni shakllantirdilar. "Tib qonunlari"ning birinchi satrlari diqqatga sazovordir, bunda Ibn Sino tibbiyotga ta'rif bergan. "Men shuni tasdiqlaymanki: tibbiyot - bu fan, inson tanasining holatini bilish, sog'lig'ini yaxshi yoki sog'lig'ini yo'qotish, sog'lig'ini saqlab qolish va yo'qolgan taqdirda qaytarish uchun".

"Tib qonunlari" beshta kitobga bo'lingan.

Birinchi kitobda tibbiyot tushunchasining ta'rifi, anatomiya to'g'risidagi ma'lumotlar va kasalliklar, ularning sabablari va namoyon bo'lishi, sog'lig'ini saqlash va umuman davolash usullari to'g'risida umumiy ma'lumotlar mavjud.

Ikkinchi kitobda oddiy dori-darmonlar va ularning qanday ishlashi to'g'risida ta'limot berilgan.

Uchinchi kitobda o'ziga xos patologiya va terapiya, ayrim kasalliklar tavsifi va ularni davolash usullari keltirilgan.

To'rtinchi kitob jarrohlik va isitma haqidagi umumiy ta'limotga bag'ishlangan.

Beshinchi kitobda murakkab dorivor moddalar, zahar va antidotlar tasvirlangan.

Gigiyena masalalari "Tib qonunlari" da muhim o'rin tutadi. Salomatlikni muhofaza qilish qoidalari, gigiyena qoidalari, Ibn-Sinoning ovqatlanish tartibi bir necha asrlar davomida ushbu mavzularda yozilgan keyingi ko'plab maqolalar uchun boshlang'ich nuqtadir. Ibn Sinoning ko'plab retseptlari hozirgi kungacha o'z ahamiyatini saqlab qolgan.

Ibn Sino har qanday kasallikni ko'rib chiqayotganda, uning paydo bo'lishiga hissa qo'shadigan, ularning sog'lig'ini saqlashga to'sqinlik qiladigan sharoitlarni ko'rsatdi. Ibn-Sino jismoniy mashqlarni sog'likni saqlashning "eng muhim sharti" deb atagan va ovqatlanish va uyqu rejimini quyidagi joylarga qo'ygan. "Aqlli va o'z vaqtida jismoniy mashqlar bilan shug'ullanadigan odam kasalliklarni yo'q qilishga qaratilgan davolanishga muhtoj emas".

"Tib qonunlari" ning ko'plab boblari jarrohlik operatsiyalariga bag'ishlangan. Qon to'kish haqidagi ta'limotni bayon etadi, toshni kesish, traxeotomiya, jarohatlar va jarohatlarni davolash operatsiyalarini tavsiflaydi. Ibn Sino yaralarni davolash uchun sharobdan foydalanishni tavsiya qildi. Uzoq vaqt davomida uning taklif qilgan yelka dislokatsiyasini tiklash usuli keng tanilgan edi. Ibn-Sino hayvonlar terisidan yasalgan egiluvchan kateterdan foydalangan, ko'zga operatsiyalar o'tkazishda u ingichka ayol sochlarini tikuv uchun material sifatida, rektumda operatsiya qilish uchun xuddi shu maqsadda - cho'chqa cho'tkalarini ishlatishni tavsiya qilgan. Ibn Sinoning o'smalarni qanday erta aniqlash, ularni keng kesma bilan olib tashlash va ularni qanday qilib kesish bo'yicha maslahatlari qiziq.

Ibn Sino asab va ruhiy kasalliklarning sababi haqidagi demonologik g'oyalarni rad etdi, meningitni maxsus kasallik deb ta'rifladi, o'tkir febril kasalliklarda psixoz rivojlanishi mumkinligiga, qo'rquv bemor uchun eng zararli ekanligiga ishora qildi va musiqani terapevtik vosita sifatida tavsiya qildi.

Ko'plab shifokorlarning tajribasi, keng bilim va o'zining kuzatuvlari bilan to'ldirilib, Ibn Sinoning tibbiyotga sezilarli darajada yangi narsalarni kiritishiga imkon berdi. U shifokorlarni sog'liq va kasallik bilan bog'liq faktlarni o'rganishga, kasalxonalarda kuzatuvlar o'tkazishga va u erda tekshirishga chaqirdi. Bizning davrimizgacha saqlanib qolgan ko'plab tibbiyot asarlarida Ibn Sinoning O'rta Osiyodagi shogirdlari va izdoshlari sharhlab, uning g'oyalarini

rivojlantirdilar. Somoniylar davridagi Movaraunnarxda (IX-XII asrlar) yunon ilmiy-falsafiy maktabi, arab geografiyasi, fors tarixi va O'rta Osiyo tibbiyot-matematik maktablari sintezi shakllandi. Aynan shu sintez yorqin natijalarni berdi. Bu yerga bir guruh iqtidorli olimlar yig'ilgan.

Muhammad Muso al-Xorazmiy (783-857) - algebra asoschisi, Bag'dodda Baytul al-Hikma akademiyasida ishlagan. Matematikaning ushbu sohasi nomi uning "Kitob al-jabr va muqabala" (Qayta qurish va qarama-qarshiliklar kitobi) asaridan olingan bo'lib, unda algebraik kattaliklar bilan harakat qilish qoidalari kiritilgan, 1 va 2 darajali tenglamalarni echishga yo'l ochilgan. Al-Xorazmiy ismining o'zi matematikada "algoritm" atamasi sifatida saqlanib qolgan. Lotin tiliga tarjima qilingan Xorazmiyning asarlari: "Astronomik jadvallar", "Quyosh soati to'g'risida risola" va boshqalar Sharq va G'arb mamlakatlarida o'rta asr ilmiy tafakkurining rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatdi.

Al-Xorazmiyning ilmiy doirasi juda keng - bu matematika, geometriya, astronomiya, geografiya, tarix va boshqa fanlar. Uning asarlari

"Hisob al-Hind" ("Hindiston hisobi"),

"Kitob al-jabr va muqabala",

"Kitob al-Arz" (Yer yuzi),

"Kitob at-tarix" (Tarix kitobi),

"Arifmetika",

"Marmar soat haqida" ("Marmar soatida"),

"Yaxudiy eralari bayramlari haqida" ("Yahudiylar davrining ta'tillarida") dunyo ilmi xazinasiga kirdi.

O'z davrining eng iste'dodli olimlaridan biri Ahmad al-Farg'oniy edi. (U 861 yilda vafot etgan, tug'ilgan yili noma'lum). U astronomiya, matematika va geografiya sohalarida shuhrat qozongan. Al-Xorazmiy bilan birgalikda al-Farg'oniy Bag'dodda Baytul al-Hikma akademiyasida ilmiy faoliyat bilan shug'ullangan. U shaxsan Bag'dod va Damashqda rasadxonalar qurilishida qatnashgan. Bag'dodda Ahmad Farg'oniy astronomik maktabni boshqargan. Uning eng mashhur asarlari: "Samoviy harakatlar kitobi" va "Yulduzlar ilmi kodeksi". Ahmad Farg'oniyning jahon ilm-fani rivojiga qo'shgan hissasi katta. Xususan, 812 yilda u Quyosh tutilishini bashorat qilgan, yer sharning shar shaklida ekanligini kashf qilishi shon-sharaf keltirdi. Farg'oniy yer

meridiani 40 ming 800 kilometr ekanligini isbotladi. Zamonaviy ilm-fan bu ma'lumotlarga aniqlik kiritmoqda - 40 ming 8 km. Misrda u daryolardagi suv sathini aniqlaydigan asbob yaratdi, quyosh soati mohiyatini tushuntirdi. Bugungi kashfiyot shundan iboratki, Kolumb Amerikani kashf etayotganda al-Farg'oniy tomonidan tuzilgan xaritadan foydalangan. Ushbu xarita hozirda Bag'dodda saqlanmoqda.

Sharq falsafasining eng yuqori yutuqlari Abunabr al-Forobiy (872-950) nomi bilan bog'liq. X asr boshlarida bilimga intilish uni Arab xalifaligining poytaxti Bag'dodga olib bordi. Bag'dodda u turli bilim sohalari bilan tanishadi, tillarni o'rganadi. Olim "Ideal shahar aholisi qarashlari kitobi" inshoida bayon etilgan ilg'or g'oyalar uchun ta'qib qilindi va Bag'dodni tark etishga majbur bo'ldi. Forobiy ellinizm madaniyatining chuqur mutaxassisi edi. Shuningdek, u Platon, Aristotelning falsafiy asarlariga sharhlar, Ptolomeyning samoviy jismlari harakatiga oid ilmiy ishlarga, Aleksandr Afrodis ruhi psixologiyasiga, Gallenning tibbiyot asarlari va Epikur, Zeno, Evklid, Porfiriy asarlariga sharhlar yozadi. Ilm-fanga qo'shgan bu hissasi uchun Forobiy "Sharqning Aristoteli" deb nomlandi. Forobiy musiqa ("Musiqaga oid katta kitob"), mantiq bo'yicha ko'plab asarlar muallifi bo'lib, unda yunon mutafakkirlarining yutuqlarini rivojlantirgan holda u ko'plab muammolarni oydinlashtirishga munosib hissa qo'shadi. Forobiyning xizmatlari shundaki, u boshqalardan ko'ra Aristotel elementlarini Neoplatonik va Neo-Pifagor doiralariining falsafiy asarlaridan ajratib olishga hissa qo'shgan. U, xususan, Aristotel metafizikasiga sharh yozgan.

Forobiy moddiy olamning ob'ektiv mavjudligini va uni inson bilishi imkoniyatini isbotlaydi. Ilmiylikni nazariy - mantiq, tabiatshunoslik, matematikaga - amaliy - axloq, siyosat turlariga ajratish. Forobiy ishonchli o'qituvchi sifatida insonning hissiy bilimi ma'lumotlar asosida tug'ilib rivojlanib borishini isbotlaydi. Astronomiya bo'yicha 45 dan ortiq ishlarida Beruniy Kopernikdan 500 yil oldin koinotning markazi yer emas, balki quyosh degan xulosaga keladi; u avval er aksincha emas, balki quyosh atrofida aylanadi degan fikrni bildiradi. Bu borada uning "Astronomiya kalidi" (Astronomiya kalitlari), "Konuni masudiy" (Baxt kanonlari), "Attahim" ilmiy asarlari bebahodir. 22 yoshida Beruniy O'rta Osiyoda birinchi bo'lib Yer sharini yaratdi, keyinchalik astronomik jismlarni aniq o'lchash uchun moslama yaratdi, Yer radiusini aniqladi, Kolumb Amerikani kashf etishidan 460 yil oldin

Beruniy o'z asarida Amerika qit'asining mavjudligini bashorat qildi. Beruniy minerallarning tabiiy xususiyatlarini empirik tadqiq etish bilan ham shug'ullangan va ularning kelib chiqishining haqiqiy sabablarini izlashga intilgan ("Mineralogiya"). Beruniyning "O'tmish avlodlari yodgorliklari", "Hindiston", "Mineralogiya", "Geodeziya" kabi asosiy asarlari nashr etildi va ko'plab tillarga tarjima qilindi va jahon ilm-fani va madaniyati tarixi fondiga kirdi.

O'rta Osiyo buyuk qomusiy olimi Farobiyning tibbiyotga qo'shgan xissasi

Farobiy uning taxallusi bo'lib, to'liq nomi Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uslug' Tarxon – jahon madaniyatiga katta hissa qo'shgan Markaziy osiyolik mashhur faylasuf, qomusiy olim. O'rta asrning bir qancha ilmiy yutuqlari, umuman Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlarida taraqqiyparvar ijtimoiy-falsafiy tafakkur rivoji uning nomi bilan bog'liq. Farobiy o'z zamonasi ilmlarining barcha sohasini mukammal bilganligi va bu ilmlar rivojiga katta hissa qo'shganligi, yunon falsafasini sharhlab, dunyoga keng tanitganligi tufayli Sharq mamlakatlarida uning nomi ulug'lanib, "Al-Muallim as-soniy" – "Ikkinchi muallim" (Aristoteldan keyin), "Sharq Arastusi" deb yuritilgan.

Farobiy turkiy qabilalardan bo'lgan harbiy xizmatchi oilasida, Sirdaryo qirg'og'idagi Forob – O'tror degan joyda tug'ilgan. U tug'ilgan hudud Somoniylar tomonidan boshqarilib, arab xalifaligining shimoliy chegarasi hisoblangan. Farobiy boshlang'ich ma'lumotni ona yurtida oldi. So'ng Toshkent (Shosh), Buxoro, Samarqandda o'qidi. Keyinroq o'z ma'lumotini oshirish uchun arab xalifaligining madaniy markazi bo'lgan Bag'dodga keldi. Bag'dodda bu davrda musulmon dunyosining turli o'lkalaridan, xususan Markaziy Osiyodan kelgan ko'p ilm ahllari to'planishgan edi. U yerga bora turib Farobiy Eron shaharlari – Isfahon, Hamadon, Rayda va boshqa joylarda bo'ldi. Farobiy Bag'dodda al-Mutaddil (829–902), al-Muqtafiy (902–908), al-Muqtadir (908–932) xalifaliklari davrida yashadi. U bu yerda o'rta asr fani va tilining turli sohalari, yunon falsafiy maktablari bilan chuqur tanishib, o'zga diniy e'tiqod, falsafiy fikrdagi kishilar bilan ilmiy muloqotda bo'ldi. Abu Bashir Matta ibn Yunusdan (870–940) yunon tili va falsafasini,

Yuhanna ibn Xiylon (860–920)dan tabobat va mantiq ilmini o'rgandi. Ayrim ma'lumotlarga qaraganda, u 70 dan ortiq tilni bilgan.

Taxminan 941 yildan boshlab Forobiy Damashqda yashagan. Shahar chekkasidagi bog'da qorovul bo'lib, kamtarona kun kechirib, ilm bilan shug'ullangan. So'nggi yillar u Halab (Aleppo) hokimi Sayfuddavla Hamdamid (943–967) iltifotiga sazovor bo'ldi. Tadqiqotchilar uning Halabdagi hayotini eng samarali davr hisoblaydilar. Chunki bu hokim hurfikrliligi, ilm-fanga e'tibor berganligi bilan ajralib turgan. U Forobiyni saroyga taklif etadi, lekin Forobiy bunga ko'nmaydi, oddiy hayot kechirishni afzal ko'radi.

Farobiy 949–950 yillarda Misrda, so'ng Damashqda yashab, shu yerda vafot etgan va "Bob as-sag'ir" qabristoniga dafn qilingan deyiladi.

Farobiy o'rta asr davri tabiiy-ilmiy va ijtimoiy bilimlarining qariyb barcha sohalarida 160 dan ortiq asar yaratgan. U turli bilimlarning nazariy tomonlari, falsafiy mazmuni bilan ko'proq qiziqqanligi uchun uning asarlarini 2 guruhga ajratish mumkin: 1) yunon faylasuflari, tabiatshunoslarining ilmiy merosini izohlash, targ'ib qilish va o'rganishga bag'ishlangan asarlar; 2) fanning turli sohalariga oid mavzulardagi asarlar.

Farobiy qadimgi yunon mutafakkirlari – Platon, Aristotel, Evklid, Ptolemey, Porfiriylarning asarlariga sharhlar yozgan. Ayniqsa, Aristotel asarlari ("Metafizika", "Etika", "Ritorika", "Sofistika" va b.)ni betafsil izohlab, qiyin joylarini tushuntirib bera olgan, kamchiliklarini ko'rsatgan, ayni vaqtda bu asarlarning umumiy mazmunini ochib beruvchi maxsus asarlar yaratgan. Farobiy sharhlari O'rta va Yaqin Sharq ilg'or mutafakkirlarining dunyoqarashini shakllantirishda, ularni Aristotel g'oyalari ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Abu Ali ibn Sino Farobiy sharhlari ("Metafizika" – "Moba'diy tabiat")ni o'qib, Aristotel asarlarini tushunganligini alohida ta'kidlaydi. Farobiyning sharh yozish faoliyati faqat Sharqningina emas, o'rta asr Ovro'posini ham yunon ilmi bilan tanishtirishda katta rol o'ynadi. Bu faoliyat uning ilmiy faoliyati taraqqiyotining birinchi bosqichini tashkil etadi. Bu bosqich Forobiya o'ziga xos maktab xizmatini o'tagan va yangi mavzularda tadqiqotlar olib borish uchun zamin hozirlagan.

Farobiyning bunday asarlarini mazmuniga qarab quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin:

1) falsafaning umumiy masalalariga, ya'ni bilimning umumiy xususiyatlari, qonuniyatlari va turli kategoriyalariga bag'ishlangan

asarlar: “Substansiya haqida so‘z” (“Kalom fi-l javhar”), “Masalalar manbai” (“Uyunul masoil”), “Qonunlar haqida kitob” (“Kitob fi-l navomis”), “Falak harakatining doimiyligi haqida” (“Kitob fi-l harakat al-falaka doimatun”) va b.;

2) inson bilish faoliyatining falsafiy tomonlariga bag‘ishlangan, ya’ni bilishning shakllari, bosqichlari, usullari haqidagi asarlar. Mantiq (logika)ning turli muammolariga doir asarlari ham shunga kiradi: “Kattalarning aqli haqida so‘z” (“Kalom fi-l aql al-Kabir”), “Yoshlarning aqli haqida kitob” (“Kitob fi-l aql as-sag‘ir”), “Mantiq haqida katta qisqartma kitob” (“Kitob al-muxtasar al-kabir fi-l mantiq”), “Mantiqqa kirish kitobi” (“Kitob al-madxal ila-l mantiq”), “Isbot kitobi” (“Kitob al-burxon”), “Sillogizm shartlari kitobi” (“Kitob sharoit al-qiyos”), “Jon (ruh)ning mohiyati haqida risola” (“Risola fi mohiyat an-nafs”) va b.;

3) falsafa va tabiiy fanlarning fan sifatidagi mazmuni, tematikasi haqidagi asarlar: “Ilmlarning kelib chiqishi va tasnifi” (“Kitob fi ixso al-ulum va at-ta‘rif”, qisqacha nomi “Ixso al-ulum”), “Falsafa tushunchasining ma‘nosi haqida so‘z” (“Kalom fi ma‘oni ism al-falsafa”), “Falsafani o‘rganishdan oldin nimani bilish kerakligi haqida kitob” (“Kitob fi ashyo allati yaxto-ju antallama kabl al-falsafa”). “Falsafaga izohlar” (“Taoliq fil hikmat”) va b.;

4) moddaning miqdori, fazoviy va hajmiy munosabatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan, ya’ni matematika fanlari – arifmetika, geometriya, astronomiya va musiqaga oid asarlar: “Hajm va miqdor haqida so‘z” (“Kalom fil xiyz val miqdor”), “Fazo geometriyasiga kirish haqidagi qisqartma kitob” (“Kitob al-madxal ila-l handasat al-vaxmiyati muxtasarsan”), “Astrologiya qoidalari haqida mulohazalarni to‘g‘rilash usuli haqida maqola” (“Maqola fi-l jihat allayati yassexxu alayxo al qavl bi axkom an-nujum”), “Musiqqa haqida katta kitob” (“Kitob ul-musiqqa al-kabir”), “Musiqqa haqida so‘z” (“Kalom fi-l musiqiy”), “Ritmlar turkumlari haqida kitob” (“Kitob ul fi ixso-il-iqo”) va b.;

5) modda xossalari va turlarini, noorganik tabiatning, hayvonlar va inson organizmining xususiyatlarini o‘rganuvchi, ya’ni tabiiy fanlar – fizika, kimyo, optika, meditsina, biologiyaga bag‘ishlangan asarlar: “Fizika usullari haqida kitob” (“Kitob fi usul ilm at-tabiat”), “Alkimyo ilmining zarurligi va uni inkor etuvchilarga raddiya haqida maqola” (“Maqola fi vujub sanoat al-kimyo va-r radd ala mubtiluho”), “Inson

a'zolari haqida risola" ("Risola fi a'zo al-insoniya"), "Hayvon a'zolari to'g'risida so'z" ("Kalom fi a'zo al-hayvon").

6) tilshunoslik, she'riyat, notqlik san'ati, xattotlikka oid asarlar: "She'r va qofiyalar haqida so'z" ("Kalom fi she'r va-l qavofi"), "Ritorika haqida kitob" ("Kitob fi-l xitoba"), "Lug'atlar haqida kitob" ("Kitob fi-l lug'at"), "Xattotlik haqida kitob" ("Kitob fi san'at al-kitobat").

7) ijtimoiy-siyosiy hayot, davlatni boshqarish masalalariga, axloq, tarbiyaga bag'ishlangan, ya'ni huquqshunoslik, etika, pedagogikaga doir asarlar: "Baxt-saodatga erishuv yo'llari haqida risola" ("Risola fi-tanbih ala asbob as-saodat"), "Shaharni boshqarish" ("As-siyosat an-madaniya"), "Urush va tinch turmush haqida kitob" ("Kitob fi maoyish va-l xurub"), "Fazilatli xulqlar" ("As-siyrat al-fazila").

Farobiyning ilmiy merosi, umuman, o'rta asr Sharqining madaniy-ma'naviy hayotidan, tabiiy-ilmiy, ijtimoiy-siyosiy masalalaridan juda boy ma'lumot beradi. Mutafakkir o'z asarlarini o'sha davrda Sharq mamlakatlarida ilmiy-adabiy til hisoblangan arab tilida yozadi. Farobiy shuningdek, arab va fors tillarida falsafiy mazmundagi she'rlar ham yozgan.

Farobiy asarlari XII–XIII asrlardayoq lotin, qadimiy yahudiy, fors tillariga, keyinchalik boshqa tillarga tarjima qilinib, dunyoga keng tarqalgan. So'nggi asrlarda ko'chirilgan nusxalari ko'p mamlakatlarning qutubxona va muassasalarida saqlanadi. Toshkentda Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida qadimgi Sharq faylasuflari asarlaridan jami 107 risolani, jumladan, Farobiyning 16 risolasini (arabcha) o'z ichiga olgan "Hakimlar risolalari to'plami" ("Majmuat rasoil al-hukamo", Qo'lyozmalar fondi, 2385-in.) bor. Bu noyob qo'lyozma Farobiy asarlarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. To'plamdagi Farobiy risolalari 1975 yili qisman o'zbek tiliga tarjima qilinib, nashr etildi.

Farobiyning tabiiy-ilmiy fanlar haqidagi qarashlari "Ilmlarning kelib chiqishi va tasnifi" asarida batafsil yoritilgan. Kitobda o'rta asrda ma'lum bo'lgan 30 dan ortiq fanning ta'rifi, ahamiyati ko'rsatib beriladi. Barcha fanlar 5 guruhga ajratiladi: 1) til haqidagi ilm (7 bo'lim – grammatika, orfografiya, she'riyat); 2) mantiq va uning bo'laklari; 3) matematika (arifmetika, geometriya, optika, astronomiya, musiqa, og'irliklar haqidagi ilm, mexanika); 4) tabiatshunoslik va metafizika (8 bo'lim – bashorat qilish, tibbiyot, alkimyo); 5) shahar haqidagi fanlar – siyosiy ilm, fiqh, kalom (etika, pedagogika).

Fanlarning bu tasnifi o'z davrida ilmiy bilimlarni ma'lum tizimga solishning mukammal shakli bo'lib, bilimlarning keyinga rivoji uchun katta ahamiyatga ega bo'ldi.

Shu narsa diqqatga sazovorki, Forobiy tabiiy va ijtimoiy fanlarni vazifasidan kelib chiqib to'g'ri farqlagan. Uning talqinicha, matematika, tabiatshunoslik, metafizika fanlari inson aqlini bilimlar bilan boyitish uchun xizmat qilsa, grammatika, mantiq, she'riyat kabi ilmlar fanlardan to'g'ri foydalanishni, bilimlarni boshqalarga to'g'ri tushuntirish, ya'ni aqliy tarbiya uchun xizmat qilgan. Siyosat, axloq, ta'lim-tarbiyaga oid bilimlar esa kishilarning jamoalarga birlashuvini, ijtimoiy hayotga tegishli qoidalarni o'rgatadi.

Farobiy insonning amaliy faoliyati uchun tabiiy fanlarning ahamiyatini yaxshi tushunadi. Bunday fanlarni u real narsalar haqidagi ilmlar deb ataydi. U yunon tabiatshunoslari Evklid, Ptolemey, Galen kitoblariga yozgan sharhlarida, o'zining geometriyaga doir kitobida antik dunyo, o'rta asr matematik g'oyalarining yirik bilimdoni sifatida maydonga chikdi, matematikaning bir qancha murakkab kategoriyalari va mavhum tushunchalarini ilmiy nuqtai nazardan hal etish yo'llarini qidirdi, xususan son haqidagi ehtimollik nazariyasi to'g'risidagi g'oyalarni boyitdi.

Farobiy "Yulduzlar haqidagi qoidalarda nima to'g'ri va nima noto'g'riligi to'g'risida" risolasida osmon jismlari bilan yerdagi hodisalar o'rtasidagi tabiiy aloqalarni, xususan bulutlar va yomg'irlar paydo bo'lishining Quyosh issiqligi ta'sirida bug'lanishga sababiy bog'liqligini yoki Oy tutilishi Yerning Quyosh bilan Oy o'rtasiga tushib qolishiga bog'liq ekanligini ko'rsatgan edi. Bu bilan u osmon jismlariga qarab "fol ochuvchilar"ni fosh qildi. Farobiy arzon metallarni qimmatbaho metallarga aylantirishga urinuvchilarni (q. Alkimyo) tanqid qilib, kimyoga tabiiy ilmlarning bir qismi sifatida qaradi. Farobiy tabiblik bilan bevosita shug'ullanmagan bo'lsa-da, nazariy tibbiyotni yaxshi bilgan. Uning tibbiy qarashlari "Inson a'zolari haqida" risolasida bayon qilingan. U inson a'zolarini, turli xil kasalliklar sababini, ularning paydo bo'lish sharoitlarini alohida-alohida o'rganishni, organizmning salomatligini tiklash uchun kerakli oziq-ovqatlarga e'tibor berishni qayd etadi. Insonning ruhiy va jismoniy holati tashqi omillar, muhit ta'siriga bog'liqligiga e'tibor beradi. Uning tibbiyot vazifasi, maqsadi haqidagi qarashlari Ibn Sinoning bu haqdagi qarashlariga katta ta'sir ko'rsatdi.

Farobiy dunyoqarashining shakllanishiga asosan Sharqning qadimgi ilg'or madaniyati an'analari, arab xalifaligiga qarshi xalq harakatlari, o'rta asr tabiiy-ilmiy tafakkur yutuqlari, Yunonistonning falsafiy merosi ta'sir ko'rsatdi. Farobiy avvalambor Aristotel ta'limotini tiklash, asoslash va ilg'or tomonlarini so'nggi ilmiy yutuqlar asosida rivojlantirishga harakat qilib, Sharq aristotelizm oqimini vujudga keltirdi. Bu oqimning uslubi, muhim masalalari, kategoriyalarini ishlab chikdi.

Farobiyning falsafiy ta'limoti mohiyat-e'tibori bilan an'anaviy ilohiyot – kalomdan tubdan farq qilib, ilmiy g'oyalar bilan yo'g'rilgandir. Farobiy falsafasiga ko'ra, olam yagona mavjudotdan iborat, yagona vujud – vujudi vojib, ya'ni azaliy vujud – birinchi sabab hamda vujudi mumkin – yaratilgan, kelib chiqqan vujudlar natijalaridan iboratdir. Alloh – azaliy vujud (vujudi vojib) hamma narsaning ibtidosi, barcha vujudlar – vujudi mumkin undan asta-sekinlik bilan pog'onama-pog'ona kelib chiqadi, buning so'nggi pog'onasi moddadir. Uning fikricha, tabiat moddaning turli shakllarining paydo bo'lishi, sabab-oqibat munosabatlari asosida, muayyan izchillik va zarurat bo'yicha kechadigan tadrijiy jarayondir. Farobiy "Masalalar mohiyati", "O'zgaruvchan narsalar haqida" risolalarida modda fazoda ham, vaqtda ham cheklanmagan, intihosiz degan fikrni ilgari suradi. Shu tarzda panteizmining Sharqdagi ko'rinishi vujudiyun ta'limotini yangi g'oyalar bilan boyitdi.

Borliqning kelib chiqishi haqida Farobiy ta'limotida – mavjudot 4 unsur – tuproq, suv, havo, olovdan tashkil topadi; osmon jismlari ham shu unsurlarning birikuvidan vujudga keladi. Moddiy jismlarning o'zaro farq qilishiga sabab, ularning ibtidosidagi unsurlarning turlicha bo'lishidir: olov – issiqlik sababi; suv – sovuqlik, namlik; tuproq – qattqlik sababi. Farobiy butun mavjudotni sabab va oqibat munosabatlari bilan bog'langan 6 daraja (sabab)ga bo'ladi: Alloh (as-sabab al-avval), osmon jinlari (as-sabab as-soniy), aql (al-aql al-faol), jon (an-nafs), shakl (as-surat), materiya (al-modda). Bulardan Alloh – vujudi vojib, ya'ni zaruriy mavjudliqdir, qolganlari esa – vujudi mumkin, ya'ni imkoniy mavjud narsalardir. Bular bir-birlari bilan sababiy bog'langan.

Farobiy uchun dunyo g'uncha bo'lib, asta-sekin o'zining rang-barang tomonlarini va bitmas-tuganmas boyliklarini tobora ko'proq namoyon qilib ochila boradi. Borliqning bunday talqini tabiiy-ilmiy

g'oyalarning yanada rivojlanishi uchun keng yo'l ochdi. Abu Ali ibn Sino va undan keyingi mutafakkirlar o'zlarining falsafiy qarashlarida shu borliq tizimi asosida ish olib bordilar.

Ilm, bilish va aql haqidagi ta'limot Forobiy asarlarida izchil va mukammal ishlangan. Ilm olish masalasiga u inson mohiyatini tushuntirib berishning tarkibiy qismi sifatida qaradi.

Farobiy fikricha, insonning bilishini, ruhiy qobiliyatlarini miya boshqaradi, yurak esa barcha a'zolari hayot uchun zarur bo'lgan qon bilan ta'minlovchi markazdir, barcha ruhiy "quvvatlar", jumladan bilish qobiliyati muayyan a'zoga bog'liq.

Farobiy "Ilm va san'atning fazilatlarini" risolasida tabiatni bilishning cheksizligini, bilim bilmaslikdan bilishga, sababiyatni bilishdan oqibatni bilishga, sifatlardan aksidensiya (al-oraz)dan substansiya – mohiyat (javhar)ga qarab borishini ilmning borgan sari ortib, chuqurlashib borishini ta'kidlaydi.

Insonning ibtidosida, avvalo "oziqlantiruvchi quvvat" paydo bo'lib, uning yordamida inson ovqatlanadi. Shundan so'ng "tashqi quvvat", ya'ni bevosita tashqi ta'sir natijasida sezgi organlari orqali vujudga keluvchi "quvvat"lar – 5 turlidir: teri-badan sezgisi; ta'm bilish sezgisi; hid bilish sezgisi; eshitish sezgisi; ko'rish sezgisi. Bularning hammasini Farobiy "hissiyot quvvati" ("quvvai hissiyya") deb atab, hissiy bilish qismlari sifatida qaraydi. "Ichki quvvat"ga esda olib qolish, xayol (xotira, tasavvur), his-tuyg'u, nutq (fikrlash) "quvvat"lari kiradi. "Ichki quvvat"da Farobiy aqliy bilish bosqichini nazarda tutadi. Ilmni egallash shu quvvatlar orqali amalga oshiriladi.

Farobiy bilish jarayoni har 2 bosqichga bog'liqligini, aqliy bilish hissiy bilishsiz vujudga kelmasligini alohida ta'kidlaydi.

Farobiy "Aql ma'nolari haqida" risolasida aql masalasini chuqur talqin qiladi. U aql bir tomondan, ruhiy jarayon, ikkinchi tomondan, tashqi ta'sir – ta'lim-tarbiyaning natijasi ekanligini uqdiradi. Farobiy fikricha, aql faqat insongagina xos bo'lgan tug'ma quvvat – ruhiy kuch bilan bog'liq.

Farobiyning aql, umuman bilish haqidagi ta'limotida mantiq (logika) ilmi muhim o'rin tutadi. "Mantiq san'ati kishiga shunday qonunlar haqida ma'lumot beradiki, – deb yozgan edi u, – bu qonunlar vositasida aql chiniqadi, inson sog'lom fikr yuritishga o'rganadi". Farobiy mantiq ilmi bilan grammatika o'rtasidagi mushtaraklikni qayd etadi: mantiqning aqlga munosabati grammatikaning tilga munosabati

kabidir. Grammatika odamlar nutqini tarbiyalagani kabi, mantiq ilmi ham tafakkurni haqiqiy yo'ldan olib borish uchun aqlni to'g'rilab turadi.

Farobiy logikasi musulmon Sharqidagi so'nggi mantiqqa oid fikrlarning rivojiga katta turtki berdi.

Farobiyning bilish, mantiq, aql haqidagi fikrlari uning inson haqidagi ta'limoti uchun xizmat qiladi, unga bo'ysundirilgandir. Aqlga ega bo'lish, bilimli, mantiqli bo'lish bilan chegaralanmay, u ma'lum axloqiy prinsiplarga, axloqiy madaniyatga egalik bilan yakunlanishi kerak.

Farobiy aqli inson haqida gapirib bunday yozadi: "Aqli deb shunday kishilarga aytiladiki, ular fazilatli, o'tkir mulohazali, foydali ishlarga berilgan, zarur narsalarni kashf va ixtiro etishga zo'r iste'dodga ega, yomon ishlardan o'zini chetga olib yuradilar. Bunday kishilarni oqil deyдилar. Yomon ishlarni o'ylab topish uchun zehn-idrokka ega bo'lganlarni aqli deb bo'lmaydi, ularni ayyor, aldoqchi degan nomlar bilan atamoq lozim".

Farobiy o'rta asrlar sharoitida birinchi bo'lib jamiyatning kelib chiqishi, maqsad va vazifalari haqida izchil ta'limot yaratdi. Bu ta'limotda ijtimoiy hayotning ko'p masalalari – davlatni boshqarish, ta'lim-tarbiya, axloq, ma'rifat, diniy e'tiqod, urush va yarash, mehnat va boshqalar qamrab olingan.

Farobiy "Fozil shahar aholisining maslagi" risolasida jamiyat ("inson jamoasi")ning kelib chiqishi haqida bunday yozadi: "Har bir inson tabiatan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishmoq uchun ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi, u bir o'zi bunday narsalarni qo'lga kiritmaydi, ularga ega bo'lish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug'iladi... Bunday jamoa a'zolarining faoliyati bir butun holda, ularning har biriga yashash va yetuklikka erishuv uchun zarur bo'lgan narsalarni yetkazib beradi. Shuning uchun inson shaxslari ko'paydilar va yerning aholi yashaydigan qismiga o'mashdilar, natijada inson jamoasi vujudga keldi".

Farobiy shaharni ijtimoiy uyushishning yetuk shakli, insoniyat kamolotga erishishining zaruriy vositasi, deb hisoblaydi. Butun insonlarni o'zaro hamkorlikka, xalqlarni tinchlikka chaqiradi, dunyoda yagona inson jamoasini tuzish haqida orzu qiladi. mutafakkir inson qadr-qimmatini kamsituvchi jamiyatga qarshi chiqadi. "Davlat arbobining hikmatlari" risolasida esa u doimiy urushlar va bosqinchilikka asoslanuvchi jamiyatni adolatsiz, johil jamiyat sifatida qoralaydi.

Farobiy o'zining fozil jamoasida odamlarni turli belgilarga qarab guruhlarga bo'ladi. Kishilarning diniy mazhabiga, millatiga, irqiga qarab emas, balki tabiiy xususiyatlariga, qobiliyatlariga, avvalo aqliy iqtidoriga hamda ilmlarni o'rganish, hayotiy tajriba to'plash jarayonida orttirgan bilim va ko'nikmalariga katta ahamiyat beradi. Itoatkorlikka da'vat etuvchi ta'limotlarni keskin qoralaydi.

Farobiy "Baxt-saodatga erishuv yo'llari haqida risola", "Baxt-saodatga erishuv haqida risola" asarlarida o'zining orzu qilgan fozil jamiyatini yana ham yorqin tasvirlaydi. "Davlatning vazifasi insonlarni baxt-saodatga olib borishdir, – deb yozadi u, – bu esa ilm va yaxshi axloq yordamida qo'lga kiritiladi". Farobiy davlatni yetuk shaxs (monarxiya), yetuk xislatlarga ega bo'lgan bir necha shaxslar (aristokratiya) va saylangan shaxslar (demokratiya) yordamida boshqarish shakllarini qayd etadi.

Farobiy jamiyat o'z rivojida yetuklikka tomon intilishi, shuning uchun kurash olib borishi va nihoyat fozil jamiyat, fozil shahar darajasiga ko'tarilishi haqida fikr yuritadi.

U shunday yozadi: "Fozil jamiyat va fozil shahar (yoki mamlakat) shunday bo'ladiki, shu mamlakatning aholisidan bo'lgan har bir odam kasb-hunar bilan shug'ullanadi. Odamlar chin ma'nosi bilan ozod bo'ladilar... Ular orasida turli yaxshi odatlar, zavq-lazzatlar paydo bo'ladi". Farobiy bunday fozil jamoani boshqaruvchi podshoh, rahbarlarga ham ma'lum talablar qo'yadi. U xalq haqida doimo g'amxo'rlik qilishi, boshqalar manfaatini o'z manfaatidan ustun qo'ya bilishi zarur. Bunday jamoani idora etuvchi yoki idora etuvchilar guruhi o'zlarida muhim olti xislatni ifodalashlari kerak, ya'ni adolatli, dono bo'lishi, qonunlarga rioya etishi va qonunlar yarata olishi, kelgusini oldindan ko'ra bilishi, boshqalarga g'amxo'r bo'lishi kerak.

Farobiyning fozil jamoa haqidagi ta'limoti, uning komil inson haqidagi fikrlari bilan uzviy bog'lanib ketadi. Fozil jamoada komil inson xislatlari vujudga keladi. Masalan, axloq-odobli yetuk inson o'n ikki fazilatga ega bo'lmog'i lozim. Bu fazilatlar insonlarning o'zaro munosabatlari mustahkamlanib, yaxshilik tomon yo'nalishida vujudga kela boradi. Farobiyning fozil jamoa va komil inson haqidagi ta'limotlari so'nggi olim-mutafakkirlarga katta ta'sir ko'rsatdi.

Umuman olganda Farobiyning fozil jamiyati, komil insoni baxt-saodat, o'zaro yordam, dono boshliq, tenglik haqidagi fikrlari o'z davri uchun xayoliydir. Lekin insonni ma'naviy ozod etishga, uning

imkoniyatlarini ochishga, gumanistik yo'nalishni asoslashga qaratilgan bu ta'limot ilg'or ijtimoiy tafakkur taraqqiyotiga buyuk hissa bo'lib qo'shildi. Umumbashariy intilishlarni ifodaladi. Uning ijtimoiy g'oyalari keyinchalik so'nggi mutafakkirlar: Abu Rayhon Beruniy, ibn Sino, ibn Rushd, Baxmanyor, Nizomiy, Sa'diy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Bedil, Iqbol, Ahmad Donish va boshqalar ijodida rivojlantirildi.

Farobiy "Musiqqa haqida katta kitob" degan ko'p jildli asari bilan o'rta asrning yirik musiqashunosi sifatida ham mashhur bo'ldi. U musiqqa ilmini nazariy, amaliy tarmoqlarga, kuylarning ichki tuzilishi, qonuniyatlarini hisobga olib ta'rif va ilmi iqoga ajratadi.

Farobiy musiqqa nazariyasida tovushlar vujudga kelishining tabiiy-ilmiiy ta'rifini beribgina qolmay, kuylar garmoniyasining matematik prinsiplarini ochadi, turli jadvallar, geometriya qoidalari asosida ko'plab murakkab chizmalar keltiradi. U Sharq musiqasining ritmik asosini dalillar bilan sharhlab beradi. U ritmlarni tashkil etgan zarb birliklari bo'lmish naqralar, ularning birikmasidan hosil etiladigan ruknlarning turli xillari asosida yaratiladigan ritm o'lchovlari va turlarini yoritib bergan.

"Musiqqa haqida katta kitob"da faqat musiqqa nazariyasi va tarixi bayon etilmay, Sharqda ma'lum bo'lgan rubob, tanbur, nog'ora, ud, qonun, nay kabi musiqqa asboblari hamda ularda kuy ijro etish qoidalari tafsiloti ham berilgan. Farobiyning o'zi mohir sozanda, bastakor, manbalarda yangi musiqqa asbobini ixtiro etganligi, unda nihoyatda ta'sirchan kuylar yaratgani qayd etiladi. Farobiy musiqqaga inson axloqini tarbiyalovchi, sihat-salomatligini mustahkamlovchi vosita deb qaragan. Uning musiqqa sohasida qoldirgan merosi musiqqa madaniyati tarixida olamshumul ahamiyatga ega.

Farobiy o'z davridayoq buyuk olim sifatida mashhur bo'lgan. Sharq xalqlarida u haqda turli hikoya, rivoyatlar vujudga kelgan. O'rta asr olimlaridan ibn Xallikon, ibn al-Qiftiy, ibn Abi Usabi'a, Bayhaqiylar o'z asarlarida Farobiy ijodini o'rganib, uning g'oyalarini rivojlantirganlar. Xususan, ibn Rushd Farobiy asarlarini o'rganibgina qolmay, ularga sharhlar ham ("Sillogizmga nisbatan al-Farobiyning fikri", "Abu Nasring mantiqqa doir asarida ifodalangan fikring bayoni" "Al-Farobiy, xususan uning "Organon" izohlariga turli sharhlari" va b.) yozdi. Averroizm nomi bilan mashhur bo'lgan uning falsafiy ta'limotining shakllanishi dastlab Farobiy va ibn Sino faoliyati bilan bog'liq. Averroizm ilmiy tendensiyalarni ifodalovchi ilg'or

yo'nalish sifatida keng yoyilgan va Uyg'onish davrining ko'p ilg'or mutafakkirlari dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatgan.

Taraqqiyparvar insoniyat Farobiy ijodiga hurmat bilan qarab, uning merosini chuqur o'rganadi. Ovro'po olimlaridan B. M. Shtrenshneyder, Karra de Vo, T. U. Buur, R. Xammond, R. de Erlanje, F. Deteritsi, G. Farmer, N. Rishar, G. Ley, Sharq olimlaridan Nafisiy, Umar Farrux, Turker, M. Maxdi va boshqalar Farobiy merosini o'rganishga muayyan hissa qo'shdilar.

O'rta Osiyo buyuk qomusiy olimi Beruniyning tibbiyotga qo'shilgan hissasi

Xorazmlik ulug' alloma – **abu Rayhon Beruniy** ota-onasidan juda yosh yetim qolgan va Iroqiylar xonadonida tarbiyalangan. Iroqiylarning oxirgi vakili Xorazmshoh, Abu Abdulloh Muhammad ibn Ahmad ibn Iroq hisoblanadi. Xorazmshohning jiyani-amakisining o'g'li Abu Nasr Mansur ibn Iroq Beruniyning ustoz edi. Beruniy juda yoshligidan ilm va fanga qiziqadi. U sevganfanlar-astronomiya, matematika, geodeziya, geografiyava mineralogiya edi. U o'zining „Geodeziya“ asarida 990-yil Kat shahrining geografik kengligini aniqlaganini yozadi. Ma'lumki, geografik kenglikni aniqlash uchun geografiya, matematika va astronomiyadan yetarlicha bilimga ega bo'lish lozim. 995-yil Katni, Xorazmning ikkinchi poytaxti, Gurganj (Urganch)ning amiri Ma'mun ibn Muhammad bosib oladi. Beruniy Iroqiylar xonadoniga mansubligi uchun Ma'munning g'azabidan qochib, Ray shahriga (hozirgi Tehron yaqinida) keladi. U Raydamashhurolim-matematikvaastronom al-Xo'jandiy, tabib va faylasuf ar-Roziylar bilan tanishadi. Beruniy Rayda o'zining „Al-Faxriy sekstanti“ risolasini yozadi. 997-yil Beruniy Katga qaytdi. Bu davrda Xorazmda o'zgarishlar bo'lib, Ma'mun vafot etib, uning o'miga Ali ibn Ma'mun taxtga chiqqan edi. 998-yil Beruniy Jurjonga keldi. U Jurjonda 1004-yilgacha yashaydi. O'zining o'n beshga yaqin asarini shu yerda yaratdi. Jumladan, olimning „Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar“ asari 1000-yil atrofida shu yerda yozilgan. 1004-yilning bahorida Beruniy Xorazmga qaytdi. Bu vaqtda Xorazmning poytaxti Gurganj edi. Gurganjda u Oy tutilishini kuzatdi. Saroyda al-Masihiy, tabib al-Hammar, Ibn Iroq va boshqalar ishlar edilar. 1005-yil bahorida buxorolik mashhur tabib Abu Ali Ibn Sino ham Gurganjga keladi. Gurganjda Beruniy matematika, astronomiya bilan bir

qatorida fizika va mineralogiyaning ba'zi masalalari bilan shug'ullandi. Minerallarni aniqlash, ularni tizimga solishda solishtirma og'irliklardan foydalanish g'oyasi ham mana shu yerda tug'ildi. 1017-yil yozida Mahmud G'aznaviyning buyrug'iga ko'ra Beruniy asir sifatida G'aznaga olib ketildi. U yerda og'ir sharoitda yashadi. 1019-yildan keyin ilmiy ish bilan shug'ullanish sharoitiga erishdi. 1022-1024-yillarda Mahmud Hindistonga qilgan yurushida Beruniyni o'zi bilan olib ketdi. Safarda ham Beruniy ilm bilan shug'ullandi. U Panjobdagi Nandna qal'asi yonida yer shari meridianini bir gradusining uzunligini o'lchadi va u 110,895 km. ekanini aniqladi. Bu ma'lumot hozirgi zamon o'lchashlari natijasi - 111,1 km bilan taqqoslansa, Beruniy o'lchashlarining aniqligi qay darajada ekani ko'rinadi.

U Hindistonda bo'lajak asari „Hindiston tarixi“ uchun ma'lumot yig'di va uni 1030-yil yozib tugatdi. O'sha yili Mahmud vafot etdi va uning o'rniga o'g'li Mas'ud taxtga chiqdi. Mas'ud Beruniyga ko'p iltifotlar ko'rsatdi. Shu sababli, Beruniy o'zining shoh asarini Mas'udga bag'ishlab „Qonuni Mas'udiy“ deb atadi. Bu asar asosan astronomiyaga oid bo'lsa ham Beruniyning matematikaga oid, ya'ni trigonometriya va sferik trigonometriyada qilgan anchagina kashfiyotlari shu asarda bayon etilgan. Beruniyning matematikaga va fanning boshqa sohalariga qo'shgan hissasini yozib qoldirgan 100 dan ortiq asaridan ham ko'rish mumkin. Ulardan eng yiriklari- „Hindiston“, „Yodgorliklar“, „Qonuni Mas'udiy“, „Geodeziya“, „Mineralogiya“ va „Astronomiya“. Qolganlarini quyidagicha taqsimlash mumkin: matematikaga doirlari- 22 ta; astronomik asboblari haqida- 10 ta; astrologiklari- 21 ta; turli fanlar (fizika, mineralogiya, adabiyot, tarix va boshqalar) - 38 ta; turli tillardan tarjima asarlar- 21 ta. Beruniyning bu asarlaridan atigi 30 ga yaqini bizning kunlarga yetib kelgan. Beruniy yoshligidayoq ko'p vaqtini turli kuzatishlar bilan o'tkazgan. U bolaligida astronomik asbob yasagan. Xorazmning turli joylari koordinatalarini aniqlash bilan shug'ullangan va 995-996-yillarda Kat shahrida diametri 15 ziro' (Ziro'- qadimgi o'lchov birligi, 49 santimetr chamasida) bo'lgan doira va boshqa asboblari bilan astronomik o'lchash ishlarini olib borgan. Beruniyning 152 asari ma'lum bo'lib, bizgacha uning faqat 30 tasi yetib kelgan. Jami asarlarining 70 tasi astronomiyaga, 20 tasi matematikaga, 12 tasi geografiya va geodeziyaga, 4 tasi mineralogiyaga, 1 tasi fizikaga, 1 tasi dorishunoslikka, 15 tasi tarix va etnografiyaga, 4 tasi falsafaga, 18 tasi adabiyotga bag'ishlangan. U 50 yoshida qadimiy sanskrit tilini

o'rgandi, bundan tashqari, fors, arab, yahudiy, grek tillarini ham bilar edi.

Beruniyning boy ilmiy merosi hali to'la o'rganilmagan. Beruniy yirik olim Abu Nosir ibn Iroqdan Evklid geometriyasi, Ptolemeyning astronomik ta'limotlari bo'yicha dars olgan. 995-yilgacha u astronomiya, geografiya, geodeziya analiy masalalarini hal etish bilan birga Yer va osmon globusini yasadi hamda astronomiyaga oid bir necha kitoblar yozdi. Olimning ana shunday asarlaridan biri „Geodeziya“ 1025-yilda yozib tugatilgan. Bu asar „shaharlar orasidagi masofalarni aniqlash uchun joylarning chegaralarini belgilash“ga doir. Kitobning 4-bobi oxirida Beruniy Yer aylanasi kattaligini o'lchash haqida fikr yuritgan. Qadimdan insonlar Yerning shakli va kattaligini bilishga qiziqqanlar va turli xalqlar Yer shaklini turlicha tasavvur qilishgan. Miloddan avval o'tgan Pifagor, Arastu, Arximed, Eratosfen kabi buyuk olimlar Yer dumaloq va shar shaklida degan fikrni aytganlar. Jumladan, miloddan avvalgi 250-yilda iskandariyalik olim Eratosfen Yer shar shaklida deb, uning o'lchamlarini quyidagicha aniqlagan. Iskandariya bilan Siyenya (hozirgi Asvon) shaharlari orasidagi masofani karvonlarning yurish muddati bilan o'lchaydi, keyin bu qiymatni ikki shahar kengligining ayirmasiga bo'ladi va Yer radiusini 6840 kilometr deb chiqaradi. Bu gradus meridian yoyining uzunligi esa 119,444 bo'ladi yoki meridian yoyining uzunligi 70 121 ga tengligini aniqlab, bu yoy meridian aylanasi uzunligining 1/50 qismi ekanligini hisoblagan. Yer meridian aylanasi uzunligi 39500 kilometrga yaqin bo'lsa kerak, degan fikrga kelgan. Eratosfendan so'ng Misr, Xitoy va yunon olimlaridan bir qanchasi Eratosfen o'lchagan usul bilan Yerning kattaligini aniqlaganlar. O'rta asrlarda Yerning hajmini aniqlashda yurtimizdan yetishib chiqqan olimlarning xizmatlari katta bo'lgan. Muso Muhammad al-Xorazmiy bir gradus meridian yoyning uzunligi 111,8 kilometrga tengligini isbotlab bergan.

Fors tilida yozilgan „Kitob al-Tafhim“da Beruniy tomonidan keltirilgan Oyning turli xil fazalari Bag'dodda tashkil topgan „Donishmandlik uyi“ nomli o'sha davrning fanlar akademiyasida O'rta Osiyolik olimlardan Xorazmiy, Farg'oniy, Habash Xasib, Marvaridiy kabi olimlar turli sohalarda ish olib borganlar. Beruniy ham shu «Donishmandlik uyi»ning a'zosi bo'lib, u yerda 7 yil ishlagan. Uning yozishicha, xalifa Ma'mun buyrug'iga binoan «Donishmandlik uyi»ning olimlari ikki guruhga bo'linib, Iroqning Mosul shahri g'arbidagi Sanjar

sahrosida gradus o'lchash usuli asosida Yer kattaligini aniqlashga kirishishgan, bunda Xolid al-Marvaridiy bir guruhga, Abu ibn Iso as Asturlobiy ikkinchi guruhga rahbarlik qilgan. Har qaysi guruh o'zi o'lchab topgan natijalar bo'yicha bir gradus meridian yoyning uzunligini hisoblagan. Birinchi guruhdagilarning hisoblashicha, bir gradus meridian yoyning uzunligi 111,815 kilometrغا teng chiqqan, ikkinchi guruh topgan qiymat 1315 metr kam bo'lgan. Beruniy natijalar o'rtasidagi bu tafovutning sababi ikki xil o'lchashda, deydi va o'zi bu natijalarni tekshirib ko'rishga qiziqib, gradus o'lchash ishlarini olib bormoqchi bo'ladi. Buning uchun u Dehiston dashtini (Kaspiy dengizining janubi-sharqiy qismi) tanlagan, lekin yordamchisi va yetarli mablag'i yo'qligi uchun bu ishni amalga oshira olmagan. Yer o'lchamini gradus o'lchovi usuli bilan aniqlash uchun ma'lum kenglikda tekis joy kerak bo'ladi va bu yerda bir necha o'n kilometr aniq o'lchanishi lozim. Bu ish ko'p vaqt, katta mablag' va puxta tayyorgarlik talab qilardi. Bu haqda Beruniy: „Yer aylanasi uzunligini sahroni kezib yurmasdan quyidagicha aniqlash mumkin. Buning uchun dengiz sohilidagi yoki tekis joyda qad ko'tarib turgan baland toqqa ko'tarilib quyosh chiqishi yoki botishi oldidan quyosh gardishining yarmi ufq orasida bo'lgan vaqtda doirali armillyar asbob bilan uning pasayish burchagi o'lchanadi“ deydi. Ufq pasayishini o'lchash usulini chizma va formulalar yordamida tushuntiradi. Bunda, tog' tepasida quyosh chiqishi yoki botishiga qarab ko'rish nurining tog' tepasidan o'tgan gorizonta chiziq bilan hosil qilgan burchak o'lchanadi.

Abu Rayhon Beruniy Yerning kattaligini o'lchashda yangi usul qo'llab, bir gradus meridian yoyning uzunligi 111,16 kilometr ekanligini hisoblab chiqargan. Beruniy Yerning radiusini o'sha davr uchun aniq o'lchab bergan. U Yerning meridian aylanasing uzunligini 40183 kilometr ekanligini hisoblab chiqargan. Sulton Mahmud G'aznaviy Hindistonga qilgan safarining birida Beruniyni ham birga olib ketadi, yo'lda sharqiy Pokistonning Mo'ltan shahrida vaqtincha istiqomat qilishga to'g'ri keladi. U o'zga yurtda bo'lishiga qaramay, fursatdan foydalangan holda Mo'ltondan 400 kilometr g'arbdagi Nandna qo'rg'onida Yer kurrasi o'lchamini aniqlashga kirishadi, avval shu joyning geografik kengligini o'lchab 320001 ga teng ekanligini aniqlaydi. So'ngra ufqning pasayish burchagini o'lchaydi. Bu haqda olimning o'zi quyidagicha yozadi: „Hindiston yeridagi Nandna qo'rg'onida istiqomat qilishimga to'g'ri keldi. Qo'rg'onning g'arb

tomonida baland tog', janubiy tomonida esa keng sahrani ko'rdim va shu on (ufq pasayishini o'lchash usulini) sinab ko'rishga kirishdim. Tog' tepasidan turib yerning lojuvard rangdagi osmon bilan tutashganini yaqqol ko'rdim. Qarash chizig'i vertikalga perpendikulyar bo'lgan chiziqdan 00 341 pasaydi. Perpendikulyar bo'lgan tog' balandligini o'lchadim, u shu yerda qo'llanadigan o'lchovda 652,055 cho'zim (gaz)ga teng keldi.

Beruniy o'lchab topgan qiymatlar bo'yicha o'ziga xos usul bilan Yer kurrasi radiusining uzunligi 12803337,036 gazga teng ekanligini hisoblab chiqardi. Agar bir gaz 0,4933 metr ekanligini e'tiborga olsak, Yer kurrasi radiusi uzunligi, Beruniy hisobicha, 6315,886 kilometr bo'ladi. Bu raqam hozirgi vaqt-da olingan qiymatdan juda kam farq qiladi, ya'ni xatolik radius uzunligining 0,9 foizini tashkil etadi. So'ngra Beruniy shu 320 001 kenglikdagi bir gradus meridian yoyning uzunligi 223550,329 gaz yoki 110,277 kilometr ekanini hisoblab chiqadi. Bu raqamni hozirgi davrda aniqlangan bir gradus yoyning qiymati 110,885 kilometr bilan taqqoslasak, bundan ming yil ilgari Beruniy bir gradus yoy uzunligini hisoblashda atigi 618 metr xato qilganligi ma'lum bo'ladi. Yer aylanasining uzunligini aniqlash, Beruniy aytganidek, sahrolarni kezib 10 yoy uzunligini aniqlashga nisbatan aniq va qulay. Shu bois, u trigonometrik usullardan foydalanib, tog' balandligini o'lchashda avvalgi astronomlardan ham aniqroq natijaga erishgan. Yer aylanasining uzunligini topish haqida Beruniy bunday deydi: „Yer aylanasining uzunligini topish uchun hamma hollarda ham shu topilgan topilmani, ya'ni radiusni ikkilantirib 22 ga ko'paytir, hosil bo'lgan ko'paytmani 7 ga bo'l, shunda sen o'lchagan birliklarda Yer aylanasining uzunligi kelib chiqadi“.

Beruniy aytgan amallarni bajarganda $l=2pR$ ni aylana uzunligini hisoblash mumkin. Bunda $22/7=3,14\dots$ ni ifodalaydi. Shunday qilib, Beruniy shaxsan o'zi bir qancha shaharlarning geografik kengliklarini hisobladi. Masalan, G'aznaning kengligi 330 351, Kandaniki 330 551, Dumpurniki 340 201. Uning hisoblashiga ko'ra, Buxoro shahrining kengligi 390 201 deb topilgan. Hozirgi kunda bu qiymat 390 461 dir. Demak, bu Beruniy hisobidan faqat 00 261ga farq qiladi. Xullas, buyuk bobomiz Abu Rayhon Beruniyning ilmiy va madaniy merosini o'rganish, uni o'quvchi va talabalarga yetkazish azaliy qadriyatlarimiz sirasiga kiradi. Abu Rayxon Muhammad ibn Ahmad Beruniy o'rta asrlarning buyuk qomusiy olimlaridan edi. Uning buyukligi o'sha

davming deyarli barcha fanlariga qo'shgan betakror ilmiy merosida namoyon bo'ladi. Beruniyning olimlik salohiyatiga mashhur sharqshunos olim I.Yu.Krachkovskiy „uning qiziqqon ilm sohalaridan ko'ra qiziqmagan sohalarini sanab o'tish osondir“ deb baho bergan edi. G'arb tadqiqodchilaridan M.Meyeroxoff esa „Beruniy musulmon fanini namoyish etuvchi qomusiy olimlarning eng mashhuri bo'lishi kerak“ degan fikrni bildiradi.

O'rta asming buyuk qomusiy olimi Abu Rayxon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy Xorazmning qadimgi poytaxti Kot shahrida tug'ildi va yoshligidanoq ilm-fanga qiziqishi ortib bordi. U o'z zamonasining qator fanlari: astronomiya, fizika, matematika, geogeziya, geologiya, minerologiya, tarix, tibbiyot kabilarni chuqur o'rgandi.

Beruniy 100 dan ortiq kitoblarni yozib bizga meros qoldirgan. Shulardan 30 ga yaqini bizgacha yetib kelgan. Jumladan, «Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar», «Xorazmning mashhur kishilari», «Geodeziya», «Munajjimlik san'atining boshlang'ich tushunchalari», «Hindiston», kitoblaridir. Beruniy o'z asarlari ro'yxatini tuzgandan keyin ikkita muhim kitobni yozgan. Bulardan biri «Minerologiya»dir. Bu risola o'z zamonasining tengi yo'q asari hisoblangan.

Beruniyning oxirgi asari - «Dorivor o'simliklar haqidagi kitob»ining qo'lyozmasi XX asming 30-yillarida Turkiyada topildi. Asar «Saydana» nomi bilan mashhur. Bu asarda Beruniy Sharq, ayniqsa Markaziy Osiyoda o'sadigan dorivor o'simliklarning to'la tavsifini bergan. Jumladan «Saydana» asarida 1116 tur dorivorni tavsiflaydi. Shundan 750 turi o'simliklardan, 101 turi hayvonlardan, qolgan 255 turi minerallardandir. «Saydana» asarining asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, unda Abu Rayxon Beruniy dorishunoslik o'zi alohida fan bo'lishligini ta'kidlab, shu bilan farmokologiya fanini asoslaydi.

Qadimgi Sharq an'anaviy tibbiyotida falsafiy kontseptsiyalarning ahamiyati. Akupunktura nuqta haqida tushuncha

Chjen-szyu-terapiya usulining nomi xitoy tilida quyidagini bildiradi: "chjen'-ignasanchish va "szyu"-kuydirish. Hozirgi vaqtda uning dunyoga tarqalgan ovro'polik nomi -akupunktura (lotin tilidan: acus-igna, punctio-sanchish). Chjen-szyu usulining asl ma'nosishundan iboratki, u tananing ma'lum nuqtalariga davo maqsadida maxsus ignalar vatutatilgan shuvoq yordamida ta'sir

etishdir. Qadimgi Sharq amaliy tibbiyoti bo'yicha kasallik kelib chiqishida va kasallikni davolashda falsafiy konsepsiyalarning ahamiyati katta. Xitoy tibbiyoti dunyoqarashining asosida ikki qarama-qarshilik (in'-yan) haqidagi ta'limot yotadi (1-rasm). In' va yan bir-biri bilan kurashgan holda bir-birini chegaralaydi. In' ichki, yan tashqi qo'zg'alishni chaqiradi. Ular qarshi kurashib bir-birini siqib chiqaradi.

Doimiy kurash va bir-birini siqib chiqarishga intilish - o'zgargan kuch harakati narsalarini rivojlanishidir. Qutb kuchlaridek ular bir-biriga bog'lik va ma'lum bir sharoitda biri-biriga o'tishi mumkin.

Qadimgi olimlar In va Yan asosiy xususiyatlarini suv va olov bilan belgilar edi. Boshqacha qilib aytganda, o'z xususiyatiga ko'ra In' suvga o'xshash, yani sovuq, pastga yo'nalgan, xira va h.k. alomatlar bilan tavsiflanadi; Yanning asosiy xususiyatlari olov xususiyatlariga o'xshash - issiq, yuqoriga yo'nalgan, yorug' va h.k. Qadimdan insonlar tabiat tsiklik ketma-ketligiga, bir-biri bilan chambarchas bog'liqligiga e'tibor berishgan: Tun va Kun, Tong va Shorn, Qish va Yoz, Sovuq, va Issiq. Insonda nafas olmoq va nafas chiqarmoq, sistola va diastola va hakazo. Tabiat muassasi asosida in' - passiv va yan-aktiv tsiklik ketma-ketligi yotadi deb hisoblanadi, har bir tsikl esa tugalish holidagi ketma-ketlik almanishidan iborat (bahor, tong) maksimal aktivlik (kun, yoz) kuchsizlik (kuz, shorn), minimal aktivlik (qish, tun). Qadimgi Sharq olimlari (donolari) dunyoni 5 katta kategoriya turkumiga bo'lishdi - daraxt, olov, metall, suv, yer. Daraxt - o'sish belgisi, tug'ilish belgisi, olov - maksimal aktivlik (yan kuchining aktivligini maksimal ko'rinishi), metall - boshlanayotgan tushkunlik belgisi ("yan"dan "in"ga), suv - minimal aktivlik belgisi (in' passivlik kuchi), yer - butun dunyodagi o'zgarishlarning markazi va tsiklik o'qi. Teoriyaning yakuniy ko'rinishi o'zaro bog'liq bo'lgan yaratiluvchi (rivojchi) va destruktiv 5 element ko'rinishidadir. Bu elementlar - daraxt, olov, yer, metall, suv. 5 element teoriyasining 2 asosiy xususiyati - yaratilish va yemirilishga asoslangan va tirik organizm bilan tabiat qonunlarini bir - binga bog'liqligini o'rnatish uchun xizmat qiladi.

Asboblar - ta'sirlovchi sifatida o'simlik va mineral moddalar, akupunktura ignalari, elektropunktura, issiqlik, sovuqlik, mexanik, fizik, dori-darmonlar va boshqalar qo'llanilishi mumkin. Qadim-qadimdan ta'sirlovchi sifatida akupunktura ignalari qo'llanilgan.

Ignalar quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi lozim: elastik, egiluvchan, zanglamasli. Shuning uchun ignalar po'latdan, kumushdan, oltindan tayyorlanadi. Zanglamaydigan yuqon sifatli po'lat (nixrom)dan tayyorlangan ignalar, yuqori egiluvchanligi va kam oksidlanishi bilan ajralib turadi.

Kumush va oltin yumshoqligi tufayli ignalar ularning qotishmalardan: kumushdan 80%, kumushli, oltindan esa - 75% oltin, 13% kumush va 12% misli ignalar tayyorlangan. Bunday qotishma ignalar kiritilishi uchun zarur elastiklikka ega bo'lgan.

Ignalar quyidagi qismlardan tashkil topadi: dastasi, asosi, negizi va uchi. Igna dastasi sanchish, kiritish uchun, aylantirish va chiqarib olishga qulay bo'lishi zarur. Dasta spiralsimon o'ralgan va oxiri kichkina halqa bilan tugallangan (elektropunktura apparatining simini ulashga mo'ljallangan) bo'lib, qotishmadan tayyorlangan. Ba'zi ignalar dastasining uchi ozroq chuqurcha bo'lib, u yerga cho'g'langan modda quyiladi ("qaynoq ignalar"). Dasta spiralsimon bo'lmasdan, balki dumaloq metall naycha ko'rinishida ham bo'lishi mumkin. Dasta negizdan sinib qolishi xavfi tufayli, dasta va negiz bir-biriga bog'lanmasdan, balki bir butun metall simdan tayyorlanadi. To'qimalarni shikastlantirmaslik va og'riq hissini chaqirmaslik uchun igna uchi o'tmas bo'lishi shart. Har xil chuqurlikdagi topografik nuqtalarga ta'sir etish sababli ignalar ma'lum chuqurlikka kiritiladi. Shuning uchun har xil uzunlikdagi ignalar bor. Bular 1,5 sm, 3 sm, 8 sm, 10 sm va 12-15 sm uzunlikda bo'ladi. Uzoq vaqt to'qimalarda ignalami 24, 48, 72 soat va undan ko'p vaqt qoldirish uchun Chju-Lyan' taklif etgan alohida T-simon ignalar qo'llanib, teriga leykoplastir yordamida yopishtirilib qo'yiladi. Yana soch tolasiga o'xshash ichida kanali bor (diametri 0,45 mm) ignalar borki, shu kanallar orqali dori vositalari kiritilishi mumkin.

Ignalarni sterillash - ignalar distillangan suvda 30 daqiqa davomida qaynatilib, so'ngra spirt bilan artiladi va shisha probirkalarda saqlanadi. Sterilizatsiya qilishdan avval ignalar vodoprovod suvida yuviladi, so'ngra 15 daqiqa mobaynida vodorod peroksidi va yuvish eritmasidan tashkil topgan 50% li eritmada saqlanadi, keyin dokali tampon bilan artiladi. Ignalami tozalashda tish poroshogi, tish pastasi yoki sodadan foydalaniladi. IRT o'tkazilishida albatta aseptika qoidalariga qat'iy rioya etilishi lozim.

Igna kiritiladigan joy terisi dezinfeksiyalanadi, vrach muolajani o'tkazishdan oldin qo'lini va ishlatiladigan asbob va materiallarni (ignalar, pinsetlar, paxta tamponlari, doka salfetkalar) dezinfeksiya qilishi lozim.

Ignalarni sanchish usullari

A - vertikal (teri yuzasiga nisbatan perpendikulyar, burchak 90°);

B - qiyshiq ($45-50^\circ$ o'tkir burchak ostida);

C - gorizontal ($10-15^\circ$ burchak ostida);

1. Sekin aylanma harakat bilan: a. Terini ushlamasdan; b. Terini ushlab.

2. Tez va yuzaki sanchish.

3. Avval sanchib, so'ngra aylanma harakat bilan kiritish.

Sanchish chuqurligi: nuqtaning o'miga, bemor konstitutsiyasiga, jinsiga, yoshiga, teri osti yog' va mushaklari holatiga va boshqalarga boq'liq. Oyoq va qo'l barmoqlarida, burun uchida, quloq atrofida va bosh sohasida chuqur sanchib kiritish mumkin emas. Igna kerakli chuqurlikka borganini bemor sezgisiga qarab aniqlanadi. Hayot uchun muhim bo'lgan a'zolar (o'pka, yurak, aorta, katta tomirlar) sohasiga joylashgan nuqtalarda IRT qo'llanilganda va avvalo shu a'zolarida patologik buzilishlar bo'lgan hollarda juda ham ehtiyotkorlik talab etiladi.

Ta'sir usullari - qo'zg'atish xarakteri, kuchi va davomiyligiga qarab igna sanchishning asosiy ikki usuli bor: to'xtatuvchi va qo'zg'atuvchi. Ularning har biri ikki variantga - kuchli va kuchsizga bo'linadi. Bu ikki usul qo'zg'atish soni va kuchi, davomiyligi, igna sanchishning alohida usullari bilan bir-biridan farq qiladi.

To'xtatuvchi usul. Igna bu usulda kiritilganda sekin-asta kuchayuvchi, kuchli, asosan og'riqsiz va o'ziga xos sezgilar paydo bo'lishi (zirqirash, bosim, uyushish, isish, tok o'dshi) bilan ifodalanadi. Bu sezgilar mahalliy bo'lmasdan, balki igna kiritilgan joydan proksimal yoki distal tarafga ancha uzoqqa uzatiladi. To'xtatuvchi usulning 1-variantida igna sekin-asta, aylanma harakat bilan ancha chuqurlikka (1-10 sm) kiritilib, to'qimada ancha vaqtga (30-60 daqiqagacha), ba'zi hollarda bir necha soatga qoldiriladi. Kuchli og'riqlarda, sinamalarda va tirishishlarda igna 24-48 soatga qoldiriladi (bunda alohida T-simon ignalar yoki mikroignalar

qo'llaniladi. Igna sanchiladigan nuqtalar soni nisbatan oz (2-4). Bu usul asosan o'rta va balog'at yoshidagilarda qo'llaniladi. To'xtatuvchi usulning 2-variantida igna sekin aylanma harakat bilan kiritiladi. Ignaning kiritilish chuqurligi biroz kamroq bo'lib, sezilar kuchi kamroq, ya'ni zirqiroq og'riq, yengil bosim, tortishib og'nsh bo'lib, irradiatsiya bo'lmaydi. Ignalar to'qimada 15 daqiqadan 20 daqiqagacha qoldiriladi tasir qilish nuqtalar soni 4-6 gacha, asosan keksalarda, bolalarda va astemizatsiyalangan bemorlarda qo'llaniladi. Ba'zi bemorlarda muolajadan oldin qo'rquv hissiyoti bo'ladi. Shuning uchun davolash boshida to'xtatuvchi usulning 2-varianti qo'llaniladi. Davolash amaliyotida ba'zan to'xtatuvchi usulning oraliq variantlari qo'llaniladi: 1-2-qo'zg'alish kuchi 1-variantga, davomiyligi 2-variantga teng bo'lganda; 2-1-qo'zg'ahsh kuchi 2-variantga, davomiyligi 1-variantga teng bo'lganda.

Xulosa qilib aytganda, to'xtatuvchi usulga xarakterli bo'lgan xususiyatlar bu ma'lum sezgilar va qo'zg'atish davomiyligidir.

Qo'zgatuvchi usul. Bu usulda ta'sir yuzaki, kuchli, tez va qisqadir, tasir ko'p nuqtalarga navbatma-navbat beriladi va bu yengil og'riq hissi hamda elektr toki o'tishi sezgisi bilan kuzatiladi. Qo'zgatuvchi usulning 1-variantida ta'sir asosan bitta igna yordamida ten va teriosti yog' qatlamiga yuzaki (0,3-0,6 sm), navbatma-navbat 10-15 soniyadan 1-2 daqiqagacha 8-10 ta nuqtalarga kiritiladi, igna to'qimada qoldirilmaydi. Qo'zgatuvchi usulning 2-variantida ta'sir 2-3 igna yordamida navbatma-navbat 6-8 nuqtaga punktir harakatlar bilan qisqa vaqtga (3-5 daqiqa) to'qimalarda yuzaki qoldiriladi va qayta punktirlash yo'li bilan beriladi. Bu usulda local va keng bo'lmagan irradiatsiya sohasiga tarqaluvchi kuchsiz og'riq, uyushish, va elektr toki o'tishi hissi aniqlanadi.

Qo'zgatuvchi usulning ikkala variant kattalarda ham, bolalarda ham asosan harakat, sezgi va secretor funksiyalar pasayganda yoki yo'qolganda qo'llaniladi, shuningdek hushdan ketish yoki kollapsda tez yordam sifatida qo'l keladi.

Nuqta va meridian haqida tushuncha

Akupunktura nuqtasi - bu davolash maqsadida ta'sir etishning aniq sohasi. Nuqtalar alohida energetik tizimlar bo'lgan "kanallar"

Xalq tabobati

yoki meridianlar bo'ylab joylashgan. Bukanallar o'zaro va ichki a'zolar bilan bog'langandir.

Odam tanasida 14 ta doimiy meridianlar farqlanib, ularning 12 tasi juft, 2 tasi toq hisoblanadi. Juft meridianlar odam tanasidagi a'zolar nomlari bilan ataladi, toqlar - orqa o'rta va old o'rta meridianlardir.

Meridianlar nomi

Raqamli belgisi	Meridian nomi	
	O'zbekcha	Fransuzcha (qisqartirilgan)
I	O'pka	P
II	Yo'g'on ichak	GI
III	Oshqozon	E
IV	Taloq oshqozonosti bezi	RP
V	Yurak	C
VI	Ingichka ichak	IG
VII	Siydik pufagi	V
VIII	Buyrak	R
IX	Perikard	MC
X	Tananing uch qismi	TR
XI	O't qopi	VB
XII	Jigar	F
XIII	Orqa o'rta	T* (VG)
XIV	Old o'rta	J* (VC)

* - nomi "Ajoyib meridian" bo'yicha berilgan, fransuzcha - VG; VC bilan belgilanadi.

Standart nuqtalar

Standart nuqtalar meridian patologiyasida qo'llaniladigan asosiy nuqtalardir. Hammasi bo'lib 7 ta standart nuqta farqlanadi. Shulardan 5 tasi doimo taalluqli meridianda, qo'l va oyoqlarning distal qismida (tirsakdan pastda, tizzadan pastda) joylashadi - qo'zg'atuvchi, tinchlantiruvchi, qo'llanma, mo'tadillovchi va og'riq qoldiruvchi nuqtalar. Signal nuqtalar tananing ventral (tananing oldi - ko'krak va qorin) qismida, hamdard nuqtalar esa tananing dorsal (umurtqa pog'onasi bo'ylab chetroq) qismida joylashadi. Quyida standart nuqtalar tavsifi keltiriladi.

1. **Qo'zg'atuvchi** (tonuslovchi, stimullovchi) nuqta meridianda "bo'shliq" sindromi bo'lganda va shu holatlar bilan bog'liq bo'lgan patologik holatlarda qo'llaniladi, ya'ni taaluqli bo'lgan organ gipofunksiyasida, giposekretsiasida, paralichlarda, atrofiya, asteniyada va boshqalarda qo'llaniladi.

2. **Tormozlovchi** (sedativ, tinchlantiruvchi) nuqta meridianda "to'lalilik" sindromi bo'lganda va shu holat bilan bog'liq bo'lgan patologik holatlarda, ya'ni taalluqli bo'lgan organgi perfunksiyasida, gipersekretsiasida, tortishishda, spazmlarda, gipertonusda, zo'riqishda, qo'zg'aluvchanlikda va boshqalarda qo'llaniladi.

3. **Qo'llanma** nuqta ta'sir qilish metodiga qarab bu nuqta meridianga tonuslovchi yoki tinchlantiruvchi effect berishi mumkin. Bu nuqta orqali meridianga bir elementga taalluqli bo'lgan meridianning lo nuqtasidan energiya o'tadi.

4. **Mo'tadillovchi**(lo) nuqtalar bir elementga taalluqli bo'lgan ikkinchi meridianning qo'llanma nuqtasi yordamida energiya disbalansini regulyatsiya qilishga yordam beradi.

5. **Signal** (mo) nuqtalar tananing ventral qismida o'ziga taalluqli bo'lgan organga yaqin joylashadi. Bu nuqta organlar holatining diagnostikasida qo'llaniladi.

6. **Hamdard** nuqtalar siydik pufagi meridianining umurtqa pog'onasiga yaqin shoxchasiga joylashgan. Bu nuqtalar taalluqli bo'lgan organning o'tkir va surunkali kasalliklarida qo'llaniladi.

7. **Og'riq qoldiruvchi** nuqtalar energiya sirkulyatsiyasi blokadasida juda samarali ta'sir qiladi. Bu nuqtalar o'tkir jarayonlarda va og'riq sindromida qo'llaniladi.

I. O'pkalar meridiani (P)

O'pka meridiani tizimiga burun, burun-halqum, traxeya, bronxlar, o'pkalar va teri qoplami kiradi. Meridian juft va simmetrik bo'lib, in tizimiga mansub. Energiya harakati - markazdan qochuvchi. Eng faol davri - soat 03 dan 05 gacha. Energiyani jigar meridianidan olib yo'g'on ichak meridianiga o'tkazadi. Meridianda 11 ta nuqta bor.

Meridianning ichki yo'li tananing o'rta qismidan boshlanib, pastga yo'naladi va yo'g'on ichak bilan bog'lanadi. So'ngra yo'l yuqoriga ko'tariladi, oshqozonning kardial qismi va diafragma orqali o'pkaga kiradi, keyin hiqildoqqa o'tadi, so'ngra yelka bo'g'imi

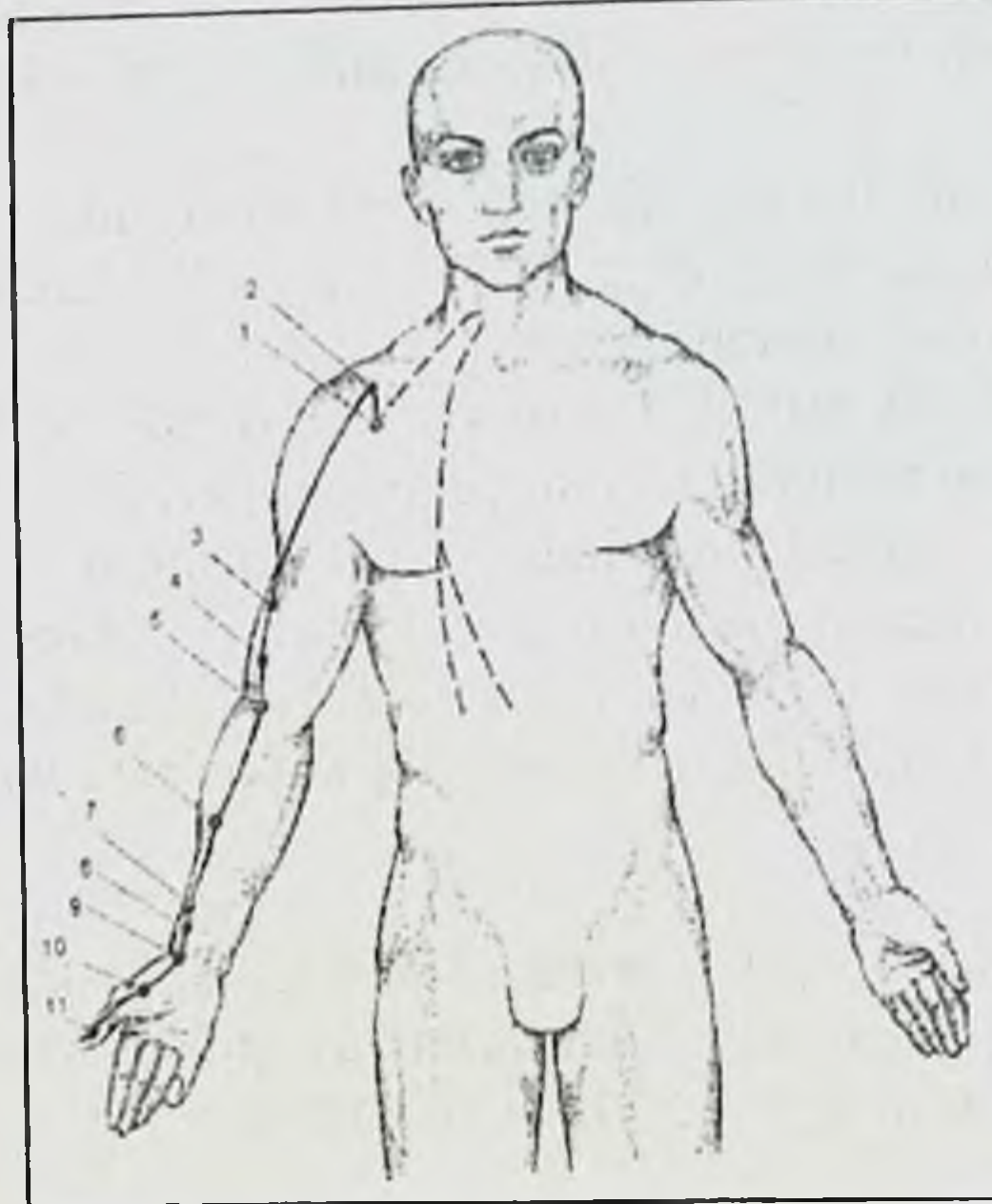
sohasiga tushadi va 2-qovurg'aning yuqori qirrasida tashqariga chiqadi.

Tashqi yo'li 1-qovurg'aoralig'ida, ko'krak o'rta chizig'idan 6 sun (s) chetdan chiqadi, yelka bo'g'imiga ko'tarilib, yelka ichki yuzasi va bilakning bilak suyagi tomoni orqali pastga tushadi, bosh barmoq bo'rtig'idan kaft ichi va usti chegarasi bo'ylab o'tadi, bosh barmoq tirnog'iga bilak suyagi tomonida 3 mm yetmay tugaydi.

Oo'llashga ko'rsatmalar: yo'tal, harsillash, nafas siqishi, o'pka va yuqori nafas yo'li kasalliklarining boshqa belgilari, yurak-qon tomirlari tizimining dimlanishi, o'mrovning ustki chuqurchasidagi va yelka bo'g'imi sohasidagi og'riqlar, ko'p terlash, isitmalash, teri kasalliklari.

Standart nuqtalar:

1. Tonusoshiruvchi nuqta - P-9 (tay-yuan) – proksimal bilak-kaft burmasining bilak suyagi tarafida, bilak arteriyasi pulsatsiyasi va chuqurcha paypaslanadigan nuqta. Sanchish chuqurligi - 0,5 sm, szyu - 3 daqiqa.
2. Tinchlantiruvchi nuqta - P-5 (chi-sze) – tirsak bukilishida hosil bo'ladigan Burma markazi, yelkaning ikki boshli mushagi payidan bilak suyagi tarafdagi nuqta. Sanchish chuqurligi - 1 sm, szyu ishlatilmaydi.
3. Qo'llanma nuqta - P-9 (tay-yuan).
4. Hamdard nuqta - V-13 (fey-shu) - 3- va 4-ko'krak umurtqalari orasida va orqa o'rta chiziqdan 1,5 s. chetdagi nuqta. Sanchish chuqurligi 1,5 sm, szyu - 5-20 daqiqa.
5. Signal nuqta - P-1 (chjun-fu) - 2-qovurg'aning yuqori qirrasida, o'rta chiziqdan 6 s. Chetda joylashgan nuqta. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 10-20 daqiqa.
6. Mo'tadillovchi nuqta (lo-punkt) - P-7 (le-syue) – bilakning bilak suyagi tarafida, bigizsimon o'simtadan biroz yuqorida, chuqurcha paypaslanadigan nuqta, bilak-kaft burmasidan 1,5 s. Yuqorida joylashgan. Sanchish igna orqasi tirsak bo'g'imi tarafga yo'nalgan burchak ostida, chuqurligi 0,5 sm, szyu 5-10 daqiqa.
7. Og'riq qoldiruvchi nuqta - P-6 (kun-szuy) - bilak-kaft burmasidan 7 s. yuqorida bilakning kaft yuzasidagi nuqta. Sanchish chuqurligi 1,5 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

1- rasm.

I O'pkalar meridian (P)
va uning nuqtalari:

- 1 - chjun-fu;
- 2 - yun-men;
- 3 - tyan-fu;
- 4 - sya-bay;
- 5 - chi-sze;
- 6 - kun-szuy;
- 7 - le-syue;
- 8 - szin-syuy;
- 9 - tay-yuan;
- 10 - yuy-szi;

II. Yo'g'on ichak meridiani (GI)

Meridian tizimiga asosiy funksiyasi shlaklarni chiqarib tashlovchi, organism suyuqliklari sirkulyatsiyasida qatnashuvchi a'zo - y o'g'on ichak kiradi. Meridian juft, simmetrik bo lib, yan tizimiga mansub. Energiya harakati - markazga intiluvchi. Eng faol davri - soat 05 dan 07 gacha. Energiyani o'pka meridianidan olib, oshqozonga o'tkazadi. Meridianda 20 ta nuqtabor.

Bu meridian ko'rsatkich barmoqning oxirgi falangasida timoq plastinkasiga bilak suyagitomonidan 3 mm yetmasdan joylashgan nuqta (GI-1 - shan-yan)dan boshlanadi, ko'rsatgichbarmoqning bilak suyagi tomoni bo'ylab I va II kaft suyaklari oralig'iga va keyin bilakning radial tomonidan tirsak ichki burmasining tashqi chetiga, yelkaning tashqi-orqa yuzasibo'ylab akramionga o'tadi, keyin trapetsiyasimon mushakning old-tashqi qirrasi bo'ylabo'mrovusti chuqurchasiga va u yerdan bo'yinning yon yuzasi, pastki jag'ni burchagidan oldtomonga kesib o'tib, lunjga pastki jag' milki markazigacha o'tadi, keyin og'izni burun oldidan kesib o'tib, qarama-qarshi tomondagi lab-burun burmasining yuqori qismi (GI-20 -in-syan nuqtasi)da tugaydi.

Oo'llashga ko'rsatmalar: og'iz qurishi, stomatit, tish og'rig'i, ko'z va tomoqdagi og'riqlar, yuz va bo'yindagi infiltratlar, qorin og'rig'i, ich ketishi, qo'l bo'g'imlari og'riqlari, sklera sariqligi, tumov.

Standart nuqtalar:

1. Tonus oshiruvchi nuqta — GI-11 (syuy-chi) — lateral bortma bilan tirsak burmasining bilak suyagi tomonidagi chekkasi o'rtasidagi nuqta. Sanchish chuqurligi 1,5 sm, szyu - 5-15 daqiqa.

2. Tinchlantiruvchi nuqta - GI-2 (er-szyan) - qo'l 2-barmog'I proksimal falangasining kaft tomondagi boshchasi tanasiga o'tishi joyidan kaftichining sirtga o'tish chegarasida joylashgan chuqurchadagi nuqta. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

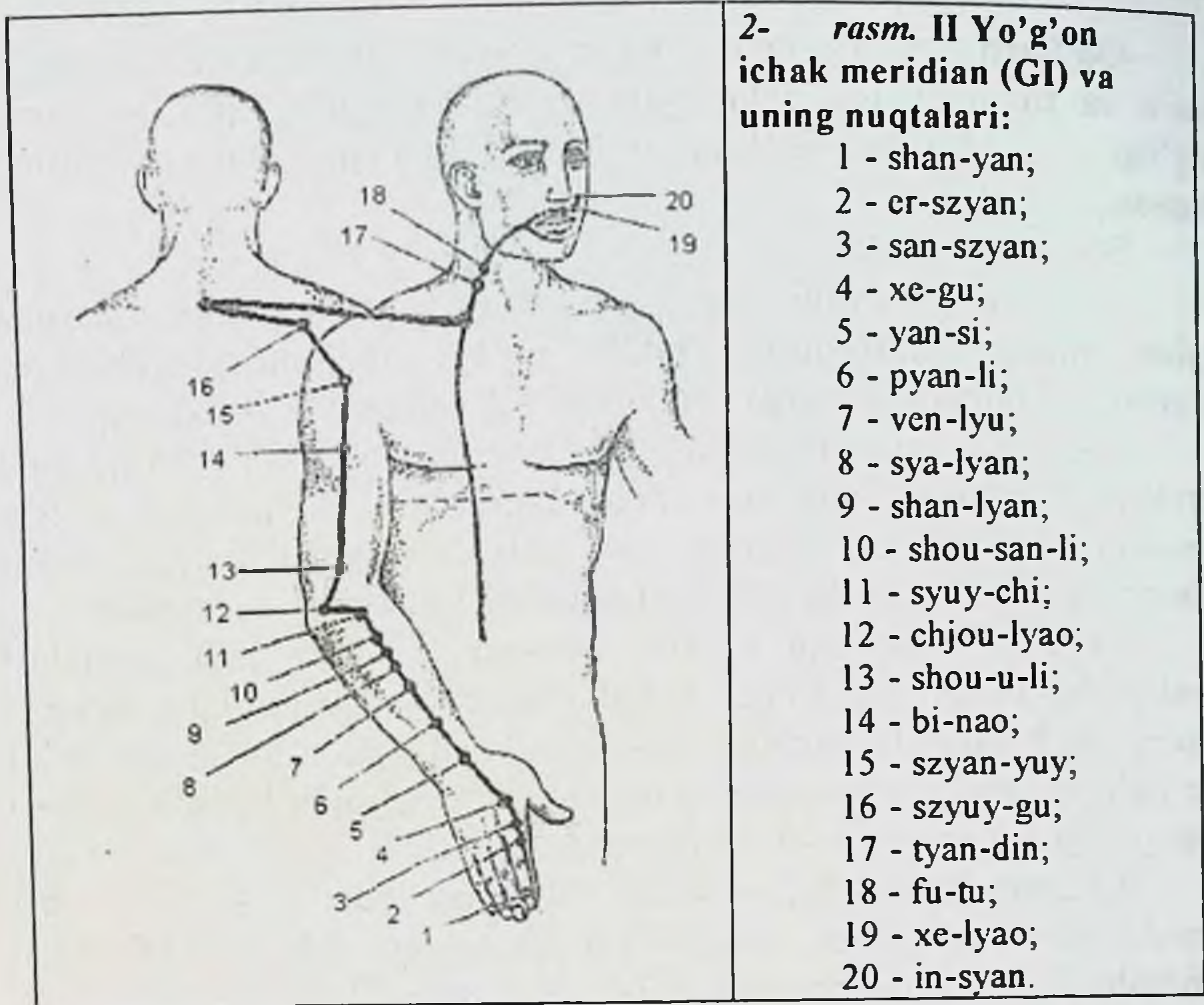
3. Qo'llan manuqta - GI-4 (xe-gu) - I va II kaft suyaklari oralig'ida, II kaftsuyagining radial chekkasiga yaqin nuqta, birinchi barmoqni boshqa barmoqlar tomoniga bosilganda kaft sirtida hosil bo'ladigan bo'rtmaning eng yuqori qismida joylashadi. Sanchish chuqurligi 1,5 sm, szyu - 5-15 daqiqa.

4. Hamdard nuqta - V-25 (da-chan-shu) - 4- va 5-bel umurtqalari oralig'ida, orqa o'rta chiziqdan 1,5 s. Tashqarida joylashgan. Sanchish chuqurligi 2-3 sm, szyu - 10-30 daqiqa.

5. Signal nuqta - E-25 (tyan-shu) - kindikdan 2 s. tashqarida joylashgan. Sanchish chuqurligi 1,5 sm, szyu - 10-30 daqiqa.

6. Mo'tadillovchi nuqta (lo-punkt) - GI-6 (pyan-li) - bilak-kaftorti bo'g'imidan 3 s. Yuqorida bilakning orqa yuzasida bilak suyagi tomoniga yaqin joylashgan. Bunuqta GI-5 (yan-si) nuqtasidan 3 s. Yuqorida joylashgan. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 10-15 daqiqa.

7. Og'riq qoldiruvchi nuqta — GI-7 (ven-lyu) — tirsak bo'g'imi bilan bilak-kaft orti bo'g'imi o'rtasida bilakning orqa yuzasida bilak suyagi tomonida mushaklar oralig'ida, GI-5 (yan-si) nuqtasidan 6 s. Yuqorida joylashgan. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 10-15 daqiqa.

2- rasm. II Yo'g'on ichak meridian (GI) va uning nuqtalari:

- 1 - shan-yan;
- 2 - er-szyan;
- 3 - san-szyan;
- 4 - xe-gu;
- 5 - yan-si;
- 6 - pyan-li;
- 7 - ven-lyu;
- 8 - sya-lyan;
- 9 - shan-lyan;
- 10 - shou-san-li;
- 11 - syuy-chi;
- 12 - chjou-lyao;
- 13 - shou-u-li;
- 14 - bi-nao;
- 15 - szyan-yuy;
- 16 - szyuy-gu;
- 17 - tyan-din;
- 18 - fu-tu;
- 19 - xe-lyao;
- 20 - in-syan.

III. Oshqozon meridiani (E)

Oshqozon meridiani tizimiga a'zo sifatida oshqozon kiradi. Oshqozon ovqat hazm qilishda ishtirok etadi va organizmni oziq moddalar bilan ta'minlovchi azodir. Oshqozon meridiani juft va simmetrik bo'lib, yan tizimiga kiradi. Energiya markazdan qochuvchi bo'lib xarakatlanadi. Eng faol davri - soat 07 dan 09 gacha. Energiyani yo g on ichak meridianidan olib taloq-oishqozonosti bezi meridianiga uzatadi. 45 ta ta'sir etish nuqtalari mavjud.

Bu meridian ko'z kosasi pastki qirrasida o'rtasidan Ye-1 (chen-si) nuqtasida boshlanib, so'ngra qorachiq liniyasi bo'ylab pastga og iz burchagigacha tushadi, keyin pastki jag' burchagiga o'tib Ye-5 (da-in) nuqtasida ikkiga bo'linadi. Bir shoxi yuqoriga ko'tarilib, quloq suprasining oldidan o'tadi va chakka chuqurchasida, boshning soch qismi peshona burchagidagi Ye-8 (tou-vey) nuqtasida tugaydi; boshqa shoxi lunjlarning oldingi qismidan pastga yo'nalib, hikildoq oldidan o'tib, o'mrov suyagining yuqori qirrasiga yetadi, o'mrov

o'rta chizig'idan, qorin oldi devori ikki yonlama chiziqidan, qov suyagidan, sonning oldingi yuzasidan, tizzadan katta boldir mushaklari bilan barmoqlarni yozuvchi uzun mushak orasidan, ya'ni boldimning oldingi yuzasidan o'tib, oyoq panjasi ustida 2- va 3-panja suyaklari orasidan o'tib, 2-barmoq timogq plastinkasiga 0,3 sm yetmasdan Ye-45 (li-duy) nuqtasida tugaydi.

Qo'llashga ko'rsatmalar: qorin sohasidagi og'riqlar, kekirish, qorin damlashi, qabziyat, ich ketishi, gastrit, oshqozon va 12 barmoq ichak yarasi, bosh og'rig'i, tish og'rig'i, yuz nervi yallig'lanishi, uchlik nerv nevrалgiyasi, oyoq og'rig'i, tizza bo'g'imdagi og'riq, ruhiyatning buzilishi, nevrasteniya, ayollar tanosil kasalliklari, ko'z kasalliklari, gipertenziya.

	<p>3- <i>rasm.</i> III Oshqozon meridian va uning nuqtalari: 1 - chen-si; 2 - si-bay; 3 - s yuy-lyao; 4 - di-san; 5 - da-in; 6 - szya-che; 7 - sya-guan; 8 - tou-vey; 9 - jen-in; 10 - shun-tu; 11 - si-she; 12 - syue-pen; 13 - si-xu; 14 - ku-fan; 15 - u-i; 16 - in-guan; 17 - ju-chjun; 18 - ju-chen; 19 - bu-jsi; 20 - chen-man; 21 - lyan-men; 22 - guan-men;</p>	<p>23 - tay-i; 24 - xua-jou-men; 25 - tyan-shu; 26 - vay-lin; 27 - da-szyuy; 28 - shuy-dao; 29 - guy-lay; 30 - si-chun; 31 - bi-guan; 32 - fu-tu; 33 - in-shi; 34 - lyan-syu; 35 - du-bi; 36 - szu-san-li; 37 - shan-szyuy-syuy; 38 - tyao-kou; 39 - sya-szyuy-syuy; 40 - fen-lun; 41 - sze-si; 42 - chun-yan; 43 - syan-chu; 44 - ney-tin; 45 - li-duy.</p>
--	---	--

Standart nuqtalar:

1. Tonus oshiruvchi nuqta - E-41 (sze-si) – oyoq panjasi ustki burmasida, krestsimon boylam ustidagi paylar chuqurligida,

ya'ni Ye-42 (chun-yan) nuqtadan 1,5 s. Orqaroqda joylashgan. Sanchish chuquriligi 1 sm, szyu - 3-10 daqiqa.

2. Tinchlantiruvchi nuqta - E-45 (li-duy) - oyoq 2-barmog'i timog'iga lateral tomondan

0. 3 sm yetmasdan joylashgan. Sanchish chuqurligi 0,3 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

3. Qo'llanma nuqta - E-42 (chun-yan) - oyoq panjasi ustki qismining eng ko'tarilgan, arteriya pulsatsiyasi aniqlanadigan joyda, barmoqlararo oraliqqa 5 s. yetmasdan joylashgan. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu 3 daqiqa.

4. Hamdard nuqta - V-21 (vey-shu). 12-ko'krak va 1-bel umurtqalarining qirrasimon o'siqlari orasidan 1,5 s. chekkada joylashgan. Sanchish chuqurligi 1,5 sm, szyu - 15-20 daqiqa.

5. Signal nuqta - J-12 (chjun-van) - qorinda o'rta chiziq bo'ylab kindikdan 4 s. yuqorida joylashgan. Sanchish chuqurligi 2-2,5 sm, szyu - 10-20 daqiqa.

6. Mo'tadillovchi nuqta (lo-punkt) - E-40 (fen-lun) - oyoqning lateral to'pig'I markazidan 8 s. yuqorida, bolder old mushagi qorinchasining tashqi qirrasida joylashgan.

Sanchish chuqurligi 1,5 sm, szyu - 5-20 daqiqa.

7. Og'riq qoldiruvchi - E-34 (lyan-syu) - tizza qopqog'i ustki tomonidan 3 s. yuqorida, sonning to'g'ri va tashqi serbar mushaklari orasida joylashgan. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 3-7 daqiqa.

IV. Taloq-oshqozonosti bezi meridiani (RP)

Bu meridian funksional tizimiga oziq moddalar va qonni organizmda jamlash hamda taqsimlash, trofik jarayonlar, mushak tizimi kiradi. Taloq-oshqozonosti bezi meridiani ovqat hazm qilish tizimini nazarda tutadi. Meridian juft, simmetrik bo'lib, in tizimiga kiradi. Energiya markazga intiluvchan harakatlanadi. Energiyani oshqozon meridianidan olib yurak meridianiga uzatadi. Eng faol davri - soat 9 dan 11 gacha. 21 nuqta boi.

Taloq-oshqozonosti bezi meridiani oyoq panjasining birinchi barmog'i ichki qismidan timoq burchagiga 0,3 sm yetmasdan RP-1 (in-bay) nuqtasidan boshlanib, oyoq panjasining ichki-yon qismidan, boldir va sonning old-ichki va qorinning yon tomonlaridan yuqonga ko'tariladi, so'ngra ko'krakda o'rtao'mrov chizig'i bo'ylab chiqib, o'rta chiziqdan 6 s. chekkada 3-qovurg'aning ustki qirrasidan past va tashqari tomonga yo'naladi hamda 7- qovurg'aning ustki qirrasida

o'rta oq'ltiqosti chiziqida RP-21 (da-bao) nuqtasida yakunlanadi. Ichki yo'li ikkiga shoxlanadi: oshqozondan boshlanib, bir shoxi yuqoriga diafragma orqali o'pka va traxeyaga, keyin tomoq, hiqildoq va tilga o'tadi, boshqasi yurakka ko'tarilib yurak meridiani bilan bog'lanadi.

Qo'llashga ko'rsatmalar: Epigastral va qovurg'aosti sohalaridagi og'nqlar, qayt qilish, ich ketishi, qabziyat, ishtaha yo'qligi, sariqlik, uyqusizlik, oyoqlar shishi, oyoq ichki tomom va bo'g'imlaridagi og'riqlar, oyoq 1-barmog i harakatining cheklanishi.

Standart nuqtalar:

1. Tonuslovchi nuqta - RP-2 (da-du) - oyoqning 1-panja-barmoq bo'g'imi oldida, tovon usti sohasining tovon osti sohasiga o'tish joyidagi paypaslab aniqlanadigan chuqurcha. Bu nuqta bemor o'tirgan yoki orqa bilan yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 0,5 sm, szyu - 5 daqiqa.

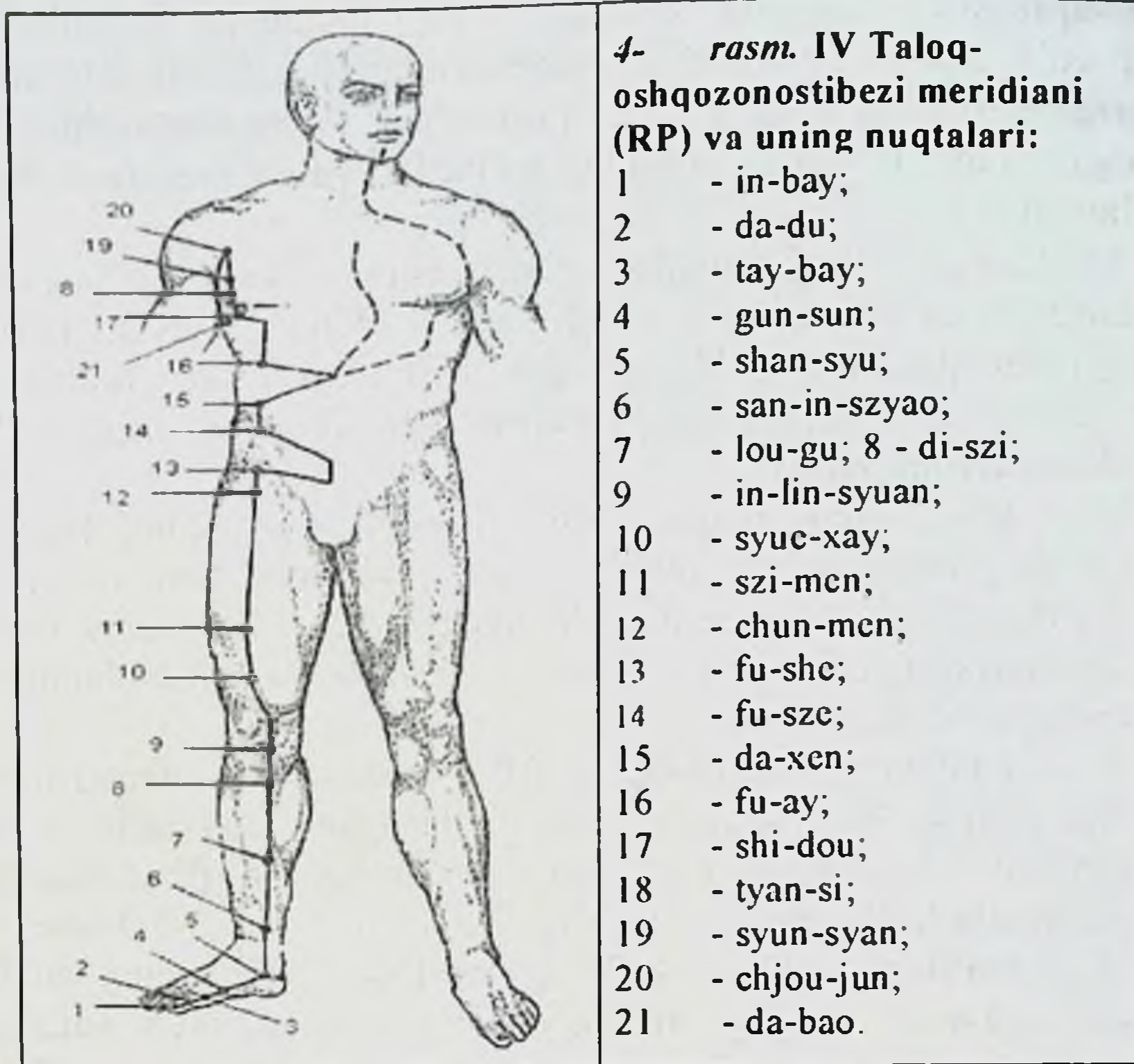
2. Tinchlantiruvchi nuqta - RP-5 (shan-syu) - medial to'piq osti va oldirog'idagi chuqurchada joylashgan. Bu nuqta bemor o'tirgan yoki orqa bilan yotgan va boldir-tovon bo'g'imi bukilgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 0,5-1 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

3. Qo'llanma nuqta - RP-3 (tay-bay) - tovonning medial tomonida, 1-panja suyagi boshchasidan past va orqa sohadagi chuqurchada joylashgan. Bu nuqta bemor o'tirgan yoki orqa bilan yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

4. Hamdard nuqta V-20 (pi-shu) - 11- va 12-ko'krak umurtqalari orasi sathida orqa o'rta chiziqdan 1,5 s. Chekkada joylashgan. Bu nuqta bemor o'tirgan yoki qorin bilan yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 1,5 sm, szyu - 15-20 daqiqa.

5. Signal nuqta - F-13 (chjan-men) - 11-qovurg'aning erkin uchi oldida joylashgan. Bu nuqta bemor yon bilan yotqizilib, pastki tomondagi oyoq to'g'rilangan va yuqori tomondagi oyoq bukilgan holatga keltirilib topiladi. Sanchish chuqurligi 2 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

6. Mo'tadillovchi nuqta (lo-punkt) - RP-4 (gun-sun) - tovon medial tomonidan-panja suyagi asosining old-past chekkasi chuqurchasida, 1-panja-barmoq bo'g'imidan 1 s. Orqada joylashgan. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

4- *rasm.* IV Taloq-oshqozonostibezi meridiani (RP) va uning nuqtalari:

- 1 - in-bay;
- 2 - da-du;
- 3 - tay-bay;
- 4 - gun-sun;
- 5 - shan-syu;
- 6 - san-in-szyao;
- 7 - lou-gu; 8 - di-szi;
- 9 - in-lin-syuan;
- 10 - syuc-xay;
- 11 - szi-men;
- 12 - chun-men;
- 13 - fu-she;
- 14 - fu-sze;
- 15 - da-xen;
- 16 - fu-ay;
- 17 - shi-dou;
- 18 - tyan-si;
- 19 - syun-syan;
- 20 - chjou-jun;
- 21 - da-bao.

7. Og'riq qoldiruvchi nuqta - RP-8 (di-szi) - bolder kattasuyagining orqa qirrasida, tizza qopqogining pastki chekkasidan 5 s. Pastda joylashgan. Bunuqtani bemorning oyog'I to'g'rilab topiladi. Sanchish chuqurligi 2 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

V. Yurak meridiani (C)

Meridian funksional tizimiga xususanyurak, qon tomirlar, ruhiy faoliyat, oily po'stloq funksiyalari kiradi. Meridian juft, simmetrik bo'lib, in tizimiga mansub. Energiya harakati - markazdan qochuvchi. Energiyani RP meridianidan olib ingichka ichak meridianiga uzatadi. Eng faol davri - soat 11 dan 13 gacha. Meridianda 9 nuqta bor.

Meridianning ichki yo'li ikkiga shoxlanadi. Shulardan biri yurak-tomirlar tutami o'rtasidan boshlanib, so'ngra, pastga yo'nalib, diafragmadan o'tib ingichka ichak bilan bog'lanadi. Boshqa shoxi yurak-tomirlar tutamidan yuqoriga ko'tarilib traxeya yon yuzasidan tomoq, hiqildoq orqali o'tib ko'z tutami bilan bog'lanadi. Meridian

ichki yo'lining asosiy qismi yurak-tomir tutami o'rtasidan boshlanib, o'pkalardan o'tib qo'ltiqosti sohasidan tashqariga chiqadi, ta'sir etish uchun shu joydan boshlab imkon tug'iladi.

Meridianning tashqi yo'li 3-qovurg'alararo oraliqda oldingi aksilyar chiziqda oldingi qo'ltiqosti burmasida C-1 (szi-syuan) nuqtasidan boshlanib, yuqoriga kichikroq yoy hosil qilib buriladi. So'ngra yelkaning ikki boshli mushagi ichki qirrasidan, tirsak bo'g'imi burmasini kesib o'tib, bilakning tirsak qirrasidan davom etib, no'xatsimon suyakni radialtomondan aylanib o'tib, 4- va 5-kaft suyaklari orasidan o'tib jimjiloq baimoqning oxirgi falangasida bilak suyagi tomonidan timoqqa 0,3 sm yetmasdan C-9 (shao-chun) nuqtasidatugaydi.

Qo'llashga ko'rsatmalar: Yurak sohasidagi og'riqlar, aritmiyalar, bosh og'rig 1, miya qon aylanishi yetishmovchiligidagi bosh aylanishi, ko'krak og'riqlari, qovurg'alararo nevrалgiya, jigar va o't pufagi kasalliklari belgilarida, qo'lning old-ichki yuzasi og'riqlari, qo'ltiqosti ichki bexalovatlik, xotira pasayishi, isteriya, epilepsiya, psixozlar, ishtaha susayishi, jigar, qalqonsimon bez faoliyatlarining susayishi.

Standart nuqtalar:

1. Tonuslovchi nuqta - C-9 (shao-chun) - qo'l 5-barmog'ining oxirgi falangasida bilak suyagi tomonidan timoqqa 0,3 sm yetmasdan joylashgan nuqta. Bu nuqta bemor o'tirgan yoki yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 0,3 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

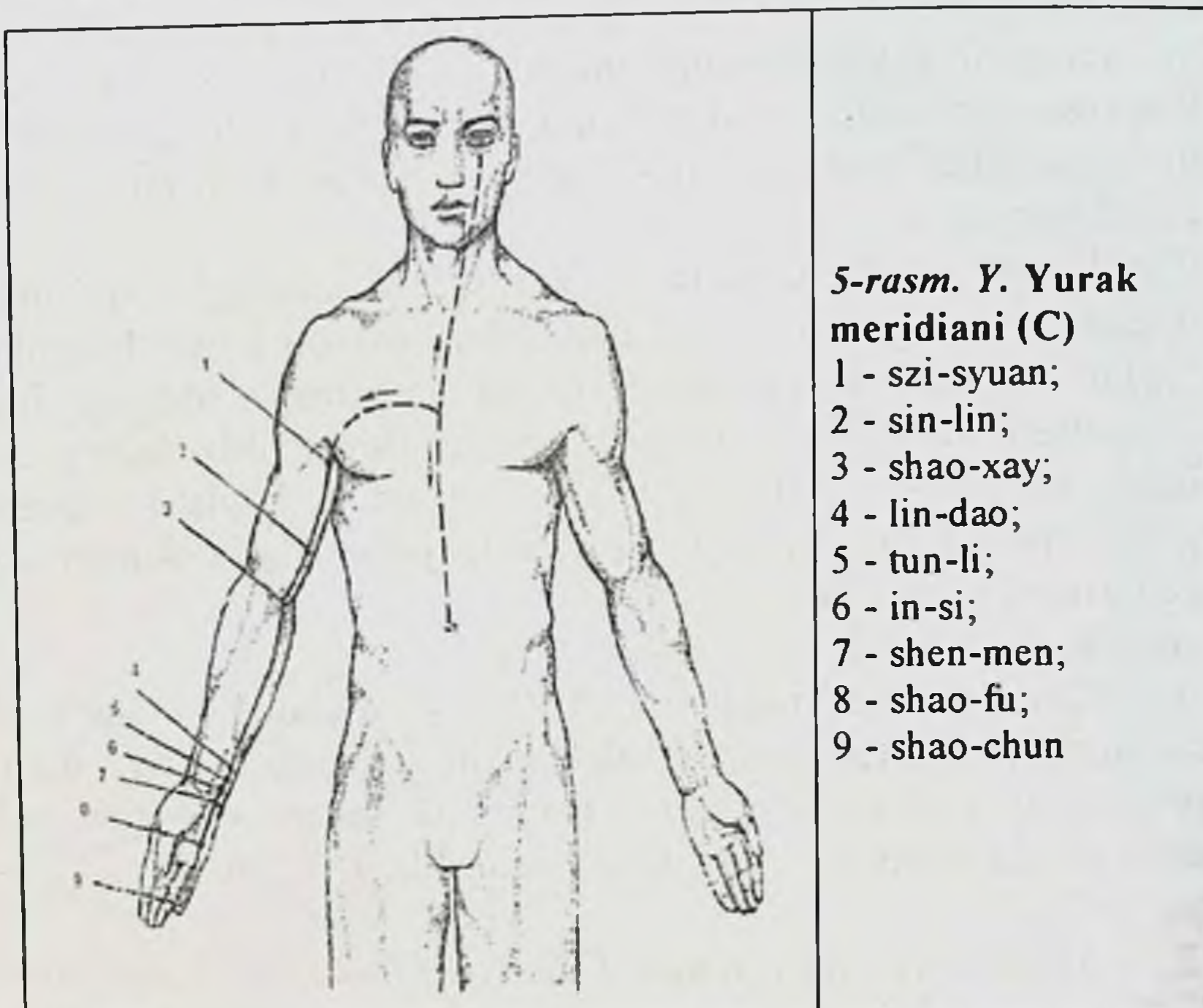
2. Tinchlantiruvchi nuqta C-7 (shen-men) - bilak-kaftorti bo'g'imi proksimal burmasining panjani bukuvchi tirsak mushagi payining radial qirrasini bilan kesishgan joy. Bu nuqta qo'l panjasini biroz yuqori tomonga bukib aniqlanadi. Sanchish chuqurligi 0,5—1,0 sm, igna panjani bukuvchi tirsak mushagi payi ostiga qiya holda sanchiladi, szyu - 10-20 daqiqa.

3. Qo'llanma nuqta - C-7 (shen-men) - (tinchlantiruvchi nuqtaga q.).

4. Hamdard nuqta - V-15 (sin-shu) - 5- va 6-ko'krak umurtqalarining qirrasimon o'siqlari orasi sathida orqa o'rta chiziqdan 1,5 s. chekkada joylashgan. Bu nuqta bemor o'tirgan yoki qorin bilan pastga qarab yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

5. Signal nuqta - J—14 (szyuy-syue) – old o'rta chiziqda to'shning hanjarsimon o'simtasidan 1,5 s. pastda (yoki kindikdan 6 s. yuqorida) joylashgan. Bu nuqta bemor orqa bilan yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 1-1,5 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

6. Mo'tadillovchi nuqta (lo-punkt) - C-5 (tun-li) - proksimal bilak-kaftorti burmasidan 1 s. yuqorida paylar orasidagi chuqurchada joylashgan. Sanchish chuqurligi 0,5-1 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

5-rasm. Y. Yurak meridiani (C)

- 1 - szi-syuan;
- 2 - sin-lin;
- 3 - shao-xay;
- 4 - lin-dao;
- 5 - tun-li;
- 6 - in-si;
- 7 - shen-men;
- 8 - shao-fu;
- 9 - shao-chun

7. Og'riq qoldiruvchi nuqta - C-6 (in-si) - bilak-kaftorti burmasidan 0,5 s. yuqorida paylar orasidagi chuqurchada joylashgan. Bu nuqta bemor o'tirgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 0,5-1 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

VI. Ingichka ichak meridiani (IG)

Meridian juft, simmetrik bo'lib, yan tizimiga kiradi. Energiya harakati - markazga intiluvchi. Eng faol davri - soat 13 dan 15 gacha. Meridianda 19 ta'sir etish nuqtasi bor.

Meridian tashqi yo'li qo'l 5-barmog'ining tirnog'iga tirsak suyagi tomonidan 0,3 sm yetmasdan - IG-1 (shao-sze) nuqtadan boshlanib, keyin tirsak suyagi tomoni bo ylab kaftning qirtasi, bilak

va yelkadan kurakning orqa o'sig'iga boradi, bu joyda o'tkir burchak shaklida (cho'qqisi bo'shliq chuqurchasiga qaragan) yo'l hosil qilib, bo'yinning yon qismiga o'tadi, keyin lunjga ko'tarilib, quloq oldi burmasi bilan pastki jag' bo'g'imi o'smasi orasidagi chuqurchada IG-19 (tin-gun) nuqtasida yakunlanadi.

Qo'llashga ko'rsatmalar: Ichak harakatining buzilishlari, dispeptik hodisalar, kindik va qorinning pastki qismdagi og'riqlar, meridian bo'ylab og'riq, ensa va boshdagi og'riqlar, bo'yin va yuz sohasidagi shishlar va og'riqlar, eshituv pasayishi, asabiy-ruhiy buzilishlar, revmatik xoreya.

Standart nuqtalar:

1. Tonuslovchi nuqta - IG-3 (xou-si) - 5-kaft-barmoq bo'g'imining tirsak tomonidan orqaroqdagi chuqurchada panjani mushtum qilgan holda aniqlanadi. Sanchish chuqurligi 0,5- 1 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

2. Tinchlantiruvchi nuqta IG-8 (syao-xay) – tirsakning tashqi yuzasida yelka suyagi medial do'mboqchasi bilan bilak suyagi o'sig'I orasidagi tirsak egatchasida joylashgan. Bu nuqta tirsak to'liq bukilgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 0,5 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

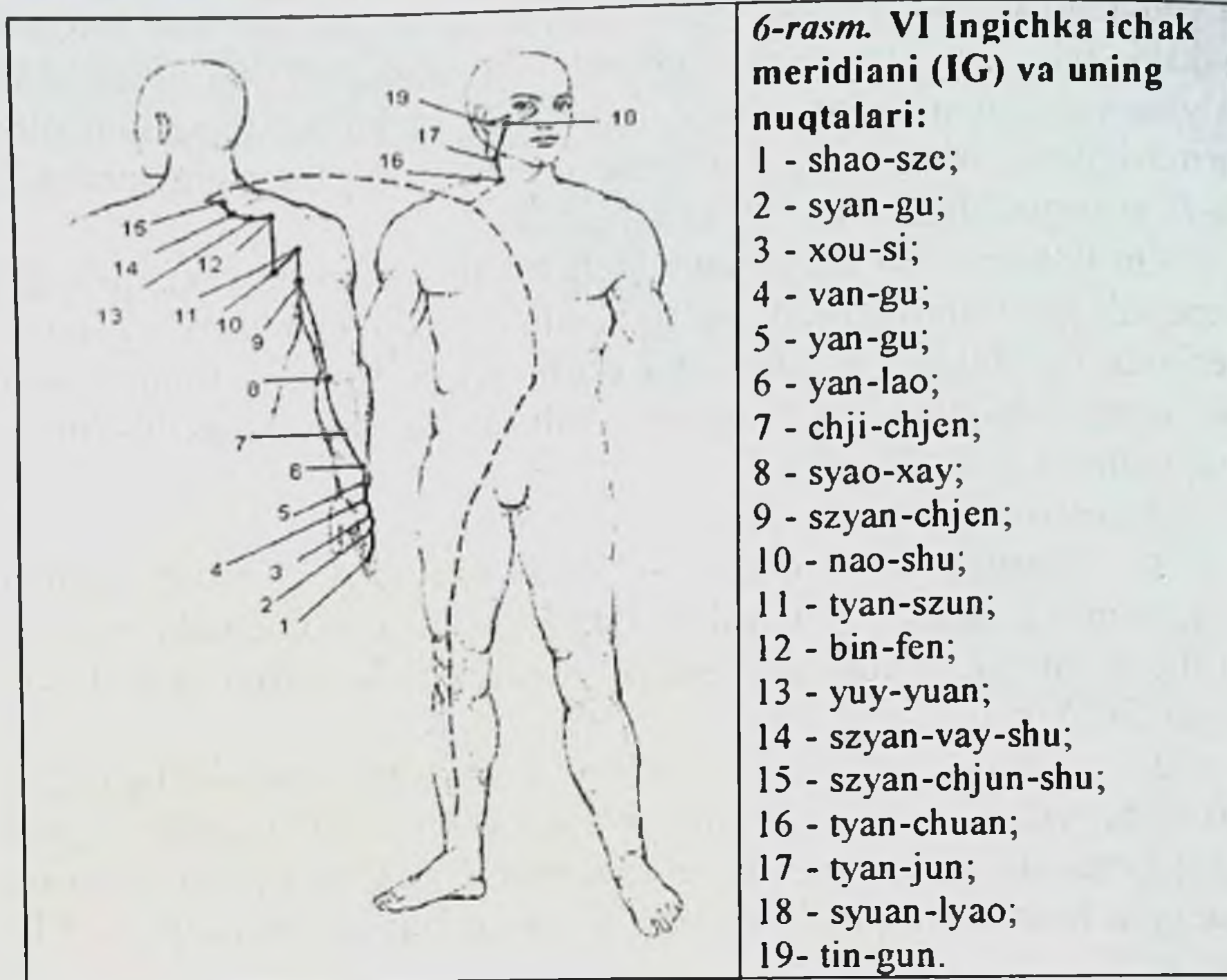
3. Qo'llanma nuqta - IG-4 (van-gu) - 5-kaft suyagi asosi bilan uch qirrali suyak orasidagi chuqurchada, panjaning tirsak suyagi tomonida joylashgan. Sanchish chuqurligi 0,5 sm, szyu -5-15 daqiqa,

4. Hamdard nuqta - V-27 (syao-chan-shu) - 1- va 2-dumg'aza umurtqalari oralig'I sathida, orqa o'rta chiziqdan 1,5 s. chetda. Sanchish nuqtasi 2,5-3 sm, szyu - 25-30 daqiqa.

5. Signal nuqta - J-4 (guan-yuan) - qorino'rtachiziqidakindikdan 3 s. pastda joylashgan. Sanchish chuqurligi 1,5-2 sm, szyu - 10-15 daqiqa.

6. Mo'tadillovchi nuqta (lo-punkt) - IG-7 (chji-chjen) – bilakning orqa yuzasida bilak- kaft orti bo'g'imidan 5 s. yuqorida joylashgan. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

7. Og'riq qoldiruvchi nuqta - IG-6 (yan-lao) - IG-5 (yan-gu) nuqtasidan 1 s. yuqorida, tirsak suyagi boshchasi ustida, panjani yozuvchi tirsak mushagi payining ulnar qirrasida joylashgan. Bu nuqta kaftni pastga qaratib, tirsak to'liq bukilgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 0,5-1 sm, szyu - 5 daqiqa.

6-rasm. VI Ingichka ichak meridiani (IG) va uning nuqtalari:

- 1 - shao-sze;
- 2 - syan-gu;
- 3 - xou-si;
- 4 - van-gu;
- 5 - yan-gu;
- 6 - yan-lao;
- 7 - chji-chjen;
- 8 - syao-xay;
- 9 - szyan-chjen;
- 10 - nao-shu;
- 11 - tyan-szun;
- 12 - bin-fen;
- 13 - yuy-yuan;
- 14 - szyan-vay-shu;
- 15 - szyan-chjun-shu;
- 16 - tyan-chuan;
- 17 - tyan-jun;
- 18 - syuan-lyao;
- 19 - tin-gun.

VII. Siydik pufagi meridiani (V)

Meridian funksional tizimiga siydik chiqarish yo'llari va suyuqlik muvozanatini boshqaruv funksiyasi kiradi. Meridian juft, simmetrik bo'lib, yan tizimiga mansub. Energiya harakati - markazdan qochuvchi. Energiyani ingichka ichak meridianidan olib buyrak meridianiga uzatadi. Eng faol davri - soat 15 dan 17 gacha. Meridianda 67 ta ta'sir nuqta bor.

Meridianning tashqi chiqish yo'li ko'zningi chki burchagidan 0,3 sm tashqaridagi nuqta (V-1 - sin-min)dan boshlanib, peshona va kalla suyagidan o'tib, ensaga tushadi. U yerda 2 shoxga bo'linadi: umurtqa pog'onasi bo'ylab bu ikki shox parallel tushib borib taqimosti sohasida yana birlashadi. Ichki shox o'rta chiziqdan 1,5 s. uzoqlikdan o'tib, dumbaga yo'nalib, sonning orqa yuzasidan taqim ostiga o'tadi. So'ngra meridian boldimning orqa yuzasi o'rtasidan lateral tomonga burilib, tashqi to'piqqa tushadi. Shundan keyin oyoq panjasining tashqi qirrasidan o'tib, oyoq 5-barmog'i tashqi tomonida timoqqa 0,3 sm yetmasdan V-67 (chji-in) nuqtasida yakunlanadi. Meridian VG-20 (bay-xuey) nuqtasida qarama-qarshi meridian bilan

uchrashadi. Meridian tashqi yo'li ikki shoxga bo'linadi. Birinchisi VG-20 (bay-xuey) nuqtasidan boshlanib, quloq suprasining yuqori chetiga borib, uch isitgich meridiani bilan uchrashadi. Ikkinchi shoxi bel sohasidan boshlanib, o'rta chiziqdan 0,5 s. tashqarida o'tib, dumba sohasi bo'ylab taqim ostiga tushadi. Ichki yo'li V-23 (shen-shu) nuqtasidan boshlanib, qorin bo'shlig'iga kirib, buyrak bilan boglanadi va siydik pufagiga boradi.

Qo'llashga ko'rsatmalar: anuriya, oligouriya, pollakiuriya, sistit, pielonefrit, sistalgiya, siydik tuta olmaslik, siydik tutilishi, nefrit, bel sohasidagi og'riqlar, tashqi jinsiy a'zolardagi og'riqlar, ayollar kasalliklari, bavoasil, yurak kasalliklari, o'pka va ovqat hazm qilish trakti kasalliklari, burun va ko'z kasalliklari, boshning tepa va chakka soh'asidagi og'riqlar, umurtqadagi og'riqlar, tos-son bo'g'imi, sondagi, boldirdagi, tovondagi va oyoq 5- barmog'idagi og'riqlar, lyumbago, ishias.

Standart nuqtalar:

1. Tonuslovchi nuqta - V-67 (ji-in) - oyoq 5-barmoqining tirnog'iga 0,3 sm yetmasdan tashqi burchagi tomonida joylashgan. Sanchish chuqurligi 0,3 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

2. Tinchlantiruvchi nuqta - V-65 (shu-gu) - oyoq panjasi 5-kaft suyagi boshchasidan tashqarida va orqaroqda, tovonosti va ustki sohalari chegarasidagi chuqurchada joylashgan. Sanchish chuqurligi 0,5 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

Qo'llanma nuqta - V-64 (szin-gu) - oyoq panjasi 5-kaft suyagi bo'rtig'idan orqa va past tomondagi chuqurchada, tovon ustining ostki tomonga o'tish joyida. Sanchish chuqurligi 3 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

3. Hamdard nuqta - V-28 (nan-guan-shu) - 2- va 3-dumg'aza umurtqalari o'simtalari oralig'idan 1,5 s. Chekkada joylashgan. Sanchish chuqurligi 2,5-3 sm, szyu - 15-30 daqiqa.

4. Signal nuqta - J-3 (chjun-szi) - qorin o'rta chizig'ida kindikdan 4 s. pastda joylashgan. Sanchish chuqurligi 2-2,5 sm, szyu - 10-30 daqiqa.

5. Mo'tadillovchi nuqta (lo-punkt) - V-58 (fey-yan) - lateral to'piq markazidan yuqorida, lateral to'piqning orqa qirrasi va axill boylami o'rtasidagi V-60 (kun-lun) nuqta joylashgan chuqurchadan vertical chiziq bo'ylab 7 s. yuqorida. Sanchish chuqurligi 1,5-2 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

6. Og'riq qoldiruvchi nuqta - V-63 (szin-men) – lateral to'piqdan past va oldiroqda kubsimon suyak qirrasidagi chuqurchada, tovon ustining ostki tomonga o'tish chegarasida joylashgan. Sanchish chuqurligi 0,5 sm, szyu - 3-10 daqiqa.

VIII. Buyrak meridiani (R)

Meridian funksional tizimiga buyraklar, tashqi va ichki jinsiy a'zolar va immun tizim kiradi. Meridian juft, simmetrik bo'lib, in' tizimiga mansub. Energiya harakati - markazga intiluvchi. Energiyani siydik pufagidan olib perikard meridianiga uzatadi. Eng faol davri - soat 17 dan 19 gacha. Buyrak meridiani siydik hosil bo'lishini, siydik chiqarilishini, immun tizim, jinsiy a'zolami nazorat qilib turadi. Meridianda 27 nuqta bor.

Meridian oyoq panjasining tovon osti qismi o'rtasida, II va III kaft suyaklari orasidan R-1 (yun-syuan) nuqtasi bilan boshlanadi. Oyoq panjasining ichki tomonidan halqa hosil qilib va tovon suyagi oldida bir necha tugunsimon harakat bilan ichki to'piq bolder mushagi ichki qismi orqali taqimostiga yetadi. So'ngra sonningichki yuzasidan o'tib, qorinoldi yuzasi va ko'krakda oldingi o'rta chizikdan 2 s. uzoqlikda ko'tarilib, o'mrov suyagining pastki qirrasida R-27 (shu-fu) nuqtasida to'xtaydi.

Buyrak meridianining ichki yo'li VG-1 nuqtadan umurtqa pog'onasiga boradi, shundan keyin pastga – bel sohasiga borgach, buyrakda yakunlanadi va siydik pufagiga ham o'tadi. Ichki yo'l shoxlanib yuqoriga jigar, diafragmadan va o'pkalar orqali o'tib, ikkiga bo'linib, til ildizida tugaydi. Ichki yo'lning boshqa shoxi old o'rta meridian bilan VG-1 (tan-chjun) nuqtasida bog'lanib, MS-1 (tyan-chi) nuqtada tugaydi.

Qo'llashga ko'rsatmalar: buyrak sohasidagi og'riqlar, buyrak sanchig'i, og'riqli siyish, psixozlar, isteriya, quyonchiq, impotensiya, hayz sikli buzilishi, assit, oyoq shishlari, arterial gipertenziya, pilorospazm, jigar kasalliklari.

Standart nuqtalar:

1. Tonuslovchi nuqta - R-7 (fu-lyu) – medial to'piq markazidan 2 s. Yuqorida va orqaroqda bolder mushagining axill payiga o'tish joyi. Bu nuqta bemor o'tirgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 10-15 daqiqa.

2. Tinchlantiruvchi nuqta - R-1 (yun-syuan) - tovonosti markazida, 2- va 3-kaft suyaklari orasidagi chuqurcha. Bu nuqta

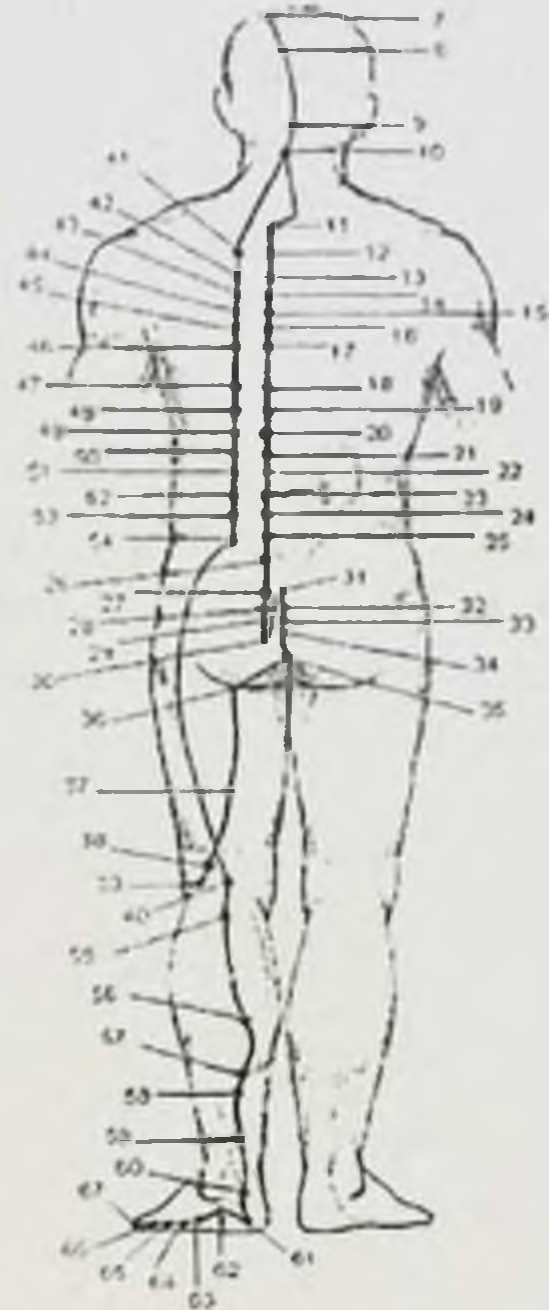
bemor o'tirgan yoki yotgan holatida, oyoq barmoqlarini bukib topiladi. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

3. Qo'llanma nuqta - R-3 (tay-si) – tovon suyagi yuqorisidagi chuqurcha, medial to'piq bilan axill payi orasidagi joy. Bu nuqta bemor orqa bilan yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

7-rasm. VII Siydik pufagi meridiani (V) va uning nuqtalari:

1 - sin-min; 2 - suan-chju; 3 - mey-chun; 4 - syuy-cha; 5 - u-chu; 6 - chen-guan; 7 - tun-tyan; 8 - lo-syue; 9 - yuy-chjen; 10 - tyan-chju; 11 - da-chju; 12 - fen-men; 13 - fey-shu; 14 - szyue-in-shu; 15 - sin-shu; 16 - du-shu; 17 - ge-shu; 18 - gan-shu; 19 - dan-shu; 20 - pi-shu; 21 - vey-shu; 22 - san-szyao-shu; 23 - shen-shu; 24 - si-xay-shu; 25 - da- chan-shu; 26 - guan-yuan-shu; 27 - syao-chan-shu; 28 - nan-guan-shu; 29 - chjun-moy-shu; 30 - bay-xuan-shu; 31 - shan-lyao; 32 - si-lyao; 34 - sya-lyao; 35 - xuey-yan; 36 - chen-fu; 37 - in-men; 38 - fu-si; 39 - vey-yan; 40 - vey-chjun; 41 - fu-fen; 42 - po-xu; 43 - gao-xuan; 44 - shen-tan; 45 - i-si; 46 - ge-xuan; 47 - xun-men; 48 - yan-gan; 49 - i-she; 50 - vey-san; 51 - xuan-men; 52 - chji-shi; 53 - bao-xuan; 54 - chji-byan; 55 - xe-yan; 56 - chen-szin; 57 - chen-shan; 58 - fey-yan; 59 - fu-yan; 60 - kun-lun; 61 - pu-shan; 62 - shen-may; 63 - szin-men; 64 - szin-gu; 65 - shu-gu; 66 - szu-tun-gu; 67 - chji-in.

4. Hamdard nuqta - V-23 (shen-shu) - 2- va 3-bel umurtqalarining qirrasimon o'tkir o'sig'idan 1,5 s. chekkada joylashgan. Bu nuqta bemor o'tirgan yoki qorin bilan - pastga qarab yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 1,5 sm , szyu - 15-20 daqiqa.

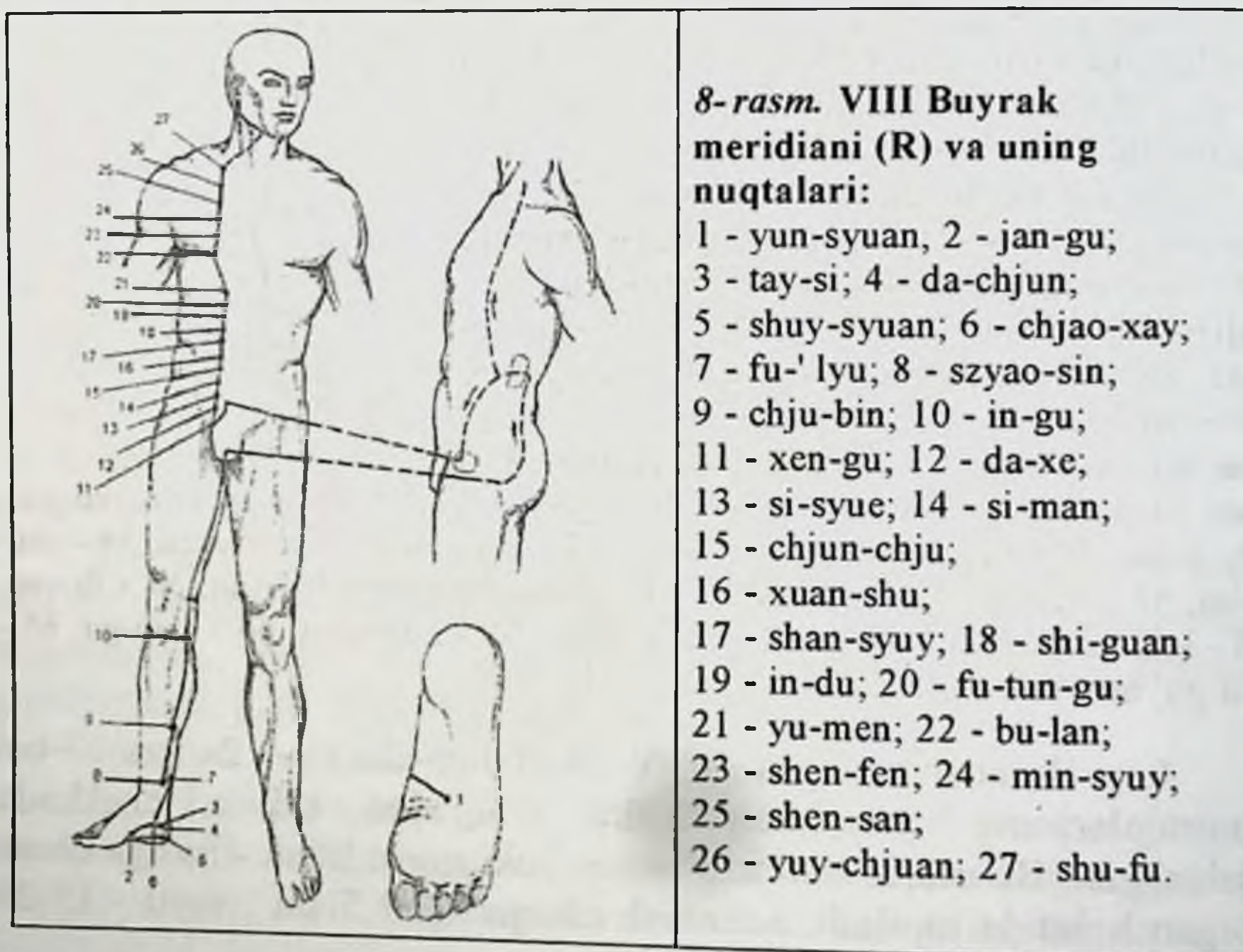
Signal nuqta - VB-25 (szin-men) - qorin yon tomonida, XII qovurg'aning erkin uchida joylashgan. Bu nuqta bemor yonga yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 7 daqiqa.

5. Mo'tadillovchi nuqta (lo-punkt) - R-4 (da-chjun) - axill payining tovon suyagiga yopishgan joyidan oldinda, R-3 (tay-si) nuqtasidan 0,5 s. Pastda joylashgan. Sanchish chuqurligi 1,5 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

6. Og'riq qoldiruvchi nuqta - R-5 (shuy-syuan) - tovon suyagi bo'rtig'ining oldi va yuqorisidagi chuqurcha, R-3 (tay-si) nuqtasidan 1 s pastroqda joylashgan. Bu nuqta bemor yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 0,5 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

IX. Perikard meridiani (MC)

Meridian juft simmetrik bo'lib, in tizimiga mansub. Energiya harakati - markazdan qochuvchi. Energiyani buyrak meridianidan olib uch isitgich meridianiga uzatadi. Eng faol davri - soat 19 dan 21 gacha. Meridianda 9 ta ta'sir etish nuqtalari bor.

8-rasm. VIII Buyrak meridiani (R) va uning nuqtalari:

- 1 - yun-syuan, 2 - jan-gu;
- 3 - tay-si; 4 - da-chjun;
- 5 - shuy-syuan; 6 - chjao-xay;
- 7 - fu-'lyu; 8 - szyao-sin;
- 9 - chju-bin; 10 - in-gu;
- 11 - xen-gu; 12 - da-xe;
- 13 - si-syue; 14 - si-man;
- 15 - chjun-chju;
- 16 - xuan-shu;
- 17 - shan-syuy; 18 - shi-guan;
- 19 - in-du; 20 - fu-tun-gu;
- 21 - yu-men; 22 - bu-lan;
- 23 - shen-fen; 24 - min-syuy;
- 25 - shen-san;
- 26 - yuy-chjuan; 27 - shu-fu.

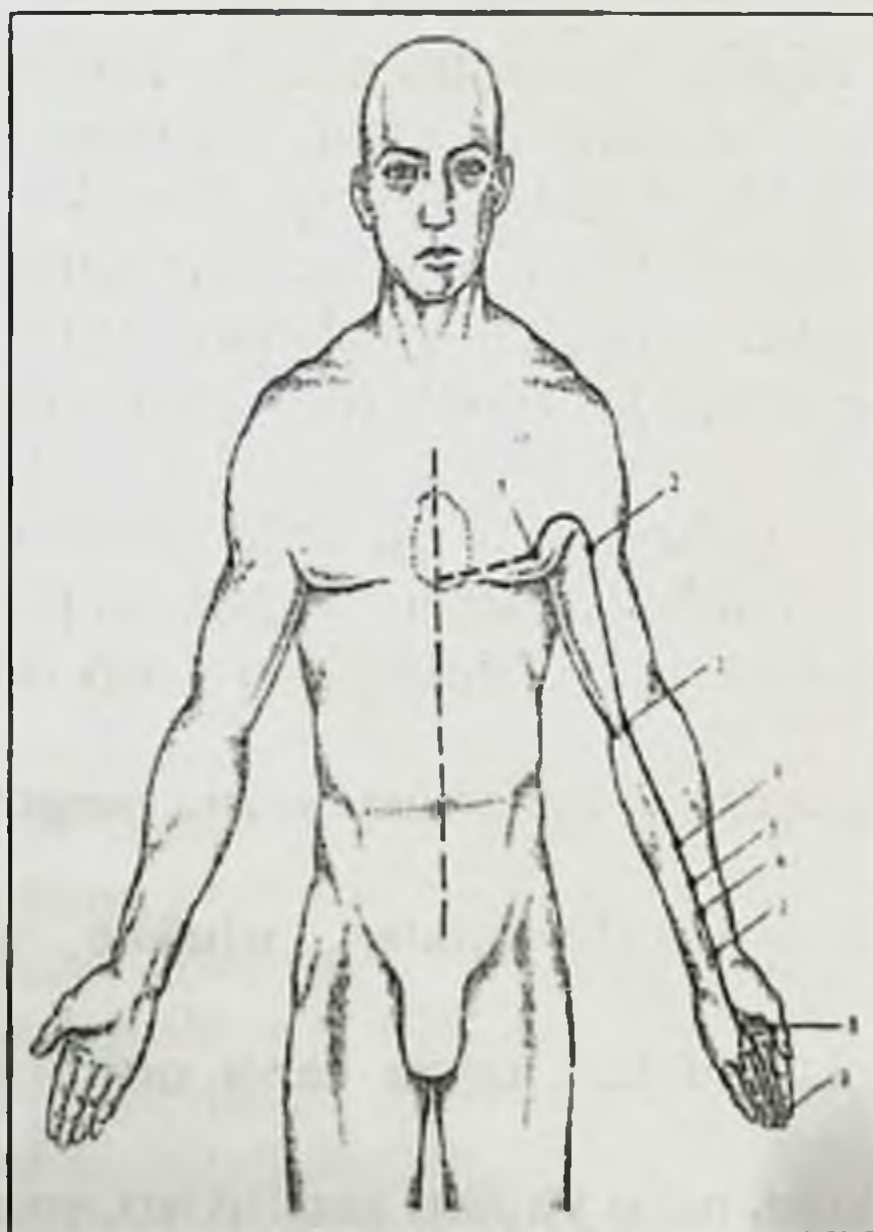
Meridianning ichki yo'li perikarddan boshlanib, ko'krak qafasi orqali o'tadi, tashqi yo'li esa IV qovurg'alararo bo'shliqda old o'rta

chiziqdan 5 s. tashqarida joylashgan MC-1 (tyan-chi) nuqtasida boshlanadi. Keyin qo'ltiq ostiga ko'tarilib, undan qo'lga o'tadi va kaft tomondan 3-barmoqqa o'tib, barmoq uchida timog'iga 0,2 sm yetmay MC-9 (chjan-chun) nuqtasida yakunlanadi.

Qo'llashga ko'rsatmalar; Yurak sohasidagi og'riqlar, nevrogen taxikardiya, yurak kasalliklari, ko'krakdagi og'riqlar, yelkadagi yelkadan orqaga tomon tarqaladigan og'riq, ruhiy buzilishlar, o'pka xastaliklari, bezovtalanish holatlari, oshqozon kasalliklari, meridian bo'ylab bo'ladigan og'riqlar, qovurg'alararo nervlar nevrалgiyasi, istmalash.

Standart nuqtalar:

1. Tonuslovchi nuqta - MC-9 (chjan-chun) - 3-barmoq oxirgi falangasida, timoq ildiziga 0,3 sm yetmasdan joylashgan. Nuqtani bemor o'tirgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 0,3 sm, szyu - 2-3 daqiqa.

9. rasm. IX Perikard meridiani (MC) va uning nuqtalari:

- 1 - tyan-chi;
- 2 - tyan-syuan;
- 3 - syuy-sze;
- 4 - si-men;
- 5 - szyan-shi;
- 6 - ney-guan;
- 7 - da-lin;
- 8 - lao-gun;
- 9 - chjan-chun.

2. Tinchlantiruvchi nuqta - MC-7 (da-lin) - bilak-kaftorti bo'g'imining proksimal burmasi o'rtasida, paylar oralig'i

chuqurchasida joylashgan. Nuqtani, bemor o'tirgan yoki yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 3 10.

3. Qo'llanma nuqta- MC-7 (da-lin) - (tinchlantiruvchiga qarang).

4. Hamdard nuqta - V-14 szyu-in-shu) - 4- va 5-ko'krak umurtqalarning qirrasimon o'siqlari o'ngidan 1,5 s. chekkada. Nuqtani bemor o'tirgan yoki qorni bilan yotgan holatda topiladi. Sanchish chuqurligi 1 sm, oraliqda old o'na chiziqdan 5 s. szyu -5-10 daqiqa. (si_{mc}n) - bilak-kaftorti bo'g'imining proksimal qisqa musbakkari oralig'idagi chuqurchada joylashgan. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 5 10 daqiqa.

XIII. Orqa o'rta (boshqaruvchi) meridian (T)* (VG)

Bu meridian funksiyasi - barcha meridianlar tizimini birlashtirish. Meridian toq, yan tizimiga mansub. Umumiy energiya almashish doirasiga kirmaydi, shuning uchun faollik soati yo'q. Energiya doimo pastdan yuqoriga harakatlanadi. U barcha yan meridianlarni birlashtiradi, shuning uchun hamma yan meridianlarining "dengizidir". Meridianda 28 nuqta bor. Meridian anus bilan dum suyagi o'rtasidan VG-1 (chan-szyan) nuqtasidan boshlanib, orqa o'rta chiziqdan, ya'ni umurtqalarning uchlaridan davom etib yuqorigi labning o'rtasida VG-28 (in-szyao) nuqtasida tugaydi.

Qo'llashga ko'rsatmalar: organlardagi patologik jarayonlarga qarshi alohida meridianlar kurasha olmagan vaqtda orqa o'rta meridian mo'jizakor meridianga aylanib, organizmda yangi darajali aloqalar bilan ta'minlaydi.

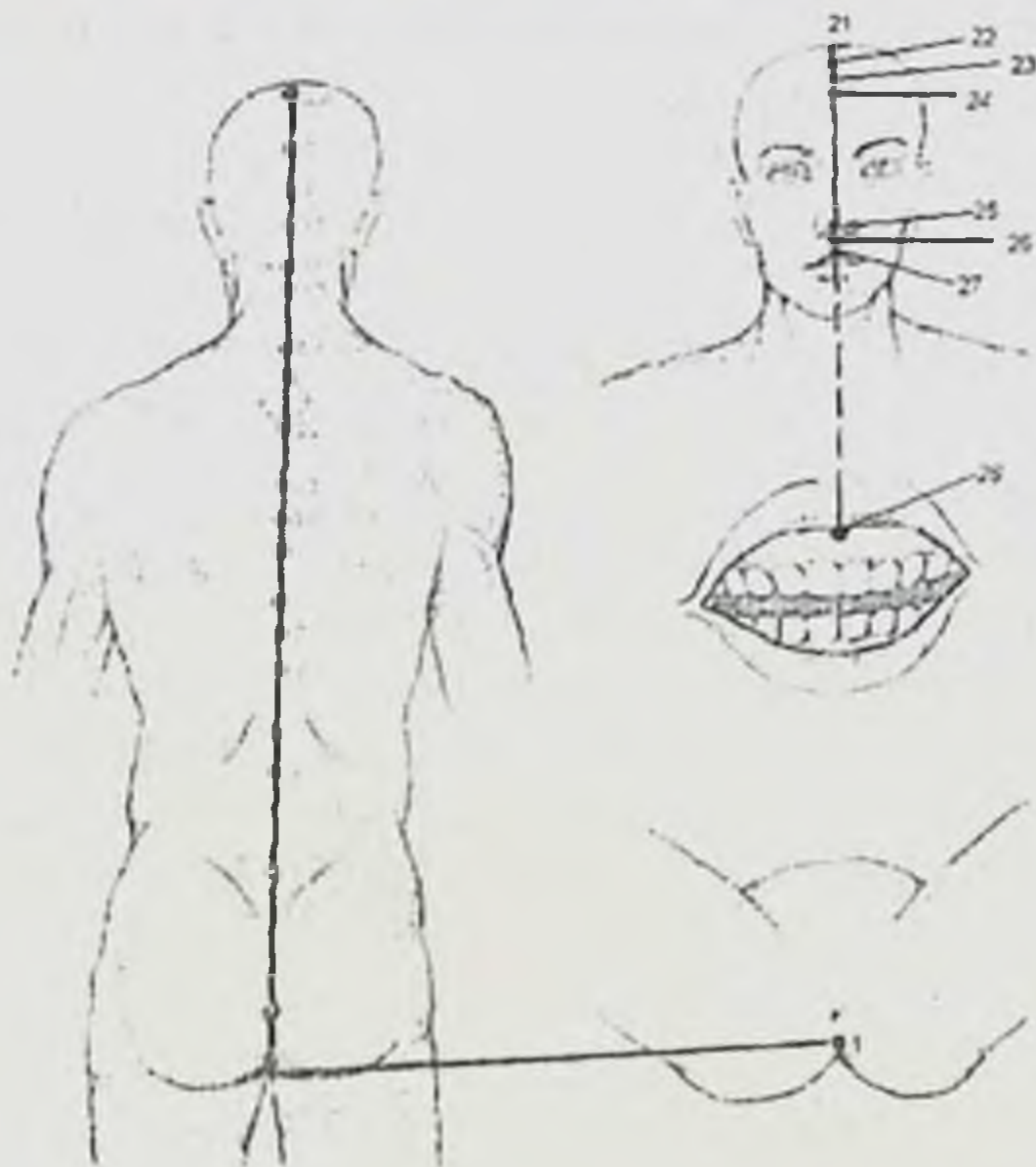
Orqa o'rta meridian nuqtalari qo'llanadigan asosiy simptomlar va patologik holatlar:

VG-1 - VG-4 - asab tizimi kasalliklari, ichaklar, siydik chiqaruv va jinsiy tizimi kasalliklarida.

VG-5 - VG-8 - asab kasalliklari, ovqat hazm qilish tizimi kasalliklarida.

VG-9 - VG-18 - asab tizimi, nafas yo'llari kasalliklari, ensadagi patologiyada, ruhiy kasalliklarda, bosh, ko'z, burun va quloq kasalliklarida.

VG-25 - VG-28 asab kasalliklarida, psixoz, burun va og'iz bo'shlig'i patologik holatlarda.

10-rasm. XIII Orqa o'rta meridian (T) va uning nuqtalari:

1 - chan-szyan; 2 - lo-shu; 3 - lo-li-guan; 4 - min-men; 5 - syuan-shu; 6 - szi-chjun; 7 - chjun-shu; 8 - szin-so; 9 - chji-yan; 10 - lin-tay; 11 - shen-dao; 12 - shen-chju; 13 - tao-dao; 14 - da-chjuy; 15 - ya-men; 16 - fen-fu; 17 - nao-xu; 18 - syan-szyan; 19 - xou-din; 20 - bay-xuey; 21 - syan-din; 22 - syan-xuey; 23 - shan-sin; 24 - shen-tin; 25 - su-lyao; 26 - jen-chjun; 27 - duy-duan; 28 - in-szyao.

XIV. Old o'rta (urug'lanish) meridian (J)* (VC)

Barcha ichki a'zolar integrativ funksiyasini bajaradi. Orqa o'rta meridian kabi old o'rta meridian ham umumiy energiya aylanish doirasiga kirmaydi, shuning uchun faol vaqti yo'q. Energiya doimo pastdan yuqoriga harakatlanadi. U barcha in meridianlarini birlashtiradi va in meridianlarining "dengizi" hisoblanadi.

Meridianda 24 nuqta bor. Organizmda surunkali patologik jarayon mavjudligida u ajoyib mo'jizakor meridianga aylanadi. Meridian butdan VG-1 (xuey-in) nuqtasidan boshlanadi va shu joyda ikkiga-ichki va tashqi yo'lga bo'linadi. Tashqi yo'l qorinni o'rta chizig'i bo'ylab ko'krakdan o'tib bo'yinning o'rtasidan davom etib dahanda VC-24 (chen-szyan) nuqtasida ichki meridian ikkita

simmetrik shoxchaga bo'linadi, bu shoxchalar lablarni aylanib o'tib, ko'z kosasigacha davom etadi.

Qo'llashga ko'rsatmalar:

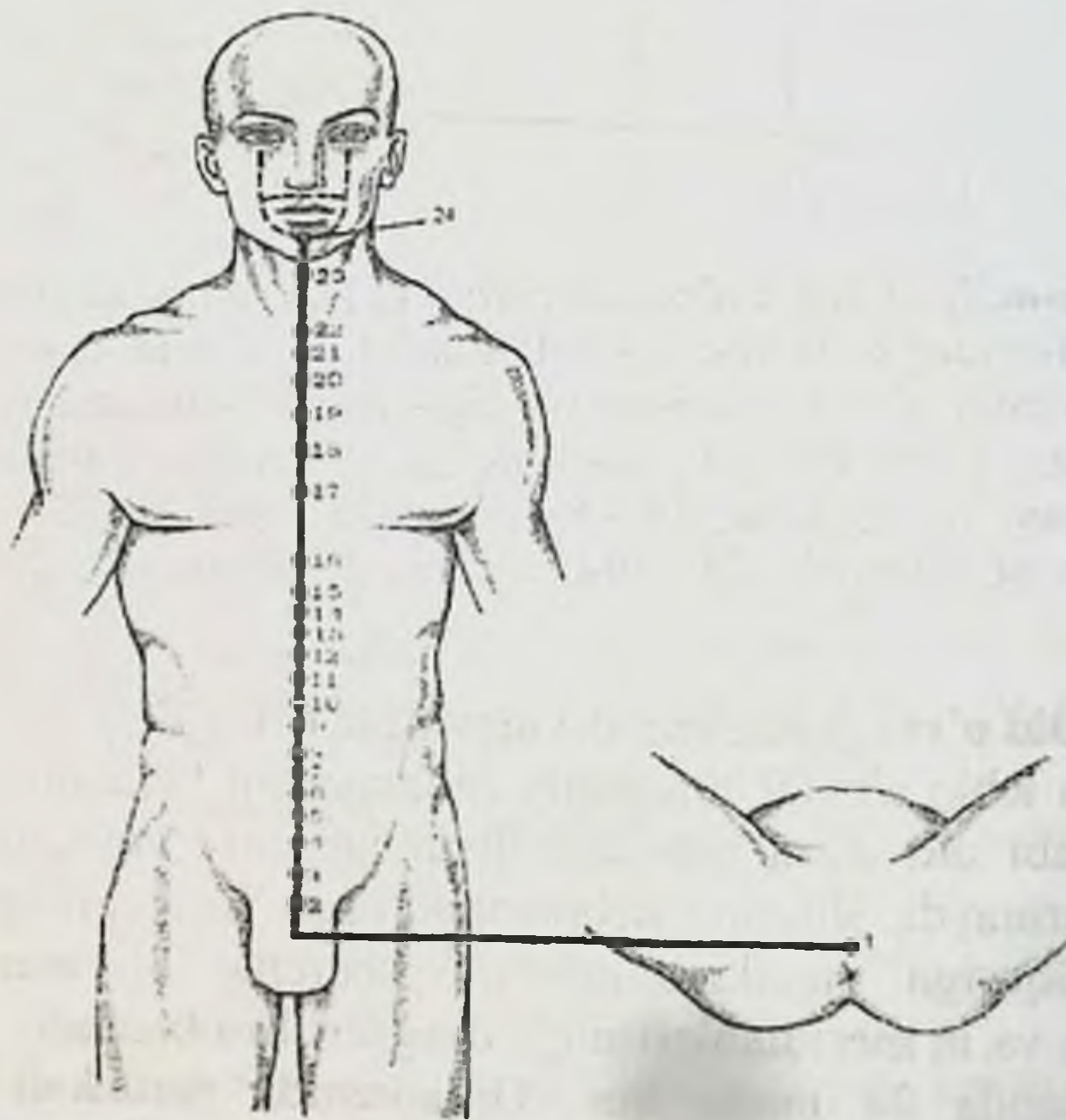
VC-1 - VC-18 - jinsiy, siydik chiqaruv va ichak kasalliklari belgilarida.

VC-10 - VC-15 - asab tizimi, oshqozon va ruhiy buzilishlarida.

VC-16 - VC-24 - nafas olish, qizilo'ngach, hiqildoq va og'iz bo'shlig'i kasalliklarida.

XI. O't pufagi meridiani (VB)

Meridian funksional tizimiga xususan o't pufagi va qisman jigar kiradi. Meridian juft va simmetrik bo'lib, yan tizimiga mansub. Energiya harakati - markazdan qochuvchi. Energiyani uch isitkich meridianidan olib jigar meridianiga uzatadi. Eng faol davri - soat 23 dan 01 gacha. Meridianda 44 ta ta'sir nuqtasi bor.

11-rasm. XIV Old o'rta meridian (J) va uning nuqtalari:

1 - xuey-in; 2 - syuy-gu; 3 - chjun-szi; 4 - guan-yuan; 5 - shi-men; 6 - si-xay; 7 - in-szyao; 8 - shen-syue; 9 - shuy-fen; 10 - sya-van; 11 - szyan-li; 12 - chjun-van; 13 - shan-van; 14 - szyuy-syue; 15 - szyu-vey; 16 - chjun-tin; 17 -

tan-chjun; 18 - yuy-tan; 19 - szi- chun; 20 - xua-chay; 21 - syuan-szi; 22 - tyan-tu; 23 - lyan-syuan; 24 - chen-szyan.

Meridian ko'zning tashqi burchagidan 0,6 sm masofadagi VB-1 (tun-szi-lyao) nuqtasidan boshlanib peshona burchagiga ko'tariladi, keyin quloq suprasini o'rqasidan aylanib yumshoq qismigacha tushadi, shundan so'ng yana yuqoriga - chakka sohasiga qaytadi. U yerdan ko'z kosasi o'rta chizig'i bo'ylab ensa suyagining pastki qirrasiga yo'naladi va keyin bo'yining yon yuzasi va yelka orqali o'tib, oldingi aksilyar chiziqqacha boradi. So'ngra tananing yon tomoni bo'ylab ko'krak, qorin, yonbosh suyagi qirrasini va son suyagining boshiga, undan keyin son va tizza yonlaridan o'tib, kichik boldir suyagi tomonidan oyoq panjasi ustki tomoniga o'tadi. Meridian oyoq panjasining IV va V suyaklari oralig'idan o'tib, IV barmoqning tirnog'i ildiziga tashqi tomondan 0,3 sm yetmasdan VV-44 nuqtasida yakunlanadi.

Meridian VV-21 (szyan-szin) nuqtasida tananing uch qismi meridiani bilan kesishadi. Birinchi shoxlanishi so'rg'ichsimon o'siq sathidan boshlanib, quloq ichiga kiradi va so'ngra ko'zning tashqi burchagiga boradi, Bu yerdan pastga - E-5 va E-6 nuqtalariga tushib, bo'yin orqali o'tib, o'mrovusti chuqurchasidagi asosiy mushak bilan bog'lanadi. Shu joyda asosiy chiziqdan shoxlanib pastga - ko'krak qafasi hamda diafragma orqali o'tib, jigar meridiani bilan bog'lanadi va o't pufagiga kiradi. So'ngra qorin bo'shlig'i orqali pastga tushib, E-30 nuqtada tashqariga chiqadi va qov suyagi qirrasini oshib o'tib, tos-son bo'g'imiga kiradi.

Ikkinchi shoxlanishi o'mrovusti chuqurchasidan pastga - yelka bo'g'imining oldinigi yuzasi, qo'ltiq sohasi, qovurg'a aosti sohasi, bel, dumg'aza va VG-1 (chan-szyan) nuqtadan o'tib, yuqorida aytilgan shoxlanishi bilan tos-son bo'g'imida bog'lanadi. Uchinchi shoxlanishi oyoq panjasining ustki qismida VB-41 nuqtadan boshlanib, oyoqning 1-barmog'i oxiriga borib, F-1 (da-dun) nuqtada jigar meridiani bilan bog'lanib yakunlanadi.

Qo'llashga ko'rsatmalar: O't qopi funksiyasining buzilishi (ko'ngil aynashi, diskineziya, qayt qilish, og'izda achchiq ta'm bo'lishi, o't qopi sohasi og'rig'i, xoletsistit), o'pka kasalliklari, yo'tal, hansirash, astma, boshning ensa va chakka sohalari og'rig'i, meridian bo'ylab bo'ladigan og'riqlar, ko'z kasalliklari, burun

qonashi, quloq kasalliklari, oshqozon-ichak buzilishlari, kichik to's a'zolari kasalliklari, hayz siklining buzilishi, asabiy-ruhiy buzilishlar, quyonchiq.

Standart nuqtalar:

1. Tonuslovchi nuqta - VB-43 (sya-si) – IV va V oyoq barmoqlar orasidagi burmada (IV va V oyoq panja suyaklari boshchalari oralig'ida) joylashgan. Nuqtani bemor orqa bilan yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 0,5-1,0 sm, szyu - 3-5 daqiqa.

2. Tinchlantiruvchi nuqta - VB-38 (yan-fu) - lateral to'piq markazidan 4 s. yuqorida va 1 sm oldinda joylashgan. Nuqtani bemor orqa bilan yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 1,5-2,0 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

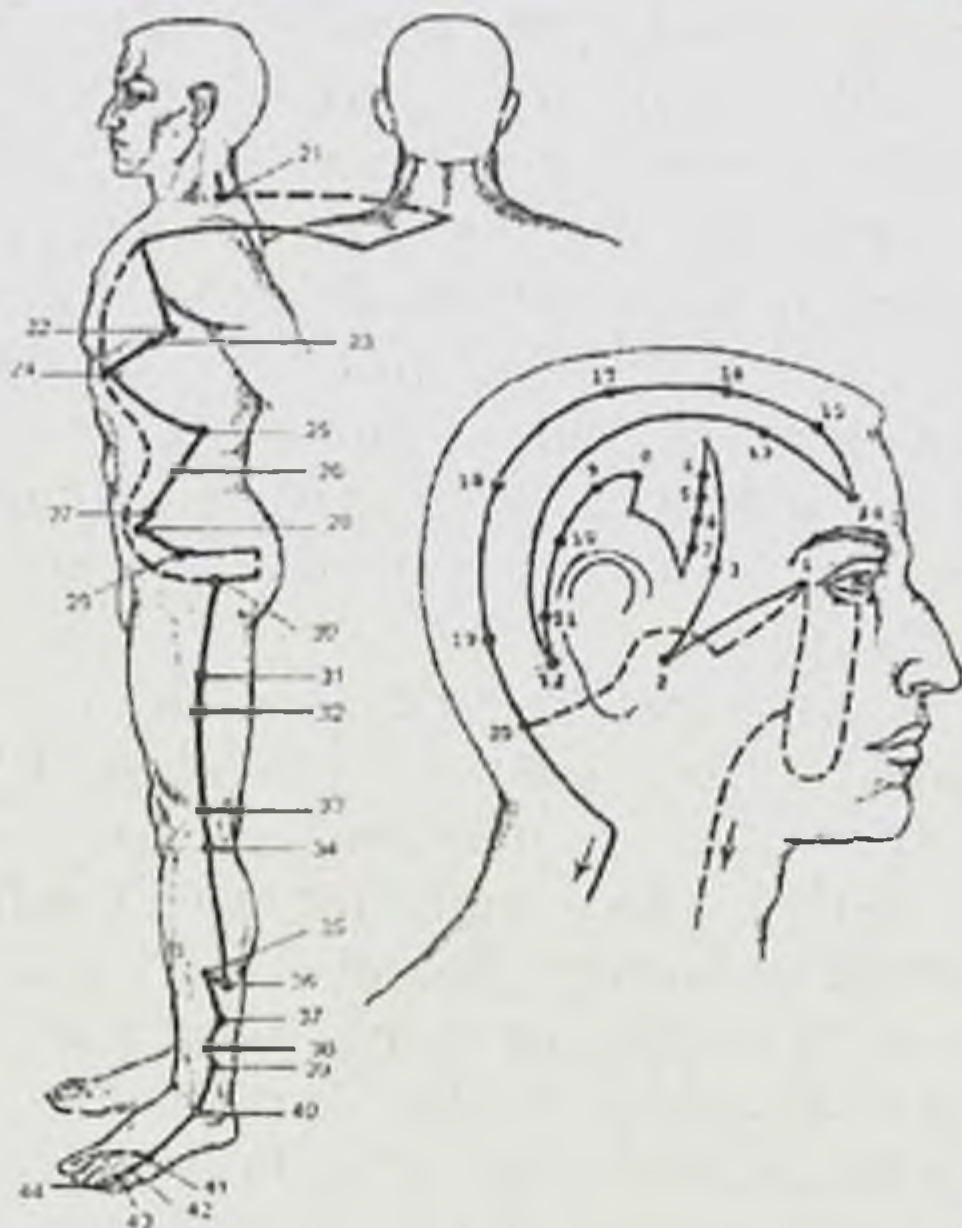
3. Qo'llanma nuqta - VB-40 (syu-syuy) - lateral to'piq pastki qirrasidan ozroq oldinda joylashgan. Nuqtani bemor orqa bilan yotgan holatida topiladi. Sanchish chuqurligi 1,5 sm, igna uchi medial to'pia orqa tomoniga qaratilgan yo'nalishda kiritiladi; szyu - 5-15°daqiqa.

4. Hamdard nuqta - V-19 (dan-shu) - X va XI ko'krak umurtqalari qirrasimon o'siqlari oralig'idan 1,5 s. chekkada joylashgan. Sanchish chuqurligi 1,5 sm, szyu - 15-20 daqiqa.

5. Signal nuqta - VB-24 (ji-yue) – VIII qovurg'aning yuqori qirrasida va o'rta o'mrov chizig'I kesishgan nuqta. Nuqtani bemor orqa bilan yotgan holatida topiladi. Sanchish burchak ostida. chuqurligi 1 sm; szyu - 5-10 daqiqa.

6. Mo'tadillovchi nuqta (lo-punkt) - VB-37 (guan-min) - kichik boldir suyagining old qirrasida, lateral to'piq markazidan 5 s. yuqorida, oyoq barmoqlarini yozuvchi uzun va kichik boldir qisqa mushaklari oralig'ida joylashgan. Sanchish chuqurligi 2 sm, szyu - 3-7 daqiqa.

7. Og'riqni qoldirish nuqtasi - VB-36 (vay-syu) – kichik boldir suyagining old qirrasida, lateral to'piqdan 7 s. yuqorida, oyoq barmoqlarini yozuvchi va uzun kichik boldir mushaklari oralig'idagi chuqurlikda joylashgan. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

12-rasm. XI O't pufagi meridiani (VB) va uning nuqtalari:

1 - tun-szi-lyao; 2 - tin-xuey; 3 - shan-guan; 4 - xan-yan; 5 - syuan-lu; 6 - syuan-li; 7 - syuy-bin; 8 - shuay-gu; 9 - tyan-chun; 10 - fu-bay; 11 - tou-syao-in; 12 - van-gu; 13 - ben-shen; 14 - yan-bay; 15 - tou-lin-si; 16 - mu-chuan; 17 - chjen-in; 18 - chen-lin; 19 - nao-kun; 20 - fen-chi; 21 - szyan-szin; 22 - yuan-e; 23 - chje-szin; 24 - ji-yue; 25 - szin-men; 26 - day-may; 27 - s-shu; 28 - vey-dao; 29 - szyuy-lyao; 30 - xuan-tyao; 31 - fen-shi; 32 - chjun-du; 33 - szu-yan-guan; 34 - yan-lin-syuan; 35 - yan-szyao; 36 - vay-syu; 37 - guan-min; 38 - yan-fu; 39 - syuan-chjun; 40 - syu-syuy; 41 - szu-lin-si; 42 - di-u-xuey; 43 - sya-si; 44 - szu-syao-in.

XII. Jigar meridiani (F)

Meridian funksional tizimiga jigar va uning funksiyasi bo'lmish dezintoksikatsiya, qon ivishidagi ishtiroki, qon deposi va boshqa funksiyalar kiradi. Meridian juft, simmetrik bo'lib, in tizimiga kiradi. Energiya harakati - markazga intiluvchi. Energiyani o't pufagi meridianidan olib o'pka meridianiga uzatadi. Eng faol davri - soat 1 dan 3 gacha. Meridianda ta'sir qilish mumkin bo'lgan 14 nuqta bor.

Meridian oyoqning 1-barmog'i timoq ildiziga tashqi tomondan 0,5 sm yetmasdan F-1 (da-dun) nuqtasidan boshlanadi. Oyoq panjasining ustki tomonidan oshiq-boldir bo'g'imiga borib, katta

boldir suyagi orqa tomonidan yuqoriga ko'tariladi. Tizza bo'g'imi sohasida son ichki tomoniga qayrilib, qorin sohasiga XI qovurg'aning erkin uchigacha ko'tariladi. U yerdan qovurg'a yoyi sohasi bo'ylab ko'tarilib, 6-qovurg'alararo oraliqda o'rtao'mrov chizig'idagi F-14 nuqtasida yakunlanadi. Tashqi yo'l yon shoxlarga ega emas. Meridianning ichki yo'li qorin pastki qismidan me'dagachaga va jigarga boradi. So'ngra o't pufagi bilan bog'lanib yuqoriga - diafragmani kesib o'tib ko'krak qafasi, hiqildoq, xalqum, tomoq bo'ylab yurib ko'z sohasi bilan bog'lanadi. Shu joydan tashqariga chiqib peshona, tepa sohasida VG-20 (bay-xuey) nuqtasida orqa o'rta meridian bilan bog'lanadi. Ko'z sohasida shoxlanish lunjning ichki yuzasi bo'ylab yurib, lablami aylanib o'tadi. Yana bir shoxlanish jigardan boshlanib, diafragma va o'pkadan o'tib, VG-12 (chjun-van) nuqtasida tugallanadi va shu nuqtada o'pka meridiani bilan bog'lanadi.

Qo'llashga ko'rsatmalar: qorinning pastki qismidagi og'riqlar, erkaklar va ayollar jinsiy a'zolar kasalliklari, jinsiy a'zolar qichishishi, impotensiya, zakirdagi og'riq, hayz sikli buzilishi, jinsiy yo'llar oqmalari, bachadondan qon ketishi, bachadon va qin tushishi, siydik ajralishining buzilishlari, buyrak og'riqlari, o'ng qovurg'a osti va jigar sohalari og'riqlari, sarg'ayish, gepatit, disfagiya, anoreksiya, oshqozon-ichak buzilishlari, jigar faoliyati va hazm buzilishlari, ishtaha yo'qligi, ko'ngil aynashi, qayt qilish, ich ketishi, qon aralash ich ketishi, qabziyat, qovurg'alararo nevrалgiya, bel og'rig'i, son va boldirning ichki tomonlari, boldir, tizza bo'g'imi, tovon sohalari og'riqlari, bosh og'riqlari, ko'z og'rig'i, tasirlanuvchanlik, maniacal holatlar, churra og'rig'i, dermatozlar.

Standart nuqtalar:

Tonuslovchi nuqta - F-8 (syuy-syuan) – tizza bo'g'imi ichki yuzasida, taqimosti burmasi oxirida. Sanchish chuqurligi 0,5 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

Tinchlantiruvchi nuqta - F-2 (sin-szyan) – oyoqning I va II panja-barmoq bo'g'imlari oralig'idan orqaroqdagi chuqurchada joylashgan. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

Qo'llanma nuqta - F-3 (tay-chun) – oyoqning I va II panja suyaklari oraliqining eng tor qismidagi chuqurchada, panja-barmoq bo'g'imidan 0,5 s. yuqorida joylashgan. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

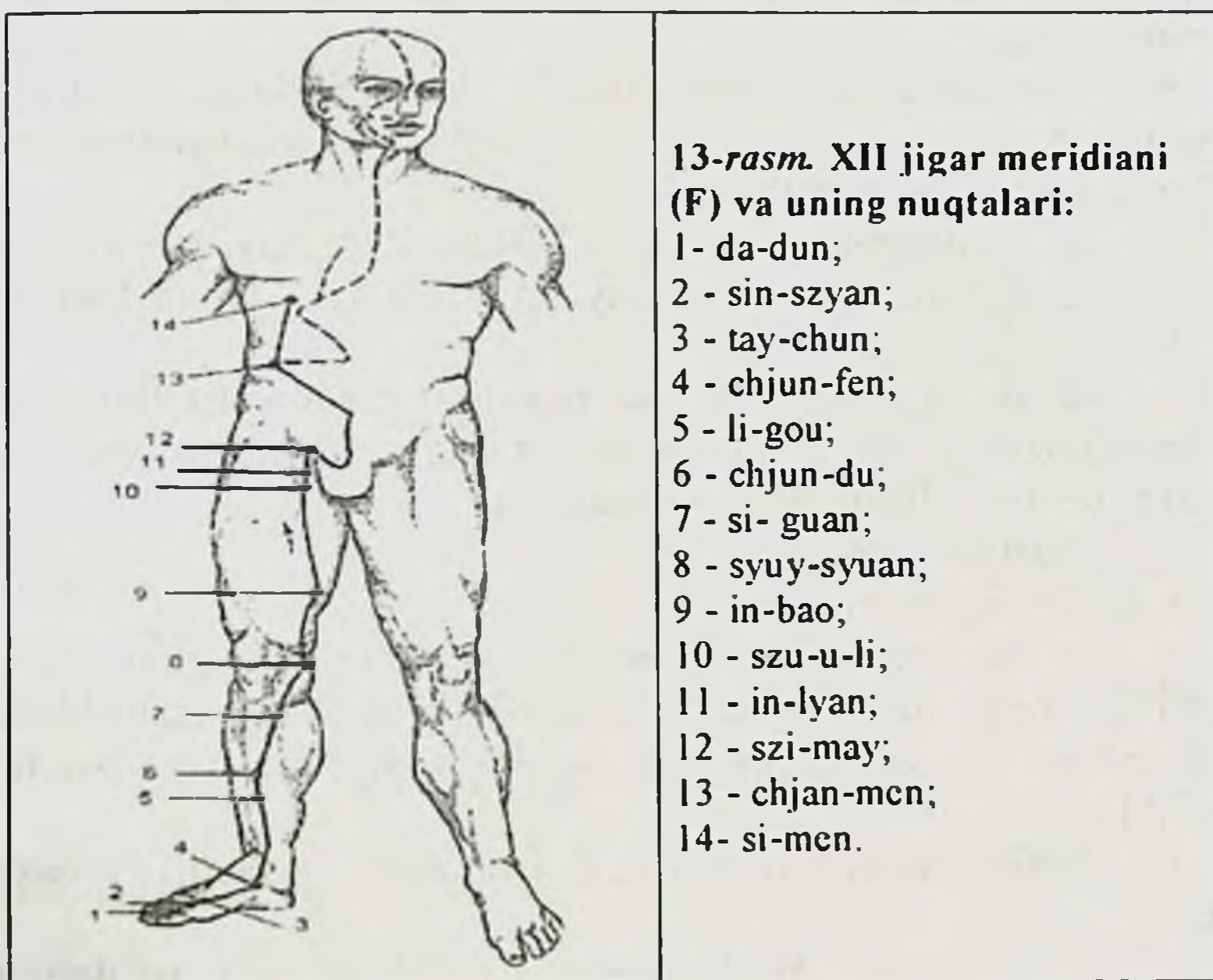
Xalq tabobati

Hamdard nuqta - V-18 (gan-shu) – IX va X ko'krak umurtqalarining qirrasimon o'siqlari oraliq'idan 1,5 s. chekkada joylashgan. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu - 5-10 daqiqa.

Signal nuqta - F-14 (si-men) - o'mrov o'rta chizig'ida, VI qovurg'alararo oraliqda joylashgan. Sanchish chuqurligi 1 sm, szyu-3-7 daqiqa.

Mo'tadillovchi nuqta (lo-punkt) - F-5 (li-gou) – katta bolder suyagining orqa qirrasida medial to'piq markazidan 5 s. yuqorida joylashgan. Sanchish chuqurligi 0,5-1 sm, szyu - 2-5-daqiqa.

Og'riq qoldiruvchi nuqta - F-6 (chjun-du) - boldiming old-ichki yuzasida medial to'piqdan 7 s. yuqorida. Sanchish chuqurligi 0,5-1 sm, szyu - 2-5 daqiqa.

Sharq tabobati usullarini qo'llashga ko'rsatmalar va qarshi ko'rsatmalar. Igna bilan davolash vaqtida uchraydigan asoratlari va ularning oldini olish

IRT qo'llashda ko'rsatmalar bilan birga qarshi ko'rsatmalar ham mavjud. Ba'zi bir kasalhlarda, masalan, uchlik nerv nevrалgiyasi, megren, yuz nervi nevriti, vazomotor rinit, radikulit

kabilarda akupunktura, kompleks terapiya tarkibida nisbatan samarali bo'lsa-da albatta, asosiy davo vositasi, hatto yagona davolash usuli sifatida qo'llanadi. Boshqa holatlarda igna sanchish davolashda qo'shimcha usul hisoblanadi.

Quyida akupunktura qo'llanishiga asosiy va nisbiy ko'rsatmalar, shuningdek qarshiko'rsatmalar keltiriladi.

Asosiy ko'rsatmalar

- Asab tizimi kasalliklari-periferik asab tizimi kasalliklari (radikulitlar, pleksitlar, nevrit va nevralgiyalar, polinevrit polineyropatiyalar);

- umurtqa osteoxondrozining nevrologik ko'rinishlari (reflektor mushak-tonik va neyrodistrofik sindromlar), ildizchalar kompression sindromlari, visseral va qon tomirlari vegetativ ko'rinishlari;

- nevrozvanevrotikbuzilishlar (nevrasteniya, isteriya, tungienurez, psixogenseksualbuzilishlar, funksionalgiperkinezlarvab.);

- vegetativ asab tizimi kasalliklari (vegetativ-qon tomirlari distoniyasi, migren, yuz simpatalgiyalari, periferik angiodistoniyalar va b.);

- bosh va orqa miya qon tomirlari kasalliklari (miya qon aylanishi buzilishining dastlabki ko'rinishlari, serebral va orqa miya qon aylanishi buzilishlarining oqibatlarini);

- turli paralichlar;

- og'riq sindromlari va b.

- Ichki a'zolar kasalliklari-yurak-qon tomirlari tizimi kasalliklari (gipertoniya kasalligining I-II bosqichlari, ateroskleroz, stenokardiya va turli genezli kardialgiyalar, yurak maromining buzilishlari);

- nafas tizimi kasalliklari (surunkali bronxit, bronxial astma);

- ovqat hazm qilish tizimi kasalliklari (o't yo'llari va me'da-ichak trakti disfunktsiyalari, spastik va atonik kolitlar, oshqozon va 12 b.i. yara kasalliklari, surunkali gastroenerokolit va xolestsistit);

- siydik-tanosil tizim kasalliklari (nefrit va pielonefrit, sistit, buyrak sanchig'i, impotensiya, fngidhk, menstrual sikl

buzilishlari va og'riqlari, tuxumdonlar yallig'lanishi va boshqa kasalliklar:

- allergik kasalliklar (vazomotor va allergik rinitlar, eshakem, Kvinke shishi, allergik kon yuktivit, dori kasalligi va b. Allergozlar);

- jarrohlik patologiyalari (operatsiyadan keyingi og'riqlar, ichak va siydik pufagi parezi, operatsion muolajalar anesteziyasi);

- ginekologik kasalliklar va akusherlik patologiyalari (klimakterik sindrom, surunkali adneksit va endometrit, homiladorlikni ko'tara olmaslik, homiladorlikning I va II yarmi toksikozlari, tug'uruqda stimullash va og'riqsizlantirish, gipogalaktiya);

- teri kasalliklari (neyrodermitlar, ekzema, allergik dermatit va seboreya, teri qichishishi. sochlaming erta to'kilishi, o'choqli kallik va b.);

- bolalar kasalliklari.

Nisbiy ko'rsatmalar

- polimielitning qoldiq asoratlari;

- miyada qon aylanishning o'tkinchi buzilishlari;

- diensefal sindrom (endokrin-moddalar almashinuvi va b.

O'zgarishlar bilan);

- turli genezli giperkinezlar - tirishishlar;

- hurujlari soni kam bo'ladigan epilepsiya;

- bolalar serebral paralichlari va perinatal ensefalopatiyalar;

- tarqoq skleroz (boshlang'ich bosqichi);

- kuchayib boruvchi mushak distrofiyasi (boshlang'ich bosqichi);

- narkomaniyalar (surunkali alkogolizm, chekish);

- endokrin patologiyaning ba'zi shakllari (tireotoksikoz, qandli diabet, semizlik va b.).

Qarshi ko'rsatmalar

- har qanday o'smalar;

- sababi noaniq bo'lgan isitma;

- o'tkir yuqumli kasalliklar va surunkali infeksiyaning avj olishi (silning faol shakli va h.k.);

- qon kasalliklari;

- yurak-o'pka, buyrak, jigar yetishmovchiliklari dekompensatsiyasi;

- keskin somatik astenizatsiya va kaxeksiya;
- homiladorlik;
- tashxis noaniq bo'lganda;
- emizikli yoshgacha (2 yoshgacha bolalarda akupressura yoki IRTning boshqa usullari qo'llanadi) va qarilik;
- mastlik holati.

Igna bilan davolash vaqtida uchraydigan asoratlar

Agarda igna bilan davolash uslublari qoidasiga rioya qilinmasa, quyidagi asoratlar paydo bo'lishi mumkin:

Hushdan ketish.

Bu holat ko'pincha bemorni haddan tashqari asablanishida, astenik tuzilishida, davo oldidan qo'rqishida, charchaganida, tanasi noto'g'ri holatda bo'lganida yoki igna bilan juda qattiq manipulyasiya o'tkazilganda uchraydi.

Hushdan ketishning oldini olish:

- eng avval bemorni kelajakdagi igna bilan davolash va igna teriga sanchilgandapaydo bo'ladigan sezgilar bilan tanishtirish kerak;
- bemor muolajaga ovqatdan keyin 1,5-2 soat o'tgach taklif etiladi;
- birinchi muolajani bemorning yotgan holatida o'tkaziladi;
- birinchi ikkita seansda bemorning bir o'zini qoldirish tavsiya etilmaydi.
- Agarda hushdan ketishning birinchi belgilari paydo bo'lsa (bosh aylanishi, yuz oqarishi, quloqdagi g'uvillash, ko'ngil aynishi), o'sha zahoti ignalami chiqarib olib, bemorning boshini pastga egib yotqizish lozim.

Igna to'qimalarda tiqilib qolishi. Bu asorat quyidagi sabablardan kelib chiqishi mumkin: haddan tashqari asablanishdan; AN atrofidagi mushaklar spazmidan; bemor, igna kiritilgandan so'ng, tana holatini o'zgartirgan bo'lsa; igna ko'pincha bir tomonlama aylantirilib kiritilgan bo'lsa. Igna tiqilib qolsa, uni aylantirma va ilgarilama harakatlari og'irlashadi yoki to'xtab qoladi.

Igna sinishi – Igna sinishi juda ham kam uchraydi va ko'pincha igna qo'lchasi uning o'zagiga o'tadigan joyida sodir bo'lishi. Bu asorat ignaning sifarsizligidan, igna bilan noto'g'ri harakat qilishdan va shunga o'xshash sabablardan kelib chiqadi.

Igna sinib qolgan vaqtdagi choralar: ignaning singan uchi teri ustidan chiqib tursa, igna barmoqlar yoki juftak yordamida to'qimadan chiqariladi;

agarda ignaning singan uchi teri bilan teng ravishda bo'lsa - barmoq uchi bilan kiritilgan igna yonidagi to'qimaga igna uchi ko'ringuncha bosiladi va u ko'rinishi bilan ignani juftak yordamida to'qimadan chiqariladi;

agarda singan igna to'qimaga chuqurroq kirib ketgan bo'lsa, uni jarrohlik yo'li bilan chiqariladi.

Bu asoratning oldini olish uchun:sifatsiz ignalar ishlatilishi man etiladi;

igma qo'lchasigacha kiritilmaydi - teri ystida igna o'zagidan yana 1,5-2 sm qolishi kerak.

Igna qiyshayishi - Buning sababi - igna bilan noto'g'ri harakat qilishda, masalan igna suyakka tushganda yoki igna kiritilgandan so'ng bemor tana holatini o'zgartirishida.

Qiyshaygan ignalar ishlatilishi man etiladi.

Gematoma - Bu asorat yirik qon tomir jarohatlanishi oqibatida kelib chiqadi. Mayda va o'rtacha gematomalar mustaqil ravishda yo'qoladi, yiriklarini esa engil uqalanadi yoki spirt bilan kompress qo'yiladi.

Igna sanchilgan o'rni og'rishi - Bu holat bir necha soat davom etishi va taranglanish sezgisi bilan kuzatilishi mumkin. Asoratning paydo bo'lishi igna bilan noto'g'ri, qo'pol harakat qilish, uchi o'tmas ignalami ishlatish kabi sabablar bilan bog'langan. Agarda igna o'mida o'rta darajali og'riq sezilsa, bu joy engil uqalanadi, agarda og'riq kuchliroq sezilsa - igna o'rni kuydiriladi.

TEST SAVOLLARI VA VAZIYATLI TOPSHIRIQLAR

Vaziyatli masala 1

1. Yunon yozuvchisi "tarixning otasi" Gerodotning (miloddan avvalgi V asr) tavsifiga ko'ra qadimgi Mesopotamiyada bir qator urf-odatlariga ega. Masalan "Bobilliklar qandaydir kasalliklardan azob chekayotganlar, ular bozorga kirib, bemorga uning kasalligi haqida maslahat berishadi (agar ulardan biri kasallikni bohidan o'tkazgan yoki boshqasidan ko'rgan bo'lsa). Keyin yo'lovchi bemorga maslahat beriladi va ular bunday kasallikdan qanday shifo topganini yoki boshqalarning shifo topganini tushuntiradi. Kasal odamni jimgina o'tib ketish taqiqlanadi: har kim o'z kasalligini so'rashi kerak?». Mesopotamiyada turli mutaxassisliklar shifokorlari bo'lganligi sababli, bunday odatlarga baho bering

Vaziyatli masala 2

Rim tarixchisi Svetoniyaning guvohligiga ko'ra, imperator Klavdiy (milodiy I asr), qullar egalarini «... kasal va holdan toygan qullarni davolash uchun pul sarflashni xohlamay, ularni Eskulap oroliga tashlagan, keyin u bu tashlangan qullarni ozod deb e'lon qildi: agar ular sog'ayib ketgan bo'lsa, ular egasiga qaytib kelmasliklari kerak edi va agar egasi ularni tashlamoqchi emas, balki ularni o'ldirmoqchi bo'lsa, u qotillikda ayblanadi. " Qadimgi jamiyatning tibbiy axloqiga baho bering.

Vaziyatli masala 3

"Ayurveda" da - qadimgi hind tibbiyotining yodgorligi, qadimgi Hindistonning taniqli shifokorlaridan biri Charakning fikriga ko'ra, shifokor "shoh yoki xalqni yoqtirmaydigan va o'z navbatida ularni xafa qiladigan odamlarga, shuningdek, juda yomon, buzilgan, xavfli, yovvoyi va o'limi haq bo'lgan bemorlarga shuningdek o'z xo'jayini yoki homiysi yo'qligida ayolga maslahat berish va yordam berish" kerak emas deb hisoblaydi. Charakning axloqiy pozitsiyasiga baho bering.

Vaziyatli masala 4

"Smitning papirusi" dan olingan parchani o'qing. Savollarga javob bering: 1. Qadimgi Misr shifokorlari qanday manipulyatsiya qilishlari mumkin? Qanday manipulyatsiyani muvaffaqiyatsiz deb hisoblashgan? Sizningcha, "bu men davolaydigan kasallik" yoki "bu men davolamaydigan kasallik" degan so'zlar nimani anglatadi?

Vaziyatli masala 5

"Smitning papirusi" dan olingan parchani o'qing. Savollarga yozma ravishda javob bering:

1. Qadimgi Misr shifokorlari qanday manipulyatsiya qilishlari mumkin? Qanday manipulyatsiya muvaffaqiyatsiz deb hisoblashgan?

2. Qadimgi Misrda qanday dorilar ("Smitning papirusi" ga ko'ra) ishlatilgan?

Vaziyatli masala 6

Shifokorlar haqida "Hammurapi qonunlari" dan bir parcha o'qing. Quyidagi savollarga javob bering: 1. Eng qadimgi sivilizatsiyalarda paydo bo'lgan tibbiy qonunchilikning ahamiyati qanday? Ushbu qonunlar shifokorning huquqlarini va bemorning huquqlarini qanday himoya qiladi? 2. Xammurapi qonunlariga asoslanib, qadimgi Sharqdagi tibbiyot darajasi haqida nima deyish mumkin?

Vaziyatli masala 7

Bemorga Chjen-tzyu terapiyasi berildi. Bu usul nimani anglatadi?

Vaziyatli masala 8

Akupunktur paytida biz yuzaki va chuqur retseptorlarni bezovta qilamiz. Ushbu retseptorlarga tavsif bering.

Javob: yuzaki teri retseptorlari faqatgina differentsiatsiya qilingan qurilmalar bo'lib, ularning tirnash xususiyati, asosan, kortikal fiksatsiya turi bo'yicha dastlabki "boshlang'ich" qiymatga ega. Chuqur retseptorlari tabiatda tarqoq, inert va ichki organlarning holatiga yanada samarali ta'sir ko'rsatadi.

Vaziyatli masala 9

Igna terapiyasi bilan biz ko'pincha "ona-o'g'il" qoidasini qo'llaymiz. Bu nimani anglatadi? Javob: "ona-o'g'il" qoidasi uchta asosiy element (yoki unga mos keladigan meridianlar) hisoblanadi: buzilgan energiya bilan bog'liq bo'lgan dastlabki elementga nisbatan, rag'batlantiruvchi bog'lanishlar siklidagi oldingi asosiy element "ona" deb ataladi va keyingi "o'g'il" deb ataladi.

Vaziyatli masala 10

Kasalliklarni davolashda tez-tez qo'llaniladigan nuqtalar: meridian, ekstrameridian, "yangi" nuqtalar va aurikulyar. Juft va toq meridian sonini sanab o'ting. Javob: jami 14 klassik meridian: ulardan 12 juft va 2 toq.

Vaziyatga asoslangan masalalar:

Keltirilgan klinik vaziyatlardan refleksoterapiya qo'llash mumkin bo'lgan holatni tanlang:

- a) 60 yoshli bemor. Tekshirishlar asosida bemorga TBSning faol shakli deb tashxis . qo'yilgan.
- b) Shifokorga 36 yoshli bemor "n. trigeminus nevralgiyasi" bilan murojaat etgan. Qo'shimcha kasalliklari yo'q.
- c) Homilador ayolda (6 haftalik homila) qusish belgilari bor.
- d) Bemor uch yil davomida vazomotor rinit bilan azoblanadi.
- e) Bemor 52 yoshda. Kasbi - avtobus haydovchi. Kasalligi - bo'yin, ko'krak va bel umurtqalari osteoxondrozi.

1. Xalq tabobatining umumiy tamoyillari?

- A. anglash, tan olish, yaxlitlik
- B. tushunish, individuallik, yaxlitlik
- C. mahorat, e'tirof, yaxlitlik
- D. tushunish, tan olish, yaxlitlik
- E. to'g'ri javob yo'q

2. Xalq tabobati nimani o'rganadi?

- A. inson tanasining reaksiyalari
- B. ma'lum qadriyatlarga yo'naltirish
- C. an'anaviy bilim
- D. klinik sinovlar
- E. voqelikning universal aloqalari

3. Xalq tabobati usullaridan biri belgilang.

- A. Girudoterapiya
- B. Fizioterapiya
- C. Kislородli terapiya
- D. Kimyoviy terapiya
- E. Yuqorida aytilganlarning barchasi to'g'ri

4. Akupunkturda og'riqni kamaytirish nima orqali kelib chiqadi?

- A. endorfin
- B. glikozidlar
- C. saponinlar
- D. fitontsidlar
- E. to'g'ri javob yo'q

5. Qadimgi Xitoyda qaysi o'simlik preparatlaridan foydalanilmagan?

- A. perestupen
- B. jenshin
- C. choy
- D. limon o'ti
- E. to'g'ri javob yo'q

6. Qadimgi Xitoy tibbiyotining asosi nimada edi?

- A. Ayol (in) va erkak (yan) tamoyillarining qarama-qarshiliklari va munosabatlari
- B. "Chi" hayot beruvchi energiya
- C. Besh element haqidagi ta'limot
- D. Tananing barcha fiziologik va patologik hodisalari
- E. Barcha javoblar to'g'ri

7. Xitoy shifokorlari dorivor o'simliklarning qanday tasnifidan foydalanganlar?

- A. Barcha javoblar to'g'ri
- B. Tonlama
- C. Astringentlar
- D. Ruxsat beruvchi
- E. Laksatiflar

8. Akupunktura davolash usuli sifatida:

- A. Igna sanchish orqali
- B. Aksincha davolash
- C. Kuydirish orqali
- D. Zuluk terapiyasi
- E. O'simliklar bilan davolash

9. Akupunkturaning ta'sir mexanizmini tushuntiring:

- A. Asosiy kanallar (meridianlar) tananing yuzasida (300 dan ortiq) ma'lum nuqtalarda proektsiyalanadi; ularga ta'sir qilish ushbu kanallar orqali amalga oshadi
- B. Energiya maxsus kanallar orqali oqadi
- C. Tanadagi safro, shilliq va qonni muvozanatlash
- D. Haddan tashqari energiya kanallar orqali chiqadi yoki uning yetishmasligi to'ldiriladi
- E. Buzilgan in-yan balansi tiklanadi

10. An'anaviy tibbiyot. In-Yan, 5 ta element, Chen-szyu terapiyasi (akupunktura), impuls diagnostikasi, jenshen, kamfora, gimnastika, massaj. Bu qanday sivilizatsiya?

- A. Qadimgi Xitoy
- B. Qadimgi Yunoniston
- C. Qadimgi Rim
- D. Qadimgi Misr
- E. Qadimgi hindiston

11. Qadimgi Tibet tibbiyoti nimaga asoslangan?

- A. Ilmiy va falsafiy bilimlarning sintezi asosida
- B. Faqat ilmiy bilimlarni sintez qilish asosida
- C. Faqat falsafiy bilimlarni sintez qilish asosida
- D. Irratsional bilimlarni sintez qilish asosida
- E. Ratsional bilimlarning sintezi asosida

12. Qadimgi Tibet tibbiyotining asosini qaysi qadimiy qo'lyozma tashkil etadi?

- A. "Chjud-shi"
- B. "Avesto"
- C. Mahabxarata, Ramayana
- D. "Vaidurya Karpo"
- E. Konfutsiy "Buyuk ta'limot"

13. Mox isitish nima?

- A. Shuvoq, ko'mir purolari yoki konuslari yordamida faol nuqtalarda isitish
- B. Kompreslar, issiq suv yostiqchalari
- C. Akupunktura
- D. Meditatsiya, yoga
- E. Barcha javoblar to'g'ri

14. Qadimgi Hindistondagi muqaddas matnlar-madhiyalar:

- A. Mantralar
- B. Mana
- C. Vedalar
- D. Varna
- E. Ibodatlar

15. "Ayurveda" so'zining ma'nosi:

- A. hayot kitobi
- B. yo'naltiruvchi ip

- C. uzoq umr ko'rish
- D. o'zini tiyib turish
- E. sog'liqni saqlash

16. "Yoga Shataka" kitobining muallifini ko'rsating.

- A. Agarjuna
- B. Vagbata
- C. Konfutsiy
- D. Haraka
- E. Sushruta

17. An'anaviy Tibet tibbiyotining asosiy matni qaysi risola

- A. Hjud-shi
- B. Hi-chjud
- C. Avesto
- D. Ayurveda
- E. Sushruta Samhita

18. Qadimgi Sharq shifokorlari qanday dorilar yoki ularning turlaridan foydalanganlar

- A. sabzavot kelib chiqishi
- B. hayvon kelib chiqishi
- C. kimyoviy moddalarga asoslangan
- D. barcha javoblar to'g'ri
- E. yovuz ruhlar yordamida (shamanlar, jangchilar, fitnachilar)

19. Qadimgi Sharq aholisi orasida qaysi bemorlarga ko'proq e'tibor berilgan

- A. Homilador
- B. Yarador
- C. yuqumli kasalliklar bilan
- D. qariyalar
- E. teri kasalliklari bilan

20. Qadimgi Mesopotamiyada kasallar uchun binolar ("kasalxonalar") qayerda joylashgan?

- A. ibodatxonalarda
- B. shohlik ostida
- C. harbiy shaharchada
- D. qabristonlarda
- E. bunday binolar yo'q edi

21. Papirus varaqalari necha turi ma'lum?

- A. 10 dan ortiq
- B. 9 dan ortiq
- C. 5 dan ortiq
- D. 7 dan ortiq
- E. 2 dan ortiq

22. Ibn Sino nechta asar va kitoblar yozgan?

- A. 453 xil ilmiy yo'nalishdagi kitoblar
- B. Turli ilmiy yo'nalishdagi 263 ta kitob
- C. Turli ilmiy yo'nalishdagi 158 ta kitob
- D. Turli ilmiy yo'nalishdagi 980 ta kitob
- E. U faqat davolash ishlarini amalga oshirgan, qo'lyozmalar

qolmadi

23. Ibn Sino ijodiy hayotining markazlari: 1. Buxoro va Somoniylar kutubxonasi 2. Xorazm poytaxti Gurganj va Beruniy boshchiligidagi Ma'mun akademiyasi 3. Eronning Hamadan va Isfahon shaharlari 4. Bog'doddagi "Donishmanlar uyi".

- A. 1,2,3
- B. 1,3,5
- C. 1,4
- D. 1,2,4
- E. barcha javoblar

23. Avitsennaning so'zlariga ko'ra: "Bemorni davolash uchun uchta vosita mavjud ...". Ularni ko'rsating

- A. so'zlar, dori-darmon, tig'
- B. dori-darmon, oziq-ovqat, gimnastika
- C. so'zlar, qo'shiqlar, hikoyalar
- D. choy, spirtli ichimliklar, qahva
- E. faqat shifokor

24. "Tib qonunlari"ning qaysi kitobida inson organizmi organlarining kasalliklarini, tananig sinishlarini davolash bo'yicha ko'rsatmalar berilgan?

- A. 3 va 4
- B. 1
- C. 2
- D. 5
- E. Barchasida

25. Samguk Yus davrida qaysi narsalar "iste'mol qilish mumkin bo'lgan dori" deb ta'riflangan?

- A. Sarimsoq va shuvoq
- B. Sabzi va sarimsoq
- C. Qovoq va karam
- D. Shuvoq va sholg'om
- E. Qovoq va sarimsoq

26. Hyangyak Jipseongbang jurnali tarkibiga qancha mahalliy koreys dori-darmonlari kiritilgan (향약 집성방, 1433).

- A. 703
- B. 800
- C. 680
- D. 700 ga yaqin
- E. 900

27. An'anaviy koreys tibbiyotida ishlatiladigan taniqli qo'ziqorin:

- A. Phellinus linteus
- B. Song-gen
- C. Song- linteus
- D. Ganoderma
- E. Fungi

28. Tanani shuvoqning yonayotgan novdasi yoki konusi bilan qizdirish usuli qanday nomlanadi?

- A. kuydirish
- B. akupunktura
- C. Aromaterapiya
- D. meditatsiya
- E. o'simlikshunoslik

29. "Daraxt" ning meridianlarga to'g'ri keladigan asosiy elementi:

- A. o't pufagi va jigar
- B. taloq va oshqozon
- C. buyraklar
- D. qalblar
- E. o'pka

30. Refleksologiya bu an'anaviy xitoy tibbiyotining quyidagi uslubiga asoslangan terapevtik va profilaktika tizimidir:

- A. jin-chyu terapiyasi
- B. fitoterapiya
- C. tui-na massaji
- D. gidroterapiya
- E. etnologiya

31. Og'riqni kamaytirish uchun akupunktur nuqtalarini tanlashda ularning funktsional holati quyidagicha aniqlanadi.

- A. Palpatsiya
- B. Vizual ravishda
- C. Bosim tekshiruvi orqali
- D. Elektr osti qarshiligini (ECR) va elektr o'tkazuvchanlik potentsialini (ECP) aniqlash
- E. Og'riq sezgirligini o'rganish

32. Qadimgi Xitoy tibbiyotini Qadimgi Misr tibbiyotidan qanday farq qiladi?

- A. variolyatsiya tarqalishi
- B. davolashning jarrohlik usullaridan faol foydalanish
- C. kasallik keltiradigan yovuz ruhlarga ishonish
- D. oqilona belgi variolyatsiyaning tarqalishi
- E. yovuz ruhlarga ishonish

33. O'rta asrda xitoy tabibi qaysi vazifani bacharmagan?

- A. Alkimyogar
- B. Doctor
- C. Falakkiyotshunos
- D. jarroh
- E. fitoterapevt

34. Qaysi shaharlardan birida «donolar uyi» bunyod etilgan?

- A. Bogdod
- B. Konstantinopl
- C. Rim
- D. Hindiston
- E. Misr

35. Sifilisni davolash uchun qaysi sharq tabibi simobdan foydalangan?

- A. Inb-Sino

- B. Galen
- C. Shots Rostaver
- D. Ar-Roziy
- E. Tògri javob yòq

36. Ibn-Sino yaraga ishlov berishda nimadan foydalangan?

- A. Vino
- B. Spirt
- C. Olov
- D. Suv
- E. Tògri javob yoq

37. Epidemik kasalliklarning D Frakastro tomonidan aytilgan tarqalish yòllarini ayting:

- A. Hamma javoblar tògri
- B. Kasal bilan muloqot
- C. Havo orqali
- D. Buyumlar orqali
- E. Tògri javob yòq

38. Arab xalifaligi shifokorlari kasallikni davolashda nimaga asoslanganlar?

- A. Mizoj
- B. Kasallik
- C. Tashxis
- D. Soglik
- E. Hamma javoblar tògri

39. Ibn-Sino tibbiyotida keltirilgandek tirishish kasalligiga uchragan bemor peshobida..... paydo bòladi?

- A. Pufak
- B. Qum
- C. Oqsil
- D. Tògri javob yòq
- E. Hamma javoblar tògri

40. Tibet tibbiyotida òt pufagi kasalliklari qanday davolangan?

- A. Kamfora aralashmasi bilan
- B. Vino aralashmasi bilan
- C. Oltingugurt aralashmasi bilan
- D. Òtlar yordamida
- E. Tògri javob yòq

INSERT jadvali

V	+	-	?
<p>Girudoterapiya (lot. Hirūdō - "suluk", qadimgi yunoncha. Ρυειραπα - "davolash", shuningdek, qadimgi yunon tilidan bdelloterapiya.), noan'anaviy tibbiyotga (naturopatiya yo'nalishlaridan biri) tegishli.</p>	<p>Zuluklardan terapiyada foydalanish 70-yillarda qayta tiklandi: mikroxirurgiyada ular ko'clirib o'tkazilgan terini va boshqa to'qimalarni operatsiyadan keyingi tromb tiqilib qolishdan saqlash uchun qon aylanishini yaxshilash uchun ishlatiladi. Dori zuluklari uchun boshqa klinik qo'llanmalarga varikoz tomirlari, mushaklarning spazmlari, tromboflebit va artrozni davolash kiradi.</p>	<p>Zuluk orqali infeksiyani yuqtirish ehtimoli, agar oxirgi ovqatlanishdan keyin 4 oydan ko'proq vaqt o'tgan bo'lsa, amalda istisno qilinadi. Bu vaqtga kelib, zuluk oshqozonida oz miqdordagi qon qoladi va patogen bakteriyalarning o'sishi A. hydrophila simbion bakteriyasini bo'g'ib qo'yishga olib keladi. Uning titri o'z-o'zidan tushadi va so'rishda u yaraga tushmaydi. Ammo immuniteti pasaygan yoki to'qimalar transplantatsiya qilingan bemorlarda (mahalliy himoya mexanizmlarining pasayishi tufayli) aeromonas infeksiyasi paydo bo'lishi mumkin.</p>	<p>Zuluk tomonidan yuqumli kasallik yuqishidan himoyalashning ishonchli kafolati - bu sun'iy sharoitda o'stirilgan va yetarlicha vaqt davomida ochlikda, ichaklarida patogen flora bo'lmagan hayvonlardan foydalanish.</p>

B/B/B jadvali

Bilaman	Bilishni xohlayman	Bilib oldim
<p>An'anaviy Xitoy tibbiyoti (inglizcha an'anaviy Xitoy tibbiyoti) - bu qadimgi Xitoyda paydo bo'lgan va inson tanasining ishlashini diqqat bilan kuzatib borishdan va ushbu kuzatuvlarni ushbu mintaqaga xos paradigma yordamida tizimlashtirishdan kelib chiqqan ta'limotlar va amaliyotlar tizimi, belgilar va raqamlar to'g'risida ta'lim berish.</p>	<p>Xitoy tibbiyotining mohiyati nimada?</p>	<p>Xitoylik shifokorlarning fikriga ko'ra, bizning farovonligimiz hayotiy energiya- Qi aylanishiga, shuningdek, ayol energiyasi Yin va erkak Yangning muvozanatiga bog'liq. Agar energiya almashinuvi buzilgan bo'lsa, bu kasallik va kasalliklar bilan o'zini namoyon qiladi. Shuning uchun davolash kerak simptom emas, balki sabab, organizmning uyg'unligini tiklaydi. Ushbu noodatiy ko'rinadigan yondashuv o'z samarasini bermoqda - JSST ma'lumotlariga ko'ra xitoy tibbiyotining usullari astma kasalligidan tortib yaraga qadar bo'lgan 40 dan ortiq turli xil kasalliklarni davolashda chindan ham yordam beradi.</p>

KLASTER jadvali

GLOSSARIY

Apiterapiya - bu asalari zahri bilan davolash. Asalarilarning chaqishi akupunktur massajining analogiga o'xshashdir, u ham inson tanasining faol nuqtalariga ta'sir qiladi. Kasallik bilan bog'liq nuqtani topishning aniqligi davolanishning muvaffaqiyatiga bog'liq. Shuning uchun apiterapiya odatiy akupunkturdan afzalliklarga ega: asalarilar mikron aniqligi bilan terida biologik faol nuqtani topib, odamni chaqib oladi.

Gomeopatiya davolanish uchun juda yuqori darajada suyultirilgan dori vositalaridan foydalanishni taklif qiladi, ular sog'lom odamlarda bemorning kasalligiga o'xshash alomatlarni keltirib chiqaradi. Gomeopatiya (yunoncha *frommyos* - "o'xshash" va *Tosho* - "kasallik") noan'anaviy tibbiyotning bir turi. Ilmiy hamjamiyat gomeopatiyani psevdologiya, quackery va firibgarlik deb biladi.

Naturopatiya (inglizcha *naturopatiya* - tabiiy vositalar bilan davolash) - bu hayotiy organizmga bo'lgan ishonch, tirik organizmlardagi barcha jarayonlar ilmiy jihatdan tushunarli emasligi va maxsus tabiiy energiya, "hayot kuchi" bilan boshqarilishi haqidagi nazariyaga asoslangan muqobil tibbiyotning bir turi. Birinchi navbatda tabiiy davolanishga tegishli kasalliklarni davolash va oldini olish tizimi.

Aromaterapiya - bu o'simlik efir moylarining foydali xususiyatlaridan foydalanadigan muqobil tibbiyot turi. Go'zallik salonlari va massaj salonlarida ishlatiladi.

Apiterapiya (lotincha *apis* "ari" va "terapiya" terapiyasi) an'anaviy tibbiyot sohasi bo'lib, hozirda muqobil tibbiyot, asalarichilik mahsulotlarini tibbiy maqsadlarda ishlatishdir.

Gidroterapiya yoki suv bilan davolash (yunoncha *hýdōr*, suv + *terapiya*, davolash) noan'anaviy tibbiyot yo'nalishidir.

Girudoterapiya (lot. *Hirūdō* - "suluk", qadimgi yunoncha. *Ραίρα* - "davolash", shuningdek, qadimgi yunon tilidan *bdelloterapiya*), noan'anaviy tibbiyotga (naturopatiya yo'nalishlaridan biri) tegishli. Giruda - dorivor suluk (lotincha *Hirudo medicinalis*) Evropadan kelib chiqqan va ming yillar davomida qon ketish uchun ishlatilgan.

Terapevtik ro'za noan'anaviy tibbiyot usuli bo'lib, u oziq-ovqatdan, ba'zida suvdan ixtiyoriy ravishda voz kechishdan, so'ngra ma'lum bir vaqt davomida yengil (parhezli) parhezdan iborat. Usul

tanada toksinlar deb ataladigan moddalar borligi haqidagi ilmiy bo'lmagan g'oyaga asoslanadi, unga ko'ra tashqaridan oziq-ovqat kelmasa, ovqat hazm qilish organlari va ular bilan bog'liq tizimlar "tiklanish" va tozalash rejimiga o'tadi.

Akupunktura (refleksoterapiya, lotincha acus - igna va lotincha punctura (pungo, pungere) - sanchish, sanchish) noan'anaviy tibbiyotning bir shakli va an'anaviy xitoy tibbiyotining ingichka ignalar bilan davolashning asosiy komponentidir.

Siydik terapiyasi - bu terapevtik vosita sifatida siydikdan foydalanishni o'z ichiga olgan muqobil tibbiyotning psevdosistemik usuli. Siydik terapiyasining sog'liq uchun foydasi to'g'risida ilmiy dalillar mavjud emas; bundan tashqari, ayrim hollarda siydik terapiyasi inson salomatligi va hayotiga xavf tug'diradi. Siydikni ichki yoki boshqa usullarda ishlatish mumkin. Bunday holda, bu siydik ichish, tibbiy maqsadlarda emas, urofagiya deb ataladi.

Fitoterapiya (qadimgi yunon tilidan b - "o'simlik" va Therapeia - "davolash") - dorivor o'simliklar va ularning murakkab preparatlaridan foydalanishga asoslangan turli xil inson kasalliklarini davolash usuli. Dorivor o'simliklardan yangi, quritilgan shaklda, shuningdek oddiy ishlov berish yordamida faol moddalarni ulardan ajratib olishda foydalanish mumkin, bu esa tarkibiy qismlarning tabiiy kompleksi tuzilishini (infuziya, ekstrakt va boshqalarni) saqlaydi.

Refleksologiya ko'plab kasalliklarni noan'anaviy davolashning eng qadimiy usullaridan biridir. Ushbu kontseptsiya jamoaviy va shuning uchun juda kengdir. Refleksologiya juda ko'p sonli diagnostika va terapevtik usullardan iborat bo'lib, ularning asosiy printsipi - bu tananing ayrim nuqtalariga ta'sir qilish, bu periferik asab tizimini faollashtiradi va tiklash jarayonlarini boshlashga imkon beradi.

Rang terapiyasi - bu inson tanasini rang ta'sirida davolash usuli. Hali ham qadimgi davrlarda odamlar rang odamga kuchli ta'sir ko'rsatishini payqashgan. Hozirgi vaqtda rang terapiyasi psixoterapiya bo'limlaridan biridir. Rangni ta'sir qilish usullari boshqacha, masalan, ma'lum bir rang haqida mulohaza yuritish yoki ranglarni tasavvur qilish. U psixoterapevt ishtirokida amalga oshiriladi, u bemorni yengil hisga tushiradi va u erda o'zi qulay bo'lgan rang sxemasini tiklaydi.

Gipnoz terapiyasi - gipnoz va so'z bilan davolash. Ushbu davolash uslubiga rozi bo'lishdan oldin, ushbu turdagi tibbiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun ruxsatni tasdiqlovchi hujjatlarni tekshirib

ko'ring, chunki sizning psixikangizga layoqatsiz yoki insofsiz odamning aralashuvi uchrashi mumkin.

Litoterapiya - toshlar, shu jumladan qimmatbaho toshlar bilan davolash. U, o'z navbatida, turli toshlarning chakralarga ta'siri, mineraloterapiya, tosh terapiyasi, kristalli terapiya va astromineralogiyaga bo'linadi.

Energiya terapiyasi. Noan'anaviy tibbiyotning yana bir shakli bu energiya terapiyasi. Ushbu usul kuchlanish va kundalik stressni yo'qotish uchun odamning energiyasidan foydalanishga asoslangan.

Reyki (yaponcha 靈氣), Reiki - noan'anaviy tibbiyotning bir turi bo'lib, u "kaftlarga tegizish orqali davolash" (inglizcha palma davolash) usulini qo'llaydi. Ba'zida mutaxassislar uni "sharq tabobati" turiga kiritishadi. Xalqaro standart tomonidan tasdiqlangan xususiyatlarga (talablarga) muvofiq Reiki amaliyoti davolashga tegishli.

Fungoterapiya - bu dorivor qo'ziqorinlar va ulardan murakkab preparat-lardan foydalanishga asoslangan turli xil inson kasalliklarini davolash usuli

Yoga- hind madaniyatidagi keng ma'noli tushuncha bo'lib, hinduizm va buddizmning turli yo'nalishlarida rivojlangan va yuksak darajaga erishish uchun organizmning aqliy va fiziologik funksiyalarini boshqarishga qaratilgan turli xil ma'naviy, aqliy va jismoniy amaliyotlar majmuini anglatuvchi ma'naviy va ruhiy holat.

Meditatsiya (lot. Meditatio - "aks ettirish") - bu ruhiy-diniy yoki sog'lomlashtirish amaliyoti doirasida ishlatiladigan ruhiy mashqlar majmuasi yoki ushbu mashqlar natijasida (yoki boshqa sabablarga ko'ra) maxsus ruhiy holat. Meditatsion usullar diqqat konsentratsiyasi (passiv meditatsiya) yoki iroda (faol meditatsiya) yordamida aqliy funksiyalarni boshqarishga asoslangan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Zakon Respubliki Uzbekistan «Ob obrazovaniy». 29 avgusta, 1997.
2. Zakon Respubliki Uzbekistan «O fizicheskoy kul'ture i sporte» (novaya redaksiya). 27 iyulya, 2000.
3. Ukaz Prezidenta Respubliki Uzbekistan «O sozdaniy fonda razvitiya deskogo sporta Uzbekistana». 24 oktyabrya, 2002.
4. «O merax po organizasii deyatel'nosti respublikanskoy spetsializirovannoy desko-yunosheskoy sportivnoy shkoli olimpiyskogo rezerva po xudojestvennoy gimnastike» Postanovlenie Kabineta Ministrov Respubliki Uzbekistan, №253 ot 09.09.2011 g.
5. Alimova Z.A. Davolovchi massaj asoslari. O'rta tibbiyot va dorishunos xodimlar malakasini oshirish va ixtisoslashtirilgan respublika markazining axborot-nashriyot bo'limi. T.: 2005 y.
6. Axmatov M.S. Uzluksiz ta'lim tizimida ommaviy sport sog'lomlashtirish ishlarini samarali boshqarish // Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning dolzarb muammolari. Samarqand, 2004. 5-8 b.
7. Boyto'raev T.D. Ibn Sino ma'naviy qadriyatlarida jismoniy tarbiya masalalari. Xalqaro ilmiy anjuman: - Jismoniy tarbiya va sport: Davlat, jamiyat, shaxs. 17-20.11.2005. Toshkent, 7-8 b.
8. Xodjaev Sh.G. Bolalarda bronxial astma kasalligining shaklida davolash jismoniy tarbiyani qo'llash uslubi: (Uslubiy tavsiyanoma): - T., 2006. - 33 b.
9. Nurmuxamedov K.A. Yurak-tomir kasalliklarida davolash jismoniy tarbiya va massaj. Uslubiy tavsiyalar. T.: O'zDJTI, 2009. - 42 b.
10. Nurmuxamedov K.A., Salamova M.S. Kichik eshdagi bolalar badan tarbiyasi va massaji. Uslubiy-metodik tavsiyalar. T., 2010. - 64 b.
11. Nurmuxamedov K.A. Massaj (Jismoniy tarbiya va tibbiyot institutlari, jismoniy tarbiya fakultetlari uchun o'quv qo'llanma). T.: O'zDJTI, 2013. - 108 b.
12. Nurmuxamedov K.A., Gazieva Z.Yu. Massaj. O'quv qo'llanma. T., 2008. - 107 b.
13. Saidov B.M. Sport tibbiyoti: Darslik, 2013 y.

14. Adaptivnaya fizicheskaya kul'tura va reabilitatsii detey s narusheniem oporno-dvigatel'nogo apparata. Metodicheskoe posobie. T., 2012. - 56 s.

15. Vinogradov P.A., Mochenov V.P. Noviy etap v razvitii fizkul'turno-ozdorovitel'noy i sportivnoy rabote sredi uchashesysya molodeji // Teoriya i praktika fizicheskoy kul'turi. 1998, №6, s. 24-26; 39-40.

16. Vozniknovenie, lechenie i profilaktika povrejdenny i zabolevaniy oporno-dvigatel'nogo apparata u sporsmenov. Metodicheskie rekomendatsii / sost. Iskandarov T.I. – T.: 2003, - 20 s.

17. Gigineyshvili G.R., Il'in N.I., Suzdal'skiy R.S., Levando V.A. Primenenie ul'trafioletovogo oblucheniya s sel'yu korreksii immunnoy sistemi i snijenie zabolevaemosti u sporsmenov // Voprosi kurortologii, fizioterapii i LFK. 1990, №3, s. 30-32.

18. Gres G.N. Primenenie netraditsionnix metodov I sredstv ozdorovitel'noy fizicheskoy kul'turi v selyax dostijeniya planiruemix dvigatel'nix pokazateley i normalizatsii deyatel'nosti sistem organizma // Teoriya i praktika fizicheskoy kul'turi. 2000, №9, s. 46

19. Dubrovskiy V.I. Lechebnaya fizicheskaya kul'tura: Uchebnik. - M.: VLADOS, 1999. - 608 s., il. Dubrovskiy V.I. Sportivniy massaj. - M.: «Nedra», 2000.

20. Dubrovskiy V.I. Sportivnaya meditsina: Uchebnik. - M.: VLADOS, 2002. - 480 s.

21. Dubrovskiy V.I. Lechebnaya fizicheskaya kul'tura i vrachebniy kontrol': Uchebnik. - M.: Meditsinskoe informatsionnoe aginstvo, 2006. - 598 s., il., tabl.

22. Epifanov V.A. Lechebnaya fizicheskaya kul'tura i sportivnaya meditsina: Uchebnik (uchebnaya literature dlya studentov meditsinskix vuzov). M.: Meditsina, 2004. - 304 s., il.

23. Zigashvili V.G. Nekotorie prichini izmeneniya elektrokardiogrammi u sporsmenov visokogo klassa // Zdravooxranenie Belorussii, 1991, №5, s. 67-68.

24. Iskandarov T.I. Uсталostnie perelomi u sporsmenov: lechenie i reabilitatsiya. Metodicheskoe posobie (MZ RUz Sentr sportivnoy travmi). Tashkent, 2004. - 12 s.

25. Iskandarov T.I. Sindrom perenapryajeniya oporno-dvigatel'nogo apparata u sporsmenov i puti yego profilaktiki. Metodicheskie rekomendatsii. Tashkent, 2011. - 12 s.

26.Kalinin V.M. i dr. Vitamini, minerali i drugie lekarstvennie sredstva v sportivnoy medisine. Uchebnoe posobie. Rostov na Donu: Feniks, 2007, 95 s.

27.Lechebnaya fizicheskaya kul'tura: Uchebnik.- 3-e izd. - M.: Akademiya, 2006. - 416 s.

28.Medisinskie osnovi fizicheskogo vospitaniya i sporta v formirovaniy garmonichno razvitogo pokoleniya: Metodicheskoe rukovodstvo. - T.: Uzbekistan, 2011. - 147 s.

29.Nikulina O.A. Osnovi psixologo-pedagogicheskoy prevensii ispol'zovaniya doping v sporte: (Profilaktika potrebleniya dopinga yunimi sporsmenami): Uchebno-metodicheskoe posobie.

**MAVLYANOVA ZILOLA FAXADOVNA,
USMANXODJAYEVA ADIBAXON AMIRSAIDOVNA,
RAVSHANOVA MAFTUNA ZOXIDJONOVNA,
RUZIMUROTOVA YULDUZ SHOMUROTOVNA**

XALQ TABOBATI

O'quv qo'llanma

Mas'ul muharrir — Dildora TURDIYEVA
Musahhah — Anvar UMRZOQOV
Texnik muharrir — Akmal KELDIYAROV
Dizayner va sahifalovchi — Zarina NUSRATULLAYEVA

“SARVAR MEXROJ BARAKA” bosmaxonasida chop etildi.

Pochta indeksi 140100. Samarqand shahar,

Amir Temur ko'chasi, 18-uy.

Bosishga 06.10.2021 ruxsat etildi. Bayonnoma raqami: 2

Bichimi 60x84^{1/16}. “Times New Roman” garniturasida. 20,69 bosma taboq.

Adadi: 200 nusxa. Buyurtma raqami: 1/2022

Tel/faks: +998 93 199-82-72, e-mail: sarvarmexrojbaraka@gmail.com

